

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III

XXIV

D

30

NAPOLI

PHILOSOPHIA
MORALIS
SIVE
ETHICA,
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA.
PARS QUARTA,
IN QUA AGITUR
DE
VIRTUTIBUS, QUIBUS PRAXIS
OFFICIORUM ERGA NOS IPSOS
CONTINETUR.

AUTORE
CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,
POTENTISSIMI BORUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO,
FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM AT-
QUE MATHESEOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HO-
NORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISIÆ, LONDINENSIS AC
BORUSSICÆ MEMBRO.

CVM PRIVILEGIIS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGIERIANA
MDCCLII

PRÆFATIO.

 Progre-
dimur in præfenti volumine ad explicandas
virtutes, quibus praxis officiorum erga nos ipsos
continetur. *Aristotelici* quatuor numerant, Tem-
perantiam scilicet, Liberalitatem, cujus supremus
gradus Magnificentia, Magnanimitatem & Forti-
tudinem. Singulis hisce virtutibus duo opponunt vitia, al-
terum in excessu, alterum in defectu, nimirum Temperan-
tiæ in excessu Intemperantiam, in defectu Stuporem; Libe-
ralitati in excessu Prodigalitatem, in defectu Avaritiam, ac in
specie Magnificentiæ in excessu Luxum, in defectu Sorditi-
em; Magnanimitati in excessu Arrogantiam, in defectu Pu-
sillanimitatem; Fortitudini denique in excessu Audaciam, in
defectu Timiditatem. Hanc virtutum divisionem cum op-
positis vitiis *Aristoteles* derivavit ex natura appetitus. Sti-
mulus naturalis appetitus voluptas est, ita ut nihil appetamus,
nisi quatenus voluptatem nobis creat. Unde menti ingigni-
tur a prima infantia notio boni, ut pro bono habeatur, quic-
quid voluptatem nobis creat. Quoniam vero voluptas alia
nocua est, quæ vel in molestiam degenerat, vel molestiam

P R Æ F A T I O.

gignit, alia vero innocua, quæ in molestiam nunquam abit; ideo recto intellectus judicio voluptas innocua a nocua discernenda, ne, dum voluptatem inhiamus, ut eadem fruenter simus felices, in molestiam incidamus, sicque infelices evadamus. Necesse igitur est, ut intellectus regat appetitum rationi conformiter, ne vel excedat, vel deficiat, atque hunc habitum retinendi appetitum intra limites rationis Virtutem appellavit *Aristoteles*, aberrationem vero extra limites istos vitium. Retentio appetitus intra limites rationis est, quam mediocritatem dixit. Et ita virtus est habitus voluntatis in mediocritate consistens, vitium vero habitus a mediocritate recedens sive in excessu, sive in defectu, sit ita quod non in quolibet actionum genere & in excessu, & in defectu a rationis limitibus recedi possit: neque enim hoc vult mediocritas, si rite intelligatur. Hoc modo subjicitur appetitus rationi, & rationalis evadit, quæ est ipsa libera hominis voluntas, sicque homo vivit vitam hominis, nec brutorum instar impetu affectuum in agendo se abripi patitur, quo eum trahit sua voluptas. Jam vero bonum aliud positivum est, quod voluptatem affert, aliud privativum, quod in carentia molestiæ illi oppositæ consistit. Quare appetitus tendit ad positivum acquirendum & ad eidem opposita depellendum: bonum enim privativum acquirere idem est ac malum positivo bono oppositum depellere. Objecta, quæ voluptatem afferunt, vel sunt res sensibiles, quæ sensum, gustum præsertim atque tactum hilarant, vel divitiæ, vel honor, seu, ut vulgo vocantur, bona corporis & bona fortunæ: quæ vero molestiam pariunt & terribilium nomine ab *Aristotele* appellantur, sunt mala.

mala istis opposita, & in horum carentia bona privativa consistunt. Pro diversitate itaque illorum bonorum virtutem in suas species divisit *Aristoteles*. Temperantia versatur circa bona corporis, liberalitas circa divitias, seu pecunias, magnanimitas circa honores & fortitudo circa terribilia, quæ metum homini incutiunt. Quamobrem temperantia moderatur appetitum circa voluptates corporis, eas potissimum, quæ gustum & tactum afficiunt, cum ab iis, quæ ceteros sensus hilarant, minus periculum immineat, ne voluptati nocuæ indulgeamus; liberalitas vero circa pecunias & res eadem æstimandas, ac in specie magnificentia circa res sumtuosas, magnanimitas circa honorem & fortitudo circa terribilia. Quamobrem intemperantia modum excedit in voluptatibus corporis, quatenus illicitæ non dividuntur a licitis: stupor vero in defectu peccat, quatenus quis ne licitis quidem voluptatibus frui vult. Prodigalitas nullum servat modum in pecunia eroganda, & luxus in res sumtuosas pecuniam ostentationis causa profundit: avaritia vero pecuniam parcius erogat, quam par est, ac lucrum quodvis avide inhiat, ita ut in eroganda pecunia sit defectus, in acquirenda excessus, quamvis non semper utrumque simul obtineat. Luxus pecunias prodigit, ut in rebus sumtuosis ostententur divitiæ: sordities in eroganda pecunia decorum negligit & lucrum inde percipit, unde non sine turpitudinis nota percipi potest. Arrogantia honores immeritos affectat modis illegitimis & vanis: Pusillanimitas honores quosvis, etiam veros, contemnit. Audacia in quâlibet pericula inconsiderate ruit: Timiditas quævis horret. Facile ap-

P R Æ F A T I O.

paret, vocabulorum significatum ultra communem lo-
 quendi usum esse extendendum, ut virtutes officia omnia
 erga seipsum & opposita iis vicia actiones iisdem contrarias
 omnes complectantur. Ita temperantia extenditur ad vo-
 luptatem veneream, ut castitatem sub se comprehendat, &
 intemperantia ad quodvis veneris illicitæ genus, ut quævis
 delicta carnis & actiones ipsis agnatas complectatur. Simi-
 liter liberalitas extenditur quoque ad pecuniam acquiren-
 dam, ut nullam prætermittamus occasionem modis licitis
 eam acquirendi, nec in eo desiderari patiamur diligentiam
 nostram. Hæc quidem eo fine in medium adducere li-
 buit, ne videamur contemnere doctrinam *Aristotelicam*
 nondum satis intellectam, quemadmodum vulgo fieri so-
 let, aut detrahendo laudi meritæ *Aristotelis* vanam affectare
 gloriam. Reddenda vero jam nobis est ratio, cur in traden-
 da Ethica aliam ingressi simus viam. Condere nobis propo-
 suimus systema veri nominis, in quo veritates concatenato
 nexu exhiberentur. Hunc igitur laborem non aggressi su-
 mus, antequam ab aliis tradita penitus intelligere & ad veri-
 tatem revocare studuimus, proniores ad virorum egregio-
 rum placita vindicanda, quam reprehendenda, cum satis
 convicti simus, haud raro contingere, ut de rebus rectius
 sentiant, quam loquantur, & veritatem e longinquo con-
 spectam ferire mentis aciem, quæ nonnisi evolutione idea-
 rum confusarum in apicum producit. Mente sic mini-
 me vacua propositum executuri veritates tanquam a nobis
 inveniendas nobis proposuimus methodo analytica tan-
 quam filo Ariadnæo usi, ut continuo nexu deducerentur.

Post-

P R Æ F A T I O.

Postquam igitur ex ipsa natura hominis deduximus obligationem naturalem ad actiones liberas sic & non aliter dirigendas, ut amplitudo legis naturalis, quæ vulgo non satis agnoscitur, pateret, consequenter constaret, actiones nostras vel eidem conformiter, vel contraria ratione determinari posse; inde derivavimus notionem virtutis, quod sit habitus actiones suas legi naturali conformiter determinandi, & notionem vitii, quod sit habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ præscribitur. Atque hinc statim apparet, tot dari virtutum species, quot dantur actionum humanarum genera, & tot vitia, quot modis eadem legi naturæ contrariantur, sive prostant nomina, quæ tam illis, quam hisce accommodari possunt, sive deficient. Quamobrem de nominibus parum solliciti fuimus, res tradidisse contenti. Quod jam attinet officia hominis erga seipsum, virtutes iis convenienter determinandæ fuerunt. Versantur autem officia ista partim circa hominem in genere spectatum, partim circa animam, partim circa corpus, partim circa statum externum, ad quem referuntur res, quibus indigemus ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem, & per consequens pecuniæ, quibus eadem æstimantur & comparantur una cum operis alienis nobis utilibus, honor cum laude ac fama, atque fortuna. Et propterea egimus primo de noticia sui & de amore ac dilectione sui, deinde de cura animæ, de cura corporis, de cura rerum, de cura famæ, tandemque de cura fortunæ. Ne autem negligemus nomina virtutum & vitiorum recepta, suo loco actiones

PRÆFATIO.

nes-tam istis, quam his convenientes vindicavimus, quantum notio virtutis atque vitii in genere permittit. Hinc curam corporis explicantes agimus de temperantia & intemperantia, sobrietate & ebrietate, castitate & delictis carnis; Curam rerum docentes de continentia, avaritia & incuria, de parsimonia, prodigalitate & tenacitate, de magnificentia, luxu & sordibus; curam famæ ac fortunæ inculcantes de modestia, magnanimitate, ambitione, arrogantia & pusillanimitate, de humilitate, fastu & abjecto animo, tandemque de patientia & impatientia, atque de fortitudine, timiditate & audacia. Theoriam actionum tradidimus in Jure naturæ; in Ethica tradimus praxin, de qua noranda, quæ ad volumen tertium præfati sumus. Ostendimus vero etiam, quomodo in praxin officiorum erga seipsum influant officia erga Deum, ut non modo constet quomodo Deus colatur in omnibus actionibus nostris, verum etiam ut studium virtutum, de quibus jam agimus, faciliteretur & perficiatur. Definitiones virtutum & vitiorum, quibus nomina usu recepta accommodavimus, dedimus in Jure naturæ: in demonstrationibus tamen iisdem usi tanquam principiis eas repetivimus, ut inde quoque addisci possint. Faxit Deus, ut virtus indies magis efflorescat, & homines ipsi viventes felicitate fruantur, quam vita homine digna comitem habet! Halæ

d. 6. Aprilis A. 1752.

PHILOSOPHIÆ MORALIS,

SIVE

ETHICÆ

Pars Quarta

DE

VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS
PRAXIS OFFICIORUM ERGA NOS
IPSOS CONTINETUR.

CAPUT I.

De Notitia Sui.

§. I.

Studium noscendi seipsum virtus est. Etenim lege *An studium*
naturali præcipitur, ut homo seipsum cognoscendi se-
scat qua animam, corpus & statum externum ipsum virtus
(§. 192. part. 1. Jur. nat.), consequenter qui se-
ipsum noscere studet, actiones suas legi naturæ convenien-
(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*)

A

ter

rer determinat. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); studium noscendi seipsum virtus est.

Cum jam virtutes explicare instituamus, quibus praxis officiorum erga seipsum continetur, virtutes autem non sint nisi habitus officia præstandi (§. 321. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); officiorum diversitas diversas parit virtutum species. Parum vero refert, utrum tanquam peculiaris quædam virtutis species peculiare sortita sit nomen, nec ne. In vulgari enim sermone non dantur vocabula nisi eorum, quæ vulgus distinguit: cum vero nec Philosophi omnia satis discreverint, quæ discernenda fuerant, nec methodi demonstrativæ gnari vocabulis, quibus utuntur, fixum quendam & determinatum significatum tribuerint, termini quoque technici deficiunt. Quamobrem non est quod miremur, dari virtutes easque non ignotas, quarum tamen deficiunt nomina peculiaria, ipsis tanquam speciebus ab aliis dividendis tributa. Poterat hæc virtus appellari *Noscentia Sui*, vel etiam notitia sui, quatenus notitia sumitur pro habitu se cognoscendi, non pro cognitione sui acquisita. Sed in verbis faciles sumus: nolumus tamen terminos inusitados in Philosophiam introducere, nisi necessitas quædam inevitabilis hoc urgeat. Neque vero est, quod existimes notitiam sui referendam esse ad virtutes intellectuales, non vero morales. Cum enim qua virtus denotet studium noscendi seipsum, studium autem interprete *Donato* sit dedita opera voluntatis hominis attentior atque impensior; studium noscendi seipsum est utique in numero virtutum moralium collocandum (§. 276. *part. 1. Jer. nat.*).

§. 2.

Qualis voluntas ad illud requiratur.

Quoniam studium noscendi seipsum virtus est (§. 1.), ad virtutem vero requiritur constans & perpetua voluntas committendi actionem, quæ legi naturæ conformis est (§.

328. part. 1. Phil. pract. univ.) ; ad studium quoque seipsum noscendi requiritur voluntas constans & perpetua seipsum noscendi.

Perpetuitas nimirum voluntatis exigit, ut nihil eorum prætermittamus, quæ de nobis cognosci possunt, ac ideo requirit continuam attentionem ad ea, quæ ad nos & statum nostrum pertinent: constantia autem voluntatis facit, ut nulla de causa a cognitione ejus, quod ad nos pertinet, nos abstrahi patiamur (§. 1062. part. 1. Theol. nat.), magna cum voluptate in eo cognoscendo occupati. Ac ideo in se noscendo assiduus est, qui hac virtute pollet.

§. 3.

Qui seipsum noscere vult, tum ea, quæ natura sibi in sunt qua Objectum animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ quonotitie sui ad statum suum externum contingunt, cognoscere tenetur. Per se patet, aliam esse cognitionem eorum, quæ omnium hominum communia sunt, aut saltem certorum quorundam, quatenus homo in genere spectatus ob differentias quasdam pluribus individuis communes in certas veluti species distinguitur; aliam vero cognitionem eorum, quæ ad unumquemque in singulari spectant, sive fuerint talia, quæ cum aliis communia habent, sive sibi propria. Quamobrem cum seipsum nosciturus cognoscere debeat, quæ sibi tanquam individuo competunt, vel ad statum suum externum referuntur, quicquid vero habemus, vel naturæ, vel operæ ac industriæ, vel denique fortunæ acceptum ferendum, quod tanquam in vulgus notum hic sumitur; qui seipsum noscere vult, tum ea, quæ natura sibi insunt qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ quoad statum suum externum contingunt, cognoscere debet.

Nimirum si teipsum noscere velis, non quæris, qualis esse possit homo vel in genere, vel positus hisce aut aliis conditio-

nibus, & qualis esse possit ejus status, sed qualis tu es & qualis sit status tuus. Ea, quæ natura insunt, vel ad corpus spectant, vel ad animam, cumque ea non in omnibus sint eadem, quæ tibi naturalargita est, cognoscere teneris. Ab hisce vero discernenda sunt, quæ a nobis acquisita, in quibus tam industria, quam fortuna suas habet partes. Atque hæc a se invicem accurate distingvi non parum interest. Status externus originarius in totum fortunæ debetur; in acquisito vero fortuna & industria suas habet partes. Quoniam autem non solum cognoscenda sunt, quæ bona sunt, verum etiam quæ mala; in acquisitis, sive ad statum internum, sive externum spectent, ratio quoque habenda est malorum tam physicorum, quam moralium. Et in noscentia sui magnum sibi locum vindicat factorum suorum consideratio. Ex hisce intelligitur, amplissimam esse illius materiam, ac indices nobis offerri ad eam spectantia, ad quæ animum attendere debet seipsum nosciturus.

§. 4.

*Quomodo
notitia sui
acquiratur.*

Quoniam qui seipsum noscere vult, quæ ad se & statum suum in singulari spectant, cognoscere teneretur (§. 3.) notitia sui ex disciplinis hauriri nequit, sed observationibus domesticis comparanda, quamvis ad hæc observationes plurimum conferat scientia eorum, quæ in disciplinis de homine statuque ejus cognoscendo trahuntur, quatenus nimirum inde discimus, ad quænam attentio nostra sit afferenda, & in quænam inquirere debeamus, si nosmetipsos noscere velimus, consequenter *Psychologie, Philosophiæ practicæ universalis, Juris naturæ atque Philosophiæ moralis, sive Ethicæ, immo etiam Politicæ studio notitia sui promovetur, aliarumque artium scientia, si quis cognoscere voluerit, quantum in arte profecerit.*

Ea, quæ ad notitiam sui pertinent, facti sunt: facta autem non cognoscuntur nisi attentione, quam ad ea afferimus, quorum nobis de nobismetipsis conscius sumus, quatenus

nus ad animam referuntur, vel quæ sensu percipimus, hoc est, quæ de nobis et statu nostro experimur (§. 664. Log.). Ut vero attentionem afferamus, necesse est ut nobis constet, quænam sint ea, ad quæ attendendus est animus, & ut attentionem ad ea afferre adfuescamus: ne vero in observando attentioni quidpiam subducatur, quod maxime observari merebatur, acumine opus est. Quæ igitur attentionem excitant & acunt, ex disciplinis habere debemus.

§. 5.

Quæ natura nobis insunt quoad animam sunt facultates animæ Quænam naturæ determinati gradus, consequenter dispositiones & inclinationes ac tura nobis reclinationes naturales (§. 426. Psych. empir. & §. 895. 896. dedit quopart. 2. Phil. pract. univ.). Hæc tanquam per se, sive a poste ad animam riori nota absque probatione ulteriori sumuntur. & corpus.

Facultates animæ omnium hominum eadem sunt, alii gradus inter se differunt, a quo tam differentię specificæ, quam numericæ dependent. Quamvis enim homo in genere non dividatur in plures species, quarum singulæ sub se continent individua certa; pro graduum tamen diversitate, qui in singulis facultatibus notantur, oriuntur differentię communes, quales esse solent specificæ. Enimvero cum plures sint facultates, quarum singulæ gradus diversos admittunt; ideo contingit hominem unum eundemque habere cum hoc hujus vel illius, cum alio alius cujusdam facultatis gradum commune, quamvis nec qui communis est adeo determinatus in individuis, ut prorsus idem dici possit. Atque hæc omnino ratio est, cur homo in genere non dividatur in plures species, utrum non desint nomina, quibus diversitas graduum indigitatur quoad unam, vel alteram facultatem, veluti dum unus esse dicitur ingenio veloci, alius tardo, aut alius acutus, alius hebes, præsertim cum in facultatum usu, unde diversitas gradus eorundem innotescit, diversarum ad eundem actum concurrentium gradus permisceantur, non

modo earum, quæ ad facultatem cognoscendi spectant, verum etiam quæ ad facultatem appetendi & averlandi referuntur, inclinationibus nimirum naturalibus in dispositiones & hæc in se invicem influentibus. Accedit, quod haud facile sit naturale ab acquisito discernere. Quamobrem non est, quod miremur hominem non quasi in plures species fuisse divisum, differentias singularum facultatum primo in se considerando & postea omni possibili modo easdem combinando: quod in quantum præstari possit, nimis arroganter definire auderet nondum expertus. Facultates animæ non sunt nisi agendi possibilitates, ideoque non differunt nisi gradu facilitatis agendi & hæc simul a diversitate objecti dependet. Atque hinc nascuntur dispositiones & inclinationes atque reclinaciones diversæ, sese invicem permeantes. Hæc quidem notanda sunt de dotibus animæ naturalibus. Quodsi corpora hominum consideremus, formæ diversitas statim in oculos incurrit, quæ tamen & ipsa suos admittit gradus, & vel partialis est, vel totalis, prouti vel partem quandam corporis, vel integrum corpus respicit, veluti dum homo unus dicitur pulcher, alter vero deformis: dantur autem sicuti in pulchritudine ac deformitate gradus admodum diversi, ita etiam inter utramque multi intermedii. Robur autem ac vires corporis effectus prodit. *Robur* nimirum ea corporis firmitas est, quæ adversus omnes difficultates firmiter obnititur, & tum in se gradu variat, tum pro diversitate difficultatum, quibus obnitendum. Vires autem pro diversitate actionum, quæ motu corporis atque organorum ejusdem, præsertim artuum, perficiuntur, plurimum variant. Atque hinc nascuntur diversæ dispositiones naturales quoad corpus. Sunt autem dispositiones hæc cum dispositionibus & inclinationibus atque reclinacionibus animæ harmonice, ut acute discernenda sint, quæ animæ, quæ corpori tribuenda. Atque hæc de dotibus corporis naturalibus tenenda. Quamvis vero ea, quæ de dotibus naturalibus dicta sunt, faciunt ad intimiorem cognitionem eorum, quæ natura nobis dedit, non tamen in præsen-

ri opus est tam exquisita eorumdem scientia, quæ nec in potestate hætenus est: de futuris enim non mihi sumo iudicium. Sufficiat nobis constare de iis, quæ manifesta sunt, & de ceteris tenere, quod per dispositiones, inclinationes & reclusiones naturales apti fuerimus ad consequenda ea, quæ acquisivimus, inepti autem ad ea, quæ studio ac labore acquirere non potuimus, memores illius pervulgati: non ex quovis trunco fieri Mercurium.

§. 6.

Fortuna nobis dat, quæ ut habeamus a causis aliis extra nos, Quanam sint non vero a nobis dependet. Quæ ut habeamus, non a nobis, sed a causis aliis extra nos dependet; ea ideo existunt, quia hæ causæ ad eadem concurrunt, quarum concursum prævidere non potuimus & quas ad agendum determinare non fuit arbitrii nostri. Quamobrem cum concursus iste fortuna sit (§. 540. part. 1. Theol. nat.); quæ ut habeamus a causis aliis extra nos, non vero a nobis dependet, ea fortuna nobis dat.

Concursus causarum, quem fortunam dicimus, a nexu rerum in hoc universo dependet, qui immutabili lege a Deo constitutus est (§. 666. part. 1. Theol. nat.), & in quem homini nulla prorsus est potestas. Ita fortunæ dos est, quod hos habuerimus parentes, qui nobis adeo proficuum educationis curam habuerunt, quod nati simus eo tempore ac loco, quo in disciplinam magistrorum doctissimorum traditi sumus, quod habuerimus agnatos, a quibus ampla nobis obtingit hereditas, quod hosce nati fuerimus patronos & quæ sunt alia hujus generis. Cum vero fortuna non modo secunda, verum etiam adversa sit (§. 540. part. 1. Theol. nat.); si consideranda sunt, quæ dat fortuna, in eorumdem quoque censum referenda sunt, quæ malis accensentur, veluti quando grando stragem dat frugibus, vel incendium vastat ædes, quod

quod nulla nostra culpa contingit. Qui enim se noscere vult, tam bona, quam mala, quæ sibi obtingunt, agnoscere debet.

§. 7.

*In quibus-
nam conspi-
ciantur ea,
quæ fortuna
dat.*

Quoniam quæ fortuna nobis dat, ea ut habeamus, a causis aliis extra nos, non vero a nobis dependet (§. 6.) quæ dat fortuna, ea vel faciunt ad acquirendos habitus, quorum dispositiones naturales per essentiam & naturam animæ ac corporis habemus, vel ad statum corporis, ac potissimum ad statum externum referuntur, veluti res, quæ acquiruntur, aut favor personarum, qui nobis conciliatur.

Fortuna maximum momentum habet in dispositionibus naturalibus ad habitum evolvendis & in iis, quibus status externus absolvitur, ut in hisce maxima parte, si non toti a fortuna dependeamus. Dispositiones naturales & inclinationes non sufficiunt, ut hosce vel istos habitus acquiramus; cum per eos tantummodo acquisitio sit possibilis. Quod si actu acquirere debeamus, accedere debet institutio, exemplum aliorum, consuetudo cum aliis & a teneris unguiculis cura educationis: plurimum quoque valent casus, qui contingunt, & quorum non exigua vis est in animos hominum præsertim reuellos. Hæc vero omnia non a nobis dependent, sed fortunæ tribuenda sunt, quatenus hunc in serie rerum obtinuimus locum, in quo ista coexistunt. Quamvis vero hic dicamus, hæc dotes fortunæ esse, cum ad causas secundas jam saltem respiciamus; non tamen ideo excluditur causa prima, quæ Deus est, autor nexus rerum (§. 666. part. 1. Theol. nat.), quo fortuna continetur (§. 540. part. 1. Theol. nat.), cuius effectus sunt fines a Deo intenti (§. 551. part. 1. Theol. nat.) & quæ tota subest providentiæ (§. 932. part. 1. Theol. nat.). Hic enim ubi agitur de modo, quo nos noscere debemus, non quaeritur, cuiam tanquam datori ea, quæ habemus, accepta referre debeamus, sed quomodo contigerit, ut ea habeamus.

Nimi-

Nimirum hic distinguenda sunt ea, quæ natura habemus, ideoque necessaria sunt ac immutabilia, ab iis, quæ acquiruntur. Hæc autem vel in nostra potestate sunt, ut recto facultatum ac virium nostrarum, vel eorum, quæ jam acquisita fuerunt, usu acquiri possint, vel extra potestatem nostram sunt & aliunde nobis obtingunt. Atque hæc fortuna dat, illa operam, laborem ac industriam nostram requirunt. Quando vero causam omnium primam requirimus, Deum tanquam datorem omnium agnoscimus, qui alia nobis dat per naturam, alia per fortunam, alia per operam ac laborem nostrum. Quamobrem in præsentī attenditur modus, quo Deus nobis ea dat, quæ habemus, & quomodo malis sumus obnoxii.

§. 8.

In iis, quæ studio, labore atque industria nostra acquiruntur, semper sunt fortunæ quedam partes, quæ si non ad acquisitionem cum studio, immediate concurrunt, tamen mediate, quatenus studium, vel opera, labore ac in-labor atque industria nostra inde dependet. A posteriori patet, industria in multa esse, ad quæ acquirenda non sufficit opera, labor & acquirendis industria nostra. Tales enim fere sunt res omnes, quæ in-concurrent. industria nostra parantur. Cum vero in hoc mundo actus contingentium determinetur per seriem contingentium, quæ a se invicem dependent ut effectus a sua causa (§. 83. *Cosmol.*), & status quoque entium compositorum in mundo a continuis dependeat (§. 86. *Cosmol.*), ideo nec fieri potest, quin ad eos actus, in quibus opera, labor atque industria nostra consistit, saltem per modum causæ remotæ concurrant, quæ potestati nostræ non subsunt extra nos posita, consequenter in his, quæ opera, labore ac industria nostra parantur, suæ quoque sunt fortunæ partes (§. 540. part. 1. *Theol. nat.*).

(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

B

Con-

Concursus fortunæ, seu, quod perinde est, naturæ ad ea, quæ studio, labore ac industria nostra parantur, in nonnullis adeo evidens est, ut a nemine ignoretur. Pertinent huc fruges terræ, ad quas non sufficit agricolæ labor ac industria, sed tempestas quoque idonea requiritur, quam potestati agricolæ non subesse nemo est qui nesciat. In aliis autem majore attentione opus est, ut quas sibi vindicet fortuna partes agnoscas. Ita si ex merito munus quoddam tibi deferatur; solis tuis meritis hoc tribuendum non est. Opus enim habes Patronis, qui te promoveant, qui te promotoribus commendent. Et si vel maxime promotores & commendatores rationem habeant meritum tuorum; tibi tamen tribuere nequis, quod eo ipso tempore, quo munus vacat, existant homines, quibus tua merita placeant, vel ut ea ipsis innotuerint. Ea de causa dudum agnitionum est, nihil valere artem sine fortuna & fortunam plus valere quam artem. Similiter qui arte sua perficit opus venale, emptorem a fortuna expectat. Et qui litteris operam navat, facultatibus animæ utitur, quarum usum consecutus non est nisi fortuna obstetricante, ut taceam statum studiis vacandi commodum, ad quem, si sollicitus inquiras, fortuna plus contribuere deprehenditur, quam putatur. Plurimum autem refert in Moralibus, ne plus tibi tribuas, quam debetur, & quam parum sit, quod tibi tribuere possis, ut agnoscas. Absit igitur, ut existimes, istiusmodi subtilitatis non esse opus ad noscentiam sui.

§. 9.

De dotibus naturalibus *Dotes anime naturales agnoscuntur ex tentaminibus habitus* *acquirendi, ex gradu habituum acquirentium exercitiis datis & ex* *usu facultatum consuetudine occasione sic ferente contracto. Idem* *agnoscendis.* *intelligitur de viribus ac robore corporis & dispositionibus facultatis locomotivæ, habita tamen simul ratione dispositionum & inclinationum atque reclinacionum naturalium. Forma vero corporis per se patet.*

patet. Facultates animæ sunt potentia activæ (§. 29. *Psych. empir.*), ideoque nudæ agendi possibiliterates §. 716. *Ontol.*). Quando vero potentia ad actum perducenda, non eadem facilitate id fieri in diversis subiectis experimur, cumque habitus exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), ideoque actuum istorum repetitione comparentur (§. 195. *Psych. empir.*), similiter observamus, non omnes eadem facilitate acquirere habitus, & habitus eadem industria acquisitos non esse ejusdem gradus. Quamobrem cum dispositiones naturales sint possibilitates acquirendi potentiam agendi, seu eliciendi actus facultatum (§. 426. *Psych. empir.*), ista actus hosce eliciendi & habitus eosdem eliciendi facilitas diversa dispositionum naturalium diversitatem inducit. Quod si ergo dispositiones naturales agnoscere volueris, necesse est ut attendas animum ad actus, quibus habitus comparandus, tum qua facilitate eliciuntur, tum quomodo eorum repetitione habitus acquiratur, tum denique ad quem gradum certis exercitiis fuerit evectus. Pater itaque dispositiones naturales animæ agnosci ex tentaminibus habitus acquirendi, & ex gradu habituum certis exercitiis acquirentium. *Quod erat primum.*

Enimvero cum non omnes data opera dispositiones naturales ad habitum evehere studeant, sed occasione saltem oblata actus facultatum eliciantur, atque sic tandem contrahatur aliqua eos eliciendi, consequenter facultatibus utendi, quando occasio ad agendum invitat, consuetudo; hæc ipsa quoque consuetudo dispositiones naturales prodit. *Quod erat secundum.*

Inclinationes naturales sunt generales determinationes appetitus ad aliquid appetendum (§. 895. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & reclinationes sunt determinationes generales aver-

fationis ad aliquid averſandum (§. 896. *part. 2. Phil. præf. univ.*). Quamvis vero appetitus hominis cujuſvis naturaliter determinatus ſit ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & averſatio generaliter determinata ad averſandum ea, quæ moleſta accidunt (§. 156. *part. 2. Eth.*), quoniam tamen variant objecta, quæ voluptatem creant, vel moleſtiam afferunt, non autem omnes eadem voluptate trahi æqualiter, & ex adverſo non eadem unicuique accidere æque moleſta experimur, inde diverſitas inclinationum & reclamationum naturalium oritur. Quamobrem ex iis, quæ appetunt, vel averſantur homines, innoteſcit differentia inclinationum & reclamationum naturalium, quatenus iis, quæ appetunt, vel averſantur, inſunt rationes maxime generales, veluti quod ſenſus hilarent, quod ad gloriam, vel abundantiam faciant. Ex tentaminibus itaque eliciendi actus appetitus & averſationis per objecta appetibilia & averſabilia, ſeu voluptatem & moleſtiam creantia, & ex habitibus illorum actuum repetitione acquiſitis, vel etiam conſuetudine appetendi vel averſandi occaſione ſic ferente contracta agnoſcitur, quales ſint inclinationes & reclamationes naturales. *Quod erat tertium.*

Quoniã vero actus, quibus continetur exercitium habituum comparatrix, dependet ab actu appetitus, vel averſationis, ſive lubentes, ſive inviti agamus, aut ab agendo deſiſtamus; actus appetitus & averſationis influunt in determinationem illorum. Quamobrem ut de facilitate illos actus eliciendi, in qua diſpoſitiones naturales conſiſtunt, citra aberrationem ſtatuamus, neceſſe eſt ut dependentia eorum ab inclinationibus & reclamationibus naturalibus dividatur. *Quod erat quartum.*

Cum

Cum robur corporis consistat in ea firmitate, quæ ad versus difficultates objectas obnititur, eaque tum in se variet gradu, tum pro diversitate difficultatum, quibus obtinendum (*not. §. 5.*); quodnam sit robur corporis ex tentaminibus agnoscitur, aut ex iis actibus, quæ occasio oblata elicit. *Quod erat quintum.*

Vires corporis cum per se in oculos non incurrant, ex actionibus, quibus onus quis subit, aut pondus attollit, vel alio modo movet, colliguntur. Quamobrem denuo patet, ex tentaminibus, aut ex iis actibus, quos occasio oblata elicit, eas agnoscere. *Quod erat quartum.*

Actiones externæ, quæ motu organorum corporis perficiuntur, sunt actus facultatis locomotivæ (§. 66. *part. II. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum dentur habitus corporis, qui actionibus externis absolvuntur, tum etiam habitus, ad quos cum actionibus externis concurrunt internæ; ideo quoque pro diversitate illarum actionum dantur diversæ facultatis locomotivæ dispositiones naturales, quæ exercitio ad habitum evehi possunt (§. 430. *Psych. empir.*). Quamobrem quoque ex tentaminibus habitus acquirendi & ex gradu habituum acquisitorum exercitiis certis & ex usu facultatis locomotivæ consuetudine occasione sic ferente contracto cognoscuntur; quemadmodum de dispositionibus naturalibus animæ idem ostendimus *n. 1. §. 2.* Quatenus tamen actiones externæ cum internis junguntur, ideoque eædem a dispositionibus & ab inclinationibus atque reclinacionibus animæ dependent; in noscendis dispositionibus naturalibus corpori inexistentibus habenda quoque ratio est dispositionum & inclinationum atque reclinacionum naturalium animæ. *Quod erat quintum.*

Denique cum corporis forma externa in oculos incurrat, neque ideo opus sit, ut ex aliis in sensum incurrentibus colligatur; eandem per se patere manifestum est. *Quod erat sextum.*

Monstramus hic viam, quam ingredi debemus, si dotes animæ ac corporis naturales agnoscere velimus. Ostendimus in parte prima & secunda Ethicæ, quomodo facultates animæ perficiantur. Dedimus quoque ad inclinationes & reclusiones naturales cognoscendas utilia in Philosophia practica universali (§. 895. & seqq. part. 2.). Ea igitur qui cognita & perspecta habet, in noscendis dispositionibus & inclinationibus atque reclusionibus animæ facile proficiet. Quamvis enim rudior quædam notitia veluti sua sponte sese offerre videatur, & hæc vulgo contenti simus; exquisitior tamen, quæ longè ampliorem usum habet, non sine studio ac labore acquiritur, qui exercitationem supponit solida doctrina suffultam. Quamobrem dubitandum non est, quin symbolam quoque suam huc liberaliter conferant, quæcunque de singulis habitibus moralibus, tam bonis, quam malis monstrantur. Immo etsi forma corporis externa in oculos incurrat, quando tamen de ea ferendum est iudicium, ut hoc sit exactum, theoria supponitur, veluti si de pulchritudine sermo sit, eademque distincta notione explicanda. Habitus animæ & corporis mirifice in se invicem influunt, postquam acquisiti sunt sine circulo, quale quid etiam observare licet in cognitione rerum astronomicarum, siquidem in modum cognoscendi inquirere velimus.

§. 10.

*Quomodo
agnoscantur,
quæ dat for-
tuna.*

Quæ fortuna dat agnoscimus, si observemus vel inquiremus, num agnoscantur, quod habemus, vel quod nobis obtingit, independenter prorsus ab omnibus quæ dat for- actionibus nostris habeamus, vel nobis obtingerit. Etenim si quid habemus independenter ab omni actione nostra, aut si quid nobis ita obtingit, ratio sufficiens cur habeamus in causis aliis extra nos

con-

continetur (§. 56. *Ontol.*), nec actio ulla nostra eandem ingreditur (§. 851. *Ontol.*). Enimvero fortuna nobis dat, quæ ut habeamus a causis aliis extra nos, non vero a nobis dependet (§. 6.), consequenter si ratio cur habeamus in solis causis externis, nihil vero ejusdem in nobis, seu actione quadam nostra continetur (§. 581. *Ontol.*). Quod si ergo agnoscere velimus, quæ fortuna dat, observandum, vel si non statim in oculos incurrit, inquirendum, num quod habemus, vel quod nobis obtrigit, independenter ab omni nostra actione habeamus, vel obtrigerit.

Cum homo sibi actionum suarum conscius sit, observatum facillimum videtur, utrum aliquid habeamus independenter ab actionibus nostris, aut ita quidpiam nobis obtingat, nec ne. Ita nemo non facile videt, fortunæ soli acceptum ferri debere, quod a parentibus opulentis amplissimam habeat hereditatem, quod grando prostraverit fruges in agro suo, quod fulgure tactæ ades conflagraverint. Enimvero non semper res adeo manifesta est. Patet hoc per ea, quæ paulo ante annotata fuerunt (*not.* §. 7.). Circumspectione tum maxime opus est, ubi causæ externæ cum actionibus nostris concurrunt, aut actiones nostræ supponunt, quod fortunæ debetur; ubi tamen discernendæ sunt actiones, quæ ipsam fortunam ingrediuntur, veluti dum thesaurum invenimus terram alio prorsus sine fodiendo. Sed hæc clarius elucescunt, quando considerantur ea, in quibus ratio sufficiens in actionibus nostris & causis aliis conjunctim continetur, cur quid sit, vel fiat: ubi contingit, ut sæpissime homines vel sibi, vel fortunæ soli tribuant, quod neutri parti soli tribui debebat. Obtinet prius in rebus secundis, posterius vero in adversis. Utrumque in Moralibus noceat. Ceterum hic observanda sunt, quæ paulo ante ostendimus, in quibusnam potissimum conspiciantur ea, quæ dat fortuna (§. 7.).

§. II.

*Quomodo
agnoscantur
ea, quæ nobis
tribuenda.*

Si agnoscere velimus ea, quæ nobis debentur; dispiciendum est, utrum ut hoc habeamus, aut ut hoc nobis obtingat, ratio sufficiens in solis actionibus nostris contineatur, nec ne. Etenim cum actiones nostræ a libera voluntate nostra dependant, hoc agere, nostrum est: quodsi ergo ratio sufficiens, cur quid habeamus, vel cur quid nobis obtingat, in solis actionibus nostris contineatur, cum posita ratione sufficiente ponatur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*), ut quid habeamus, vel nobis obtingat, nobis solis imputandum. Quodsi ergo agnoscere velimus ea, quæ nobis debentur, dispiciendum est, utrum ut hoc habeamus, aut ut hoc nobis obtingat, ratio sufficiens in actionibus nostris contineatur, nec ne.

Quando in Physica rationem sufficientem quærimus eorum, quæ sunt, sufficit ostendere, quibus positis ponatur id, cujus ratio quæritur: ideoque si de effectu quodam sermo sit, sufficit, ut detegantur causæ ad eum producendum sufficientes, & explicetur modus, quo is producit. Cum enim in Philosophia saltem spectentur res in genere quoad possibilitatem intrinsecam & extrinsecam; non aliud quæritur, quam cur insint attributa, & quomodo ea, quæ sunt, ad actum perducipossint. Enimvero aliter sese res habet, ubi quæritur ratio sufficiens facti cujusdam in singulari, quod determinatur per seriem contingentium, quæ a se invicem dependent ut effectus a sua causa (§. 83. *Cosmol.*), simulque a contingentibus dependet (§. 85. *Cosmol.*), nec rationem sufficientem agnoscit, nisi in ente necessario extra seriem contingentium constituto (§. 90. *Cosmol.*), hoc est, Deo causa omnium rerum prima (§. 1120. *part. 1. Theol. nat.*). Rationem itaque sufficientem facti alicujus nemo mortalium perspicere valet. In Moralibus itaque in rationem facti inquirentibus acquiescendum est vel in causis proximis, quibus positis ponitur factum, vel subinde

inde progradendum ad causas remotiores, quæ sunt causæ causarum, vel per saltum deveniendum ad causam primam, nimirum Deum, prouti praxis, cui inservire debet rationis notitia, requisiverit. Immo sufficit quoque haud raro saltem cognoscere causam sufficientem, etsi ignoretur modus causandi, consequenter ratio non intelligatur (§. 156. *Ontol.*). Ac ideo in ratione sufficiente investiganda vel imitandi sunt Physici, vel Historiæ naturalis scriptores, quorum hi saltem proximas effectuum naturalium commemorant. Atque hæc observanda sunt, ubi agnoscere voluerimus, num ut hoc habeamus, aut ut hoc nobis obtingat, ratio sufficiens in solis actionibus nostris contineatur. Casus autem particulares, in quibus notitia opus habemus ad culturam virtutis, fugam vitiorum, docent, quo usque sit progrediendum. Ita in tractatione officiorum erga Deum vidimus, quandonam opus sit ut ad Deum tanquam causam primam deveniatur, nimirum quoties necesse est ut agnoscatur tanquam dator omnis boni, aut quod nihil fiat nisi ipso providente. Inferius autem patebit, quando acquiescere possimus in actionibus nostris, quando progrediendum ad rationes ulteriores. Et hæc quidem probe notanda sunt, ne videamur nobis contradicere, quando nunc actiones nostras spectamus tanquam rationem sufficientem, nunc vero tanquam minus sufficientem, etsi eadem sit et eodem modo se habeat ad id, quod per eas obtinetur. E. gr. Si omni animi contentione operam navamus Mathesi addiscendæ, sine ulla institutione, recte dicimus eam nos proprio Marte didicisse, ac inde recte æstimamus vires facultatum cognoscendi, quantum valeant. Enimvero si jam quæritur, quomodo vitandus sit fastus, consideranda quoque sunt, quæ vi nexus rerum in actiones nostras influunt, suo loco distinctius explicanda.

§. 12.

Quomodo

Habitus acquisitos agnoscimus ex actionibus & iis, quæ feci-
mus. Etenim habitus consistunt in promptitudine agendi quisti co-
(Wolffii Ethicæ Pars IV.) C (§. 428 agnoscantur.

(§. 428. *Psych empir.*), cumque ad recte agendum obligentur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque in committendis actionibus, vel faciendis iis, quæ facienda sunt, diversi dentur gradus diligentiae (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ac præterea in eodem quoque genere actionum, vel faciendorum dentur magis minusve ardua, ad quæ habitus acquisitus sufficit; qui hos cognoscere vult, ad actiones suas & ea, quæ facit, animum attendere debet, quia ex eo, quod agimus, vel facimus, certi reddimur, quid agere, vel facere possimus, (§. 170. *Ontol.*).

Habent habitus suos gradus non modo quoad promptitudinem, seu facilitatem agendi, verum etiam quoad rectitudinem ejus, quoad agendum est, & quoad extensionem, quando non eadem facilitate omnia fieri possunt, quæ ad idem genus referuntur. Inde nimirum est, ut unus antecellat alterum in eodem habitu, veluti Orator unus Oratorem alterum, pictor unus pictorem alterum, immo opifex unus opificem alterum. Habitus vero cum intus lateat, immo nec ab eo, qui eodem pollet, animadvertatur, nisi dum eodem utens ejus sibi conscius est; ideo nec fieri potest, ut iidem aliter agnoscantur quam ex actionibus atque ex iis, quæ facimus. Hinc dudum invaluit pervulgarum istud: Opus laudat artificem, & in proverbium abiit, ex cantu agnosci avem. Quando vero hic de habitibus agnoscendis agitur, habitus quoque pravi, qui sunt vitia, intelliguntur, cum ad noscentiam sui etiam requiratur notitia vitiorum, quibus obnoxii sumus.

§. 13.

*Quenam
presupponantur ad
habitus agnoscendos.*

Quoniam habitus ex actionibus & iis, quæ facimus, agnoscuntur (§. 12.), ideoque de habitu acquisito iudicium minime fallax fieri nequit, nisi de actionibus & iis, quæ facta sunt, iudicium verum ferre valemus; ad habitus agnoscendos prærequiritur notio distincta rectitudinis actionum & operum facien-

clendorum, consequenter si de virtutibus sive intellectualibus, sive moralibus agitur, notiones earum distinctæ satisque adequate ex Ethica petende una cum signis, quæ in eadem traduntur, & ut pateat, quantum profecerimus, quantum adhuc deficiamus, consilium est, ut actiones nostras & ea, quæ fecimus, cum actionibus aliorum & iis, quæ ab aliis facta sunt, comparemus.

Apparet itaque non semper adeo facilem esse habituum acquiritorum agnitionem, quemadmodum videri poterat. Quamvis enim in nonnullis agnoscendis nuda sufficit observatio; in aliis tamen theoria habituum supponitur, ut ejus applicatio in singulari fieri possit. Obrinet hoc in habitibus moralibus, qui ut agnoscantur, requirunt philosophiæ moralis scientiam, quæ quo exquisitior fuerit, eo magis satisfacit. Ac propterea noscentia sui supponit exaltatam Ethicæ theoriæ, cum hic notitia sui inprimis respiciat usum moralem, quatenus profectum in bono, defectum in malo intendimus: id quod omnium hominum commune esse debet. Quod enim pertinet ad habitus non omnium communes, per se patet, eorum notiones perspectas esse debere iis, qui habitus istos exercere debent. Harum vero notiones acquiruntur ipso usu, quamvis non inutile foret, si revocarentur ad distinctas. Neque verò existimandum est, talia non esse attendenda in philosophia morali. Cum enim lex naturæ urgeat actionum & factorum omnium rectitudinem (§. 189. part. 1. *Phil. pract. univ.*); philosophia moralis supponit, unicuique esse notionem satis adæquatam, aut saltem ideam exemplarem sufficientem ejus, quod ipsi pro statu suo faciendum, si de actionibus ferendum judicium. Ad ideam exemplarem inprimis facit eorum, quæ nos facimus, cum his, quæ faciunt alii, comparatio, ut taceam usus alios in casibus particularibus suo loco commemorandos.

§. 14.

De iis, quæ Si ea, quæ acquisivimus, vel quæ nobis obtingunt, partim partim a nobis, partim a causis aliis extra nos dependent; probe discerebis, partim nendæ sunt actiones nostræ, sine quibus ea non acquisivissimas, vel a causis aliis ea nobis non obtigissent, a causis ceteris, inquirendo in id, quod dependent. ipse ad ea contulerint. Etenim si ea, quæ acquisivimus, vel quæ nobis obtingunt, partim a nobis, partim a causis aliis extra nos dependent; cur ea acquisiverimus, vel ea nobis obtingant, ratio partim in actionibus nostris, quæ solæ sunt in potestate nostra, partim in causis aliis extra nos continetur (§. 85 r. Ontol.), consequenter ratio sufficiens, cur ea acquisiverimus, vel ea nobis obtingant, in actionibus nostris & iis, quæ causæ ceteræ extra nos contrulerunt, conjunctim continetur (§. 118. Ontol.). Quamobrem ne nobis plus tribuamus, quam par est, id quod plerumque in secundis fieri solet, vel etiam minus, quam debebamus, prouti in adversis fieri solet, aut quando quid male factum a nobis agnoscimus; probe discernendæ sunt actiones nostræ, ut pateat, quid ex iis necessario consequatur, a causis ceteris inquirendo in id, quod ipsæ contrulerint, ut constet, quomodo causæ ceteræ concurrerint, & quid concursui earum sit tribuendum.

Si nos noscere velimus, apprime necessarium est, ne nobis tribuamus, vel causis aliis extra nos, quod tribuendum non est, quemadmodum suo loco videbimus, quando in virtutis cultura & fuga vitiolorum ad notitiam sui provocabimus. Quamobrem necesse est, ut probe discernatur, quid nostris actionibus, quid vero causæ aliæ concursu suo ad id, quod acquisivimus, vel quod nobis obtingit, contribuerint. Quando distincte cognoscere velimus, cur quid factum fuerit, cum sine ratione sufficiente nil quicquam fieri possit (§. 70. Ontol.),

rol.), in hanc inquirendum est. Enimvero si causæ plures concurrant ad eundem effectum, ratio sufficiens non agnoscitur, nisi cognoscantur causæ singulæ ad eam concurrentes & accurate discernatur, quid unaquæque contulerit. Hoc vero patet, si consideremus, quid posito hoc vel isto secutum fuerit. Attendenda vero etiam sunt non facta, quibus positis aliud quidpiam secutum fuisset. Acutiores autem facile videbunt, ubivis quoque considerandas esse omnes circumstantias, quæ momentum quoddam habent in eo, quod cognoscendum. Ita enim demum accurate discernemus, quænam nobis, quænam aliis debeantur causis, ratione sufficiente ejus, quod quaeritur, penitus perspecta, quatenus nimirum in præsentia attendenda venit, ubi quædam quæ sunt sumuntur, ideoque rationem sufficientem habere supponuntur (§. 70. *Ontol.*), ut analysin rationum continuari non opus sit, donec in necessaria acquiescendum (§. 90. *Cosmol.*): id quod caprum humanum quam longissime transcendit. Vide, quæ modo annotavimus (*not.* §. 13.).

§. 15.

*Ad notitiam sui quoque requiritur, ut nobis constet, ad quænam De obligati-
tanquam homines, & ad quænam tanquam creature Dei obligemur. Da-tione qua
tur enim obligatio naturalis, quæ rationem sufficientem in ipsa hominis &
hominis rerumque essentia atque natura habet (§. 143. part. 1. qua creatu-
Phil. præf. univ.). Quoniam itaque obligatio naturalis inhæret re Dei agno-
homini per modum attributi (§. 152. 157. *Ontol.*); si quis seipsum scenda-
noscere vult, necesse est ut etiam cognoscat obligationem
naturalem, consequenter ad notitiam sui quoque requiritur,
ut nobis constet, ad quænam tanquam homines obligemur.
*Quod erat unum.**

Homo totus, scilicet quæ corpus & animam, est crea-
tura Dei (§. 782. part. 1. *Theol. nat.*), ideoque sicuti creatura

omnis in dominio Dei est (§. 965. 966. *part. 1. Theol. nat.*), ac propterea actiones suas liberas determinare debet, quemadmodum vult Deus (§. 970. *part. 1. Theol. nat.*), sicuti creaturæ ceteræ omnes agunt, quæ Deus vult (§. 960. *part. 1. Theol. nat.*). Vult vero Deus, ut homo actiones suas liberas dirigat ad manifestationem gloriæ divinæ (§. 918. *part. 1. Theol. nat.*), ideo conditus, ut gloriam divinam promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*), sicuti creaturæ ceteræ omnes (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*), perfectionum divinarum specula (§. 785. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum hæc obligatio actiones suas liberas componendi ad voluntatem Dei & easdem dirigendi ad manifestationem gloriæ ipsius non minus inhæreat homini per modum attributi, quam obligatio naturalis, *per demonstrata*, n. 1. si quis seipsum noscere vult, necesse quoque est, ut agnoscat, quænam sit obligatio sua, quatenus creatura Dei est, consequenter ad notitiam sui requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam creatura Dei obligemur. *Quod erat alterum.*

Homines sumus & creaturæ Dei, ideoque etiam tanquam homines & tanquam creaturæ Dei ratione præditæ vivere debemus. Quamobrem necesse est, ut cognoscamus quales sint actiones, quæ decent hominem, & quales sint actiones, quæ decent creaturam rationalem. Actionum liberarum determinatio a nobis dependet, quatenus proficiscuntur vel ab usu, vel a non usu & abusu facultatumstrarum. Atque illæ sunt, quæ decent hominem, quatenus est ens facultatibus huiusmodi præditum, quarum usu determinari possunt actiones liberæ eodem modo, quo naturales per ipsam essentiam & naturam humanam, quemadmodum brutorum & corporum ceterorum naturalium determinantur, ita ut cum his tendant ad perfectionem totius universi; hæ vero decent hominem, quatenus est creatura rationalis, ideoque servus Dei, cujus

ejus voluntas subjicienda voluntati divinæ, ita ut non modo actiones liberæ sint actus obedientiæ Deo præstandæ, verum etiam una cum naturalibus tendant ad manifestationem gloriæ divinæ, sicque perfectio totius universi promoveatur, & per eam finis creationis a Deo intentus obtineatur. Illuc ducit obligatio naturalis, huc obligatio, quæ nobis tanquam creaturæ rationali inhæret. Qui ea cognita & perspecta habet, quæ in Theologia naturali & Philosophiæ practicæ universalis parte prima demonstrata sunt, nullum de his, quæ diximus, supererit dubium, inprimis si præterea ad animum revocaverit ea, quæ in parte tertia Ethicæ passim demonstrata, & in annotationibus uberius declarata fuerunt. Quodsi ergo homo seipsum agnoscere voluerit, necesse omnino est, ut etiam cognoscat, ad quænam tanquam homo & ad quænam tanquam creaturæ rationalis obligetur. Atque hæc præcipua quædam pars est notitiæ sui ipsius.

§. 16.

Quoniam ad notitiam sui requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam homines & ad quænam tanquam creaturæ Dei obligemur (§. 15.), in Philosophia practica autem universali demonstratur, qualis sit obligatio naturalis (§. 152. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.), idque in Jure naturæ quoad particularia uberrime declaratur, & in Theologia naturali ostenditur, ad quænam homo tanquam creatura Dei obligetur (§. 987. & seqq. part. 1. Jur. nat.), idque in parte tertia Ethicæ uberius exponitur; Qui obligationem, qua tanquam homo & tanquam creatura Dei tenetur, agnoscere vult, ad notitiam sui intimiorem adspirans, eam ex Philosophia practica universali, Theologia naturali atque Jure naturæ & Ethicæ parte tertia haurire debet.

Equidem Deus nos tanquam creaturas rationales non ad alia obligat, quam ad quæ ipsa natura humana nos obligat, cum

cum hominī præscribere non potuerit legem naturali contrariam (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quemadmodum statim in oculos incurrit, si quæ in genere de obligatione naturali demonstravimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis conferantur cum iis, quæ in parte prima Theologiæ naturalis ostendimus de obligatione a voluntate divina veniente; non tamen propterea obligatio naturalis & divina in unum confundenda, sed utraque sigillatim spectanda, siquidem nos noscere velimus. Alio enim modo cognoscitur, nos obligatos esse ad actiones nostras sic & non aliter determinandas, si obligationem ex ipsa natura humana derivamus, alio autem, si eandem derivemus ex dependentia nostra a Deo, quam notio creaturæ involvit. Ac præterea non saltem obligatio nobis indivulso nexu inhærens extenditur ad actus, quos ignorare potest, qui solam obligationem in se, citra respectum ullum ad Deum considerat, ad officia nimirum erga Deum, sed etiam singuli actus, qui pertinent ad officia erga nos atque alios, singulari quodam modo specificantur, ut quatenus a nobis committuntur, non maneant iidem, obligatione nimirum a voluntate Dei veniente & officiis erga Deum in eos influentibus, ut præstentur tanquam Deo debitum & tanquam cultus divinus. Quamobrem si obligationem naturæ nostræ inhærentem penitus perspicere velimus, ex Philosophia practica universali, Theologia naturali & parte tertia Ethicæ huc spectantia petenda sunt. Hisce enim perspicillis usi demum intelligemus, quidnam sit homo.

§. 17.

De noscentia recte gerendi recte gerendi personam, que ipsi imposita est. Quoniam recte gerendi personam enim obligamur ad recte agendum (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*); personam quoque, quæ nobis imposita est, repositam. Et gerere tenemur. Immo operam dare debemus, ut eam perso-

personam recte geramus, quam Deus nobis imposuit (§. 426. part. 3. *Eth.*). Quamobrem cum hoc fieri minime possit, nisi probe cognoscamus modum personam istam recte gerendi; ad notitiam sui inprimis requiritur, quoniam non omnibus eadem agenda sunt, ut probe cognoscamus modum personam recte gerendi, quæ nobis imposita est.

Homines sumus, creaturæ Numinis supremi sumus, atque in eo homines omnes conveniunt. Itaque personam quandam ipsa natura omnibus hominibus imposuit, eamque necessario gerere tenentur, ad quemcunque demum statum pervenerint, aut providentia divina ipsos evexerit. Quamobrem omnes actiones suas ita dirigere tenentur, quemadmodum decet hominem & creaturam Dei, consequenter quilibet cognoscere ac perpendere debet, quod sit homo, quod sit creatura Dei, ut vivere possit vitam hominis & vitam creaturæ Dei. Ac ideo ad notitiam sui requiritur noscentia obligationis, qua tanquam homines & qua tanquam creaturæ Dei tenemur (§. 15.). Enimvero cum homines per essentiam quoque & naturam suam obligentur perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovere (§. 221. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & unusquisque ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre debeat, quantum conferre valet (§. 222. part. 1. *Phil. pract. univ.*), neque solum ipsi naturæ legi convenienter civitates fuerint constitutæ (§. 26. part. 8. *Jur. nat.*), ut jam homines sint membra civitatis, verum etiam inter gentes ipsa natura instituit societatem (§. 7. *Jur. Gent.*), ut quilibet homo, quatenus est membrum alicujus civitatis particularis, etiam indirecte sit membrum civitatis maximæ (§. 10. *Jur. Gent.*), nemini autem sit prorsus otiaandum (§. 515. part. 1. *Jur. nat.*), unius tamen non sit omnia agere, quemadmodum in corpore humano non omnium organorum eadem est functio (§. 527. part. 1. *Jur. nat.*), ideo diversa admodum nascuntur vitæ genera (§. 528. part. 1. *Jur. nat.*), pro quorum

(*Wolffii Ethica Pars IV.*) D diver-

diversitate diversæ hominibus imposita sunt personæ, in quibus imponendis quamvis quædam relicta sint arbitrio nostro (§. 528. 529. *part. 1. Jur. nat.*), pleraque tamen pendent a providentia divina, quatenus nimirum status noster, quem a natura habemus, & quem fortuna nobis tribuit, nititur loco, quem in serie rerum obtinuimus. Hunc autem unicuique assignavit Deus, autor nexus rerum in hoc universo (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*), per quem providet rebus omnibus in hoc universo (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*). Personam itaque suam quilibet bene effingere tenetur, quam ut gerat in hoc universo Deus voluit (*not. §. 426. part. 3. Eth.*). Propterea necesse est, ut modum eam recte gerendi agnoscat, qui seipsum noscere voluerit.

§. 18.

*De modo
recte gerendi
personam
cognoscendo.*

Quoniam seipsum nosciturus probe cognoscere tenetur modum recte gerendi personam, quæ ipsi imposita est (§. 17.), cujuslibet vero persona supponit vitæ genus, quod is sequitur, & sequi tenetur; *modum recte gerendi personam sibi impositam cogniturus discere debet, quenam in eo vitæ genere, quod sequitur, agenda sint, quenam dotes animi & corporis ad recte agendum requirantur & quomodo iis, quæ ad statum externum spectant, eo sine sit utendum.*

Diversa vitæ genera diversos requirunt habitus, ut officio quisque suo rite fungatur. Et virtutes quoque morales, quamvis hominum omnium communes, diversimode influunt in rectitudinem eorum, quæ unicuique pro vitæ suæ genere agenda sunt, & ipsæ singulari quodam modo in diversis vitæ generibus specificantur. Sed de diversis vitæ generibus cum jam non sit ex instituto agendum, nec nostrum est in præsentem explicare, quenam unicuique in quocunque vitæ genere tenenda sint. Trademus tamen passim generalia suo loco, & de quibusdam vitæ generibus in specie quoque in Philosophia

Topia civili seu Politica demonstrabimus ea, quæ ad modum personam recte gerendi spectant, ubi etiam multa occurrent, quæ ad modum quamlibet personam bene effingendi cognoscendum viam commonstrant. Hic omnino sufficit, ut noscamus, quamnam notitia sui exigat, ut constet, quamnam scientiam ut acquirat operam dare debeat, qui seipsum noscere voluerit. Ipsa autem experientia loquitur, quantum noceant homines & sibi, & aliis, quod de modo recte gerendi personam sibi impositam minime cogitent, ac in eo fortunæ potestati sese solos committant. Cum plures personæ in eodem individuū physico concurrere possint; facile patet, quæ de persona sua recte effingenda dicuntur, non modo intelligenda esse de eo vitæ genere, quod communis salutis promovendæ, vel etiam vitæ nostræ sustentandæ causa sequimur, sed etiam de persona morali quacunque alia, veluti quod quis sit maritus, vel parens, vel paterfamilias, vel servus: quò spectant ea, quæ de Societatibus simplicibus in Oeconomica, quæ vulgo dicitur, & ab aliis pro parte Politicæ habetur, traduntur.

§. 19.

Quoniam se nosciturus cognoscere debet modum recte *De modo* gerendi personam sibi impositam (§. 17.), omnis autem homo *recte servus* servus Dei est (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*); *seipsum nosci-viendi Deo* *turus cognoscere tenetur modum recte serviendi Deo*, consequenter *cognoscendo*: cum ministeria servi consistant in facienda voluntate domini (§. 1116. *part. 7. Jur. nat.*), Deus autem velit, ut ab hominibus colatur (§. 1121. *part. 1. Jur. nat.*), *modum recte colendi Deum*.

Modum recte colendi Deum exposuimus in parte tertia Ethicæ, ideoque opus non est, ut ostendamus, quomodo modum recte colendi Deum cognoscere possimus. Sufficit hic agnosci, ad notitiam sui pertinere, ut agnoscamus, nos esse servos Dei ac propterea obligatos ad serviendum Deo. Servus

vus debet domino operas (§. 1080. *part. 7. Jur. nat.*); quas ab ipso exigit (§. 1116. *part. 7. Jur. nat.*). Operæ præstantur in utilitatem domini (§. 1107. *part. 7. Jur. nat.*). Deus cum sit sibi metipsum sufficientissimus (§. 428. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indigeat (§. 427. *part. 1. Theol. nat.*); operæ, quas præstare Deo domino suo valet homo, non consistit nisi in directione actionum liberarum ad perfectionem hujus universi (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), quod Deus ex ceteris mundis possibilibus elegit ob majorem perfectionem, quæ ipsi quam ceteris inest (§. 325. *part. 1. Theol. nat.*), propterea quoque volens, ut ipse homo promoveat perfectionem sui & aliorum accidentalium (§. 905. 909. 912. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo homo personam suam qua servus Dei bene effingere velit, necesse omnino est, ut noscat, ad quænam ministeria domino suo obligetur. Constat, quantum homines & generis profapia, & opibus alios antecellentes, sibi placeant, si Regibus ac Principibus servire possint, ita ut molestia ministerii transcat in voluptatem. Mirum ergo videri poterat, quod plerisque adeo molestum videatur servire Majestati divinæ, nec agnoscat, quam honorificum sit esse servum Dei. Ratio vero non alia est; quam ut Majestatem divinam non agnoscant, nulla pompa visibili oculos incitantem, sed mentis saltem acie contrectabilem, quatenus visibilia in hoc mundo eam dirigunt in id, quod videri nequit.

§. 20.

De ampliore facultatum, quam aliis, seu num sit amplior facultatum, virium ac rerum virium ac rerum usu, auxilioque majore agnoscendo. *Se nosciturus inquirere tenetur, num sibi plura in potestate sint, quam aliis, seu num sit amplior facultatum, virium ac rerum virium ac rerum usu, alienumque auxilium majus.* Etenim ad notitiam sui requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam homines obligemur (§. 15.). Enimvero cui plura in potestate sunt, consequenter cui amplior est facultatum, virium ac rerum usus,

usus, alienumque auxilium majus (§. 175. part. 1. Jur. nat.), ejus major est obligatio, quam aliorum (§. 179. part. 1. Jur. nat.). Seipsum itaque nosciturus inquirere tenetur, num sibi plura in potestate sint, quam aliis, seu num amplior sit facultatum, virium ac rerum usus, alienumque auxilium majus.

Nihil homini frustra datum, sive naturæ, sive fortunæ donum sit, sive industriæ ac operæ merces. Quicquid quomodocumque habemus, id impendendum est in adimplerem officiorum. Personam igitur suam bene effingere nequit, nisi qui penitus perspicit ea, quæ sunt in potestate sua. Quamobrem ad notitiam sui utique pertinet, ut noscamus num plura sibi sint in potestate, quam aliis: ex potestate enim metienda sunt officia, ultra quam nemo obligatur (§. 209. part. 1. Phil. pract. univ.),

§. 21.

Quoniam se nosciturus inquirere tenetur, num sibi *Medium* coplura in potestate sint, quam aliis, seu num sit amplior *fagnoscendi*, cultatum, virium ac rerum usus, alienumque auxilium *manum* sibi jus (§. 20.), id vero nobis constare nequit, nisi alios eorum *plura, quam* que statum noscamus & quæ ipsis sunt cum iis *compare-aliis in po-*mus, quæ nos habemus, quod per se patet; *qui se noscitur-testate sint.* *rus inquirere vult, num sibi plura in potestate sint, quam aliis, alio-*rum *dotes atque statum cognoscere* & cum dotibus suis *statuque suo* conferre tenetur.

Cum officia metienda sint ex iis, quæ in potestate nostra sunt (not. §. 20.), horum vero alia per se patent, veluti res, quas habemus, & auxilium, quod ab aliis expectare possumus, alia vero per tentamina solerter instituta nobis innotescunt, veluti facultatum ac virium usus, non opus videtur, ut demum aliorum dotes atque statum cognoscere studeamus

atque cum dotibus & statu nostro comparemus, absque dedita hac opera officia nostra adimpleturi & personam nostram recte gesturi. Enimvero cum hic agatur de medio cognoscendi, num sibi plura, quam aliis in potestate sint, consequenter num major sit nostra, quam aliorum obligatio, eademque ad plura extendatur; non acquiescendum est in iis, quæ sufficere poterant, sed addenda quoque sunt, quæ noscentiam facilitant & alio adhuc sine profunt. Nihil sane frequentius est, quam ut homines abunde sibi videantur satisfecisse officio suo, si fecerint quod faciunt alii, quibus eadem quæ sibi imposita est persona, non attendentes num plura præstare in potestate sua sit. Ne igitur in persona nostra bene effingenda operam nostram desiderari patiamur, necesse omnino est, ne aliorum exemplum metiamur ex dotibus & statu ipsorum, sed ex dotibus nostris statuque nostro, ideoque ea, quæ sunt aliis, conferenda sunt cum his, quæ nos habemus. Ita nimirum agnoscuntur facilius obligationes propriæ (§. 186. *part. 1. Jur. nat.*). Notandum vero cum personam moralem faciant obligationes ac inde resultantia iura (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*); per obligationes proprias subinde hominibus imponi personam peculiarem, qui alias cum aliis ejusdem sunt conditionis. Ita fieri potest, ut, cui personam Professoris in Academia imposuit Princeps, eidem personam Professoris generis humani imposuerit natura, seu autor ejus Deus.

§. 22.

*Notitia sui
utilitas in
cognitione
profecuum
in bono &
defecuum.*

Notitia sui hominem docet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat. Qui enim seipsum noscit, ei quoque cogniti sunt habitus, quos acquisivit (§. 3.), consequenter quantum perfecit facultates animæ (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum id, quod perficit animam, bonum sit (§. 554. *Psy-ch. empir.*); notitia sui hominem docet, quantum in bono profecerit. Quod erat unum.

Enim-

Enimvero cum habitus perfici posse constet, & quales sint, ex actionibus nostris iisque, quæ fecimus, agnoscamus (§. 12.), præsertim si actiones nostras & a nobis facta cum actionibus & factis aliorum comparemus (§. 13.); noscentia sui nos quoque docet, quantum adhuc a mera distemus, ad quam contendimus. Quodsi contingat, habitus quosdam a nobis acquisitos esse malos; eosdem dediscendos & contrarios acquirendos esse constat. Quamobrem patet, notitiam sui hominem quoque docere, quantum adhuc in bono deficiat. *Quod erat alterum.*

Qui culturam virtutis, consequenter felicitatem suam curæ cordique habet (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ejus plurimum interest nosse, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat. Ita nimirum accenditur ardor plus proficiendi & quod malum est emendandi. Quamobrem ne in notitia sui deprehendatur defectus, qui evitari poterat; animus attendendus est ad omnes actiones nostras & hæc ad examen revocandæ sunt perpendendo singulas circumstantias, quæ constantiam & perseverantiam voluntatis atque voluntatis produnt: ita enim demum patebit, qualis sit habitus a nobis acquisitus, & quænam adhuc minus recte fecerimus. Curam hanc cum vulgo homines tanquam molestam abjiciant, soli fortunæ directionem actionum suarum relinquentes; non est quod miremur, eos ad hanc perfectionem non pervenire, ad quam pervenire potuissent, si illam notitiæ suæ accommodare voluissent. Memini, me in notis ad orationem de Sinarum philosophia præctica monuisse, quod *Confucius*, actionum suarum severissimus censor, sollicitè inquisiverit, quantum in bono profecerit, & singulis decenniis acquisitos perfectionis gradus discipulos suos ingenue docuerit, quibus major videri nolebat, quam erat, ferre nolens laudes immeritis sibi tributas judicio suo. Sincerus enim virtutis cultor discipulos suos sibi similes facere intendebat.

§. 23.

Quomodo
notitia sui
faciat ad
beatitudinis
conservatio-
nem & in-
crementum.

Quoniam notitia sui hominem docet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat (§. 22.), beatitudo autem hominis, seu summum ejus bonum in non impedito progressu ad majores continuo perfectiones consistit (§. 374. part. 1. *Phil. pract. univ.*), notitia sui facit ad beatitudinem, seu summum bonum consequendum & conservandum, tum quatenus agenti circumspeditionem insinuat, ne ab itinere virtutis exorbitet, tum quatenus stimulus eidem additur ut ulterius progrediatur, tum quatenus curam emendationis incit, ne in malo persistat, consequenter cum summum malum consistat in continuo progressu ad majores indies imperfectiones (§. 375. part. 1. *Phil. pract. univ.*), notitia quoque sui facit ad vitandum summum malum.

Maximum itaque momentum in Ethica habet notitia sui, in qua potissimum intenditur summi boni consequutio ac fructio & summi mali evitatio. Est autem hæc ipsa boni summi consequutio atque fructio & summi mali vitatio motivum notitiæ sui, quatenus summum bonum cum vera voluptate constanter conjungitur (§. 393. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & ejus fructio gaudium facit constans ac perpetuum (§. 394. part. 1. *Phil. pract. univ.*), appetitus vero hominis per naturam suam fertur in felicitatem (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), qui status est, in quo voluptas vera, consequenter gaudium (§. 614. *Psych. empir.*) perdurat (§. 636. *Psych. empir.*). Quamobrem qui sapit, in noscentia sui operam indefessam collocat, ad actiones suas tam positivas, quam privativas omnem attentionem afferens. Influit autem vicissim notitia sui in beatitudinis consequutionem & fructiorem per modum medii, quatenus accendit ardorem sese continuo magis magisque perficiendi & circumspeditionem agentis continuo magis magisque augeat, atque virtutem amabilem reddit, quam

quam voluptatis veræ creatricem experimur. Tanta enim deprehenditur voluptatis hujus dulcedo, ut cum ea nulla alia comparari possit. Ast nemo a nobis requirat, ut dulcedinis hujus rationibus ipsum convincamus, quæ non magis intelligitur, quam dulcedo sachari aut mellis, nisi quis operam det, ut eam præsentem sibi percipiat.

§. 24.

Quoniam notitia sui hominem docet, quantum in bo- *Maximum*
no profecerimus, quantum adhuc deficiamus (§. 22.), ne *beatitudinis*
autem ulterius progrediamur ad majorem perfectionem con- *impedimen-*
tinuo contententes maxime obstat, si nobis jam consecuti *tum* &
videamur, quod adhuc consequi debemus; *beatitudinis con-* quando tol-
sequende *maximum impedimentum est*, si nos ad eam perfectionem latur,
jam pervenisse putamus, a qua procul adhuc absumus (§. 374. part.
1. Phil. præf. univ.); consequenter cum notitia sui faciat ad
summi boni consecutionem (§. 23.), notitia sui tollit *maxi-*
mum *impedimentum beatitudinis consequende*, seu, qui *impediri non*
vult, quo minus *beatitudinem consequatur*, seipsum noscere debet.
Quamobrem cum notitia sui multa admodum requirat, per
huc usque demonstrata, consequenter facile contingat, ut mul-
tis modis deficiat; quo accuratior fuerit notitia sui, eo facilius
quoque cavebitur, ne summi boni consecutio impediatur, ideoque
in notitiam sui perficiendam operas assiduas dare tenemur.

Quod vulgo dicitur: Multi ad scientiam pervenissent, nisi
se jam pervenisse putassent; id. de omni habitu acquirendo,
immo de omni eo, quod acquiri debet, intelligendum, ubi
vanâ quædam species nobis illudere potest. Atque hinc elu-
cet necessitas notitiæ sui ipsius, si beatitudinis compotes fieri
velimus, quæ in nos cadere potest. Nihil fere magis negli-
gitur quam notitia sui. Quid ergo mirum, quod de beati-
tudine consequenda tam pauci cogitent, & tam multi sibi vi-
(Wolffii Ethica Pars IV.) E deantur

deantur eam consecuti, qui ad eam nondum pervenerunt: qui error multorum vitiorum fomes est, quemadmodum ex particularibus suo loco commemorandis luculentius patebit.

§. 25.

*Vita beata
quid sit.*

Vita beata dicitur summi boni fructio. Quoniam itaque beatitudo sive summum bonum consistit in continuo progressu ad majores indies perfectiones (§. 374. part. 1. *Phil. pract. univ.*), voluptate autem perfunditur animus, si perfectionis nostræ nobis fuerimus conscii (§. 511. *Psych. empir.*), tanto quidem majore, quanto major fuerit perfectio (§. 516. *Psych. empir.*), ideoque voluptatis inextingvibilis perceptio beatitudinis fructus est; *qui vitam beatam vivere vult, perfectionem, quam acquisivit, considerare tenetur.*

Vita beata ad animam refertur, quæ sola voluptatis capax est. Consistit vita animæ in evolutione idearum, ideoque vita beata in evolutione idearum perfectionum acquisitionum, quæ voluptatem inextingvibilem offert, ut summo bono, quod in nos cadere potest, fruamur. Quamobrem si summo bono frui, consequenter beate vivere velimus, quantum datur, non sufficit se perficere ac in itinere se perficiendi continuo pergere, sed necesse quoque est, ut attentio ad perfectionem, quam consecuti sumus, & ad incrementa, quæ capit, constanter conservetur, ac sollicitè caveatur, ne objecta alia, quæ nobis blandiuntur, eam ad se trahant. Summo bono cum fruamur, quatenus perfectione, ad quam continuo progredimur, delectamur, quando vero voluptate in usu sui non peritura fruimur, revera felices sumus (§. 636. *Psych. empir.*); ideo contingit, ut beatitudo a felicitate, ejus fructu, non distingvatur, & beatus idem dicatur qui felix putatur. At nostrum est accurate a se invicem distingvere, quæ diversa sunt, præsertim si id fiat non absque utilitate, immo necessitate. Sane ut maneamus in his, quæ

quæ in præfenti dicta sunt, quamvis qui continuo se magis magisque perficere studet, habitu incrementa capiente non habeat animum ab omni voluptate prorsus vacuum, saltem nulla molestia inquietarum, nondum tamen fruitur suo bono, quemadmodum poterat, quia quod acquisivit non considerat tanquam bonum, nec ejus magnitudinem æstimat, neque de pretio eidem statuendo cogitat, aut animum ad id prorsus non attendit. Beatitudine igitur, seu summo bono non fruitur. Quamobrem patet, aliud esse summi boni fieri compotem, aliud vero esse eodem frui, sit ita quod quidam ejus fructus indivulsus quasi comes sit summi boni. Quodsi ergo vitam beatam vivere velis, necesse est ut beatitudine fruaris.

§. 26.

Quoniam qui vitam beatam vivere vult, perfectionem, *De notitia* quam acquisivit, considerare tenetur (§. 25.), qui autem *sui ad vitam* eam cognoscit, seipsum noscit (§. 3.); *ad vitam beatam re-beatam requiritur notitia sui*, seu *qui vitam beatam vivere vult, seipsum quifita.* noscere tenetur. Idem quoque ostenditur hoc modo: Vita beata consistit in fruitione summi boni (§. 25.). Ast ad summi boni consecutionem requiritur notitia sui (§. 23.). Ergo notitia sui requiritur ad vitam beatam.

Beate vivere volunt omnes; ast quid sit beata vita non pervident. Caligationis fons est ignorantia sui. Qui enim se non noscit, is non agnoscit, quinam sit, et quomodo personam suam recte gerere debeat, ut sit beatus & beatitudinis fruitione vitam beatam consequatur (§. 15. et seqq.). Unde contingit, ut, dum de vita beata per errorem judicant, via lapsus sit, & quemadmodum recte observat *Seneca*, eo longius ab ea recedant, quo ad illam citatius feruntur. Hæc igitur avia si vitanda, a noscentia sui exordicendum: neque enim sine notitia sui vita beata intelligitur possibilis, nec quid sit, quantum satis est, comprehenditur.

§. 27.

De discernendis amissibilibus ab his, quæ nullo vi nobis eripi possunt. Seipsum nosciturus discernere debet ea, quæ sunt amissibilia tam culpa sua, quam casu contingente sive fortuito, sive quem culpa quædam nostra prægreditur, ab his, quæ amitti non possunt, vel quorum conservatio in potestate sua est. Qui enim seipsum noscere vult, cognoscere tenetur tum ea, quæ natura sibi inest, tum qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ ad statum externum pertinent (§. 3.). Quodsi igitur hæc cognoscere velimus, necesse omnino est ut nobis constet, qualia sint. Quamobrem cum ea, quæ per naturam insunt, nimirum essentialia & attributa animæ, sint necessaria absolute (§. 303. 304. *Ontol.*), habitus vero animæ acquisiti diu quidem intermisso ipsorum usu amitti (§. 432. *Psych. empir.*), continuo tamen usu conservari & perfici possunt (§. 431. *Psych. empir.*), nec ulli homini, neque rei ulli extra nos positæ vis ulla sit in animam nostram, aut ea, quæ eidem insunt, corpus vero nostrum & ea omnia, quæ ad statum externum referuntur, fortunæ potestati subiecta deprehendantur, & casus, qui in hisce contingunt, vel mere fortuiti sint, vel a culpa nostra dependeant, quædam etiam sola culpa nostra contingant, quemadmodum experientia optima talium rerum magistra nos docet; ideo quædam, quæ habemus, a nobis amitti non possunt, quædam culpa nostra, quædam vero casu quodam contingente sive fortuito, sive quem culpa quædam nostra prægreditur, amissibilia sunt, quorumdam denique conservatio in potestate nostra est. Nos ipsos igitur nosciturus discernere debemus ea, quæ sunt amissibilia tam culpa nostra, quam casu contingente sive fortuito, sive quem culpa quædam nostra prægreditur, ab his, quæ amitti non possunt, vel quorum conservatio in potestate nostra est.

Notitia

Notitia sui non solius curiositatis causa comparanda, sed felicitatis gratia, ut animum quietum, imperturbatum ac lætum conservemus, sapiente actionum nostrarum directione, quas solas in potestate nostra deprehendimus. Quamobrem maximum momentum habet in praxi morali, ut penitus perspiciamus, quamnam bona potestati nostræ, quamnam potestati fortunæ subiecta sint, ut de eorum conservatione & amissione accuratum iudicium ferre valeamus, quo indigemus ad beatam vitam. Experimur indies, quantum homines noceant tranquillitati animi, in quam vitia incidunt, quam parum denique culpam vitare studeant, si ea, quæ discernenda esse diximus, a se invicem minime discernunt. Et ex sequenti tractatione, quando ad particularia descendemus, abunde patebit, quoniam usum habeat ista notitia, & quantum noceat discriminis illius ignorantia, vel insuper habita animadversio. Possidemus ea, quæ habemus, sive nobis insint, sive extra nos posita, aut ad alios referantur, veluti amicitia, patrocinium, honor, gloria. At cum non omnium eadem sit possessio, differentia possessionis perspicenda est, si nos tanquam horum possessores cognoscere velimus. Nemo igitur in dubium vocare potest, ejus notitiam ad noscentiam sui requiri, qua non aliud intenditur, quam ut nobis constet, quales simus, consequenter etiam quales simus eorum, quæ habemus, possessores. Quodsi objicias, contingere quoque posse, ut quis fiat amens, vel furiosus, id quod evitare in potestate hominis non sit; sumamus interea id evitare non posse, ferentibus ita fati, cum hætenus nec affirmativa, nec negativa demonstrata sit: artamen casus iste rarissimus juxta leges probabilitatis pro nullo habendus, quamvis non negemus, eundem quoque in nonnullis officiis attendendum esse. Pendet vero hoc ab eo quod corpori accidit, quod rerum extra nos positarum potestati subiectum esse constat, consequenter ejus ratio habetur, ubi consideramus statum corporis nostri internum, ut pateat, quantum is a nobis dependeat, quantum ab aliis extra nos positis. Vide,

quæ supra de ratione sufficiente eorum, quæ sunt, annotavimus (not. §. 11.).

§. 28.

*Quomodo
notitia illa
acquirenda.*

Quoniam se nosciturus discernere debet ea, quæ sunt amissibilia tam culpa sua, quam casu contingente sive fortuito, sive quem culpa quædam nostra prægreditur, ab iis, quorum conservatio in potestate nostra est (§. 27.), indices autem accidit, ut homines culpa sua, quæ habent, amittant, casusque contingant tam mere fortuiti, quam quos culpa hominum prægreditur, illis, quæ habent, funesti; seipsum nosciturus animum sedulo attendere debet ad casus, qui contingunt, hominibus atque iis, quæ habent, infestis, ut nimirum intelligat, quot modis, quæ nobis sunt, amitti possint, tum etiam inquirere in culpam hominum, si qua concurrat, & quorum amissio culpæ soli tribuenda sit, immo etiam observare, quandam fortunam sibi faventem experti fuerint alii, ne culpa nocuerit.

Casuum illorum sive mere fortuitarum, sive cum culpæ hominum concursu copulatorum, immo etiam damnorum soli culpæ tribuendorum descriptio pars quædam historiæ naturalis est atque civilis, quæ dicitur. Quamobrem e re morali quoque est, ut istiusmodi casus memoriæ mandentur in scripturam redactæ, atque libri istiusmodi legendi ab iis, qui notitiam sui curæ cordique habent. Quoniam tamen experientia domestica omnium maxime vim suam exerit in animos hominum; animus inprimis attendendus est ad ea, quæ nostro tempore contingunt, eademque probe consideranda sunt. Neque enim nudi spectatores esse debemus eorum, quæ indices sunt, sed observationes in usum nostrum vertere tenemur.

§. 29.

Notitia sui voluptatem creat, si perpendimus bona, quæ habemus. Quomodo incitat ad conservanda ea, quorum conservatio in potestate nostra est, aut, si ea non prorsus a nobis dependet, circumspici voluptatem rationem insinuat, ne culpa nostra eorum jacturam faciamus. Qui creet & bonum enim se noscit, omnia agnoscit bona tam animi, quam corporum con-
poris atque fortunæ, quæ habet (§. 3. h. & §. 556. *Psych. servationem empir.*), sive sint naturæ ac fortunæ donum, sive laboris atque juvet.
que industriæ merces. Quamobrem cum ex bono voluptas percipiatur, quando cognoscitur (§. 558. *Psych. empir.*), nascaturque amor Dei, si consideremus ea, quæ natura, cujus autor Deus est (§. 823. *par. 1. theol. nat.*) & fortuna, quæ providentiæ divinæ subest (§. 932. *part. 1. theol. nat.*), nobis dedit (§. 228. *part. 3. Eth.*), amor benefactoris, quatenus aliorum beneficio ea consecuti sumus (§. 377. *part. 2. Eth.*) & acquiescentia in seipso, quatenus sunt fructus operæ ac industriæ nostræ (§. 553. *part. 2. Eth.*), affectus jucundi, cum insigni voluptatis gradu conjuncti (§. 605. 608. *Psych. empir.*); notitia sui voluptatem creat, si bona perpendimus, quæ habemus. Quod erat primum.

Jactura boni cum malum sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), malum vero, quamprimum id cognoscimus, aversemur (§. 590. *Psych. empir.*); naturæ hominis repugnat, ut velit bonorum, quæ habet, jacturam facere, consequenter potius ea conservari vult. Quodsi ergo cognoscat, eorum conservacionem in potestate sua esse; ea facere decernit, quæ ut conserventur ex parte sui requiruntur. Quoniam itaque notitia sui docet, quorumnam conservatio in potestate nostra sit (§. 27.); eadem nos incitat ad ea conservanda. Quod erat secundum.

Quodsi

Quodsi vero dentur casus, qui contingere possunt in bonis, quæ habemus, & casus hos prægredi potest culpa aliqua, qua non admissa minime existunt, eadem vero bona etiam culpa nostra sola amitti possunt; cum eorum conservationem appetamus, jacturam vero aversemur, *per demonstrata n. 2.* ideo solliciti sumus, ne illa culpa nostra amittamus. Quamobrem cum qui se noscit agnoscat, quomodo ea, quæ habet, culpa sua amittere possit, & quomodo culpa sua in iisdem contingere possit casus (§. 27.); notitia sui circumspeditionem insinuat, ne culpa nostra faciamus jacturam eorum, quorum conservatio in potestate nostra non est, sed potius fortunæ potestati subjecta. *Quod erat tertium.*

Notitiam sui esse voluptatis creatricem satis manifestum est: quod vero pauci hoc capiant, non est quod miremur. Etenim vel se noscere negligunt, ideoque ignorant bona, quæ habent, aut iis perpendendis nihil temporis impendunt, consequenter usum, quem facere poterant atque debebant, negligunt. Bonis suis nemo delectatur, nisi qui agnoscit, ea esse bona, id quod notionem boni supponit, atque ea ad animum sibi revocat. Constat vero perpaucos esse, qui rationis lumine usi bona dijudicant, & verum iisdem pretium statuunt, & plerosque contentos esse, quod bona quædam possident, non vero inde perfectionem sui statusque sui æstimant. Nullus itaque dubito fore permultos, qui notitiam sui voluptatis creatricem agniture non sunt. In horum numero sunt omnes, quibus vix nota est voluptas alia, quam qua sensus delectantur, & quos non trahit alia voluptas, quam quæ erronea quadam boni notionem, aut saltem perversa ejus applicatione nititur. Supponit autem notitia sui ut de eo, quod bonum est, & quatenus quid bonum habendum sit, ex veritate statuas. Ad notitiam itaque sui conducunt, quæ de diversitate bonorum in parte tertia Ethicæ prolixè demonstrata

strata

strata sunt. Homini naturale esse, ut, si qua habeat bona, iis privari nolit, infantes ac pueri infantiae proximi docent appetitum conservandi bona satis prodentes. Quodsi enim ipsis auferas, quod eos delectat, ploratum edunt. Si vero adulti parum curae habent jacturam bonorum, non una ratio est, cur instinctus naturalis, qui in pueris atque infantibus non impeditur, vincatur a cupiditatibus aliis, vel culpa quadam veluti sopiatur. Non damus exempla, quia suis locis talia occurrent insequentibus. Appetitui conservandi bona convenit, quod vulgo pro comperto habeatur, neminem jactare bona sua, & quod homines tum maxime liberales putentur, quando morituri sunt. Ast quod ante diximus, hominem nosse debere bona sua, si iisdem delectari debet, id etiam hic tenendum. Instinctus autem naturalis conservandi bona non erit incitamentum ad studium ad conservationem adhibendum, nisi perpendas ea esse amissibilia & conservationem esse in tua potestate si non ex toto, saltem ex parte, ne culpa tua jacturam facias. Incitamentum vero hoc pariet circumspeditionem ad vitiationem culpae necessariam. Discimus autem, qua circumspeditione opus sit, si sedulo observemus, quamam culpa hæreat in aliis, qui jacturam bonorum, quibus gaudemus, faciunt. Ex alieno nimirum casu discendum, quod vites: nimis tarde sapiunt, qui ex casu suo id discere volunt & de iis prorsus desperandum, qui ne quidem ex suo sapere volunt.

§. 30.

Notitia sui impedit, quo minus molestia afficiamur, si qua nobis defunt, quæ in potestate nostra non sunt, sive naturæ, sive sui molestia defuncta dona, aut si qua amittantur, quorum conservatio in potestate non est. Etenim qui seipsum noscit, tam ea, quæ naturaliter sibi insunt qua animam & corpus, quam quomodocumque acquirita sive ad se, sive ad statum suum externum pertinentia cognoscit (§. 3.), & in iis, quæ acquisivit, vel quæ nostra non sunt.

(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

F

con-

contingunt, accurate a se invicem discernit, quæ a se dependent, & quæ potestati suæ non subsunt (§. 5. & *seqq.*), simulque agnoscit, quorum conservatio in potestate sua non est (§. 27.). Quamobrem cum ipsi exploratum sit, sibi impossibile esse ut acquirat, quæ in potestate sua non sunt (§. 75. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter quæ natura, vel fortuna sibi denegat, vel etiam conservet, quorum conservatio in potestate sua non est, impedire minime valens casum, quo amittuntur, absurdum vero sit ea appetere, quæ consequi non possumus, aut impedire velle, quæ impedire nobis impossibile, consequenter non minus absurdum sit torquere animum propter ea, quæ acquisitu nobis impossibilia sunt, aut quæ quo minus amitterentur impossibile nobis fuit; qui seipsum noscit, molestia non afficitur, si qua sibi defunt, quæ in potestate sua non sunt, sive naturæ, sive fortunæ dona, aut si qua amittantur, quorum conservatio in potestate sua non est. Quoniam præterea qui se noscit, etiam cognoscit modum recte colendi Deum (§. 19.) & ad quænam tanquam creatura Dei obligatur (§. 15.); Te in providentia divina acquiescere debere agnoscit (§. 1201. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum in providentia divina acquiescens sorte sua contentus sit, & si qua sibi eveniunt mala, ea animo tranquillo fert (§. 438. *part. 3. Eth.*), eventus omnes, qui a potestate sua minime dependent, approbans (§. 437. *part. 3. Eth.*); ideo nec inquietatur animus, si videt, quædam sibi deesse naturæ, vel fortunæ dona, aut casu quodam inevitabili se amisisse, quorum conservatio in potestate sua non erat. Patet itaque notitiam sui impedire, quo minus molestia afficiamur, si qua nobis defunt, quæ in potestate nostra non sunt, sive naturæ, sive fortunæ dona, aut si qua amittantur, quæ in potestate nostra non sunt.

Quam

Quam absurdum sit velle, ut Deus nobis alias dederit dotas naturales, quam quas habemus, aut aliam corporis formam, robur majus, aut ut nobis alium tribuerit in hac serie locum, & alius sit rerum & conditionis nostræ status; alibi jam demonstravimus & uberrime exposuimus (§. 430. 432. *part. 3. Eth.*). Qui se noscere vult, impossibilitatem eorum agnoscere tenetur (§. 429. 431. *part. 3. Eth.*). Quodsi quidam sint, qui arbitrantur, nos notitiæ sui tribuere, quæ ab ea minime expectanda, nec vim demonstrationis præsentis capiunt; illi agnoscant, se ad notitiam sui nondum pervenisse, ac tacite sumere tanquam possibilia, quæ impossibilia sunt, & absurdarum cupiditatum imperu abreptos somnare, quasi in alio statu feliciores sint futuri, quam in præsentis esse possunt (§. 428. *part. 3. Eth.*), variisque erroribus implicitos felicitatem veram non internoscere. Neque vero quis existimet, quasi in demonstratione recurramus ad acquiescentiam in providentia divina, ut notitiæ sui faceremus vim, quam non habet. Ad notitiam enim sui etiam requiritur, ut agnoscamus, ad quænam tanquam creaturæ Dei obligemur (§. 15.) & quomodo Deo recte serviamus (§. 19.). Qui seipsum noscere studet, dependentiam suam quoque a Deo agnoscere tenetur, ac per consequens quænam ipsi vi ejusdem inhæreat obligatio, sicuti servus statum suum servilem agnoscat opus est, si noscere debet, quinam sit.

§. 31.

Sine agnitione Dei manca est notitia sui. Qui enim se no- *De agnitio-*
scere vult, cum sit creatura (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*) & ser- *nis Dei ad*
vus Dei (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*), agnoscere quoque de- *notitiam sui*
bet, se esse creaturam & servum Dei, & quæ propterea ipsi *necessitate,*
tanquam creaturæ (§. 15.) & servo Dei inhæreat obligatio
(§. 19.), ita demum agnoscens, qualem personam gerat,
cujus recte gerendæ modus a notitia sui separari nequit
(§. 17.). Enimvero quænam sit hominis a Deo dependen-

tia, & quæ vi ejusdem ipsi indivulso nexu cohæreat obligatio, cognosci nequit, nisi agnoscat Deus. Quamobrem patet, sine agnitione Dei mancā esse notitiam sui.

Agnitio Dei cum noscentia sui conjungenda: neque enim sine illa notitia sui perfecta esse potest, nec ab hac speranda utilitas, quam promittit. Qui ergo hanc copulationem insuper habent, si ea, quæ de notitia sui demonstramus, in se non experiantur, non est quod mirentur. Quæ enim de virtutibus quibuscunque demonstramus, ea ex notione ipsarum deducuntur, ideoque supponitur, virtutem nullo labore defectu, sed adesse omnia ad eam requisita.

§. 32.

Car ignorantia Dei & atheismus obstat notitiæ sui.

Quoniam sine agnitione Dei notitia sui manca est (§. 31.), atheus vero existentiam Dei negat (§. 411. part. 2. Theol. nat.); Qui Deum existere ignorat & qui atheus est, ad perfectam sui notitiam pervenire nequit.

Qui ignorat dari Deum, aut Deum existere negat, is nec agnoscit, se esse creaturam & servum Dei, consequenter nec agnoscit obligationem, quæ sibi tanquam creaturæ, quæ tanquam servo Dei inharet: quæ tamen cognitio ad notitiam sui requiritur (§. 15. 19.). Ignorat igitur, qualis sit persona, quam gerere debet in hoc universo, ideoque notitia sui, quantacunque demum sit, multo laborat defectu. Quamobrem nec fieri potest, ut personam suam perfecte tucatur.

§. 33.

Quid homo sit in hypothesi Materialiste athei.

Materialista atheus hominem esse putat machinam, quæ cæco casu regitur. Etenim materialista non admittit nisi existentiam corporum (§. 33. Psych. rat.), ideoque nec hominem nisi pro puro puto corpore habet. Quoniam igitur corpus omne, præsertim organicum (§. 274. Cosmol.), machina est

est (§. 120. *Cosmol.*); materialista hominem machinam esse putat. *Quod erat unum.*

Enimvero si materialista fuerit atheus, Deum (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*), ideoque etiam providentiam divinam negat (§. 463. *part. 2. Theol. nat.*), casui tribuens, quæ providentiæ divinæ tribuenda erant (§. 464. *part. 2. Theol. nat.*). Quamobrem cum omnia, quæ naturaliter fiunt, secundum providentiam divinam fiant (§. 930. *part. 1. Theol. nat.*); omnia in mundo casu fieri putat. Sapientiam igitur Dei, qua is rebus omnibus providet in hoc universo (§. 925. *part. 1. Theol. nat.*), vi nimirum nexus rerum (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), sapientia ipsius constituti (§. 666. *part. 1. Theol. nat.*), non agnoscens, quicquid in mundo fit, nullo consilio, ideoque cæco casu fieri existimat. Enimvero cum videat, nos non sentire, nisi quando objecta sensibilia, hoc est, corpora nos circumstantia, in organa sensoria agunt, & a sensationibus procedere appetitiones (§. 64. *Psych. rat.*), consequenter motus organorum corporis iisdem respondentes (§. 953. *Psych. empir.*); hosce motus corporis a corporibus circumstantibus determinari arbitratur. Quoniam itaque regimur ab eo, qui actiones nostras pro lubitu suo determinat (§. 194. 218. *part. 7. Jur. nat.*), hominem cæco casu regi statuit. Habet vero materialista atheus hominem pro machinâ, *per demonstrata n. 1.* Quamobrem putat, hominem esse machinam, quæ cæco casu regitur. *Quod erat alterum.*

Corpus nostrum utique machina est, nec materialista hoc affirmans errat. Vi systematis harmoniæ præstabilitæ motus appetitionibus respondentes per mechanismum corporis consequuntur (§. 615. *Psych. rat.*), nec in eo absurditatis argui potest materialista. Error saltem in eo est, quod motibus in corpore contingentibus inesse precario sumit, quæ animæ tribuen-

buenda sunt, nimirum perceptiones & appetitiones, quæ moribus istis respondent, cum apperceptionibus. Errat igitur, dum affirmat, quod totus homo non sit nisi machina, cum saltem pars ejus ignobilior, nimirum corpus, machina sit. Notandum vero, nos de materialista atheo agere in abstracto, ideoque eidem tribuere, quæ ex ipsius hypothesibus consequuntur: talia enim enti tribuenda sunt prædicata, quæ ex ejusdem notione consequuntur. Quodsi hypothesen suas intelligit, nec artis ratiocinandi prorsus ignarus fuerit, ea, quæ inde per necessariam consequentiam deducuntur, etiam admit-
tet, immo cum veras esse putet hypothesen suas, eadem quoque pro vero habebit. Enimvero cum multi amplectantur hypothesen, quarum vim & potestatem non capiunt, nec intellectum systematicum habent; contradictorii ingenii homines miscere solent, quæ simul esse nequeunt, non solum errores, quorum unus alterum tollit, verum etiam vera falsis. Hinc videas materialistas, aut saltem scepticismum de immaterialitate animæ defendentes, qui libertatem animæ tanquam pro aris & focis propugnant, cum tamen impossibile sit, ut homo gaudeat libertate agendi, si non sit nisi corpus. Similiter non desunt, qui materialitatem animæ defendunt; hoc tamen non obstante atheismi postulant eos, qui non totum hominem, sed saltem corpus humanum pro machina habent, cum tamen homo non sit nisi corpus, si animam non habeat a corpore distinctam, eamque immaterialem, ideoque non sit nisi pura pura machina. Ceterum materialistas atheos hominem pro pura puta machina habere, si hypothesen suas intelligant; experientia nostro tempore comprobatur, quo libertas philosophandi in pravam licentiam conversa, ut publicis scriptis disseminentur opiniones impiæ, religioni ac virtuti interitum minantes. Non opus est, ut libris in oblivionem adducendos commemorem: dolendum potius ut non modo peregrino idiomate scripti divulgentur, verum etiam in linguam Germanicam transferantur & in Diariis litterariis recenscantur, ut vulgo imperito innotescant &
ab

ab eo legantur, nostrō præsertim seculo, quo luxur quoti-
die magis invalescit, quasi is sit, qui hominem faciat beatum,
ut moribus nocentissimis perniciosa instrumenta dare tan-
to periculosius sit.

§. 34.

Materialista Deista hominem esse putat machinam, quæ cæco Idem valet casu regitur. Cum Deista neget providentiam divinam (§. de Deista. 529. part. 2. Theol. nat.), casui tribuens, quæ providentiæ divinæ tribuenda sunt (§. 535. part. 2. Theol. nat.); propo-
silio præfens eodem modo demonstratur, quo præcedens.

Patet itaque atheismum & deismum tanto magis nocere,
si cum materialismo copulerur; ideoque athei ac deistæ, si
iidem fuerint materialistæ, sunt omnium hominum nocen-
tissimi.

§. 35.

Si qui seipsum noscit animadvertit, se in bono adhuc deficere; De molestia cupiditate emendationis molestiam inde ortam delet. Qui seipsum ex defectu noscit, quantum in bono adhuc deficiat agnoscit (§. 22.) in bono Quamobrem cum absentia boni malum sit (§. 754. part. 1. orta. Jur. nat.), malum vero, quamprimum agnoscitur, mole-
stiam creet (§. 569. Psych. empir.); fieri sane non potest, quin seipsum noscens molestiam quandam percipiat, ubi depre-
hendit, se in bono adhuc deficere. Enimvero cum repræ-
sentatione boni, quo adhuc caret, cupiditas concitetur (§. 387. part. 2. Eth.), ad idem obtinendum tendens (§. 388. part. 2. Eth.), cupiditas vero affectus jucundus sit cum vo-
luptate insigni conjunctus (§. 608. Psych. empir.); si qui se-
ipsum noscit animadvertit, se in bono adhuc deficere, cu-
piditate emendationis molestiam inde ortam delet.

Facile

Facile apparet, nobis hic sermonem esse de bonis animi, quæ in potestate nostra sunt: de absentia enim eorum, quæ in potestate nostra non sunt, diximus ante (§. 30.). Equidem si ea, quæ fecimus, nobis repræsentemus tanquam male, aut minus recte facta, pœnitentia oritur (§. 759. *Pfych. empir.*), quæ animum admodum inquietum reddit (§. 762. *Pfych. empir.*); cum tamen contineat cupiditatem malo patrando in posterum abstinendi (§. 575. *part. 2. Eth.*), modo ob circumstantias singulares non accedant affectus alii cupiditatem exinguentes, veluti si quis sceleris perpetrati metuit, aut prorsus expectat pœnas, cupiditas emendationis molestissimum quoque hunc affectum vincit, si fuerit ardentior. Propter latebras & recessus in animis hominum, quemadmodum jam sæpius me monuisse memini, multa concurrere possunt, quando defectus in bono notatur, quæ nunc difficultatem, nunc facilitatem vincendi molestiam afferunt.

§. 36.

De difficultate notitia sui.

Notitia sui difficilis est. Etenim qui se noscere vult, cognoscere debet tum ea, quæ natura sibi insunt quæ animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisivir, tum quæ quoad statum suum externum contingunt (§. 3.), ideoque probe discernere, quænam sint in potestate sua, quænam in ea non sint, sed in potestate fortunæ (§. 6. & *seqq.*). Cognoscere quoque debet, ad quænam tanquam homo, ad quænam tanquam creatura Dei obligetur (§. 15.), quomodo recte gerere debeat personam, quæ sibi imposita est (§. 17.) & quomodo Deo recte serviamus (§. 19.). Multa igitur discenda sunt ex disciplinis, antequam in notitia sui proficere valeamus, & continua attentione ad ea, quæ facimus & quæ nobis eveniunt, opus est (§. 4. 16.). Quamobrem cum notitia sui tam multa tanquam cognita & perspecta supponat, -

ponat, & ea applicanda sint ad dijudicandum actiones nostras & omnes eventus, qui nos tangunt; notitia sui omnino difficilis est.

Equidem subinde admodum facile observantur, quæ ad notitiam sui pertinent; non tamen hæc notitiam sui complent. Qui perpendit ea, quæ de notitia sui demonstravimus, ut intelligat, quid ad eandem requiratur; difficultatem in dubium minime vocabit. Ipsa autem difficultas in causa est, ut notitia sui adeo rara avis sit, & tam pauci sint, qui seipsos noscunt. Putandum erat, eruditos omnium maxime se noscere debere, præsertim si acumine pollent: ast indices observamus, eos omnium maxime caligare, quando seipsos noscere debent. Erit infra locus, ubi in causas caligationis inquiremus. Nihil sane frequentius est, quam ut sibi videantur homines, qui non sunt, sibi metipsis blandientes & seipsos decipientes: id quod nonnullos in eam fere adduxit sententiam, quasi noscentia sui sit impossibilis, utut eandem non capiant quoad omnem suam amplitudinem, quam habet verorum, quæ demonstrata sunt. Quodsi contenderent, ad perfectam sui notitiam paucos pervenire posse; facilius nos haberent consentientes.

§. 37.

Quoniam notitia sui difficilis est (§. 36.), ad vitam beatam tamen, ad quam naturali quodam imperu appetitus ad tate ista sollicitate generaliter determinati (§. 324. part. 2. Phil. pract. lenda. univ.), trahuntur omnes (§. 395. part. 1. Phil. pract. univ.), necessaria est (§. 26.): quo major fuerit difficultas seipsum noscendi, eo vehementius studium seipsum noscendi in dies incitandum, consequenter Philosophia practica, Ethica imprimis atque Politica tanto magis excolenda, & in gratiam eorum, qui demonstrationes capere nequeunt, veritates morales scitu necessariae ad sensum communem reducen-

(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

G

ducen-

ducende, ut scientiæ defectus suppleatur (§. 246. 422. part. 1. Eth.)
Et exemplis (§. 270. part. 2. Phil. pract. univ.), ac imprimis dome-
stica experientia confirmande (§. 271. part. 2. Phil. pract. univ.), ut
earum cognitionem vivam consequantur (§. 273. part. 2. Phil. pract.
univ.), cuius vis est movendi voluntatem Et noluntatem (§. 244. part.
2. Phil. pract. univ.).

Par sui notitiâ omnibus esse nequit, quemadmodum facile intelligitur ex iis, quæ de eadem demonstrata sunt. Neque vero etiam omnes tam exasciata habent opus, qualis acutioribus sufficit, sed pro diversitate circumstantiarum rudior quædam captui uniuscujusque proportionata sufficit: id quod discernere tenentur morum alienorum formatores. Plura tamen præstari possunt, quam putatur, modo eidem gnaviger incumbatur. Immo ipse profectus multa docet absque ullo studio, quæ nonnisi multo studio addisci poterant, usu facultatum tacito notionibus, quæ latent, evolutis. Systema nostrum philosophiæ practicæ, imprimis Ethicæ, ad intimiorem sui notitiam consequendam viam monstrat: alit cum hanc ingredi non omnibus detur, quæ in eo traduntur, ad sensum communem pro cuiusvis captu reducenda sunt. Et quibus amplior est facultatum usus, quam aliis, exemplo suo incitare debent alios ad seipsum noscendos & sui noscendi cupidos instruere, quid facere debeant, ut auctoritate ipsorum permoti veritatem eorum, quæ dicunt, in seipsis experiantur. Huc sane ducit obligatio naturalis perfectionem suam conjunctis viribus promovendi (§. 221. part. 1. Phil. pract. univ.), & ad perfectionem alterius conferendi, quantum unusquisque conferre valet (§. 222. part. 1. Phil. pract. univ.). Distingvenda vero etiam est difficultas apparens a vera. Omne enim principium grave atque molestum est, sed improbum studium omnia vincit. Neque inutile est ea, in quibus revera difficultas quædam consistit, dividere ab his, quæ studium saltem molestum efficiunt. Aliter enim tollenda difficultas est, aut,

aut, si tolli nequeat, superanda: aliter vero molestia depellenda. Ad illud requiritur rectus mediorum usus; ad hoc motivis utendum. Utrumque in promptu est, si historicam saltem philosophiæ moralis cognitionem habemus (§. 10. part. 1. Eth.).

§. 38.

Cum notitia sui difficilis sit (§. 36.), qui vero gloria *De gloria* ducuntur, illis ipsa difficultas habitum quendam acquirendi *vires se no-* motivum est habitum istum sibi comparandi (§. 80. part. 1. *scendi dante.* Eth.); *gloria facit ad studium se noscendi alacre accendendum,* consequenter *opera maxime danda est, ut affectus iste concitetur* (§. 366. part. 2. Eth.).

Sunt quidam homines, quorum naturalis quidam impetus est gloria; sunt vero etiam alii, in quibus ut gloria concitetur arte opus est; sunt quoque nonnulli, in quibus ægre commovetur. Excelsa sunt ingenia, in quibus gloria naturaliter erumpit, ut arte careat; in aliis disciplinæ traditione formanda est, ut in ea effingenda nunc majore, nunc minore arte opus sit. Maxima autem arte opus est, si appetitus fuerit corruptus, ut corruptio ante tollenda, quam ars valeat. Et sicut dantur morbi desperati, quibus frustra medelam asferre laborat medicus; ita etiam frustra expectes remedia adversus omnes hominum promiscue omnium morbos animi, qui non permittunt, ut gloria concitetur, qua studium se noscendi accendendum.

§. 39.

Seipsum nosciturus se decipere nequit, si distinctas eorum, de Quomodo in quibus ferendum iudicium, *notiones habeat, ipsique perspecta sint notitia sui* signa illorum. Etenim si nobis fuerint notiones distinctæ *eo-vitetur de-* rum, de quibus ferendum iudicium, notas perspectas habere-
ceptio.

mus ad ea agnoscenda & ab aliis distingvenda sufficientes (§. 80. 88. *Log.*), quarum applicatione nobis innotescit, utrum ea nobis insint, nec ne (§. 1218. *Log.*). Cumque ex signis colligantur ea, quæ adfunt (§. 952. *Ontol.*); si cui perspecta fuerint signa eorum, quæ ad notitiam sui requiruntur, tanto facilius præcavetur, ne quis sive defectu notionis satis completæ, sive aberratione in applicatione notionis, quam habet, se id jam consecutum esse putet, quod nondum habet. Quoniam itaque hoc modo vitatur, ne quis per errorem sibi videatur, qui non est, consequenter semetipsum decipiat; qui notiones distinctas habet eorum, de quibus ferendum iudicium, & cui perspecta sunt illorum signa, seipsum nosciturus decipere nequit.

Obviæ sunt ac communes fere querelæ, quod homines seipsos noscitur sibi nimium adulentur, ut videantur, qui non sunt. Provocatur ad exempla, quæ quotidiana experientia suggerit. Atque hinc nescio quæ difficultas fingitur seipsum noscendi, de qua tollenda propemodum desperandum sit. Enimvero difficultas ista in totum tribuenda est ignorantia, quamvis negandum non sit, affectus pro varietate circumstantiarum varios diversaque etiam vitia in noscentiam sui influere & difficultatem augere, quæ tamen alimenta & incrementa inde capere non poterat, nisi ignorantia fœtum infelicem genuisset. Ecquis vero est qui nesciat, quam parum hætenus in disciplinarum traditione datum fuerit notionibus distinctis, quibus diversa accurate a se invicem discernuntur, & ex quibus in Moralibus deducenda sunt signa minime fallacia? Quid ergo mirum, si confusis notionibus contenti in iudicando facile aberrent, & vitiis non animadversis in assensum occulte influentibus blanditiis deceptricibus capiantur? Medela huic malo afferri nequit, quam si distinctæ rerum moralium notiones menti insinuentur, & certa earum signa doceantur. Atque hoc potissimum nobis propositum est in
systema-

systemate nostro. Monuimus quoque jam alias, signa, quæ in Moralibus traduntur, non tantummodo inservire noscendis aliis, verum etiam seipsis, & cum in noscendis aliis saltem probabilia sint, in seipso noscendo certa esse ac indubitata, sit ita quod ad noscendum seipsum sapissime sufficiant solæ definitiones, ubi ad noscendum alios opus est signis. Talia vero per se animadvertet, qui viam, quam monstramus, ingredi voluerit & in ipso itinere observaverit, quantum progrediatur.

§. 40.

Quoniam seipsum nosciturus se decipere nequit, si distinctas eorum, de quibus ferendum judicium, notiones habet, *Idem ulterius expenditur.* ipsique perspecta sint signa eorum (§. 39.); qui novit, se non nisi confusas eorum, de quibus ferendum judicium est, notiones habere, aut ignorare, num distinctas, quas habet, sint completas, aut quantum ad vitandum in applicatione aberrationem sufficit adæquate, & vel ignorare signa, vel de eorum certitudine non esse convictum, cum judicio suo fidere ruto non possit, peritorum judicium in noscentia sui sequi debet, & ne sibi videatur notiones satis distinctas & completas, vel etiam quantum ad applicationem dextram sufficit adæquatas habere, vel de certitudine convictus esse, cum non sit, quæ de notionum differentia formali (§. 80. & seqq. Log.), & definitionibus (§. 152. & seqq. Log.), de applicatione definitionum & propositionum (§. 1218. & seqq. Log.) & de convictione traduntur (§. 485. & seqq. Log.) cognoscere debet.

Qui seipsum nosciturus sibi videntur, qui non sunt, Logicæ verioris aut ignari sunt, aut eadem uti non didicerunt. Contingit igitur, ut de notionibus distinctis minime cogitent, & maxime confusi licet imbuti se satis intelligere sibi videntur, quæ non intelligunt, aut ut non notiones incompletas, nec

quantum sufficit adequatas agnoscant & ideo in iis applicandis a vero aberrant. Quemadmodum vero plurimum nocet, quod sibi videantur intelligere, quæ non intelligunt, aut intelligere satis, quæ nondum satis intelligunt; ita non minus nocet, si putent, se de veritate eorum convictos esse, quæ in judicando supponunt, cum tamen vix ac ne vix quidem opinione saltem persuasi sint. Patet igitur, quantum usum habeat Logicæ verioris cognitio & habitus ejus præcepta recte applicandi in noscentia sui & per consequens in praxi morali (§. 22.) & quam necessarium sit perficere intellectum, ut ejus usum rectum consequamur, quemadmodum in parte prima Ethicæ abunde docuimus. Quomodo vero succurrendum sit hebetioribus, passim occasione ferente indicamus, atque hos, quando sibi met ipsis non sufficiunt, peritorum judicio stare debere in ipsa propositione jam diximus.

§. 41.

*De neglecta
notitiâ sui
ipsius.*

Qui utilitatem & necessitatem notitiæ sui non agnoscunt, eam negligunt. Etenim qui notitiæ sui utilitatem & necessitatem non agnoscunt; oleum ac operam perdi & tempus falli existimant, si eidem vacare velimus. Quamobrem cum sciens ac volens nemo inanem operam sumere soleat, nec curiositas homines alliciat, nisi ad ea cognoscenda, quæ aliquid insoliti habent; qui utilitatem & necessitatem notitiæ sui non agnoscunt, eam negligunt.

Notitiam sui vulgo negligi, in vulgus notum est. Nec minus manifestum est, utilitatem & necessitatem ejus vulgo non agnosci. Quamobrem cum noscentia sui a teneris unguiculis nobis inculcari non soleat, neque eidem nos assuefaciamus, nec ab aliis studium ad eandem adhibitum observemus; res ignota manet, de qua nulla mentem subit cogitatio, præsertim cum alia, quæ agenda sunt, aut sensus nostros occupant; attentionem omnem in se trahant. Inde sane est, ut pau-

paucissimi notitiæ sui ipsius ullam notionem habeant, aut ad summum tam mancā, ut nomen suum non tueatur. Quamvis itaque pervulgatum sit præceptum: *Nosce teipsum*; alias tamen jam monuimus (not. §. 192. part. i. Jur. nat.), id alio prorsus sine proferri, qui notionem noscentiæ sui menti non insinuat. Immo plerosque existimatuos esse puto, quod sufficiat considerare, quæ agenda sint, & eorum curam haberi ac dare operam, ut agant, quæ agenda esse agnoscunt, ut opus non sit noscentia sui tempus perdere. Ast hæc opinio non singularis est de noscentia sui: etenim virtuti nulli data opera studere solent homines, minime vacantes exercitiis, quibus habitus isti comparentur, conserventur ac perficiantur.

§. 41.

Quoniam notitia sui negligitur, si quis utilitatem & *De modo* necessitatem ejus non agnoscit (§. 41.), consequenter si eam *tollendi im-* neglectam relinquere non debet, necesse est ut utilitatis & *pedimentum* necessitatis convincatur, consequenter, *ut ad studium se noscen-* *istud.* di adducatur, qui notitiam sui negligit, ostendendum ipsi est, quod *ad vitam beatam* requiratur (§. 26.), quod voluptatem nobis creet atque ad bona, quorum conservatio in potestate nostra est, conservanda incitet, aut, si ea non prorsus a nobis dependet, circumspectionem insinuet, ne culpa nostra eorum jacturam faciamus (§. 29.), quod impediat, quo minus molestia afficiamur, si quæ nobis desunt, aut amittantur, quæ in potestate nostra non sunt (§. 30.), & quod personam sibi impostam recte gereve nequeat, qui seipsum non noscit (§. 17.).

Qui utilitatem & necessitatem notitiæ sui non agnoscit, notionem distinctam & satis adequatam ejus minime habet. Quodsi quis cognoverit atque perspexerit ea, quæ de eadem demonstravimus; utilitatem & necessitatem in dubium minime revocabit. Vitam beatam appetunt omnes, voluptate frui, mole-

molestia carere volunt. Ad hunc statum nos ducit notitia sui, quemadmodum ex antea demonstratis patet. Quenam igitur major concipi potest utilitas, quam ut voti compos fias, quod est inerta, ad quam tendunt vota cetera omnia, molimina omnia? Non fufficit possidere bona, sed etiam requiritur, ut iisdem fruamur, ne similes simus *Tantalo* sitienti, quamvis mento summam aquam attingeret, & ut fruamur temperanter, ne in contrarium ducamur. Bonis autem suis qui recte frui voluerit, seipsum noscere tenetur (§. 29. 30). Quotidie experimur, quantum sibi & aliis noceant, qui personam sibi impositam gerere nesciunt. Observamus hoc non modo in iis, qui munere quodam publico funguntur: verum etiam exemplum eruditorum idem comprobatur. Illud suo loco ostenderetur in Politia; hoc proposituri sumus inferius, quando perversos eruditorum mores perstringemus, qui ex neglectu notitiæ sui ortum trahunt. Pertinet huc quoque exemplum studiosorum in Academiis nostris, in quibus omnis studiorum ratio arbitrio ipsorum relicta. Cum enim paucissimi norint, quanam sit persona, quam gerere debent, ideoque nec cognoscunt, quomodo eam gerere debeant, studia quoque doctrinæ, quibus se dederunt, minus recte agunt, nec doctrinam solidam, quam consequi poterant, consequuntur, multo minus mores, qui commendant eruditum. Vastissimum ingrederemur dicendorum campum, si omnia mala recensere vellemus, quæ ex neglectu notitiæ sui tanquam ex hydra *Lernæa* propullulant, & ex adverso commentorare bona, quæ ex notitia sui proveniunt. Sed quamvis horum notitia utilissima sit, in systemate tamen nullum sibi locum vindicat, quod saltem notiones rerum sciendarum nobis insinuat, quæ ad recte exantlandum laborem istum nos instruunt. Eas qui acquisivit, per se tam mala ex neglectu notitiæ sui ipsius promanantia, quam bona ex notitia sui provenientia cognosceret, modo non fuerit otiosus spectator eorum, quæ quotidie contingunt, eaque scientia acquisita usus exacte ponderet.

§. 43.

Si quis existimet, sibi deesse otium, ad se noscendum; is per-Quomodo
pendere debet, id fieri posse ac debere, quando cubitum ituri actiones evellenda o-
 nostras per diem commissas ad examen revocamus & mane experge- pinio otii ad
facti per diem edendarum numerum inimus & quenam eas fortuito se noscen-
comitari possint, disquirimus (§. 437. part. 2. Phil. pract. univ.), dum defi-
quando celebrandi nominis divini causa inquirendum in bona, quæ ha- cientis.
bemus, & in mala, quæ Deus a nobis avertit, vel a quibus nos
liberavit (§. 459. part. 3. Eth.) & ob bona collata, mala averſa
Deo gratie agende (§. 472. 474. part. 3. Eth.), eumque ob boni
presentis conservationem & futuri adeptionem malique depulsionem in-
vocare volumus (§. 478. part. 3. Eth.). Præterea adsuescere debet, ut
omnia faciat cum sensu sui, & quicquid boni, vel mali fieri obser-
vat, ad se referat. Quodsi enim perpendamus ea, quæ ad
conservandam memoriam recte agendi, ad celebrationem
nominis divini, gratiarum actionem pro beneficiis a Deo ac-
ceptis, & invocationem Numinis requiruntur, & illa, quæ
notitia sui exigit, per antea demonstrata; inde liquet, notitiam
sui conjungi posse cum iis, quæ indispensabilia officia alia &
studium consequendi summum bonum exigunt, ita ut pecu-
liare tempus non requiratur, quod noscentiæ sui impenda-
tur, nec opera peculiaris in eadem collocanda sit. Quodsi ad-
suescamus omnia facere cum sensu sui, tempus, quod in-
servit agendis aliis quibuscunque, noscentiæ sui una impen-
ditur, ut nihil eorum, quæ alias facienda sunt, propterea
sit negligendum. Et idem patet, si adsuescamus ad nos &
statum nostrum referre, quicquid boni vel mali accidere ob-
servamus, sive nobis, sive etiam aliis. Quodsi ergo hæc
consideremus, facile videbimus, nullam esse querelam de
otio ad se noscendum deficiente.

Absurdum equidem videri poterat excusare neglectum no-
scentiæ sui otii carentia, cujus tanta est ad beatam vitam ne-
cessitas (§. 26.), tanta in depellendis animi molestiis utilitas
(§. 30.); dandum tamen est aliquid conditioni humanæ.
Quamobrem non urgendam esse arbitramur absurditatem, sed
potius nullitatem excusationis, cum carentiam otii obtendere
non liceat, ubi quod faciendum eodem tempore fieri potest,
quo alia agenda sunt, quæ negligenda non esse agnoscimus.
Obscurum forte videri poterat, quod dicimus, omnia facien-
da esse cum sensu sui. Tenendum itaque, si personam no-
stram recte gerere velimus, omnes actiones nostras respec-
tum ad eandem habere & requiri, ut non agamus, nisi quod
eandem deceat. Non autem simplex quædam hominis imposita
est persona, sed multiplex, ita ut alia agat, quæ decent ho-
minem, alia quæ decent creaturam & servum Dei, alia, quæ
possessorent bonorum, alia quæ certum vitæ genus sequen-
tem, aut munere quodam publico fungentem, ac ita porro
(not. §. 17. 18.). Cum sensu igitur sui agit; qui considerat,
num quod agit tanquam homo, aut tanquam creatura & ser-
vus Dei, aut tanquam bonorum possessor, aut tanquam hoc
vitæ genus sequens, vel hoc munere fungens & ita porro
agit. Inde nimirum nobis innotescit, num personam no-
stram recte geramus, & ad modum eam recte gerendi cogno-
scendum impellimur. Utrumque facit ad profectum in se-
ipso noscendo. Hæc vero consideratio non requirit nisi at-
tentionem ad actiones nostras, quamvis supponat, ut ante
didicerimus, quænam ad quamlibet personam, quam tueri
debemus, bene effingendam necessaria sint. Quodsi a prima
juventute ad hunc sensum sui in agendo assueciamus; nullam
in agendo moram is afferet, multo minus molestiam, utpote
concilians acquiescentiam in seipso (§. 353. part. 2. Eth.), af-
fectum longe dulcissimum (§. 753. Psych. empir.), aut accen-
dens cupiditatem nos ulterius persequendi (§. 387. part. 2. Eth.),
si quosdam adhuc defectus observamus. Nemo est, qui ne-
sciat, quanta celeritate ex habitu agamus, quamvis nimia sit
tardi-

tarditas in exercitiis, quibus is comparatur. Quamobrem non est quod vereamur, sensum sui tardare actionem, ac ideo perperam in presenti commendari, ubi debellanda est opinio deficientis ad se noscendum otii. Multa in moralibus deprehenderemus facilia, quæ vulgo pro difficilibus, immo pro impossibilibus habentur, modo praxi morali eam operam navarem, quam aliis habitibus acquirendis, vel aliis addiscendis impendimus, præsertim si morum in pueritia & adolescentia formatores non deessent officio suo.

§. 44.

Qui cum sensu sui omnia agit, Deum imitatur. Qui enim *Quando* non cum sensu sui omnia agit, cum bene effingere studeat perfectionis sui dumnam sibi impositam, sollicitè cavet, ne quid committat, quod *cat* ad imi-disconvenit cuidam eorum, quæ ipsi sunt, vel inesse debent, *tationem* vel cujus quædam ratio in statu externo continetur, cur id *Dei* potius nolle debeat, quam velle, & contra (*not. §. 43.*), consequenter nil facit, quod personam suam dedecet (§. 195. *part. 1. Theol. præf. univ.*), sed potius facere studet, quod eam decet (§. 194. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Enimvero Deus, qui semetipsum cognoscit (§. 141. *part. 1. Theol. nat.*), non vult nisi quod ipsum decet (§. 335. *part. 1. Theol. nat.*), & hunc elegit mundum, quem faceret, quia ipsum decet (§. 334. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque datur ratio subjectiva, cur hunc potius mundum elegerit, quam alium (§. 537. *part. 1. Theol. nat.*), a se nimirum desumpta (§. 536. *part. 1. Theol. nat.*), & dum judicat, quid sit optimum, in relatione ad se, in quod tendit voluntas ipsius (§. 385. *part. 1. Theol. nat.*), id ipsum refert ad omnia sua attributa (§. 395. *part. 1. Theol. nat.*). Qui ergo cum sensu sui omnia agit, Deum imitatur.

Consuetudo agendi cum sensu sui nascitur ex notitia sui. Qui enim cum sensu sui agit, rationem subjectivam attendit,

quæ a persona sibi imposita desumitur; veluti ut hoc agat tanquam homo, vel tanquam creatura Dei, vel tanquam parens, aut paterfamilias & ita porro (*not. §. 43.*). Deus, qui est ens perfectissimum, rationem subjectivam desumit a summa sua perfectione, quæ concipitur per diversa attributa in gradu absolute summo ipsi comperentia, ideoque semper agit tanquam Deus attributis suis omnibus simul sumtis convenienter. Homo quatenus homo est, habet & ipse varia attributa, quæ facultatum nomine insigniuntur: Quando igitur qua homo agit, cum usum omnium facultatum impendere debeat in actiones suas, ut sint rectæ, omnibus facultatibus suis convenienter agit. Quoniam vero ceteræ personæ ipsi impositæ sunt, quatenus homo est, ita ut per ipsum tanquam hominem subsistant; in actiones quascunque, quæ respectum ad quæcunque personam habent, usum omnium facultatum impendere tenetur, ut in iisdem nihil desiderari possit. Quando igitur agit tanquam pater verbi gratia, simul agit tanquam homo, ratio nimirum subjectiva rectitudinis actionis desumitur a natura humana, qualitatis vero actionis, qua eadem specificatur, ratio subjectiva a persona patris petitur. Et idem tenendum est de actionibus ceteris, quæ certum hominis statum supponunt. Cum sensu igitur sui agens non eadem agit, quæ Deus agit, sed eodem modo, quo Deus agit. Atque ita Deum imitatur in modo agendi, in quantum permittit differentia, quæ inter Deum atque hominem intercedit. Ad imitationem enim, quæ in confirmatione actionis suæ ad actionem alterius consistit (§. 204. *part. 2. Phil. pract. univ.*), sufficit similitudo modi agendi.

CAPUT II.

De Amore & Dilectione sui,

§. 45.

Amor sui homini naturalis est. Homo enim per naturam *Amor sui* suam felicitatem appetit (§. 324. part. 2. *Phil. præf. homini naturaliv.*), consequenter eum statum, in quo voluptate *turalis*. fruitur (§. 636. *Psych. empir.*). Quamobrem cum nil appetamus, nisi quatenus voluptatem percipimus (§. 156. part. 2. *Eth.*); ex ipso quoque statu, quo voluptate fruimur, voluptatem percipimus, ideoque animus noster per naturam animæ dispositus est ad voluptatem ex felicitate propria percipiendam. Quoniam itaque dispositio animi ex propria felicitate voluptatem percipiendi amor proprius, seu amor sui est (§. 606. part. 1. *Jur. nat.*); amor sui homini naturalis est.

Quilibet amorem sui in seipso experitur. Ecquis enim est, qui non lætetur eo statu, quo voluptate fruitur. Propterea quoque status ejusdem dulcis est recordatio, nisi præteriti cogitatio, cum eundem adhuc præsentem esse mallems, lætitiā debeat, aut ita diminuat, ut voluptas vix percipiantur. Distingvendus autem est status, in quo voluptate fruimur, ab ipsa voluptate, ob cujus fruitionem nos putamus esse felices. Ac ideo voluptas, quæ ex statu, in quo voluptate perfunditur animus, percipitur, discernenda quoque est ab ea, qua in eodem fruimur, quamvis cum utraque simul percipiantur, in unum confusa non dividatur, consequenter non animadvertatur, eam ex duplici fonte promanare. Nullus igitur committitur circulus, quando dicitur, nos voluptatem percipere ex eo statu, in quo voluptate fruimur ex rebus aliis percepta. Comprobant idem casus particulares. Etenim gaudeamus, nos habere rem, qua delectamur, veluti librum, quod

in pretio nobis est, vel nummum aureum a Principe acceptum, & quæ sunt hujus generis alia.

§. 46.

*Quo tendat
amor sui.*

Quoniam amor sui homini naturalis est (§. 45.), amor autem tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem (§. 292. part. 2. Eth.); amor quoque sui tendit ad promovendam felicitatem propriam & depellendam infelicitatem propriam, consequenter cum vita beata in fruitione summi boni consistat (§. 25.), summo autem bono fruamur, dum voluntatem, quæ cum eadem conjungitur (§. 393. part. 1. Phil. pract. univ.), ex eodem percipimus, ex amore sui venit, ut omnes beate vivere velint.

Amor sui naturalis in se spectatus ad perfectionem hominis naturalis pertinet. Est enim stimulus ad vitam beatam, consequenter ad nos perficiendos (§. 374. part. 1. Phil. pract. univ.) & perfectionem naturalem conservandum, ut sintus felices, quos nos esse vult Deus (§. 706. part. 1. Theol. nat.). Immo Deum velle nos esse felices, ex hoc ipso stimulo nobis indito intelligitur. Nostrium igitur est, ut amore proprio recte utamur, non vero abutamur. Concessa vero nobis est ratio, ut eodem recte uti possimus, modo facultatibus nostris utamur, quemadmodum debemus,

§. 47.

*Quomodo
amor sui sit
regendus.*

Quoniam amor sui homini naturalis est (§. 45.), inclinationes vero naturales (§. 41. part. 2. Eth.) & affectus quoscunque regere debet intellectus (§. 528. part. 2. Eth.); intellectus quoque regere debet amorem sui, consequenter cum intellectus regat affectus, si bonum verum a falso separaretur, ideoque iidem ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum diriganrur (§. cit.); ut amore sui recte utamur,

mur, necesse est ut vera bona ab apparentibus veraque mala a malis apparentibus discernere discamus.

Amor sui tunc stimulus est ad vitam beatam, qui esse debet (§. 46.), si dirigatur in adeptionem boni veri ejusve conservationem & in depulsionem mali veri. Cum enim bonum verum nos & statum nostrum revera perficiat (§. 557. *Psych. empir.*), amor sui nos incitat ad continuum progressum ad majores in dies perfectiones, in qua beatitudo seu summum bonum consistit (§. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque ex vero bono vera oriatur voluptas, non vero saltem apparens (§. 559. *Psych. empir.*), hujus vero voluptatis perceptio summi boni fruitio sit (§. 393. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & in hac beata vita consistat (§. 25.); amor sui, quatenus recto intellectus usu regitur, nos ducit ad vitam beatam.

§. 48.

Quoniam amore sui recte utimur, si bona vera ab apparentibus malaque vera ab apparentibus discernamus (§. *amor sui* 47.), tumque is tendit ad vera bona consequendum, vera nos reddat mala depellendum (§. 528. *part. 2. Est.*), in quorum absente felices. tia etiam bonum consistit (§. 756. *part. 2. Jur. nat.*), sola autem bona vera hominem felicem reddunt (§. 402. *part. 1. Phil. pract. univ.*), recto amoris sui usu ad felicitatem veram ducimur.

Qui amorem sui damnant, tanquam homini infensissimum hostem, notionem ejus distinctam minime habent, nec quod regimini intellectus subesse debeat & quomodo eidem subesse possit agnoscunt. Ratio in promptu est, quod desideratum nimirum fuit systema philosophiæ moralis, in quo a priori ex ipsa natura humana deducuntur notiones morales & decenter evolvuntur, ut omnium inter se nexus appareat. Quomobrem non est, quod miremur, plerosque caligare, quan-

quando de rebus moralibus ferendum est judicium, nec discernere, quæ dividenda sunt, et vera falsis miscere. Sine amore sui non speranda foret felicitas, quamvis non minus exploratum sit, ejus abusu homines effici infelices, contra naturæ intentionem & Dei ejusdem auctoris voluntatem.

§. 49.

Quando dilectio ex amore sui oritur.

Si amor sui ab intellectu regitur, homo seipsum diligit. Etenim si amor sui ab intellectu regitur, eodem recte utimur (§. 47.), ideoque idem ad veram felicitatem nos ducit (§. 48.). Enimvero qui omni studio id agit, ut sit felix, sibi que caver, ne sit infelix, seipsum diligit (§. 606. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo amor sui ab intellectu regitur, homo seipsum diligit.

Dilectio ex amore sui oritur; quando regimini intellectus subest. Quamvis itaque amor sui homini naturalis sit (§. 45.), non tamen ideo homini naturale est, ut seipsum amet: sed quatenus ab intellectu regi potest, ut dilectio inde nascatur, natura homini dilectionem sui commendat, dum amorem sui ipsi indidit. Nimirum cum amor sui cupiditatem felicitatis conciter, intellectus instigatur ad inquirendum in bonum verum, ut ab apparente dividatur, & hoc cognito determinatur voluntas ad vera bona consequenda, quorum dum compotes fieri studemus, ut evadamus felices, nos diligimus, non vero per errorem saltem nos diligere nobis videmur.

§. 50.

Quando amor sui sit lectu regitur.

Quoniam homo seipsum diligit, si amor sui ab intellectu regitur (§. 49.), ideoque amor sui tunc cum dilectione rationalis & ne consentit, amor vero rationalis idemque ordinatus in consensu cum dilectione consistit (not. §. 607. part. 1. Jur. nat.); si amor sui ab intellectu regitur, rationalis, idemque ordinatus est.

Amor

Amor sui naturaliter homini inest per modum potentiae, quatenus facultatum usu sua sponte sese exerente concitari potest. At cum sic perinde fieri possit, ut tendat ad bona apparentia, quam ad vera; ideo opus est, ut consideratione boni veri suscitetur, & in ejus adeptionem dirigatur. Et hac de causa regimini intellectus subjiciendus, cujus vero usu bonum verum ab apparente discernitur vi notionis boni veri. Cum enim bonum verum sit, quod nos statumque nostrum revera perficit (§. 557. *Psych. empir.*), ut vera voluptate fruamur (§. 559. *Psych. empir.*); quanam sint, quae nos statumque nostrum revera perficiant, ideoque veram nobis felicitatem afferant, cognoscere tenemur. Atque sic intellectus amorem sui ordinat & rationi conformem facit.

§. 51.

Habitus se diligendi *charitas sui* sive *propria* dicitur. *Charitas sui* Quare cum se diligit, qui felicitatem suam promovere *studeat*, seu id agit, ut sit felix, sibi que caver, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*); *charitas est habitus promovendi felicitatem suam.*

Equidem dilectionem diximus voluntatem constantem & perpetuam felicitatem suam promovendi (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), nec a charitate distinximus: quoniam tamen exercitium habitus ab habitu discrevimus, cum de amore Dei ageremus (§. 241. *part. 3. Estb.*), & idem quoque fecimus, cum de amore proximi tractaremus (§. 617. 620. *part. 7. Jur. nat.*); placuit quoque vocabulum charitatis accommodare amori ordinato ac inde pendenti dilectioni sui (*not. §. 607. part. 1. Jur. nat.*). Nimirum dilectio est actus voluntatis, cum quo consentit amor sui ordinatus seu rationalis, quatenus est affectus in appetitu sensitivo residens, ipse autem habitus, quo actus voluntatis elicitur, charitas vocatur.

§. 52.

*An charitas
propria vir-
tus sit.*

Charitas propria, sive sui virtus est. Erenim habitus est seipsum diligendi (§. 51.). Quamobrem cum dilectio sui lege naturali præcepta sit (§. 607. part. 1. *Jur. nat.*), charitas sui est habitus actiones suas legi naturali conformandi. Ast habitus actiones suas legi naturali conformandi virtus est (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Charitas itaque sui, sive propria virtus est.

Quoniam non agnoscitur ab omnibus, charitatem sui esse virtutem, præsertim si amorem sui naturalem ab ea non discernunt (*not. §. 607. part. 1. Jur. nat.*): non inconsultum duximus, ut demonstraremus, eam esse virtutem, sicque constaret ratio, cur in *Ethica*, quæ virtutes explanat, de charitate agamus: id quod tanto magis necessarium videbatur, quod non desint, qui amorem sui ad corruptionem appetitus referunt.

§. 53.

*De dilectione
sui propter
Deum.*

Homo seipsum diligere debet propter Deum. Qui enim se diligit, omni studio id agit, ut sit felix, sibi que caver, ne fiat infelix (§. 606. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter cum sine custodia legis naturalis nemo felix esse possit (§. 399. part. 1. *Phil. pract. univ.*), lex vero naturæ præcipiat, ut nos & statum nostrum perficiamus, ab imperfectione autem nobis caveamus (§. 152. part. 1. *Phil. pract. univ.*), se & statum suum perficere studet, ab imperfectione vero sibi caver. Quamobrem cum homo perfectione hac accidentali (§. 912. part. 1. *Theol. nat.*) fiat aptus ad repræsentandum perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917. part. 1. *Theol. nat.*), & mundus ideo a Deo productus, ut per eum perfectio ipsius summa patefieret, seu gloria ipsius manifestaretur

retur (§. 629. part. 1. Theol. nat.); homo seipsum diligendo gloriam Dei manifestat, seu summam perfectionem ipsius repræsentat. Quoniam itaque ideo a Deo conditus, ut gloriam suam promoveat (§. 115. part. 3. Eth.), atque vult, ut actiones suas liberas ad manifestationem gloriæ divinæ dirigat (§. 918. part. 1. Theol. nat.), vult vero etiam ut diligit seipsum (§. 607. part. 1. Jur. nat.); homo seipsum diligere debet, ut ad finem universi a Deo intentum conferat, quicquid in potestate sua est. Patet itaque quod seipsum diligere debeat propter Deum.

Dudum inculcatum fuit, Deum diligendum esse supra omnia, hominem vero seipsum diligere debere propter Deum. Quamobrem a nobis ostendendum erat, quomodo nosmetipsos diligere possimus propter Deum, & quod Deus velit ut hoc faciamus. Propria nimirum dilectione intendere debemus finem, quem Deus intendit per creationem huius universi, ideoque nos diligere, ut non minus qua creaturæ libere agentes sumus speculum perfectionum divinarum, quam creaturæ ceteræ omnes ac ipsimet quoad perfectionem essentialem (not. §. 115. part. 3. Eth.). Relegenda hic sunt, quæ, cum de pietate ageremus, de directione actionum ad finem totius universi & de harmonia actionum humanarum & actionum naturæ demonstravimus atque uberius explicavimus (§. 118. 120. part. 3. Eth.). Velim ad hæc animus probe attendatur: ita enim innotescit, quam pulchre omnia inter se cohæreant, quæ de officiis hominis demonstrantur.

§. 54.

Dilectio sui propter Deum est directio dilectionis sui in *fi.* *Dilectio sui* nem, propter quem Deus hoc universum; ipsumque hominem condidit, nimirum ut homo qua liberum agens sit *spe.* *Deum quid* culum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum *fit.*

creaturis ceteris est propter perfectionem essentialem (§. 798. part. 1. Theol. nat.).

Patet hoc ex demonstratione propositionis præcedentis & iis, quæ ad eandem annotavimus (§. 53.). Forſan non deerunt, qui exiſtimaturi ſunt, cum dilectio ſui conſiſtat in voluntate promovendi felicitatem ſuam (§. 606. part. 1. Jur. nat.), Deus autem velit nos eſſe felices (§. 706. part. 1. Theol. nat.), & nos eidem obediamus, ſi faciamus, quod vult (§. 1164. part. 1. Jur. nat.); nos diligere nos ipſos propter Deum, ſi nos ideo diligimus, ut ipſi obediamus: aſt qui ſic ſentiunt, dilectionem ſui propter Deum penitus non perſpiciunt. Neque enim ſufficit, ut nos obedientes Deo præbeamus, ſed ſcire quoque debemus, cur Deus hanc obedientiam a nobis exigat, & quod non minus Deum deceat, ut eam exigat, quam nos, ut eandem præſtemus, ne cæca ſit obedientia noſtra. Si charitas ſui rationalis eſſe debet, cum ratio in perſpicientia nexus veritatum univerſalium conſiſtat (§. 483. *Psych. empir.*), necesse eſt ut agnoſcamus, quomodo dilectio ſui propter Deum cum natura divina atque humana cohæreat, conſequenter cum iis, quæ de utraque cognoſcimus. Nexus veritatum univerſalium non perſpicitur niſi ex ſyſtemate veri nominis, quod perſciendæ rationis cauſa conditur. Huic igitur convenienter explicanda quoque eſt dilectio ſui propter Deum.

§. 55.

Quod unionem cum Deo ſupponat.

Quoniam qui ſeipſum propter Deum diligit, dilectionem ſui in finem univerſi dirigit (§. 54.), Deus autem vult, ut actiones liberaſ ad finem totius univerſi dirigamus (§. 629. 918. part. 1. Theol. nat.); qui ſeipſum propter Deum diligit, ejus voluntas eadem eſt cum voluntate divina, conſequenter cum in hac identitate voluntatis unio cum Deo conſiſtat (§. 287. part. 3. Eth.); dilectio ſui propter Deum unionem cum Deo ſupponit, ſeu ex unionem cum Deo ſuit.

Ut

Ut nexus dilectionis sui propter Deum cum unione Dei intimius perspiciatur, relegenda sunt, quæ de hac annotavimus (not. §. 287. part. 3. Eth.).

§. 56.

Quia dilectio sui propter Deum ex unione cum Deo *Nexus dilectio* (§. 51.), charitas vero Dei hominem cum Deo unit *Unionis sui* (§. 288. part. 3. Eth.); *dilectio sui propter Deum a charitate Dei propter* dependet (§. 241. part. 3. Eth. & 851. Ontol.), consequenter *Deum cum qui seipsum diligere vult propter Deum, idem quoque Deum diligere dilectione* tenetur. *sui.*

Pater itaque, dilectionem sui propter Deum & dilectionem Dei indivulso nexu coherere. Charitas sui cum adeo arcto nexu copuletur cum charitate Dei, si perfecta esse debet (§. 53.); unam eandemque esse charitatem patet, qua Deum diligimus propter se, nos vero & (quod suo loco ostenditur) homines atque res alias propter Deum.

§. 57.

Similiter quoniam qui se propter Deum diligit, actio-De concordes suas omnes ad finem totius universi dirigit (§. 54.), pius *dia pietatis* autem itidem eosdem ad eundem finem dirigit (§. 118. part. 3. Eth.); *dilectio sui propter Deum cum pietate concordat & cum his sui pro-* eadem facile copulatur. *pter Deum.*

Ipsa omnino pietas manca est, nisi homo seipsum & homines resque alias diligit propter Deum. Quodli autem pietatem colamus, nec dilectio sui hac parte deficere potest. Ne præter necessitatem simus prolixiores, relegenda hic saltem sunt, quæ alias de hac directione actionum ad finem totius universi diximus (not. §. 118. part. 3. Eth.). Inculcavimus jam aliquoties, virtutes omnes propter earum nexum in se invicem influere, & unam acquisitionem & exercitium alte-

rius reddere faciliorem. Quamobrem necesse est, ut omnem omnium virtutum a se invicem dependentiam earundemque concentum sedulo observemus. Contingit quoque haud raro, ut propterea qui virtuti cuidam studet inscius trahatur ad aliam, de qua non cogitabat, & nisi hoc fieret, male consultum foret generi humano, propterea quod plerique virtutibus non eam operam impendunt, quam habitibus aliis sibi comparandis impendere solent. Hæc vero ideo diserte hoc loco inculcamus, ut ea per se animadvertere adsuescant, qui beate vivere volunt, cum nimis prolixum foret, si ubivis eadem demonstrare vellemus. Ceterum pietas generalis quædam virtus est, quæ per omnes reliquas diffunditur (§. 344. part. I. *Phil. pract. univ.*), ideoque singulare non est, quod etiam in dilectionem sui influat & eandem ad gradum subliorem evehat, aut, si mavis compleat, ne ullus in ea notetur defectus. Sane qui ea probe cognita & perspecta habet, quæ de pietate demonstravimus in capite secundo partis tertiæ Ethicæ, haud difficulter videbit, pietatem requirere, ut homo seipsum non propter se, sed propter Deum diligit, nec seipsum propter Deum diligere possit, nisi fuerit pius.

§. 58.

Ex dilectione sui oritur datur, promovere conatur. Qui enim seipsum diligit, felicitatem suam promovere studet (§. 51.), consequenter operam omnem dat, ut eum consequatur statum, quo voluptate vera constanter fruitur (§. 636. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque ex perfectione vera voluptas vera percipitur (§. 559. *Pfych. empir.*), eademque animus perfunditur, quando nobis ejusdem consilii sumus (§. 511. *Pfych. empir.*); qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui, quantum datur, promovere conatur.

Quodsi

Quodsi dicas, homines omnes seipfos diligere, non tamen ideo perfectioni sui statusque sui studere; quod affirmas, omnino negandum est. Etenim omnes quidem homines putant, quod seipfos diligant; inde tamen non sequitur, quod revera se diligant. Ignorant enim, quid sit dilectio sui, propterea quod nesciunt, in quonam vera felicitas consistat. Error igitur de felicitate parit errorem de dilectione sui, ut potius se odisse dicendi sint, dum se diligere sibi videntur, hostes insensibilissimi felicitatis suæ, quam adeo avide inhiant. Intellectus regere debet amorem sui, cuivis homini naturalem (§. 47.), ut ejus usu ad felicitatem veram ducatur (§. 48.), ac per consequens se vere diligit (§. 49.). A vera igitur charitate perfectionis sui statusque sui studium sejungi nequit.

§. 59.

Charitas sui in omnem virtutem influit. Est enim habitus *De influxu* se diligendi (§. 51.). Quamobrem cum qui seipsum diligit, *charitatis in* perfectionem sui statusque sui promovere studeat, quantum *omnem vir-* datur (§. 58.), virtus autem omnis habitus sit actiones suas *tutem.* legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*) consequenter se statumque suum perficiendi (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*); charitas sui in omnem virtutem influit.

Inde est, quod charitas sui spectetur tanquam fons omnium officiorum erga seipsum, aut, cum vulgo charitas ab amore sui non distingvatur, officia hominis erga seipsum omnia ex amore sui fluere dicantur. Neque hoc assertum a vero prorsus abhorret; etenim ex amore sui demonstrari possunt officia omnia erga seipsum, poterat quoque inde deduci obligatio naturalis: rectius tamen dilectio sui ex obligatione se perficiendi & hæc ex ipsa natura hominis derivatur notioni legis naturæ convenienter (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quemadmodum a nobis factum est partim in parte prima Philosophiæ

phiæ practicæ universalis, partim in parte prima Juris naturæ. Nimirum exemplum Mathematicorum docet, veritates easdem diversis modis demonstrari posse, prouti vel hæc, vel illa sumitur, ut inde ceteræ demonstrantur.

§. 60.

Quando charitas Dei una cum charitate sui influat in virtutem omnem.

Quoniam charitas sui a charitate Dei dependet, si quis seipsum diligit propter Deum (§. 56.), quemadmodum ab ea dependere debet, si in illa nihil desiderandum (§. 53.), charitate sui ut sit omnimode perfecta; si quis seipsum diligit propter Deum, influat in charitas quoque Dei in omnem virtutem influit (§. 59.).

Quodsi dicas, dari etiam virtutes, quibus praxis officiorum erga alios continetur, & de quibus nos ipsi quoque agemus in parte sequente Ethicæ, in hæc vero non influere charitatem sui, nec charitatem Dei, utut nosmetipsos diligamus propter Deum, sed potius charitatem aliorum, seu proximi, quemadmodum vulgo dicitur termino a Theologis recepto, & charitatem Dei, si quis alios diligit propter Deum; suo loco ostendemus, charitatem sui influere in charitatem, qua alios diligimus, & per consequens etiam in illas virtutes, quibus praxis officiorum erga alios continetur. Neque difficile est id ipsum perspicere ex nexu officiorum erga alios cum officiis erga seipsum, si ad demonstrationes in Jure naturæ animum attendere velimus, & vel inde intelligitur, quod perfectio sui continet studium promovendi aliorum perfectionem. Sed de his uberius dicemus suo loco.

§. 61.

An amor sui motivo indigeat.

Amor sui nullo motivo indiget. Etenim amor sui homini naturalis est (§. 45.), consequenter per ipsam naturam suam homo se amat, nec deinum opus est aliqua ratione, qua is se ad amandum seipsum determinet. Quoniam itaque hæc ratio

ratio motivum est (§. 887. *Psych. empir.*); amor sui motivo nullo indiget.

Quodsi quis objiciat, dari etiam homines, qui seipfos oderunt, veluti qui manus violentas sibi inferunt, si vel maxime mentis fuerint compotes. Etenim hi mortem sibi repræsentant tanquam medium liberationis a malo præsentæ, vel tanquam depulsionis mali futuri, quod aliter se evadere non posse arbitrantur. Liberatio vero a malo & mali imminenti vitatio cum referenda sit in numerum bonorum (§. 745. *part. 1. Jur. nat.*), propitium ex amore sui proficiscitur, quatenus nimirum præstare autochiri videtur melius non vivere, quam miserum esse, aut malum quoddam subire, multas molestias creaturum. Vacuitas enim a molestia omnino ad felicitatem pertinet, ad quam tendit amor sui. Absit ut putes, me autochiriam in hoc casu probare, quæ ex amore sui proficiscitur, quatenus regimini intellectus subducitur, cui tamen eundem subjiendum esse demonstravimus (§. 47.).

§. 62.

Si voluntas determinanda ad amorem sui regimini intellectus Motivum subjiendum, perpendendum est sine regimine intellectus contingere, ut amorem sui a felicitate eo longius recedamus, quo citius ad eam ferimur. regimini in-
Amor enim sui tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem propriam (§. 46.), ad felicitatem vero jiciendi.
veram ducit recto intellectus usu (§. 48.), quo bona vera ab apparentibus discernuntur (§. 47.), consequenter si intellectus eundem regit (§. 528. *part. 2. Eth.*). Quodsi ergo amor sui regimini intellectus minime sublit, facile contingit, ut bonâ apparentia confundantur cum veris, consequenter ut apparentia appetamus. Quamobrem cum bona vera hominem faciant felicem, non apparentia (§. 402. *part. 1. Phil. præf. univ.*), felicitatem, quam inhiamus, non consequimur,
(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) K

mur, sed voluptas potius nocua molestiam parit, aut in eandem degenerat (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut videamus, nos ad infelicitatem contendisse, dum felicitate nos frui putabamus, ideoque a felicitate eo longius recessisse, quo incitatus ad eam ferebamur. Enimvero cum fieri non possit, ut quis omni animi contentione sciens ac volens se infelicem reddere studeat (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), dum felicitatem appetit (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*): si voluntas determinanda ad amorem sui regimini intellectus subjiendum, perpendendum est sine regimine intellectus contingere, ut a felicitate eo longius recedamus, quo citatius ad eam ferimur.

Abque intellectus usu recto bonum sola voluptate merentur homines (§. 5. *part. 2. Eth.*), consequenter cum voluptas nocua ab innocua non discernatur, a solo casu dependet, ne nocua voluptas specie blanda decipiat colori nimium credentes. Incertum igitur iter est ad felicitatem, nisi voluptas vera, quæ in se innocua est (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ab apparente discernatur, consequenter cum voluptas vera ex vero bono, apparens vero ex apparente nascatur (§. 359. *Psych. empir.*), nisi bonum verum ab apparente accurate dignoscatur, cum felix saltem videatur, non sit qui voluptate nocua fruatur (§. 392. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque status jucundus, qui a felicitate differt (§. 106. *part. 2. Eth.*), cum eadem minime confundi debeat (§. 105. *part. 2. Eth.*). Non omnes homines eadem trahi voluptate, in vulgus notum est, & ratio a priori reddi potest ex iis, quæ de diversitate bonorum ac inde ortis inclinationibus demonstravimus (§. 43. & *seqq. part. 2. Eth.*). Quamobrem contingit, ut diversæ sint de felicitate opiniones, nec eandem ingrediantur viam, qui eam consequi student, tandemque omnes experiantur, se opinione sua fuisse delusos, & alii damnent voluptates nocuas, quibus delectabantur, alii vanitatem

tatem rerum omnium in his terris acculent, alii de miseria humana in naturam novercam multas querelas effundant, hominem omnium animalium miserrimum putantes, quasi facultates superiores, quibus cetera animalia antecellit, non alio fine ipsi datæ sint, quam ut magis sentiat miseriam suam. Istiusmodi errores condonari forsan poterant vulgo imperito; at in iis, qui videri volunt Philosophi acumine suo superbientes, nullam excusationem habent. Morosophi potius dicendi sunt, qui aliis persuadere nituntur, vitam beatam consistere in fruitione voluptatum quarumvis, ad quas unusquisque trahitur genio suo indulgens, nec voluptatem nocuam illam dari, nisi quæ percipitur ex facto, ob quod ad supplicium incautus rapi potest. Facile autem vident, qui attentionem suam in se desiderari non patiuntur, motivum subijciendi amorem sui regimini intellectus, ne is exorbitet, non valere nisi apud eos, qui obediunt rationi. Qui vero habent mentes monstrosas, quibus libido rationis usum ademit, ad naturam humanam ante reducendi, quam veriora ipsis persuadeas, nisi hoc idem sit ac æthiopem lavare.

§. 63.

Quoniam voluntas determinatur ad amorem sui regi- *Motivum*
mini intellectus subijciendum, si perpendamus, absque re- *dilectionis*
gimine intellectus contingere, ut a felicitate eo longius re-
cedamus, quo citatius ad eam ferimur (§. 62.), si vero
amor sui intellectus regimini subijcitur, nos ipsos diligimus
(§. 49.); ad nos diligendum quoque determinamur, si perpenda-
mus, nos eo longius a felicitate recedere, quo citatius ad eam feri-
mur, nisi amor sui intellectus regimini subijciatur.

Cum dilectio consistat in voluntate constante & perpetua
felicitatem suam promovendi (§. 606. part. 1. Jur. nat.), ho-
mo seipsum diligere dicendus non est, nisi ad veram felicitatem
feratur, nec fallacem de ea habeat opinionem. Aliud

enim est esse felicem, aliud videri, ideoque etiam aliud est, se diligere, aliud putare, quod nos diligamus. Voluntas igitur determinari nequit ad sui dilectionem, nisi determinetur ad amorem sui intellectus regimini subjiendum. Quamobrem non alio opus est motivo dilectionis sui, quam quod est sufficiens ad amorem sui intellectus regimini subjiendum.

§. 64.

*Motivum
perseverandi in dilectione.*

Cum voluntas ad nos diligendum determinetur, si perpendamus, nos eo longius a felicitate recedere, quo citius ad eam ferimur, nisi amor sui intellectus regimini subjiatur (§. 63.), voluntas vero ita determinata manet, nisi ab hac consideratione mens avertatur (§. 118. *Ontol.*); *ad perseverandum in dilectione sui quoque determinatur voluntas, si perpendamus, quamprimum amor sui ab intellectu non amplius regitur; contingere ut a felicitate eo longius recedamus, quo citius ad eam ferimur.*

Perseverantia in eadem voluntate requirit, ne nostra de eo opinio, quo ad eam determinandam usi sumus, mureretur, nec mens ab eo ad alia eidem contraria avertatur. Quamobrem motivum, quod sufficit ad voluntatem determinandum, sufficit quoque ad perseverantiam in eadem voluntate. Cum vero multa sint, quæ in præsentī casu mentem ad alia avocare possunt; ideo tanto majorem impendere debemus curam, ne necessitas subjiendi amorem sui regimini intellectus cogitationi nostræ subducatur. Quamobrem cum indices videamus, quam longe a vera felicitate recedant homines; lapsus eorum solerter notandus & in rationem ejus inquirendum, ut alieno casu contra lapsum nos muniamus. Perseverantia in eadem voluntate inprimis conducit ejus, quod verum esse cognovimus, quotidiana experientia renovata confirmatio: ita nimirum motivi conservatur memoria, idemque eo majorem

jorem vim continuo acquirit, quo cognitio efficitur certior. Quæ vero hic de perseverantia in eadem voluntate dicuntur, non modo de dilectione sui valere, verum etiam ad virtutem quameunque aliam trahenda esse, facile patet.

§. 65.

Qui se diligit propter Deum, Deum amat. Qui enim se De nexu ipsum diligit propter Deum, diligere quoque Deum tene-*lectionis sui* tur. Enimvero amor & dilectio Dei indivulso nexu cohæ-*cum amore* rent (§. 243. part. 3. *Eth.*), ideoque Deum necessario amat, *Dei.* qui eundem diligit. Quamobrem qui se diligit propter Deum, Deum amat.

Cohæret etiam amor sui cum dilectione sui; sed non eodem modo, quo amor Dei cum dilectione Dei. Nimirum amor Dei consistit in dispositione animi ex perfectione divina voluptatem percipiendi (§. 1171. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter cum agnitionem Dei supponat, non sine recto usu intellectus acquirendam, a ratione dependet, & exinde studium placendi Deo, ideoque dilectio Dei (§. 241. part. 3. *Eth.*), resultat (§. 234. part. 3. *Eth.*), ut Deum amare nemo possit, quin etiam eundem diligit: ast amor sui homini naturalis est (§. 45.) & inde quidem resultat cupiditas felicitatis, sed hæc demum intellectus regimine ad dilectionem reducenda (§. 49.). Amor Dei per se rationalis est, nec sine ratione concipitur: amor vero sui per se rationalis non est, sed demum efficiendus. Ratio nimirum differentię inde est, quod amor sui non præsupponat notitiam sui, quemadmodum amor Dei agnitionem ipsius, ut ideo ratio amoris sui non simul sit ratio sufficiens dilectionis, quemadmodum ratio amoris Dei est ratio quoque dilectionis ejusdem. Et propterea quoque amor sui non cum amore Dei cohæret, neque etiam dilectio sui, sed saltem dilectio sui propter Deum, & amor Dei qua affectus virtutis rationem habet (§. 273. part. 3. *Eth.*),

3. *Eth.*), non vero amor sui, qui in se spectatus indifferens est, cum non minus inordinatus, quam ordinatus fieri possit (*not. §. 607. part. 1. Jur. nat.*). Talia quidem notanda sunt, ut virtutum dependentia a se invicem intimius perspiciatur: id quod omnino utile est in praxi morali.

§. 66.

Quod dilectio sui pro- Quoniam amor Dei cum dilectione sui propter Deum
cohaeret (§. 65.), idem verò ad felicitatem nostram pluri-
pter Deum mum conferat (§. 251. *part. 3. Eth.*), *dilectio sui propter Deum*
faciat par- ad felicitatem hominis plurimum confert, consequenter qui se-
tem felicitatis nostrae. ipsum diligit propter Deum; eo ipso jam felix est, quod propter Deum seipsum diligit.

Hæc facile capit, qui perpendit, quid sit amor Dei. Quando enim Deum amamus, perfectione summa ipsius delectamur (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*). Voluptas inde percepta cum vera sit (§. 514. *Psych. empir.*), ea quoque ad felicitatem nostram pertinet (§. 633. *Psych. empir.*). Quoniam itaque amor Dei individuus comes est dilectionis sui propter Deum (§. 65.), dilectio sui propter Deum felicitatis nostræ partem facit, quamvis dilectio sui per se consistat in studio promovendi felicitatem nostram.

§. 67.

De motivo dilectionis sui propter Deum.

Cum dilectio sui propter Deum ad felicitatem nostram plurimum conferat, ut jam simus felices, propterea quod nos ipsos propter Deum amamus (§. 66.), homines autem omnes felices esse velint (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); dilectio sui propter Deum seipsam homini commendat, consequenter ut velimus nos ipsos diligere propter Deum, perpendendum saltem est, quod ea partem felicitatis nostræ faciat.

Patet

Patet hinc, quod paulo ante monuimus, in praxi morali utile esse, ut virtutum a se invicem dependentiam intime perspiciamus: id quod etiam requiritur, si veritatem eorum, quæ in Moralibus demonstrantur, in nobis ipsis experiri velimus. Alias enim contingere solet, ut, cum defectu adhuc laboret virtus, falsa de eadem prædicari opinemur, quod ea, quæ prædicantur, in nobis minime experiamur. Viderur nonnullis dilectio sui in nimium extendi, quando urgetur, ut nos diligamus propter Deum, & vitæ beatæ consecutionem præter necessitatem reddi difficilem. Ast cum non advertant, ipsam dilectionem sui, si nos propter Deum diligamus, animum perfundere voluptate; ideo neò capiunt, quod hoc modo dilectio sui reddatur amabilis, eidemque detrahatur molestia, quæ alias oriri poterat, nisi amor Dei cum dilectione sui copularus affunderet voluptatem, quæ molestiam omnem vincit. Discimus vero hinc etiam, quod, antequam quis se recte diligere possit, virtutibus theologicis, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, sedulam operam navare debeat.

§. 68.

Qui se diligit propter Deum, Deum quoque diligit eidemque De nexu se obedientem præbet. Qui enim se diligit propter Deum, Deum lectionis Dei amat (§. 65.). Qui vero Deum amat, eundem quoque diliget & obediens, eidemque se obedientem præbet (§. 243. part. 3. Eth.). ita ipsi debet. Qui ergo se diligit propter Deum, Deum quoque diligit & cum dilectione sui.

Nexus hic dilectionis sui propter Deum cum dilectione Dei & obedientia erga ipsum probe considerandus, ut appareat, quantum differat dilectio sui propter Deum & dilectio sui propter se. Quodsi enim ad dilectionem sui accedat amor Dei §. 65. & dilectio ejusdem & obedientia erga ipsum, vi præsentis, longe alius evadit animi status, quam si nos saltem

tem diligamus propter nosmet ipsos, ut felicitatem nostram intendamus per modum finis ultimi (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), non vero per modum medii ad finem totius universi, propter quem Deus mundum & hominem in eo condidit (§. 54). Diversitas status elucescit, si considerentur ea, quæ de amore ac dilectione Dei & de obedientia erga ipsum demonstrata sunt, quatenus nimirum per has virtutes animus efficitur imperturbatus, tranquillus atque letus. Notandum præterea, quod qui se diligit saltem propter se, personam suam tantummodo bene gerat tanquam homo, cum non attendatur nisi obligatio, quæ ex natura humana fuit; qui vero se diligit propter Deum, personam suam quoque bene fingit, quæ ipsi tanquam creaturæ imposita est & tanquam servo Dei, cum etiam attendatur obligatio inde descendens, quod homo sit creatura atque servus Dei.

§. 69.

*Quomodo
charitas sui
cum chari-
tate Dei co-
alescat &
obedientiam
erga Deum
una conti-
neat.*

Quoniam qui se diligit propter Deum, Deum quoque diligit eidemque se obedientem præbet (§. 68.), charitas vero Dei est habitus diligendi Deum (§. 241. *part. 3. Eth.*) & charitas sui habitus diligendi seipsum (§. 51.); si nos diligimus propter Deum, charitas Dei cum charitate sui coalescit & obedientiam erga Deum una continet.

Quando igitur nos diligimus propter Deum, charitas sui & charitas Dei fiunt una eademque virtus, ut ideo recte dixerit D. Thomas, eandem esse charitatem, qua nos & Deum diligimus. Nimirum si recta est dilectio Dei, homo quoque sese diligere nequit nisi propter Deum. Obedientia vero erga Deum trahitur in charitatem, quatenus eadem Deum diligimus (§. 243. *part. 3. Eth.*), quæ abesse potest, si nos saltem diligimus propter nos, cum tunc tantummodo attendatur obligatio ex natura humana derivata (*not. §. 68.*).

§. 70.

§. 70.

Charitas sui perfecta est, si nos diligimus propter Deum: Quid sit charitas imperfecta vero, si nos saltem diligimus propter nos. Quamobrem cum charitas sui cum charitate Dei coalescat, si nos secta, quid diligimus propter Deum (§. 69.); charitas sui perfecta est, si imperfecta cum charitate Dei coalescit, imperfecta vero, si ab eadem dividitur.

Nisi charitas sui cum charitate Dei coalescat, defectu quodam laborat, propterea quod nos diligentes non toti obligationi satisfaciamus (not. §. 68.). Unde apparet, si quis ignorat dari Deum, aut si fuerit atheus, vel de existentia Dei dubitat, charitatem, qua se diligit, non posse perfectam esse. Interest autem ipsius hominis, ut charitas sit perfecta (not. §. cit.). Quamobrem absit, ut existimemus, quasi charitas sui reddatur molesta, si cum charitate Dei coalescit, ut nos diligamus propter Deum. Sane quando Deus a nobis exigit, ut nos propter ipsum diligamus (§. 53.), optime nobis consultit, & hinc quoque discimus, Deum legislatorem induere personam patris præceptis suis saluti liberorum suorum optime consulentis (§. 189. part. 3. Eth.).

§. 71.

Qui se diligit, virtutem diligentissime colit, præsertim si se diligit propter Deum. Qui enim se diligit, omni studio id agit, ne sui cultus sit felix, sibi que caver, ne reddatur infelix (§. 606. part. 1. ram virtutis Jur. nat.). Quoniam itaque sine virtute nemo felix esse promovente potest (§. 400. part. 1. Phil. pract. univ.); vitio autem deditus felix esse nequit (§. 403. part. 1. Phil. pract. univ.), quin potius se infelicem reddit (§. 406. part. 1. Phil. pract. univ.); nihil eorum omittit, quæ ad virtutem colendam faciunt, quantum in potestate sua est. Quamobrem cum agens eo diligenter
(Wolffii Ethicæ Pars IV.) L *lit,*

fit, quo magis sollicitus est, ne quid eorum prætermittatur, quod certo fine fieri debet (§. 752. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui se diligit, virtutem diligentissime colit. *Quod erat unum.*

Enimvero cum dilectio sui propter Deum plurimum conferat ad felicitatem hominis (§. 66.), ideoque cum charitate Dei coalescens fiat ardentior (§. 69. *b. & §. 250. par. 3. Est.*); qui se diligit propter Deum, tanto sollicitior est, ne quid omittat eorum, quæ ad culturam virtutis faciunt, *per demonstrata n. 1.* Seipsum itaque diligens virtutem inprimis diligentissime colit, si se diligit propter Deum. *Quod erat alterum.*

Quamvis charitas sui virtus sit (§. 53.), non tamen ideo absolum est, quod culturam virtutis promoveat. Est enim virtus generalis, quæ in omnem virtutem influit (§. 59.). Relegenda igitur hic sunt, quæ de hoc influxu supra demonstravimus. Quamvis vero inde jam constare poterat, quod seipsum diligens virtutem colat, cum alias dilectioni sui & amoris ordinato sui satisfacere minime possit, neque satiare appetitum felicitatis naturalem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); hic tamen expressius adhuc ostendendum erat, qualis sit cultura virtutis & unde nascitur diligentia ad eam adhibita. Est autem diligens virtutis cultura signum dilectionis sui. Quodsi quis agnoscat, se adhuc vitio quodam laborare, nec hoc emendare studet, certus omnino esse potest, quod seipsum nondum diligit, quemadmodum debet, multo minus autem se diligit propter Deum. Carentia virtutis cuiusdam labem infert aptitudini representandi perfectionem Dei, ad cuius adeptionem tendit dilectio sui propter Deum, vitium eandem deformat.

§. 72.

Qui se diligit propter Deum, pietatis strenuus cultor est. Qui enim se diligit propter Deum, dilectionem sui dirigit in se-^{De nexu di-} nem, propter quem Deus hoc universum ipsumque homi-^{lectionis sui} nem condidit (§. 54.). Quamobrem cum Deus condiderit hoc universum, ut gloriam suam manifestet (§. 629. part. 1. ^{um cum pie-} *Theol. nat.*), hominemque condiderit, ut gloriam suam promoveat (§. 115. part. 3. *Eth.*)^{tate.}; dum seipsum diligens perfectionem sui, quantum datur, promovere conatur (§. 58.), si se diligit propter Deum, omni animi contentione id agit, ut qua agens liberum evadat aptus ad manifestandam gloriam divinam (§. 917. part. 1. *Theol. nat.*). Enimvero homo per determinationem actionum liberarum gloriam divinam aliter manifestare nequit, quam si attributa divina sint motiva actionum liberarum (§. 919. part. 1. *Theol. nat.*), quando vero actiones suas liberas determinat per motiva ab attributis divinis desumpta, pius est (§. 339. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui se diligit propter Deum, pietatis strenuus cultor est.

Patet ex demonstratione præsentī, quod dilectio sui propter Deum sine pietate concipi nequeat. Nemo seipsum propter Deum diligit, nisi fuerit pius. Non moramur objectiones, quas forsitan nonnulli afferre poterant: exempla enim, ad quæ provocant, non erunt nisi eorum, qui dilectionis propter Deum ac pietatis notiones distinctas minime habent, quemadmodum plerique pietatem ad obedientiam restringunt, quatenus putant ideo hominem esse pium, quod hoc facit, vel non facit, quia Deus vult ut faciat, vel non faciat, & propterea quoque ipsam dilectionem sui propter Deum ex obedientia æstimant (*not.* §. 54.), consequenter a pietate non dividunt, sed eam partem hujus faciunt, aut existimant, ideo hominem se diligere propter Deum, quia Deum amare debet

bet super omnia, consequenter magis, quam seipsum. Quamvis notionibus istis insit aliquid veri propter indivisum dilectionis sui atque pietatis nexum, confunduntur tamen, quæ a se invicem discernenda erant. Et licet forsitan nonnullis parum referre videatur, ut ea confundantur; accuratius tamen singula pensitanti constabit, non eundem esse animi in ista confusione statum, qui est, quando singula, prouti facimus ac fieri debet, a se invicem distingvantur, quatenus is æstimandus est ex omni usu/facultatum, qui in determinationem voluntatis influit. Immo si vel maxime contingar, ut in determinationem voluntatis singula tacite influant, quatenus latebris & recessibus in animis hominum plurimum tribuendum; philosophi tamen est, ea, quæ latent, in apricum deducere. Neque inutilis existimari debet philosophi labor, quia notionibus sufficienter evolutis acumine suo in potestatem nostram ea redigit, quæ alias a fortuna erant expectanda. Atque hæc, quæ de dilectionis propter Deum cum pietate nexu dicimus, etiam in aliis notanda veniunt. Ceterum vide, quæ supra de influxu pietatis in dilectionem sui ac utriusque concordia demonstravimus & annotavimus (§. 57.).

§. 73.

De directione actionum Quoniam qui se diligit propter Deum, strenuus pietatis cultor est (§. 72.), qui vero pietatem strenue colit, a se diligentis actiones suas omnes ad perfectionem totius universi dirigit propter Deum (§. 119. part. 3. Eth.), qui se diligit propter Deum, actiones suas omnes ad perfectionem universi dirigit.

Cum qui se diligit, perfectionem sui promovere studeat, quantum datur (§. 58.); videbitur forsitan nonnullis, actiones se diligentis jam dirigi ad perfectionem totius universi, etiam si se non diligit propter Deum: perfectionem enim accidentalem, quæ in habitu agendi consistit, perinde facere ad perfectionem totius mundi, sicuti perfectio essentialis non modo hominis, sed omnium creaturarum. Enimvero non queritur,

tur, num actiones humanæ per se, seu in se spectatæ tendant ad perfectionem universi, sed num dirigantur ab agente in perfectionem universi. Etenim in casu posteriori agens intendit perfectionem universi per sui perfectionem: hæc vero intentio abest in casu priori. Quæ de causâ necesse est, ut homo sciat se perfectionem universi promovere perfectione sua & ut velit illam promovere usus tanquam motivo, quod Deus hunc mundum elegerit ob perfectionem majorem, quæ ipsi quam ceteris mundis possibilibus inest (§. 325. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque nolit imperfectione sua deformare opus Dei. Ideo cum de hac directione actionum liberarum ad perfectionem universi ageremus (§. 118. *part. 3. Eth.*), jam monuimus, in actionibus liberis distinguendum esse physicum a morali, & uberius exposuimus, quæ ad istam actionum directionem intimius perspiciendam pertinent, ibique legi possunt, ne alibi jam dicta denuo sint repetenda. Atque hoc demum pacto homo etiam quæ agens liberum perfectionem hujus universi promovet, & dignus mundi civis est. Deus actiones hominum physice spectatas tam bonas, quam malas dirigit in bonum finem, qui subordinatur fini ultimo, quem per creationem universi intendit, ut eodem non excidat, ac per consequens ad perfectionem totius mundi: ast hominis quoque est agere, quod suum est, ideoque actiones suas liberas, quatenus a sua voluntate pendent; itidem ad perfectionem totius universi dirigere debet. Ita nimirum voluntas libera impenditur in eum usum, quem præstant Deo creaturæ omnes vi essentia suæ, & homo jam servit Deo ex toto animo ac omnibus viribus. Velim hæc probe considerent omnes, quibus perfecta charitas curæ cordique est (§. 70.), quemadmodum omnibus esse debet (§. 53.). Ut vero considerare possit, ex Theologia naturali addiscenda sunt, quæcunque ibidem de actionibus hominum liberis demonstrantur.

§. 74.

Directio actionum ad perfectionem universi est complementum De comple-

L 3

per- mento per-

fectionis humanæ. Erenim perfectio hominis consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), eaque accidentalis est, quatenus in directione actionum liberarum consistit (§. 912. *part. 1. Theol. nat.*). Enimvero perfectio totius mundi itidem consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si actiones liberæ ab homine ita dirigantur, ut per eas gloria divina manifestetur, quatenus liberæ sunt, ideoque a voluntate agentis dependent (§. 12. *part. 1. Phil. pract. univ.*); dum ad perfectionem universi diriguntur, in perfectione hominis accidentali nihil amplius desideratur. Completa vero demum est perfectio hominis, si nulla parte deficiat: id quod per se patet. Directio igitur actionum ad perfectionem universi complementum est perfectionis humanæ.

Si actiones liberæ determinantur per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, ad perfectionem hominis tendunt (§. 49. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque consensus actionum liberarum cum naturalibus faciat perfectionem accidentalem (§. 528. *Ontol.*), homo quatenus homo est, seu absolute & in se spectatus, accidentaliter quoque perfectus est, sicuti ens omne, ideoque etiam homo perfectione essentiali gaudet (§. 528. *Ontol.*). Enimvero homo etiam pars mundi est, cum mundus sit series entium finitorum tam simultaneorum, quam successivorum (§. 48. *Cosmol.*), in quorum numero etiam homo est, quod per se patet, & quæ omnia simul sumta (§. 110. *Cosmol.*) tanquam partes faciunt mundum totum (§. 341. *Ontol.*). Quamobrem non sufficit hominem qua hominem esse accidentaliter perfectum, sed etiam requiritur, ut accidentaliter perfectus sit, quatenus est pars hujus universi, tanquam liberum agens. Quoniam itaque perfectio ipsius accidentalis consentire debet cum perfectione

Etione totius universi, quæ in aptitudine repræsentandi summam creatoris ac gubernatoris hujus universi, seu manifestandi gloriam divinam consistit (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*); si in perfectione hominis accidentali nihil desiderari debet, necesse est ut actiones quoque ejus liberæ, quatenus liberæ sunt, determinentur per eandem rationem finalem, per quam determinatæ sunt omnes actiones naturales in tota rerum natura, nimirum per manifestationem gloriæ divinæ (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Hoc vero pacto actiones humanæ diriguntur ad perfectionem universi, sicque tandem hæ actionum directione perfectio hominis completur, ut nihil in ea deficiat.

§. 75.

Quoniam directio actionum ad perfectionem universi est complementum perfectionis nostræ (§. 74.), actiones autem omnes ad perfectionem universi dirigimus, quando nos propter Deum diligimus (§. 73.); *studium se perficiendi tunc deum rectum est, si ex dilectione sui propter Deum procedit.*

Studium se perficiendi si rectum esse debet, rationem sufficientem in essentia & attributis hominis habere necesse est (§. 64. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Pater ex iis, quæ modo annotavimus (*not. §. 74.*), ad essentielles determinaciones hominis referri etiam debere, ut sit pars hujus universi, cum vi essentiæ suæ locum inveniatur in hac serie rerum, quæ universi fert nomen, quatenus tanquam possibile in se spectatum cum ceteris possibilibus in systema redigi aptum intelligitur. Quamobrem cum perfectionis totius universi causa hanc seriem rerum per modum partis ingrediatur, quæ per actionum liberarum directionem promovetur, quatenus per eas perfectio sui intenditur per modum medii perfectionis totius universi; studium se perficiendi tunc demum recte se habet, si ex dilectione sui propter Deum procedit (§. 73.). Atque tunc in studium se perficiendi impenditur omnis facultatum usus,

usus, quem habere possunt, ita ut nihil desideretur ex parte intellectus, voluntatis atque noluntatis, quemadmodum actiones rectæ requirunt (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui penitus inspicere voluerit, quomodo in studium se perficiendi omnis facultatum usus, quem habere possunt, impendatur; tam ea, quæ passim in Theologia naturali de actionibus humanis liberis earumque directione ad perfectionem totius universi (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), tum etiam de hac in Ethica (§. 119. *part. 3. Eth.*) demonstrata sunt. Plenissima autem lux affulgere nequit notioni directionis actionum ad perfectionem totius universi ac inde pendentis perfectionis completæ hominis, nisi quis notionem adæquatam habuerit, quæ successivo studio systematis veri nominis acquirenda. Iter ad notiones adæquatas aliud non est. Ceterum non est, quod miremur, si videamus, quod ea quæ clarissima & certissima sunt iis, qui in systemate evolvendo diligentiam suam desiderari passi non fuerunt, aliis nunc obscura vel non satis clara videantur, ut non satis intelligantur, nunc vero dubia, ut assensus vacillet. Ast vehementer falluntur, si de illis ex se statuunt. Impossibile autem est, ut singulis a systemate avulsis ea lux affundatur, quam nonnisi habent, quatenus in systemate continentur.

§. 76.

De placen-
tia sui.

Homini naturale est, ut ex se ob perfectionem sui voluptatem percipiat, sibi que placeat. Voluptas enim consistit in intuitu perfectionis alicujus (§. 511. *Psych. empir.*), ideoque homini naturale est, ut, quamprimum perfectionem quandam sibi repræsentat, eandemque agnoscit, voluptate perfundatur, consequenter ut voluptatem percipiat ex eo, cui tanquam subiecto perfectio ista inhæret. Quamobrem naturale ipsi est, ut ex se quoque ob perfectionem sui voluptatem percipiat. *Quod erat unum.*

Enim-

Enimvero id, ex quo voluptatem percipimus, nobis placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum homini naturale sit, ut ex se ob perfectionem sui voluptatem percipiat, per demonstrata n. i. homini naturale est, ut ob perfectionem sui sibi placeat. Quod erat alterum.

Placentiam sui ob perfectionem sui esse homini naturalem, experientia docet, modo attentionem sufficientem afferamus & acute singula discernamus, quæ in perceptionibus nostris continentur, aut in earum determinationem influunt. Nimirum si voluptatem ex re quacunque, vel etiam homine quocunque percipere debeamus, necesse est ut ei quidpiam inest, quod nostra opinione perfectionibus accensetur, ut ad idem animum attendamus & tanquam perfectionem idem nobis representemus. Ita e. gr. voluptatem percipimus ex imagine, cujus perfectio in similitudine cum prototypo consistit, si ad similitudinem animum attendimus & eandem cognoscimus. Utrique autem supponendum est, non influere in statum animi præsentem alia, quæ impediunt, quo minus fiat, quod alias exiturum erat: id quod omnes observationes psychologicæ difficiles reddit, ob latebras nimirum & recessus in animis hominum (§. 72. *part. i. Eth.*), ut multa circumspeditione opus sit, ne iudicium deproperemus. Eodem igitur modo voluptatem ex nobis percipimus, si cujusdam perfectionis nostræ nobis simus conscii: sit ita quod perfectionem nobis inhaerentem consideremus tanquam rem a nobis diversam & inscii fingamus subjectum, cui perfectio ista inest, ut ipsam spectemus tanquam rem a nobis diversam, ideoque ex ipsa perfectione voluptatem nos percipere dicamus, quam revera ex nobis tanquam subjecto ejus percipimus. Ita quoque dicimur delectari similitudine imaginis, etsi revera imagine delectemur ob similitudinem. Hæc ideo monemus, ut loquamur quidem cum vulgo, sed sentire tamen discamus cum doctis, & quando opus est, loquendi formulas vulgares veritati accommodemus. Enimvero nemo quoque erit,

(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*)

qui non animadvertat, immo etiam dicat, sibi hoc placere, quamprimum voluptatem ex eo percipit. Sane dicimus nobis placere imaginem, si ex ea voluptatem percipimus, & quaesiti cur placeat, non aliam rationem allegamus, quam similitudinem, sicuti ex adverso ad dissimilitudinem provocamus, quando non placet. Satis igitur exploratum est, placentiam sui ob perfectionem sui homini naturalem esse.

§. 77.

*De gradibus
placentiae.*

Quoniam homini naturale est, ut sibi placeat ob perfectionem sui (§. 76.); *quo majoris perfectionis sibi fuerit conscius opinione sua, eo magis quoque sibi placet.*

Gradus nimirum placentiae aestimandus est ex gradu voluptatis, quæ percipitur, hic autem pendet ab opinione de gradu perfectionis (§. 516. *Psych. empir.*). Equidem vulgo placentia restringitur ad actum vitiosum, quo homo sibi placere studet; necesse tamen est ut significatum vocabuli latius extendamus, cum desint alia, eundemque extendamus ad omnem actum, quo quid nobis placet, tam in genere, quam in specie, habita moralitatis ratione spectatum, ne damnemus, quod probandum erat, saltem non condemnandum, aut eradicari velimus, quod eradicari nequit.

§. 78.

*Quando placentia sui
nihil vitii
habeat.*

Si vera fuerit perfectio, ob quam nobis placemus, placentia nihil vitii habet. Etenim obligamur lege naturæ, ideoque ab ipso Deo (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut actiones nostras ad nos & statum nostrum perficiendum dirigamus (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque nobis naturale est, ut ob perfectionem nostram nobis placeamus (§. 76.), tanto quidem magis, quanto major fuerit perfectio (§. 77.); placentia sui legi naturæ & voluntati divinæ non contra-

contrariatur, si vera fuerit perfectio. Quamobrem cum nihil vitii habeat, quod legi naturæ, ac per consequens voluntati divinæ (§. 278. part. 1. Phil. præf. univ.), minime contrariatur (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.); placentia sui nihil vitii habet, si vera fuerit perfectio, ob quam nobis placemus.

Qui placentiam sui simpliciter damnant, animum saltem attendunt ad eos, quos placentia sui ad vitia seducit: id quod plerumque fieri solet, si quidem vana perfectionis specie deluduntur. Ex demonstratione autem præsentis & anterioris propositionis (§. 76.) atque iis, quæ ad eandem annotavimus (not. §. cit.), haud difficulter intelligitur, quod neque naturam humanam, neque legem naturæ intime perspiciant. Ignorantiæ igitur tribuendum deproperatum de placentia sui iudicium. Standum vero est veritate, sicque nebulæ, quæ mentis aciem obtundunt, quo minus verum videre possit, protinus evanescent, & non difficile erit iudicium, utrum placentiæ sui vitii quidpiam inhæreat, nec ne. Fieri equidem potest, ut homo sibi placens etiam ob perfectionem veram in vitium labatur: ecquis vero est qui nesciat, bonis quoque hominem abuti posse?

§. 79.

Quoniam placentia sui nihil vitii habet, si vera fuerit perfectio, ob quam nobis placemus (§. 78.); *qui a placentia sui vitiosa sibi cavere vult, perfectiones veras ab apparentibus discernere discat necesse est*, cumque directione ad perfectionem universi perfectio humana compleatur (§. 74.), actiones vero suas ad perfectionem universi dirigit, qui se diligit propter Deum (§. 73.), *qui a placentia sui vitiosa sibi cavere vult, se propter Deum diligere debet.*

Dilectio sui propter Deum, consequenter charitas sui perfecta

fecta (§. 70.), placentiam sui adversus vitia tuetur. Quodsi enim nos diligimus propter Deum, per nostram perfectionem intendimus perfectionem universi (§. 73.), quæ cum consistat in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*), ideo nobis placemus, quod sumus pars digna hujus universi, aut minimum non indigna, Deoque serviamus ad promovendam gloriam suam, cujus manifestandi causa mundum hunc (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*) & nos in eo condidit (§. 115. *part. 3. Eth.*). Charitas sui tum demum perfecta est, si nos diligimus propter Deum (§. 70.), & nostra perfectio consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si in perfectione nostra nihil desideretur, & charitas sui nullo labore defectu; verendum non est, ne placentia sui vitium contrahat atque homini damnosa efficiatur. Ea, quæ hic dicuntur, satis explanata sunt & abunde inculcata passim in operibus nostris, ut superfluum foret, aliquoties jam dicta denuo repetere, quæ alibi legi possunt. Immo si quis vel ea ad animum revocet, quæ in parte tertia Ethicæ habentur, & hucusque in præsentia dicta fuerunt, assensum non denegabit his, quæ vi eorum in præsentia demonstrantur. Quamvis enim non defuturi sint, forsitan haud pauci, quibus hæc paradoxa videntur, propterea quod ipsis ignota loquamur; inde tamen nullum præjudicium nascitur veritati, quam satis firmiter demonstratam profiteamur, felicitatis generis humani cupidi.

§. 80.

Quandonam Qui sibi placet ob perfectionem suâ, ei Deus magis placebit ob Deus magis, perfectionem, qua ipse gaudet, si se diligit propter Deum. Etenim quam nos si quis sibi placet ob perfectionem suam, seipsum autem dinobis place- ligit propter Deum; cum Deum agnoscere debeat, qui promus, placeat. pter Deum se diligere vult, non modo perfectionis suæ, verum etiam perfectionis divinæ sibi conscius est. Quamobrem.

tem cum perfectio divina sit absolute summa (§. 14. *part. 2. Theol. nat.*), quæ perfectionem humanam infinito intervallo post se relinquit, quo major autem fuerit perfectio, eo major quoque voluptas sit, qua animus perfunditur (§. 516. *Psych. empir.*), consequenter eo magis quoque placeat ens perfectione ista præditum (§. 542. *Psych. empir.*); fieri omnino nequit aliter, quam ut sibi ipsi placenti ob perfectionem sui Deus magis placeat ob perfectionem, qua ipse gaudet, si se propter Deum diligit.

Nihil est frequentius, quam ut homines sibi mirifice placeant, quibus tamen non placet Deus. Ast non una ratio est, cur hoc contingat. Sunt longe plurimi, qui veram perfectionem ab apparente non discernunt, aut, si vel maxime vera fuerit perfectio, eidem iustum pretium non statuunt, dum vero ad perfectionem propriam animum attendunt, de perfectione divina non cogitant. Alii distinctis perfectionum divinarum notionibus destituuntur, ut vocabula, quibus indigantur, præsertim si ad Deum referuntur, ipsis propemodum sint sine mente sonus, consequenter etsi videantur sibi agnoscere Deum, eum tamen non agnoscunt, saltem non quantum satis est, ut sibi propter easdem placeat Deus. Alii non conviciti sunt veritatis, ut omnimode certi sint, Deo competere has perfectiones, quas eidem tribui norunt, ideoque cognitio earundem in appetitum nullo modo influit. Quot vero, quæso, sunt, quibus cognitum atque perspectum est, perfectionem hominis, etiam quatenus spectatur tanquam agens liberum, consistere in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque perfectionem sui subordinari debere perfectioni mundi, ob quam Deus eum elegit, quem ad existentiam perduceret, per modum medii? Neque enim hoc agnoscit, nisi qui seipsum diligit propter Deum (§. 73.). Videmus itaque, quam multi sint scopuli, in quos impin-

impingunt qui sibi placent ob perfectionem sui. Talia qui animadvertunt, placentiam sui penitus damnant, atque inculcant, hominem sibi placere non debere, & contendunt, placentiam sui eundem abducere a Deo, qui solus ipsi placere debeat. Quantum fallantur iidem, antea jam monuimus (not. §. 78.): hic vero adhuc observamus, opinionem istam praxi morali plurimum adversari, cum placentia sui, modo recte se habeat, & inprimis si ex dilectione sui propter Deum procedat, ut nulla vitii labe inficiatur (§. 74.), incitamentum sit ad progressum in se perficiendo, immo nos eo adducat, ut Deus nobis magis placeat.

§. 81.

*Quomodo
præcaven-
dum, ne no-
bis nimis
placeamus.*

Ne quis sibi nimis placeat, necesse est ut perfectionem, qua gaudet, rite æstimet, simulque imperfectionem, qua adhuc laborat, agnoscat. Etenim si perfectionem, qua gaudemus, rite æstimare discamus, non plus nobis perfectionis tribuimus, quam revera competit, nec eas majoris faciemus, quam fieri debet. Quodsi etiam imperfectionem, qua adhuc laboramus, agnoscamus, gradum perfectionis, cujus facti sumus compotes, & quinam in ea adhuc notentur defectus cognoscemus, ac præterea constabit, quænam adhuc nobis desint, consequenter facile videbimus, quantum imperfectio superet perfectionem. Quoniam itaque gradus voluptatis, qua perfundimur, pender a gradu perfectionis (§. 516. *Pfych. empir.*), & huic responder placentia sui (§. 542. *Pfych. empir.*); si perfectionem nostram rite æstimare simulque imperfectionem, qua adhuc laboramus, agnoscere discamus; fieri non poterit, ut nobis magis placeamus, quam par est. Quamobrem ne nimis placeamus, necesse est, ut perfectionem, qua gaudemus, rite æstimemus, simulque imperfectionem, qua adhuc laboramus, agnoscamus.

Si

Si veritate statur, non vero opinionibus fallacibus, quemadmodum in Philosophia morali semper supponitur, verendum non est, ne nobis nimium placeamus. Equidem nihil frequentius est nimia placentia sui. Quodsi vero inquiras in rationem, cur quis sibi nimium placeat, semper deprehendes, quod id, ob quod sibi placet, rite aestimare non norit, & quod animum non attendat ad imperfectiones, quibus laborat. Sane videas multos sibi placere ob pulchritudinem corporis, præsertim faciei, quam in speculo contuentur, quamvis careant iis virtutibus intellectualibus & moralibus, in quibus vera perfectio consistit, cum qua comparari nequit egregia licet forma corporis. Videas alios sibi placere ob divitias, quas soli fortunæ acceptas ferunt, alios ob vanos honores, qui in titulis consistunt, alios eruditione sua admodum modica. At hi omnes perfectionem humanam rite aestimare minime norunt, nec imperfectiones, quibus obnoxii sunt, agnoscunt. Quodsi putes, nimis arduum esse, ut perfectiones, quæ in hominem cadunt, rite aestimentur; tenendum est, non requiri geometricam perfectionum estimationem, quam in potestate nostra nondum esse ultro agnoscimus, nec usui fore in praxi morali, si vel maxime daretur, ultro confitemur, cum ea ad paucissimorum foret captum. Sufficit, ut nos comparemus cum aliis, qui nos eo, ob quod nobis placeamus, antecellunt, ut consideremus, eam nondum esse perfectionem, quæ incrementum capere non possit, ut perpendamus, quam ad perfectionem humanam requisita adhuc nobis desint. Quemadmodum vero perfectione sua homo delectatur & ob eandem sibi placet: ita ex adverso imperfectionis suæ sibi conscius molestia afficitur (§. 518. *Pfych. empir.*); ideoque ob eandem sibi displicet (§. 542. *Pfych. empir.*) & ubi imperfectionem superare perfectionem agnoscit, magis displicebit, quam placebit. Molestia vero hinc orta reprimat voluptatem, neque ideo permittit, ut nimis sibi placeat. Quoniam vero perfectionis præsertim propriæ æstimatio admodum ardua & difficilis est, imperfectiones, quibus laboramus, facilius nobis

bis innotescere possunt; ideo non refragmur, ut hominibus sedulo inculcetur, quod sibi magis displicere, quam placere debeant, & ut ad agnitionem imperfectionum, quibus obnoxii sunt, perducantur. Immo eodem fine unusquisque, quando sibi placet ob perfectionem, qua gaudet, animum avocare debet ad imperfectionem, cui obnoxius est, ut placentiam sui displicentia temperet, ne in nimium extensa vitium contrahat.

§. 82.

Medium rite æstimandi perfectionem Quoniam, ne quis sibi placeat, necesse est, ut perfectionem, qua gaudet, rite æstimet, simulque imperfectionem, qua adhuc laborat, agnoscat (§. 81.); *perfectionem suam rite æstimaturus operam dare debet, ut perfectionem hominis tam essentialem, quam accidentalem intime perspiciat, & ea, quæ sibi, quæ naturæ ac fortunæ debet; probe a se invicem discernat, ut quorum conservatio in potestate sua est, & quorum conservatio ab eadem minime dependet, perpendat, nec minus imperfectiones tam positivas, quam privativas, quæ in privatione perfectionum consistunt, cognoscat.* Ita enim demum iudicium ferre poterit de eo, quod sibi inest, vel deest, & quomodo expendendus sit status externus constabit.

Quodsi hæc perpendamus, facile constabit, cur in æstimanda perfectione sua tantopere a vero aberrare soleant homines, ideoque sibi nimium placeant. Ast si quænaveris, undenam cognitio eorum, quæ hic commendantur, haurienda sit; observandum est, duplicem patere ad eandem viam, prout vel a priori, vel a posteriori ad eandem pervenire velimus, quamvis omnino præstet, ut utramque simul ingrediamur. Nimirum a priori eandem æquirimus studio philosophiæ, imprimis Juris naturæ & Ethicæ atque Politicæ: a posteriori, si animum advertamus ad exempla præclara, quæ tam historia,

quam

quam quotidiana experientia nobis offert. Constat Confucium, cujus tanta est autoritas apud Sinenfes, sibi nimium non placuisse, quamvis continuo observaret, quousque in se perficiendo progressus fuisset, perfectionis suæ æstimator solers. Enimvero non minus constat, cum lectione Annalium, consequenter exemplorum consideratione plurimum profecisse. Et ex libris classicis Sinarum constat, quod in hac re omnia tribuerint exemplis. Negari tamen minime potest, si notiones distinctas satisque adequatas ex philosophia hauserimus, & ad earum normam exempla examinemus, cognitionem, quam inhiamus, multo luculentior fore, ut certius inde sperandum sit adversus nimiam placentiam sui præsidium.

§. 83.

Dilectio sui simpliciter spectata, tum etiam dilectio sui propter Deum pertinet ad voluntatem bonam. Etenim si voluntas bona esse debet, generaliter determinanda est ad actiones, quæ tendunt ad perfectionem sui statusque sui, & ad committendas actiones, quas Deus a nobis committi vult (§. 121. *ad voluntatem bonam* part. 2. *Eth.*). Enimvero qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui, quantum datur, promovere studet (§. 58.), & si se diligit propter Deum, eidem se obedientem præbet (§. 68.), immo actiones suas omnes ad perfectionem universi dirigit (§. 73.), quemadmodum vult Deus (§. 920. part. 1. *Theol. nat.*), cum in hac directione consistat complementum perfectionis humanæ (§. 74.). Paret itaque dilectionem sui simpliciter, tum etiam dilectionem sui propter Deum ad voluntatem bonam pertinere.

Dilectio sui ac inprimis dilectio sui propter Deum voluntatem bonam efficit constantem & perpetuam. Etenim cum amor sui homini naturalis sit (§. 45.) & quando ab intellectu
(*Wolffii Ethica Pars IV.*) N regi-

regitur, quemadmodum regi debet (§. 47.), homo seipsum diligit; dubitari nequit, quin seipsum diligenti sit propositum firmum non faciendi, nisi quod ad perfectionem sui statusque sui tendit, quodque voluntati divinæ convenit, ut ab eo nulla ratione sese abduci patiarur, nec in ullo casu emergente alia ipsi sit mens. Enimvero voluntas constans est, quando mutari nequit in contrarium, eademque perpetua, quando eadem in omni casu (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem dilectio sui, etiamsi simpliciter spectetur, voluntatem bonam efficit constantem & perpetuam, nimirum ut semper atque firmiter determinata sit ad non faciendum, nisi quod ad perfectionem suam statusque sui tendit. Enimvero cum dilectio sui propter Deum magis adhuc moveat voluntatem, quatenus agnoscimus, absque ea perfectioni nostræ adhuc deesse suum complementum, nec eam omnibus numeris esse absolutam (§. 74.); facile concipitur, eadem constantiam & perpetuitatem voluntatis adhuc magis firmari, ut semper inconcussa maneat.

§. 84.

*De notitia
sui ad dile-
ctionem sui
requisita.*

Dilectio sui supponit notitiam sui. Dilectio sui consistit in constante ac perpetua voluntate omni studio id agendi, ut simus felices, nobisque cavendi ne reddamur infelices (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nil omittendum, quod voluptatem veram nobis creare (§. 638. *Psych. empir.*) & arcendum id omne, quod molestiam affert (§. 639. *Psych. empir.*), atque porro agnoscendum, quonam facultatum atque virium, itemque rerum nostrarum usu, vel etiam aliorum ope atque auxilio consequi possimus ea, quæ nobis voluptatem veram creant, vel vitare aut avertere, quæ molestiam afferunt. Enimvero ipsa notitia sui homini voluptatem creat, quatenus bona, quæ habet, perpendit (§. 29.), & impedit, quo minus molestia afficiamur, si qua nobis desunt, quæ in potestate

state nostra non sunt, aut, si qua amittantur, quorum conservatio in potestate nostra non est (§. 30.). Et qui se nescit, tum ea, quæ sibi natura insunt, qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita, tum quæ quoad statum externum contingunt, cognoscit (§. 3.). Quamobrem pater dilectionem sui notitiam sui supponere.

Ea de causa præmissimus notitiam sui dilectioni sui, ne quid desideretur, quod nosse debet, qui seipsum diligere vult. Homines omnes seipsum amant (§. 45.) & amor sui tendit ad felicitatem propriam consequendam & infelicitatem propriam depellendam (§. 46.); sed non omnes felicitatem, quam inhiant, consequuntur, nec infelicitatem, quam horrent, depellunt. Non fruuntur bonis, quæ habent, nec ea acquirere student, quæ nondum habent, atque ita, dum ad felicitatem contendunt, via lapsus est. Torquent animum multiplex molestia, qua carere poterant, & dum se felices esse putant, in infelicitatem citatim contendunt, voluptate nocua delusi (§. 383. part. I. Phil. pract. univ.). Hæc vero accidunt, quia non norunt bona sua, quibus frui poterant, nec bona, quæ consequi student, recte dijudicant, immo non perpendunt, quænam in potestate sua sunt, & quæ extra eandem posita. Quamdiu vero hac ignorantia laborant & præjudicatis opinionibus occæcantur, in viam rectam reduci nequeunt. Quodsi vero huic malo medela afferenda, necesse est ut seipsum noscere discant, quemadmodum abunde patet ex iis, quæ in capite præcedente fusius demonstrata & explicata fuerunt. Nisi amor naturalis ab intellectu regatur (§. 47.), ut recto ipsius usu ad felicitatem ducamur (§. 48.), nec fieri potest, ut nos ipsos diligamus (§. 49.). Neque enim sufficit, ut nos actu diligamus, sola voluntas se diligendi.

§. 85.

Quoniam dilectio sui supponit notitiam sui (§. 84.), Medium consequenter qui se diligere vult, seipsum noscere debet; quo proficiendi

in dilectione sui. *magis quis proficit in notitia sui, eo aptior evadit ad se diligendum, ideoque eo magis in dilectione sui proficere potest.*

Ex demonstratione propositionis præcedentis patet, notitiam sui per se plurimum conferre ad dilectionem sui, sive rationem habeamus felicitatis positivæ, sive privativæ, ac præterea monstrare viam ad dilectionem sui & in eadem nos retinere, ne aberremus (§. 84.). Quamobrem dubitandum non est, quin dilectio sui cum notitia sui indies majora capiat incrementa. Immo cum notitia quoque sui nos doceat modum personam ab ipsâ natura nobis impositam recte gerendi (§. 17.), eadem quoque nos ducit ad dilectionem propter Deum (§. 54.), ut directione actionum ad perfectionem universi perfectioni nostræ addatur complementum (§. 74.), & per consequens voluptas intensior (§. 16. *Psych. empir.*) majorem efficiat felicitatem nostram (§. 638. *Psych. empir.*).

§. 86.

Impedimentum duplex dilectionis sui & quomodo utrumque tollatur. perspecta (§. 26. 29. 30.). Quoniam notitia sui ad dilectionem sui requiritur, ita ut nemo se recte diligere possit, nisi seipsum noscere studeat (§. 84.); ignorantia sui & neglectus sui *impedimentum re-* *ste dilectionis est, consequenter impedimentum istius tollitur su-* *modo utrum-* *modo se noscendi, hoc vero motivis, quæ insinuat notitia sui intimius* *que tollatur. perspecta* (§. 26. 29. 30.).

In acquirendis virtutibus etiam observandus est ordo, perinde ac in condendo systemate, propter nexum virtutum, vi cujus una ab altera dependet. Notitia sui fundamentum est cognitionis intimæ virtutum omnium, quibus praxis officiorum omnium tam erga Deum, quam erga nos & alios continetur. Cum enim Jus naturæ rationem sufficientem habeat in natura humana (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), officia vero sint actiones juxta legem naturæ determinatæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ratio sufficiens officiorum non agnoscitur, nisi natura

natura humana fuerit cognita. Et quia virtutes intellectuales sunt habitus intellectus, virtutes autem morales habitus voluntatis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*); virtutes omnes recto facultatum nostrarum usu acquiruntur, quibus praxis officiorum continetur (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec ratio sufficiens modi acquirendi virtutes agnoscitur, nisi cognita & perspecta fuerit natura humana. Quemadmodum vero virtutes omnes in se mutuo quoque influunt, & ea est natura hominis, ut modificationes præteritæ tacite influant in præsentēs, quemadmodum vel ex habitibus intelligitur, quando ex iisdem agimus, sicque ex statu præsentē nascitur sequens, quatenus imprægnatur per præteritum, quemadmodum alias exposuimus (§. 408. 409. *Psych. empir.*), idemque abunde patet, si quis mentis suæ aciem intendit in demonstrationes nostras psychologicas atque morales; notitia quoque sui ceterarum virtutum cultura promoveretur, non solum quia habitus isti a nobis acquisiti ad notitiam sui pertinent (§. 3.), verum etiam quia ipsorum acquisitio usui facultatum & inclinationibus ac reclusionibus debetur, quæ nobis natura insunt. Omnia quæ in hominem cadunt limitata sunt & dum continuo perficiuntur, incrementa capiunt tacito quodam in se invicem influxu. Quamobrem virtus nulla a ceteris separata ad eum gradum perducitur, ad quam evehi poterat; sed ab initio subsistendum est in inchoamento, quod cum influit in inchoamentum alterius, virtus una adhuc imperfecta cum sænore reddit auxilium, quod ipsi præstitum fuerat, sicque una alteram mutuo sese perficiendo ad sublimiorem gradum evehit. Nullus dubito, strenuos virtutis cultores hoc per se animadverturos, si mentis aciem, quam pollicetur tractatio diligens systematis nostri, in id convertere voluerint, immo ex ipsis demonstrationibus atque iis, quæ ad easdem annotamus, idem jam addisci poterit. Quemadmodum enim in mundo sensibili unum inservit usui alterius, & certe magis, quam vulgo animadvertitur; ita idem obtinet in mundo rationali, de quo alias diximus (§. 257. 258.

263. *part. 1. Theol. nat.*). Ad mundi autem rationalis contemplationem ducit systema nostrum. Quemadmodum enim philosophiæ studium systematicum non inepte dicitur peregrinatio in mundo rationali; ita systema nostrum comparari potest Itinerario, in quo describuntur ea, quæ a nobis in hac peregrinatione in mundo rationali observata fuerunt. Sed nolo hæc ulterius explicandis diutius immorari, ne videar nimis longe a scopo digredi.

§. 87.

De ignorantia veræ felicitatis dilectionis sui est ignorantia veræ felicitatis. Etenim qui se diligit, omni studio id agit, ut sit felix, sibi-que caver, ne sit infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo ignoret, in quonam vera felicitas consistat; dum eandem inhiat appetitu naturaliter in eandem lato, opinione falsa delusus eo longius ab ea recedit, quo citatius ad eam fertur. Obstat igitur, quo minus studium collocet in vera felicitate consequenda, ignorantia felicitatis veræ. Quamobrem eadem quoque impedit, quo minus seipsum diligit, dum se diligere sibi videtur. Atque hinc patet, ignorantiam veræ felicitatis esse impedimentum dilectionis sui.

Nemo judicare potest, num quis seipsum revera diligit, nisi qui novit, quid sit felicitas vera, ut speciei fucatæ, quæ a scopo aberrantibus imponit, colorem detrahat. Quodsi vero is inquirere voluerit in rationem aberrationis, eam non aliam esse deprehendet nisi falsam de felicitate opinionem, quæ veræ felicitatis ignorantiam supponit. Veræ enim felicitatis agnitio in fugam agit falsam quæcumque de felicitate opinionem.

§. 88.

De impedimento isto Quia veræ felicitatis ignorantia impedimentum dilectionis sui est (§. 87.); si quis se diligere debet, ejus animo ante tollendo. *omnia*

omnia insinuanda est vere felicitatis notio, consequenter cum felix non sit, nisi qui voluptate vera (§. 636. Psych. empir.), consequenter innocua fruitur (§. 388. part. 1. Phil. pract. univ.), felix autem non sit, sed saltem sibi videatur, qui voluptare nocua fruitur (§. 392. part. 1. Phil. pract. univ.), necesse est, ut voluptatem nocuam ab innocua discernere discat (§. 383. 384. part. 1. Phil. pract. univ.).

Non opus est, ut prolixè ostendamus, quomodo felicitas vera sit agnoscenda & nocua voluptas ab innocua discernenda: id ipsum enim abunde patet ex iis, quæ passim a nobis demonstrata sunt, hoc loco non repetenda.

§. 89.

Qui omnem felicitatis curam abjicit, aut felicitatis cupidus ea De iis, qui consequi studet, quæ hominem felicem reddere nequeunt, aut prorsus omnem felicitatem infelicem faciunt; legem naturæ transgreditur. Lege naturali citatis curam enim præcipitur, ut nos diligamus (§. 607. part. 1. Jur. nat.), eam abjici consequenter omni studio id agamus, ut simus felices, non ciunt & præbique caveamus, ne reddamur infelices (§. 606. part. 1. Jur. postero felicitatis studium). Enimvero legem naturæ transgreditur, qui non agit, quod deo. juxta eam agere debet (§. 139. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui omnem felicitatis curam abjicit, legem naturæ transgreditur. Quod erat unum.

Quoniam lex naturæ urget, ut actiones nostras dirigamus ad nostram statusque nostri perfectionem (§. 152. part. 1. Phil. pract. univ.), utique veram (§. 154. 49. part. 1. Phil. pract. univ.), cujus si nobis sumus conscii, vera voluptate perfunditur animus (§. 513. Psych. empir.); studium ea consequendi nobis injungit, quæ veram voluptatem creant, consequenter

quenter veræ felicitatis nos participes reddunt (§. 638. *Pfych. empir.*). Quamobrem si quis felicitatis cupidus ea consequi studet, quæ hominem felicem reddere nequeunt; aut prorsus infelicem faciunt, contra legem naturæ actiones suas determinat. Quoniam itaque legem naturæ transgreditur, qui actiones suas contra eandem determinat (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui felicitatis cupidus ea consequi studet, quæ hominem felicem reddere nequeunt, aut prorsus infelicem reddunt, legem naturæ transgreditur. *Quod erat alterum.*

Duplici modo contingit, ut legem naturæ transgrediamur, vel omittendo actiones, quæ eadem præcipiuntur, vel committendo actiones, quæ eadem prohibentur (§. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sicuti nimirum actiones humanæ vel positivæ sunt, vel negativæ (§. 24. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita etiam transgressio legis naturæ vel in actione positiva, vel privativa, seu negativa consistit, ideoque vel positiva, vel negativa est. Ad illam referendam præposterum felicitatis studium, ad hanc vero absentia omnis curæ felicitatis. Quamvis omnes natura felicitatem appetant (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem averſentur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), hoc tamen non obstante dari homines, qui omnem felicitatis curam abjiciunt, & se totos fortunæ potestati subjiunt, experientia docet. Equis enim est, qui nesciat, dari longe plurimos, quorum actiones omnes sunt indeliberatæ, & qui sola consuetudine & cæca imitatione aliorum ducuntur parum solliciti, quales sint actiones suæ & quonnam respectum habeant ad felicitatem. Minime solliciti sunt, quid ex actionibus suis consequatur, & quæcunque tandem inde eveniant, non tamen agnoscunt, quod ex actionibus suis consecuta fuerint. Eorum animum nunquam subit cogitatio felicitatis, multo minus de modo eam consequendi solliciti sunt. Et si vel maxime contingant, quæ ipsis molesta acci-

accidunt; non tamen considerant, utrum culpa sua, an casu contingant, sed genio suo indulgentes vel ea saltem abominantur, vel de iis conqueruntur. Perversum vero felicitatis studium noto notius est, cum sit plerorumque hominum commune. Putat nimirum unusquisque se esse felicem, si ea fruatur voluptate, quæ ipsum trahit, ideoque omne studium in ea consequenda convertit, quæ istiusmodi voluptatem ipsi creant. Hinc videas voluptuosum inhiare ea, quæ sensus hilarant; lucri cupidum curam insumere ad pecuniâ acquirendam, honoris vani cupidum affectare titulos, præcedentiam & laudes quascunque immeritis vanamque gloriam, horum vero quemlibet se putare felicem, si voti sui compos reddatur.

§. 90.

Quoniam legem naturæ transgreditur, qui omnem *felicitatis curam* abjicit, aut felicitatis cupidus ea consequi *studium* abdet, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus *omni cura* infelicem faciunt (§. 89.), consequenter uterque actiones *felicitatis* & suas contraria ratione dirigit, quam lege naturæ præscribi *præposterum* tur (§. 139. part. 1. Phil. pract. univ.), habitus vero actiones *felicitatis* suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ præscribi *studium* vitium est (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.); non minus *vacuitas animi ab omni cura felicitatis, quam præposterum felicitatis studium vitium est.*

Pauci agnoscunt, vacuitatem animi ab omni cura felicitatis & præposterum ejus studium vitium esse, quamvis utrumque plurimum noceat. Quid enim homini magis noxium esse potest, quam si privatur felicitate, qua frui poterat? Nocuum enim vitii aliunde aestimari nequit, quam ex infelicitate tam privativa, quam positiva, in quam utramque incidit, qui alterutro vitio laborat.

§. 91.

*De iis qui
seipsos non
diligunt &
charitatis
sui expertes
sunt.*

Qui omnem felicitatis curam abjicit, vel felicitatis cupidus ea confectatur, quæ hominem felicem reddere nequeunt, sed potius infelicem faciunt: seipsum non diligit & charitatis sui expertus est. Qui enim felicitatis curam abjicit, omni studio id minime agit, ut sit felix, nec sibi caver, ne fiat infelix, quod per se patet. Enimvero qui non omni studio id agit, ut sit felix, sibi que caver, ne fiat infelix, seipsum non diligit (§. 606. part. 1. Jur. nat.). Ergo qui omnem felicitatis curam abjicit, seipsum non diligit. *Quod erat primum.*

Quoniam qui omnem felicitatis curam abjicit, seipsum non diligit, per demonstrata u. 1. charitas vero sui habitus est seipsum diligendi (§. 51.); qui omnem felicitatis curam abjicit, charitatis sui expertus est. *Quod erat secundum.*

Porro qui felicitatis quidem cupidus est, ea ramen confectatur, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem faciunt; is quoque omni studio id non agit, ut revera sit felix, nec sibi satis caver, ne fiat infelix, quod per se patet. Enimvero seipsum minime diligit, qui non omni studio id agit, ut sit felix, sibi que caver, ne fiat infelix (§. 606. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui felicitatis cupidus ea confectatur, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem faciunt, seipsum non diligit. *Quod erat tertium.*

Denique quod idem charitatis sui expertus sit, eodem modo ostenditur, quo idem demonstravimus de eo, qui omnem curam felicitatis abjicit, n. 2. *Quod erat quartum.*

Vulgo dicitur, omnes homines se per naturam suam diligere, & propterea quod dilectio sui homini naturalis existimatur,

matur, inde inferunt, non opus esse ut præcipiatur, ideoque nec obligationem seipsum diligendi agnoscunt, sicuti nulla datur obligatio concoquendi cibum. Quamobrem nec agnoscitur, charitatem sui esse virtutem. Enimvero ex antea demonstratis satis patet, vulgo non satis distinguî, quæ a se iuvicem discernenda sunt. Hoc quidem verum est, quod omnes se diligere velint; sed aliud omnino est se diligere velle, aliud vero se actu diligere. Qui se diligere volunt, confusam quandam, nec satis determinatam felicitatis, aut, ut cum *Seneca* loquamur, vitæ beatæ habent; sed qui se revera diligere vult, notionem ejus distinctam & sufficienter determinatam habere & ad eandem contendere debet. Nemo concedet, cum esse sapientem, vel temperantem, qui sibi videtur, cum non sit. Imo etiam se diligere dicendus non est, qui saltem sibi videtur se diligere, non vero revera diligit. Confundunt homines statum jucundum, quem diximus (§. 105. *part. 2. Eth.*), cum felicitate (§. 106. *part. 2. Eth.*): quod eo facilius contingit, quia felicitas status jucundus est, non autem omnis status jucundus felicitas est (§. 105. *part. 2. Eth.* & §. 636. *Psych. empir.*). Habet hoc status jucundus cum felicitate commune, quod in utroque statu voluptate fruamur: at in eo differunt, quod in statu jucundo voluptas quoque esse possit, immo plerumque sit saltem apparens & nocua, felicitas vero non contineat nisi voluptatem veram, quæ semper innocua est (§. 388. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Cum in Moralibus standum sit veritate, ideoque huic vocabula sint accommodanda; dilectio sui & per consequens Charitas (§. 51.) restringenda est ad felicitatis veræ studium, non vero extendenda ad quemlibet statum jucundum. Vide, quæ alias jam annotavimus de iis, qui statum jucundum cum felicitate confundunt (*not. §. 101. part. 2. Eth.*), ne existimes præter rationem nos immutare notiones vocabulis usitatis respondentibus, quod non minus a more nostro, quam a veræ methodi legibus alienum est (§. 147. *Disc. prælim.*).

§. 92.

*Quid per-
versio dile-
ctionis &
torpedo sit.*

Præposterum felicitatis studium *Perversionem dilectionis*; vacuitatem animi ab omni felicitatis cura *Torpedinem* appellare lubet. Quoniam non minus præposterum felicitatis studium, quam vacuitas animi ab omni felicitatis cura vitium est (§. 90.); *per-versio dilectionis & torpedo sunt vitia*, & quia charitas in habitu se diligendi (§. 51.), consequenter felicitatem suam omni studio promovendi consistit (§. 606. part. 1. Jur. nat.), *vitia sunt charitati sui opposita*.

Cum vulgo non agnoscat, charitatem sui esse virtutem, immo ipsum nomen charitatis sui non pervulgatum sit; non est quod miremur, vitia charitati sui opposita nominibus cære. Quamobrem cum vitia a virtute, cui opponuntur, distinxerimus, eadem quoque nominibus diversis insigniri debebant (§. 145. *Disc. procl.*). Quoniam itaque studium felicitatis pervertunt, qui præpostere consecretantur ea, quæ hominem felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem reddunt, etsi felicitatem, quam non agnoscunt, inhient; præposterum hoc felicitatis studium *Perversionem dilectionis* appellamus. Quod vitium alterum attinet, quo omnis felicitatis cura abicitur, & quod a præpostero felicitatis studio distingvendum esse ostendimus (*not. §. 90.*), vocabulum magis conveniens reperire non potuimus, quam torpedo. Quamvis enim torpedo non minus corporis, quam animi debilitationem atque stuporem significet, ideoque significatus latius multo exdentatur, quam quem nos in præsentī eidem tribuimus; non tamen istiusmodi restrictio in ipso communi sermone prorsus ignota est. Atque eadem in præsentī casu tanto facilius admittenda, quia torpor & torpedo tanquam synonyma usurpantur, & vocabulum illud hoc usitatus est, ut hoc pacto vocabulo usitatori reservari possit significatus latior, tantoque minor sit metus ambiguitatis, a qua in philosophia abstinendum, quamvis hic metus evanescat, si vocabulo cui-

dam,

dam tanquam termino technico tribuatur fixus quidam ac determinatus significatus, qui ab eo, quem in communi sermone habet, nec in totum abit, nec cum eo prorsus consentit. Talia moneri consulumus, quod usui esse possint in aliis. Quodsi vero quis existimet, sibi sufficere, ut rem teneat, & norit vitia charitati sui opposita, etsi nulla habeant nomina, quibus appellentur; is per nos ea, quæ ipsis imposuimus, rejiciat, modo ab utroque vitio sibi caveat ac se revera diligit. Immo cum vocabula sint arbitraria & valeant sicut nummi; si alia iisdem magis convenire & ad eadem significandum aptiora esse existimet, rejectis nostris pro lubitu alia in eorum locum substituat: neque enim ulli in tali casu loquendi legem præscribimus.

§. 93.

Perversio dilectionis corrigitur, si felicitatis veræ notio animo Remedium insinuetur & ad ejus cognitionem vivam adducamur modumque eam perverponis consequendi cognoscamus. Etenim si veræ felicitatis notionem dilectionis habemus, fieri non poterit, ut apparentem cum vera confundamus (§. 80. *Loc.*), consequenter ut putemus, nos esse felices, si hoc, vel istud consequamur, quod nos felices reddere nequit, vel prorsus infelices facit. Quodsi adducamur ad cognitionem vivam felicitatis veræ, ut simus certi, nos revera fore felices, si hoc, vel illud consequamur (§. 246. *part. 2. Phil. præct. univ.*), cum per naturam felicitatem appetamus (§. 324. *part. 2. Phil. præct. univ.*), infelicitatem aversemur (§. 325. *part. 2. Phil. præct. univ.*), ea quoque consequi volumus, quæ nos felices faciunt, & vitare ex adverso, quæ faciunt infelices (§. 244. *part. 2. Phil. præct. univ.*). Quamobrem si porro cognoscamus, quomodo felicitatem consequamur, consequenter quænam consecrari debeamus, ut felices evadamus, nec in infelicitatem ruamus; ea quoque

consequi non studebimus, quæ nos felices reddere nequeunt, vel prorsus infelices reddunt, omnia nimirum referentes ad felicitatem veram tanquam medium. Quoniam itaque felicitatis studium præposterum non est, si ea consecutur, quæ nos revera felices faciunt, non vero ea, quæ facere nequeunt, vel nos prorsus infelices reddunt, præposterum autem felicitatis studium perversio dilectionis est (§. 92.); si vera felicitatis notio animo insinuetur & ad ejus cognitionem vivam adducamur inodumque eam consequendi cognoscamus, perversio dilectionis corrigitur.

Nihil hic præcipitur, quod quomodo fieri possit, ex operibus nostris non constet. Quid enim sit vera felicitas, ex Psychologia addiscitur, in qua non modo veræ felicitatis notionem dedimus (§. 636. *Psych. empir.*), verum etiam eas tradidimus, in quas eadem resolvitur (§. 514. *Psych. empir.* & §. 503. *Ontol.*), ut efficiatur, quantum sufficit, adæquata (§. 95. *Log.*). Quomodo cognitio viva acquiratur, docuimus quoque jam alias (§. 249. 273. 274. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Et quoniam virtus est, quæ hominem facit felicem, nec sine ea felices esse possumus (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), modus autem consequendi virtutem non solum in genere in Philosophiæ practicæ universalis parte altera, verum etiam in specie in Ethica explicatur: unde ejus notitia haurienda sit, manifestum est. Multa omnino sunt addiscenda, ut remedium perversionis dilectionis penitus intelligamus: ast qui in systemate nostro versatus fuerit, ei non ignotum erit, quanta sit differentia, ut, quod cognoscimus penitus intelligamus, non vero aliquatenus, quantum nobis sufficere videtur ad usum cognitionis acquisita. Qui penitus intelligere vult ea, quæ docemus, in systemate nostro pertractando ordine progredi debet: ita enim sensim sensimque ad omnia penitus intelligenda adducetur, si vel maxime de eo non cogitet. Haud raro remedia vitiorum inefficacia habentur, quod non

non satis intellecta perperam adhibentur. Quamobrem necesse est, ut satis intelligentur, sicque recte adhibeantur: ad quod multa circumspeditione opus esse non diffitemur, facile consentientes habituri, qui in systemate nostro diligenter versati sunt.

§. 94.

Contra torpedinem remedium est representatio periculi, cui se De remedio exponit vitio huic obnoxius. Torpidus enim habet animum *torpedinis.* prorsus vacuum ab omni cura felicitatis (§. 92.), consequenter cum de felicitate consequenda minime cogiter, eadem facilitate contingit, ut confectetur ea, quæ felicem ipsum facere nequeunt, quam ea, quæ felicem faciunt, utpote indifferens ad eam voluptatem, ut ab hac se trahi patiatur, quam occasio offert. Quamobrem fieri nequit, ut felicitatis fiat compos, quæ in statu lætitiæ, aut voluptatis veræ durabili consistit (§. 636. *Psych. empir.*); quin potius innumeris molestiis torquetur, quibus carere poterat, nec ex suo, multo minus ex casu alieno discit, quæ sibi in posterum vitanda sint. Quamobrem cum non modo carentia voluptatis veræ, qua frui poteramus, verum etiam molestiæ, quibus torquemur, ad infelicitatem hominis pertineant (§. 639. *Psych. empir.* & §. 754. *part. 1. Jur. nat.*), homo vero per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract.*), infelicitatem aversetur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter fieri nequit, quin aversetur cum statum, in quæ jacturam voluptatis facere & molestiis, a quibus liber esse poterat, animum torquere cogitur; si hæc perpendit, necessarium esse agnoscit, ut cura felicitatis non abjiciatur. Quoniam itaque torpidus non est, qui felicitatis curam habet (§. 92.); contra torpedinem remedium est representatio periculi, cui se exponit vitio huic deditus.

U:

Ut a malo suo liberetur torpidus, necesse est ut agnoscat quam periculosum sit nullam habere curam felicitatis, nec homini vivendum esse brutorum more, quæ cum ratione careant se tota casui permittunt. Quodsi enim agnoscat curæ felicitatis habendæ necessitatem, facilem quoque præbebit aurem viam ad felicitatem monstranti, ut ad dilectionem sui perducatur. Torpidus non falsas fovet de voluptate opiniones, quæ eradicandæ sunt; sed sibi persuadet, eam esse hominis conditionem, ut voluptas atque molestia alternet, ideoque facilius est ut ad veræ felicitatis cognitionem adducatur.

§. 95.

*De eo cum
successu ad-
hibendo.*

Quoniam remedium contra torpedinem est repræsentatio periculi, cui torpidus se exponit (§. 94.), experientia aurem domestica nos eorum, quæ ad veritates morales pertinent, omnium optime convincit (§. 271. part. 2. Phil. pract. univ.); *per quos torpedine sua jacturam fecit voluptatis veræ, qua frui poterat, aut incidit in molestias, a quibus liber esse potuisset, ad hosce casus animus advertendus est, ut, omnibus circumstantiis probe expensis, videat utrumque evenisse, quod omnem curam felicitatis abjecerit, qua adhibita prævidere potuisset ex actionibus suis consecutura.*

Distingvenda est scientia remediorum contra vitia ab eorumdem adhibitione. In Ethica demonstratur, quamnam sint remedia ad hoc vel istud vitium depellendum apta, ut eorum efficacia intelligatur; at in adhibitione observandæ sunt regulæ generales, quæ in parte secunda Philosophiæ practicæ universalis de praxi morali in genere, & in parte secunda Ethicæ de voluntate perficienda & emendanda demonstravimus. Pro varietate enim subjectorum aliarumque circumstantiarum variat remediorum usus: neque enim eadem conveniunt omnibus, nec idem eodem prorsus modo adhibetur cum successu, si vel maxime conveniat. In adhibitione igitur plurimum

munum tribuendum est experientiæ, præsertim domesticæ, cuius magna vis est in emendandis hominum animis. Juvat ea mirifice præfensionem futuri, quæ ad actiones, quatenus vel ad felicitatem, vel ad infelicitatem quidpiam conferunt (§. 638. 639. *Psych. empir.*), rite discernendas requiritur. Discimus enim hinc, quænam ex actionibus humanis consequantur & quinam consecuturus sit status ex præsentī: ubi tamen plurimum refert discernere ea, quæ necessario consequuntur, ab his, quæ casu quodam concurrente consequi possunt, ut certa a probabilibus distinguantur. Quamvis enim probabilium non minus habenda sit ratio in directione actionum, quam certorum, majore tamen circumspectione opus est, si ab illis, quam si ab his expectanda est curatio animorum. Casus autem agnoscuntur ex circumstantiis, per quas determinantur (§. 180. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Sola ratione regere appetitum & aversionem perquam difficile est nimisque arduum. Experientia sibi in emendatione animorum maximam vindicat partem non modo in adhibitione, verum etiam in electione remediorum, hisque dat efficaciam, quam pro conditione subjecti ratio dare nequit. Hæc omnia satis aperta & explorata erunt iis, qui in systemate nostro versati sunt. Quodsi ceteris videantur vel obscura, vel dubia, hos scire velim, quod sine luce videre non possumus, sed in tenebris caligemus, consequenter in apicem esse procedendum, si luce frui velimus.

§. 95.

Contra perversionem dilectionis remedium est representatio *ja-Alind remedia felicitatis vera, qua quis frui potuisset, & molestiarum, quibus diu contraxit, aut adhuc torquet animum, sed quas evitaturus fuisset, nisi perversionem falsam de felicitate opinionem fovisset, itidemque periculi, cui se ex-dilectionis. ponit, nisi de felicitate rectius sentire discat.* Quoniam enim perversio dilectionis sui in præpostero felicitatis studio consistit (§. 92.), qui huic vitio deditus est, felicitatis quidem cupidus

(Wolffii Ethica Pars IV.)

P

dus

dus est, sed ob falsam de eadem opinionem, quam fovet,
 ea consecratur, quæ ipsum felicem reddere nequeunt, vel
 prorsus infelicem reddunt. Quodsi ergo cognoscit, se ja-
 cturam fecisse felicitatis veræ, qua frui poterat, & molestiis
 multis animum torfit, vel etiamnum torquet, quas evitare
 potuisset, atque agnoscit, utrumque tribuendum esse opi-
 nioni falsæ, quam de felicitate fovet, atque præterea per-
 pendit, non aliam fore sortem suam, si in hac opinione per-
 sistat, consequenter periculum, cui se exponit, si in eadem
 permaneat, in dubium non vocat; opinionem suam missam
 faciet atque rectius sentire discet. Patet itaque remedium
 contra perversionem dilectionis esse repræsentationem jactu-
 ræ felicitatis veræ, qua frui potuisset, & molestiarum, qui-
 bus torfit, aut adhuc torquet animum, sed quas evitaturus
 fuisset, nisi falsam de felicitate opinionem fovisset, itidem-
 que periculi, cui se exponit, nisi de felicitate rectius sentire
 discat.

Facile patet, remedium hoc huc redire, ut ex casu suo sa-
 pere discat, qui felicitatis cupidus ea consecratur, quæ ipsum
 felicem reddere nequeunt, vel prorsus infelicem faciunt.
 Quoniam vero in adhibitione hujus remedii omnia a dome-
 stica experientia pendent, quæ ad propositionem præceden-
 tem annotavimus, ea etiam in præsentem tenenda sunt, quem-
 admodum quoque in aliis casibus, qui in praxi morali ubivis
 occurrunt. Quando vero præpostero felicitatis studio addi-
 ctus agnoscit, falsam esse, quam de felicitate fovet, opinio-
 nem sibi que damnosam, consequenter eandem esse immutan-
 dam; tanto facilius ipsi insinuabitur vera felicitatis notio,
 quanto clarius videt, se opinione sua delusum felicitatis mi-
 nime competentem factum fuisse, qua frui potuisset. Præsens
 igitur remedium disponet animum ad antè auidius adhi-
 bendum (§. 93.). Curatio animorum haud raro requiritur, ut
 ante

ante ad eandem disponatur animus, ne temere suscipiatur, & ne quod neglectui huic imputandum, per errorem inefficaciæ remedii tribuatur.

§. 97.

Dilectioni sui non obstat usus voluptatum transitoriarum, si An usus venerint innocua. Voluptas enim transitoria æquipollens veræ, *luptatum* si fuerit innocua (§. 285. part. 1. *Jur. nat.*), & felicitatem au-*transitoria* get (§. 286. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum qui se dili-*rum dilectio*-git, omni studio felicitatem suam promoveat, sibi que *ca-ni sui obste*-veat, ne fiat infelix (§. 606. part. 1. *Jur. nat.*); voluptate transitoria tuto frui potest, quam diu fuerit innocua, modo sibi caveat a nocua: Paret itaque dilectioni sui usum voluptatum transitoriarum, si fuerint innocuæ, minime obstat.

Ad impedimenta dilectionis sui referendus non est voluptatum transitoriarum usus. Qui eas damnant simpliciter, a vero utique nimium aberrant. Voluptas transitoria non satiare potest animum; negari tamen non potest, quod eum pascat. Quodsi ergo innocua fuerit, non molesta accedit status recordatio, in quo eadem usi sumus. Odor suavis floris & aspectus coloris blandientis per se homini non nocet. Quodsi ergo quis floribus delectetur, ut suavitate odoris & jucunditate aspectus sensum hilaret; nihil in eo reperies, quod reprehendi possit. Voluptas enim hæc per se innocua est. Enimvero si quis in flores impensas facit ultra modum facultatum suarum; voluptas ista efficitur nocua, quatenus nummorum profusorum inopia posthac molestiam creat. Quodsi quis vera bona negligat, ex quibus constans voluptas percipitur, & ea saltem inhiat, quæ voluptatem transitoriam creant; felicitatem non consequitur, quæ animum satiare crearet, atque hoc dilectioni sui obstat. Abusus itaque voluptatum transitoriarum impedimentum est dilectionis sui, qui totus indet, quod cum violatione officiorum conjunctus sit. Non

est quod naturam accuses, quæ te & res in hoc universo tales fecit, ut sensui tuo blandiantur. Cum enim ratio doceat officia, quorum omnes partes sedulo explere debes; tuum est, ut iis, quæ sensum hilarant, illis convenienter utaris, non vero contra officia abutaris. Atque hoc modo intelligitur, quod dicitur, mundis omnia munda esse. Circumspectus officiorum observator sollicite sibi caver, ne in actiones suas vitiosi quidpiam irrepat, atque ita purum servat animum (§. 599. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum voluptate transitoria frui nolit, nisi quatenus salvis officiis eadem frui potest; quæ voluptatem transitoriam creant, ipsi minime nocent, neque ideo usus labe ulla inficit animum suo tempore molestias concitaturus. Ceterum cum voluptate transitoria frui saltem liceat, non vero præcipiatur (§. 286. *part. 1. Jur. nat.*), nec ideo natura eandem nobis obtrudat, sed saltem permittat; si quem parum juvat voluptate vera contentum, quæ sola animum satiare valet, is propterea dilectioni sui deesse dici nequit, quod eam non curet: ex se tamen non judicare debet alios, qui voluptate transitoria utuntur, quemadmodum ipsius usus permissus, & abstinentioniam facere debitam; id quod vi libertatis naturalis nemini permissum (§. 156. *part. 1. Jur. nat.*), immo multo minus cuiquam integrum est sua voluntate ex lege naturali permissiva facere prohibitive, ut contra voluntatem suam obligetur ad similitudinem alterius actiones suas dirigere alius.

§. 98.

*Necessitas
cognoscendi
usum volu-
ptatum
transitoria-
rum, qualis
esse debeat,
ne fiant no-
cua.*

Quoniam dilectioni sui non obstat usus voluptatum transitoriarum, si fuerint innocuæ (§. 97.); *ne qui in dilectione sui deficiat, cognoscere tenetur usum voluptatum transitoriarum, qualis esse debeat, ne fiant innocuæ.*

Patet ex iis, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, voluptates transitorias non per se nocuas esse, sed abusu hominum nocuas fieri, consequenter si nocuæ fiant, id non

non naturæ rerum atque nostræ esse imputandum, sed vitium hæere in culpa, quam vitare debebamus. Quodsi ergo culpam committere non debeamus, necesse omnino est, ut, qualis esse debeat illarum voluptatum usus, discamus, ne ea, quæ voluptatem transitoriam creant, appetamus, quando ab iisdem abstinendum; nec doleamus, si fortuna easdem nobis invidet, neque propterea alios felices judicemus, aut nobis feliciores, quod ipsi iisdem fruuntur, nos careamus. Invidia enim fortunæ, quæ videtur, favor potius dicendus erit, ubi certi non sumus, annon felicitate cadamus, si voluptate transitoria nobis frui daretur. Qui bonitatem divinam agnoscit, vi cuius Deus enti unicuique tantundem confert boni, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), nec ignorat nexum rerum in hoc universo, vi cuius suam in hac serie rerum obtinuit locum, sapientia ac bonitate constitutum esse (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*); facile hoc sibi persuadebit. Plurimum nocet dilectioni sui, ad similitudinem aliorum vivere velle, ut simus felices. Quia ad aliorum similitudinem vivit, ejus imitatio rationalis non est (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Nullo igitur duce ad felicitatem contententes ut a via recta aberrant non est quod miremur. Seponunt nimirum rationem (§. cit.), qua duce uti debebant, ut sint a lapsu immunes, & recta progrediantur via. Cæci aliorum imitatores turbam sequuntur, quæ pessimi plerumque argumentum est, & vulgi opinioni confidunt, quem veritatis malum interpretem esse dudum agnoverunt sapientiores.

§. 99.

Diligens officiorum omnium tam erga se, quam erga alios, in- De modo primis etiam officiorum erga Deum observatio, adversus abusus voluptatibus luptatum transitoriarum firmissimum presidium est. Quoniam enim transitoriis officia sunt actiones juxta legem naturæ determinatæ (§. 225. recte utendi. part. 1. Phil. pract. univ.), & diligentia consistit in commissio-

ne omnium illarum actionum, quæ certo fine committendæ sunt (§. 751. part. 1. *Phil. pract. univ.*); diligens officiorum omnium tam erga se, quam erga alios, inprimis etiam erga Deum cultor, dum voluptate transitoria fruitur, nihil committit, quod legi naturæ utcunque adversatur, nec quicquam omittit, quod eadem lege a nobis exigitur. Quamobrem cum custodia legis naturalis felicitatem consequamur (§. 396. part. 1. *Phil. pract. univ.*) & conservemus (§. 397. part. 1. *Phil. pract. univ.*); transgressione autem ejusdem felicitatem amittamus (§. 401. part. 1. *Phil. Pract. univ.*) & infelices reddamur (§. 403. part. 1. *Phil. pract. univ.*); si quis diligenter observeat, ne contra ullum officium tam erga se, quam erga alios, inprimis etiam erga Deum quicquam committat, dum voluptate transitoria fruitur, nulla omnino est ratio, cur ea molestiam ipsi parere, aut in molestiam degenerare debeat, consequenter cur nocua fiat (§. 383. part. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque sine ratione sufficiente nihil fieri potest (§. 70. *Ontol.*); diligens officiorum omnium tam erga se, quam erga alios, inprimis etiam erga Deum firmissimum est adversus abusum voluptatis transitorie, quo felicitatem inhiantes incauti in infelicitatem incidimus, præsidium.

Quod vero diligenti observationi officiorum erga Deum præ ceteris in hoc negotio prærogativam quandam tribuimus, non modo inde est, quod pietas, quæ officia erga Deum omnia in sinu suo fovet (§. 339. part. 1. *Phil. pract. univ.* & §. 1127. 1234. & seqq. part. 1. *Jur. nat.*), in omnes virtutes influit eorumque studium faciliat (§. 344. part. 1. *Phil. pract. univ.*), verum etiam hoc modo ostenditur. Pius actiones suas omnes determinat per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 339. part. 1. *Phil. pract. univ.*) & hoc modo gloriam Dei mani-

manifestat (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), illas nimirum dirigens ad finem universi (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo idem observat in usu voluptatum transitoriarum, verendum non est, ne eas propter se appetat, consequenter sibi persuadeat, se satis esse felicem, modo iisdem fruatur, vel infelicem, si frui minime possit. Cum vero se diligit propter Deum (§. 54.), dilectio vero sui tunc cum dilectione Dei jungatur (§. 56.); quin diligens officiorum erga Deum observatio abusui voluptatum transitoriarum magis obstat, quam si a ceteris officiis ea separantur, nemo dubitabit, cui ea perspecta sunt, quæ de officiis erga Deum in parte tertia Ethicæ demonstravimus.

Si quis voluptatum transitoriarum usum per officia moderatur, ab iis abstinere se, quam primum agnoscit, aliquid committendum esse, quod officiis adversatur, vel omittendum, quod iisdem convenit. Ponamus te delectari odore florum e longinquo jucunde olentium. Quodsi agnoscas odorem aggravare caput, sanitatem autem curæ habeas, quam præcipit lex naturæ (§. 393. *part. 1. Jur. nat.*); odore, quo vehementer delectaris, quin carere malueris, quam sanitati utcumque officere, dubitandum non est. Ne itaque voluptas, quæ sensum hilarat, tibi noceat, officium erga teipsum impedit. Exemplum, quod paulo ante dedimus de impensis in flores majoribus faciendis, quam permittit patrimonium tuum liberorum tuorum causa potius augendum, quam imminuendum (*not. §. 97.*), est casus officii erga alios abusum voluptatis transitorie arcantis. Ut vero appareat, quomodo officia erga Deum influere possint in usum voluptatis transitorie, exemplum demus necesse est. Non vero id e longinquo petendum: maneamus in eo, quod jam dedimus. Quoniam omnia, quæ sunt in hoc mundo, sunt specula perfectionum divinarum (§. 799. *part. 1. Theol. nat.*); in eorum numerum referendi quoque sunt flores, qui non minus odore,

odore, quam colore suo ad Deum agnoscendum nos invitant, veluti quod Deus, autor essentiarum (§. 94. *part. 2. Theol. nat.*) & nexus rerum (§. 666. *part. 1. Theol. nat.*), vi cujus ad actum perducuntur, quæ per essentiam eorundem possible sunt (§. 89. *Cosmol.*), rebus omnibus admiranda ratione provideat, quemadmodum Christus providentiam divinam inculcaturus & eadem ad fiduciam in Deo nos permoturus provocat ad lilia campi. Unde quando agnoscimus suavi odore aggravari caput, inde discimus, ejus esse alium usum, quem Deus omnia referens ad finem ultimum universi intendit, quam ut odore fruamur, nimirum ut eodem excitemur ad ipsum agnoscendum & agnitione ipsius ad fructum felicitate vera perducamur, non vero in iis subsistamus, quæ quidem in delectantium numero sunt, animum tamen satiare non possunt. Incitat itaque quod transitoriam voluptatem affert ad ascensum mentis in Deo, sicque voluptas transitoria ducit ad perennem, quæ vitiationem abusus illius faciliat. Quodsi quis Deum ex contemplatione hujus universi agnoscere adsueverit & ea, quæ de officiis erga Deum in parte tertia Ethicæ ostendimus, cognita & perspecta habuerit, ei non difficile erit a rebus, quæ voluptatem transitoriam pariunt, animum ad cogitationem de Deo convertere, qua ad officia Deo debita commovemur. Et ipsa praxis nobis insinuabit notiones universales, quibus eadem reddetur in casibus aliis faciliior & potestati nostræ magis subjicitur veluti in præfenti exemplo, quod voluptates transitorie sint invitamentum ad ascensum mentis in Deum, & dux ad veram felicitatem, quod usus rerum delectantium sit referendus ad finem ultimum, propter quem Deus totum hoc universum & in eo hominem condidit, & ex eo de voluptate inde percepta statuendum sit, quod voluptates transitorie vitam nondum faciant beatam, nisi efficaciam suam ab officiis acquirant, & quæ sunt hujus generis alia. Notandum vero istiusmodi notiones, quamvis distincte non expendantur, tacite sese insinuare animis hominum & tacito quoque influxu vim suam exercere.

exerere, quando de iisdem non cogitamus. Qua de causa non est, quod obijciatur, nimis arduam a nobis requiri scientiam ad rectum voluptatum transitoriarum usum. Quamvis enim ad eam eniti debet philosophus, cujus est rationem reddere eorum, quæ sunt (§. 6. *Disc. prælim.*); hebetioribus tamen magistra & dux est ipsa natura, & pessime consulendum foret generi humano, nisi adeo benignam ipsam experiremur.

§. 100.

Voluptates transitorias vite æstimaturus ante omnia eas, quæ De voluptate per se nocuæ sunt, discernere debet ab illis, quæ per abusum tales tibus transiunt. Cum homo nihil appetat, nisi quatenus voluptatem totius per se ex eo percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*); dubitandum non est, nocuis ab iis quin actione mala, seu lege naturæ prohibita, quam patrat, discernendis, delectetur. Enimvero quoniam committendo actionem legi naturæ contrariam legem naturæ transgreditur (§. 139. *part. 1. Phil. usum tales præst. univ.*), transgressione autem legis naturalis fit infelix (§. *fiunt.*

405. *part. 1. Phil præst. univ.*), consequenter contendit ad eum statum, in quo tædia perdurant, seu molestiis inquietatur animus (§. 637. *Psych empir.*); voluptas ex actione legi naturæ contraria percepta tandem in molestiam degenerat; aut molestiam parit (§. 383. *part. 1. Phil. præst. univ.*). Hæc cum voluptas nocua sit (§. *cit.*); voluptas omnis ex actione lege naturæ prohibita percepta nocua est, consequenter determinationi generali appetitus ad felicitatem contraria (§. 324. *part. 2. Phil præst. univ.*), ideoque cane & angve pejus fugienda. Si vero res quædam per se nos delectent, veluti ea, quæ sensum nostrum hilarant, cum voluptas, quam afferunt, non habeant a nobis; voluptas quoque inde percepta per se nocua non est, sed si perceptio ejus vitium contrahit ab actione legi naturæ contraria ad eam accedente, abusu demum noxia efficitur, consequenter eadem frui licet,

(*Wolfsii Ethicæ Pars IV.*)

Q. modo

modo vitetur abusus sollicite nimirum cavendo, ne, dum eadem frui voluerimus, quicquam committatur, quod sit legi naturæ adversum. Quoniam itaque felicitatis cupidus a voluptate nocua sibi cavere debet; voluptates transitorias rite æstimaturus ante omnia discernere debet eas, quæ per se nocuæ sunt, ab illis, quæ per abusum tales fiunt.

Voluptates transitorias rite æstimare tenemur, ne premium, quod non merentur, iis statuentes reddamur infelices, dum ad felicitatem ferimur. Quamobrem necesse est, ut agnoscamus, quænam sint fugiendæ, & quomodo ceteris sit utendum. Discernendæ igitur utique sunt per se nocuæ, quæ ne sint innocuæ a nobis effici minime potest, ab illis, quæ nocuæ non fiunt nisi nostra culpa. Quodsi hanc differentiam agnoscamus, discemus quoque Deum, qui vult hominem esse felicem (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), vacare omni culpa, si voluptatum transitoriarum illecebris capti a felicitate longe recedimus, omnem vero culpam hære in nobis. Cum enim nos obliget ad servandam legem naturæ (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ad usum medii, quo felicitatem consequimur (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & conservamus (§. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & sine quo felicitatem nec consequi (§. 398. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec conservare valemus (§. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*), atque nobis concessa sit ratio, per quam lex ista nobis innotescit (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ut actionibus malis delectemur, non a Deo est, sed falsa nostra opinione efficiuntur delectabiles, cum agnita ipsarum malitia, quæ ipsis necessario inhæret (§. 59. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non voluptatem creent, sed molestiam (§. 569. *Psych. empir.*). Deo tribuendum est, quod voluptati, quam affingimus actionibus malis, speciem detrahere valeamus, ut ea evanescat. Quod vero porro attinet voluptates transitorias, quæ in se quidem nocuæ non sunt, abusu tamen in no-

cuas.

eas vertuntur ; cum abusus totus nobis sit tribuendus, idemque veniat a violacione officiorum, quæ vi legis naturæ Deus a nobis exigit, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis apparet, clarissime percipitur, ut ea fiat nocua, in totum nobis imputandum esse. Ceterum observandum quoque est, abusum voluptatis nocuæ influere in voluptatem apparentem, quæ ex actione mala percipitur. Non tamen opus est, ut influxum hunc clarius explicemus: satis enim superque patebit ex iis, quæ in sequentibus de actionibus malis & de vitiis morahibus demonstrabuntur. Quomodo vero actiones nocuæ per se ab iis, quæ per abusum tales fiunt, discerni possint, ex demonstratione patet.

§. 101.

*Ne quis voluptatibus transitorii nimium pretium statuat, perpendenda est brevis ejusdem, immo subinde momentanea duratio, considerandum, ne niderandum præterea, quod evanescens nihil in nobis relinquat, nisi nimium tribu-
memoriam languidam ad eam resuscitandum ineptam: quod sæpius de-amus volu-
gustata dulcedinis sensum inminuat, tandemque vilescat, quod quæ præteritis
eandem creant fortune magis, quam nostræ potestati subsint, tum transitorii.*

*qua adeptionem, tum qua conservationem; quod animum tranquillum
& imperturbatum reddere & a variis cupiditatibus liberare nequeant,
& cum ea voluptate conferenda, quæ virtutis individua comes est &
contraria prorsus ratione se habet. Accedit, quod in voluptatum
transitoriarum usu multa circumspectio opus sit, ne fiat nocua,
qua nulla opus est in ea, quæ virtutem per se comitatur, nec ab ea
separari potest. Quantitas voluptatis æstimanda est ex ejus
intensitate & duratione (§. 204. part. 2. Ethic.) Quamobrem ei haud magnum statui potest pretium, quæ brevi spatio temporis durat, aut prorsus momentanea est, ut in ipso ortu jam adsit interitus, & cujus intensitas per se continuo decrescit, si iteretur ejus usus.*

Q.

noster

noster per naturam nostram determinatus est ad felicitatem (§. 124. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter in eum fertur statum, quo voluptas perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), ideoque eadem constanter frui possumus; voluptati de pretio suo multum detrahitur, si quæ eandem creant potestati nostræ subiecta non sunt, sed fortunæ committendum, quid decreverit, tum ut ea adipiscamur, tum ut, quæ possidemus, conserventur. Multo magis vero adhuc pretium, quod ipsi tribuendum, imminuitur, si nullum prorsus in ea sit præsidium adversus ea, quæ animum perturbant & inquietant. Quoniam itaque indies experimur, tales esse voluptates transitorias, ne iisdem nimium statuatur pretium, perpendenda omnino est perbevis earundem; immo sæpissime nonnisi momentanea duratio, considerandumque præterea, quod evanescens nihil in nobis relinquat, nisi memoriam languidam ad eam resuscitandum prorsus ineptam, & quo sæpius degulterur, eo minorem experiamur ejus dulcedinem, ut ejus tandem pertæsi eandem nihili faciamus, ac inprimis perpendendum, quod ea, quæ ipsam creant, acquirere, vel, si ea possidemus, eadem conservare non sit in potestate nostra, sed parentum fortunæ decretis. Quoniam vero æstimatio rerum tanto faciliior & manifestior, si quæ affinitatem quandam inter se habent, invicem comparentur, ut evidentius appareat, quantum voluptas individua virtutis comes, prævaleat adversus transitorias, hæc cum illa conferendæ, atque probe perpendendum, quod quæ in voluptatibus transitoriis deficiunt atque pretium earum imminuunt, in voluptate, quæ a virtute separari nequit, omnia simul deprehendantur: quemadmodum de singulis obvia experientia testatur, ut longior demonstratio superflua existimari pro præsentis scopo possit. Atque si in hac

hac collatione observetur, voluptatem, quam virtus creat, esse veram, ut in ejus perceptione nulla circumspeditione opus sit, utpote innocuam in se, in nocuam degenerare nesciam, cum ex adverso voluptas transitoria sollicitam circumspeditionem exigit, ne per abusum nocua fiat, quemadmodum ex propositionis præcedentis demonstratione patet; prærogativa hæc voluptatis, quæ virtutem comitatur, etiamsi eam non appetamus, voluptati transitorie non parum detrahit de pretio suo. Abunde igitur patet, si quis ea perpenderit, quæ in propositione ad animum revocavimus, verendum non esse, ne voluptatibus transitoriis nimium statuat pretium.

Ea, quæ hic inculcantur voluptatum transitoriarum æstimationarum causa, experientia docet, cumque nemo sit, qui voluptates transitorias non degustaverit, domestica experientia unumquemque docebit nihil a nobis sumi, quod non exploratum sit. Voluptates transitorie sunt, quæ sensum hilarant, aut quibus extra potestatem nostram positis opinio vim voluptatis creatricem afflinxit. Equis vero est qui nesciat, quam momentanea sit voluptas, quæ ex cibi, vel potus sapore percipitur & quod cibo ac potui huic adfuerit nullam fere voluptatem inde percipiamus, nec eidem tantum, quantum ab initio pretium statuamus, immo haud raro ejus per se eandem fastidiamus? Quod si quidam ingurgitatione delectentur, ratio delectationis non a sapore, qui gustum hilarat, sed aliunde arcessenda, quæ in modum suo loco videbimus. Equidem facile prævideo, quamvis ea, quæ in propositione sumuntur, clarissima sint & extra dubitationis aleam posita, modo non habeamus mentem præjudicatis opinionibus præpeditam, aut ad contradicendum pronam, ut cultum Dianæ, cui litamus, nobis eripi nolumus, superesse quædam, quæ discussionem uberiores mereri videntur, ne perperam videamur de voluptatibus transitoriis promiscue affirmare

omnia, quorum nonnulla certis saltem propria sunt: non tamen opus est, ut iis discutiendis jam immoremur, quia in sequente tractatione de singulis voluptatum transitoriarum speciebus plura dicenda venient passim suo loco. Imitatur nimirum systema, cujus objectum est mundus rationalis, mundum sensibilem. Quemadmodum enim in mundo sensibili unicuique enti suus tributus est locus, in quo per nexum rerum ad actum perducere potuit, id quod ex eadem demonstratione patet, qua evicimus, neminem hominum alium in hac serie potuisse obtinere locum, quam quem obtinuit (§. 429. *part. 3. Eth.*); ita etiam in mundo rationali veritates singulæ eum obtinent locum ac ideo in systemate singularis is locus convenit, ubi per antecedentes penitus intelligi & sufficienter demonstrari possunt. Entia nimirum univversalia in ordinem redacta, quo per dependentiam eorum a se invicem ipsorum modificationes, hoc est, prædicata sub certis conditionibus, seu determinationibus extrinsecis ipsis competentia quasi ad actum perducuntur, ut scilicet, cum per essentiam eorum possibilia intelligerentur, iisdem actu inesse intelligantur, illam entium seriem constituunt, quam mundum rationalem dicimus (§. 258. *part. 1. Theol. nat.*), qui veritates omnes univversales continet (§. 263. *part. 1. Theol. nat.*). Systema vero veri nominis mundum rationalem nobis intuendum sistit, & eo magis perficitur ratio, quæ hominem a brutis distinguit, quo majores in cognoscendo mundo rationali facimus progressus. Absit igitur, ut existimes notionem mundi rationalis esse commentum subtile, ad ostentationem ingenii causa compositum. Qui tam abjecte de eo sentiunt, quamvis in entium rationalium numero sint, suam tamen dignitatem & præ brutis prærogativam nondum agnoscunt, quid sit ratio & quomodo eadem amplifietur ignorantes. Defectum utique rationis arguit, si qua in demonstrationibus sumuntur, quæ non nisi experientiæ mundo sensibili debite accepta ferimus; sed quis in homine requisiverit rationem absolute summam Deo competentem (§. 279.

(§. 279. *part. 1. Theol. nat.*), qui totum mundum rationalem cognoscit (§. 262. *part. 1. Theol. nat.*). Condonandum igitur est hominibus, si in systemate mundum rationalem descripturi, quæ tanquam incolæ mundi sensibilibus observarunt, ea inferunt, quæ in eodem contenta esse debere agnoscunt, etsi locum in eodem ipsis revera competentem monstrare nequeant. Velim, ut attente perlegantur, quæ de mundo rationali demonstravimus in parte prima Theologiæ naturalis. Quamvis vero homini condonandum esse diximus, ut rationis defectum experientia suppleat, modo sufficiente circumspectione utatur, ne quod expertus sibi videretur a ratione dissentiat; non tamen propterea itinere cæpto est desistendum, sed indefatigabile potius extendendum, ut systema continuè magis magisque perficiatur, & rationis lumen indices clarius in genus humanum jactetur.

§. 103.

Voluptates, quæ sensus hilarant, vividius percipiuntur, quam Cur volæ quæ mentem demulcent. Phantasmata enim, quæ vi imaginationis produciuntur (§. 93. *Psych. empir.*), minus clara sunt suum vivideis sensibilibus (§. 96. *Psych. empir.*). Quamobrem cum diu hominibus voluptas vera, quæ mentem demulcet, nascatur, quatenus nem afficiant nobis conscii sumus perfectionis cujusdam nobis inhærentem quam voluntis (§. 514. *Psych. empir.*), ideoque oriatur ex ideis confusis, patentes autem quæ vi imaginationis produciuntur, quatenus præteritorum mihi recordamur perfectionem præsentem ex imperfectione præterita æstimantes (§. 92. *Psych. empir.*), quæ vero sensum hilarant, ea in sensus incurrant, & sensationum claritas a celeriore motu fibrillarum nervearum dependeat (§. 126. *Psych. nat.*); voluptates quoque, quæ sensus hilarant, vividius percipiuntur, quam quæ mentem demulcent.

A posteriori veritas propositionis præsentis satis manifesta est, ut a nemine in dubium vocetur. Atque inde est, ut homines

mines tantopere inhiant voluptates, quibus sensus hilaratur, & voluptatem, quæ mentem demulcet, ad suavia somnia philosophorum referre soleant. Immo non alia ratio est, cur nonnulli non admittant voluptates alias, quam quæ delectationum sensualium nomine veniunt, immo non defuerint, qui ipsam Algebram, cum extollere vellent, ad cupidias sensuum retulerint: id quod condonandum hominibus philosophiæ ignaris, laude tamen sua non frustrandis. Quando vero hic voluptatibus, quæ sensus hilarant, vivacitatem majorem tribuimus, quam iis, quæ mentem demulcent; voluptates animi puras esse supponimus, ut nihil admisceatur, quod sensus hilarat, nec affectus influxu vitiorum concitati iisdem socientur. Atque hoc probe notandum est, nisi experimentum fallax esse debeat. Qui veritatem propositionis præsentis evidentius perspicere voluerit, vim imaginationis intimius cognitam atque perspectam habere debet, ut quænam sint ejus partes in iis, quæ originem suam ab intellectu deducunt, agnoscat. Quid tribuendum sit imaginationi & memoriæ ex actionibus colligere possumus, quæ ex habitu proficiscuntur, si recordemur eorum, quæ fecimus, quando habitum acquirere studebamus, quemadmodum docuimus, cum modum detegendi latebras in actibus ex habitu profluentibus demonstraremus (§. 77. part. i. Eth.). Nimirum non sufficit, ut distincte agnoscamus, quinam actus nobis non advertentibus ob celeritatem, qua se invicem consequuntur, actionem ingrediantur, verum etiam expendendum, quonam facultatum usu singuli actus determinentur (not. §. cit.). Hoc modo non difficulter agnoscere discemus, quomodo in aliis quoque casibus imaginatio vim suam exerat. Neque hic negligendum est, quod de imaginatione notioni boni peregrina admiscente (§. 593. *Psych. empir.*), ut id majus videatur, quam sensuum judicio deprehenditur (§. 597. *Psych. empir.*), alias docuimus. Notandum quoque hoc est, non ex vivacitate voluptati statuendum esse, nec ab omnibus statui pretium, quasi hominibus naturale sit ob eandem

dem unam alteri præferre, nec ejus magnitudinem, dum diversas invicem comparant, ex eadem definire. Atque ideo patet, quanta circumspeditione opus sit, ne veritas propositionis præsentis in dubitationem adducatur, aut demonstratio impugnetur.

§. 103.

Quoniam voluptates, quæ sensum hilarant, vividius *Cur voluptas* percipiuntur, quam quæ mentem demulcent (§. 102.), a fortius traheris autem unguiculis homo bonum a malo discernere ad *bat appeti-* fuescit ex eo, quod voluptatem pariat aut a molestia liberet *tum in ea,* (§. 4. part. 2. *Eth.*); ideo *contingit, ut, quo vividius voluptas quæ sensum* percipitur, eo fortius *trahat appetitum ad ea, quæ sensum hi-* larent.

Ignoti cum nulla sit cupido (§. 148. part. 2. *Eth.*), appetitus quoque eorum, qui a prima pueritia voluptatibus omnis generis cumulantur, magis determinatur ad delectationes sensuales, quam illorum, qui voluptates istas nunquam degustarunt. Neque enim solum falsa mentem occupat opinio, quasi vita beata tum demum dicenda sit, si voluptatibus frui continuo datur; verum etiam in eadem opinione capti hoc errore confirmantur, dum varietas obstat, quo minus quotidiano usu vilescant voluptates, quæ rarius perceptæ magis delectant, done tandem consuetudo altera quasi natura efficitur, quæ vitii obstetricantibus expulsionem si non prorsus impossibilem, certe difficillimam reddit. Probe hæc consideranda sunt, cum maximam habeant utilitatem in praxi morali, præsertim quia ad quævis etiam alia extendenda sunt, quibus ab ætate tenera adfuecimus. Dolent haud pauci, quod non in meliore fortuna nati sint; ast non perpendunt, annon, si in fortuna meliore nati fuissent, a vera via, quæ ducit ad felicitatem, decessissent, aut eandem nunquam ingressi fuissent.

(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*)

R

§. 104.

§. 104.

Quomodo
vivacitati
voluptatum
sensum hila-
rantium de-
trahenda ef-
ficacia ad
movendum
appetitum.

Si vivacitati voluptatum, quæ sensus hilarant, efficaciam ad movendum appetitum detrahere volueris; ea probe perpendenda sunt, quæ ad pretium earum imminuendum faciunt, danda est opera, ut prærogativa ejus, quæ mentem demulcet, agnoscatur, considerantium dedumque periculum aberrandi a recta via, cui exponimur frequente illarum quamvis innocuarum usu, aut, si vel maxime ab eo nobis non metuemur, ad animum tamen revocanda est cura ad circumspiciendum earum usum adhibenda, ne incauti periculo nos committamus, qua carere poteramus. Etenim si probe perpendamus ea, quæ ad pretium voluptatum sensus hilarantium imminuendum faciunt; fieri non potuit, ut pretium nimium iisdem statuamus (§. 101.), consequenter nos non feliciores existimabimus, si illis fruamur, quam si non fruamur. Atque hoc tanto facilius nobis persuadebimus, si prærogativam voluptatis, quæ mentem demulcet, agnoscamus, ea scilicet, quæ desiderantur in voluptatibus transitoriis, huic convenire (§. cit.). Quod si porro consideremus periculum aberrandi a recta via, cui exponimur frequente illarum quamvis innocuarum usu (§. 103.), quatenus nimirum iisdem adfuescentes earundem illecebris irretimur, ut nos extricare non valeamus, sed inconsiderate illis abutamur, ut quamvis innocuæ, si iis recte utamur, in nocuas degenerent, immo tandem nocuas ab innocuis prorsus non discernamus; cum nemo se sciens ac volens periculo exponere velit, quod sine magni cujusdam emolumenti spe evitare potest, aut cujus subeundi necessitas nulla sibi imposita est, voluptates istas parum curabimus, aut saltem circumspicte iis utemur, multoque facilius prærogativam illarum agnoscemus, quæ cum istiusmodi periculo conjunctæ non sunt (§. 384. part. 1. Ph. l. præf. univ.). Cumque ex hoc ipso periculo intelligamus, quanta circumspicietione

specificatione opus sit, ne nos eadem exponamus, cum ex adverso voluptas, quæ mentem demulcet, nullam circumspectionem requirat, nemo autem curas habere velit, a quibus liber esse potest; id ipsum quoque proderit, ut voluptates cupiditatum pravarum illecebras non magni faciamus, nec eas avide inhiemus, atque voluptatum animi prærogativam agnoscamus. Quoniam itaque voluptatibus, quæ sensum hilarant, efficacia detrahatur ad movendum appetitum, si quam exiguum iisdem statuendum sit pretium intelligamus, easdem parum curemus, & voluptatem veram omnibus istis anteponamus; si vivacitati voluptatum sensus hilarantium efficaciam ad movendum appetitum detrahere velimus, ea probe perpendenda sunt, quæ ad pretium earum imminuendum faciunt, opera danda est, ut prærogativam ejus, quæ mentem demulcet, agnoscamus, considerandumque periculum aberrandi a recta via, cui exponimur frequente illarum quamvis innocuarum usu, aut, si vel maxime ab eo nobis non metuemus, ad animum tamen revocanda est cura ad circumspectum earum usum adhibenda, ne incauti periculo nos committamus, qua carere poteramus.

In sensationibus nostris nihil immutare possumus (§. 78. *Pfych. empir.*), nec a nobis dependet, ut determinemus voluptatem, quam afferre debent. Dulcedinem sachari gustu percipimus, nec nos efficere possumus, ut pro lubitu nostro major, vel minor sit, aut ut perceptio ejus magis vel minus jucunda sit. Vivacitatem itaque voluptatis sensum hilarantis immutare non possumus. Extra potestatem tamen nostram non est, ne nimis avide eas inhiemus: quod ut caveatur, intellectus regere debet appetitum sensitivum, beneficio rationis impellens rationalem, ut sensitivum vincat, aut sibi concordem efficiat. Enimvero appetitus rationalis movetur representatione boni (§. 890. *Pfych. empir.*), consequenter sen-

sitivo non consentit, nisi quantum ratio permittit, neque idem fertur in id, quod quomodocunque tanquam malum sibi repræsentat (§. cit.). Quamobrem si demonstrationem propositionis præsentis perpendis, facile agnosces, ea ad detrahendum efficaciam in commovendo appetitu vivacitati voluptatum sensus hilarantium naturæ humanæ convenienter commendari, quæ in propositione præsentē eo sine urgemus.

§. 105.

Quinam voluptates transitorias parvi faciet parumque curabit. Qui enim felicitatem expertus est, quæ virtus hominem beat; voluptates transitorias parvi faciet parumque curabit. Qui enim felicitatem expertus est, quæ virtus hominem beat; cum ea vix parvi faciat, quia sit felicitas (§. 400. part. 1. Phil. Pract. univ.), quæ consistit in statu, quo vera voluptas perdurat (§. 636. Psych. empir.), in se innocua (§. 388. part. 1. Phil. pract. univ.), nunquam tædium, sive molestiam paritura, nec in eam degeneratura, is quoque novit, virtuti deditum semper habere animum lætum, tranquillum & imperturbatum, ab omni molestia vacuum, quamdiu a virtutis tramite ne latum quidem unguem recedit (§. 400. part. 1. Phil. pract. univ.), cum ex adverso voluptas transitoria nonnisi exiguo temporis spatio duret nunquam reditura (§. 385. part. 1. Phil. Pract. univ.), nec veræ æquipolleat, nisi quando fuerit innocua (§. 285. part. 1. Jur. nat.), consequenter in usu ejus nil quicquam committitur, quod legi naturæ adversum (§. 405. part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque expertus felicitatem, quæ virtus hominem beat, optime novit, quænam differentia inter voluptatem, quæ virtus hominem beat, & inter voluptates transitorias, quas incauti inhiant, ut sint felices, intercedat; quin has parvi faciat, fieri nequit. *Quod erat unum.*

Enimvero nemo est qui nesciat, nos parum curare ea, quæ parvi facimus, ut nobis perinde sit, sive ea habeamus, sive

sive iisdem careamus, certe carentia nulla molestia animum inquietet. Quoniam itaque qui felicitatem expertus est, qua virtus hominem beat, voluptates transitorias parvi facit, *per demonstrata n. 1.* idem quoque eas parum curabit. *Quod erat alterum.*

Propositio præsens non tantummodo intelligitur de virtutibus moralibus, verum etiam de intellectualibus. Et in demonstratione supponitur, virtuti deditum ab omni vitio habere animum alienum. Quodsi enim adhuc nonnullis vitiis fuerit deditus, ut actiones legi naturæ contrariæ accedant ad actiones eidem conformes, fieri non poterit, quin voluptas & molestia alternent & felicitas interrumpatur. Hoc tamen non obstante differentia inter voluptates transitorias & felicitatem, qua virtus hominem beat, agnoscitur, quamvis non semper voluptatibus transitoriis omnibus detraharur efficacia ad movendum appetitum. Ita videmus homines, qui delectantur profunda scientia, quam multo studio eoque non infelici sibi compararunt & cuius fructum gloriam agnoscunt, affectum illum longe jucundissimum (§. 766. *Psych. empir.*), parvi admodum facere voluptates transitorias omnis generis, quibus alii tantopere delectantur. Ast videas tamen alios, quos hoc non obstante gustus vini ita hilarat, ut se a poru non temperent, quamvis non ignorent, se voluptatem, quæ gustum hilarat, podagræ cruciatibus luituros. Ast non est, quod confundamur exemplis, quæ adeo inter se pugnare videntur, multoque minus ad infirmam veritatem propositionis præsentis obverti possunt. Etenim ut sis felix ex omni parte, nec felicitatem interumpas, necesse est ut omni vitio valedicas. Multo minus autem hic quicquam valent exempla eorum, qui virtute quadam intellectuali excellunt, virtutibus tamen moralibus colendis nullam curam impenderunt, nec a certis vitiis animum purgarunt, in quæ non una de causa inciderunt. Quando in philosophia de virtute sermo est, animus virtute præ-

diti ab omni vitii labe purus supponitur: alias enim non certa daretur scientia, quam demonstratio parit. Quando vero experimentum capimus, ad particularia attendendus est animus, in quibus vitium non prævalet adversus scientiam. Sit itaque ut qui vera voluptate degustata, quam profunda scientia parit, voluptati cuidam transitoria, quæ sensum hilarat, non renunciet; dantur tamen adhuc aliæ, quas flocci pendet, & nisi attentionem atque acumen suum desiderari patiatur, verumque fateri velit, non diffitebitur, hanc ipsam quoque, quam avide appetit, non esse comparandam cum altera, qua mentem demulcet profunda scientia. Immo facile quoque conceder, ut, si alterutram missam facere deberet, se potius transitoria, quam alteri valedicturum, quamvis huic indulgeat, quia utraque simul se frui posse novit, nec vitium, quod altas radices in animo egit, eradicare valet.

§. 106.

*Quomodo
hoc conse-
quimur, ut
voluptates
transitorias
parum cure-
mus.*

* Quoniam qui felicitatem expertus est, qua virtus hominem beat, voluptates transitorias parvi facit parumque curabit (§. 105.); si voluptates transitorias vili pendere easque parum curare velimus, necesse est ut virtuti omni, quantum datur, transitorias indefessam operam navemus.

Recolenda hic sunt animo, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus. Quamvis enim fieri non poterit, ut ab omni labe prorsus immunes simus; ad omnem tamen virtutem contendendum est, quantum usus facultatum nostrarum permittit. Studio acri colendi virtutem consequemur, ut omnes voluptates transitoria nobis vilescant, & quamvis eas non contemnamos, nec innocuum quarundam usum, occasione ita ferente, repudiemus, non tamen propterea tantum iis pretium statuamus, ut sine iis felices esse non possimus, aut nos feliciores existimemus, quod iisdem frui nobis datum fuerit, quam si frui non licuisset. Et si enim non infi-

infciamur, eandem facere aliquam felicitatis partem (§. 286. *part. 1. Jur. nat.*), a vero tamen non aberravero, si partem infinite parvam stylo Geometrarum appellem, præsertim ubi ejus efficacia verioris voluptatis memoria debilitatur.

§. 107.

Virtus voluptates transitorias purificat, voluptatem veram iis De efficien-
misceat eandemque in aliam formam transmutat. Virtus enim ha-
 bitus est actiones suas legi naturæ convenienter determinan- in volupta-
 di (§. 321. *part. 1. Phil. præf. univ.*), ideoque virtuti deditus *tes transito-*
 officiis quibuscunque tam erga se atque alios, quam erga *riar.*
 Deum satisfacere studet (§. 225. 226. *part. 1. Phil. præf. univ.*).
 Quamobrem cum diligens officiorum omnium tam erga se,
 quam alios, inprimis etiam erga Deum, adversus abusum
 voluptatum transitoriarum firmissimum præsidium sit (§. 99.),
 si officiis convenienter iisdem utamur, eandem innocuæ effi-
 ciantur (§. 98.), quando vero innocuæ sunt, voluptati veræ
 æquipolleant (§. 285. *part. 1. Jur. nat.*); ut veritati veræ æqui-
 polleant ac per consequens partem aliquam felicitatis faciant
 (§. 286. *part. 1. Jur. nat.* & §. 426. 352. *Ontol.*), a virtute
 habent. Quoniam itaque voluptas pura est, si nulla vitii
 labe inficitur, quod felicitati (§. 403. *part. 1. Phil. præf. univ.*)
 & per consequens voluptati veræ inimicum (§. 636. *Psych.*
empir.); virtus voluptates transitorias purificat. Quod erat
 primum.

Virtuti deditus actiones legi naturæ conformes cum
 gaudio committit (§. 348. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Quo-
 niam itaque ex actionibus bonis, quas comittit, volupta-
 tem veram percipit (§. 348. *part. 1. Phil. præf. univ.* & §. 559.
Psych. empir.); si quis usum voluptatum transitoriarum dili-
 gente officiorum observatione regit (§. 99.), cum voluptate
 transi-

transitoria veram, quam virtus creat, una percipit, consequenter cum una perceptæ non amplius a se invicem distinguantur, sed in unum confusæ pro peculiari quadam specie habeantur, virtus voluptatem veram transitoriis miscet. *Quod erat secundum.*

Quoniam virtus voluptatibus transitoriis veram miscet, *per demonstrata n. 2.* voluptates vero invicem permixtæ & in unam confusæ non eodem modo percipiuntur, quo singulæ a se invicem discretæ, quod ex notione identitatis colligitur (§. 181. *Ontol.*), & obvia experientia docet, qua mixtum diverso prorsus modo percipi constat, qua miscibilia a se invicem discreta, aut in confusione adhuc sigillarim perceptibilia; virtus voluptates transitorias in aliam formam transmutat. *Quod erat tertium.*

Voluptates equidem transitorie in genere spectatæ nec nocuæ, nec innocuæ dici possunt; non tamen manent indifferentes, dum percipiuntur, sed tum semper vel nocuæ sunt, vel innocuæ. Quoniam tamen homines ab initio bonum a malo discernere nequeunt nisi ex eo, quod voluptatem pariat, vel a molestia liberet (§. 4. *part. 2. Eth.*), & a teneris unguiculis hæc notio boni ipsis fuit ingenta (§. 5. *part. 2. Eth.*), unde tamen bonum dijudicari nequit (§. 560. *Pfych. empir.*); ideo contingit ut, dum appetitus fertur in ea, quæ voluptatem transitoriam creant, promiscue (§. 589. *Pfych. empir.*), leposito officiorum consideratione, quarum observatione efficiuntur innocuæ (§. 99.), abusu plerumque nocuæ efficiantur, ut voluptati veræ minime aequipollcant (§. 285. *part. 1. Jur. nat.*), & boni naturam fallaciter adulterantes illecebræ sunt turpitudinis, ita ut *Cicero* voluptatem corporis dixerit pestem capitalem & omnium malorum matrem, quatenus penitus in omni sensu implicata insidet & boni imitatrix est. Hanc efficientiam ipsis demit virtus & sic eandem purifi-

purificat. Quæ de mixtione voluptatum transitoriarum cum vera dicuntur, facile capient omnes, qui ex psychologia didicerunt, quomodo notiones confusæ gignantur. Idearum sunt representationes rerum singularium, quæ sensu percipiuntur, & notiones representationes universalium, quæ singularibus insunt & iisdem communia sunt. Quid igitur mirum, si res materiales invicem permixtæ fistant mixtum, quod a miscibilibus diversum, ut idea quoque mixta diversa sit ab ideis miscibilium sigillatim representatarum. Quod vero accidit rebus materialibus, idem etiam in actibus animæ contingit, seu modificationibus ejusdem, ut actus simpliciores invicem permisceantur, ut prodeat actus quidam mixtus, aut ex simplicibus, vel simplicioribus compositus, consequenter is peculiarem habeat formam, ideoque singulari sibi modo percipiatur, vel apperepiatur. Atque hoc probe notandum est. Sicuti enim mixtum non intelligitur, nisi in sua miscibilia resolvatur, & penitus intelligitur, quo longius analysis præcedit; ita etiam modificationes animæ non intelliguntur nisi actus compositi in simpliciores resolvantur, & quo analysis longius continuatur, eo penitus intelliguntur. Quod in specie de commixtione voluptatis transitorie cum vera dicitur, experientia abunde confirmat, modo ad observationes eorum, quæ in mente contingunt sufficientem attentionem atque acumen sufficiens asferre didicerimus.

§. 108.

Quoniam virtus voluptates transitorias purificat, voluntatem veram iis miscet easdemque in aliam formam transmutat (§. 107.); qui virtutem strenue colit, ut ne latum quidem usu voluptatibus transitoriis recte tum transitoriarum. Quod in specie de commixtione voluptatis transitorie cum vera dicitur, experientia abunde confirmat, modo ad observationes eorum, quæ in mente contingunt sufficientem attentionem atque acumen sufficiens asferre didicerimus.

(Wolffii Ethica Pars IV.)

S

Praxis

Praxis moralis multum facilitatur, quod opera, quæ uni impenditur, etiam sufficiat aliis, ut de eadem fidelia duo quasi dealbentur parietes. Arduum & difficile videtur voluptatibus transitoriis detrahere efficaciam in appetitum, ne sint illecebræ malorum. Ast si virtutem colimus, quemadmodum decet, efficacia ista sua sponte abit, nec aliud ad vincendum, aut fugandum illecebras præterea expectandum est præsidium.

§. 109.

*Voluptates
corporis
quanam sint.*

Voluptates corporis vulgo dicuntur, quæ ex sensationibus qua talibus percipiuntur, nimirum non ex objecto sensibili, sed ex mutatione, quæ vi actionis sensibilis in organo sensorio producitur. Unde patet, *voluptates corporis esse eas, quæ sensum hilarant*, cumque non longiori temporis tractu percipiuntur, quam quo actio sensibilis in organum sensorium durat, quæ plerumque nonnisi momentanea est, porro liquet, *voluptates corporis transitorias esse*. Et quoniam voluptates corporis non ex objecto sensibili, sed ex sensatione percipiuntur, sensus autem quinque sunt, visus scilicet, auditus, olfactus, gustus & tactus; *voluptates corporis ex visu, auditu, olfactu, gustu & tactu percipiuntur, non ex objecto visibili, ex sono, odore, sapore & objecto tangibili*.

Equidem vulgo dicitur voluptatem percipi ex qualitatibus sensibilibus, veluti ex odore, sapore, sono; quamvis vero loquendum sit cum vulgo, sentiendum tamen cum doctis. *Cartesius* recte distinxit perceptionem qualitarum sensibilem ab eo, quod objecto sensibili inest, & a mutatione, quæ in organo sensorio actione sensibilis producitur & quemadmodum in Physis ostenditur, in motu fibrillarum consistit, ex quibus nervus sensorius constat, & fluidi nervi in iisdem contenti. Pro diversitate hujus motus contingit, ut per-

perceptio alia sit jucunda, alia vero molesta. Ita cum omne violentum naturæ sit inimicum, prouti dudum observavit atque inculcavit *Aristoteles*; motus violentus tendens ad fibrillarum nervearum rupturam, aut saltem ad destruendam elasticitatem molestus accidit, cum ex adverso moderatus jucundus sit, in quo fibrillæ nervæ non nimium extenduntur. Eadem de causa si quis solem intuetur, lumen ejus oculum offendit, cum ex adverso cælo sereno solare lumen a corporibus reflexum visum efficiat jucundum. Hæc igitur perpendenda sunt, si quid sint voluptates corporis perspicere velimus, & intelligere, quid sit hilarare sensum. Ceterum cum voluptate corporis confundenda quoque non est voluptas, quæ ex ipso sensibili percipitur, quatenus nobis perfectionem quandam in eodem intueri videmur, veluti dum observamus similitudinem imaginis cum suo prototypo, aut ad perfectionem floris referimus, quod odorem gratum spargat; quod posterius a voluptate, quæ sensum hilarat, optime dignoscitur, quando flores suavem odorem spargentes parum commendat forma, quæ visu percipitur. Interest in Moralibus hæc probe discerni a se invicem, quando circumspæctus esse debet voluptatum usus, & cavendum, ne fiant illecebræ malorum. Inter voluptates corporis eminent, quæ gustum & tactum, præsertim venereum, qui dicitur, comitantur, & quæ præ aliis negotium nobis faciunt, ne fiant nocuæ.

§. 110.

Quoniam voluptates corporis eæ sunt, quæ sensum *Quenam de* hilarant, eademque transitoria sunt (§. 109); *quæ de volu- iis tenenda.* ptatibus transitoriis demonstrata sunt (§. 97. & seqq.), *de volupta- tibus corporis tenenda.*

Omnis voluptas corporis transitoria est; sed non omnis voluptas transitoria est voluptas corporis. Ponamus te videre opus quoddam artificiosum eodemque insigniter delectari.

S 2

Volu:

Voluptas hæc cum conspectu evanescit, ideoque transitoria est (§. 385. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quamvis contingat, tibi jucundam esse ejus memoriam; voluptas, quam creat memoria, non eadem est, quam ex opere præsentis percepisti, quasi memoria resuscitata, sed nascitur ex opinione, quam de te habes, quod opus istud videris. Cum voluptates perinde differant ac qualitates sensibiles ejusdem speciei, veluti dulcedo rerum dulcium, odor gratus florum, quas quidem satis accurate discernere possumus, dum eas sentimus, quamvis differentiam explicare alteri nequeamus, ut inexpertus eandem capiat; voluptatem, quam memoria operis artificiosi conspectu creat, diversam esse ab ea, quæ conspectu de beabat, experieris, si ad observationes psychologicas sufficientem attentionem afferre didiceris. Acute omnino talia distinguenda sunt, ne dubia fiant, quæ certa sunt, nec demonstrationum firmitas labefactetur, quæ ex notionibus sufficienter determinatis procedit.

§. 111.

Qualis sit Voluptas ex perfectione sensibilis percepta vera est. Vera voluptas ex enim voluptas est, quæ ex vera perfectione oritur (§. 514. *perfectione Psych. empir.*). Quamobrem cum voluptas, qua perfunditur animus, dum perfectionem sensibilis intueris, ex vera perfectione oriatur, *per hypoth.* voluptas ex perfectione sensibilis percepta vera est.

Monuimus jam alias, quando opinione hominum quidpiam videtur, quod non est, in propositionibus supponi quod verum est, non quod apparet, nisi expresse contrarium dicatur, aut saltem tacite, sufficienter tamen insinuetur. Ita quando bonum simpliciter dicimus, bonum verum intelligitur, nisi ex subtrata materia appareat, de bono nonnisi apparente sermonem esse. Et similiter quando in propositione præsentis perfectionem sensibilis dicimus, perfectionem veram

ram intelligimus, apparens enim non nisi per errorem nomen participat. Vera imaginis perfectio est ejus similitudo cum prototypo. Voluptas igitur inde orta vera est.

§. 112.

Quoniam voluptas ex perfectione sensibilis percepta *Quod in se vera est* (§. 111.), vera autem voluptas in se innocua est (§. *innocua sit.* 388. part. 1. *phil. pract. univ.*); *voluptas ex perfectione sensibilis percepta in se innocua est.*

Atque hinc patet, non sine ratione distingvi voluptatem ex sensibili perceptam a voluptate corporis, quæ ex sensatione percipitur; ne notio non satis determinata nos in errorem ducat felicitati inimicum. Ceterum ex propositione præcedente quoque patet, quandonam voluptas ex sensibili percepta vera sit, non apparens, & quando innocua ex præsentate intelligatur.

§. 113.

Cum voluptas ex perfectione sensibilis percepta in se *Quomodo innocua sit* (§. 112.); *ne voluptas ex sensibili percepta nobis imprecave-* nat, *neceſſe est ut perfectionem veram ab apparente discernere discatur, ne vo-* mus: quod cum difficile sit, *ad nostras saltem actiones animus* *luptas ex* attendendus, *ne voluptate capti quicquam committamus, vel omitta-* *sensibili per-* mus, *quod officiis repugnat* (§. 99.). *cepta nobis*

De perfectione rerum recte sentire quod sit difficile, nemo *noceat.* negaverit, qui distinctam perfectionis notionem habet (§. 503. *Ontol.*), atque novit, quam parum hætenus solliciti fuerint philosophi de perfectionibus rerum explicandis, immo si non ignoraverit, quam multa sint hominum præjudicia, quibus ipsorum de perfectione rerum judicia nituntur perceptionibus confusis plerumque involuta, ut sint ad decipiendum aptiora. Tutissima igitur via est, si virtutem semper habeas

ducem, quando voluptas ad agendum invitat, habita nimirum officiorum ratione, & in casu dubio ab agendo desistas, (§. 107. 108.), nisi adfuerit agendi necessitas, ut quod probabilius videtur eligatur. Ubi enim fecisti, quod in potestate tua est, nullam tamen tibi culpam imputabis, si te falli contigerit, qua torqueas animum.

§. 114.

Quomodo opinione hominum affingitur tam actionibus nostris, quam rebus extra nos positis vis voluptatis creatrix, quam in se non habent, minum actionibus nostris possidemus, his vero tribuimus perfectionem, qua carent. Etenim & rebus extra nos positis, si hoc, vel illud agendo nobis videamur gaudere perfectione, quam non possidemus, cum voluptas non minus oriatur, quam non possidemus, si perfectionis cujusdam apparentis, quam si veræ nobis fuerimus conscii (§. 111. Psych. empir); per se patet, perfectionem apparentem, quæ revera nulla est, per se non habere vim voluptatis creatricem, sed eam opinione nostra accedere, qua sublata protinus evanescit. Quamobrem si propter actiones quasdam nobis videmur gaudere perfectione, quam non possidemus, vis voluptatis creatrix iisdem opinione nostra affingitur, Quod erat unum.

Eodem quoque modo ostenditur, si rebus extra nos positis tribuamus perfectionem, quam non habent, nos vim voluptatis creatricem iisdem affingere. Quod erat alterum.

Quod ab errore nostro venit, id rei tribui nequit. Quamobrem si qua res perfectionem quandam habere nobis videatur, quam minime habet, ideoque nobis voluptatem creat; vim unique voluptatis creatricem per se non habet: cognito enim errore, nullam amplius voluptatem ex ea percipimus, quamvis res ipsa maneat, qualis ante erat, nec quicquam in ea mure-

mutetur. Qui impugnandis sententiis aliorum delectantur, sibi propterea videntur ceteris acutiores, etsi reprehendant, quod approbare debebant, immo approbassent, si satis intellexissent, & intelligere potuissent, si ad discendum, quam ad impugnandum proniores fuissent. Studium itaque impugnandi aliorum sententias per se non habet vim voluptatis creatricem, sed ea falsa opinione impugnantis eidem affingitur. Si quis acutior fuerit, quam alius, ut videat verum; sufficit sententiam suam proponere, nec opus est, ut nominatim perstringat alios sibi que adversarium constituat, qui suam sententiam ipsi obtrudere noluit. Neque est, quod dicas, ipsum studio veritatis hoc facere, si eum, quem impugnat, laudat, nec eum meritis suis defraudare se velle profiteretur. Etenim id fieri non alia de causa satis manifestum est, quam ut acumine suo tanto magis sibi blandiatur, quod acutior videatur eo, qui acuminis laude inclaruit. Non nego, studium impugnandi alios alias quoque posse habere rationes; sed sufficit in medium attulisse casum, qui ad propositionem præsentem illustrandum facit. Similiter si quis sibi persuadet, opus quoddam artis esse perfectum, eodem delectatur. Ast ubi agnoscit, quanta imperfectione laboret, voluptas inde percepta evanescit, aut si minus perfectum deprehendatur, accurato examine factò, quam putabatur, vilescit. Quoniam nihil frequentius accidit, quam ut actionibus suis, vel etiam rebus extra se positis affingatur vis voluptatis creatrix, quam per se non habent, non opus videtur, ut exempla cumulemus, præsertim cum in sequente tractatione passim suo loco plura occurrant.

§. 115.

Quoniam qui ad similitudinem aliorum vivunt, & de Quod hunc rebus judicant, in dijudicandis actionibus atque rebus alio periculo se rum opinionem sequuntur (§. 204. part. 2. Phil. præct. univ.), exponant hominum autem opinione tam actionibus nostris, quam rebus aliorum imitatores.

bus extra nos positis affingitur vis voluptatis creatrix, quam per se non habent (§. 114.); qui ad similitudinem aliorum vivunt & de rebus judicant, periculo actionibus suis & rebus extra se positis affingendi vim voluptatis creatricem sese exponunt.

Plerique hominum ad similitudinem aliorum vivunt atque de rebus judicant, cæci aliorum imitatores. Quamobrem non est, quod miremur nihil fere frequentius esse, quam ut homines actionibus suis & rebus extra se positis affingant vim voluptatis creatricem, quam minime habent. Dum vero pergunt, qua itur, parum solliciti qua sit eundem; non nisi casu contingit, ne actionibus suis, nec rebus extra se positis affingant vim voluptatis creatricem, quam per se non habent.

§. 116.

*Quomodo id
evitetur.*

Quoniam ad similitudinem aliorum viventes & de rebus judicantes sese exponunt periculo actionibus suis & rebus extra se positis affingendi vim voluptatis creatricem, quam per se non habent (§. 115.), qui vero ad similitudinem aliorum vivunt & de rebus judicant, cæci aliorum imitatores sunt, quorum empirica imitatio est (§. 208. part. 2. *Phil. pract. univ.*); qui sibi cavere vult, ne periculo actionibus suis aut rebus extra se positis vim voluptatis creatricem affingat, quam non habet, alios imitari volens hoc maxime curare debet, ut imitatio rationalis sit (§. cit.).

Quæ de imitatione rationali notanda sunt, alibi jam tradidimus (§. 207. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quodsi difficilis videatur imitatio rationalis, cum empirica nullius sit negotii, suspecta esse debet turba, quæ plerumque pessimi argumentum est, quemadmodum dudum observavit *Seneca*, & animus attendendus ad officia, quæ imitationi rationali faciem præferent (§. 113.). Plures stultitia regit, quam sapientia.

pientia. Plures cupiditatibus suis fræna dant; quam injiciunt. Quamvis enim homo a brutis ratione distinguatur; ratio tamen rara est actionum humanarum determinatrix, quemadmodum esse debebat.

§. 117.

Voluptatibus promiscue indulgent Epicuræi. Etenim Epicuri Quinam pro-
ræi existimant licere hominî actiones suas determinare ex *miscue in-*
suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibentur (§. 718. *dulgeant vo-*
part. 2. Theol. nat.), consequenter cum homo nil appetat, nisi *luptatibus.*
quatenus id voluptatem ipsi creat, ea faciunt, ad quæ ipsos
trahit obvia quævis voluptas. Quoniam itaque curæ mini-
me habent, utrum voluptas aliqua sit nocua, an innocua,
utrum vera, an saltem apparens; voluptatibus quibusvis
promiscue indulgent.

Omnes felices esse volunt & in eo conveniunt omnes, fe-
licem esse eum qui molestia caret, voluptate fruitur, quam-
vis recte sentientes felicitatem restringant ad voluptatem ve-
ram atque innocuam, nocuam vero damnent, nec apparen-
ti pretium aliquod statuunt, si vel maxime sit innocua, cum
a veritatis tramite non recedant. Epicuræi licitum esse ar-
bitrantur, ut pro lubitu quavis voluptate fruantur, qualis-
cunque tandem ea sit, nec nocuam agnoscunt aliam, quam
cui lex civilis pœnam sociam fecit, quæ abstinendum, nisi
pœnam incurrere velis, aut eandem a te evitari non posse
persuasum habéas. Quid ergo mirum, si rationis usum ejuran-
tes cujusvis voluptatis illecebris se capi patiantur, nec contingat
nisi casu, quædam atque innocua voluptate fruantur, quam-
vis voluptatem quoque innocuam per se vitilis in nocuam ver-
tant, prout exempla in sequentibus docebunt & inter eruditos
potissimum obvia sunt. Non est, quod existimes, fingi Epicuræum,
qualis non datur: habemus enim hodie reos confitentes, cum

(Wolffii *Ethica* Pars IV.)

T

publi-

publice divulgent artem fruendi voluptate, qua nemo indiget. Promiscue enim indulgere voluptatibus non artis est, nec institutione opus est, ut ars tam pernicioſa, ſi qua datur, ad-
diſcatur.

§. 118.

*De Epicuræo
materialiſta,
preſertim
atheo, vel
Deiſta.*

Quoniam Epicuræi voluptatibus promiſcue indulgent (*§. 117.*), Materialiſta vero animam pro ente materiali habens (*§. 35. Psych. rat.*) omnem in agendo libertatem ei dene-
gat, & ſi idem fuerit atheus, vel Deiſta, eventus rerum naturalium omnes abſolute neceſſarios eſſe putat (*§. 454. 535. part. 2. Theol. nat.*). *Epicuræus materialiſta, preſertim ſi fuerit atheus, vel Deiſta, ex rædiis, quæ gignunt, aut in quæ degenerant voluptates nocuæ (§. 383. part. 1. Phil. præſt. univ.), eas non agnoſcit, ſed moleſtias, qualeſcunque incurrit, pro inevitabilibus habet, conſequenter in omne voluptatum genus, quo ſui datur, tanto citatiſ ruit.*

Cum felicitati hominis nihil magis noceat, quam ſi promiſcue omnibus voluptatibus indulgeat, quibus trahitur, quantum felicitati conſequentæ obſtet epicuræiſmus, ſi cum materialismo, atque atheismo conjungatur, facile videmus. Quamobrem non eſt quod miremur, materialiſtas atheiſmum & epicureiſmum proficentes de arte voluptatibus fruendi gloriari, ut neſcio quam laudem ſibi videantur meruiſſe, ſi alios hanc artem docere non erubeſcunt. Hominibus hiſce omnium minime convenit Philoſophi nomen, quod ſibi ſolis neſando faſtu arrogant, cum ſcientia, quam jaſtant, conſarcinata ſit ex erroribus generi humano ac Recip. nocentiſſimis.

§. 119.

*Quomodo
peſti illi ca-*

Quoniam Epicuræi voluptatibus promiſcue indulgent (*§. 117.*), tantoque citatiſ in omne genus voluptatum
ruunt,

ruunt, si fuerint materialistæ, inprimis si materialismo *pitati me-*
 atheismum, vel deismum miscent (§. 118.), epicuræif-*dendum.*
 mus vero (§. 722. part. 2. Theol. nat.), materialismus (§. 50.
 Psych. rat.), nec non atheismus (§. 485. part. 2. Theol. nat.) at-
 que deismus falsæ hypothefes sunt (§. 551. part. 2. Theol.
 nat.); si *præcavere velis, ne homines voluptatibus promiscue indul-*
geant, nec citatim in omne voluptatis genus ruant, epicuræismus una
cum materialismo, atheismo & deismo evertendus; quemadmo-
 dum docuimus in parte secunda Theologiæ naturalis, cum
 de epicuræismo, atheismo & deismo ex instituto ageremus,
 & in parte tertia Ethicæ; cum ostenderemus, quomodo
 Deus consideratione hujus universi sit agnoscendus, atque
 in Psychologia rationali, cum materialismum refutaremus
 (§. 44. & seqq. Psych. rat.).

Epicuræismus consistit in opinione, quod nulla detur in-
 trinseca actionum honestas & turpitude, nec obligatio divi-
 na ad alias actiones committendas, alias vero omittendas (§.
 717. part. 2. Theol. nat.). Unde sua sponte fluit, hominem
 natura esse exlegem (§. 165. part. 1. Jur. nat.); ideoque
 ipsi competere licentiam sine ulla restrictione faciendi, quod
 liber. Quamobrem nullam voluptatem illicitam esse putat,
 nec quicquam obstat, quo minus faciat, quod lubet, nisi
 potentiam superioris, qui, prouti visum sibi fuerit, libertatem
 hominis naturalem lege sua restringit, & cui se invitus sub-
 jicere tenetur. Quamvis vero epicuræi theoretici, qui
 hoc dogma profitentur, rariores videantur, ut nimirum ra-
 tionibus sibi persuadeant falsam hanc opinionem, omnes ta-
 men Epicuræi practici; qui in fruendis voluptatibus genio
 suo indulgent, eandem opinionem tacite foveant, quatenus
 cogitationem omnem a differentia intrinseca actionum quoad
 bonitatem, vel malitiam & ab obligatione divina avertunt,
 eo difficilius agnoscenda, honestate intrinseca actionum negata.
 Nisi enim supponatur, scripturam sacram esse verbum Dei,

ut inde constet, quænam Deus a nobis fieri velit, quænam nolit; quomodo Deus velit ut homo actiones suas dirigat & quod ad hanc directionem eundem obliget, multa demonstratione indiget (§. 905. & seqq. & §. 974. ac seqq. part. 1. Theol. nat.), quod facile intelligitur, si quis animum attendit ad analysin demonstrationum in sua principia, sine qua plenarius assensus non obtinetur (§. 992. Log.). Cum materialistæ hominem machinam faciant & si fuerint athei, vel deistæ, fatalem omnium rerum necessitatem defendant, eamque ad actiones humanas extendant, consequenter omnem imputationem evertant (§. 528. part. 1. Phil. pract. univ.); errorum istorum combinatione epicuræismus omnium maxime firmatur. Quamobrem cum dubium non sit, quin epicuræi practici errores istos avide amplectantur, cum ad sopiendam conscientiam, qua animus subinde adhuc inquietari poterat, faciant, & recte agendi opinio ipsis tranquillitatem offerat, voluptate autem qualibet præmissæ fruendi libido capitalis pestis sit, omnium malorum mater, eaque tanto periculosior & insanabilior, quod boni imitatrix est (nor. §. 107.), genus humanum non habet hostes magis timendos, quam epicuræos materialistas atque atheos, vel deistas, opiniones suas divulgantes. Et ipsis omnino se associant, qui scripta istorum autorum in alias lingvas vertunt, ut nocentissimi errores magis disseminentur. Equidem materialistæ athei, vel deistæ dum epicuræismum commendant, ad mores suos provocant, quos legibus socialitatis & societatis civilis conformes prædicant; aut si liberales simus ipsisque demus, quod volunt, conformitatem istam perperam acceptam ferunt hypothesebus suis, si quid in iis est, quod laudari potest, id in totum tribuendum partim benignitati naturæ, partim educationi, quæ insinuat menti ipsorum notiones hypothesebus illis contrarias, tacite influentes in ipsorum actiones, ut deficiente attentione ac inprimis acumine ad observationes psychologicas sufficiente influxum istum minime animadvertant. Quod si vero ponamus, a prima ætate motus formari juxta illas

illas hypotheses; quin perversis moribus imbuantur homines, nec Resp. bonos habere possit cives, æquis est qui dubitet, si hypothesium istarum efficientiam perspicit, non admittens, nisi quæ necessario inde consequuntur, sepositis iis, in quibus casus naturam juvat & defectus educationis supplet; Sed ab hoc quoque non multum adjumenti sperandum foret, si quis educaretur inter homines mores suos ad hypotheses illas tanquam ad normam componentes. Agnoscant ablepsiam suam, qui Argo oculatiores videri volunt, quod ipsorum acumini se subducant contradictiones morum cum hypothesibus suis & quod Philosophis objiciunt, eos aliter loqui, aliter vivere, id sibi objiciant, quando laude quadam digni sibi videntur.

§. 120.

Quoniam dilectioni sui obstat promiscuus voluptatum *Impedimentus* (§. 98.), ad eum vero ducit epicuræismus (§. 117.), tum maximo difficilius eradicandus, si ad eum materialismus cum *mum dile-* atheismo, vel deismo accedat (§. 118.); *qui seipsum diligere ctionis sui* vult, omnium maxime sibi caveat ab epicuræismo materialistarum, quomodo quem fovet atheismus, vel deismus, & qui diligit genus humanum tollatur. *omni animi contentione id agat, ut fest. huic ingruenti, quantum potest, obstat, quo minus invalescat.*

Qui seipsum diligit, omni studio id agit, ut sit felix (§. 606. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem etiam removenda sunt omnia impedimenta, quæ obstant quo minus felicitatem veram consequamur. Quoniam itaque epicuræismus præsertim materialistarum, qui atheismo, vel deismo fovetur, omnium maxime viam ad veram felicitatem præcludit; ideo quoque qui seipsum diligit, nihil magis curæ habere debet, quam ne hisce erroribus inficiatur mens ipsius. Verendum autem non est, ne iisdem subscribat, si in operibus nostris fuerit versatus, in quibus abunde demonstramus, non modo in quoniam vera felicitas consistat, & quamnam sit via tutissima,

quæ ad eandem ducit, verum etiam errores istos profligamus, a quibus nihil metuendum est ei, qui veritatis convictus fuerit.

§. 121.

*Antidotum
contra epicu-
ræismum.*

Ne epicuræismus nobis se commendet, probe perpendendum est; quod, dum ad felicitatem contendimus, ad infelicitatem properemus. Epicuræus voluptatibus promiscue indulget (§. 117.), consequenter nocuas ab innocuis minime discernit. Quamobrem cum voluptates, quæ sensus hilarant, vividius percipiuntur, quam quæ mentem demulcent (§. 102.), has potissimum sectatur. Et quoniam existimat, licere sibi actiones suas determinare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibetur (§. 718. part. 2. Theol. nat.); nulla ipsi reverentia est legis naturæ, immo nec legis civilis, contra quam delinquere religioni sibi minime ducit, modo securus sit se pœnam evitare posse, aut sibi persuadeat, se impune alterum lædere, vel defraudare posse. Itaque aliter fieri nequit, quam ut animum a virtute alienum quavis vitiorum forde inquinet. Cum vero sine virtute nemo felix esse possit (§. 400. part. 1. Phil. pract. univ.), vitia vero hominem infelicem reddant (§. 403. part. 1. Phil. pract. univ.); epicuræus felicitatem veram nunquam consequetur. Enimvero cum per naturam suam appetat felicitatem (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.), consequenter ad eum statum tendit, in quo voluptate constanter fruitur (§. 636. Psych. empir.), ad quam tamen voluptas apparens, quam vitia procreant, nihil conferre potest (§. 638. Psych. empir.); evidens omnino est, quod epicuræismus nos ducat ad infelicitatem, dum ad felicitatem contendimus, consequenter quod utamur mediis, quibus finem non consequi possumus, sed potius a via, quæ ad

ad eundem ducit, detorquemur. Quoniam itaque nemo sanus uti voluerit mediis, quæ talia esse agnoscit, ut eorum usu finem minime consequi possit, sed potius sine excidens in malum incidat, quod maxime averfatur; ne epicuræismus se commendet, probe perpendendum est, quod dum ad felicitatem contendimus, ad infelicitatem properemus.

Nemo est, qui nesciat, quantum in animis hominum valeat libertatis opinio & quam exosum ipsis sit, quicquid libertati adversum putatur. Epicuræismus libertatem in licentiam convertit, quam nonnisi obligatione civili restringit, quæ & ipsa per se exosa est, nec parit obsequium nisi cum molestia conjunctum, vivide percipiendam, quamprimum eandem obflare deprehendit epicuræus, quo minus voluprati, quam inhiat, indulgere possit animi sui desideria expleturus. Itaque ipsa civilis spectatur tanquam causa infelicitatis. Mallet igitur epicuræus etiam solutus esse legibus civilibus: quod cum fieri non possit, obligationem civilem spectat tanquam malum necessarium, quod evitare non potest, ideoque lætatur quod sublata obligatione naturali, quæ longe rigidius obsequium postulat multoque latius extenditur, genio suo adhuc abunde indulgere possit. Vivendi igitur licentia epicuræismus se commendat. Porro a prima infantia nobis ingignitur notio hæc boni, quod bonum illud sit, ex quo voluptatem percipimus, & quicquid a molestia nos liberat (§. 5. *part. 2. Eth.*), nec appetitus in quicquam fertur, nisi quatenus voluptatem inde percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum epicuræismus quodvis voluptatis genus promiscue licitum faciat (§. 117.), appetitum vero non magis sariare sibi videantur homines, quam si voluptate quacunque pro lubitu frui possint, quamdiu ratione non regitur appetitus; hoc ipso quoque epicuræismus se ipsis commendat. Quodsi ergo epicuræismum averfari debeant, demendus est uterque error, ut agnoscatur, vivendi licentiam

tiam non esse medium consequendi felicitatem & fugandi infelicitatem, nec nos felices reddi, nec infelicitatem a nobis depelli promiscuo voluptatum usu. Observandum quoque hic est, epicuræos potissimum sectari voluptates corporis, voluptates autem animi parum curare. Quo fine considerata sunt, quæ supra inculcavimus, ne voluptatibus transitoriis nimium statuatur pretium (§. 101.). Equidem ad avertendum animum ab exiguitate pretii delectatio quæritur in varietate, ita ut *Xerxes* præmium proposuerit ei, qui novum voluptatis genus invenisset: attamen nisi quis cæcutire malit in luce meridiana, ex hoc ipso videt, quam parvi fieri debeant voluptates, quarum usu se putat esse felicem.

§. 122.

*Quod hic
plurimum
valeant
exempla.*

Quoniam ut præcaveamus, nec epicuræismus nobis se commendet, perpendendum est, quod, dum ad felicitatem contendimus, ad infelicitatem properemus (§. 121.), homines autem se reddere infelices experimur, si ob actiones suas molestiis torquent animum, a quibus liberi esse potuissent, nisi eas patrassent (§. 639. *Psych. empir.*) & veritatum moralium convincimur exemplis (§. 269. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quæ uno obrutu comprehendenda exhibent, non nisi multis demonstrationibus evincenda pluribusque regulis præcipienda (§. 297. *part. 2. Phil. pract. univ.*); si præcavere volueris, ne in voluptates corporis sensumque quomodocunque hilarantes propendens in epicuræismum se det, vel etiam epicuræum aberrationis a recta ad felicitatem via convincere, exemplis docendum est, in quenam mala homines inciderint, quod voluptatibus corporis indulgerent, & quot molestiis voluptates transitoriae luere coacti fuerint.

Qui in voluptates corporis & eas, quæ sensum quomodocunque hilarant propendent, aut in epicuræismum jam sese

sefe dederunt; bonum non æstimant nisi ex eo, quod sensum hilarat, ideoque sensum hilarantia appetunt, quorum vero est molestus sensus, ea averfantur. Quamobrem cum sensus ipsis norma sit, ad quam veritatem exigunt, non ratio, ideoque difficile sit rationis lumine mentem ipsorum collustrare, in quo caligant; quæ rationi conformia sunt ad sensum reducenda. Necessè igitur est, ut sensui addictorum oculi convertantur in exempla, & si quidem vix quidem propriis oculis confidunt, quamdiu exceptiunculis quibusdam ea, quæ clarissima sunt, se obscurare posse sibi videntur, ut vel certissima in dubitationem adducantur, assensu ipsorum ab appetitu pendente, ex suo casu sapere doceantur, qui ex alieno sapere nolunt. Quodsi ne sic quidem sapere velint, morbo desperato frustra medelam asferre conaris. Tenenda hæc sunt in omni casu alio, in quo opiniones falsæ ex animo cvellendæ: id quod maximam difficultatem habet, quando iisdem appetitus fuerit corruptus & habitus pravus jam altas in animo egit radices. Ultro igitur largior, medelam, quam epicuræismo asferre hic suademus, magis conducere ad eum præcavendum, quam eradicandum. Omnis vitiõrum eradicatio difficillima est & non una de causa prorsus impossibilis. Ast cum nec voluntatem, nec assensum alterius cogere nobis detur, & nimis multa intus in homine lateant, quæ nunc in determinationem assensus influunt, præteritis nimirum; quoràm maxima est hæc in re efficiencia, in eandem influentibus, quæ autem nobis minime perspecta sunt; nemo remedia malorum a philosopho desideret, quæ in hominis nullius potestate sunt. Media virtutum & remedia vitiõrum supponunt hominem rationi obsequentem, cui si quis obsequi vel non possit, vel nolit, corrigere idem est ac æthiopem lavare. Vidimus ante, in epicuræismo influere atheismum & materialismum & tunc eundem vim acquirere majorem. Quamobrem si jam in pugnam descendere velis contra epicuræismum, in pugnam quoque procurrendum adversus atheismum & materialismum,

(Wolffii Ethica Pars IV.) U immo

immo subinde quoque debellanda sunt alia, quæ aluntur, monstra. Et propterea nonnulla adhuc superaddemus, quæ a præsentis scopo videri poterant quodammodo aliena.

§. 123.

Num experientia constet, quod cogitationes vi mechanisimi corporis producantur.

Materialista falso sibi persuadet, experientia constare, quod cogitationes vi mechanisimi corporis producantur. Experimur nimirum, quod ad perceptiones nostras attenti cognoscimus (§. 664. Log.). Quodsi ergo experientia constare debet, quod cogitationes vi mechanisimi corporis producantur; necesse est, ut ad ea, quæ percipimus, dum sentimus, attenti cognoscamus, quod vi mechanisimi corporis producantur cogitationes, seu actus apperceptionis, vi cujus sensibilis in organa sensoria agentis nobis conscii sumus. Enimvero si attente consideremus ea, quæ sensu percipi a nobis possunt de actione sensibilis in organa sensoria, & etiam admittamus ea, quæ inde necessario consequi intelligimus, quamvis accurate loquendo eadem non experiamur, sed potius ex iis, quæ experimur, colligamus; non tamen cognoscemus, actum apperceptionis, quem diximus, vi mechanisimi corporis produci. Non provoco jam ad experientiam omnium hominum communem, unde alias intulimus, nullam observari actionem corporis in animam, quando sentimus (§. 948. 949. Psych. empir.); sed suppono experientiam ampliorem, qualis est eorum, qui ex anatomia structuram corporis humani perspectam habent. His utique exploratum est, quando v. gr. ab objecto visibili lumen in oculum immittitur, non modo imaginem in fundo oculi delineari, verum etiam morum inprimi fibrillis nerveis eumque ad cerebrum usque propagari (§. 111. Psych. rat.), quamvis si accurate singula quoad modum cognoscendi a se invicem discer-

discernere volueris, expertis misceantur, quæ inde a nobis colliguntur. Nihil itaque experientia constat, quam dari motum sive fibrillarum nervearum, ex quibus substantia cerebri contexta est, aut fluidi cujusdam subtilis in eodem contenti: in præsentî nobis perinde est, utrum horum eligas, an vero utrumque simul sumas. Dum vero motum illum imaginari, neque enim sensui patet; nullam notionem habes apperceptionis, vi cuius objecti sensibilis tanquam extra te positi tibi conscius es, ut jam non dicam, nec motum istum esse similem perceptioni, qua sensibile tanquam extra te positum repræsentatur. Cujus vero notionem nullam habemus, id nec cognoscimus (§. 51. *Psych. empir.*). Materialista igitur falso sibi persuader, experientia constare, quod cogitationes vi mechanisimi corporis producantur.

Materialistæ ultro consentunt, se a priori demonstrare non posse, quomodo vi mechanisimi corporis producantur cogitationes, veluti undenam sit, ut motui fibrillarum tennerrimarum, vel materiæ cujusdam subtilis insit vis sensibilia extra se sibi repræsentandi & hujus repræsentationis conscientiam habendi, ut cum *Cartesio* loquamur, vel sensibilia percipiendi & perceptiones suas appercipiendi. Immo ignorantiam homini naturalem, ideoque invincibilem defendunt, ut equidem nobis consilii simus quod cogitemus, non vero quomodo cogitemus. Nos ignorare, quid sit materia, consequenter nec definire posse, utrum potentia cogitandi ipsi insit, aut an non a Deo eadem indita eidem sit. Ad experientiam igitur tanquam ad sacram anchoram confugiunt. Hæc igitur constare & sibi persuadent, & aliis persuadere conantur, cogitationes vi mechanisimi corporis humani produci, cumque vi Anatomix, ex qua innotescit structura corporis humani, in quantum sensui patet, aliud in corpore de regi nequeat, quando sentimus, præter motum fibrillarum

nervearum, aut materiæ cujusdam subtilis, in eo cogitationes consistere contendunt. Enimvero æquis non videt, quod tanta confidentia affirmant, non experientiæ tribuendum esse, sed ex iis, quæ experientia ipsis innotuerunt, nulla consequentia inferri, cum in motu, quem ne ipsum quidem vident, sed omnino ex aliis, quæ per observationem patent, colligunt, nihil sensu percipiant, aut alio quocunque, quem fingas, modo, quod affinitatem quandam cum perceptionibus habet, quarum sibi consciû sunt. Quantumcunque igitur sensui in rerum cognitione tribuant, sine sensuum tamen testimonio fingunt, quod nec a priori, nec a posteriori probare possunt. Quamobrem patet, materialistarum hypothesin nullo fundamento niti, sed precario ab iisdem sumi. Condonandum hoc foret imbecillitati intellectus ipsorum, nisi tantopere gloriarentur acumine suo, ut se solos philosophos profiteantur, eadem vero non sentientes vulgo imperito accenseant. Nolumus in præsentî notare falsa principia, quæ supponunt, cum institutum præsens non sit retundere inscitiam materialistarum, sed saltem ostendere, hypothesin ipsorum esse mere precariam, falsumque esse, quod affirmant, eam scilicet experientia comprobari. Equidem non ignoro, *Colwardum*, Medicum Anglum, aliosque materialistas, substantiam immaterialem pro impossibili habere, immo pro impostura philosophica venditare, quod nullam substantiam concipere possumus sine extensione, materiale autem sit, quod extensum est; non tamen opus est, ut ipsorum argumento refutando, multum immoremur. Sumitur enim, quod probare nesciunt, non esse possibile ens aliud, nisi quod imaginari possumus & per consequens sensu perceptibile est, modo magnitudo ejus organo sensorio proportionata sit. Ast operæ pretium non est, ut expendamus rationes, quibus hypothesin gratis sumtam defendere conantur, cum ejus impossibilitas satis manifesta sit, suo loco a nobis demonstrata (§. 44. 46. *Pfych. rat.*).

§. 124.

Si materialismus cum atheismo combinatur, atheismus felicitati De materia-
 hominum magis nocet. Materialista enim cum hominem in lismat &
 machinam vertat, nisi quidlibet fingendi pro lubitu licen-
 tiam sibi arroget, animæ omnem in agendo libertatem de-combina-
 negare tenerur, ut, quicquid demum agat, id ipsi imputa-tione.
 ri minime possit (§. 528. part. 1. Phil. pract. univ.), consequen-
 ter nec pro illicita habere potest vivendi licentiam, id-
 eoquæ epicuræismum improbare nequit (§. 718. part. 2.
 Theol. nat.). Enimvero quamvis atheus eventus rerum na-
 turalium absolute necessarios esse putet (§. 454. part. 2. Theol.
 nat.), non tamen ideo libertatem animæ negare tenerur (§.
 456. part. 2. Theol. nat.), cumque in ipsius hypothefi subsi-
 stat lex naturæ (§. 245. part. 1. Phil. nat.), nec per eandem
 virtus tollitur (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), consequen-
 ter nec fundamentum veræ felicitatis subvertitur (§. 400.
 part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque atheus, si in er-
 rorem materialismi incidit, ut hunc atheismo misceat, epicu-
 ræismum felicitati hominis adversum probat, per demon-
 strata; si materialismus cum atheismo combinatur, atheismus
 felicitati hominum magis nocet.

Atheismus nocet felicitati hominis; quatenus tollit officia
 erga Deum, quorum maximum momentum est in felicitate
 hominum, quemadmodum ex his patet, quæ passim demon-
 strata sunt in parte tertia Ethicæ. Quoniam tamen non to-
 tum felicitatis nostræ fundamentum subvertit, quemadmo-
 dum ex demonstratione propositionis præsentis liquet; non
 tam periculosa est ipsius hypothefis, quam si cum materia-
 lismo combinetur, a quo epicuræismus inseparabilis. Ho-
 stem igitur majorem habere nequit genus humanum, quam
 materialistam atheum. Equidem non nego, fieri quoque
 posse, ut atheus neger libertatem animæ, & quando hic er-
 ror

ror hypothesi impiæ miscetur, eodem modo subverti omne felicitatis veræ fundamentum, quam si hypothesi impiæ materialismus accedit: id tamen non præjudicat veritati propositionis præsentis. Instituti vero nostri ratio jam requirebat, ut ostenderemus, quantum nocentior fiat atheismus, si ad materialismum accedit. Atheus qua talis epicuræus non est: ast materialista, qui se nonnisi machinam esse putat, epicuræus fiat necesse est, si hypothesi suæ convenienter vivere velit. Non est, quod objicias atheos practicos, cum quibus in præsentī nobis nihil negotii est: hi enim atheismum affectant, ut epicuræismo, cui dediti sunt, fœnerentur patrocinium.

§. 125.

Errorum simul defensorum differentia.

Errorēs, quorum unus ex altero necessario sequitur, dicuntur connexi; iis autem oppositi, inconnexi. Quodsi inconnexorum unus alteri repugnat, ut scilicet uno posito tollatur alter, contradictorii sunt: in casu opposito vocantur combinabiles. Quoniam non omnes videre possunt, quid uno posito simul ponatur, aut quænam sibi mutuo contradicant; ideo contingit, ut, qui errorem connexorum unum amplectitur, non tamen assentiatur alteri, & ut ex adverso errores contradictorios foveat, consequenter nemini recte imputatur error, quem expresse rejicit, quamvis ex alio, quem defendit, necessario suat,

Errorēs connexos dari, vulgo agnoscitur. Inde est, quod dicatur, dato absurdo uno sequuntur plura. Ideo non minus dantur errorum systemata, quam systema veritatis, quod nonnisi unicum est. Quamvis enim veritates varient pro varietate objectorum, ut ideo diversæ constitutæ sint disciplinæ; veritates tamen in qualibet contentæ partem systematis unus faciunt, si inter se connexæ proponantur. Quando in disciplinis de erroribus agitur; quænam ex errore uno sumto necessario consequantur demonstratur, non vero quaritur,

num

num qui errorem sumrum amplectitur defendat quoque ceteros, qui inde necessario consequuntur. Quodsi inde sequatur error, quem alter agnoscit; connexio errorum facit ad errorem refutandum. Atque hinc enata est methodus demonstrandi indirecta, quæ etiam reductio ad absurdum dicitur (§. 1039. Log.), qua vulgo abutuntur consequentarii, qui argumento ab invidia ducto delectantur (§. 1049. Log.). Quoniam vero non omnes eorum necessarium nexum, neque etiam eorum contradictionem agnoscunt; haud infrequens est, ut tam errores contradictorii combinentur, quam connexi dividantur. Sed demus exempla errorum, quos in certas species divisimus. Atheismus & absoluta necessitas eventuum in hoc universo sunt errores connexi; atheismus vero & negatio libertatis voluntatis humanæ sunt errores inconnexi, iidemque combinabiles. Similiter materialismus & error, quo homo in machinam convertitur, itemque negatio libertatis animæ sunt errores connexi; atheismus vero & materialismus errores inconnexi, sed combinabiles. Qui statuit, mundum esse ens a se, eundemque casu puro ortum defendit, errores contradictorios fovet; quod enim a se est, oriri nequit, sed non minus essentia, quam existentia ejus absolute necessaria est. Nihil autem frequentius est, quam ut errores misceantur veritate, ut ideo in evolutione notionum falsarum quod verum est a falso sit separandum, ac propterea aliorum error nos ducere possit ad veri cognitionem. Errores autem tacite combinari & veris misceri solent, quatenus in assensum influunt, de quibus in præsentia non cogitatur. Atque hoc tanto facilius contingit, quod pauci admodum intellectum systematicum curæ habeant, de quo dixi in Horis subsessivis Marburgensibus A. 1729. trim. brum. n. 3.

§. 126.

Si homines non magis ad similitudinem aliorum & moribus consuetudine præsertim in prima pueritia & adolescentia contrahit, quam pravi non insti-

tantum no- instituto viverent; errores actiones malas suadentes magis nocerent.
ceant, quan- Quodsi enim instituto viverent, ea facerent, quæ suadent
tum pote- errores, quos defendunt. Quodsi ergo errores suaderent
rant. actiones malas, eas committerent, consequenter legi natu-
 ræ contrarias actiones committerent (§. 153. part. 1. *Phil. præf. univ.*), quæ nimirum tendunt ad imperfectionem sui & aliorum statusque sui & aliorum (§. 152. 222. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Nocerent itaque tam sibi, quam aliis. Enimvero si magis vivunt ad similitudinem aliorum, qui errores istos non foveant, & moribus consuetudine contractis, qui ab erroribus istis abhorrent; errorum, quos defendunt, nulla est efficientia in actiones ipsorum, sed perinde est, ac si mens ipsorum iisdem non esset imbuta, consequenter errores non nocent, quamdiu in determinationem actionum non influunt. Cumque satis exploratum sit, consuetudinem, quam in prima pueritia & adolescentia nanciscimur, quasi in naturam degenerare; ut expulsio si non prorsus impossibilis, saltem longe difficillima existat; influxui errorum in determinationem actionum ea tanto fortius resistit. Patet itaque, si homines non magis ad similitudinem aliorum & moribus consuetudine præsertim in prima pueritia & adolescentia contractis, quam instituto viverent; errores actiones malas suadentes magis nocerent.

Præsens propositio probe notanda est, ut de nocumento errorum recte statuamus, nec quod possibile est cum actuali confundamus. Quod si omnes viverent, quemadmodum docent, & dogmata sua moribus suis exprimerent; nullus quoque daretur error improbus, qui non in perversos mores foverent traheret. At quisquis est, qui nesciat, antiquissimis jam temporibus objectum esse, philosophis, quod aliter loquantur, aliter vivant? Equis ignorat, frequentes esse querelas de Theologis, quod fortius loquantur, quam vivant? Quamvis
 vero

vero non negemus, per malignissima capita optimo cuique hæc objecta fuisse, hodiernumque obijci; nemo tamen in dubium quoque vocare potest, quod non omnes erroribus suis trahantur in scelera, quæ per eos licita intelliguntur, nec errores suos statuunt normam actionum suarum. Hæc non eo fine a nobis in medium adducuntur, ut erroribus pravas cupidines inspirantibus honestatque inimicis patrociniū quæramus; sed ut intelligamus, quanam sit ratio, cur errores pravi subinde minus noceant, quam nocituri videbantur. Aliud nimirum est non nocere, aliud non tantum nocere, quantum quid per se nocere poterat. Nosse rationem, cur id fiat, utile est. Cæsum, qui utilitatem loquitur, vidimus jam superius (not. §. 119.), ac providentiæ divinæ tribuendum, ne pravorum errorum fabri non magis sibi noceant atque aliis (§. 927. part. 1. Theol. nat.).

§. 127.

Errores efficiuntur nocentiores, si cum iisdem combinantur alii De nocentia eodem per se minime connexi. Quoniam hic supponuntur mento ex erroribus, qui appetitum in vitia trahunt; si duo errores, qui rorum incon- per se inconnexi sunt, combinantur, aut appetitum in idem nexorum vitium trahunt, aut in diversum. Quamobrem si duo er- combina- rores simul appetitum in idem vitium trahunt; facilius tione. omnino nos ad vitium impellunt, quam si appetitus nonnisi ab uno moveretur. Si vero singuli appetitum ad diversa vitia trahunt, cum non appetamus, nisi id, ex quo voluptatem quandam percipimus (§. 156. part. 2. Eth.); utroque vitio delectabimur, cum sine errorum combinatione nonnisi alterutro delectaremur. Enimvero quia vitia hominem infelicem reddunt (§. 403. part. 1. Phil. pract. univ.), atque imperfectionem ipsius, vel status ejusdem promovent (§. 322. 152. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque errores no- (Wolffii Ethicæ Pars IV.) X centio-

centiores sunt, quo fortius nos ad vitia impellunt, vel si ad plura simul nos stimulant; errores efficiuntur nocentiores, si cum iisdem combinentur, cum quibus per se connexi non sunt.

Vidimus hoc jam superius in casu particulari, quando nimirum ad epicuræismum accedit materialismus, quem alit atheismus vel Deismus (§. 118.). Quoniam etiam tacite combinari possunt cum errore quodam alii, de quibus non cogitamus eo tempore, quo ille movet appetitum (*not.* §. 125.); vi propositionis præsentis intelligitur, quantum interfit ut constet, quinam error cum eo, qui appetitum movet, combinetur, ut in ejus determinationem una influat. Quodsi existimes, si errores, quos quis una fovet, vel quorum unum alteri miscet, ad diversa vitia appetitum incitent, hanc combinationem nihil facere ad rem præsentem, cum præterea error unus non efficiatur nocentior, sed saltem uterque per se noceat; tenendum est dari casus, in quibus plura vitia influunt in eandem actionem, tuncque utrumque simul influere in appetitus determinationem, immo subinde fugare pugnam, quæ oriri poterat, ut taceam determinationibus quoque appetitus per errores inesse generalia, quæ cum communia sint, efficiunt ut tacite quoque influat error quidam in determinationem per errorem quendam alium, ut determinatio jam fiat facilior, & agendi consuetudo firmior. Qui in latebras & recessus in animis hominum non infelici prorsus successu inquisivit principiis psychologicis instructus & recto intellectus usu pollens, ut non ignoret, quid valeant in appetitum, quæ in perceptionibus confusis involuta sunt; facile hoc capient. Disertius vero de his dicere non est præsentis instituti.

§. 128.

De agnitione errorum connexorum.

Quoniam perinde est, siue errores nocentes per se inconnexi combinentur, siue quis agnoscat errores cum alio quo-

quodam, quem fover, connexos, error autem efficitur magis nocens, si cum alio nocente, sed per se cum ipso minime connexo combinatur (§. 127.); error quoque efficitur nocentior, si quis agnoscit errores nocentes cum eo, quem fover, connexos.

Poterat idem eodem modo demonstrari, quo propositio præcedens, nisi ex eadem per modum corollarii inferre maluissemus, legibus methodi, qua utimur, convenienter.

§. 129.

Qui seipsum diligit, conscientiam suam custodit. Qui enim De custodia se diligit, omni studio id agit, ut sit felix, nec fiat infelix conscientia (§. 606. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum excusatio contra dilectionis summa voluptate hominem perfundat (§. 468. nem sui re- part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque felicitatem nostram promoveat (§. 637. Psych. empir.), accusatio autem conscientia & morsus ejusdem hominem infelicem reddant (§. 493. part. 1. Phil. Pract. univ.); qui seipsum diligit, omni animi contentione id agit, ut conscientia se semper excuset, accusatio autem conscientia & morsus ejusdem vitentur. Quoniam itaque conscientia nostra nos excusat, si secundum rectam atque certam agamus (§. 464. part. 1. Phil. pract. univ.), minime autem accusare potest (§. 473. part. 1. Phil. pract. univ.), & ab accusatione conscientia omnium maxime liberi sumus, si agamus secundum rectam & certam liberam (§. 481. part. 1. Phil. Pract. univ.), neque morsus conscientia metuendi sunt, quamdiu secundum conscientiam rectam & certam agimus (§. 497. part. 1. Phil. pract. univ.), conscientiam vero custodimus, si nobis rectitudo, certitudo & libertas conscientia curæ sit (§. 519. part. 1. Phil. pract. univ.); qui seipsum diligit, conscientiam suam custodit.

Quæ de custodia conscientia tenenda sunt, dudum demonstravimus (§. 597. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*), ut in presenti de modo conscientiam suam custodiendi non sit dicendum. Se parum diligunt, qui omnem dant operam, ut conscientia dormitet (§. 499. part. 1. *Phil. pract. univ.*) & consuetudine agendi secundum conscientiam servam contracta in somnum conscientia incidant (§. 500. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Conscientia dormitans evigilare potest nobis inconcussis, quando omnium minime cogitabamus, nimirum si experimur mala ex actione necessario consequentia (§. 502. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Decipiunt igitur se atque alios, si sibi aliisque persuadent, conscientiam prorsus deleri posse. Et quando alios docere volunt, quomodo consuetudo male agendi repetitis actionibus sit contrahenda, ut conscientia somno profundo immergatur, oppido falluntur, dum sibi mirifice gratulantur de arte conscientiam delendi, cum hæc ars, si qua est, dudum exercita fuerit ab hominibus sceleratis.

§. 130.

An epicureismus tollere nequit conscientiam, nec impedire, quo minus morsus conscientia sentiantur. Epicureismus tollere nequit conscientiam, nec impedire, quo minus morsus conscientia sentiantur. Quamvis enim epicureus existimet licere homini actiones suas determinare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibentur (§. 718. part. 2. *Theol. nat.*), consequenter licitam faciat voluptatem omnem nullo facto discrimine inter nocuas & innocuas; hoc tamen opinione sua efficere nequit, ne ex actionibus certis consequantur mala, quæ molestiam creant, & ne agnoscat, se sua culpa in hæc mala incidisse, quæ evitare potuisset, vel etiam ne careat bonis, quæ consequi potuisset, nisi actiones quasdam omisisset, consequenter ne judicet, se male fecisse. Quoniam itaque judicandi de actionibus nostris facultas, utrum bonæ, an malæ sint, num committi a nobis debuerint, an potius omittendæ fuissent, conscientia est (§. 417.

(§. 417. part. 1. *Phil. pract. univ.*); epicuræismus tollere nequit conscientiam. *Quod erat unum.*

Quoniam porro opinione epicuræi, quod omne voluptatum genus licitum sit, ideoque homo promiscue iisdem indulgere possit, prouti ab iis trahitur, effici nequit, ne sentiat molestias, quibus torquetur animus ob actiones patratas, quas earundem causas agnoscit, nec sibi conscius sit affectuum molestorum, qui consideratione actionum perpetratarum excitantur vi definitionum genetricarum, quas in Psychologia empirica de affectibus tradidimus, in hisce autem tardius cum affectibus molestis, quæ conscientiam consequentem accusantem *per demonstrata n. 1.* consequuntur, morsus conscientiæ consistunt (§. 489. part. 1. *Phil. pract. univ.*); epicuræismus impedire nequit, quo minus morsus conscientiæ sentiantur. *Quod erat alterum.*

Verum omnino est, nos habere conscientiam, quatenus actiones bonas a malis discernere valemus & sic ab educatione pendere, quatenus bonorum & malorum discretio debetur educationi. Quodsi ergo ponamus a prima pueritia persuaderi homini, omnem actionem esse licitam & indulgendum esse omnibus voluptatibus, quibus se trahi sentit; omnis quoque cessabit conscientia antecedens, oninis etiam consequens, quamdiu malum, quod ex actione consequetur, nondum adest, aut, quando ingruit, non agnoscitur, quod ex actione consequatur (§. 422. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec male agens metuet malum venturum (§. 822. *Psych. empir.*), nec facti eum pœniterebit (§. 759. *Psych. empir.*), cumque verecundia ipsi nulla sit, a pudore quoque liber erit (§. 779. *Psych. empir.*). Et hætenus ipsi nullas molestias creant actiones vel patranda, vel patrata, consequenter conscientia ipsius animum non perturbat, nec inquietum reddit, neque ullos conscientiæ morsus sentit (§. 499. part. 1.

Phil. pract. univ.). Enimvero opinione tua nihil immutatur in actionibus nostris & natura rerum, ne exinde sequantur, quæ necessario consequuntur, absque iis autem consecuta non fuissent, consequenter nec opinione tua voluptas, quæ sive in se nocua est, sive actione tua efficitur nocua, vertetur in innocuam: id quod nemo sanus sibi perfradebit, aut aliis temere persuadere audebit. Neque etiam porro efficere poteris, ut non agnoscat, mala, quæ ex actionibus tuis propullulant, ex iisdem promanare, si vel maxime contendas absoluta quadam necessitate omnia fieri, nec quicquam eorum, quæ homini contingunt, evitari posse, nisi hominem amentem efficias cum usu facultatum cognoscendi omnem rationis usum auferens. Quando vero agnoscit, ex actione sua provenire hæc mala, quæ animum affligunt, & ex fruitione voluptatis molestias præsentis; actiones a se patratas esse malas & voluptatem, qua fruius est, nocuam esse actu agnoscit, sive illam malam, hanc nocuam appellare velit, an nolit, atque morsus conscientiæ actu sentit, sive eos hoc nomine appellare malit, an nolit: neque enim de nomine lis est, sed de re, quæ eodem significatur. Res ipsa talis manet, qualis in se est, sive eam certo nomine significare velis, sive nullo: imposuit nominis minime facit, ut sit quod est. Non ideo intellectus nullus datur, ratio nulla est, quia usus intellectus & rationis educationi & consuetudini cum hominibus intellectu & ratione utentibus acceptus ferendus: ita etiam conscientia propterea nulla est, morsus conscientiæ nulli sunt, quod educationi debeatur, ut illa se exerat, utpote ab usu intellectus atque rationis pendens. Intellectus & per consequens ratio, quæ usum illius supponit, per modum potentiæ natura homini inest & educatione a potentia ad actum perducitur, ut eadem uti possimus & rationales actu efficiamur. Quamprimum vero usum facultatum cognoscendi & cum eo simul usum rationis consecuti sumus; conscientia quidem aliquandiu dormire potest, quatenus præjudicatis opinionibus occæcatam possidemus mentem, non
tamen

tamen impediri, quo minus evigilet, nec, quando evigilat, quo minus agnoscamus, quales sint actiones malæ, quamnam voluptates nocuæ, nisi nobis ipsis contradicere velimus. Nul-
lus equidem dubito fore, ut epicuræi materialistæ pertinaci-
ter defendant suum de conscientiæ ac morsuum ejus nullita-
te errorem, cum falsus eorum non permittat, ut eundem
confiteantur & ad sanio-rem mentem redeant; sed non minus
certus sum, quæcunque tandem fundant tela, ea fore imbel-
lia, haud difficulter confringenda, immo longe fortius in
succubituros retorquenda. Quid sit natura humana ignorant,
qui conscientiam ab eo separant, indivulso nexu ipsi cohæ-
rentem.

§. 131.

Perceptio jucunda dicitur, cum qua voluptas una apper-
cipitur: ex adverso autem *molesta*, cum qua molestia apper-
cipitur. *Perceptio jucunda & molesta quid*

Definimus hic perceptionem jucundam & molestim, ubi
spuriam felicitatis notionem a genuina distingvi opus est, ne
illa dilectioni sui officiat. Qui notionem felicitatis spuriam
habent, genuina destituuntur, sensu agnoscere volunt, quod
intellectu comprehendendum. Quamobrem in notionibus
confusis acquiescentes terminos non satis explicant, & voca-
bula in communi sermone recepta in vago quodam significato
adhibent. Veram igitur dilectionem sui stabilituri cum fal-
sam felicitatis notionem rejicere debeamus; terminis distin-
cta explicatis, ut determinatus sit eorum significatus, defini-
enda, non tam verbis eorum, qui falsam de felicitate opinio-
nem fovent, quam aliis, quibus in systemate nostro deter-
minatæ notionēs respondent, & quibus notionēs confusæ er-
rantium ad distinctas revocantur, ut error manifestior fiat.
Sensum, quatenus facultatem quandam animæ denotat, di-
stinximus a sensatione (§. 65. 67. *Psych. empir.*), & perce-
ptionem latius extendimus quam ad sensationem (§. 24. 92.
Psych.

Psych. empir.), apperceptionem autem divisimus a perceptione (§. 25. *Psych. empir.*). Dicitur vero etiam anima apperipere modificationes suas, aut, si mavis actus, qui in eadem producuntur, quatenus per eos seipsam quasi sibi repræsentat, dum sit objectum cognitionis sui. Ea igitur de causa perceptionem dicere maluimus, quod notionis felicitatis spurix fabri forsan sensum, vel sensationem dicerent, quem admodum idiomate patrio *angenehme Empfindungen* vocant, quod hic perceptionem jucundam appellamus. Sive igitur illud, cujus nobis dum sumus conscii, sit quidpiam ad animam nostram pertinens, sive aliud ab eadem diversum, quando nobis simul sumus conscii voluptatis, cujus illud tanquam causa spectatur, perceptionem dicimus jucundam. Jucunda igitur est perceptio tam si dulcedinem sachari percipimus, quam si ad actus ex habitu proficiscentes animum attendimus. Quod de perceptione jucunda diximus, idem transferendum ad perceptionem molestant. Loquimur equidem subinde cum vulgo, si mens nostra ex contextu & substrata materia facile intelligi potest; in demonstrationibus vero terminis demenda est omnis ambiguitas, significatum ipsis respondentem ad notiones determinatas revocando. Si quis vero malit sensum jucundum appellare, quam nos perceptionem jucundam dicimus, & notione confusa contentus esse, quam experientia menti insinuat; per nos abundet sensu suo. Sæpius enim jam inculcavimus, nos cum nemine cum verbis litigaturos, modo rem teneat, quibuscunque tandem verbis eandem significare voluerit.

§. 132.

*Dilectionis
sui impedi-
mentum fe-
licitatis ex
perceptioni-*

Si quis felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat quid sit felicitas ignorat, dilectioni sui maxime adversatur, & perperam hominem pro animali omnium miserrimo habet. Cum enim perceptio jucunda sit, cum qua voluptas una appercepitur (§. 131.); qui felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis

dis æstimat, is eum statum pro felicitate habet, in quo vobus jucundis luprate fruitor, nullo facto discrimine inter voluptatem veram & apparentem, nocuam atque innocuam. Quoniam itaque hici status jucundus status est (§. 105. part. 2. Eth.), status autem jucundus a felicitate differt (§. 106. part. 2. Eth.); si quis felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat, quid sit felicitas ignorat. *Quod erat primum.*

Qui se ipsum diligit, omni studio id agit ut sit felix, sibi que caver, ne fiat infelix (§. 606. part. 1. Jur. nat.), consequenter necesse est ut norit quid sit felicitas, ne, cum felicitatem consequi studet, ab eadem eo longius recedat, quocitius ad illam fertur. Enimvero qui felicitatem ex perceptionibus jucundis æstimat, quid sit felicitas ignorat, per demonstrata n. 1. Quamobrem cum ignorantia veræ felicitatis dilectionis sui impedimentum sit (§. 87.); dilectioni sui maxime adversatur, qui felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat. *Quod erat secundum.*

Qui felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimat, cum perceptiones jucundæ illæ sint, cum quibus voluptas una apperipitur (§. 131.), intensitatem voluptatis ex vivacitate illarum æstimat, ideoque fieri nequit, quin voluptates, quæ sensus hilarant, majores ipsi videantur illis, quæ mentem demulcent (§. 102.), consequenter voluptatibus corporis maximam in felicitate hominis partem tribuat, nisi forsan vitia in appetitum sensitivum tacite influenza voluptatibus animi misceant voluptates nocuas, ut, quæ ipsarum est vivacitas, ad illas trahatur. Quamobrem ubi videt, ea, quæ sensum hilarant, non esse in potestate sua, nec eorum adeptionem votis nostris respondere, ut triste potius desiderium post se relinquatur, eas esse transitorias & nimis

(Wolffii Ethicæ Pars IV.) Y fre.

frequente earum usu sensim sensimque vilescere, ut tandem ipsarum nos pertædeat, immo præsentissimum nocumentum nonnullarum usum valde restringat, ex adverso vero indies contingant, quorum molesta est perceptio, non sine molestia, quæ animum inquietat, appercipienda (§. 140.); cum miser existimetur homo, qui malo affligitur (§. 329. part. 2. Eth.), miseriam vitæ humanæ felicitatem, qua frui datur, longe superare sibi persuadet. Enimvero cum ignoreret, quid sit felicitas, qui eam ex perceptionibus jucundis æstimat, *per demonstrata n. 1.* & si curatius in causas molestiarum inquiramus, simulque perpendamus, miserum tunc demum esse infelicem, si malo suo affligitur (§. 329. part. 2. Eth.), ipse molestiarum, quibus torquetur, faber sit; perperam hominem pro animali omnium miserrimo habet. *Quod erat tertium.*

Æstimatio felicitatis ex perceptionibus jucundis vulgo probatur, quem esse pessimum veritatis interpretem dudum agnoverunt sapientiores. Vulgus quoque continuas parit querelas de miserie humana, quæ protinus cessarent, si felicitatem suo modulo metiri didicissent. Fluit hæc æstimatio ex notione boni a prima infantia animo ingenta (§. 5. part. 2. Eth.), quæ cum seductrix evadat, quando voluptas nocua ab innocua non discernitur (§. 5. part. 2. Eth.), recto intellectus usu corrigenda, ne voluntas & noluntas corrumpatur (§. 15. part. 2. Eth.). Quoniam hæc correctio negligitur, turba, quam sensus, non ratio regit, inhiat promiscue voluptates, quæ sensum hilarant, seu perceptiones quaslibet jucundas, dum ad felicitatem contendit, nubem pro Junone amplectens. Sicuti autem ista felicitatis æstimatio maxime dedecet hominem, qui philosophus audire vult; ita quoque dilectioni sui maxime adversatur, quam corrumpit, ut turbam secutus perceptiones plures experiatur molestas, quam jucundas, nec jucunda satiare possint animum. Hæc dum animad-

animadvertit, conscius sibi, se cum vulgo sentire, in rationem perceptionum molestarum inquirere debebat, ut intelligeret, cur jam molesta percipiat, & cur ea, quæ casu quodam infelici accidunt, molestiis torqueant animum, miseriam suæ fontem in se deprehensurus (§. 329. *part. 2. Eth.*), ut ex casu suo sapiens a deviis in viam rectam reducat. Enimvero cum caligare malit, quam præjudicatas opiniones in prima infantia & puericia hausas, turbæ probatas, a qua se separare non vult, missas facere, culpam suam in fatum inexorabile coniciens mæstas expromit mente querelas, quas nullo modo compescere novit. Idem hoc omnino est ac putare, quod homo sit felicitatis incapax, præclusa ad eandem via, appetitu felicitatis non alio fine dato, quam ut sit inferior, & miseriam suam eo magis sentiat. Videmus itaque, quantum æstimatio felicitatis ex perceptionibus jucundis obster dilectioni sui, voluntati constanti ac perpetuæ promovendi felicitatem suam (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), & quod totum philosophiæ moralis fundamentum subvertatur, si eadem philosophiam moralem superstruere tentemus.

§. 133.

Quoniam felicitatis ex perceptionibus jucundis æstima- *Quomodo*
tio dilectioni sui maxime adversatur, & caligantes querelis *impedimen-*
de miseria hominis immedicabili incendit (§. 132.), ut erro- *tum istud*
re suo non agnito maneant infelices; *Qui seipsum diligit, nec tollatur.*
in Numen seivum, quod longe benignissimum (§. 699. *part. 1.*
Theol. nat.), hominem felicem esse vult (§. 706. *part. 1. Theol.*
nat.), injustas effundere vult querelas, verum bonum, ex quo ve-
ra nascitur voluptas (§. 559. *Psych. empir.*), agnoscere & volu-
ptatem innocuam, quæ nunquam in molestiam degenerat, nec
molestiam parit (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), a nocua,
molestarum perceptionum creatrice (§. 384. *part. 1. Phil. pract.*
univ.), separare discat necesse est.

Sufficienter ea exposuimus, quæ ad agnoscendum bonum verum & ad separandum voluptatem innocuam a nocua scitu necessaria sunt, ut ea hic repetere non teneamur. Passim tradita solerter expendenda sunt, nec amplius verendum erit, ne statum jucundum cum felicitate confundentes felicitatem ex perceptionibus jucundis æstimemus. Ad hoc studium nos incitat ipse appetitus felicitatis voluptatibus sensum hilarantibus non satiandus. Naturæ vocem qui audire non vult, sed ab ea animum ad querelas convertit; is oscitantiam suam, non vero naturam ejusve autorem Deum saltem tacite accuset, quod miseriam suam infelix fortunæ suæ faber indies augeat, seque in eandem præcipitem det sua sponte, cum evitare posset, in medio calamitatum, quas evitare non poterat, felix futurus, modo in providentia divina acquiescere (§. 438. *part. 3. Eth.*), Deoque confidere didicisset (§. 422. 440. *part. 3. Eth.*). Epicuræ ex perceptionibus jucundis felicitatem æstimant, & ut aures obturent, ne vocem naturæ audiant, arti delendi conscientiam student, de qua inventa sibi gratulantur, quamvis revera nulla detur (§. 130.), rationem ejurare & verecundiam exuere jubent, ne tamen videantur absque ratione defendere contradictorii ingenii homines, quod nulla ratione defendi potest, epicuræismo materialismum & atheismum, aut saltem deismum miscant. Horum enim fiducia sibi videntur invenisse miseriæ humanæ remedium, ut sibi met ipsis manus violentas inferendo miseriæ finem faciant ejus pertæsi, ne, cum opinione sua felices esse nequeant, inviti sint infelices. Dari homines tam alienaræ mentis nostro ævo dubitari nequit, quo latere nolunt, sed in publicum prodeunt, quamvis quidam eorum nondum sint adeo perfrectæ frontis, ut omnem prorsus pudorem exuerint & impietate gloriantur. Qui genus humanum diligunt, quemadmodum seipsos & salutem Reip. curæ habent, errores istos nocentissimos abominantur, & hominum a dilectione sui tam procul remotorum miserentur. Et amor nobis suadet, ut veram ad felicitatem viam monstrantes, errores ipso-

ipforum atro carbone notemus corundemque fontem candidè aperiâmus, ut, si vel ipsi, qui tam perversæ mentis sunt, ad saniorem reduci nequeant, non tamen alios pravis dogmatis in errores adeo nocentes trahant.

CAPUT III.

De Cura animæ.

§. 134.

Per *Curam animæ* intelligimus eam, quam conferre debemus in perfectionem animæ accidentalem. Idiomate patrio dicitur die *Vorsorge vor die Seele*. *Cura animæ quam sit.*

Perfectio essentialis cum ab essentia animæ in se immutabili (§. 300. *Ontol.*) dependeat (§. 528. *Ontol.*), ideoque homini naturalis est, potestati nostræ minime subest (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*). Nullus hominum alias sibi dare potest dotes naturales, quam natura ipsi concessit, cum per essentiam ejus aliæ non sint possibiles, quam quas habet. Quamobrem cum iis contentus esse teneatur quilibet, siue velit, siue nolit, supervacanea quoque est omnis cura, si quam in perfectionem essentialem conferre velit. Omnis itaque cura, quam in perfectionem animæ conferre valemus, accidentalem respicit. Et quamvis conservatio essentialis videatur potestati nostræ non prorsus subducta, in quantum ea a corpore dependet, veluti dum læso organo sensorio læditur facultas sentiendi, aut dum in morbis imaginatio corrumpitur; hæc tamen non tam ad curam animæ, quam corporis spectat, de qua in capite sequente agemus.

§. 135.

Quoniam perfectio animæ accidentalis consistit in consensu omnium usuum facultatum animæ tam superiorum, *Quam ad curam* quam

*animæ re-
quirantur.*

quam inferiorum (§. 201. 202. *part. 1. Jur. nat.*), usus vero facultatum in eliciendis actibus (§. 198. *part. 1. Jur. nat.*), acquirendus quoad facultates superiores (§. 199. *part. 1. Jur. nat.*), naturalis quoad inferiores (§. 200. *part. 1. Jur. nat.*), quamvis & hic quoad ministerium intellectus perfici possit (§. 17. 65. 69. *part. 1. Eth.*), nec minus appetitus sensitivus una cum aversatione sensitiva perfici queat, quatenus in consensum cum rationali reducendus (§. 270. *part. 1. Jur. nat.*), ut de facultatibus cognoscendi intermediis, attentione & reflexione, quarum ministerio itidem utitur intellectus (§. 14. *part. 1. Eth.*), jam nihil dicamus (§. 15. *part. 1. Eth.*), consequenter ad perfectionem animæ accidentalem requiruntur habitus iisdem utendi & habitus mediantibus ipsis acquirendi; cura autem animæ versatur circa perfectionem ejus accidentalem (§. 134.); *qui curam animæ habere vult, operam dare debet, ut habitus utendi facultatibus animæ & habitus harum usu ulterius comparabiles acquirat atque acquisitos conservet ac ulterius indies perficiat.* Quoniam itaque in parte prima & secunda Ethicæ ostendimus, quomodo intellectus cum ceteris facultatibus, quarum ministerio utitur, perficiatur & habitus intellectus acquirantur, & quomodo voluntas & noluntas bona efficiatur, perficiatur & emendetur, nec non in parte altera Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus, quæ ad animum perficiendum & emendandum faciunt; *quæ in parte prima Ethicæ de intellectu perficiendo & virtutibus intellectualibus tam formalibus, quam materialibus demonstrata sunt, nec non in parte altera Philosophiæ practicæ universalis de praxi morali in genere docentur, ea omnia curam animæ respiciunt.* Et, quod ex modo dictis facile intelligitur, *curam quoque animæ respiciunt omnia, quæ in ceteris Ethicæ partibus demonstrantur & inculcantur.*

Paret

Paret itaque, quam multa requirantur ad curam animæ, si quidem nihil desiderari debet, quamvis vulgo nulla habeatur, quasi in totum fortunæ sit committenda, nisi quatenus mores ad eandem ducunt: id quod tamen vix ultra educationem extenditur, utur etiam in hac maxima pars eorum, quæ facienda erant, fortunæ relinquatur. Anima præcipua hominis pars est: ea enim distinguitur a rebus mere materialibus & in quantum usu facultatum cognoscendi rationis usum acquirit, ut actiones suas eidem convenienter dirigere possit, a brutis differt, & recta actionum directione felicitatis compos sit, qua brutis frui minime datur. Quamobrem homini quoque potissimum incumbere debebat cura animæ & cura corporis propter animam. Male igitur personam hominis gerunt, qui vel curam corporis & animæ simul abjiciunt, vel solam corporis curam habent. Discimus quoque ex iis, quæ in propositione præsentæ dicta sunt, a cura animæ nunquam esse desistendum, non modo ea de causa, ne habitus acquisiti amittantur, verum etiam ut ulterius perficiantur. Absit enim, ut existimes, habitus singulos, circa quos versatur cura animæ, ad eum perfectionis gradum evahi posse, ut ulterius perfici nequeant. Recte enim jam dudum inculcatum est, quod subsistere hic idem sit ac recedere. Obiter quoque observamus, quod felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimantes fingant quandam felicitatem sibi eum brutis communem, ut propterea non sit quod miremur, si bruta feliciora pronuncient hominibus, quia non tot molestas perceptiones habent, quot homines, & intellectu destituta rationisque usu minime pollentia mala sua non perinde sentiant, quemadmodum homines. Huc etiam referunt, quod conscientia careant, quam pro carnifice hominis habent, ac tandem in eam demenciam prolabuntur, ut sibi persuadent, ad similitudinem brutorum esse vivendum, si felices esse velimus.

§. 136.

*Quenam hic
de eodem
tradenda.*

Quia omnia, quæ de intellectu & voluntate ac noluntate perficiendis & de virtutibus intellectualibus & moralibus in Ethica & philosophia practica universali demonstrantur, ad curam animæ spectant (§. 135.); in præsentī de cura animæ ea saltem tradenda sunt, quæ in genere de eadem tenenda, ceteris ad exercitium hujus curæ spectantibus.

Nimirum qui operam dare debet, ut ea faciat, quæ de perficiendis facultatibus animæ in usum virtutum intellectualium & moralium & de cultura earum præcipiuntur, & de fuga vitiorum inculcantur; ad ea facienda, iisdem opposita fugienda voluntatem & noluntatem ad constantiam & perpetuitatem ante determinare debet in genere, quam eandem sibi promittere potest quoad singulas virtutes ipsisque opposita vitia, ne a vero tramite deflectat, sed omnem vitam ad normam rationis componat. Quamobrem haud difficulter patet, singularem quandam dari curam, ut mens sana conservetur. Et de hac in præsentī nobis est dicendum,

§. 137.

*An cura ani-
mæ virtus
sit.*

Cura animæ virtus est. Cura enim animæ confertur in acquirendos, conservandos & perficiendos habitus utendi facultatibus animæ atque habitus usu earundem comparandos (§. 135.), seu perfectionem animæ accidentalem (§. 134.). Quoniam itaque lege naturali præcipitur, ut actiones nostras omnes dirigamus ad perfectionem nostram, minime autem ad imperfectionem (§. 152. part. 1. Phil. pract. univ.), & eadem obligamur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu nobis possibilem (§. 211. part. 1. Jur. nat.) atque consensum usus earundem (§. 204. part. 1. Jur. nat.); cura animæ legi naturæ conformis est. Quamobrem

obrem cum omnis habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi virtus sit (§. 341. part. 1. *Phil. pract. ant.*); cura animæ virtus est.

Nemo negat, curandum esse, ut sit mens sana in corpore sano. Hoc ipso autem præcepto cura animæ & corporis continetur, quamvis cura corporis latius extendenda videatur: de quo in capite sequente disquiremus. Quemadmodum sanitas corporis eum denotat statum, quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur (§. 345. part. 1. *Jur. nat.*); ita mens sana dicitur, quando singulæ facultates impenduntur in eum usum, quem habere debent. Quamobrem sicuti peculiaris datur cura in sanitatem corporis conferenda; ita etiam cura quædam peculiaris est, quam mentis sanitas exigit, ut scilicet semper faciamus rectum facultatum animæ usum, vitemusque abusum & non usum. Atque hinc apparet curam animæ potissimum versari circa exercitium virtutum & fugam vitiorum vitiationemque omnis culpæ, atque nos incitare ad tollendam imperfectionem nobis adhuc inhærentem, quæ recto facultatum usui & vitando non usui obstat. Sed hæc omnia ex sequentibus luculentius elucescent. Non igitur fingimus virtutem, quæ non datur, nec præter necessitatem a virtutibus ceteris separamus inutiliter, quæ ipsis communia sunt, sit ita quod cura animæ ceteris virtutibus quasi immerfa vulgo consideretur, quemadmodum etiam pietati & obedientiæ erga Deum accidit, quæ tamen hoc non obstante tanquam peculiare virtutes considerandas esse abunde patet ex iis, quæ in parte tertia Ethicæ de utraque demonstravimus. Quamvis enim in praxi ad exercitium unius virtutis concurrant etiam aliæ, immo sine hoc concursu illa omnibus numeris absoluta esse nequeat; hoc tamen non obstante de singulis sigillatim agendum, ut ante acquirantur, quam ad exercitium reliquarum concurrere possunt. Quoniam in Ethica docendum est, quomodo habitus actiones nostras juxta legem naturæ determinandi acquirere debeamus,

(*Wolffii Ethica Pars IV.*)

Z

hi

hi vero habitus virtutes sunt (§. 321. *part. i. Phil. præf. univ.*); in virtutibus quoque discernendis non sequimur auctoritatem aliorum, qui eas in certas species distinxerunt & peculiaria iisdem nomina imposuerunt, multo minus acquiescimus in æumine vulgi, quod, prouti occasio tulit, certis nominibus quæ diversa ipsi videbantur discrevit, sed ipsa lege naturæ duce utimur, ad cujus observantiam alios perducere intendimus monstraturi iter, quod faciendum, ut consequamur aptitudinem vivendi vitam hominis. Cum enim homo iis gaudeat facultatibus, quarum recto usu efficitur rationalis; naturæ ejus maxime convenit, ut ratione dirigat actiones suas. Alias nimirum non vitam hominis vivere dicendus. Nemo igitur miretur, quod in tractanda Ethica a more communi discedamus.

§. 138.

*Quamnam
solicitudi-
nem cura
animæ exi-
gat.*

Qui curam animæ habet, sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit. Cura enim animæ confertur in perfectionem ipsius accidentalem (§. 134.), consequenter in eam, quæ a nobis acquirenda, non vero per naturam actu inest (§. 202. *part. Jur. nat.*). Quamobrem cum omnis cura animæ ad perfectionem ejus acquisitu possibilem tanquam ad scopum tendat, consequenter fieri nequeat, ut curam animæ habeat, cui non firmiter propositum est animum suum quantum fieri potest perficiendi, perfectionem vero acquisitam conservandi & ad majorem gradum evehendi; qui curam animæ habet sollicitus omnino est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit.

Sollicitudo hæc præcipuam partem ejus curæ facit, quam de anima habere debemus, tantum abest, ut ab ea separari possit.

possit. Dicitur cura in genere sollicitudo de re quadam; quatenus ejus acquisitio, vel conservatio dubia viderur, in quam fertur appetitus, vel etiam eventus possibilis, quem averſamur. Quamobrem sollicitudo ista stimulus est ad omnia facienda, ut id, quod appetimus, acquiramus, vel ejus jacturam averſamur, conservemus, aut malum, quod metuiamus, avertamus, in quantum in potestate nostra est. Si quid enim in potestate nostra non est, agnita impotentia nostra subsistimus in voluntate inefficaci, aut in votis. Cura igitur animæ requirit sollicitudinem, ne forſan non usu facultatum noſtrarum omittatur, quod ad perfectionem acquirendam, vel conservandam & augendam fieri poterat, vel illarum abusu committatur, quod obſtare poterat, quo minus eandem consequamur, aut jam acquisitam augeamus, vel etiam periculo eam amittendi nos exponere poterat. Atque hinc intelligitur qualis sit animus ejus, quem cura animæ occupat.

§. 139.

Quoniam qui curam animæ habet sollicitus est, ne *Diligentia* quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.), diligens *perfectionem* gentia vero consistit in commissione eorum omnium, quæ *anima a* certo fine fieri debent (§. 751. part. 1. *Phil. præct. univ.*). *Qui ra animæ curam animæ habet, in promovenda perfectione ejus omnem diligenter dependet. tiam adhibet.*

Nascitur diligentia ex sollicitudine, sine qua cura animæ non concipitur. Multi sunt actus animæ, quorum unus ab altero dependet, quique simul adesse debent, siquidem curam animæ habere dicendus es, quemadmodum quoque in ceteris contingit, acute a se invicem distinguendi, quamvis vulgo hoc negligatur. Sane nisi hoc facias, distinctam curæ, quæ animæ causa habenda, notionem non consequeris, saltem non

quantum satis est. Facile autem fieri poterat, ut non sufficientem curam in perfectionem animæ vel adipiscendam, vel ad gradum sublimiorem evehendam conferas, nisi satis distinctam, &, quantum sufficere poterat, adequatam ejus notionem habeas. Quodsi hoc monitum ubivis observes, facile videbis, nos nullibi affectare subtilitates inanes ostentationis magis, quam utilitatis gratia: a quo puerili more dudum alieni sumus, qui jam sæpius professi sumus nos non ad pompam, sed ad utilitatem generis humani philosophari, quem finem nobis in omni labore nostro constituimus, utiles nos præbere volumus aliis, ut ipsis inserviando consumamur, quippe dudum convicti, neminem hominum sibi soli vivere.

§. 140.

*Circumspecte
agendi mo-
rem cura
animæ gi-
gnit.*

Similiter quia curam animæ habens sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ promovendam quomodocunque facit (§. 138.), ideoque necesse est, ut actiones nostras tam positivas, quam privativas probe expendamus, ne quid faciamus, quod erat omitendum, vel omitramus, quod erat faciendum, nisi aliquid in cura animæ desiderari debeat; *Qui curam animæ habet, non modo ad actionem suam quamcunque animum attendere, verum etiam expendere debet, cur eandem committat, vel omittat, ad quemnam habitum vel acquirendum, vel conservandum, vel ulterius perficiendum faciat, & num facultatibus omnibus decenter utatur, ideoque quicquid agat, certus esse studeat opus est, se ne latum quidem unguem a lege nature, actionum humanarum norma immutabili (§. 142. part. I. Ph. l. præf. univ.), discedere, consequenter ut circumspecte agat.*

Alia longe ratio est sanitatis animæ, quam corporis. In corpore sano actiones naturales omnes recte se habent, quam-
diu

diu structura organorum illæsa persistit, nec error quidam externus, ut cum *Galeno* loquamur, contingit, ut actio organi impediatur, ad quam producendum ipsum in se spectatum aptum est. Enimvero si mens sana esse debet, usus facultatum studio nostro acquirendus & in agendo liberæ deinceps voluntati subjicitur, ita ut ratione regendus sit. Quamobrem actiones liberæ requirunt circumspectionem, quam nobis insinuat cura animæ. Perpendendum vero est, quomodo actiones nostræ tendant ad perfectionem animæ atque status ejusdem, ut qualis circumspectio adhibenda sit satis intelligatur. Nimirum actiones non modo tendunt ad perfectionem nostram, si pertinent ad exercitium, quo habitus acquiritur (§. 430. *Psych. empir.*), verum etiam quælibet actio ex habitu proficiscens facit ad ejus conservationem & perfectionem (§. 431. *Psych. empir.*). Præterea quoque fieri potest, ut circumstantiæ singulares casus emergentis usum facultatis cujusdam alterent, ut actio alias bona a rectitudine sua deflectens labe inficiatur, facile deinceps in ipsum habitum derivanda, nisi cautio adhibeatur. Actiones autem ad perfectionem status tendunt, quatenus sunt causa voluptatum & molestias arcent.

§. 141.

Cura animæ studium virtutis conservat & virtuti voluntatis Cura animæ constantiam & perpetuitatem conciliat. Qui enim curam animæ studii virtutis habet, omnem diligentiam adhibet in promovenda perfectione animæ (§. 139.). Quamobrem cum perfectio animæ trix & conquisita in virtutibus intellectualibus & moralibus consistat stantia ac (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*); virtutibus intellectualibus & moralibus indefessam operam navat. Cura igitur animæ studii voluntatis virtutis conservat. Quod erat unum.

Qui curam animæ habet sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomo-

docunquē promovendam facit (§. 138.) & actiones suas omnes expendit, ad quænam habitum acquirendum, vel conservandum, aut perficiendum faciant, certusque esse studet, ne latum quidem unguem a lege naturæ discedat (§. 140.). Quoniam itaque perfectio animæ in virtutibus intellectualibus & moralibus, qui sunt habitus intellectus & voluntatis atque noluntatis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*), consistit (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), virtutes autem sunt habitus actiones suas legi naturæ conformiter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. præf. univ.*); qui curam animæ habet, a virtutis tramite nullo modo se abduci patitur, sed in eodem semper manet. Quamobrem cum constantia voluntatis consistat in immutabilitate in casu præsentis, & perpetuitas in identitate in eodem casu recurrente, quo scilicet idem agendum est, quod antea fuerat actum (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*), & utraque ad virtutem requiratur (§. 328. *part. 1. Phil. præf. univ.*); cura animæ virtuti constantiam & perpetuitatem voluntatis conciliat. *Quod erat alterum.*

Cura animæ tota consistit in eo, ut virtutes morales acquiramus, conservemus ac indies, quantum datur, perficiamus, virtutes autem intellectuales, in quantum sine iis virtutes morales subsistere, vel incrementum capere, aut ad gradum sublimiorem evehi nequeunt. Etenim virtutes intellectuales non per se appetuntur, sed propter morales. Intellectus regere debet appetendi & averlandi facultatem, ac inprimis rationalem, seu voluntatem & noluntatem, ut homo recte agendo felicitatem consequatur, in quam naturaliter fertur appetitus ejus (§. 324. *part. 2. Phil. præf. univ.*). Quemadmodum itaque Rector civitatis est propter populum, non vero populus propter ipsum; ita quoque intellectus propter voluntatem & noluntatem, non vero voluntas & noluntas propter intellectum homini competere censendus est.

Et

Et idem in genere intelligitur de facultatibus cognoscendi & appetendi atque averfandi. Ordinem igitur naturæ pervertunt, qui felicitatem ex perceptionibus jucundis æftimant, quafi facultates cognoscendi habeat homo propter appetitum & averfationem, ut is perceptiones jucundas procuret, hæc moleftas abigat, quomadmodum ordinem Reip. pervertunt, qui populum propter Rectorem civitatis eſſe fingunt, ut is in omnium eorum, quæ ipſum delectant, abundantia vivat. Ac ideo contingit, ut felicitate cadant qui ordinem naturæ pervertunt in uſu facultatum animæ, ſeu earum a ſe invicem dependentia, ſicuti ſalus Reip. perit, ſi ordo Reip. quoad mutuam dependentiam Rectoris civitatis & ſubditorum pervertitur. Qui curam animæ habet, naturæ ordinem ſequi, non pervertere debet. Quamprimum vero quis curam animæ abjicit, voluntas conſtans & perpetua eſſe nequit, qua fervet virtutis cultura. Cum enim actiones ſuas non amplius referat ad perfectionem ſuam, ut inde deſumantur motiva agendi, quæ in omni caſu eadem ſunt, ſed motiva potius aliunde petita admittit, quæ pro varietate circumſtantiarum variant, a ſuo propoſito ſe dimoveri patitur, nec idem ſemper agit in eodem caſu recurrente, non ſemper ſibi ſimilis. Deest igitur voluntatis conſtantia & perpetuitas (§. 1062. part. 1. Theol. nat.), quam virtus requirit (§. 328. part. 1. Phil. præſt. univ.).

§. 142.

Quoniam cura animæ ſtudio virtutis conſervat atque *Motivum* virtuti conſtantiam & perpetuitatem voluntatis ac noluntatis *cura animæ* conciliat (§. 141.), ſine virtute autem nemo felix eſſe poteſt, nec felicitas a virtute ſejungi poteſt (§. 400. part. 1. Phil. præſt. univ.); *cura animæ felicitatem hominis promovet, tum qua acquirendam, tum qua conſervandam, conſequenter qui felix eſſe vult, curam animæ ſemper habere, nunquam abjicere debet.*

Feli-

Felicitas, quam natura inhiant omnes, curam animæ commendat, modo intelligatur, in quonam vera felicitas consistat, & quænam ad eandem ducat via. Inter curam animæ & felicitatis desiderium adeo arctus nexus est, ut, qui falsam de felicitate fovet opinionem, se animam suam diligenter curare sibi persuadeat, si perceptionibus jucundis eandem opplere studeat, Quamobrem non fore quenquam facile mihi persuadeo, qui non agnoscat felicitatis desiderium esse motivum curæ animæ. Ast ne quis falsam foveat de hac cura opinionem, sibi que videatur eandem habere, dum omnem abjicit; necesse est, ut suum de felicitate errorem agnoscat. Videmus itaque quam sit necesse, ut veræ felicitatis notio menti insinuetur, antequam cura animæ legitima, qualem definivimus (§. 134.), sese commendet. Quæ vero eo fine facienda sint, ex iis patet, quæ de felicitate vera passim demonstravimus, prouti occasio juxta leges methodi, quas in systemate condendo observamus, sese obrulit. Quævis igitur huc spectantia, sicuti in aliis, suo loco sunt quærenda.

§. 143.

*De influxu
timoris Dei
in curam
animæ.*

Curam animæ adjuvat timor Dei, nec Deum timens curam animæ abjicere potest. Cura enim animæ virtutis studium conservat (§. 141.). Quamobrem cum timor Dei in omnem virtutem influat, ejus nimirum studium commendando & ad idem nos incitando (§. 339. part. 3. Eth.), ideoque curam animæ homini insinuet, eamque constantem ac perpetuam efficiat (§. 1062. part. 1. Theol. nat.); curam animæ omnino adjuvat. *Quod erat unum.*

Quoniam vero timor Dei curam animæ homini insinuat eandemque constantem ac perpetuam efficit, *per demonstrata*; ut timens Deum eandem abjiciat fieri nequit, nisi una

una abjiciat timorem Dei : quod cum hypothesi repugnet, cum qui timorem Dei abjicit eum timere dicendus non sit, timens Deum curam animæ abjicere nequit. *Quod erat alterum.*

Equidem timor Dei virtus est (§. 319. *part. 3. Eth.*), ideoque ad ea pertinet, quorum rationem habere debet, qui curam animæ habet; hoc tamen non obstante in curam quoque animæ influit, ut ad eandem nos non modo incitet, verum etiam eandem conserveat atque indies acriorem reddat. Memini, me jam antea monuisse, virtutem unam influere in virtutem alteram, ita ut hæc illi cum fenore reddat, quod ab ea accepit. Ponamus te de cura animæ nondum cogitantem adduci ad timorem Dei, id quod fieri posse extra omne dubium est (§. 318. 218. 228. *part. 3. Eth.*). Dubium non est, quin timor Dei menti tuæ insinuet curam animæ (§. 140. *h. §. 1176. part. 1. Jur. nat. & §. 278. part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero ubi agnoscis, timorem Dei esse virtutem (§. 319. *part. 3. Eth.*), cum cura animæ virtutis studium conserveat (§. 141.); si curam habes animæ, Deum quoque ut timeas operam dabis. Ponamus ex adverso, te curam animæ habere, ad quam nondum præsupposito timore Dei te adduci posse manifestum est, quatenus felicitas eam tibi commendat (§. 142.). Quodsi jam porro agnoscis, timorem Dei non modo esse in numero virtutum (§. 319. *part. 3. Eth.*), quarum studium cura animæ conservatur (§. 141.), verum etiam in omnes virtutes reliquas influere (§. 339. *part. 3. Eth.*), cura animæ ad timorem Dei te adducet, ipsi curæ animæ mox superperias laturum. Pater itaque, quomodo cura animæ & timor Dei sororio vinculo cohereant, ut se mutuo ad se invicem trahant. Accidit hoc quoque in virtutibus ceteris, quarum omnium indivulsus quidam nexus est, quem facile perspicit, qui singulas intimius cognitæ atque perspectas habet. Atque hunc nexum tanto facilius videmus, si virtutum scientiam ex systemate haurimus, in quo per concatenatas demonstra-

tiones mutua illarum a se invicem dependentia fit manifesta. Opus vero est, ut huc animum advertamus, si ad virtutis cuiusdam studium nos, vel alios adducere velimus, ne per ambages consequi studeamus, quod facilius obtinere poteramus, nec præter necessitatem studium virtutis reddamus molestius. Timor Dei ac cura animæ ad eundem scopum tendunt. Timens enim Deum sollicitus est, ne quicquam committat, quod voluntati Numinis adversum (§. 1177. part. 1. Jur. nat.); curam animæ habens sollicitus est, ne latum unguem a lege naturæ recedat (§. 140.): Deus autem aliud non vult, quam ut actiones nostras legi naturæ conformiter determinemus (§. 278. part. 1. Phil. præf. univ.), consequenter ne latum unguem a lege naturæ recedamus.

§. 144.

Qualis voluntas ad præcuram animæ requiratur.

Ut curam pro anima gerere velis, voluntas & noluntas bona prærequiritur; ut vero eam recte geras, voluntas & noluntas perfecta sit necesse est. Qui enim curam pro anima gerere vult, sollicitus esse tenetur, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ promovendam facit (§. 138.), consequenter cum lex naturæ urgeat, ut omnes actiones nostras dirigamus ad nostram perfectionem (§. 152. part. 1. Phil. præf. univ.), ut non faciamus, nisi quod legi naturæ convenit, ideoque voluntas ejus determinata esse debet generaliter ad actiones legi naturæ conformes committendas, noluntas vero ad actiones eidem contrarias committendas. Enimvero voluntas bona est, si generaliter determinata fuerit ad actiones legi naturæ conformes committendum (§. 121. part. 2. E. h.) & noluntas bona est, si generaliter determinata fuerit ad actiones lege naturali prohibitas non committendum (§. 127. part. 2. E. h.). Pater itaque, ut curam pro anima gerere velis, voluntatem & noluntatem bonam requiri. Quod erat unum.

Quo-

Quoniam ut quis curam animæ recte gerat non sufficit, ut velit nullam committere actionem nisi legi naturæ conformem, sed necesse est ut eadem quoque sit conformis, *per demonstrata*, consequenter ut cura animæ recte geratur, exacta juris naturæ scientia requiritur, voluntas autem perfecta est, quæ exactam requirit juris naturæ scientiam (§. 133. *part. 2. Eth.*), atque ab eadem per consequens etiam pendet noluntas perfecta; ut curam animæ recte geras, voluntas & noluntas perfecta sit necesse est. *Quod erat alterum.*

Si voluntas bona quidem fuerit, non vero perfecta, cum erroribus in determinationem voluntatis in casu dato, quando agendum, influentibus committere possis actiones legi naturæ contrarias (§. 131. *part. 2. Eth.*); curam animæ quidem habere vis tibi que gerere videris, revera autem non geris, sed falleris. Curam igitur animæ gerere nondum potes, quamvis velis. Perinde nimirum est, ac si morbo medellam ferre velis, sed utaris remedio, quod morbo non medetur, sed periculosiorem facit. Qui animæ curam gerere vult, addiscere omnino debet, quomodo eam gerere debeat, seu quænam committendæ sint actiones, quænam omittendæ: id quod aliunde, quam a scientia juris naturæ expectari nequit, quæ voluntatem bonam facit perfectam. Pendet nimirum voluntatis & noluntatis determinatio a iudicio intellectus, quod scientiam juris naturæ supponit, si actio eidem conformis esse debet. Quænam vero ad hoc requirantur, ut voluntas efficiatur bona & indes magis magisque perficiatur, ut corrupta emendetur atque corruptio, quantum fieri potest, præcaveatur, quo etiam pertinet reductio appetitus sensitivi ad consensum cum rationali, sub qua simul continetur regimen affectuum; abunde ostendimus in parte secunda Ethicæ & haud pauca eodem spectantia tradidimus in parte altera Philosophiæ practicæ universalis.

§. 145.

De cura animæ a dilectione sui non sejungenda.

Qui seipsum diligit, curam animæ habere debet. Qui enim se diligit, omni studio id agere debet, ut sit felix, sibi que cavere, ne fiat infelix (§. 606. part. 1. Jur. nat.). Enimvero qui felix esse vult, curam animæ semper habere, nunquam abjicere debet (§. 142.). Quamobrem qui seipsum diligit, curam animæ habere debet.

Fieri non potest; ut homo seipsum diligit, nisi curam animæ habeat. Facile autem intelligitur, ad dilectionem sui requiri, ut curam pro anima recte geramus, consequenter voluntas & noluntas perficiatur (§. 144.). Dilectio sui veluti mater est curæ animæ, modo quis didicerit, quid sit dilectio sui: id quod sufficienter explicavimus in capite præcedente.

§. 146.

Quod cura animæ a dilectione sui inseparabilis sit.

Qui curam animæ non habet, seipsum non diligit. Etenim qui felix esse vult, curam animæ semper habere, nunquam abjicere debet (§. 142.), consequenter si eandem abjicit, omni studio id minime agit, ut sit felix, nec sibi sufficienter cavet, ne fiat infelix. Quamobrem cum se non diligit, qui non omni studio id agit, ut sit felix, sibi que caver, ne fiat infelix (§. 606. part. 1. Jur. nat.); qui curam animæ non habet, seipsum quoque non diligit.

Neglectus igitur curæ animæ signum est deficientis dilectionis sui. Quamobrem cum negari non possit, plerosque homines curam animæ nullam habere; fatendum omnino est, paucos etiam seipsos diligere. Defectus curæ animæ redundat in dilectionem sui. Quamvis enim agnoscas, quenam ad dilectionem sui requirantur, tibi que propositum sit ea facere, quæ dilectio sui exigit; nisi tamen accedat cura animæ, & nunquam seponatur, propositum erit inefficax. Quamvis diximus, dilectionem sui esse veluti matrem curæ animæ (not.

(*not. §. 145.*); quis tamen est qui nesciat non sufficere, ut proles nascatur, sed necessarium quoque esse, ut educetur. Quodsi intelligas, quomodo te diligere debeas, vides equidem curam animæ ad dilectionem sui requiri; non tamen propterea ad actiones singulas eam attentionem affers, easdemque ita expendis, quemadmodum facit, qui indefessam animæ curam gerit (§. 140.), atque ita studium istud languescit, tandemque prorsus extinguitur, in quo dilectio sui consistit (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 147.

Cura animæ exigit, ut homo actiones suas omnes dirigat ad gloriam Dei. Cura enim animæ confertur in perfectionem actionum ad animæ accidentalem (§. 134.). Quamobrem cum hæc con-*gloriam Dei* sistat in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. 912. *requisita ad part. 1. Theol. nat.*); cura animæ exigit, ut homo studeat sese *curam ani-* aptum efficere ad gloriam Dei manifestandam. Enimvero *ma.* homo per determinationem actionum liberarum gloriam divinam non aliter manifestare potest, quam si motiva earundem sint attributa divina (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*). Cura igitur animæ exigit, ut homo actiones suas determinet per motiva ab attributis divinis desumpta, consequenter cum sic verbis & factis testetur se perfectionem Dei summam agnoscere, easdem ad gloriam Dei dirigere studeat (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*).

Ad hanc actionum humanarum ad gloriam Dei directionem faciunt non modo ea, quæ de pietate, verum etiam cetera omnia huc spectant, quæ de officiis hominis erga Deum reliquis demonstravimus in parte tertia Ethicæ. Ostendemus vero etiam in sequentibus, quomodo in specie hæ, vel istæ actiones ad gloriam Dei dirigantur, ut ipsum colamus in omnibus actionibus, quemadmodum lege naturali præcipitur

(§. 1124. part. 1. *Jur. nat.*). Atque hinc patet, quo tandem tendat cura animæ.

§. 148.

*Quid cura
animæ in-
tendi debeat.*

Quoniam cura animæ exigit, ut homo actiones suas omnes dirigat ad gloriam Dei (§. 147.), homo autem a Deo conditus est, ut gloriam suam promoveat (§. 115. part. 3. *Eth.*); cura animæ exigit, ut finem consequi studeamus, ob quem creati sumus, sicque cives mundi dignos nos præstemus.

Vide, quæ de hac re uberius exposuimus, cum de pietate ageremus (not. §. 116. part. 3. *Eth.*). Quemadmodum boni civis officium negligit, qui actiones suas non ita dirigit, ut ad consequendum finem civitatis pro virili conferat, quod ab ipso conferri potest, nec civis nomen meretur, indignus qui in civitate vivit atque bonis fruitur, qui ex societate civili in membrum quodcunque redundant (§. 9. part. 8. *Jur. nat.*); ita quoque homo non meretur nomen civis mundi, qui actiones suas non dirigit ad gloriam Dei, finem non solum, ob quem ipse creatus est (§. 115. part. 3. *Eth.*), sed & finem totius mundi, quem Deus per ejus creationem intendit (§. 629. part. 1. *Theol. nat.*), indignus, qui in mundo vivit atque iis bonis fruitur, quibus Deus pro bonitate sua indies cives mundi cumulat (§. 698. part. 1. *Theol. nat.*). Sane creaturæ omnes sunt specula perfectionum divinarum (§. 785. part. 1. *Theol. nat.*), eas representantes, quatenus per determinationes ipsis intrinsecas nobis manifestantur (§. 784. part. 1. *Theol. nat.*), & propterea dignæ, ut locum obtinuerint in hoc mundo, quem Deus manifestandarum perfectionum suarum causa produxit (§. 629. part. 1. *Theol. nat.*). Hominem itaque maxime dedecet (§. 195. part. 1. *Phil. præf. univ.*), nisi quoque qua liberum agens perfectionum divinarum speculum fieri velit, cum & ipse propter determinationes essentialis locum in hac serie rerum obtinuerit, & civis mundi fa-

ctus

Etus sit, ut facultatum ipsi concessarum usu legitimo Deum ex creaturis ceteris & seipso agnoscens (§. 1131. 1135. *part. 1. Jur. nat.*) actionum liberarum directione perfectiones Dei manifestet (§. 115. *part. 3. Eth.* & §. 919. *part. 1. Theol. nat.*). Pudeat igitur hominem, quod, cum creaturæ omnes optime locum suum in hoc universo tueantur, ipse adeo degener sit ad tuendum locum, quem per essentiam & naturam suam in mundo obtinuit. Puto ex hisce satis constare, quamnam præcipua pars sit illius curæ, quæ pro anima habenda, quamvis vulgo non agnosceatur, saltem non satis distincte. Nec minus pater, quam parum intelligant quid sit homo & quamam ipsi persona imposita sit, qui atheismo representationem Dei tollunt, & materialismo illi juncto perfectionem hominis accidentalem destruunt, hominem convertentes in machinam maxime absurdam, utpote motibus sibi invicem contrariis obnoxiam.

§. 149.

Quia cura animæ exigit, ut finem consequi studeamus, *De sollicitudine* ob quem creati sumus (§. 148.), qui cum fine totius universi *dine* servidem est (§. 115. *part. 3. Eth.* & §. 629. *part. 1. Theol. nat.*); *viendi* Deo. qui curam pro anima gerere vult, *sollicitus esse debet*, ut Deo *serviat* (§. 195. *part. 3. Eth.*).

Servus domino servit, quando præstat operas domino utiles (§. 1080. 1107. *part. 7. Jur. nat.*). Homo servus Dei est (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*), at cum Deus sit sibi ipse sufficiens (§. 428. *part. 1. Theol. nat.*); ideoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indigeat (§. 427. *part. 1. Theol. nat.*); operas Deo utiles nullas præstare potest: quoniam tamen vult, ut actiones suas dirigat ad finem totius universi (§. 918. 629. *part. 1. Theol. nat.*), operæ Deo quasi utiles in directione actionum ad finem universi consistunt. Atque ita servit Deo, quando actiones suas ad finem totius universi, gloriæ nimirum divinæ manifestationem

tionem dirigit, consequenter eam pro anima gerit curam, ut sit apta ad gloriam Dei promovendam. De hac actionum directione plura diximus, cum de pietate ageremus (§. 118. & seqq. part. 3. Eth.). Quod si ea probe perpendamus, tanto luculentius constabit, quomodo Deo domino nostro tanquam servi operas quasi utiles præstemus. Nimirum dum actiones ad finem totius universi dirigimus, qui est gloriæ divinæ manifestatio (§. 608. part. 1. Theol. nat.), eo ipso easdem dirigimus ad perfectionem totius universi (§. 673. part. 1. Theol. nat.), quemadmodum Deus vult ut faciamus (§. 920. part. 1. Theol. nat.), sicque homo confert, quod Deus vult, ad perfectionem operis ipsius. Non est quod objicias, quasi Deum dedecet, ut perfectio operis sui dependeat a facto hominum, quasi ipse eidem omnem perfectionem dare non potuisset: perperam enim mundus fingitur ad similitudinem operis arte humana facti, quod manum emendatricem ab alio artifice expectat. Cum enim finis mundi, ob quem is a Deo conditus fuit, talem seriem rerum requirat, in qua homines rationis usu pollentes & libera voluntate gaudentes existunt; fini intento conveniens fuit, ut quidem vellet hominem actiones liberas suas dirigere ad finem totius universi, permittere tamen debuit, ut libertate abusus dirigeret aliter, præsertim cum hoc minime obstarer, quo minus finem a se intentum ex asse consequeretur. Legenda saltem sunt, quæ de permissione mali prolixè admodum demonstrata & uberius explicata sunt in parte prima Theologiæ naturalis, ut dubium hoc, si quod est, evanescat.

§. 150.

Quod cura animæ eo tendat, ut Deo vivamus.

Quoniam cura animæ exigit, ut actiones omnes ad gloriam Dei referamus (§. 147.), atque solliciti simus, ut eidem serviamus (§. 149.); Qui curam pro anima gerit, non sibi, sed Deo se vivere, constanter meminisse debet, quicquid agat, omnisque animæ cura eo tendit, ut Deo vivamus.

Pleri-

Plerique homines putant, se sibi vivere, saltem ita actiones suas componunt, quasi sibi vivendum esset, quamvis vulgo dicatur: omnia facta esse propter hominem, hominē vero propter Deum. Quoniam vero homo vivere debet Deo, ideo quoque superius ostendimus, hominem seipsum diligere debere propter Deum, ex hoc ipso, quod actiones suas dirigere debeat ad finem totius universi, ob quem ipse quoque conditus fuit (§. 53.), unde in præsentī colligimus, quod vivere Deo debeat, non sibi. Quodsi ergo nos diligamus propter Deum, curæ pro anima inest sollicitudo, ne nobis, sed Deo vivamus.

§. 151.

Similiter quia cura animæ exigit, ut actiones omnes ad *Sollicitudo* gloriam Dei referamus (§. 147.), consequenter eas per *modo pietate* tiva ab attributis divinis desumpta determinemus (§. 919. *part. cum cura*. 1. *Theol. nat.*), pius autem est, qui actiones suas per *motiva animæ* conab attributis divinis desumpta determinat (§. 339. *part. 1. Phil. juncta. præf. univ.*); Qui *curam animæ* habet, maxime sollicitus est, ne in studio pietatis diligentiam suam desiderari patiatur.

Qui omnia probe perpendit, quæ in superioribus de pietate demonstravimus, ultro concedet, curæ pro anima maximam partem esse in pietatem conferendam, inprimis cum pias non modo studium omnis virtutis faciliat, verum etiam virtutem quamlibet ad gradum sublimiorem evchat (§. 344. *part. 1. Phil. præf. univ.*).

§. 152.

Qui *curam animæ* habet, sollicitus est, ut *personam sibi im-* *De persona*
positam recte gerat. Qui enim curam animæ habet, sollicitus *sibi imposita*
est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad *perfectio-* *recte geren-*
nem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.). *da.*
(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) Bb Per-

Perfectio animæ acquisita cum consistat in virtutibus intellectualibus & moralibus (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter in habitibus intellectus & voluntatis atque noluntatis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*), ad determinationem actionum nostrarum juxta legem naturæ necessariis (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), operam vero dare debemus, ut eam personam recte geramus, quam Deus nobis imposuit (§. 426. *part. 3. Eth.*); habitus recte gerendi personam ad perfectionem animæ pertinet. Quamobrem qui curam animæ habet, sollicitus est, ut personam sibi impositam recte gerat.

Qui novit, quid sit recte gerere personam sibi impositam, rectam personæ suæ gestionem curam animæ omnem complecti animadvertet, modo intelligat, quænam persona sibi imposita sit. Homo es, cumque per ipsam essentiam & naturam tuam in te cadant obligatio naturalis (§. 146. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & cum ea simul jura connata (§. 27. *part. 1. Jur. nat.*), persona autem moralis est subiectum certarum obligationum atque jurium, quemadmodum idem de homine morali, qui personæ moralis certa quædam species est, uberius explicavimus (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*); qua homini tibi jam imposita est certa persona, quam gerere debes, nimirum ut vivas vitam homine dignam. Constat porro te esse creaturam Dei (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*), mundi civem (*not. §. 116. part. 3. Eth.*) atque servum Dei (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque una cum creaturis ceteris agere debere propter finem eundem ultimum a Deo per creationem mundi intentum (§. 977. 629. *part. 1. Theol. nat.*), Deoque servire (§. 195. *part. 3. Eth.* & §. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem quoque tibi per creationem imposita est persona civis mundi & servi Dei, quam gerere debes, nimirum ut civem mundi dignum servumque Dei fidelem te præstes. Vivis in societate civili, vivis forsan in conjugali, paterna, aut herili, aut in domo: tibi igitur imposita est persona civis, for-

lar

Iam etiam conjugis, patris aut filii, heri aut servi, patrisfamilias aut domestici, aut in societate quacunque alia persona socii. Sequeris certum vitæ genus, pro quo etiam tibi imposita est certa persona vi obligationum, quas istud vitæ genus postulat, ac inde nascentium jurium. Cura animæ cum exigit sollicitudinem, ne qua ex parte desis obligationi tuæ, neve jure tuo abutaris; quam late pateat cura pro gestione personæ tibi impositæ facile intelligitur, sit ita quod vulgo restringatur ad eum statum, qui providentia divina nobis obligat, seu ad id vitæ genus, quod sequimur. Vulgus enim, cujus ingenium non satis acutum est, nec sufficiens ad omnia attentio, sine qua illius nullus est usus, non perspicit omnem notionum universalium amplitudinem, quas restringit, quamvis multo latius pateant.

§. 153.

Quoniam qui curam animæ habet, sollicitus esse de *agnitio* perbet, ut personam sibi impositam recte gerat (§. 152.); *Qui sonæ multicaram pro anima gerere vult, probe cognoscere debet, quænam sibi plicis nobis personæ impositæ sint, atque id semper menti ejus obversari debet. impositæ ad*

Quomodo cognoscere queamus, quænam personæ nobis *curam animæ* impositæ sint, ex iis intelligi potest, quæ modo ad propositam *neceff*ationem præcedentem annotavimus. Quodsi vero curam pro *ria*. anima recte gerere velimus, actiones singulas, quarum committendarum, vel omittendarum occasio offertur, referre tenemur ad eam personam, quam respicit. Contingit haud raro, ut una eademque actio referri possit ad personas morales diversas, & dum sollicite inquirere adactus es, quænam respectam habeat ad personam, quæ tibi gerenda, non minus contingit, ut circumstantiæ præsentis in mentem tibi revocent personam, quam quod gerere debeas alias non cogitasses. Multum autem utilitatis habet hæc disquisitio, ut operæ non pœniteat, quam eidem impendimus. Certe a persona, quam gerere debemus, desumuntur motiva, quæ

non solum cetera, quibus accedunt, fortiora faciunt, verum etiam pro circumstantiis daris efficacia sunt, quando cetera non sunt. Reddit quoque disquisitio ista nos in agendo magis circumspectos, ut nobis rectius a culpa caveamus alias facile committenda. Tenendum præterea est dari etiam personarum moralium in eodem individuo physico concurrentium nexum, ut unam recte gerere nequeas, nisi simul recte geras alteram. Unde disquisitione illa insuper habita in gestionem personæ unius tacite irrepit vitium, quod de altera non cogitaveris. Pertinent talia ad latebras in animis hominum (§. 72. *part. I. Eth.*), quæ magnum in praxi morali momentum habent, & quarum theoria foret nimis diffusa, & adhuc in desideratis est. Defectum tamen supplet aliorum, quæ in praxi morali hinc inde commendantur, observatio, quæ ad eorum cognitionem in casibus obviis ducit, quamvis eam non intendas, magna arte multaque scientia obtinendam, si destinato comparanda, non ex occasione sumenda. Parum sibi consulit, qui ex occasione sumenda negligit, nec experientia uti vult magistra, cujus & rationis perpetuum esse debet connubium. Talia non negligerentur, si curam animæ haberemus, quemadmodum debemus, & hoc pacto in cura pro anima indies magis magisque proficeremus, sicque eam perfectionem consequeremur, quam natura nobis non denegavit. Imminuerentur quoque querelæ de imbecillitate intellectus & infirmitate humana, quam non naturæ imputare, sed culpæ nostræ tribuere debebamus, nisi in ipsum Deum naturæ autorem injurii esse velimus.

§. 154.

*De notitia
sui ad cu-
ram animæ
requisita.*

Qui curam animæ habere vult, seipsum noscat necessè est. Qui enim curam animæ habere vult, sollicitus esse debet, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.). Quamobrem nosse debet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc

huc deficiat. Noscere vero etiam debet, quænam persona sibi imposita sit (§. 153.). Enimvero notitia sui hominem docet, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat (§. 22.), atque ad eum inprimis requiritur ut cognoscamus modum personam nobis impositam recte gerendi (§. 17.) & sedulo inquiramus, an nobis plura in potestate sint, quam aliis (§. 20.). Qui ergo curam animæ habere vult, seipsum noscat necesse est.

Studium noscendi seipsum cum cura animæ copulandum, ne hæc deficiat a rectitudine sua, nec arctius pateat, quam debet, nec inutiliter latius extendatur, ut fiat inanis. Quod hæc omnia expectanda sint a notitia sui, nullus dubitabit, qui ea cognita & perspecta habet, quæ de notitia sui in capite primo demonstravimus. Notitia igitur sui curam pro anima gerendam plurimum perficit & hæc cum illa incrementa capit. Datur vero etiam mutuus quidam notitiæ sui atque curæ pro anima influxus. Cura animæ incitat hominem ad noscendum seipsum, & ubi cognoscit, quænam adhuc sibi defunt, in id acquirendum curam suam convertit, si qua in re a rectitudine adhuc deficiunt actiones, vel si quibusdam adhuc vitiis se laborare deprehendit, aut si qua in potestate sua non esse cognoscit, illarum defectum supplere, ea emendare studet, horum vero curam abjicit, nec inani animum fatigat. Quo quis magis proficit in notitia sui, qui curam pro anima habere cepit, eo magis quoque proficit in cura, quam pro anima habet.

§. 155.

Qui curam pro anima habet, tam ex alieno casu, quam ex De studio proprio sapere conatur. Qui enim curam pro anima habet, sapiendi ex sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad casu proprio perfectionem suam promovendam quomodocunque facere §. alieno.

potest (§. 138.), consequenter etiam ut emender, quod non faciendum erat, sibi que caveat ab iis, quæ vitanda sunt. Enimvero ex casu tam proprio quam alieno discimus, quod minus recte factum, consequenter quod emendare ac vitare debemus. Qui igitur curam pro anima habet, ex casu proprio discens, quod emendandum, ex alieno quod vitandum sit, illud emendare, hoc vitare studet. Quamobrem cum ex proprio casu sapiat, qui emendare studet, quod minus recte a se factum agnoscit, ex casu autem alieno, qui vitare studet, quod minus recte factum ab aliis; qui curam pro anima habet, tam ex casu alieno, quam proprio sapere conatur.

Quodsi dicas, fieri posse, ut quis ex casu sive proprio, sive alieno sapiat, etiamsi curam pro anima minime gerat; me non habes dissentientem. Verum enimvero hoc tantum obtinebit in casu particulari, prouti circumstantiæ quædam concitant affectus molestos, qui tendunt ad præcavendum id, quod ex facto minus recto secuturum, non vero in casu etiam quolibet alio. Neque constans erit voluntas ab eo abstinendi, quod tibi molestiam creavit, aut creare posse putas: cum, si appetitus in aliquam actionem propendear, metus, quo deterri ab agendo debebas, variis rationibus depellatur, aut saltem efficacia eidem detraharur. Absit emendatio & ardor vitandi quod minus recte factum ab alio, cum absit cura in perfectionem conferenda (§. 134.), quæ minime intenditur.

§. 150.

De imitatione aliorum *Qui curam pro anima habet, præclara exempla sibi imitanda proponit.* Qui enim curam pro anima gerit, sollicitus est, ne quicquam eorum prætermittat, quod ad perfectionem animæ quomodocunque promovendam facit (§. 138.). Quoniam itaque præclara exempla docent, ad quemnam perfectionis

tionis gradum pervenerint alii, qui ad eundem adspirant, nihil intentatum relinquit, quod ad eundem ducere videtur, & ubi cognoscit, quomodo alius ad istum perfectionis gradum pervenerit, idem iter ingreditur. Quoniam itaque alterum imitatur, qui eandem perfectionem acquirere studet, quam acquisivit alius, aut eadem via ad eandem contendit, qua alius eandem consecutus (§. 204. part. 2. *Phil. Pract. univ.*); qui curam pro anima habet, præclara exempla sibi imitanda proponit.

Qui curam pro anima habet, perfectionem suam serio intendit. Omnia igitur media ambabus amplectitur manibus, quam primum ipsi innotescunt. Quantum valeat præclarorum exemplorum imitatio in quolibet perfectionis acquirendæ genere, experientia docet abunde, & ratio patet per ea, quæ in parte altera Philosophiæ practicæ universalis de efficacia exemplorum fusius demonstravimus. Cum cura animæ tendat in quamlibet perfectionem animæ, quæ a nobis acquirenda; ne vel tacente patet, diversas perfectiones, aut, si mavis, virtutes sive intellectuales, sive morales, diversa quoque requirere exempla, quoniam non facile reperitur homo, qui omnibus æque excellit, ut in hoc, vel isto genere non detur alius, qui ipso sit superior. Consulto igitur dixi, curam pro anima gerentem præclara sibi proponere exempla, quæ imitetur, quamvis nec utilitate sua destituatur, si plura simul in eodem genere proponantur. Quemadmodum vero in omni casu alio curandum, ut rationalis sit imitatio, ita idem in præsentī quoque observandum: imitatio enim cæca a cura animæ abducit, dum eidem incumbere tibi videris.

§. 157.

Qui virtutem amat, curam pro anima gerit. Et ex adverso qui curam pro anima gerit, virtutem amat. Cum enim amor moris virtutis

tis & cura
anima.

virtutis pertineat ad amorem rerum inanimatarum, quod per se patet, amor vero rerum inanimatarum tendat ad eas conservandas & si perfici possit, perficiendas (§. 294. *part. 2. Eth.*); qui virtutem amat, virtutem; quam possidet, conservare atque perficere, consequenter etiam nondum acquisitam acquirere studet. Enimvero cura animæ studium virtutis conservat & virtuti voluntatis constantiam atque perpetuitatem conciliat (§. 141.). Quamobrem qui virtutem amat, curam pro anima gerit: *Quod erat unum.*

Quodsi quis curam pro anima gerit, in perfectione animæ promovenda, consequenter virtutibus omnibus acquirendis & perficiendis (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), omnem diligentiam adhibet (§. 139.), ideoque appetitus ejus in virtutem fertur. Quamobrem cum nihil apperamus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); quin voluptatem ex virtute percipiat dubitandum non est. Enimvero virtutem amat, cujus animus dispositus est ad voluptatem ex ea percipiendam (§. 657. *Pfych. empir.*). Curam ergo pro anima qui gerit, virtutem amat. *Quod erat alterum.*

Quod virtutem amet, qui curam pro anima gerit, facile quivis concedet, cum omnis cura animæ eo tendat, ut in virtute continuo proficiamus. Ast forsitan nonnulli adhuc subdubitabunt, utrum cum amore virtutis indivulso nexu cohaereat gestio curæ pro anima, nec ne. Sunt enim haud pauci, quibus virtus placet, non tamen propterea eidem student. Laudant eam in aliis, haud quaquam tamen curæ habent, ut ipsimet eandem consequantur. Inde omnino est, quod vulgo dicatur: Virtus laudatur & alget. Enimvero si cui scrupulus hic injectus est, facile eximitur. Nimirum non quævis voluptas, quæ ex virtute percipitur, ad amorem ejus sufficit, cum affectus jucundi exigant voluptatis gradum magnum

gnum (§. 608. *Psych. empir.*). Neque voluptas illa transitoria esse debet, ut cum ea statim evanescat amor. Neque adesse debent, quæ animum in contrarium agunt & amoris virtutis efficaciam detrahunt, ut virtutem probans, eam tamen non sequatur, sed potius vitia eidem adversa. Quodsi amor supponatur sincerus, ut appetitus in virtutem trahatur, nec ulla adsint impedimenta, quæ resistunt; nulla sane ratio est, cur cura animæ ab amore virtutis abesse debeat, nec eo feramur, quo amor virtutis tendit. Quando amoris virtutis jungitur cura pro anima; amor virtutis ipse spectatur, qualis est, & supponitur amanti constare, quid conferat cura pro anima gerenda ad id obtinendum, ad quod tendit amor. Qui vero vult finem, nisi sibi metipsum contrarius sit, vult etiam media ad finem ducentia (§. 941. *Ontol.*). Nisi hæc observentur, in moralibus tollitur omnis certitudo. Neque vero hoc ullam difficultatem facit in praxi morali. Quando enim non sequi videtur experientiam consulentibus, quod ex sumto colligitur, inquirendum est in causas præsentis, quæ obstant, quo minus sequatur. Et ne ratio & experientia sibi mutuo contrariari videantur; fac ut has compos ejus, quod sumitur, veluti in præsentis amoris virtutis, & in teipso experieris, ex eo sequi, quod inde inferatur, veluti in præsentis, te curam quoque pro anima gesturum. Neque etiam hoc negligendum est, ut perpendatur, num virtutem amemus respectu nostri, an saltem respectu aliorum. Sunt omnino, qui virtutem amant in aliis, non una de causa, non vero eandem in se amant. Quando vero hic de amore virtutis sermo est, eam amamus, quatenus vel in nobis est, vel saltem respectu nostri consideratur & tanquam acquisitu possibilis spectatur. Quæ enim potestati nostræ subiecta non esse, sed extra eam posita intelliguntur; de iis quoque acquirendis minime cogitamus.

§. 158.

Qui curam pro anima gerit, summum bonum consequi studet: & De nexu
(*Wolffii Ethicæ Part II.*)

Cc

EX CURA animæ

Et studii summum bonum consequendi. ex adverso qui summum bonum consequi studet, curam pro anima gerit. Qui enim curam pro anima gerit, omnem diligentiam in promovenda perfectione animæ adhibet (§. 139.), consequenter nihil eorum prætermittit, quod facere potest, ut ad majores continuo perfectiones progrediatur (§. 751. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum in non impedito progressu ad majores continuo perfectiones summum bonum consistat (§. 374. part. 1. Phil. pract. univ.); qui curam pro anima gerit, summum bonum consequi studet. *Quod erat unum.*

Et adverso qui summum bonum consequi studet, is omnem dat operam, ut continuo ad majores perfectiones progrediatur (§. 374. part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter curam omnem, quantum in potestate ipsius est, in perfectionem sui confert. Quoniam itaque cura, quæ in perfectionem animæ confertur, cura animæ est (§. 134.); qui summum bonum consequi studet, curam pro anima gerit. *Quod erat alterum.*

Nemo est qui nesciat, quam diversæ fuerint philosophorum de summo bono opiniones, & quanta animorum contentione de eodem agitata fuerint controversiæ, quodque a felicitate non fuerit distinctum. Nos vero terminum hic sumimus in eo significatu, quem ipsi tribuimus in Philosophia practica universali. Quodsi ergo quis vocabulum in alio significatu sumat, is sibi caveat, ne de veritate propositionis præsentis ex notione sibi familiari statuatur, nonnisi ex ea, quam nos habemus, judicanda.

§. 159.

Modus consequendi Quoniam qui curam pro anima gerit, summum bonum consequi studet (§. 158.); *Quæ de modo consequendi summum bonum*

bonam demonstravimus integro capite in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, ad gerendam pro anima curam quoniam ad eamque faciunt.

Qui summum bonum consequi vult, in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque intendere debet (§. 214. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Aptitudo autem perfectionem aliorum promovendi, perinde ac aptitudo perficiendi corpus & statum externum nostrum animæ perfectio est, sine qua actus externi non sunt possibiles. Anima curam gerit pro corpore, pro statu externo, pro aliorum perfectione. Quæ igitur demonstrantur de modo consequendi summum bonum, habent se per modum medii perfectionem animæ consequendi. Cura animæ confertur in perfectionem ejus (§. 134.). Eam igitur qui habere vult, adhibere debet media sese indies magis magisque perficiendi atque impedimenta, quæ offeruntur, removendi. Quamobrem cura animæ consistit in sollicitudine ea observandi, quæ ad summum bonum consequendum necessaria sunt (§. 138.). Et quoniam omnia, quæ de virtutibus in specie traduntur, non aliter spectanda sunt, quam regulæ, quibus modus animam perficiendi continetur (§. 548. part. 1. *Jur. nat.*); ad curam pro anima gerendam pertinet sollicita observatio eorum, quæ de praxi morali in Ethica in universum demonstrantur. In Ethica nimirum non aliud nobis propositum est, quam ut ostendatur, quomodo cura pro anima sit habenda. Ut curam pro anima geras, non sufficit, ut eam gerere velis, sed nosse quoque debes, quænam sit illa perfectio, ad quam aspirandum, & quænam facienda, quænam non facienda, ut ejus compos fias. Prius ex Jure naturæ, posterius ex Ethica discendum. Curæ autem animæ relictum est, ut ad id, quod Jus naturæ nos docet, adspiremus, & quod Ethica inculcat, circumspecte ac sedulo in usum nostrum convertamus. Atque ita videmus, quomodo omnia inter se cohæreant, nec diversa confunduntur, nec acute discreta præter necessitatem

distingvi putantur, quasi eadem sub diversis nominibus inclulcentur. Conveniunt quæ diximus naturæ animæ: id quod facile perspicitur, si ad dependentiam usus facultatum a se invicem attentio sufficiens afferatur.

§. 160.

*De cura animæ ad vitam perfectam requisi-
ta.*

Sine cura anima ad vitam perfectam aspirare non licet. Quo magis enim actiones nostras legi naturæ conformamus, eo propius ad vitam perfectam accedimus (§. 18. part. 2. *Phil. pract. univ.*), quo magis vero actiones nostræ legi naturæ diffformes sunt, eo majori imperfectioni vita nostra obnoxia est (§. 20. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui vitam perfectam vivere vult, eam ad actiones suas afferre debet attentionem atque circumspectionem, ut certus sit, se ne latum quidem ungvem a lege naturæ recedere. Quoniam itaque hæc attentio & circumspectio ea est, quam cura animæ exigit (§. 140.); sine cura animæ ad vitam perfectam aspirare non licet.

Vita moralis est complexus actionum liberarum, quæ a nobis eduntur (§. 7. part. 2. *Phil. pract. univ.*) & perfectio ejus consistit in consensu actionum liberarum omnium inter se & cum naturalibus (§. 9. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Ut vita hominis perfecta sit, vix sperandum: suos enim quilibet patitur manes. Nimis multa sunt, quæ huic perfectioni obstant, neque omnium remotio a potestate nostra dependet. De eo minime dubitabit, qui vel ad solam educationem animi attendit, ut alia taceamus, quorum disquisitio nos nimis longe a scopo nostro abduceret. Ad eam tamen adspirare debemus, & ne quicquam a nobis prætermittatur, quod a nobis fieri poterat; cura animæ opus est, cui omnino faciem præferunt, quæ de vita perfecta demonstravimus (§. 9. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Ut talia moneamus, plurimum refert, ut constet, quemnam facere debeamus

eorum

eorum usum, quæ alibi demonstrata sunt, sicque pateat, quomodo curam animæ actu gerere debeamus, ne in voluntate inefficaci subsistamus, neve minus recte eam gerendo nobis imponamus.

§. 161.

Qui curam pro anima gerit, perfectionem suam aliorumque ita Qualis sit intendit, ut, si præterea nihil intenderet, propter eam solam ageret; intentio cui si quid præterea intendit, id nonnisi juxta eandem intendit, nec præterea quicquam intendit, nisi quod cum eadem consistere potest, nec nima gerentur, nisi quatenus cum eadem consistit. Cura enim pro anima est, ea est, quæ in perfectionem animæ confertur (§. 134.), ad quam quod spectet aptitudo perfectionem corporis sui atque status sui, itidemque perfectionem aliorum promovendi, extra omne dubium est (§. 348. part. 1. Jur. nat.). Enimvero perfectionem nostram aliorumque in omnibus actionibus nostris ita intendere debemus, ut, si præterea nihil intenderemus, propter eam solam ageremus, & si quid præterea intendimus, nonnisi juxta eandem intendere debemus, nec præterea quicquam intendere licet, nisi quod cum eadem consistere potest, nec aliter, nisi quatenus cum eadem consistit (§. 38. part. 2. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui curam pro anima gerit, perfectionem suam aliorumque ita intendit, ut, si præterea nihil intenderet, præter eam solam ageret, si quid vero præterea intendit, id nonnisi juxta eandem intendit, nec præterea quicquam intendit, nisi quod cum eadem consistere potest, nec aliter intendit, nisi quatenus cum eadem consistit.

Plurimum valet in moralibus intentio, quæ nisi recte se habeat, actionem alias in se bonam vitiat. Quamobrem si cura animæ recte sese habere debeat, recta quoque ad eandem requiritur intentio. Rectitudo intentionis æstimanda est

ex fine, qui intenditur (§. 617. part. 1. *Phil. pract. univ.*): finem autem præscribit lex naturæ, in se indispensabilis (§. 142. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & hac ipsa lege satiscauetur, ne intentio labem contrahat, quatenus ejus directioni subducitur.

§. 162.

*Quanam de
ista inten-
tione obser-
vanda.*

Quoniam cura animæ exigit, ut in omnibus actionibus nostris perfectionem nostram ita intendamus, ut propter eam solam ageremus, etiamsi nihil præterea intenderemus, &, si quid præterea intendimus, id nonnisi juxta eandem intendamus, ideoque solum non intenderemus, & ut id ipsum cum eo, quod primario intendimus, consistere possit, nec aliter intendamus, nisi quatenus cum eo consistere potest (§. 161.); *Quicquid curam pro anima gerens intendit, vel est perfectio quædam animæ, aut sese habet per modum medii ad perfectionem consequendam, aut conservandam, aut etiam ulterius promovendam, vel est necessarium consequens perfectionis, vel denique eandem comitatur.*

Ita si virtuti cuidam operam navamus, perfectionem animæ per se intendimus, eandemque primario, ut operam ipsi acquirendæ impendamus, etiamsi præterea nihil aliud intendamus, quam ut eadem gaudeamus. Si studio Juris naturæ intendimus scientiam boni & mali, ea sese habet ad perfectionem voluntatis & noluntatis per modum medii. Si felicitatem intendimus, ea spectatur tanquam necessarium consequens perfectionis animæ. Si capiendo cibum juxta sanitatem intendimus saporis grati perceptionem, hic consideratur tanquam comes perfectionis primario intentæ. Ne intentio ulla parte deficiat, finium requiritur subordinatio & coordinatio. Utraque patet per ea, ad quæ consequenda aut conservanda obligamur. Finium subordinatio & coordinatio ad sapien-

sapientiam spectat (§. 678. *Psych. rat.*). Patet itaque, quomodo sapientia in curam animæ influat.

§. 163.

Curam animæ negligunt, qui ad similitudinem aliorum vivunt. De iis, qui Etenim qui ad similitudinem aliorum vivunt, ea faciunt, *ad similitu-* quæ facere vident alios, facta sua aliorum exemplo tueri *so-* dinem alio-
liti. Quamobrem parum solliciti sunt, num actiones suas *rum vivunt.* dirigant ad perfectionem animæ, an minus. Quoniam itaque perfectio animæ ipsis curæ cordique non est, curam vero animæ negligit, qui curam nullam in perfectionem animæ confert (§. 134. h. & §. 750. part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui ad similitudinem aliorum vivunt, curam animæ negligunt.

Pleraque pars hominum ad similitudinem aliorum vivit. Quamobrem nec est, quod miremur, tam paucos esse, qui curam pro anima gerunt, præsertim cum hæc non ratio unica sit, cur cura animæ abjiciatur, sed dentur adhuc aliæ, de quibus mox dicetur. Diximus in superioribus, qui curam pro anima habet, præclara exempla sibi imitanda proponere debere (§. 156.), consequenter curam animæ ad imitationem aliorum reduximus. Vivere autem ad similitudinem aliorum est imitari alios (§. 204. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero plurimum differt, præclara exempla sibi imitanda proponere & ad similitudinem aliorum vivere. Illa imitatio rationalis est, ut alios non imitemur nisi in bono & aliorum exemplo juvetur cura pro anima gerenda; ast hæc imitatio cæca est, ut alios tam in bono, quam in malo imitemur, prouti casus rulerit, atque cura animæ omnis abjiciatur. Supponit illa imitatio agnitionem boni, quo alii excellunt, & ardorem in bono proficiendi; hæc vero omnem de bono cogitationem excludit, nec dependet nisi a voluptate, qua quis trahitur. Illa imitatio medium est curam pro anima diligentius

tius

tius gerendi; hæc neglectum curæ gignit, quemadmodum per demonstrationem patet.

§. 164.

Remedium.

Quoniam curam animæ negligit, qui ad similitudinem aliorum vivit (§. 163.), per se autem patet, neglectum non tolli, nisi sublata voluntate ad similitudinem aliorum vivendi, ut autem quis ad similitudinem aliorum vivere nolit, necesse est ut agnoscat periculum, cui se exponit, vel etiam damnum, quod actu incurrit, & ex adverso utilitatem, quam præstat cura animæ; si quis ad similitudinem aliorum vivit ad curam pro anima habenda adducendus, non modo convincendus, aut ad veritatem persuadendus est, felicem esse non posse, qui curam animæ abjicit (§. 142.), verum etiam ex circumstantiis singularibus docendus, quantum sibi noceat, quod hoc, vel illud faciat, quod facere videt alior.

Qui ad similitudinem aliorum vivere adsueverunt, crassa adhuc ignorantia laborant veritatum moralium, aut vitii imbuti sunt, quæ aliorum mores ipsis commendant. Quamobrem non adeo facile est neglectui curæ pro anima medelam afferre. In priori casu multa doceri debent, & haud raro præjudicata opiniones eradicandæ, ut rectius sentire discant; in casu posteriori vitiiis medendum, quæ curæ animæ obstant. Quamobrem non sufficit excitare voluntatem habendi curam animæ, sublata consuetudine vivendi ad aliorum similitudinem; sed & voluntas constans & perpetua efficienda. Consultum igitur est, ut præcaveatur, ne ad similitudinem aliorum vivere adsuescamus, aut ut ad similitudinem aliorum vivendi consuetudinem ad imitationem rationalem revocemus, & rite emendatam ad bonum & licitum restringamus.

§. 165.

Curam animæ negligunt, qui non agnoscunt peculiarem quamdam curam pro anima esse habendam, aut eam prorsus superfluam esse existimant. Qui enim non agnoscunt, peculiarem quamdam curam pro anima habendam esse, de ea quoque non dam esse cogitant. Quamobrem cum incognitum non appetamus (§. ignorant, 148. part. 2. Eth.), fieri quoque non potest, ut curam pro aut pro sua anima gerant, consequenter nec ullam diligentiam in promovenda perfectione animæ adhibent, sed eam in totum bent. casui permittunt, aut, si mavis, fortunæ potestati subijciunt. Quoniam itaque curam animæ negligit, qui ea facere omittit, quæ ad promovendam perfectionem animæ facere debebat ac poterat (§. 750. part. 1. Phil. pract. univ. §. 134. b.); qui non agnoscunt peculiarem quamdam curam pro anima esse habendam, curam animæ negligunt. *Quod erat unum.*

Quodsi quis existimet curam animæ prorsus superfluam esse, nulla sane ratio est, cur eam habere velit, consequenter nec ullam in promovenda perfectione animæ diligentiam adhibet (§. 751. part. 1. Phil. pract. univ.). Patet igitur ut ante, quod curam animæ negligat, qui eam superfluam esse existimat. *Quod erat alterum.*

Maxima pars hominum est, qui non agnoscunt peculiarem quamdam curam pro anima habendam esse. Ignorantia hæc non solum tenet vulgus, verum etiam eruditos. Inde enim est, ut, dum in literis proficiunt, in moribus deficiant, & inconditis utantur moribus, personam suam ad infimæ plebis similitudinem fingentes, immo ut ipsum studium in literis proficiendi alatur vitiis, veluti fastu & ambitione, aut luci etiam cupidine, quæ in vitia alia, prouti fert occasio, eos trahit. Quodsi agnoscerent non minus operam navandam esse culturæ virtutis, quam studiis literariis, atque pro
(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) D d certo

certo haberent, tantum unumquemque gloria excellere, quantum virtute (morali scilicet) præstat, aut studia litteraria sine virtute neminem facere felicem (§. 400. *part. 1. Phil. præf. univ.*); nulli dubitamus fore, ut non minorem curam in virtutem, quam in studia litteraria conferrent. Ast manebunt eruditi perversis moribus præditi, a virtute infucata procul remoti, quamliu curam animæ negligunt. Quamvis enim ponamus ipsam vitium, quod urget studium litterarium, dissuadere mores prorsus inconditos, quibus vulgus eruditorum inficitur, aut ipsum seculum moderatiores suadere, ut ad eos effingere studeant suos; perspicaciores tamen animadvertent labem, quam a vitio intus latente contrahunt. Immo subinde quoque contingeret, ut vitium, quod intus latet, prodant, quando casus quidam emergens vires eidem largitur. Poteramus fidem facere dictis non uno exemplo: sed nostrum jam non est inquirere in vitia occulta eorum, qui laude alias sua defraudandi non sunt. Ex casu alieno sapimus, abstrahendo a factis ea, quæ vitare debemus, personas vero, quorum sunt facta, intactas relinquendo. Sed de eo mentem nostram suo loco uberius declaraturi sumus. Cur non desint, qui sibi persuadent, quasi cura pro anima habenda sit superflua; rationes complures sunt, sed quod facile patet per ea, quæ demonstravimus, totæ consistunt in opinionibus falsis. Nobis sufficit, experientia constare, quod dentur, qui curam pro anima habendam tanquam superflua abiciunt, & ex circumstantiis datis haud diffieultè colligi rationes, cur ita sentiant. Quamobrem non consultum esse videtur, ut iis recensendis jam immoremur.

§. 166.

Remedium.

Quoniam curam animæ negligunt, qui non agnoscunt peculiarem quandam curam pro anima esse habendam, aut eam prorsus superflua esse existimant (§. 165.), illos autem ad sanioiorem mentem reducere non datur, nisi ipsis necessita-

cessitatem & utilitatem curæ pro anima habendæ persuadeas, hosce vero, nisi rationes, quibus superfluitatem defendunt, solide refutando erroris sui convincas; si ad curam pro anima habendam adducere velis eos, qui non agnoscunt, peculiarem pro eadem curam esse habendam, ea inculcanda sunt, quæ in anterioribus de hac cura demonstravimus, in subsidium vocatis iis, quæ in demonstrationibus supponuntur, quantum pro datis circumstantiis opus fuerit; quodsi vero neglectui curæ pro anima medelam offerre velis, quando superflua putatur, inquirendum est in rationes, ob quas superflua putatur, dandaque opera, ut erroris sui convincas eum, qui rationibus parum firmiter ninium confidit.

Facile patet, nos in utroque casu supponere, quod, qui curam animæ negligit, non habeat animum a virtute alienum: alias enim non ignorantia, aut falsa opinio erit causa neglectus, quæ tollenda, ut tollatur morbus animi, cui medela offerenda. Fieri nimirum potest, ut in utroque casu quis amet virtutem, immo ardore in ea proficiendi flagret, hoc tamen non obstante curam animæ negligat. Ut, quæ facti sunt, cognoscamus, seduli tantummodo esse debemus eorum, quæ sunt, spectatores.

§. 166.

Atheismus curam pro anima omnem non tollit: quodsi tamen De influxu ad eum accedat error de indifferentismo morali, aut epicureismus, cu- atheismi in ram animæ in cautionem penarum civilium vertit. Quamvis enim curam animeus neget dari Deum (§. 411. part. 2. Theol. nat.), ex ipsius *me.* tamen hypothefi non sequitur, animam non esse liberam (§. 456. part. 2. Theol. nat.), nec dari in actionibus hominum liberis ullum boni atque mali discrimen (§. 500. part. 2. Theol. nat.). Quoniam itaque stante atheismo, nisi aliunde alius error accedat, admittere tenetur, dari legem naturæ (§. 245.

Dd 2

part.

part. 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque etiam virtutem (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec sine hac hominem posse esse felicem (§. 400. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter id consequi posse, in quod naturaliter propendit appetitus (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), multo minus autem in dubium vocare potest, habitus acquiri aliter non posse nisi exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), nec conservari ac perfici aliter, nisi continuo ejus usu (§. 431. *Psych. empir.*); atheus stante sua hypothesi, quamdiu alios errores eidem non admiscet, concedere tenetur, omnem diligentiam in culturam virtutis, consequenter perfectionem animæ esse conferendam (§. 548. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum in diligentia, quæ adhibetur in perfectione animæ promovenda, cura animæ consistat (§. 139.), atheus vero pietatem (§. 125. part. 3. *Eth.*) & religionem, qui in modo colendi Deum consistit (§. 512. part. 2. *Theol. nat.*), pro figmento habet (§. 516. part. 2. *Theol. nat.*); atheismus quidem curam pro anima non omnem tollit, eandem tamen præcipua sua parte defraudat (§. 151.). *Quod erat primum.*

Quodsi ad atheismum accedat error de indifferentismo morali, nimirum ut actiones demum fiant bonæ, si a superiore præcipiantur, malæ, si ab eodem prohibeantur, cum Deum existere neget (§. 411. part. 2. *Theol. nat.*), non alium agnoscit superiorem, qui ad quædam facienda, ad quædam non facienda nos obligare possit, quam Rectorem civitatis, cui subjectus est, sanctione pœnali obligationem introducens (§. 291. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem homini concedit omnem vivendi licentiam, modo sibi caveat a delictis, quæ pœnis coercantur a superiore. Pater itaque, quod non aliam curam animæ agnoscat, quam quæ hominem

nem tutum præstat a pœna civili. Atheus igitur, si cum atheismo conjungit errorem de indifferentismo morali, curam animæ in cautionem pœnarum civilium vertit. *Quod erat secundum.*

Epicuræus similiter existimat licere homini actiones suas determinare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibetur (§. 718. part. 2. *Theol. nat.*). Et revera atheus fit epicuræus, quamprimum atheismo jungit errorem de indifferentismo morali, ut nullam agnoscat obligationem, nisi quæ sanctione pœnali introducitur a superiore (§. 717. part. 1. *Theol. nat.*). Paret igitur ut ante n. 2. si ad atheismum accedat epicuræismus, curam animæ in cautionem pœnarum civilium converti. *Quod erat tertium.*

Qui ea perpendit, quæ de pietate ac officiis ceteris erga Deum demonstrata sunt, clarissime perspiciet, sublatis pietate atque officiis erga Deum virtuti detrahi maximum deus, quod habet, & maximam efficaciam ad felicitatem veram, qua homo in his terris frui potest. Unde porro liquet, quantum differat cura animæ, quam atheus ab aliis erroribus immunis pro anima gerere potest, ab ea, quæ in anterioribus demonstrata fuit. Interim tamen negari non potest, quod curæ animæ multo magis noceat atheismus, si cum errore de indifferentia morali actionum humanarum conjungatur, ut atheus simul fiat epicuræus. Plerumque vero epicuræi atheismum amplectuntur, cum in eo præsidium adversus conscientiam reperisse sibi videantur, ut tanto audacius in vitia ruentes consuetudine agendi contracta super actionibus suis reflectere desuescant. Quoniam tamen atheus non omnem virtutem tollit, ideoque nec omnem curam animæ abjicit, nisi simul cum epicuræis licentiam vivendi affectet; facilius ad veram animæ curam adducitur, quam atheus epicuræus.

§. 167.

Remedium.

Quoniam atheismus curam pro anima omnem non tollit, quodsi vero ad eum accedat error de indifferentismo morali, aut epicuræismus, curam animæ in cautionem pœnarum civilium vertit (§. 166.); si atheum ab errore de indifferentismo morali immunem ad curam animæ plenariam, a qua scilicet removet curam pro pietate & cultu divino habendam, perducere volueris, ostendendum ipsi est, quantum ad pietatem præsidium sit pietas (§. 344. part. 1. Phil. præct. univ.), & quid officia erga Deum, in quibus verus cultus Numinis consistit (§. 1234. part. 1. Jur. nat.), ad felicitatem, qua frui nobis datur in his terris, conferat, vi eorum, quæ de officiis erga Deum demonstravimus in parte tertia Ethicæ, & cum jam facilius præbeat aurem atheismum refutatorio, lubrica atheismi fundamenta sunt ostendenda (§. 494. part. 2. Theol. nat. & §. 82. & seqq. part. 3. Eth.): si vero accedat error de indifferentismo morali, non modo atheismus evertendus (§. §. cit.), verum etiam intrinseca actionum humanarum bonitatis & malitiæ (§. 62. 63. part. 1. Phil. præct. univ.) & obligationis naturalis, quæ ponitur posita essentia & natura hominis (§. 129. part. 1. Phil. præct. univ.), convincendus (§. 127. & seqq. part. 1. Phil. præct. univ.), & deinceps, epicuræismo everso, seu errore de indifferentismo morali agnito, utendum est remedio anteriori.

Morbus admodum desperatus est neglectus curæ pro anima gerendæ, qui ex atheismo cum errore de indifferentismo morali aut cum epicuræismo conjungitur. Quamvis enim atheismus per se non tollat omnem curam pro anima, cum tamen primaria parte deficiat, quæ adhuc subsistit; antequam cura pro anima locum habere possit, tollendus quoque atheismus est, nec sufficit evellere errorem de indifferentismo morali, aut profligare epicuræismum. Quam vero difficile sit

fit convincere negligentem in cura animæ habenda illorum errorum ultro concedet, qui novit, quibusnam argumentis extorquendus sit assensus, & quomodo ista urgenda, ne efficacia iisdem detraharur. Accedit, quod vitia errores commendent, pro diversitate circumstantiarum varia, quibus subsistentibus non speranda convictio, aut ad assensum sufficiens persuasio. Morbo igitur complicato non sufficit remedium, quod alias satis efficax foret. Quid quod etiam circumstantiæ extrinsecæ dentur, quæ obstant, quo minus quis errorem, quo imbutus est, missum facere nolit? Atque hæc non solum notanda sunt in casu præsentī: intelliguntur quoque de remediis vitiorum aliorum. Efficacia remedii non modo dependet ab ipsius virtute, verum etiam a modo adhibendi & a conditione subjecti, quod pati debet remedium. Morbos animi curare multo difficilius est, quam morbos corporis, nec qui istis laborant remedium adeo facile patiuntur, quemadmodum qui his affliguntur, fidei medici se totos committentes. Remediorum itaque moralium usus magis præservativus est, quam curativus. Ceterum eorundem notitia hunc quoque habet usum, ut agnoscatur ratio, cur in dato casu immedicabile sit malum: quod nosse non uno in casu proderit. Absit itaque, ut tibi persuadeas, in Ethica doceri remedia vitiorum, ea fiducia, quasi homines promiscue omnes, qui vitiis dediti sunt, in aliam formam iisdem sint transfundendi; sed ut appareat, quænam immutanda sint, siquidem vitium depelli debeat. Inde conjectare poteris successum, si eo uti volueris. Quemadmodum vero remedium non patitur æger, qui opem medici non desiderat; ita quoque remedia vitiorum adhibere frustra tentabis, nisi jam adsit voluntas emendationis, quæ supponit, cognita esse damna, quæ vitio deditus incurrit.

§. 168.

Cure pro anima gerenda maxime adversatur epicuræismus. E-De epicuræus enim existimat licere homini actiones suas determinare

pro anima
maxime ad-
verso.

minare ex suo arbitratu, nisi quatenus lege civili prohibetur (§. 713. part. 2. *Theol. nat.*), ideoque sequitur inclinationem potissimum naturalem, qua ad certa appetenda generaliter determinatus est appetitus (§. 895. part. 2. *Phil. præf. univ.*), consequenter si fuerit voluptuosus, in ea propendet, quæ sensum hilarant (§. 166. part. 2. *Eth.*), si lucri cupidus, in ea, quibus redditur locupletior (§. 173. part. 2. *Eth.*), si honoris cupidus, in ea, quæ honorem ac laudem pariunt (§. 178. part. 3. *Eth.*), ac propterea ille tanquam finem ultimum intendit delectationes sensuales, is lucrum, hic honorem atque laudem, & quilibet eorum ad finem a se intentum refert actiones suas. Huc igitur cum convertat omnes curas suas, de se perficiendo minime cogitat, ideoque omnis cura animæ abest (§. 134.). Et per ea, quæ de cura animæ demonstravimus patet, quod cura epicuræi prorsus diversa sit ab ea, quam pro anima gerere debemus, nec cum eadem consistere possit. Quamobrem patet, curæ pro anima gerendæ maxime adversari epicuræismum.

Non modo ex demonstratione propositionis præsentis, verum etiam ex definitione epicuræismi, quam alias dedimus (§. 717. part. 2. *Theol. nat.*), liquet, nos epicuræismum latius extendere, quam vulgo fieri solet. Nemo enim est, qui nesciat, epicuræos vulgo dici, qui voluptatibus corporis sese ingurgitant, quasi in his summum hominis bonum consistat. Nos vero epicuræismum extendimus ad omnem vivendi licentiam, qua quis bonum æstimat ea volupate, qua trahitur inclinationi suæ convenienter. Non aliam igitur admittit theoriam, quam indifferentissimam moralem, per quem licitum unicuique intelligitur, quod libet. Quemadmodum itaque non omnibus eadem placent, ideo quoque vivendi licentia non omnibus easdem actiones commendat, propter diversos nimirum fines agentibus. Atque ideo diversæ dantur Epicuræorum

curæorum species, quas forsan sectas appellare malis. Sed cuicunque tandem sectæ nomen dederit, epicureus, quod eam pro anima non gerat, nec stante hypothesi sua gerere possit curam, quam gerendam esse in anterioribus demonstravimus, extra omnem dubitationis aleam positum est. Quamobrem epicureïsmus in omni sua latitudine sumtus impedimentum est curæ animæ, quævis hanc in philosophia morali non extendamus ultra ea, quæ ex principiis rationis demonstrantur. Quilibet autem, cui principia religionis revelatæ, quam Christianam dicimus, perspecta sunt, per se videt, quæcunque impedimenta sunt curæ animæ, quam ratio commendat, ea quoque impedimenta esse illius curæ, quam revelatio injungit. Neque enim hæc illi contradicit, sed saltem alia superaddit; quæ cum illa consistere possunt ac copulari debent.

§. 169.

Quoniam epicureïsmus curæ pro anima gerendæ maxime adversatur (§. 168.), falsæ autem hypothesi nititur (§. 722. part. 2. Theol. nat.), quasi scilicet non detur intrinseca actionum honestas & turpitudine, nec obligatio divina ad alias actionum committendas, alias vero omittendas (§. 717. part. 2. Theol. nat.); si epicureo cura animæ persuadenda, ostendendum ipsi est, dari omnino intrinsecam actionum honestatem ac turpitudinem (§. 62. 63. part. 1. Phil. pract. univ.), quarum illa lege nature præcipiuntur, hæc prohibentur (§. 153. part. 1. Phil. pract. univ.). Et quod nos Deus ad illas committendas, has vero non committendas obliget (§. 276. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero quamvis hæc sufficiant, ut curæ pro anima habendæ necessitas & utilitas agnoscat, quoniam tamen nondum sufficiunt, ut licentiosa vivendi consuetudo mutetur, animus purgandus est a vitiis, quæ curæ pro anima habendæ obstant.

(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

Ec

Cum

Cum diversæ sint epicuræorum species, non omnibus vivendi licentia eadem vitia suadet. Quamobrem nec neglectui curæ pro anima habendæ eadem medela afferenda. Quoniam vero omnis diversitas huc redit, ut certa vitia extirpentur, quæ pro conditione personarum variant, de remediis autem vitiorum agendum est suo loco, ubi nimirum de fuga eorum ex instituto agitur; specialia de hisce in præsentī non tradenda. Cum epicuræismus hic consideretur tanquam hypothesis, quæ curæ pro anima gerendæ obstat; impedimentum sublatum intelligitur, si quis falsitatem hypotheseos agnoscat. Quodsi vero jam licentiosa vivendi consuetudo non permittat, ut quis necessitate ac utilitate curæ pro anima habendæ agnita ad eandem adducatur; non amplius theoria epicuræi, sed consuetudo ista impedimentum ejus erit: quod adeo eodem modo tollendum, ac si quis alia quacunque de causâ in vitia, quibus obnoxius est, sese ingurgitasset.

§. 170.

*De neglectu
curæ animæ
ob defectum
otii.*

Curam animæ negligunt, qui tempus negotiis suis impendendum vix sufficere arbitrantur. Etenim qui sibi persuadent, tempus vix sufficere, quod negotiis suis impendere tenentur; illi quoque in ea sunt opinione, quasi negotiis suis solis vacare possint, ideoque ad alia agenda non suppetat otium. Quamobrem fieri nequit, ut de cura pro anima habenda mentem subeat cogitatio, aut si qua forsan subit, negotiorum, quibus obruuntur, molem non permittere existimant, ut curam istam pro anima habeant, eam in tempus commodius differentes, quo sibi magis vacare licebit, mora tandem omne propositum irritum reddente. Qui ergo arbitrantur tempus negotiis suis impendendum vix sufficere, curam animæ negligunt (§. 750. part. 1. Phil. præf. univ.).

Qui ob negotiorum multitudinem curam animæ negligunt, non quidem semper de hac cogitant, ac tempus omne negotiis

tia sua sibi vindicare expresse iudicant; tacite tamen inest hæc opinio neglectui curæ pro anima, quando tempus omne negotiis suis impenditur, ut de alio agendo non cogitur, sit ita quod subinde aliæ adhuc concurrant rationes, ob quas de cura pro anima habenda mentem nulla subit cogitatio, nec sola negotia eam ab illa avertant. Negotiorum vero, quæ vitæ genus postulat, multitudinem magnam hominum partem a cura animæ abstrahere, indies experimur. Qui eruditionem in multa lectione consistere sibi persuadent, & magnum in excerptis præsidium ad erudite scribendum se invenisse gaudent; cum tanta sit librorum copia, quibus perlegendis nullius hominis ætas sufficit, tempus omne lectioni librorum & excerptis conficiendis impendunt, ut nullum ipsis suppetat otium de cura animæ cogitandi. Quamvis itaque eos de eadem admoneas, aut surdis fabulam narrabis, aut neglectum nunc hæc, nunc alia ratione excusari audies. Memini me aliquando audivisse a quodam multorum prædiorum conductore, qui multas divitias curis ac operis æconomiæ rurali impensis acquirebat, cum bonæ esset mentis & curam pro anima ab homine christiano gerendam agnosceret, multas querelas, quod ipsi ob negotiorum multitudinem nullum relinquere tempus, quod curæ pro anima impendere posset, eundemque oporasse, ut ante finem vitæ sibi saltem per annum supereretur otium, quo eidem vacare liceret. Variant vero etiam hic circumstantiæ, ut nunc neglectus majorem habere videatur excusationem, quam in casibus aliis, quamvis revera nunquam excusari possit, quemadmodum ex iis, quæ sequuntur, satis liquet.

§. 171.

Si quis curam animæ negligit, quod tempus negotiis suis impendendum vix sufficere arbitratur; is tenetur 1. perpendere necessitatem atque utilitatem curæ pro anima gerendæ, ob quam curæ alii cuiusque anteponenda, 2. considerare, num negotiorum moles depen-

Ec 2

Remedium
deat

deat a potestate sua, ut eandem pro lubitu imminueri possit, an vero potestati suæ non subjit, 3. quod cubitum ituro & mane evigilanti non deijt tempus commodum curæ animæ dicandum, 4. quod in agendis negotiis & actionibus quibuscunque aliis, quorum occasi obvenit, curæ pro anima esse possit ac debeat locus. Qui enim necessitatem atque utilitatem curæ pro anima habendæ agnoscit, ob quam curæ cuicunque alii anteponenda; is omnino dispiciet de tempore comodo, quo illi vacare possit. Quodsi ergo jam porro consideret, num negotiorum moles a potestate sua dependeat, ut eandem pro lubitu imminueri possit, an vero potestati suæ non subjit; ubi eam potestati suæ subiectam deprehendit, partem temporis negotiis suis detrahet, quo illi vacet, ubi vero eam extra potestatem suam esse vider, cum fieri non possit, quin serio de tempore opportuno cogitanti cubitum ituro & mane evigilanti tempus commodum offerri agnoscat, dubium non est, quin occasionem ex voto oblatam ambabus, quod dicitur, manibus amplectatur. Et ubi tandem novit, in agendis negotiis ipsis & actionibus quibuscunque aliis, quarum occasio obvenit, curæ pro anima esse posse, immo debere locum, eundem quoque facere studebit. Quoniam itaque hoc pacto nihil eorum prætermittit, quæ curæ pro anima gerendæ causa facere potest, negligens vero non est, qui nihil eorum prætermittit, quæ certo sine facere potest (§. 750. part. 1. *Phil. præd. univ.*); si ea observentur, quæ in propositione præsentis præcipiuntur, neglectui curæ pro anima gerendæ ob molem negotiorum medela afferetur.

Homines negotiis pleni, qualiacunque tandem ea sint, plerumque de cura animæ non cogitant, vel quod eam prorsus ignorent, vel quod ejus necessitatem ac utilitatem non agnoscant. Quamobrem de tempore opportuno curæ pro anima dicau-

dicando ut ante cogitent, quam eandem cognoverint & de necessitate ac utilitate ipsius fuerint convicti, vel persuasissimi, fieri non potest (§. 889. *Pfych. empir.*). Qualis vero esse debeat cura animæ & quanta sit ejus necessitas atque utilitas, ex iis discitur, quæ in anterioribus demonstrata sunt. Quoniam cura animæ felicitatem hominis promovet, sive tanquam acquirenda, sive tanquam conservanda spectetur, & qui felix esse vult, curam animæ semper habere, nunquam abjicere debet (§. 142.), consequenter ea hoc nomine potissimum sese commendat, necessitatem & utilitatem curæ pro anima nemini persuadebis, nisi edoctus fuerit, in quonam vera consistat felicitas, quodque sine virtute nemo eadem frui possit. Atque hinc imprimis urgendum, quantum ad virtutem præsidium sit pietas & quamnam felicitatis partem faciat cum officiis ceteris erga Deum. Cum certus esse debeat finis, cuius negotiis suis omne tempus impendit, ut ad alia agenda nullum otium supersit; ut appareat curam animæ curæ, quam negotiis suis accommodat, longe anteponcendam esse, quæ de utilitate curæ pro anima habendæ demonstrantur, conferenda sunt cum fine per negotia nostra obtinendo. Circumstantiæ autem particulares, ad quas in praxi morali animus semper attendendus, suppedirabunt rationes, quibus prærogativa curæ animæ præ alia cura luculentius evincetur & efficacius urgebitur. Immo hæ ipsæ quoque circumstantiæ ostendent, num & quantum temporis negotiis subtrahi possit, ut cura animæ propter hæc non sit prorsus negligenda. Quomodo vero temporis nonnihil curæ animæ impendi possit ac debeât, quando cubitum imus, aut mane evigilamus, alias jam inculcavimus (§. 437. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Ad curam animæ requiritur sollicitudo, ut personam nobis impositam recte geramus (§. 152.). Pendent hinc negotia, quæ vitæ genus, quod sequimur, nobis imperat. Quamobrem neglecta cura pro anima negotia sua recte administrare non possumus. Consultum itaque est, ut in casu dato notentur defectus administrationis, non tollendi nisi curæ cordique

habeamus, ut medeamur vitiis, vel privationi virtutis, unde illi oriuntur. Quoniam vero ad curam animæ spectat, ut circumspicte agamus, & certi simus nos in agendo ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere (§. 140.); ipsum illud tempus, quod negotiis & aliis, quæ occasio offert, agendis impenditur in curam animæ una conferri potest, absque ullo noxæ metu, modo curæ pro anima gerendæ fuerimus adfuer. eodem prorsus modo, quo omnia cum sensu officii agimus & in actionibus omnibus Deum colimus. Videntur in praxi morali multa difficilia, immo impossibilia, quæ tamen nihil difficultatis habent, modo virtutem amemus ac eidem colendæ operam dare velimus. Anima successively perficitur, nec virtutes habitus infusi sunt. Ubi vero fuerint acquisitæ, jam sine tractu temporis sunt, quæ sine iis ab initio fieri non poterant, multaque simul, quæ sigillatim erant faciendæ.

§. 172.

Limites cure anime in præsentis. In philosophia cura anime non extenditur ultra statum vitæ præsentis. Cum enim in philosophia ultra sphaeram rationis non progrediamur, quod nemini ignotum est, ex principiis autem rationis nemo adhuc demonstrare potuerit, qualis sit futurus status animæ post hanc mortem, etsi constet eam a morte corporis superstitem esse semperque manere (§. 744. *Psych. rat.*); ideo quoque fieri non potest, ut in perfectione animæ promovenda rationem habeamus status futuri a morte corporis. Quamobrem cura animæ, quæ in philosophia inculcatur, non extenditur ultra statum vitæ præsentis.

Theologiæ igitur revelatæ, quam Theologiam simpliciter appellare solemus, relictum est, ut curam pro anima habendam ad statum vitæ futuræ a morte corporis extendat. Neque enim curam pro anima, quæ in philosophia demonstratur, tollit; sed eidem saltem superaddit, quod beneficio rationis

tionis cognosci nequit, sicque eandem perficit. Cum certo consilio nobis propositum sit ea in philosophia tradere, quæ rationis lumine innotescunt, consequenter seiri possunt, non vero cum iisdem commiscere, quæ ex revelatione divina haurienda sunt, consequenter creduntur; nostrum quoque non est docere, quomodo in cura animæ habenda sit ratio status futuri animæ a morte corporis. Quodsi objicias, gentiles quoque & inter eos ipsum *Platonem* de statu animæ post mortem tradidisse, quæ non prorsus abhorrent ab iis, quæ Christus nos docuit; tenendum est, eos vel sua utilitatis causa commentos esse, vel ob probabiles quasdam rationes conjectasse. Rationes autem ad conjecturam sufficientes non sufficiunt ad scientiam. Neque nos, qui Christo nomen dedimus, conjectura opus habemus, cum fides nostra inconcusso fundamento nitatur, quamvis rationes probabiles, quas ratio suggerit, faciant ad defendendum ea, quæ credimus, contra antiscripturarios.

§. 173.

Qui curam animæ non habet, aut nescit, aut saltem non constat. Quod cura derat, quid sit homo, nec vitam hominis vivit. Etenim qui curam animæ non habet, nullam quoque dat operam, ut perfectionem animæ accidentalem acquirat (§. 134.), consequenter ut qua agens liberum fiat aptus ad repræsentandum perfectionem Dei summam, seu manifestandum gloriam ipsius (§. 917. 912. part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum homo sit creatura Dei (§. 782. part. 1. *Theol. nat.*), conditus a Deo in eum finem, ut gloriam suam promoveat (§. 115. part. 3. *Eth.*), ideoque una cum ceteris creaturis agere debeat propter finem eundem ultimum a Deo per creationem mundi intentum (§. 977. 629. part. 1. *Theol. nat.*); qui curam pro anima non habet, qualem tanquam homo habere deber,

debet, aut nescit quid sit homo, aut saltem non considerat.
Quod erat unum.

Enimvero qui ea non facit, quæ tanquam homo facere debet, vitam hominis minime vivit (§. 7. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum per demonstrationem par-
tis prioris propositionis præsentis pateat, qui curam pro anima non gerit, eum non facere, quod qua homo facere debet; qui curam pro anima non gerit, vitam quoque hominis non vivit. *Quod erat alterum.*

Ostendimus in antecedentibus ad curam animæ requiri sollicitudinem personam sibi impositam recte gerendi (§. 152.). Hanc autem personam nobis Deus tanquam hominibus per creationem imposuit, ut simus obligati actiones nostras dirigere ad gloriam ipsius (§. 70. part. 1. *Jur. nat.*). Personam igitur hanc recte gerimus, si actiones nostras ad gloriam Dei dirigimus, ideoque cura recte gerendi personam hominis redit ad sollicitudinem de aptitudine gloriæ Dei promovendi consequenda. Vide, quæ jam supra annotavimus (*not. §. 152.*). Si quibus nimis durum videatur, quod affir-
mus, vitam hominis non vivi, nisi actiones nostras diriga-
mus ad gloriam Dei, & perfectionem hominis ad aptitudinem manifestandi gloriæ Dei revocemus, quatenus tanquam agens liberum consideratur, cum tamen negari non possit, eum naturæ suæ convenienter vivere, si actiones suas dirigat ad sui aliorumque perfectionem, quemadmodum lege naturæ præcipitur (§. 152. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quamvis contingat, eum negligere pietatem ac cetera erga Deum officia particularia, de quibus egimus in parte tertia Ethicæ; tenendum est, quando vitam hominis moralem, de qua hic sermo est, simpliciter dicimus, cum denotet complexum omnium actionum, ad quas homo lege naturali obligatur (§. 7. part. 2. *Phil. pract. univ.*), nos non intelligere vitam aliqua parte deficientem, sed eam, quæ obligationi, qua tanquam
homo

homo tenetur, ex asse satisfacit, sicuti non corpus humanum mutilum intelligimus, quando idem simpliciter dicimus. Nec quenquam offendere debet, quod inde sequatur, se vitam hominis perfectam nondum vivere, si in numero actionum liberarum, quas committit, sint multæ, quæ obligationi ipsius, quæ tanquam homo tenetur, adversantur. Qui vitam hominis nondum vivit, qualem in rigore suo exigit lex naturæ, propterea non dicendus est vivere vitam brutorum. Vita enim hominis alia perfecta est, alia imperfecta, & hujus multi dantur gradus, qui omnes hominem a brutorum consortio eximunt. Ad vitam perfectam adspirare debemus & cura pro anima gerenda, ut ad eam tam prope accedamus, quantum nobis datur, atque inde nascitur continuus progressus ad majores indies perfectiones, in quo summum bonum terminatur, quod in his terris consequi possumus. Quenadmodum vero virtus theologica, seu christiana differt a philosophica (§. 338. 340. part. 1. *Phil. pract. univ.*); ita etiam vita christiana differt a philosophica similiterque cura pro anima habenda. Non tamen sibi mutuo contradicunt, sed sororio vinculo copulandæ. Superaddit Theologus, quæ ex principiis rationis demonstrare nequit philosophus, & Theologi interest nosse rigorem legis naturalis non modo ad defendendum ea, quæ superaddit, adversus antiscripturarios, verum etiam ad perspicendum eorundem rationes.

§. 174.

Quoniam qui curam animæ non habet, aut nescit quid *Quod cura* sit homo, aut non considerat, nec vitam hominis vivit (§. *anime homi-* 173.), hominem autem decet, cujus aliqua ratio continetur in iis, quæ ipsi per naturam insunt, cur potius id velle *nem maxime deceat.* debeat, quam aliud (§. 332. part. 1. *Theol. nat.*); *cura anime hominem maxime decet.*

Cura animæ eo tendit, ut fiamus homines adulti. Homo constat ex anima atque corpore. Quamvis itaque corpus ado-
(*Wolffi Ethica Pars IV.*) F f levit,

levit; nondum tamen homo adultus est, adolescere quoque debet anima. Alia vero longe ratio est animæ, quam corporis. Illa nunquam ita adolescit, ut ulterioris incrementi non amplius capax sit. Lex autem naturalis, quæ urget perfectionem animæ, ostendit metam, ad quam contendendum. Quamvis enim eam attingere non valeamus, continuo tamen ad eandem propius accedere possumus. Ac ideo cura pro anima gerenda, quæ non modo tendit ad conservandum, quod jam habes, verum etiam ad adipiscendum, quod tibi adhuc deest. Sequitur hinc omnino, ut homo continuo magis magisque fiat homo, quo magis animam perficit. Quamvis vero hoc nimis paradoxum videtur, non tamen prorsus abhorret a notionibus communibus. Nonne enim gentes barbaras dicimus, quæ virtutes intellectuales parum colunt, ideoque animum doctrina non excolentes moribus incultis utuntur (§. 52. *Jur. Gent.*), consequenter animam perficere negligunt (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*)? Equis vero homines barbaros atque incultos & doctos atque cultis moribus utentes pariter censebit, ut non ultro concedat, his potiore quodam jure nomen hominis convenire, quam illis, siquidem agnoscit rationem potissimum esse, quæ facit hominem? Multa videntur paradoxa, quæ talia non apparent, quamprimum luce notionum distinctarum collustrantur. Incitat nos, quod modo diximus, ad diligentiam in cura animæ adhibendam, ut nomine hominis nos continuo magis magisque dignos faciamus. Requiritur hæc diligentia ad personam suam recte gerendam & eam, qui sapiunt, in gerenda persona, quæ vitæ genus ipsis imposuit, adhibere solent. Est vero etiam homo, quatenus spectatur tanquam subiectum obligationis naturalis & jurium connatorum inde manantium, persona nobis imposita (*not. §. 152.*), quam recte gerere debemus, & cujus recte gerendæ sollicitudinem continet cura animæ (§. *cit.*).

§. 175.

Quoniam cura animæ hominem maxime decet (§. Quod homi-
174.), ideoque neglectus ejus maxime dedecet (§. 195. part. nem pudere
1. Phil. præf. univ.), pudere autem hominem debet facti, de debeat negle-
quo sinistre judicant boni ac periti (§. 374. part. 2. Eth.); ne-
glectus curæ pro anima gerendæ hominem pudere debet, consequen-
ter cum cura animæ in perfectionem ejus (§. 143.), ideo-
que in virtutes intellectuales & morales conferatur (§48.
part. 1. Jur. nat.), hominem pudere debet, si nullam curam in vir-
tutes intellectuales & morales, vel saltem aliquam in intellectuales,
non vero in morales, aut in aliquas saltem intellectuales, non vero
in omnes atque morales simul conferat.

Pudeat sane eruditus, qui curam omnem in quandam eru-
ditionis, vel scientiam quandam conferunt; virtutis autem
studium negligunt, immo prudentiam quoque insuper ha-
bent. Equidem non advertunt vitia occulta, quæ in sinu fo-
vent, & inscie ac imprudenter produnt; non tamen id ullam
exultationem habet. Ita nimirum produnt neglectum curæ
pro anima habendæ, qui non solum ipsis pudorem impo-
nit, verum etiam notam ignominie, quam imprudentia &
improvidentia & vitia, quibus turget animus, pariunt (§.
820. 822. part. 1. Jur. nat.). Non magis hoc hominum
genus neglectui huic pœnas dat, quam in controversiis tra-
ctandis & in aliis censendis, vel si quis inventis suis ad no-
minis gloriam contendit docturus alios, quo modulo ea me-
riri debeant. Utile subinde foret, si fastus istiusmodi homi-
num retunderetur ostensis vitiis, quibus seiplos diffamant im-
providi, solum gloriam stolidè inhiant, ut tam alii ex eorum
casu discant, non esse negligendam curam animæ, quam ne
ipsi noceant aliis. Non addimus exempla alia facile obser-
vanda ab eo, qui Ethicæ non imperitus est.

§. 176.

*Quorumnam
librorum le-
gitur cura pro
anima no-
ceat.*

Cura pro anima gerenda nocet lectio librorum profanorum & librorum le- obscenorum, atque eorum omnium, quæ vitiorum illecebras & cupiditatem lenocinia legentis animo tacite insinuant. Cum enim libri profani contineant opiniones veræ de Deo doctrinæ ac religioni omni adversas; qui istiusmodi libros legit, ei scrupuli & dubitationes injiciuntur, nisi veritatis eorum, quæ de Deo & religione didicit, fuerit plenarie convictus, ut immotus perstet assensus: id quod tamen ob difficultatem ac raritatem convictionis in paucissimis supponendum, cum plerumque non nisi persuasio sit, qua assensus nititur, cui subinde pertinacia defendendi opinionem firmitatem addit. Quoniam itaque certitudo efficit cognitionem vivam (§. 246. part. 2. *Phil. pract. univ.*), ut sit motivum voluntatis (§. 244. part. 2. *Phil. pract. univ.*), pius autem actiones legi naturæ conformare studet vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum (§. 339. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & sine agnitione Dei nullum officium Deo debitum præstari potest (§. 1. part. 3. *Eth.*), consequenter nec cultus Dei subsistit (§. 1234. & seqq. part. 1. *Jur. nat.*), in quo religio consistit (§. 512. part. 2. *Theol. nat.*); quin pietas & religio frigescat, fieri non potest. Et quoniam plerique homines actiones lege naturali præscriptas non aliter spectant, quam ideo committendas, vel omittendas, quia Deus vult, ut eas committamus, vel omittamus, langvescente obedientia erga Deum (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.*), omne virtutis studium frigit (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque parum curatur virtus, consequenter facile committuntur actiones, ad quas quemque trahit sua voluptas (§. 156. part. 2. *Eth.*). Atque ita cum obedientia erga Deum omnis virtutis cura sensim sensimque evanescet. Quamobrem cum cura animæ

animæ in perfectionem animæ (§. 134.), ideoque in virtutes conferatur (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*), & requirat sollicitudinem ne latum quidem unguem discedendi a lege naturæ (§. 140.), ac indefessum pietatis studium (§. 151.); curæ pro anima gerendæ nocet lectio librorum profanorum. *Quod erat primum.*

Quia libros obscenos non legit, nisi qui eorum lectione delectatur (§. 156. *part. 2. Eth.*); res ipsæ obscenæ sese sensim commendant legenti & appetitum in se trahunt (§. *cit.*), sicque voluntas corrumpitur (§. 10. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum sic actiones ex voluptate, quam nobis pariunt, æstimare adsuescamus, cura vero animæ requirat, ut easdem ex convenientia cum lege naturæ (§. 140.), vel voluntate Dei dijudicemus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*); cum ista voluntatis corruptione cura animæ consistere nequit. Curæ igitur animæ nocet lectio librorum obscenorum. *Quod erat secundum.*

Denique si lectione librorum vitiorum illecebræ & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite sese insinuant, *per hyp.* fieri non potest quin proclivitatem quandam in ista vitia lectore non advertente contrahat appetitus, ut ne quidem animadvertantur, sicuti pravo sodalitis corrumpuntur boni mores. Quamobrem cum hoc pacto appetitus corrumpatur (§. 10. *part. 2. Eth.*), ut inscii vitia contrahamus, cura autem animæ sufficientem ad actiones nostras attentionem (§. 140.) & indefessum virtutis studium requirat (§. 141.); lectio librorum, qua vitiorum illecebræ & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite sese insinuant, curæ pro anima gerendæ nocet. *Quod erat tertium.*

Librorum profanorum Actionem nocere curæ pro anima gerendæ, vulgo agnoscitur: quam enim sit pestifera, experientia dudum comprobavit. Equidem in demonstratione saltem suppositivum lectorem nondum perversæ mentis, cum quod de eo demonstratur tanto facilius admittatur quoque de aliis; dantur tamen etiam homines, qui vitiis jam sunt dediti, aut in ea propendent, atque hi errores iisdem patrocinantibus avide amplectuntur. Hi vero non sunt, qui de cura animæ cogitant, ideoque ab eadem longius removentur librorum istorum lectione, cum ad eandem essent adducendi. Profanis autem istis libris non solum accensumus eos, quorum autores aperte atheismum, aut deismum defendunt, quales pro dolor! hodie divulgantur, verum etiam hos, quorum autores censuris frivolis religionem in contemptum adducunt, quales sine numero indices prodeunt. Neque enim amplius observatur lex censuræ librorum, ut non imprimantur, in quibus continentur religioni adversa. Postquam abusus libertatis philosophandi invaluit, ut quilibet tyro, qui vix primis, quod dicitur, labris disciplinas degustavit, eas reformare velit; reformatorum numerus indices quoque crescit, quorum infelices abortus irreligionariorum causæ serviunt, si vel maxime ipsi directe non intendunt religionis arque virtutis contemptum. Dolendum vero est, tam multos curiositate allici ad legendum istiusmodi libros, æternæ oblivioni potius damnandos, cum haud pauci curiositatem jactura curæ pro anima gerendæ luant. Neque enim adeo facile est, ut quis adhibeat eam attentionem, ne tacite sese insinuent opiniones perversæ, quæ voluntatem in transversum sensim sensimque agunt, & ut ea utatur perspicacia, quæ ad verum a falso dividendum sufficit. Non minus dudum agnitum est, lectionem librorum obscenorum curæ pro anima habendæ adversari ac bonos mores corrumpere. Ea sane de causa multi improbarunt lectionem poetarum Latinorum, qui obscenitate lectores delectare volunt, ut ideo opus non sit de hoc librorum genere plura disertius dicere. Ast librorum, quorum

rum lectio vitiorum illecebras & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite insinuat, longe major numerus est, quam vulgo putatur. Sane cum nondum sit ea sæculi nostri felicitas, ut, quantum quis eruditione, aut doctrina excellit, tantum etiam virtute præstet, istiusmodi autem autores tam factis, quam potissimum verbis intus latentia vitia inscie atque improvide prodant, tacite nimirum in verborum suggestionem influentia, ut de factis jam nihil dicam; librorum in hanc classem referendorum numerus longe maximus est. Ac imprimis inter hos non ultimum locum obtinent scripta critica & quæ hodie perverso aliquatenus sensu dicuntur critica, quorum autores iudicium sibi officium arrogant in orbe litterato. Nocent autem tanto magis, si verborum lenociniis ac elegantiori litteratura lectoris animum fascinare student autores usum rei per se egregiæ ac suo loco commendandæ in abusum vertentes.

§. 177.

Quoniam curæ pro anima gerendæ nocet lectio libro- *Remedium.*
rum profanorum & obscenorum, atque eorum omnium, qui vitiorum illecebras & cupiditatum lenocinia legentis animo tacite insinuant (§. 176.), in cujuslibet autem potestate sit, ut a lectione librorum, quos sibi nocere posse novit, abstineat; nisi lectionem argeat quædam necessitas, folias curiositatis causa libros profanos, obscenos, aut tacite vitiorum illecebras & cupiditatum lenocinia legentis animo insinuantes nemo legere debet, aut si muneris ratio, vel alia quædam necessitatem legendi imponit, ut sufficiente acumine verum a falso separare & in latentia autoris vitia inquirere norit opus est. Prestantissimum vero remedium foret, si libri profani ac obsceni non ederentur, reliquorum autem autores verba ponderare addiscerent, ut quovmodo in eadem insuat appetitus agnoscerent, ne improvide proderent, quod latere

tere mallent, si satis saperent: id quod tamen difficillimis annumerandum, non facile sperandum.

Librorum obsecutorum lectionem vix quicquam aliud suadebit, quam verborum elegantia, ex qua dijudicanda legendi necessitas. Librorum profanorum lectio non necessaria nisi illis, quorum officium est eos refutare & alios contra errores nocentissimos munire. Absit autem, ut refutandi munus in se suscipiat, qui tanto negotio impar est! Malus enim refutator plus nocet, quam autor profanus. Ne autem autores adeo improvide vitia, quibus turgent, in verborum suggestionem influere permittant, & alii eadem detegere discant, ut sibi ab iisdem caveant; consultum foret, ut ex verbis eorum character demonstraretur. Etenim ne meritis eorum detraheretur, quibus condonanda videtur impotentia animi; tales seligendi essent autores, qui fastu nimio se extollentes supra alios bene meritos partim fumum vendunt, partim vulgaria præter ullam necessitatem reperunt, cum inprimis inter sit, ut eorum error refutetur & fastus retundatur. Cautiores vero evadent autores ipsi, ubi mos invaluerit non minus honorem habendi virtutibus moralibus, quam eruditioni ac scientiæ, & vitia moralia non inferiori loco, quam ignorantiam & errorem, aut lapsus defectui vel non usui facultatis cujusdam cognoscendi tribuendos. Vitium, quo quis caret, non potest influere in verborum suggestionem.

§. 178.

Quamdiu curam animæ gerere debeamus.

Curam animæ per omnem vitam abjicere nunquam debemus. Cura enim animæ confertur in perfectionem animæ nostræ (§. 134.). Enimvero qui Ethicam didicit, ut satis intelligat, quanta requirantur ad perfectionem animæ; is abunde intelliget, ad quamcunque tandem ætatem pervenerit homo & quamcunque in anima sua perficienda collocaverit operam; fieri tamen non posse, ut ad summum perfectionis gradum

dum perveniat: qua sane de causa summum hominis bonum, quod in hac vita acquirere potest, non consistit nisi in progressu non impedito ad majores indices perfectiones, nequaquam vero in perfectione consummata omnibusque numeris absoluta (§. 374. part 1. *Phil. pract. univ.*). Accedit quod ad curam animæ quoque pertineat conservatio perfectionis jam acquisitæ, quæ continuo exigit illam ad actiones nostras attentionem, sine qua cura animæ consistere nequit, ut scilicet certi simus, nos ne latum quidem unguem a lege naturæ discedere (§. 140.). Necesse igitur est, ut curam animæ per omnem vitam nunquam abjiciamus.

Nondum novit, quid sit homo, quid sint habitus, in quibus virtutes consistunt, qui sibi persuadet, se studio ac labore suo id consequi posse, ut de se perficiendo non amplius cogitare teneatur, nec cavere, ne a virtutis tramite deflectat. Si quis notitiæ sui incumbere voluerit, quemadmodum supra docuimus & cura pro anima gerenda requirit (§. 154.), quantæ adhuc labe inficiantur actiones, quæ rectissimæ videntur, perspiciet. Et quo magis perficitur anima, eo magis quoque videt, quænam adhuc deficient. Quemadmodum homines quo sunt rudiores, eo sibi videntur acutiores, quo magis vero in recto intellectus usu proficiunt, eo clarius perspiciunt, in quibus adhuc is deficit, ut ideo errare humanum dicatur; ita etiam contingit, ut, qui in studio virtutis parum adhuc profecerunt, sibi videantur, qui non videntur, quo diutius in virtutis studio alacriter progrediuntur.

§. 179.

Ad curam animæ quoque spectat studium vitandi culpam. Qui De studio enim curam animæ habet, ad actionem suam quamcunque vitandi culpam attendere debet atque sollicitè dispicere, num sapientiam ad culpabilitatibus omnibus decenter utatur (§. 140.). Quamobrem animæ cum requirit.

(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*)

Gg

cum culpa a non usu facultatum proficiatur (§. 641. *part. 2. Phil. pract. univ.*), qui vero culpam vitare vult, omnem facere teneatur facultatum suarum usum, quem habere possunt, & ut facere possit dare operam (§. 642. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui curam animæ habere vult, omnem quoque operam dare debet, ut culpam vitare discat, consequenter studium vitandi culpam ad curam animæ spectat.

Cum multis admodum modis culpa committatur (§. 747. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), cura pro anima gerenda studio vitandi culpam late admodum extenditur. Ut studii hujus amplitudinem intimius perspiciamus, pendere teneamus, culpam non modo influere in actiones per se licitas, quarum committendarum occasio offertur, verum etiam in debitas, quæ lege naturali præcipiuntur, ut labem a vitiis contrahant, veluti cum incogitantia, quæ in defectu attentionis consistit (§. 748. *part. 1. Phil. pract. univ.*), animum ab actione avertit, ne perpendatur, cur eam committamus: id quod fieri debet, si curam pro anima gerere velimus. Urget lex naturæ actionum rectitudinem (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ omnem non usum facultatum excludit (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*), a quo culpa proficiscitur (§. 641. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Absit itaque ut existimes, nos curam pro anima gerendam in nimium extendere. Non ago morum alienorum censores, ut nimis rigidus videar, quasi infirmitati humanæ ac forti nihil dare velim, sed doctorem, qui nunquam nimis rigidus censendus, quando rigorem imperat veritas. Nemo me facilius est in excusandis nævis alienis, qui a censendis & perstringendis aliis animum habeo maxime alienum, nec rigidus sum censor navorum alienorum, nisi dum mihi solus vaco, ut exinde emendem meos, nec conjectura fallax ulli præjudicat. A rigore autem doctrinæ nunquam discedendum, ne fallaci opinione nobismet ipsis imponamus & a meta recedamus, dum ad eandem contendimus.

§. 180.

Quoniam ad curam animæ spectat studium vitandi cul- *Quoniam in*
pam (§. 179.); *Qui curam pro anima gerere vult, ea observare studio isto*
debet, quæ de modo vitandi culpam demonstravimus (§. 644. & *observanda.*
segg. part. 2. *Phil. pract. univ.*), cumque sine virtutibus intel-
lectualibus culpa evitari nequeat (§. 163. part. 1. *Eth.*), operam
quoque dare debet, ut usum facultatum cognoscendi & virtutes in-
tellectuales consequatur, quemadmodum in parte prima Ethicæ
demonstravimus.

Cum culpa a non usu facultatum proficiscatur (§. 641.
part. 2. *Phil. pract. univ.*); quo magis is perficitur & quo ma-
jus virtutes intellectuales capiunt incrementum & ad dire-
ctionem actionum humanarum adhibentur, eo quoque mi-
nus verendum, ne culpa quadam nostra committatur, quod
nobis, vel aliis nocere poterat, aut puritati animi officiat
(§. 608. part. 2. *Eth.*), cui ut operam navemus, ipsa lege na-
turæ obligamur (§. 604. part. 2. *Eth.*), felicitatis nostræ causa,
cujus non contemnenda pars est animus ab omni culpæ sensu
vacuus (§. 685. part. 2. *Phil. pract. univ.*).

§. 181.

Studium vitandi culpam virtus est. Quoniam enim cul- *An studium*
pam quamlibet vitare debemus (§. 299. part. 1. *Jur. nat.*) & vitandi cul-
ne culpa quidem agere licet, quæ lege naturali prohibentur *pam virtus*
(§. 882. part. 1. *Jur. nat.*); qui culpam vitare studet, confe-
siter quenter habitum sibi comparat facultatibus cognoscendi,
quicquid agit, ita utendi, ne culpa quædam committatur,
actiones suas legi naturæ conformiter dirigit. Quamobrem
cum omnis habitus dirigendi actiones legi naturæ conformi-
ter virtus sit (§. 221. part. 1. *Phil. pract. univ.*), studium vitan-
di culpam virtus est.

Est nimirum virtus quædam generalis, quæ in virtutes ceteras omnes influit, & quamvis tanquam pars curæ pro anima gerendæ spectetur, non tamen absurdum est, ut virtus quædam tanquam pars alterius consideretur, quæ plurium virtutum complexus est. At nobis perinde est, siue habitum vitandi culpam, seu indefessum vitæ culpæ studium pro virtute peculiari, siue pro parte curæ pro anima gerendæ habeas, modo agnoscas, si curam pro anima habere velis, te sollicitum quoque esse debere, ut in agendo culpam vitas. Quoniam tamen culpam vitare actu nequis, consequenter sollicitudo frustranea est, nisi ante didiceris, quomodo vitari possit; habitum vitandi culpam ab ejus exercitio diversum esse, nec sine ratione distingvi facile agnosces. Studium vero indefessum vitandi culpam in habitu isto acquirendo, conservando & perficiendo collocatur, sicuti cura pro anima gerenda eodem utitur & ad eum acquirendum, conservandum & perficiendum nos impellit. Ceterum ex ipsa demonstratione intelligitur, in quo studium vitandi culpam consistat. Plurimum autem in eodem debetur experientiæ, qua docemur, quamnam culpa nostra damna ex actionibus nostris consequi possint. Horum enim notitia requiritur, cum eorum prævisio quamvis saltem probabilis culpam ab actionibus nostris arceat & ut circumspicte agamus nos impellat. Circumspectio autem nunquam nimia censenda, quamvis superflua videri possit. In iis, quorum prævisio certa non est, circumspicere nunquam nocet, ut nulli magis valeat pervulgatum istud: superflua non nocent. Accedit, quod præter omnem necessitatem sollicitudinem ad agendum requisitam augeat, si quis demum inquirere velit, num hic & nunc circumspicere opus sit, an vero absque periculo ullo prætermitti possit, nisi singulares circumstantiæ hanc deliberationem urgeant.

CAPUT IV.

De Cura corporis.

§. 182.

Cura corporis dicitur, quæ confertur in perfectionem Cura corporis
corporis tam essentialem conservandam, quam acci- ris *quænam*
dentalem acquirendam, conservandam & perfi- sit.
ciendam.

Differt in hoc cura corporis a cura animæ, quod etiam conferenda sit in perfectionem essentialem. Perfectio essentialis animæ conservatione nulla indiget, cum anima indestructibilis sit, consequenter ea, quæ ipsi per essentialiam & naturam suam insunt, potestati nostræ subiecta non sint. Aliter vero sese habet in corpore nostro. Pendet perfectio corporis essentialis ab integritate organorum singulorum corporis, consequenter a structura singularum partium atque totius corporis, quemadmodum luculenter ostendimus (§. 317. & seqq. part. 1. Jur. nat.). Equis vero est, qui nesciat, structuram esse destructibilem & multos dari casus, in quibus nunc hujus, nunc istius organi structura vitiari, immo totum corpus destrui possit? Neque ignotum est, casus istos non omnes potestati nostræ subduci, ut nobis sint inevitabiles. Quamobrem cum corporis perfectio conservetur, quamdiu illaesa manet singularum partium totiusque corporis structura; quin in conservandam perfectionem essentialem corporis curam conferre possimus satis intelligitur.

§. 183.

Quoniam cura corporis in conservationem perfectionis *Quænam ad*
essentialis corporis conferenda (§. 182.), ea vero subsistit, *eam requi-*
quamdiu corpus vivit (§. 368. part. 1. Jur. nat.) & sanum *rantur.*
est (§. 391. part. 1. Jur. nat.), ideoque & integritas omnium

Gg 3

orga-

organorum corporis illæsa (§. 345. part. 1. Jur. nat.), morbus ex adverso corpus imperfecti. cuiusdam obnoxium reddit (§. 392. part. 1. Jur. nat.); cura corporis requirit curam vitæ, sanitatis & integritatis membrorum corporis conservandorum, morborum præcavendorum & depellendorum.

Cura corporis potissima pars est, quæ in conservationem perfectionis essentialis impenditur, & ad curam sanitatis potissimum redit. Cum sanitate enim corporis vita quoque conservatur, & qui sanitatis curam gerit, morbos etiam præcavet, quantum in se est, & ubi morbum præcavere minime potuit, venienti tamen occurrit ei, quantum in potestate est, mederi studet. Cura igitur corporis præcipue in cura in sanitatem conferenda consistit.

§. 184.

*Ea porro
expenduntur.*

Similiter quoniam cura corporis in perfectionem accidentalem quoque conferenda (§. 182.), præter usus vero facultatis locomotivæ, qui volitionibus & nolitionibus animæ solis respondent, verum per se appetitionibus & aversionibus sensitivis solis respondere nequeunt, cum natura non insint, sed demum acquirendi (§. 314. part. 1. Jur. nat.), non datur in corpore, quod nostræ potestati subiectum sit, ideoque perfectio accidentalis corporis in habitibus facultatis locomotivæ consistit, præsertim iis, qui artibus exercendis inserviunt (§. 260. part. 1. Jur. nat. & §. 483. part. 1. Eth.); cura corporis quoque requirit eam, quæ in artes acquirendas conferenda, quatenus iisdem ad personam nobis inpositam recte gerendam opus habemus (§. 426. part. 3. Eth.), pro eo scilicet, quod sequimur, vitæ genere.

Cura, quæ confertur in conservandam perfectionem essentialem, omnium hominum eadem est; at quæ confertur in accidentalem,

accidentalem pro diverso vitæ genere, quod quis sequitur, variat. Dantur tamen principia generalia, quæ omnibus tenenda, quascunque demum artes colant, quæ manuum, aut aliorum corporis membrorum usum postulant. Et ea nobis tradenda sunt in philosophia morali, in qua non aliud agitur, quam ut voluntas determinetur ad ea facienda, quæ artis comparandæ ac perficiendæ causa sunt. Non docentur in ea artes; sed inculcatur studium, quod in iis addiscendis & exercendis addiscendum.

§. 185.

Amor vitæ homini naturalis est. Appetitus enim hominis De amore naturaliter determinatus est ad sui conservationem (§. 30. vitæ naturalis part. 2. Eth.). Quamobrem cum nihil appetamus, nisi quæ rationis tenus voluptatem inde percipimus (§. 156. part. 2. Eth.), ea vero amemus, quæ voluptatem nobis afferunt (§. 654. Psych. empir.); amor vitæ homini naturalis est.

Amor vitæ naturalis plerumque sepultus latet, quatenus vel in notionibus confusis involvitur, vel de vita non cogitatur. Propterea tamen in dubium vocari nequit. Sufficit animi hominis esse dispositum ad voluptatem ex vita percipiendam, & actu ex ea voluptatem percipi, quando consideratur, quale sit bonum (§. 657. Psych. empir.). Amoris istius indicium est, quod homines vivere malint, quam mori. Et quamvis subinde videantur non magni facere vitam, quamdiu nullum periculum vitæ imminet; mentem tamen mutant, quando finem ejus instare sibi persuadent. Parum me movent illi, quos vitæ pertædet miseriæ vel præsentis, vel futuræ, quam metuunt, causa. Quoniam enim mortem vitæ miserrimæ præferunt, ex eo ipso intelligitur, quod vitam ament, quippe quæ non displicet per se, sed propter miseriam, quæ indivulso quodam nexu cum eadem cohaeret. Immo non desunt, qui malunt cum miseria consistere, quam vitam privari. Quacunque vero de causa id malint, semper

per tamen hinc patet, quod vitam ament. Immo amor vitæ non clarius elucescit, quam in hoc ipso casu. Quicquid contra amorem vitæ naturalem allegaveris, id ipsum erit argumentum pro eodem, modo id distincte expendas.

§. 186.

De naturali Horror mortis homini naturalis est. Facultas enim aver-
horrore mor- sandi naturaliter ad nihil magis, quam ad mortem aversan-
tis. dum determinata est (§. 32. part. 2. Eth.). Quamobrem cum mortem non adeo vehementer aversemur, nisi quia inter mala destructiva omnium maximum (§. 59. part. 2. Eth. & §. 893. Psych. empir.), repræsentatione autem mali ingentis horror concitatur (§. 837. Psych. empir.); horror mortis homini naturalis est.

Horror mortis in averfatione sensitiva respondet amori vitæ in appetitu sensitivo. Qui vitam amat, mortem horret. Tendit amor vitæ ad vitam conservandam (§. 294. part. 2. Eth.), consequenter qui vivere cupit, mortem fugit, quæ in privatione vitæ consistit. Ac ideo amori vitæ adhæret horror mortis. Hæc satis manifesta sunt ex affectuum horum notionibus. Horror mortis utique sese non exerit, nisi consideretur, quale sit malum, & tanquam certo adventura spectetur. Quodsi vero quidam intrepidi morti imminenti occurrant, rationes peculiare dantur, quæ alios affectus concitant horrorem vincentes, aut saltem vim ipsi detrahentes, atque attentionem a morte avocant. Horrorem quoque mortis haud parum minuit, quod certo constet hominibus omnibus esse moriendum, nec contra mortem ullum dari remedium. Quodsi quorundam hæc esset prærogativa, ut mortem subire non cogerentur, quemadmodum ceteri; dubium non est, quin mortis cogitatio magis molesta accideret & horror, qui homini naturalis est, majores vires acquireret. Accedit, quod homines sperant, quamdiu spirant, & tandem mors finem

finem vitæ imponat, ut se mori non sentiant. Hæc non proferuntur nisi eo fine, ut elidantur objectiones, quæ contra horrorem mortis naturalem moveri poterant. Quemadmodum inclinationes & reclamationes naturales in se nihil vitii habent (*not. §. 41. part. 2. Eth.*), ab intellectu tamen regendæ, ut eo dirigantur, quo per naturam tendunt (*§. cit.*); ita quoque amor vitæ naturalis eidemque cohærens horror mortis naturalis in se nihil vitii habet, ab intellectu tamen regendus, ut intentioni naturæ, seu ejus auctoris Dei, convenienter eodem utamur. Atque hoc ipsum est, quod in Ethica docendum.

§. 187.

Homo vitam suam conservare debet propter Deum. Homo De vita con-
enim a Deo conditus est, ut consideratione mundi eundem servatione
agnoscat (*§. 73. part. 3. Eth.*) & gloriam ipsius promoveat (*§. propter*
115. part. 3. Eth.). Quamobrem cum hoc fieri non possit, Deum.
nisi vivat, quod per se patet; homo vitam suam conservare
debet non sui causa, sed propter Deum.

Vulgo dicitur, hominem factum esse propter Deum: ast
qui novit, quid sit factum esse propter Deum, ignorare ne-
quit, quod homo vitam suam conservare debeat propter
Deum, nimirum ut eum agnoscere & gloriam ejus promo-
vere possit. Vide, quæ alias annotavimus (*not. §. 115. 116.*
part. 3. Eth.).

§. 188.

Quoniam homo vitam suam conservare debet propter Deum (*§. 187.*); *non sibi vivit, sed Deo vivere debet.*

Plerique homines non perpendunt, cur vivant, nec ad
quæstionem illam, dic cur hic? respondere valent. Ipso
autem facto declarant, quod tacite saltem foveant hanc opi-
nionem, sibi esse vivendum. Atque inde est perversa vi-

(Wolffii Ethica Pars IV.)

Hh

vendi

vendi ratio, quæ rationi, qua homo a brutis differt, parum convenit. Nulla sane creatura sibi vivit, aut in mundo existit, & existentiam suam per quantumcunque temporis tractum continuat, nisi propter Deum. Sunt enim in universum omnes specula perfectionum divinarum (§. 785. part. 1. Theol. nat.), ut per eas perfectio summa Dei manifestetur (§. 798. & seqq. part. 1. Theol. nat.), ideoque gloria Dei promoveatur (§. 610. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem hoc singulare non est, quod homo non sibi, sed Deo vivere debeat.

§. 189.

*Quatenus
homo pro-
pter alios
vivit.*

Homo vivit propter alios, sed non aliter quam propter Deum, & ad conservationem vitæ aliorum conferre, quantum potest, debet propter Deum. Unusquisque enim hominum ad perfectionem alterius per ipsam essentiam atque naturam suam conferre obligatur, quantum conferre valet (§. 222. part. 1. Phil. pract. univ.) & ea omittere, quæ tendunt ad imperfectionem alterius (§. 231. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum hoc modo, dum vivit, utilem se præstet aliis; propter alios vivit. *Quod erat unum.*

Enimvero cum perfectio hominis consistat in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam, seu gloriam ejus promovendi (§. 917. part. 1. Theol. nat.), perfectionem aliorum promoturus operam dare tenetur, ut & ipsi evadant apti, qui gloriam Dei promoveant, consequenter Deo, non sibi vivant. Quamobrem cum propter alios vivamus, quatenus eorum perfectionem promovere, imperfectionem avertere debemus, *per demonstrata n. 1. homo non aliter vivit propter alios, quam propter Deum. Quod erat secundum.*

Quo-

Quoniam vero aliorum perfectio promoveri nequit, nisi vita ipsorum conservetur, quod per se pater, ad aliorum perfectionem promovendam obligati ad conservationem quoque vitæ eorundem conferre debemus, quantum valeamus. Enimvero alios perficere debemus propter Deum, *per demonstrata n. 2.* Quare ad vitæ aliorum conservationem conferre debemus, quantum possumus, propter Deum. *Quod erat tertium.*

Cum nemo hominum sibi vivere debeat, sed Deo (§. 188.); ideo nec aliis vivere potest, nisi propter Deum. Atque ita demum omnia referuntur ad Deum, ut finis obtineatur etiam ex parte hominis, ob quem Deus hoc universum condidit. Ideo nimirum homines obtinent locum in hac rerum serie & in mundo vivunt, quia Deus mundum ideo condidit, ut perfectionem summam manifestaret. Et si homo nec sibi, nec aliis viveret, sed Deo, vitamque suam & aliorum non conservare studeret, nisi propter Deum, felix foret, & appetitus ejus naturaliter ad felicitatem determinatus satiaretur, qui nunquam satiari potest, quamdiu sibi & aliis vivere vult propter se, vel alios, non vero propter Deum: id quod sufficienter intelligit, qui ea intime perspexit, quæ in parte tertia Ethicæ & in anterioribus demonstravimus. Nemo igitur existimet, quasi Ethicam, quam partem Philosophiæ facimus, aliter pertractemus, quam Philosophiæ conveniat: nihil enim statuimus, nisi quod ex principiis rationis demonstratur, prouti apparet, si demonstrationum analysin instituere volueris (§. 992. *Log.*). Latamur consensu philosophiæ cum theologia revelata, aut, si mavis, rationis ac fidei, nec diffido fore, ut philosophiæ, quam profiteamur, inde agnoscatur utilitas, nostro præsertim seculo profano.

§. 190.

Homo de vita sua conservanda & impendenda non statuere debet *Quomodo statuendum*

Hh 2

fit de vita conservanda & impendenda. bet pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei. Etenim homini non competit dominium in vitam suam (§. 351. part. 1. Jur. nat.), nec ipsi competit jus se privandi vita (§. 353. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum dominium in re competere debeat ei, qui de ea atque usu ejusdem pro suo arbitrio disponere vult (§. 959. part. 1. Theol. nat.); homo de vita sua conservanda & impendenda pro lubitu suo disponere nequit. *Quod erat utrum.*

Enimvero Deus est hominum dominus (§. 966. part. 1. Theol. nat.), ideoque ipsi competit dominium in hominem (§. 964. part. 1. Theol. nat.), consequenter & ipse de vita hominis conservanda & impendenda disponere potest, prouti sibi visum fuerit (§. 959. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum voluntas Dei homini esse debeat loco propriæ voluntatis (§. 971. part. 1. Theol. nat.), consequenter ei permissum non sit, ut jus Deo competens inhiat; de vita conservanda & impendenda statuere debet ex voluntate Dei. *Quod erat alterum.*

Vita nostra dicitur, quatenus consideratur tanquam accedens nobis inhærens, perinde ac color dicitur esse floris, aut jus nobis compotens jus nostrum, non vero quia jus in vitam nostram habemus, quo sensu res, quæ sunt in dominio nostro, appellamus nostras. Qui vocabula, quibus utuntur, per distinctas notiones explicare non solent, facile diversa, quæ per eadem vocabula significantur, inter se confundunt & quæ de uno norunt perperam ad alterum applicant. Ita contingit, ut, qui vident, nos de rebus, quæ dicuntur nostræ, pro lubitu disponere posse, sibi quoque persuadeant, nos de vita nostra pro lubitu disponere posse, quasi nobis idem jus competat in vitam, quod habemus in rem aliam quamcunque nostram, quam prouti nobis visum fuerit conservare, aut destruere, aut in usum quemcunque nostrum impen-

impendere valemus. Qui enim distincta dominii notione destituuntur, nec perpendunt, unde hoc jus tandem tanquam ex primo fonte derivetur, idem latius extendunt, quam par erat, quasi dispositio de rebus nostris sit prorsus arbitraria, nec ulla obligatione restringatur. Novimus jus tandem omne ex obligatione quadam passiva oriri (§. 23. part. 1. Jur. nat.). Et qui saltem institutiones nostras Juris naturæ ac Gentium perlegit, is ignorare nequit. quomodo omnia jura ex obligatione naturali, quæ rationem sufficientem in essentia & natura humana habet (§. 129. part. 1. Phil. pract. univ.), continuo quasi flumine deducantur. Quodsi ergo quis putet, sibi competere jus in vitam suam, vi cujus de ipsa & usu ejus pro lubitu disponere possit; ostendat necesse est, ex quam obligatione id derivetur. Huc si animum advertissent Stoici, autochiriam instar facti heroici minime celebrassent. Quamvis enim non agnovissent, nos violare jus Dei; nullam tamen esse rationem sufficientem laudandi id, quod nullo jure fit, facile videre potuissent. Non minus autem a vero aberrant, qui sibi persuadent, se pro lubitu vitam impendere ac, quomodo placuerit, conterere posse. Ostendant enim fontem hujus juris, nimirum obligationem, ex qua fluat, aut, si non possint, fateantur necesse est, se nullo jure hoc facere: quod absurdum agnoscere tenentur, nisi omnem obligationem cum jure omni tollere atque libertatem naturalem in licentiam convertere velint. Homines in suis actionibus multa tacite supponunt, de quibus ipsi non cogitant nescientes, quam in illarum determinationem influunt.

§ 191.

Quoniam homo de vita sua conservanda & impenden- *Quotuplex*
da non statuere debet pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei *fit cura vi-*
(§. 190.); ideoque non ab ipsius arbitrio pender, utrum *te & de*
eam conservare, an destruere, & quomodo eam conterere *termino ejus.*
velit, Deus autem vult, ut vitam nostram conservemus

Hh 3

§. 350.

(§. 350. part. 1. *Jur. nat.* & §. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & ut unusquisque, cum omnibus sit laborandum (§. 514. part. 1. *Jur. nat.*), nemini otiaandum (§. 515. part. 1. *Jur. nat.*), cum laborem seligat, cui obeundo se parem sentit (§. 528. part. 1. *Jur. nat.*), utiliore præferens minus utili, cui pares sunt alii multi (§. 529. part. 1. *Jur. nat.*); *cura vitæ duplex est, altera, quomodo vita conservanda, altera quomodo impendenda & conterenda.* Quoniam vero vita nostra a nexu quoque rerum in hoc universo pendet, cum multi dentur casus vitæ nostræ fatales, quos evitare in potestate nostra non est, Deus vero nexum rerum sapientia & bonitate sua constituit (§. 741. part. 1. *Theol. nat.*) & per eum mundum gubernat (§. 901. part. 1. *Theol. nat.*), ideoque ipse terminum vitæ constituit, in ipsius autem providentia acquiescere debemus (§. 1199. part. 1. *Jur. nat.*); *si ea fecimus, quæ ad vitæ nostræ conservationem conferre possumus, curam termini vitæ in totum Deo relinquere debemus, & quando imminet, libenter de vita migrare, quando differtur, moram sine omni ægritudine ferre, quieto scilicet ac tranquillo animo.*

Homo non tantummodo vivit, ut vivat, sed vivit propter finem, ob quem in hac serie rerum locum obtinuit. Atque hinc æstimanda est cura vitæ conservandæ & impendendæ ac conterendæ. Qui de fine vitæ non cogitant, ideoque saltem tacite sibi persuadent se vivere ut vivant, cum ipsa natura, quæ amorem vitæ hominibus instillavit (§. 185.), vitæ conservationem ipsis commendet, vitæ conservationem tanquam finem vitæ intendunt, atque ideo de acquirendis iis tantummodo solliciti sunt, quæ ad vitæ conservationem faciunt. Istiusmodi ergo occupationibus vitam omnem impendunt eamque conterunt, quasi homini de alio non sit cogitandum, quam ut habeat, unde vivat. Hæc autem cura diversimode modificatur pro diversitate vitiæ in ea influentium, de quibus

quibus postea dicemus. Cum vero homini etiam insitus sit felicitatis appetitus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & notatione boni deceptrice (§. 6. *part. 2. Eth.*), status jucundus cum felicitate confundatur (§. 105. *part. 2. Eth.*), hunc finem vitæ sibi constituunt voluptuosi (§. 166. *part. 2. Eth.*) & honoris cupidi (§. 178. *part. 2. Eth.*), consequenter illi se ideo vivere putant, ut sensus suos hilarent, hi vero non aliud sibi agendum esse existimant, quam ut dignitatem aut gloriam consequantur, quam opinione vulgi æstimant de veritate parum solliciti. Atque hæc ratio est, cur maxima pars hominum vitam aliter conterat, quam ratio jubet atque hominem decet, consequenter vitam hominis minime vivat, nisi quatenus casus errori verum miscet & necessitatem agendi, quod agendum erat, imponit, ut præter intentionem agentis fiat, quod in se bonum est, & ipsi malo insit quidpiam boni, sicut erroribus implicatur aliquid veri: id quod divinæ directioni malorum ad bonum finem tribuendum, quæ haud postrema pars est gubernationis hujus universi (§. 904. *part. 1. Theol. nat.*), seu providentiæ divinæ (§. 929. *part. 1. Theol. nat.*). Cura igitur vitæ conservandæ & impendendæ ac conterendæ in Ethica ad rectitudinem revocanda. Quod terminum vitæ attinet, per se patet mortem habere suam causam naturalem, quatenus conservatio & destructio corporis a causis externis, non in totum a nobis dependet. Per structuram corporis & constitutionem singularum partium possibile est, si supponatur rectus usus sex rerum non naturalium, ut homo certam ætatem vivat. Enimvero prouti variat rerum non naturalium influxus in corpus nostrum, vel casus quidam fatales eidem accidunt, nonnisi eam ætatem attingit, quam causæ istæ permittunt, quibus ad ætatem perducendum erat, quod fuerat possibile. Accedit autem non una de causa, ut usus rerum non naturalium, in quantum conservationi corporis convenit, in potestate nostra non sit, casus vero fatales evitare multo minus in eadem est, nec adeo facile est, multo minus cujusvis avertere abusum rerum non naturalium corpori

pori inimicum. Accedit, quod corpus sensim sensimque ad interitum disponatur per varias causas nobis non advertentibus. Terminus itaque vitæ nobis ignotus est, & citatim haud raro ad mortem properamus, dum eam fugere volumus. Enimvero quatenus in nexu rerum causæ omnes continentur, qui soli Deo perspectus est (§. 156. part. 1. Theol. nat.) & eundem constituit (§. 200. part. 1. Theol. nat.), cum ipse voluerit hanc seriem rerum existeri (§. 325. part. 1. Theol. nat.), terminum vitæ uniuscujusque hominis constituit, ultra quem nemo ætatem provehere potest. Sunt in cæsarum istarum numero etiam hominum voluntates, in quantum usus rerum non naturalium & evitatio quorundam casuum ab iis pendent. Atque hinc intelligitur, quomodo homo abbreviare possit vitæ terminum, & in Ethica docendum, quam cura opus sit, ne hoc faciat.

§. 192.

Motivum

*vita conser-
vanda & re-
de impen-
denda.*

Qui vitam conservare & recte impendere atque conterere vult, vitæ conser- pendere debet, se non sibi vivere, sed Deo, nec aliter vivere vanda & re- aliis, nisi propter Deum, & de vita conservanda atque impenden- da non statuere debere pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei. Ete- nim qui perpendit, se non sibi vivere, sed Deo, nec aliter vivere aliis, nisi propter Deum, cum supponatur certam esse ipsius cognitionem, ideoque vivam (§. 246. part. 2. Phil. pract. univ.), ut fiat motivum voluntatis (§. 244. part. 2. Phil. pract. univ.); is tamdiu vivere volet, quamdiu Deo placuerit, consequenter nihil eorum omittet, quæ ad conservationem vitæ suæ conferre potest, ne terminum vitæ, quem alias attingere poterat, sua culpa abbreviabit (§. 750. 758. part. 1. Phil. pract. univ.). Quodsi agnoscat, de vita conservanda statuendum esse non pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei, cui obedire tenetur (§. 1165. part. 1. Jur. nat.); is multo ma-
gis

gis sibi cavebit, ne quicquam committat, quod conservationi vitæ adversetur, si vel maxime adsint rationes quædam, quæ hoc ipsi suadent, & appetitum in id alliciunt, consequenter voluntas conservandi vitam efficietur constans atque perpetua (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Patet itaque, si quis vitam conservare velit, ei perpendendum esse, quod non sibi vivat, sed Deo, nec aliter vivat aliis nisi propter Deum, neque pro lubitu suo de vita conservanda statuere debeat, sed ex voluntate Dei. *Quod erat unum.*

Similiter si quis perpendit, se non sibi vivere, sed Deo, nec aliter aliis, nisi propter Deum, & de vita impendenda non statuere debere pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei, cum perinde ac ante supponatur cognitio viva, is minime volet ea facere, quæ sibi placent, & vitam contere, pro uti sibi volupe fuerit, quin potius constantem ac perpetuam habebit voluntatem vitam suam voluntati divinæ conformiter contere. Quamobrem patet, qui vitam recte impendere atque contere vult, ei probe perpendendum esse, quod non sibi vivat, sed Deo, nec aliis vivat aliter, quam propter Deum, nec de vita impendenda pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei statuendum esse. *Quod erat alterum.*

Habemus itaque motum curæ pro vitæ gerendæ, cujus pars una respicit vitæ conservationem, altera consumptionem. Supponitur utique hominem habere voluntatem bonam, quæ generaliter disposita est ad agendum, quod Deus vult, & non agendum, quod non vult (§. 121. *part. 2. Eth.*): Quamdiu enim voluntas non fuerit bona, oleum & operam perdis, si eam in particulari ad has vel illas actiones committendas determinare velis. Et quamvis forsitan contingat, ut volitionem elicias momentaneam, vel etiam efficacem pro casu præsentis; deest tamen constantia & perpetuitas, nec ipsa actio

(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) li labe

labe onni caret tacite influentibus vitiis, quæ motivo pro præfenti efficaciam addunt. Quamobrem in parte secunda Ethicæ docuimus, quomodo voluntas bona effici debeat, & in parte prima, quomodo intellectus sit perficiendus in usum voluntatis bonæ ac perfectæ. In ceteris itaque partibus supponitur, ea jam facta esse, quæ ibi præcipiuntur. Atque hæc in genere notanda sunt de praxi morali, ne quis sibi persuadeat, motiva, media & remedia, quæ traduntur, non esse sufficientia.

§. 193.

*De dominio
Dei agno-
scendo &
expendendo.*

Quoniam qui vitam conservare vult, probe perpendere debet, se de vita conservanda non stansere debere pro arbitrio suo, sed ex voluntate Dei (§. 192.), Deo autem competit jus statuendi de vita nostra, quia dominus noster est (§. 966. 959. part. 1. Theol. nat.); si quis lubenter facere velit, quæ ad vitæ conservationem facere potest, eaque vitare, quæ eidem nocent, nec vitæ periculo se temere obijcere, dominium Dei agnosce-
re idemque expendere tenetur.

Consideratio domini divini duplicem habet utilitatem, nimirum ut curam vitæ debitam non negligamus & ne curæ inani animum defatigemus. Cum enim Deo qua domino competit jus nobis præscribendi, quid facere debeamus (§. 959. part. 1. Theol. nat.), ut ideo actiones nostras determinare teneamur, quemadmodum vult Deus (§. 970. part. 1. Theol. nat.), Deus autem velit, ut vitam nostram conservemus (§. 350. part. 1. Jur. nat.); qui dominium Dei agnoscit, ea faciet, quæ ad vitæ conservationem facere potest. Curam igitur vitæ debitam non negliget. Quoniam vero etiam Deo qua domino nostro competit jus disponendi de ipsa vita nostra (§. 970. part. 1. Theol. nat.) & qua domino totius universi ac naturæ rerum (§. 963. part. 1. Theol. nat.) etiam jus guber-

gubernandi hoc universum prouti ipsi visum fuerit (§. 899. *part. 1. Theol. nat.*), ad hanc vero gubernationem utique pertinent casus fatales, quos evitare in potestate hominis non est (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*); qui dominium Dei agnoscit, nec ignorat quomodo hoc jus in gubernatione mundi exerceat (§. 1066. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque se totum ac vitam suam providentiæ divinæ committit & in ea acquiescit, omnem animi sollicitudinem de casibus fatalibus abjicit. Cura igitur inani animum non fatigat. Et huc pertinet, ut animo simus intrepido, quando necessitas nobis imponitur vitæ periculum subeundi. Dicemus autem de hoc disertius suo loco. Ne autem temere nos periculo objiciamus ad partem curæ primam pertinet.

§. 194.

In curam vitæ influit obedientia erga Deum, fiducia & acquiescentia in providentia ipsius. Qui enim curam pro vita gerit, eam conservare studet (§. 191.); Quoniam vero de vita Deum, fiduciosè conservanda non pro lubitu suo, sed ex voluntate Dei statuit *clia & acquiescentia* (§. 190.); vitam suam conservare studet, quia Deus vult, ut *quiescentia* eandem conservet, ea vero, quibus vita labefactatur, vel in *providentia* periculum eidem creatur, fugit, quia Deus vult, ut fugiat. *Quamobrem cum Deo se præbeat obedientem, qui promittit curam vitæ pre facit, quod Deus vult, & non facit, quod non vult influente.* (§. 1164.) *part. 1. Jur. nat.*); in curam vitæ obedientia erga Deum influit. *Quod erat unum.*

Enimvero qui curam pro vita gerit, quemadmodum debet, ubi ea fecit, quæ ad vitæ conservationem conferre potest, curam termini vitæ Deo in totum relinquit & quando imminet lubenter de vita migrat, quando differtur, sine ægritudine animo quieto & tranquillo fert (§. 191.). *Quamobrem cum Deo confidat, qui se totum resque suas providentia*

dentia^e divina^e committit; sperans quod ex parte sua melius (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*), & in providentia divina acquiescit, qui appetitum & aversionem moderatur ex sensu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus universi (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*), ut sibi placeat, quod visum fuerit Deo; in curam vite^e fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina influit. *Quod erat alterum.*

Officia erga Deum influere debent in omnes actiones nostras, cum Deum in omnibus actionibus colere debeamus (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem in Ethica quoque docendum, quænam officia influant in quodlibet actionum genus. Influxus autem officiorum erga Deum maxime convenit curæ pro vita gerendæ, cum vitam conservare debeamus propter Deum (§. 187.), nec nobis vivere, sed Deo (§. 188.). Ethica omnino aliam prorsus induit formam, si virtutes omnes cum officiis erga Deum sociantur, per quæ singulariter modificantur, ut & ipsæ aliam formam induant, utpote ex modo determinandi voluntatem, & ex statu animæ, qui hanc determinationem comitatur, æstimandum. Ast Ethicam tradimus, qualis ex principiis rationis deducitur, quam ducem in philosophando sequimur. Homo, cum rationalis sit, vitam hominis vere non vivit, nisi vivat rationi convenienter. Ratio autem nos docet, Deum in omnibus actionibus esse colendum, consequenter virtutem ad plenitudinem nondum crevisse, quamdiu ab officiis erga Deum sejuncta.

§. 195.

Vitam conservare naturam vite conservande nature humane maxime convenit: vitam labefactare, aut se eadem privare contra naturam est. Et tunc conservandæ nature conservandæ conservationi destinantur (§. 303. 304. part. 1. Jur. nat.), & ob

ob quæ homini tribuitur facultas vitalis (§. 306. *part. 1. Jur. beneficare, vel nat.*). Usus hujus facultatis homini natura inest (§. 307. *part. eadem se p. i. 1. Jur. nat.*), & singula organa agunt, quod suum est, anima *vare contra inscia & inconsulta* (§. 308. *part. 1. Jur. nat.*). Quando ita *naturam est.* que homo actiones quoque liberas ita dirigit, ut nihil eorum omitrat, quod ad conservationem corporis conferre potest, nec quicquam faciat, quod eidem adversatur; idem facit, quod singula organa vitalia per essentiam & naturam suam faciunt, & ad quod eum impellit amor vitæ naturalis (§. 185. *b. & §. 294. part. 2 Ethic.*). Quamobrem cum cura vitæ conservandæ in eo consistat, ut solliciti simus, ne quicquam eorum omitratur, quod ad conservationem corporis conferre possimus, nec committatur, quod eidem adversatur; cura vitæ conservandæ naturæ humanæ maxime convenit. *Quod erat unum.*

Quoniam vitæ conservandæ cura naturæ humanæ maxime convenit, *per demonstrata*; quicquid conservationi vitæ contrariatur, naturæ humanæ contrarium est. Quamobrem vitam labefactare, aut se eadem privare contra naturam est. *Quod erat alterum.*

Tendit natura corporis ad sui conservationem, & natura animæ hominem impellit ad conservationem vitæ. Cura igitur vitæ conservandæ naturæ conveniens est: ideoque actiones eidem oppositæ contra naturam sunt. Atque in hoc consistit honestas naturalis curæ pro vita gerendæ, & turpitudine naturalis actionum eidem contrariarum, ac inprimis autochiræ. Honestas & turpitudine naturalis actionum sunt motiva ad rectitudinem actionis requisita (§. 80. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Ast hæc motiva efficacia non sunt, nisi voluntas generaliter fuerit determinata ad vitam naturæ suæ convenientem atque rationi conformem vivendam. Monuimus jam alias, si homines omnes sufficiente acumine pòllerent, nec

pravis cupiditatibus se in transversum abripi paterentur, eos non alio motivo agendi ufuros, quam bonitate intrinseca actionum, nec alio motivo non agendi, quam malitia actionum intrinseca (*not. §. 369. part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamvis itaque hominum perversitas motivis istis efficaciam detrahât, aut saltem imminuit; non ramen propterea in Ethica prætermittenda, multo minus contemnenda. Habent suam efficaciam in iis, quibus destinantur, nimirum qui agnoscunt se esse homines, ac decere hominem, ut naturæ suæ convenienter vivat, consequenter quos pudet vivere aliter, quam ratio jubet. Neque vero est, quod existimes, quod, cum motivum curæ pro vita conservanda præbeat dominium Dei (§. 193.), nos motivo non habere opus, quod a convenientia cum natura humana & pugna cum eadem desumitur: hæc enim motiva sibi invicem non contrariantur, sed combinanda sunt, & hæc ipsa combinatione unum auget efficaciam alterius. Ita consideratio dominii divini magis movet voluntatem, ubi novimus, Deum non aliam a nobis exigere curam vitæ, quam quæ naturæ nostræ convenit, & quam homo ratione usus maxime approbare tenetur, ipsa autem natura animæ nobis commendat (§. 185.). Ex adverso voluntas quoque magis commoveretur consideratione convenientiæ cum natura humana, ubi novimus, Deo competere jus in vitam nostram, non nobis, & ipsum jure suo a nobis exigere, ut naturæ nostræ convenienter vitam conservare studeamus. Ast prolixum nimis foret, si ubivis ostendere deberemus, unde efficaciam habeant motiva ad movendum voluntatem, aut noluntatem. Qui integrum systema perlegit, & non modo ad principia demonstrandi animum advertit, verum etiam demonstrationum principia in ulteriora resolvit, quantum opus videtur, id facile assequetur. Præstat verò, si in tramite virtutis indefinenter progrediamur, ut motivorum efficaciam in nobismet ipsis experiamur.

§. 196.

Qui vita seipsum privat, jus Dei violat: autochiria injuria est De turpitudine in Deum commissæ. Qui enim vita seipsum privat, de vitæ terdine automino pro lubitu suo statuit, non vero Deo relinquit, ut eundem *chiria*. constituat. Quamobrem cum Deo tanquam domino nostro (§. 966. part. 1. Theol. nat.), competat jus terminum vitæ constituendi (§. 959. part. 1. Theol. nat.); qui seipsum vita privat, jus Deo competens sibi arrogat, consequenter id violat (§. 239. part. 1. Phil. pract. univ.). *Quod erat unum.*

Qui vita seipsum privat, jus Dei violat, *per demonstratæ n. 1.* Enimvero juris alterius violatio injuria est (§. 459. part. 1. Jur. nat.). Autochiria igitur, quæ est factum, quo quis sibi metipsum vitam adimit (§. 354. part. 1. Jur. nat.), est injuria in Deum commissæ. *Quod erat alterum.*

Patet hinc turpitudine naturalis autochiriæ, a quo parum differt labefactatio vitæ, qua mors acceleratur, veluti si quis ingurgitatione, aut libidinibus vitam perdit. Nemo est qui non agnoscat, quam turpe sit violare jus alterius, cum nemo velit jus suum violari ab altero. Quod vero tam parum attendatur violatio juris Deo in creaturas atque in vitam nostram competentis, ignorantia ejus in causâ est falsaque opinio, quasi violatio istius juris non multum habeat in recessu. Quodsi ad animum revocaremus majestatem divinam & perpendere-mus, quanti sit violari jus Domini supremi ab homine servo ipsius (§. 967. part. 1. Theol. nat.); facile comprehendere poteramus, quanta sit injuria violatio juris Deo competentis & per consequens quam infame factum sit autochiria, ut non immerito summis flagitiis accensetur, homine maxime indignis. Absit tamen, ut autochiriam manifestam cum illa subtili, quæ in occulto latet ac vulgo non agnoscitur, in eundem censum referas. Hæc enim ab illa differt, quemadmodum factum culpofum a doloso. Habenda vero hic etiam est ratio imputationis.

tationis. Constat enim actiones furiosorum, delirantium & melancholicorum imputari non posse (§. 567. 574. 576. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 197.

An autochiria aliquam babeat excusationem.

Quoniam autochiria est injuria in Deum commissa (§. 196.), & homo terminum vitæ in totum Deo relinquere debet, moram quieto ac tranquillo animo ferens, si is differatur (§. 191.); *autochiria voluntaria*, quæ scilicet committitur a sciente atque volente, *nullam habet excusationem*, ideoque *multo minus licita existimari potest*.

Intelligitur hinc, quam insana sit eorum philosophia, qui autochiriam factis heroicis accensent, quando quis pertæsus miseriæ hujus vitæ manus violentas sibi infert. Tanto autem turpius errat, si felicitatem ex perceptionibus jucundis æstimat & se miserum putat, quod iisdem animi sui desideria explere nequeat. Atheus, qui existentiam Dei negat (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*), nullum quoque agnoscit jus Dei in vitam hominis: non tamen propterea homini jus in vitam suam asserere potest. Quoniam enim lex naturæ subsistit in hypothese ipsius impossibili (§. 245. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nulla ratione negare potest, autochiriam esse contra naturam (§. 195.), ideoque admittere tenetur naturalem ejus turpitudinem, consequenter autochiriam laudare nequit: quod si fecerit, satis apparet, ipsum miscere errores, quorum unus ab altero minime dependet. Nolumus examinare rationes particulares, quæ hominibus autochiriam persuadent: cui enim officia erga Deum, erga seipsum & erga alios perspecta sunt, is in omni casu perspiciet, cum quibusnam eorum pugnet, quodque autochiria voluntaria semper ex vitio quodam, aut defectu virtutis ejusdam proficiscatur, quamvis in omni casu spectetur mors tanquam medium liberationis a malo unicum. Qui agnoscunt dari Deum, iis motivum fortis.

fortissimum est abstinendi ab autochiria injuria in Deum eadem commissā, si vel maxime non eurer pugnam cum natura humana, ut ipsum committere non pudeat, quod hominem maxime dedecet. Ceterum turpitudine naturalis autochiriae adeo manifesta est, ut mirum videretur, quantum negotii facesserit tam defendentibus, quam impugnantibus autochiriam, nisi constaret, in quantas ambages incidant, qui extra systema quæstiones resolvere conantur, ideoque non ex genuinis principiis eas decidere solont.

§. 198.

Qui vitam conservare vult, nosse debet, quomodo sanitas conservetur, quomodo morbi, in quos incidit, curentur & quenam sibi vitam con-
objiciantur vitæ pericula sibi evitabilia. Etenim si sanitas conservandam
 servetur, singulæ corporis partes munere suo rite fungun- *scitu necessa-*
 tur (§. 345. part. 1. Jur. nat.), consequenter cum per organa.
 na vitalia corpus aptum sit ad se conservandum (§. 303. 304.
 part. 1. Jur. nat.), si conservetur sanitas, corpus, ideoque
 vita quoque conservatur. Quoniam morbus obstat, quo
 minus organum unum, vel alterum aptum sit ad eum usum,
 cui destinatur (§. 346. part. 1. Jur. nat.), si morbi sedes sit in
 organo quodam vitali, quod conservationi corporis desti-
 natur, aut tandem in illud serpat, facile apparet, nisi mor-
 bo sublato corpus sanitati restituatur, id conservari minime
 posse. Quamobrem qui vitam conservare vult, operam
 dare tenetur, ut morbus curetur. Denique cum etiam con-
 tingant casus, in quibus periculum vitæ objicitur, pericu-
 lum subire non tenemur, si evitari possit, ideoque non mo-
 do sollicitè dispiciendum, num hic & nunc tale sit meruen-
 dum, & si quod vel actu imminet, vel saltem prævidetur
 quodammodo, inquirendum, num id evitari a nobis possit,
 ne temere subeamus, quod evitari potest. Patet igitur, si
 (*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) Kk quis

quis vitam conservare velit, eum nosse debere, quomodo sanitas conservetur, morbi, in quos incidit, curentur, & quænam sibi obijciantur vitæ pericula sibi evitabilia.

Vitæ conservatio non aliter in potestate nostra est, quam in quantum conservatio corporis eidem subijcitur, ut ea conferamus, quibus sanitas conservatur, aut facto nostro, vel casu quodam amissa restituatur, casus autem, a quibus periculum vitæ imminet, prævisi vitentur. Unde cura conservandæ vitæ redit ad sanitatis conservationem, morborum curationem & periculorum in casibus emergentibus vitæ conservationem. Cura autem sanitatis latius extenditur quam ad vitæ conservationem, quod corpus nostrum præter organa vitalia sensoria quoque & motoria habet, quæ salva vita lædi ac destrui possunt, quatenus saltem tollitur eorum usus, cui destinantur, veluti si oculus vitium contrahit, quod visui officit. Læsiones autem & destructiones istiusmodi in cura vitæ impendendæ magnum momentum habent, ideoque cura corporis conservandi ad curam vitæ vel conservandæ, vel impendendæ spectat, quam propterea duplicem esse ostendimus (§. 191.), quamvis cura vitæ impendendæ multo latius pateat. Datur mutua quædam organorum vitalium, sensoriorum & motoriorum quoad usum eorundem dependentia, ut unum inserviat alteri, ac per consequens conservatio unius exigat conservationem alterius. Sicuti in macrocosmo universalis datur rerum omnium nexus, ut unum inserviat usibus alterius; ita idem observatur in microcosmo, qui homo dicitur. Ast utrobique nexus iste latius patet, quam vulgo putatur, quia non inquirimus in rationes, per quas actualitas eorum, quæ sunt ac fiunt, determinatur, vel acquiescentes in causa proxima, vel de causa omnem cogitationem abjicientes, & singula saltem in se tanquam independentia ab omnibus aliis considerantes. Oscitantia hæc plurimum nocet in negotiis humanis, præsertim in publicis, quemadmodum suo loco in Politica ostensuri sumus. Evertit prævisionem

eventuum, quæ magnam prudentiæ partem facit. Quodsi hæc perpendamus, satis superque intelligemus, quænam ad conservationem vitæ scitu necessaria sint.

§. 199.

Qui sanitatem conservare vult, temperanter vivere & diætam De temperare observare debet. Sanitas enim dependet a recto usu sex re-rantia & rum non naturalium, quæ dicuntur Medicis, nimirum cibi *diætæ ad sã* ac potus, aëris, motus & quietis corporis nostri, somni & nitatis *con-* vigiliarum, excretorum & rerentorum, atque passionum *servationem* animi, sive affectuum (§. 417. part. 1. Jur. nat.). Qui ergo *requisita.* sanitatem conservare vult, sex rebus non naturalibus recte uti tenetur, ita nimirum, quemadmodum sanitati convenit. Enimvero qui cibum ac potum sibi salubrem (§. 396. part. 1. Jur. nat.), seu sanitati suæ minime contrarium (§. 395. part. 1. Jur. nat.), ea quantitatē capit, quæ corpori conservando sufficit (§. 403. part. 1. Jur. nat.), ut ventriculus quantitati assumptæ digerendæ, quantitas autem ei, quod per transpirationem insensibilem absumentum est, restituendo sufficiat (§. 404. part. 1. Jur. nat.), temperanter vivit (§. 405. part. 1. Jur. nat.), & qui præterea ceterarum quoque rerum non naturalium eum facit usum, qui sanitati convenit, diætam observat (§. 418. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui sanitatem conservare vult, temperanter vivere & diætam observare debet.

Vulgo temperanter vivere & diætam observare pro uno eodemque habetur, & temperantia ad quantitatem cibi ac potus restringitur. Ratio facile patet. Sine cibo enim ac potu vitam conservari non posse cuilibet manifestum est, & ipsa fames atque sitis cibi & potus appetentiam excitant, ut sensum utriusque molestum depellamus. Ast quomodo in

Kk 2 corpo-

corporis conservationem influant res ceteræ non naturales, sensibus non æque obvium est, & si vel maxime contingit, ut unius vel alterius influxus sanitati nocivus se quodammodo sensui manifestet, multæ tamen sunt rationes, quæ attentionem ab eodem avertunt, vel ejus memoriam mox iterum delectent. Aceedit, ut error in usu rei non naturalis unius commissus usu alterius corrigatur, ne noceat, aut ne tantum noceat, quantum nocuisset, nisi correctio ista accessisset. Errores in usu sex rerum non naturalium commissi cum plurimum variant pro diversitate subjectorum & circumstantiarum casuum ipsis obvenientium, & plerique homines quoad res non naturales toti a fortuna pendeant, quod momentum aliquod habeant in conservanda sanitate ac vita res non naturales præter cibum ac potum non attenditur, multo minus advertitur, in quantum earum usus potestati nostræ subjiciatur, ut de eo subjiciendo cogiteretur. Similiter excessus in quantitate cibi ac præsertim potus commissus facilius observatur, quam si in qualitate peccetur, inprimis cum alio tempore non eundem experti fuerimus effectum, qui nunc eidem adscribitur, nec idem observetur in aliis. Abunde igitur patet, cur homines sibi persuadeant, se temperanter vivere & diætam exactam observare, modo non peccent in quantitate cibi & potus, quamvis quantitatem quoque illius saltem ex ejus appetentia æstiment, quam sapor gratus sustentat. Et ideo porro omnem morbi culpam a se remonent, nec advertunt, se culpa sua in eum incidisse, cum vitare potuissent, si eam curam sanitatis habuissent, quam pro ea gerere debebant & poterant. Forsan erunt, qui existimaturi sunt, ad sanitatis conservationem quoque facere moderatum veneris usum, qui ideo perperam omittatur. At hi non perpendunt, cum sub usu exercetorum & retentorum contineri, & siquidem contingat, ipsas etiam libidines alio adhuc modo sanitati nocere, id ad passiones animi referendum esse, consequenter utrumque, quicquid tandem ejus sit, sub diætâ contineri. Neque in his recedimus a significato apud Medicos

dicos recepto, quos ut sequamur ipsa methodus suadet (§. 147. *Disc. præl.*). Termini technici Medicorum retinendi sunt in philosophia, quando sermo est de rebus, de quibus agunt Medici in Medicina, quemadmodum in Jure naturæ retinendi sunt termini Jurorum. Nimis puerile est, singularitatem quandam affectare in verbis.

§. 200.

Quoniam qui sanitatem conservare vult, temperanter *De notitia* vivere debet (§. 199.), qui vero temperanter vivere vult, *cibi ac potus* cibum ac potum salubrem justa quantitate capere tenetur (§. *salubris ad* 405. *part. 1. Jur. nat.*); *Qui sanitatem conservare vult, nosse te-* *netur, quinam cibi ac potus sint salubres, & quenam sit justa quan-* *titas, quæ nimirum sanitati non nocet, cumque cibus &* *potus unus idemque uni salubris sit, alteri non sit* (§. 396. *397. part. 1. Jur. nat.*), *quinam cibus ac potus sibi salubris sit.*

Non immerito quaeritur, undenam nobis constet, cibum quendam vel potum esse salubrem, aut insalubrem, & quomodo innotescat, quinam in specie nobis salubris, vel insalubris sit. Cognitio a priori hætenus in potestate non est. Constat equidem, cibum & potum in ventriculo concoqui, quemadmodum vulgo loquimur, aut, ut alii loqui amant, digeri, hoc est, mixtum resolveri, ut in intestinis chylus separari possit, qui solus in sanguinem transit & alendo corpori impenditur. Unde omnino recte infertur, cibum salubrem esse, quem ventriculus bene concoquere & a quo bonus chylus separari potest. Et memini me in juventute legisse Trætatum, quem ediderat Medicus Batavus suo tempore non incelebris, Archiater Electoris Brandenburgici, *Bontekoe* & in quo ex principio isto salubritatem & insalubritatem ciborum deducere conabatur. Ast votis eorum, qui scientiam amant, non satisfecit. Vulgo autem de salubritate ac insalubritate ciborum ac potuum nonnisi a posteriori statuitur, sit

ita quod nonnulli rationes ex analysi chymica reddere volunt ad scientiam minime sufficientes, si vel maxime probabilitatem impugnare nolis. Quoniam vero plerique tantummodo recensent, quæ experientia comprobata feruntur; sola standum est autoritate, nec penes lectorem est iudicium, utrum experientia, cujus præsentia fide sumitur, fallax sit, nec ne. Et cum nemo ignoret, nos non victu simplici uti, sed varietate ciborum simul ingestorum delectari; experimentum ad certi quid statuendum omnino difficile est. Accedit, quod in concoctionem aliæ influant causæ, quæ impediunt, quominus cibus bene concoquatur, quem alias bene concoquere poterat. Parum igitur præsidii ex lectione librorum expectandum, qui de alimentis conscripti sunt. Non sufficit affirmare in genere, quod quæ traduntur diuturna observatione fuerint detecta & longa experientia comprobata, ut de eorum veritate non dubitarint viri peritissimi, quorum magna semper fuit autoritas. Ecquis enim est qui nesciat, idem dictum fuisse de Astrologia, quam viri mortalium perspicacissimi & in observando exercitatissimi Astronomi ad nostra usque tempora defenderunt, ita ut ipse *Ptolemaeus*, postquam præclarum istud opus magnæ compositionis mathematicæ, quod *Almagesti* nomine hodie celebratur & thesaurum Astrologiæ veteris continet, absolvisset, quatuor de iudiciis astrologiis libros conscripserit & astronomicarum prævisionum scientiam defenderit, ut raceam Centiloquium & stellarum inerrantium significationes. Hoc tamen non obstante, nostro tempore nemo est, qui astrologiæ non idem pretium statuat, quod ceteris artibus divinatoriis, quarum vanitatem vel vulgus imperitum agnoscit. Non nego, multum inesse veri in iis, quæ de virtute alimentorum docentur: sed constare debebat, undenam sit certitudo eorum, quæ vera sunt, & unde veritas agnosceatur, ut vera a falsis separari possint, nec sola autoritate affirmantium sine ulla ratione pro vero habendum sit, quod dicitur, præsertim cum extra omnem dubitationis aleam positum sit, quod artem observandi in
Phy.

Physicis nostro demum ævo exercere cœperint viri præclari, nec ea hodiernum in formam scientiæ redacta sit. Nostro igitur iudicio in virtutes alimentorum accuratius esset inquirendum, præsertim cum plurimæ sint causæ, ob quas experimentum fallax efficitur, quod summa circumspectione factum videbatur. Earum nonnullæ a nobis jam indicatæ, aliæ ex sequentibus patebunt: in præsentī tamen nostrum est ex instituto inquirere in rationes, cur experimentum sit dissile.

§. 201.

Quoniam qui sanitatem conservare vult, nosse debet, qui Unde *hanc* nam cibus ac potus sibi sit salubris (§. 200.), parum vero *rienda*. hic valet doctrina (*not. §. cit.*); ideo unusquisque in seipso *observare* tenetur, *quinam cibi ac potus sibi sunt salubres, quinam insalubres, & in hisce sequendum, quod videtur probabilius.*

Quemadmodum plerique homines vivunt ad similitudinem aliorum & agunt more consueto; ita etiam utuntur cibo ac potu, quo uti vident alios & cui adsueti sunt, appetentiam vero moderantur gustu & varietate sollicitant cupiditate; id quod omnino perinde est ac sanitatem committere cæco casui, qui haud raro magis fatalis foret, nisi vitium in assumpto commissum vel ipsa natura corporis humani, vel res non naturales ceteræ concurrentes, aut supervenientes corrigerent. Quoniam vero non satis tutum videtur in re tanti momenti, quæ sanitas est, in totum a casu pendere; necesse utique est, ut, quantum datur, circumspecte observemus, quænam nobis sint salubria, quænam minus. Neque hac cura carere possemus, si vel maxime darenus, quod tamen nondum dari posse constat, alimentorum salubrium & insalubrium prostare theoriam perfectam, cum quæ uni salubria sunt, non sint itidem alteri, nec quod nunc non insalubre deprehenditur, alio tempore idem observetur. Immo demus

demus ulterius, theoriam alimentorum esse adeo perfectam, ut generalibus regulis comprehendatur, quinam cuilibet subiecto pro data conditione conveniat cibus, vel potus; nondum tamen tolleretur propriæ observationis studium, quam exigit applicatio regularum. Non formido objectionem, quasi obligationem hominis extendamus ultra id, quod possibile, exigentes ut faciat, quod vires ejus transcendunt. Etenim hic saltem docemus, quid factu opus sit, si in capiendo cibo ac potu sanitati sufficienter prospiciendum. Quantum vero valeant humeri, quid ferre reculent, proprio cujusvis tentamini relinquitur. Talia inculcantur, ne simus negligentes, ut culpa nostra sanitatis jacturam faciamus. Quando enim ignorantia invincibilis, culpa vacamus, nec habemus, quod nobis imputare possumus: id quod usui erit in sequentibus, quando de casibus fatalibus agetur. Excitatur quoque diligentia eorum, quibus non desunt vires, ut in talia inquirent: cui enim plura in potestate sunt, is ad plura obligatur (§. 179. 184. part. 1. Jur. nat.), profuturus non modo sibi, verum etiam aliis (§. 195. part. 1. Jur. nat.).

§. 202.

De quantitate cibi ac potus sibi conveniente.

Similiter quoniam sanitatem conservaturus nosse debet, quænam sit justa cibi ac potus quantitas (§. 200.); quæ autem uni nimia est, alteri non est (§. 401. part. 1. Jur. nat.); Qui sanitatem conservare vult, inquirere debet, quænam cibi ac potus quantitas sibi conveniat, ideoque hoc in seipso observare.

Equidem non desunt, qui putant, non tam sollicitam curam habendam esse pro quantitate præsertim cibi, quanta gerenda pro qualitate, ut apud nos in proverbium abiierit, des Guten sönne man nicht zuviel thun, hoc est, in bono non dari excessum; opinioni tamen huic non suffragatur experientia. Sane dudum observavit Syrach c. XXXVII, 34. nimiam epulandi aviditatem redarguens, propter crapulam multos obiisse.

obiisse. Et ponamus, si ventriculus nimia ciborum copia gravatur, non aliud metuendum esse incommodum, quam plethoram: nonne a Medicis evictum est, plethoram esse plurimorum morborum causam, etsi parum cures incommoda & pericula, quæ corpus nimis obesum comitantur? Quemadmodum vero eadem cibi quantitas non convenit omni ætati, nec quavis anni tempestate; ita etiam emergunt casus, in quibus consueta, quæ modum non excedit, moderanda, aut ab omni cibo tantisper prorsus abstinendum.

§. 203.

Qui in seipso experiri voluerit, quinam cibus & quænam ejus Qualis vi-quantitas sibi conveniat, victu uti debet simplici, non vario & at-ctus esse de-tendere debet animum ad statum corporis, qualis sit ante prandium, beat, si de-vel cœnam, & qualis post prandium, vel cœnam. Quodsi enim qualitate & victus fuerit varius, & post prandium, vel cœnam obser-quantitate vemus, corpus se non bene habere, qualiacunque jam sup-cibi nobis ponamus, indicia, ex quibus colligimus, nos ingessisse ven-convenientis triculo, quæ eidem parum conveniunt, & sive ea obser-judicandum, ventur durante concoctione, sive eadem absoluta, constare & quid præ-certo non potest, cuinam cibo, an conjunctim acceptis id terea requi-sit tribuendum. Cumque varietas sollicitet appetentiam, ut ratur. in quantitate facilius peccetur, nec nobis videamur plus ci-bi ingessisse ventriculo, quam ad explendum famem suffice-re putabamus; utrum incommodum qualitati, an quantitati sit adscribendum, si non semper, sæpissime tamen hærebi-mus, præsertim si non ad status anteriores præsens refera-tur. Quamobrem patet, si quis in seipso experiri voluerit, quinam cibus & quænam ejus quantitas sibi conveniat, quod victu uti debeat simplici. Quod erat unum.

Quoniam in corpore nostro observabilia, ex quibus idem vel bene se habere, vel male, saltem non bene, varias
(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) L1 habere-

habere possunt causas, consequenter nisi statum corporis consideremus, qualis est antequam cibus capiatur, & qualis posthac se habet, atque uterque inter se conferatur, facile contingat, ut vel qualitati, vel quantitati cibi tribuatur, quod a causa alia provenit, immo quia etiam idem cibus pro diverso ejus statu non eodem prorsus modo alterat corpus, ideoque fieri potest, ut cibi qualitati, aut quantitati simpliciter tribuatur, quod nonnisi sub certa conditione de eadem erat affirmandum; qui in seipso experiri voluerit, quinam cibus & quænam cibi quantitas sibi conveniat, animum quoque ad statum corporis attendere debet, qualis sit ante prandium, vel cenam & qualis sit post prandium, vel cenam. *Quod erat alterum.*

Cum moribus nostris varietate ciborum delectemur, si excipias eos, quos necessitas simplici uti urget; difficile est de qualitate inprimis cibi sibi convenientis judicium ferre. Cumque error in qualitate, vel quantitate commissus non æque alteret corpus in ætate florente, quam in senectute, aut aliis de causis, quæ illam huic æquiparant; major hinc oritur difficultas tempestive observandi, quid nobis conveniat. At si non facere possumus, quantum volumus; contenti esse debemus, ut faciamus, quantum nobis datur, ne vitium commissum recadat in culpam nobis imputabilem.

§. 204.

Quid observandum, si observaturus attendat animum ad fastidium, quod aviditatem sequitur, & victu utatur simplici; non vario. Sicuti natura famem dedit stimulum, quo ad edendum sollicitamur, quemadmodum sitim, quæ ad bibendum impellit; ita quoque fastidium quoddam concitat, quæ avertimur a majore quantitate capienda,

pienda; quam quæ ad satietatem sufficit. Naturæ viam omnium optime observamus in infantibus, quorum appetitus nondum corruptus est, & qui ejus impulsu sequuntur, atque in animalibus brutis, quæ nonnisi eodem cibi ac potus genere utuntur, & quorum ideo appetitus corrumpi nequit. Videmus quotidie, infantes, quando famem ac sitim sentientes plorant, ubera, quæ ipsis dantur, avidè trahere, ast fame ac siti sedata, ubi fugere desinunt, lac maternum fastidire, si illa ipsis ulterius admoveantur. Idem observari licet, si alii alimento assuefiunt. Facile igitur patet, sicuti natura fame ac siti edendi & bibendi cupiditatem accendit, ita quoque eandem excitare fastidium, ne ultra satietatem edamus atque bibamus. Quoniam quod homini naturale est, expelli nequit; dubitandum non est, sicuti adultos fames & sitis perinde ac infantes admonet necessitatis edendi & bibendi, ita etiam fastidium eos admonere, ut edendi, vel bibendi finem faciant. Plures equidem sunt causæ, quæ impediunt, quo minus fastidium istud observetur, præsertim ubi nullam ad id attentionem afferre adsuevimus; inobservabile tamen non est, modo sufficientem afferas. Si fames nos invitat ad edendum, cibus, quem avidè capimus, bene sapit, jucunditas autem saporis sensim sensimque imminuitur, ut non modo gustum non amplius hilarer, sed in ingratum verè videatur, quem fastidimus. Arque tum natura concitat fastidium, quod ad abstinentiam tendit. Ne autem appetitus corruptus gustu, quo regitur, varietate cibi alliciatur, ut naturæ providæ non obsequentes nimia quantitate ventriculum repleamus, nec cupiditas accensa attentionem in se trahat, a fastidio illo avertat, victu utendum est simplici, non vario, ubi experimentum capere volueris. Quod de cibo diximus, idem intelligendum de potu. Quam-

obrem patet, si quis a nimia quantitate cibi ac potus sibi cavere voluerit, cum animum attendere debere ad fastidium, quod aviditatem sequitur, ut justam cibi & potus quantitatem observeret, eoque fine utendum esse victu simplici, non vario.

Corpus humanum, quatenus cibo ac potu conservandum, non differt a corpore animalium brutorum, nec natura brutis magis consuluit, quam hominibus, dum corpus fecit machinam sui ipsius conservatricem. Bruta, quorum unus idemque est cibus & potus nonnisi aqua, appetitum non corrumpunt, ideoque naturæ directioni eundem in totum relinquunt. At hominum appetitus a prima infantia multis admodum modis corrumpitur & præterea cupiditates a diversis vitiis & pravis consuetudinibus suscitatur ac sustentatur in cibi & potus appetentiam influunt, ut vocem naturæ non audiant, sed prorsus surdescant, immo si vel maxime eam percipiant, non tamen obtemperent. Hæc ipsa vero de causa fastidii quoque, de quo diximus, observatio difficilis est, ut exercitatione opus sit. Cum vero adhuc aliæ esse possint causæ, quæ inter comedendum fastidium excitare valent; cautione opus est, ne naturæ providæ consilio tribuamus, quod cupiditatum illecebris tribuendum, vel etiam aliis adhuc causis ex circumstantiis casus dati colligendis. Hæc ipsa cautio observationem illius fastidii, ad quod in præsentī animum attendere jubemus, difficillimam reddit, ut non sit cujusvis, immo forsitan nonnisi paucissimorum, quia observator flagrare debet cupidine observandi, quæ supponit sollicitudinem in quantitate cibi ac potus capiendi non excedendi, nec deficiendi. Multa hic dicenda forent, si de singulis huc spectantibus specialia afferre vellemus; sed quemadmodum in aliis quoque accidit, sedulo ac diligenti observatori ea sese offerunt sæpe veluti sua sponte, quæ ipsi ægre persuaseris, vel etiam quantum ad intelligendum sufficit explicaveris. In omni praxi veniendum est in rem præsentem, nec a doctrina expectandum, quod tentamina docent. Ceterum in potu, præfer-

præsertim vini, si non fuerit quotidianus, observatio facilius est, ut ideo inde capiendum sit initium. Quoniam vero observatio sensim sensimque decrescentis jucunditatis saporis, modo non sit ex eo genere, qui nimium hilarat gustum, aut cujus appetentia in consuetudinem inveteratam abiit, adeo obvia est, ut oscitantæ tribuendum sit, nisi animadvertatur, per naturæ autem consuetudinem sensim sensimque decrescens ad alterum extremum abeat; hujus non ignarus ex continuo decremento jucunditatis saporis colliget, deveniri tandem debere ad fastidium. Lex nimirum continui etiam in anima observatur, in qua etiam ab uno extremo ad alterum non sit transitus per saltum, sed per gradus intermedios: id quod in iis obtineri, quæ per ea, quæ in corpore contingunt, explicabilia sunt, tanto minus mirum videtur.

§. 205.

Si quis famem ac sitim non sedavit: id indicio est quantitatem cibi assumti vel potus esse nimis exiguam. Etenim cum fames & quantitatis sitis sint stimuli naturales edendi ac bibendi; quamdiu fa- in defectu mes, vel sitis urget, edendum ac bibendum, si instinctui peccantis. naturæ obsequi velimus. Quodsi ergo finito prandio, vel cœna experiamur, famem vel sitim sedatam non esse, id indicio est, nos tantum cibi vel potus ventriculo non ingessisse, quantum exigit, ideoque quantitatem assumti nimis exiguam, seu justā minorem esse (§. 404 part. 1. Jur. nat.).

Videre hoc licet in infantibus ubera materna sugentibus, qui ab iis amoti plorant, ut denuo admoveantur, donec satietatis sensum habentes ea sponte dimittant. Atque hoc convenit fastidio naturali, de quo modo diximus (§. 204). Cavendum tamen, ne cupiditas edendi, aut bibendi cum fame & siti confundatur: id quod facile vitari potest, cum differentia sensus pateat. Sane in communi quoque sermone edendi cupiditatem a fame distinguimus: dicimur nimirum in ca-

ſu primo, nobis adhuc eſſe cupiditatem edendi; eſi appetitus feratur in cibum incertum, ab eo tamen, quem comedimus, diverſum, ut interrogati quid edere velimus respondeamus nos ipſos ignorare, quid comedere debeamus, aut qualitate in genere cibi genus indicemus; in altero autem caſu, nos adhuc eſurire, ſeu non comediſſe ad ſatietatem. Idem tenendum de potu. Ceterum per ſe intelligitur, nos quemadmodum in cereris, ita hic quoque ſupponere, ut ſtatu corporis naturalis ſit, non vero præternaturalis. Quando enim quaeritur, quænam cibi quantitas, vel qualitas ſanitati conſervandæ conveniat, corpus ſupponitur eſſe ſanum, non vero morbo cuidam obnoxium. In quantitate cibi ac potus determinanda defectus rarior eſt exceſſu, qui vix ac ne vix quidē metuendus, niſi inopia, aut præpoſterum pietatis ſtudium eidem locum faciat. Quando enim nimium renaces criminantur, quod non comedant ad ſatietatem, quantitas non aſtimatur ex eo, quod ſufficit ad vitam & ſanitatem conſervandam, quo tendit fames ac ſitis; ſed ex quantitate communi hominum opinione approbata, quæ non ratione, ſed more nititur. Facilius tamen contingit defectus in potu, ut non juſta obſerverur ad cibum proportio, ſi eo genere utamur, cujus guſtus non mover appetitum, veluti ſi aqua bibatur. Accidit vero tum etiam, ut in quantitate cibi committatur exceſſus. Notandum præterea, quod, quemadmodum in aliis ex ſuo genio judicare alios ſolent homines, idem quoque hic obſineat, ut ideo admodum fallax ſit de aliis judicium (§. 401. part. 1. *Jur. nat.*). Nullus dubito fore ple-rosque, qui exiſtimaturi ſunt, quantitatē cibi ac potus, qua corpus in flore ætatis gravibus morbis obnoxium ultra annum centeſimum decimum ſanum conſervavit *Cornarius* (not. §. 406. part. 1. *Jur. nat.*), nimis exiguam eſſe, quam ut natura tam paucis contenta eſſe poſſit; experientia tamen indubia contrario fidem facit,

§. 206.

Qui a nimia quantitate cibi ac potus, qua hactenus usus est, Quodam in
ad minorem recedere vult; paulatim eam imminuere debet. Con- mutanda ci-
stat hanc esse naturæ legem, ut ab uno extremo ad alterum bi ac potus
progrediatur non per saltum, sed paulatim per gradus in- quantitate
termedios. Ac ideo quoque experimur, omnes mutatio- nimia obser-
nes subitas esse corpori periculosas. Quamobrem nec subi- vandum.
ta cibi ac potus mutatio sanitati conducit, consequenter qui
a nimia quantitate cibi ac potus, qua uti consuevit, ad mi-
norem recedere vult, paulatim eam imminuere debet.

Tutissima semper via est, si naturam ducem sequamur, cuius ideo consuetudo sollicitè observanda. Ad hanc vero etiam spectat lex, quam ipsamet adeo sanctè observat, ne ab uno extremo ad alterum progrediatur per saltum. Saltusigitur quoque in quantitate cibi ac potus assumendi non committendus, ne turbes naturæ morem, cuius negotium est conservare corpus & ejus sanitatem, atque vigorem. Nos non sumus nisi ejus ministri, quorum est legi ipsius attemperare actiones suas. Constat autem crescente ætate quantitatem cibi continuo minorem effici debere, donec tandem ad eam deventum fuerit, quæ decrementum ulterius non permittit, & indicio paulo ante commemorato manifestatur (§. 205.). Confirmatur hoc exemplo *Cornari* in hoc genere præstantissimo (not. §. 406. part. 1. Jur. nat.). Nullus ego dubito, quin a neglectu hujus observationis multa dependant incommoda senectutis, de quibus tot ac tantæ sunt hominum querelæ, ut ideo anni senectutis dicantur, qui non amplius placent homini. Etenim plerique mutare nolunt morem, sed constanter gulæ ac ventri servire, quemadmodum consueverunt. Novi equidem querelas de incommotis senectutis non esse unius generis, sed multos etiam conqueri, quod in senectute non amplius voluptatibus corporis frui possint, quemadmodum ætate nondum provec̃ta; sed nobis hic non-
nisi

nisi de iis sermo est, quæ sanitatem & vigorem corporis tangunt.

§. 207.

*De modo colligendi ni- aut capitis debilitatem quandam, vel etiam alterutrum aut utrum-
miam cibi acque, quorum neutrum ante prandium, vel cœnam, aut alio tempo-
potus quan- re, quando eodem cibo ac potu fruermur, experti sumus, vel etiam
titatem.*

*somnus non fuerit satis quietus, etsi aliæ causæ probabiles non ad-
sint; inde nimia cibi ac potus quantitas colligitur.* Etenim si an-
te prandium, vel cœnam nullam corporis lassitudinem, nec
capitis quandam debilitatem sensisti, qualem post pran-
dium, vel cœnam sentis, nec expertus es alio tempore, quo
eodem cibi ac potus genere usus; nulla sane ratio apparet,
cur eum statum corporis alii causæ adscribere velis, quam
nimia quantitati cibi ac potus. Quamobrem inde colligo-
re poteris, te nimia cibi ac potus quantitate ventriculum
opplevisse. *Quod erat unum.*

Similiter si somnus fuerit non satis quietus, etsi aliæ
causæ absint, quas quietem nocturnam turbare posse exper-
tus es; nulla itidem apparet ratio, cur somnum minus quie-
rum alii porius causæ, quam nimia cibi ac potus quantita-
ti tribuere velis. Quamobrem denuo inde colligere pote-
ris, te nimia cibi ac potus quantitate ventriculum opplevis-
se. *Quod erat alterum.*

Tanto minus autem ea de re dubitandum erit, si nosti te
a consueta quantitate recessisse: id quod facile nosse poteris,
modo satis attendere volueris. Cum status anteriores etiam
insuant in præsentem, ut ideo cibum, vel potum subinde
incommoda parere experiamur, quæ alio tempore non fui-
mus experti; non diffiteor, fieri posse ut nimiam quantita-
tem

tem falso accusamus. Circumstantiæ tamen particulares iudicium magis firmabunt, præsertim si in hisce observandis diu multumque fueris versatus. Et quoniam in ætate provectiore excessus in quantitate commissus magis nocet, aut quod noceat saltem manifestius sit, quam in florencia; observatio quoque in provectiore faciliior, quam in florencia. Studio dico damnum, quod corpori datur nimia cibi ac potus quantitate, manifestius esse in ætate provectiore, quam in firma. Vi enim legis, quam naturam observare modo diximus (not. §. 206.), dantur ab initio damna, quæ inobservabilia sunt, corpus tamen ad suscipiendum morbos disponunt. Sed de hoc disertius dicemus inferius. De *capitis debilitate* notandum est, quod ea consistat in segnitie functionum cerebri, quæ inprimis respondent imaginationi atque memoriæ. Officit ea operationibus intellectus, quatenus is requirit ministerium imaginationis atque memoriæ in operationibus suis (§. 14. *part. 1. Eth.*), ut ideo meditationes præcedant tardius & de re quadam locuturis vox faucibus hærare videatur, nec continuû sit verborum flumen & nomina præsertim propria, quamvis alias satis familiaria, difficillime succurrant. Huic attribuendæ sunt querelæ hominum ingeniosorum, quod crescente ætate decreseat fecunditas ingenii, quippe ejus actus actum imaginationis & memoriæ continet (§. 235. *part. 1. Eth.*) & eruditorum de tarditate in exequendo munere officii sui, ita ut longiori temporis spatio faciendum sit, quod breviori antea fieri poterat. Ceterum quod nimiam potus quantitatem artinet, probe notandum est, nos in præsentem non verba facere de ea, quæ in ebrietatem inducit: ebrius enim mente alienatur. Subsistimus hic in excessu minori, qui inferior quidam ad ebrietatem gradus est. De excessu vero, qui ebrietatem gignit, dicemus postea.

§. 208.

Quoniam nimia cibi ac potus quantitas, quo usi sumus, ex lassitudine corporis ac capitis debilitate, itaque *constet, nos* (Holsii *Ethicæ Part. IV.*)

Mm

somno

in quantitate somno non satis quæro colligitur, observatis ceteris, quæ
te cibi ac po- simul attendenda esse diximus (§. 207.); si ex adverso a
tus exces- prandio vel cœna sentiamus omnium membrorum corporis quandam
sum non quasi levitatem, & somno usi fuerimus satis quieto, nec ulla capi-
commisisse. tis sese prodât debilitas, satis certi esse possumus, nos in quantitate
 cibi ac potus assumpti nullum commisisse excessum.

Facile apparet, ad ea observanda, de quibus in præsen-
 ti dicimus requiri observatoris attentionem, & in nonnullis
 minime vulgarem, sed nonnisi exercitatione comparandam,
 præsertim cum plurimæ dentur causæ, quæ attentionem ab
 eo, quod observandum, avertunt, in se vero trahunt, immo
 quæ tibi facile imponunt, ut observare tibi videaris, quod
 non est. Quamobrem jam antea monui, observandi studium
 non esse adeo facile, quemadmodum putatur, siquidem ob-
 servatio accurata esse debet, minime fallax, & plures dari
 causas, quæ id ipsum difficile reddunt. Cum vero sanitas
 & vita corporis res pretiosissima sit; nemo reprehendet, quod
 curam pro ea gerendam præcipiamus, quæ difficilis videtur,
 ut lubens fatear, fore longe plurimos, quos difficultas de-
 terreat. Quamobrem si quem difficultas detertere non de-
 bet, necesse est ut sanitatem impense amet, ideoque in se-
 quentibus ostendemus, quomodo amor sanitatis concitandus
 sit & magnitudo hujus boni rite æstimanda, quod vulgo pa-
 rum agnoscitur, ideoque vilipenditur. Quod vero ante
 monuimus de influxu statuum anteriorum corporis in præ-
 sentem (not. §. 207.); idem quoque in præsentem tenendum,
 quamvis non alium videatur habere usum, quam ne justæ ci-
 bi ac potus quantitati soli tribuas, cujus aliæ præterea sunt
 causæ.

§. 209.

Quando ci- Cibus cessante appetentia assumptus nimius est, multoque ma-
bis assum- gis qui assumitur contra fastidium naturale. Appetentia cibi,
 quam

quam fames excitat, continuo minuitur, ut sensim sensim-*tus nimius* que vilescat, tandemque expiret. Quamobrem cum corpus humanum qua vivum sit machina ad sui conservationem apta (§. 317. *part. 1. Jur. nat.*); natura quoque eandem agitando (§. 145. *Cosmol.*) excitat motus internos, quibus in anima respondent perceptiones, in appetitu sensitivo appetitiones & in facultate averfandi sensitiva averfiones fini intento convenientes concitantes vi harmoniæ; quæ inter mentem & corpus datur (§. 539. *Psych. rat.*). Quemadmodum itaque fames concitat cibi appetentiam, seu edendi cupiditatem, ita hæc ipsa quoque pro cibi assumpti quantitate continuo minuitur, ut, dum assumptus saturitati sufficit, prorsus extingvatur, & si plus assumitur, quam concoqui potest, fastidium concitatur. Cibus igitur cessante appetentia assumptus nimius est, multoque magis, si contra fastidium naturale assumitur.

Perfectio corporis qua vivi essentialis utique omnibus suis numeris non foret absoluta, nisi natura quoque suscitaret motus conservationi corporis convenientes, quibus in anima, quæ corpus suum sibi repræsentat, respondent perceptiones & appetitiones ac averfiones convenientes. Atque hinc maxime intelligitur, quam admiranda sapientia constructum sit corpus animale. Ducit quoque nos horum consideratio ad distinctam *instinctus naturalis* notionem in Physica uberius explicandam. Fastidium vero, quod ad eundem pertinet, nec alias causas agnoscit quam eam, de qua hic loquimur, naturale dicimus, ne cum alio confundatur, quod aliunde derivandum. Instinctum hunc naturalem sequuntur bruta & infantes, quando ubera materna sugunt, aut cibo assuescunt, antequam appetitus depravetur. Quoniam vero multis modis eum depravari contingit, ut perversæ oriantur cupiditates & perversa fastidia, quibus ad cibum vel assumendum, vel ab

eo abstinendum sollicitatur homo; ideo contingit ut ille quasi obliteretur. Dantur tamen subinde lucida intervalla, in quibus manifestior apparet, ideoque facile observatur, modo re sedulum atque diligentem præbeas observatorem. Neque ullus dubito fore, ut, si quis sanitatem ardentem amans attentionem sufficientem afferre assuecat, naturæ providæ vocem audiat, etiam ubi silere putatur. Homo non deterioris conditionis est, quam sunt bruta, quemadmodum vulgus conqueritur, nec adeo novercam experitur naturam, ut minorem ipsius, quam brutorum curam habeat, modo non ipse conditionem suam faciat deteriorem, sed obsequium præstet, quod præstant bruta. Sequuntur bruta instinctum naturæ naturali quadam necessitate: at homo, cui libera agendi potentia concessa, actiones suas liberas eodem dirigere debet, quo natura tendit, non vero in contrarium, recto intellectus usu & beneficio rationis, ut laudem mereatur, quæ in bruta minime cadit. Ne vero dixisse videamur, quæ intelligi nequeant, considerandum est, si quis dicit, quod sit satur, necesse esse ut habeat quendam saturitatis sensum, aut ut sit aliquid, unde saturitatem colligit, & similiter si dicit, quod plus comedere nequeat, necesse esse, ut habeat quendam impotentiae edendi sensum, aut ut aliquid adsit, aliqua repugnantia, unde illam colligit. Utrumque statum diversis hisce loquendi formulis distingvimus: id quod apparet, quia prima formula uri solemus, quando ex nobis quaeritur, cur non comedamus, aut alio adhuc cibo vescamur; altera vero, quando ad instantiam precantis, vel sollicitantis respondemus, sit ita quod formulis hisce usi differentiam distincte explicare nequeant, vel etiam subinde utramque promiscue usurpent, prouti una, vel altera citius succurrit, quemadmodum & in aliis obrinet, quibus nonnisi confusæ junguntur notiones. Nondum enim eo profecerunt homines, ut semper accurate loquantur, easdem notiones determinatas vocabulis & verborum complexionibus jungentes: id quod in primis a vulgo & in communi sermone non sperandum.

§. 210.

Cibi alii facile concoquuntur, seu digeruntur, alii difficilius; De varietate alii calefaciunt, alii refrigerant; alii laxant, alii adstringunt; alii te ciborum multum nutriunt, alii parum; ex aliis bonus chylus conficitur, ex ratione quibus aliis minus. Differentiam hanc docet experientia, dudum *litatis*. observata, & inculcata a Medicis. Ita constat carnem vitulinam facilius concoqui, quam bubulas, carnem gallinaceam facilius, quam columbarum, brassicam difficulter, oryzam facile. Cucumeres, fraga, mala persica refrigerant; zingiber, piper & caryophylli calefaciunt. Pruna Damascena & pyra dulcia laxant, pruna sylvestria & pyra acida atque aultera adstringunt. Lac multum nutrit, caseus parum. Ex pane præsertim triticeo bonus chylus conficitur, ut bene fermentatus & coctus optimum nutrimentum deprehendatur.

Dixi jam superius, quæ de qualitate alimentorum dicuntur, nondum adeo certa esse, ut de veritate omnium, quæ asseruntur, constare possit de illorum salubritate sollicito (*not. §. 200.*). Quamobrem ipsimet Medici sagaciores de illorum qualitibus non tanquam de rebus certis loquuntur, sed tanquam de eo, quod communi opinione tale habetur, veluti quando dicitur hoc alimentum saluberrimum censerī, aut vulgo haberi, vi quadam pollere credi; aliud fere ab omnibus damnari. Sufficiat nobis allegasse *Oligerum Jacobæum* in Compendio Institutionum Medicarum lib. 2. c. 2. Nos ad comprobandum differentiam ciborum ratione qualitatum saltem provocare volumus ad exempla, quæ domesticæ experientiæ adeo patent, ut in vulgus nota sint. Quodsi theoriam salubritatis alimentorum condere nobis propositum esset, hæc ciborum differentia sumenda foret: sed cum nobis saltem propositum sit docere modum observandi, num cibus assumptus nobis sit salubris, ex indiciis naturæ, non tantum de-

prehendemus illius usum, ut ante inquirendum sit, quinam cibi hanc vel istam habeant qualitatem, & cur eandem habeant: id quod supponeret, concoctionem ciborum in ventriculo & qualitates chyli ad nutritionem corporis requisiti intime perspectam esse. Non tamen nosse hanc differentiam omni utilitate caret. Emergunt enim subinde casus, in quibus animus ad eandem utiliter attenditur. Obiter observamus, mutationem alimentorum in ventriculo a veteribus concoctionem, a recentioribus digestionem appellari, propterea quod veteres falsam de ea foverint opinionem. Enimvero non opus erat, ut ea de causa mutata opinione de modo, quo alimenta immutantur, nomen quoque mutaretur, cum propter eandem rationem qualibet hypothesis peculiare requireret nomen, si non nudam mutationem, sed modum quoque, quo fit, significare deberet. Quamvis itaque concoctionem dicamus, non tamen ideo hypothesis veterum de eadem probamus. Non alio fine hoc monemus, quam ne præter necessitatem mutantur termini semel recepti.

§. 211.

Nausea quid sit.

Nausea dicitur sollicitatio stomachi ad vomitum ex sapore & odore potissimum, cujus veluti terminus a quo est molestus quidam sensus aversionem concitans.

Nomina, quæ vulgus invenit, imponuntur rebus in sensus incurrentibus. Quoniam vero dantur res, quæ diversos gradus admittunt, nec ideo genere differunt, in quo non attenditur majus & minus; ideo in disciplinis significatus recte ampliatur, cum ejusdem causæ iidem dentur effectus, etsi gradu, vel magnitudine differentes, prout vires ejus majores, vel minores sunt. Quamobrem quoque nausæ significatum ampliamus, ideoque non dicimus commotionem stomachi ad vomitum, sed sollicitationem, quæ si vires essent majores stomachum actu moveret, natura hunc motum intendente. Subinde autem adeo exigua est, ut aversionis nobis

bis quidem simus conscii, non vero illius perceptionis, sine qua oriri minime poterat. Notandum autem est, nauseam procedere ex sapore & odore, ne eam confundamus cum aversione, quæ aliam ob causam oritur, veluti si quis averfatur cibum infuerum, quem nondum degustavit, nec cujus odore offenditur, propter similitudinem cum re alia, quam averfatur, vel à qua abhorret, sive memoria hujus nauseam quandam concitet, sive minus. Magna quoque hic vis est præjudiciorum, quibus occupata mens est.

§. 212.

Nausea stimulus naturalis est abstinentie. Quoniam nausea *An nausea* sapore, vel odore concitatur (§. 211.); ostendendum nobis *sit stimulus* est, gustu & odore distingvi posse cibos salubres ab insalu-*naturalis ad* bribus, si non corruptus fuerit appetitus, aus vis eidem in-*abstinen-*feratur. Antea jam monuimus, perfectionem corporis *qua tiam*, vivi essentialem non fore omnibus suis numeris absolutam, nisi quoque natura fuscitaret motus conservationi corporis convenientes, quibus in anima respondent perceptiones, ex quibus oriuntur appetitiones, vel aversiones (*not.* §. 209.). Motus istiusmodi excitari non possunt, nisi suppositâ actione sensibilis in organa sensoria. Antequam cibi in ventriculum derisitantur, ut actione in organa sensoria, aversio quædam conciteretur, aut in corpore stomachus ad vomendum sollicitetur, sive sensibiliter, sive insensibili quodam modo, aliter id fieri nequit, quam vi saporis vel odoris, præsertim cum odor & sapor ciborum affinitatem quandam habeat. Quamobrem non est quod dubitemus, naturam uti sapore atque odore non minus ad excitandum appetentiam alimenterum salubrium, quam aversionem & per consequens nauseam (§. 211.) insalubrium, quamvis per rerum naturam contingat, ut non minus fallatur gustus & odoratus, quem-
admo-

admodum visus. Quod vero in discernendis cibis salubribus ab insalubribus nimis frequenter falli videatur, ac imprimis nausea nascens non advertatur, appetitui depravato adscribendum. Gustum enim corrumpi posse abunde constat, si cogitemus, cibum, quem initio maxime naufragabamus, tandem gustum hilarare, ubi diu multo ejus usu eidem fuerimus assuesfacti. Prodit autem natura nauseam tanquam stimulum abstinentiæ in pueris infantiae proximis, ubi a parentibus adiguntur ad capiendum cibum, quem naturaliter averfantur & se comedere non posse affirmant. Clarissime autem agnoscitur in canibus, qui cibum porrectum non apprehendunt, nisi postquam odoratu eundem explorarunt, & ubi avide arreptus gustui non probatur, ipsum statim evomunt. Nullus itaque asserere dubito, nauseam in significatu latiori acceptam, in quo nos vocabulism accipimus (§. cit.), esse stimulum naturalem abstinentiæ.

Dedit natura homini & brutis famem, ut sit appetentiæ cibi stimulus, corporis conservandi causa. Ast cum hujus conservationi sola cibi assumptio non sufficiat, sed requiratur etiam ut cibus ei conveniens assumatur, natura non sufficienter conservationi corporis prospexisset, nisi etiam nos doceret, a quonam cibo sit abstinendum. Quod vero homines vocem naturæ non perinde audiant, quemadmodum bruta, eidemque promptum obsequium præstent, non alia ratio est, quam paulo ante in casu simili allegata (not. §. 204.): quæ cum sive culpa, sive infortunio nostro plerumque locum habeat, non diffiteor, nos ad evitandum cibos insalubres a nausea parum præsidii expectare posse. Ciborum varietate multum depravatur gustus & in depravationem plurimum influit consuetudo inveterata, cujus originem ignoramus, atque vitiatorum influxus: quæ causæ omnes in brutis cessant. Sensuum usus latius patet, quam qui vulgo attenditur. Pertinet huc

huc usus visus in arte surdos & mutos loquelam docendi, quam exercuit & descripsit in peculiari Tractatu de loquela *Ammannus*, exercuerunt etiam alii in Anglia & Germania. In ea enim visus surdi loquentis fungitur vice auditus, ubi percipere vult, quid loquatur alius, in hujus saltem os converfis oculis. Similiter cæcus *Roberti Boyle* tactu discernens colores tactu usus loco visus, ut jam nihil dicam de Professore cæco *Matheseos* apud Cantabrigienses. Et surdus *Wallisii*, qui ex motu pedibus impresso a terra concussa dignoscebat lineam directionis currus a tergo advecti, tactu utebatur loco auditus, multoque felicius, quam nos auditu utimur. Hinc omnino elucet in dubium vocari minime posse sensationem nobis inobservabilem, ad quam attentionem sufficientem afferre non adsuavimus, immo quam plures quoque causas impediunt. Plura in hominum potestate sunt, quam quæ eidem subjiçunt, nec est quod miremur, eos partim non usu, partim abusu facultatum suarum inscios eidem subducere, quæ natura subjecerat.

§. 213.

Ex sapore & odore grato salubritas cibi dignosci nequit. An ex sapo-
 Experientia constat, cibos grati saporis atque odoris, quam-re & odore
 vis avidè appetantur, quia sensum hilarant, non tamen esse grato salu-
 salubres, cum incommoda statim experiamur, quando ven-
 triculo vix fuerint ingesta, aut in ipsa concoctione, aut sta-
 tim post eandem: de quibus incommodis mox differius di-
 gnosci pos-
 cemur. Accedit saporis & odores similes quodammodo,
 seu affinitatem quandam inter se habentes, communes esse
 cibis, quorum alios nobis vel insalubres deprehendimus,
 alios minus. Accedit porro, quod consuetudo saporem
 & odorem ingratum vertat in gratum, ut eodem invitati
 avidè appetamus cibum, quem antea averfabamur. Patet
 (*Wolfit Esbiæ Pars IV.*) Nn itaque,

iraque, cibi salubritatem ex sapore & odore grato dignosci minime posse.

Communiter cibus bonus dicitur, qui bene sapit & bene olet, ita ut propterea commendetur convivis. Convenit hoc cum notione boni, qua sensu bonum a malo distinguitur ante intellectus usum (§. 4. 5. *part. 2. Eth.*). Si rationem audias, cum is demum bonus sit, qui revera corpus nostrum perficit (§. 557. *Psych. empir.*), consequenter qui sanitati conducit (§. 317. & *seqq.* & §. 345. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque qui bene concoquitur, & ex quo chylus conficitur corpus bene nutriendum & transpirationem insensibilem promovens, ut alia taceamus; cibi boni dijudicatio non adeo obvia est, nec ad ejusvis palatum. Non tamen propterea existimandum est, quasi sit impossibilis; quod tanta scientia, quam supponit, non cadit promiscue in omnes. Etenim quia plerique homines vivunt more recepto & in iis, quæ non intelligunt, sequi tenentur exemplum aliorum; qui habent scientiam, eadem prodesse possunt aliis more eidem conformiter mutato: quod quamvis non adeo facile fieri potest, inter ea tamen minime referendum, quæ impossibilia sunt. Quoniam vero nondum invaluit mos, ut aliena ratione regatur iudicium de cibi bonitate; sensu statuitur & ideo coquinaria, de qua tot libri conscripti sunt ac hodiernum scribuntur, cum sanitati servire deberet, palato unice servit, ut, si eam velis in formam scientiæ redigere, axiomata sumenda essent ab iis, quæ cibum gustui, olfactui & visui commendant, non vero quæ ex principiis physicis de nutritione corporis ad tuendam sanitatem apta demonstrari poterant, quemadmodum conveniret coquinarie rationali, ut locum inter disciplinas philosophicas mereretur. Quemadmodum notio boni in genere, quæ sensui debetur, deceptrix fit, quando voluptas nocua ab innocua non discernitur (§. 6. *part. 2. Eth.*); ita quoque notio cibi boni communis seductrix est & mater crapularum, morborum genetrix, vitæ insidiatrix, nec quicquam modersabile suadet.

suadet. Absit vero ut existimes, hoc contrarium esse iis, quæ paulo ante de nausea naturali abstinentiæ stimulo diximus (§. 212.). Etenim iam monuimus appetitum hominis a prima infanzia corrumpi & corruptionem continuo foveri, ut tandem in alteram naturam degeneret, quæ naturæ corporis nostri divinitus datæ adversatur eamque superat sibi que subicit, sicque contra naturam agamus, dum secundum eandem agere nobis videtur. Posse autem quoque non minus gustum, quam visum falli, ut iudicium eo nixum veritati adversetur, antea jam monuimus (not. §. cit.). Quemadmodum vero Opticus detegit fallacias visus; ita Physici foret inquirere in fallacias gustus & ceterorum sensuum. Ast multa adhuc essent inveniendæ, antequam ad has detegendas patet via. Constat vero eundem esse Physicorum morem, qui aliorum esse solet, ut magis delectentur curiosis, quam utilibus, quasi ratio homini data sit ad ludendum, non vero ad bene & recte vivendum. Multa hic dicenda forent, si digressioni prolixiori locus concederetur: occurrent tamen hinc inde in sequentibus, quæ huc trahi possunt. Sicuti vanitas ubivis regnat, ita etiam in cultura disciplinarum. Magnum eruditorum idolum est vanitas, cui nimium litatur, ac tamdiu litabitur, quamdiu erudiri non idem statuent pretium virtuti, quod eruditioni, aut scientiæ.

§. 214.

*Si tempore concoctionis observentur incommoda, veluti ructus, Quomodo nausea, ardor ventriculi, dolor capitis, habita imprimis ratione observetur, etiam eorum, quæ vel ante, vel post prandium, aut die quoque præ-quinam cecedente, vel in prandio ejusdem, aut cœna præcedentis diei assumptis bene-
mus; inde colligi poterit cibi assumpti insalubritas, vel simpliciter, vel concoqui ne-
sub certa conditione tali, nimirum quem ventriculus non bene conco-queat, aut
quit, aut qui qualitatibus noxiis gaudet. Quando ventriculus noxias qua-
cibum assumptum bene concoquit, nec cibis noxia quadam litates ba-
qualitate laborat, nulla quoque ratio est, cur quædam du-beat.*

rante concoctione, aut eadem finita sentiantur incommoda. Quodsi enim concoctio sine iis fieri non posset, semper ea experiremur: id quod experientiæ repugnat, quæ eam nobis nil sentientibus absolvi testatur, nisi causa quædam extraordinaria adfit. Quamobrem cum inde possimus esse certi ventriculi facultatem concoctricem non laborare vitio; si quædam incommoda extraordinaria observentur, qualia sunt ructus, nausea, ardor ventriculi, dolor capitis; vitium necesse est ut inhæreat cibo assumpto, qualecunque tandem id fuerit, atque hinc colligitur, eundem nobis non esse salubrem. Quoniam vero fieri potest, ut ventriculus ad male, aut minus recte concoquendum disponatur per quosdam cibos die præcedente assumptos, vel etiam eodem die ante; cibus nunc assumptus non bene digeritur ob concursum alterius causæ, ideoque hinc colligitur, eum non simpliciter nobis esse insalubrem, sed sub certa conditione, quam circumstantiæ datæ patefaciunt. Patet itaque, si in observando fuerimus diligentes, quemadmodum præscribit propositio præsens, nos detegere posse, quosnam cibos ventriculus bene concoquat, quos vel difficulter, vel male concoquat, consequenter quinam cibi nobis sint salubres.

Concoctionis, aut, si mavis, digestionis ciborum in ventriculo maximum momentum est in conservanda sanitate. Eadem enim cibus assumptus tanquam mixtum resolvitur in alia simpliciora, quæ deinceps in intestinis secreta faciunt chylum corpori alendo destinatum, ut refarciatur, quod insensibiliter transpiravit. Quamobrem si inquirere velimus, quinam cibi nobis sint salubres; maxime interest, ut animum ad concoctionem attendamus. Etenim ne cibo tribuamus, quod ventriculi vitio erat imputandum, statuum præteritorum recordatione cavetur, tum ex ipsis quoque indiciiis cautio petitur. Ostendimus vero jam superius, si hujusmodi obser-

observationes habere voluerimus, cibo utendum esse simplici, non vario (§. 203.). Cibi varii junctim insalubres esse possunt, quæ singulæ per se non sunt: sicuti ex adverso etiam contingit, ut unus corrigat vitium alterius, medicamenti vice una fungens. Neque perinde est, si vario cibo delecteris, quinam primo loco ventriculo ingeratur. Multa hic omnino sese offerunt, quæ accuratam discussionem merentur: sed hæc Physici potius sunt, quam morum doctoris, sit ita quod hic manum auxiliatricem ab eo expectet, ex illius inventis præcepta salutaria ad usum communem deducturus. Disciplinæ omnes inter se cohærent, ut mutuam sibi opem ferant, quæ tamen in una tradenda sunt, in altera demonstrari non posse non ignorat, qui methodi saltem leges habuerit perspectas verioris Logicæ minime ignarus. Restant vero nonnulla adhuc monenda, ut propositio præsens satis intelligatur. Ita notandum est, ructus multum inter se differre: adeo manifesta vero est eorum differentia, ut in sensum cujusvis incurrat, nec ulla arte opus sit ad eam observandam. Sunt quidam ructus, in quibus præter flatum non alia percipitur qualitas sive molesta, sive non ingrata. Sunt ructus alii, qui nauseam quandam movent: alii sunt acidi, alii nidosi, sapore quodam materiæ corruptæ gustum molestantes, alii vero saporem cibi, vel potus assumti renovantes, potatoribus subinde non ingratum. Facile pater, ad hanc differentiam animum esse attendendum, si de alimentorum tibi salubrium qualitate judicare volueris. De ardore stomachi tenendum, quod vel œsophagum potissimum molester, quod accidere solet, si alimenta pingvia fuerint assumpta, quamvis in ventriculo nullus percipiatur dolor, vel qui urendo quasi ventriculum torquet, etsi rarius accedat ructus œsophago molestus, dolore ardente nonnunquam in ipsa intestina diffuso. Germani malum prius den Eodt vulgo appellant, quamvis Sennertus Med. Pract. lib. 3. part. 1. sect. 2. c. 16. f. m. 411. idem nomen latius extendat, ut alterum simul complectatur, quod ego das Magenbrennen vocare consuevi, cum

magnam deprehenderim differentiam inter utrumque, ut unum cum altero nihil simile habere videatur &, si dolorem spectes, illud respectu alterius fere nihili sit faciendum. Nolo commemorare differentias alias, quas circumstantiæ produnt, cum mihi non jam sit propositum historiam hujus mali describere certe molestissimi, quamvis minime periculosi, si excipias damna, quæ ex chylo minus bono consequuntur in nutritione. De dolore capitis quoque sciendum est, eundem plurimum differre, ita ut nunc sit exquisitior, nunc vero in obtuso quodam sensu subsistat, qui proxime ad debilitatem capitis, quam antea dixi, accedit, functiones cerebri in actibus imaginationis & memoriæ impediens, ideoque meditationibus infestam (*not. §. 207.*). Cum confuse percepta non satis describi possint, ut penitus intelligantur; sufficit dixisse, quantum sufficit, ut malum præsens agnoscatur, quando ad id attentum animum exigit observatio.

§. 215.

Unde constet, nec in cibi quantitate, nec qualitate peccatum esse.

Si somno usi fuimus quieto, nec expergesciti ullum percipimus langvorem, sed quandam potius corporis levitatem, immo etiam animi ad hilaritatem compositum; nec in cibi qualitate, nec quantitate peccatum esse inde colligitur. Quodsi enim somno usi fuimus quieto, omnes abfuerunt sensus molesti in ventriculo & intestinis, quales a nimia alimentorum assumptorum quantitate, vel noxia quadam qualitate pendere ac somnum vigiliis, aut minimum somniis interrumpere constat. Quodsi nullum corporis langvorem sentiamus, sed quandam potius omnium membrorum levitatem; id certe indicio est, transpirationem insensibilem rite fuisse peractam, quamvis nullo sudore madeat corpus, quod nimio potius debilitatur. Cibos enim, qui transpirationem insensibilem promovent, esse salubres, hoc est, & bene digestos in ventriculo atque intestinis, & qualitates nutritioni convenientes habere, dudum exploratum

tum est. Denique si animus fuerit ad hilaritatem compositus, etiam si nullum adsit lætitiæ objectum, de quo cogitemus; cum anima sibi corpus suum repræsentet, corpus sese bene habere intelligitur, consequenter non est quod dubitemus, nihil nos assumpsisse, ob quod male se habere debeat. Quamobrem si somno usi fuimus quieto, nec expergefacti ullum percipimus langvorem, sed quandam potius corporis levitatem, immo animum etiam ad hilaritatem compositum; satis tuto inde colligitur nos nec in cibi quantitate, nec qualitate peccasse.

Non dissiteor, ad hunc corporis statum alias adhuc concurrere causas, cum res non naturales, a quibus is pender, complures sint (§. 417. *part. i. Jur. nat.*), ad ceteras tamen simul ut attendatur animus, opus in præsentī non est: sufficit enim ut ceteris sese recte habentibus nullus quoque in cibo ac potu assumpto commissus fuerit error. Dari sensus quosdam molestos a cibo vel potu assumpto excitatos, quibus somnus interruptitur, ne satis quieto fruamur, experientiæ fide sumimus. Ita ardor ventriculi non permittit, ut dormiamus, si fuerit alterius speciei, qui exquisito dolore nos cruciat, & quamdiu cruciatus subsistunt in somnum ut recidamus fieri nequit, quamvis nulla alia adsit causa, quæ eundem cohibeat. Ex adverso ructus saporem cibi ingesti renovantes, aut sapor quidam falsus vel quicumque alius quacunque de causa productus somnio dat causam (§. 123. *Psych. empir.*). Transpiratio insensibilis maximum momentum habere in sanitate conservanda, experimentis indubiis dudum comprobavit *Sanctorius*, Medicus Italus, in Medicina Statica, qui quotidie ponderando corpus in statera, ut de ejus quantitate exacte statuere posset, accuratissime in eam inquisivit. Reperit vero inter alia, non omnes cibos eidem æque favere, & plurimum conducere somnum quietum. Sane pro certo hodie habetur, quamdiu transpiratio insensibilis recte
fo

se habet, ut, quantum per eam substantiæ corporis decedit, tantundem per ingesta restituatur, consequenter corpus in eodem statu conservetur, nullum sanitati periculum imminere. Pater autem, uberiores talium explicationem ac disquisitionem ad Physicam pertinere. In præsentī igitur quædam sumenda sunt, quæ suo demum loco sufficienter discutienda. Quod vero status animi ad hilaritatem compositus, quamvis nullum adsit objectum peculiare ad lætitiā concitandam aptum, quod cogitationem nostram subeat, hic attendendus sit, ex principiis psychologice lignet. Nec quicquam difficultatis superesse poterit ei, qui novit, quid sit harmonia mentis & corporis (§. 539. *Psych. rat.*), quam evidenter demonstravimus (§. 540. *Psych. rat.*), nec hypothesin philosophicam esse ostendimus (§. 541. *Psych. rat.*), non confundendam cum systemate harmoniæ præstabilitæ, quo *Leibnitiur* commercium inter animam & corpus explicare docuit (§. 612. *Psych. rat.*). Sed accuratior hujus ipsius quoque disquisitio ad Physicam pertinet. Neminem offendat, quod ad Physicam pertinere dicamus, quæ alii forsitan rectius ad Medicinam referenda esse contendunt. Medicina enim proprie ars est tuendi sanitatem & curatione morborum amissam restituendi: ipsa vero sanitatis & morborum, seu status corporis tam naturalis, quam præternaturalis scientia, immo & rerum salubrium ac insalubrium & virtutis medicamentorum scientia, non nuda notitia, Physicæ pars est, quemadmodum quoque jam olim a veteribus hoc animadversum fuisse autor est *Celsus* in præfatione, quæ primum in libro primo de Medicina locum occupat. Absit tamen, ut tibi propterea persuadeas, nobis eam animo sedere sententiam, quasi a Medico insuper haberi debeat scientia, quæ arti suæ lux affunditur, ejusque praxis efficitur tutior. Quamvis enim Physicæ, parti Philosophiæ, vindicemus quod suum est; non tamen propterea nolumus, ut Medicus idem sit Physicus, & Medicum Philosophum cum *Hippocrate* empiricis multum præferimus, ideoque consilium *Balthasaris Timæi von Guldener*,
Elee,

Plee, Medici suo tempore celebris, quod dedit filio suo lib. 6. epist. 3. de studio medico recte instituendo, valde probo, qui studium Philosophiæ ac Matheseos filio suo magnopere commendavit, quavis pro præsentis disciplinarum statu multa addenda, quædam etiam immutanda forent. Ceterum quæ hætenus dicta sunt sufficiant, ut in usu alimenterum nobis caveamus ab eo, quod sanitati noceat, quantum in potestate nostra est. Quamvis vero superius observavimus autores, qui de alimentis scripserunt, & quos vulgo sequuntur Medici in præceptis diæteticeis, qualitates alimentorum saltem recensere, ut qui eorum scripta legit sola auctoritate stare cogatur (*not. §. 200.*); non tamen propterea eorum notitia prorsus inutilis censi debet. Prodest enim ut in nobis ipsis observemus, utrum quæ tam unanimiter asseruntur, domestica experientia confirmetur, nec ne; præsertim cum vix sit ut dubitemus, esse inter ea, quæ certa experientia nituntur, quamvis deficiant observationes, ex quibus non fallax est de certitudine iudicium. Nemo vero negare ausit, majorem utilitatem sperandam esse a theoria alimenterum rationali, quæ Philosophi in observando, experimentando & demonstrando satis exercitati manum auxiliatricem requirit. Ast quanti sit laboris theoriæ istiusmodi condere, nemo intelligit, nisi qui intime perspexit quid sit scientia. Scopo autem præsentis satisfacit consilium diæteticum laudati modo Medici, opus ejus posthumum, quod Responsis Medicis Lipsiæ A. 1677. in 4to editis annexum, vel caput secundum lib. 2. Compendii supra laudati *Jacobæi*.

§. 216.

Qualitates aëris sunt calor & frigus, humiditas & siccitas: De qualitatibus accensenda quoque est elasticitas & densitas atque varitas, aëribus aëris. gravitate atmosphæræ pendens, itemque puritas & impuritas, prouti scilicet exhalationibus fetidis & venenatis, quæ dicuntur, seu sanitati infestis aër infectus non est, vel refertus. Calor & frigus
(Wolffii Ethicæ Pars IV.) O o aëris

aëris corpus nostrum ambientis tactu dignoscitur. Humiditatem & siccitatem indicant hygroscopia (§. 197. *Elem. Acrometr.*), humiditatem quoque produunt corpora, quæ cum alias sint sicca, humida deprehenduntur tactu. Gravitationem atmosphæræ & per consequens ab ea dependentem elasticitatem atque densitatem barometra & manoscopia (§. 89. 160. *Elem. Acrom.*). Exhalationes fœtidæ, quibus aër inficitur, odore dignoscuntur: aliæ ex circumstantiis locorum colliguntur, quamvis etiam lubenter fateamur, dari complures, quæ sensu percipi non possint.

Antequam barometra fuerunt inventa & antlia pneumatica, de variatione ponderis atmosphærici indeque pendentis elasticitatis ac densitatis aeris non cogitarunt Philosophi ac Medici, quamvis in influxu aëris in corpus nostrum hæ qualitates non minus attendendæ sint, quam ceteræ, quamvis diffitendum non sit, easdem regimini nostro minus subiecta esse quam ceteras. Quamobrem in diætâ solum attenderunt qualitates quatuor calorem scilicet, frigus, humiditatem & siccitatem, ac præterea puritatem & impuritatem aëris.

§. 217.

Quinam aër sanitati conducit aër temperatus, hoc est, nec nimium calidus, nec nimium frigidus. nec nimium humidus, nec nimium siccus, atque purus. Quoniam non modo aërem continuo inspiramus & expiramus, verum etiam is per poros cutis sese insinuat; eorum qualitatum ejus habenda sit ratio in tuenda sanitate facile patet. Cum vero in genere constet, omne nimium naturæ esse inimicum, vel hinc colligi poterat, excessum hujus, vel illius qualitatis in aëre sanitati minime conducere. Sed & experientia influxum aëris qualitate quadam excedentis atque impuri sanitati parum amicum, nunc manifestius loqui-

loquitur, nunc attentioribus & acutiōribus prodit. Quinam sit aëris calidi, quinam frigidi effectus, in vulgus notum est, ipseque sensus molestus vi eorum, quæ antea de naturæ monitis salutaribus annotavimus (not. §. 209.), nos admonet, quod sanitati parum conducant. Noxia aëris qualitas, quæ in excessu humiditatis vel siccitatis deprehenditur, antiquissimis jam temporibus ex morbis, quorum causæ sunt venti ex hac, vel ista plaga spirantes, collecta fuit. Et eodem modo innuit damnum, quod dat aër impurus, inter causas morborum epidemicorum relatus.

Non quemvis aërem sanitati conducere, adeo obvia experientia discimus, ut ideo ipsum vulgus aërem nunc salubrem, nunc insalubrem appellet & hunc vitari jubeat. Ita aërem humidum & frigidum sanitati parum conducere novit, & magis probatur frigidior & siccus. Similiter nemo est, qui non sentiat, aërem subinde ad respirandum esse minus aptum, qualis esse solet tempore æstivo, quando æstus solis nimium fervet, nec vento agitur aër. Nemo quoque est, qui non aërem liberum salubriorem esse concedit, quam intra angustum quandam locum conclusum.

§. 218.

Quoniam sanitati conducit aër temperatus & purus (§. Quenam aë- 217.); qui sanitati consulere vult, operam dare debet, ut non moris cura sit do in edibus, quas inhabitat, sit aër purus, verum etiam in conhabenda clavi, in quo interdum manet atque in cubiculo, in quo per noctem dormit, aër sit temperatus atque purus, quantum datur.

Ea de causa jam antiqui verno præsertim tempore aëre liberiori ac puriori ruris frui maluerunt, quam in magnis urbibus degere, ubi major populi confluxus est. Cumque constitutionem aëris magnum momentum habere observaverit Santorius in transpiratione insensibili, quæ sanitati tanto præ-

sidio est; *Timeus a Mûdentlee* in Consilio diætetico *part. 1. c. 1.* refert, se Venetiis apud eum vidisse singulare organon, cuius ministerio aerem conclavis solibus æstivis bruma efficiebat frigidiorem, & duo alia, quibus aeris constitutionem accuratissime dignoscebat. Et *Vitruvius* lib. 1. c. 6. docuit, quomodo intra muros urbium fieri debeant arearum divisiones platearumque & angiportuum ad cæli regionem directiones, ut ventorum noxii status vitentur, provocans ad oppidum Mytilene in insula Lesbo magnifice ædificatum & eleganter, sed positum non prudenter, ita ut homines ægrotent, cum fiat auster, tussiant, cum Corus, nec in angiportis & plateis possint consistere propter frigoris vehementiam. Nostrium jam non est docere, quomodo qualitates aeris noxiæ sint in conclavibus corrigendæ; sive remediis physicis, qualia docet Medicus modo laudatus *loc. cit.* sive artificialibus, quale est constructio caminorum hieme aerem in conclavi continuo renovantium, ab Autore Gallo *Gauger* inventa & in Mechanica ignis, quam vocat, descripta, lib. 3. c. 2. vel etiam fornacum similem usum habentium (§. 479. 487. *Elem. Anb. civ.*). Mixtum remedium videtur usus æolipilarum, odorem gratum aeris in conclavi conciliantium, quem describit *Ricius*, Medicus & Mathematicus, in Commentario ad versionem Germanicam *Vitruvii loc. cit. f. 86.* Vulgo homines de noxiis aeris qualitatibus vitandis parum cogitant, quasi in usu aeris, quo continuo ad respirandum indigemus, nihil potestati nostræ sit relictum, præsertim cum ignorent, quomodo in transpirationem insensibilem influat, & quantum hæc momentum in tuenda sanitate habeat; sed sese totos omnia abjecta cura casui permittunt. Quamobrem cum in Moralibus non sufficiat, ut inculcemus, sanitatis maximam habendam esse curam; ideo docendum quoque est, quam attendenda sint, ut eam recte geras. Quamvis enim plurimi emergant casus, in quibus vitatio vel correctio qualitatum noxiarum aeris potestati nostræ subducitur; non tamen preterea negligenda est ea, quæ potestati nostræ subiecta est.

In

In quantum autem potestati nostræ subjecta sit, ex circumstantiis singularibus dijudicandum: quæ si accurate observentur & satis ponderentur, plura haud raro in potestate nostraprehendemus, quam putabamus. Diximus antea, *Sanctorium* habuisse duo organa, quibus constitutionem aëris accuratissime dignovit. Qualia hæc fuerint ignoramus, cum ea non descripserit *Timeus a Guldenclee*, qui ea apud ipsum se vidisse narrat. Novimus vero huic usui inservire thermometra, barometra & hygrometra. Ita e. gr. si constet, quinam caloris gradus transpirationi insensibili maxime conveniat; idem in conclavi tempore hiemali conservari poterit beneficio thermometri. Quodsi exasciata prostaret theoria usus diætetici aeris; nullum est dubium, quin plura potestati nostræ subijci possent, quam nunc datur. Quamdiu vero ea desideratur, contenti esse debemus, ut ea faciamus, quæ circumstantiæ præsentis nobis suadent, nisi attentionem nostram in nobis desiderari patiamur. Theoriam istam spectare ad Physicam, patet ex iis, quæ paulo ante annotavimus (not. §. 215.).

§. 219.

Somnus moderatus dicitur, qui membris corporis delat- De somno
fatis instaurandis & viribus labore sive corporis, sive animi *moderato* &
exhaustis refocillandis sufficit. Unde simul patet, quænam *vigiliis ni-*
Vigilia sint *nimie*, quippe somno moderato oppositæ. Con- *miis*.
stat autem per experimenta *Sanctorii* in Medicina Statica *vigi-*
liis nimis inhiberi transpirationem insensibilem ad sanitatem & *vigo-*
rem corporis conservandum adeo necessariam. Atque hinc patet,
a *vigiliis nimis*, quantum datur, esse abstinendum. Ex ipsa au-
tem definitione patet, nos somno usos esse *moderato*, si surgen-
tes nullam lassitudinem membrorum percipiamus, nec caput turbatum
experiamur.

Quam necessarius sit somnus ad vitam & sanitatem conservandam, ex incommotis, quæ nimias vigilias comitantur, omnium clarissime patet. Et si enim commoda quoque sensu percipiuntur, quæ somnum moderatum sequuntur; vulgo tamen animus ad ea parum attenditur, quemadmodum sanitas corporis nullam attentionem in se trahit, cum ex adverso si quidpiam molestum accedit corpori, id statim moveat sensum. Quamobrem quoque facilius percipimus vigorem corporis, si statum præsentem comparemus cum eo, in quo membrorum lassitudo nobis erat molesta, aut caput perturbatum experiebamur, consequenter id quod existit colligatur ex eo, quod non existit. Communiter somnum moderatum tempore metiuntur, ut inter regulas diæteticas antiquorum jam hæc habuerit locum, somnum octo horas non excedere, nec septem breviorē esse debere: unde vulgo somnus moderatus ad septem horas restringitur. Non tamen satis certo restringi potest, cum non modo varient hominum complexionēs, sed aliæ quoque dentur causæ accidentales, quæ nunc longiorem, nunc breviorē urgent. Quamobrem consultum est, ut quilibet statum corporis sui exploret, quando mane surgit, non neglectis tamen, quantum fieri potest, rebus non naturalibus ceteris, quæ in eundem influere solent. Non diffiteor observationem esse difficilem, ubi plures causæ ad eundem effectum concurrunt, ut accurate a se invicem separentur, quænam huic, quænam alii causæ tribuenda sint. Alit si observationes diu continuentur, differentiam observare licebit, quæ in effectu deprehenditur, si concursui plurium causarum, quam si uni soli debetur, quamvis nondum satis exercitatus eam pervidere nequeat. Tanto autem facilius hoc succedet, ubi in cognitione rationum simul profeceris. Quemadmodum homines nimis audaces sunt in iudicando, quando in rerum cognitione parum adhuc profecerunt; ita etiam cœcutiunt in observando, si nondum satis exercitati fuerint, quamvis sibi videantur. Argo oculatiores. Probe autem notandum est, somnum alium esse naturalem, alium

aliud medicamenti inductum. Quæ verò hic de somno dicuntur, de naturali intelligenda sunt. Nec semper tutum est, in somno conciliando confugere ad medicamenta, multa cautione adhibenda, ne sanitati plus noceant, quam prosint.

§. 220.

Quoniam a vigiliis nimis est abstinendum (§. 209.); *Quatenus a ea omnia sollicite vitanda sunt, quæ somnum impedire ac ingruentis vigiliis repellere experimur, nec dormituriæ nature ad somnum calidius nobis piendum nos sollicitanti obistere debemus.* Et quoniam constat, cavere possibilem esse naturam hominis, ut facile rei cuidam adsuefiat, si *mus.* sæpius iteretur, tandemque consuetudo in alteram naturam abeat; *consultum est, ut stato tempore cubitum ire adsuescamus.*

Diximus supra, quemlibet in seipso observare debere, quoniam cibi sint sibi salubres, quinam insalubres, & quænam sit nobis conveniens quantitas (§. 201. 202.). Idem tenendum quoque est de rebus ceteris non naturalibus, consequenter etiam de somno & vigiliis. Et quamvis non contemnenda sint, quæ ab aliis observata feruntur; eorum tamen notitia nos excitare debet ad eadem, si fieri potest, in nobis ipsis observanda. Domestica enim experientia plus valet, quam aliena, non modo quod certior sit nobis, verum etiam quia quod observatur rectius intelligimus, cum ea, quorum non nisi notionem confusam habemus, ita describi nequeant, ut satis intelligantur, licet ad excitandum attentionem ad observandum sufficiant, quemadmodum jam antea monuimus (§. 215.), hic vero denuo inculcari consultum ducimus. Observationes, quas exigit rectus somni usus, ut intelligatur, in quantum is in potestate nostra sit, in quantum non sit, pleræque minus difficultatis habent, quam quas diæta de cibo & potu atque aëre exigit. Ita facile observamus impediri somnum affectuum non minus jucundorum, quam molestorum imperu, ideoque etiam cogitatione rerum, qua affectus concitare

tare solent. Idem facit imaginatio in producendis ideis rerum præteritarum, aut alias cogitatarum ferax. Supra quoque jam monuimus, nos naturæ nutum observare debere eidemque obsequi (§. 204.); idem igitur hic quoque observandum. Admonet nos natura eo sensu, quem dormitantes habemus, somno esse indulgendum. Est is ipse stimulus naturalis ad somnum capiendum, sicuti fames ac sitis ad edendum & bibendum. Naturæ itaque ad somnum nos sollicitanti resistere minime debemus. Hæ ipsa de causa præcipit *Bontekoff*, dormiendum esse, quando natura nos ad somnum capiendum invitat, nulla habita temporis ratione, quemadmodum etiam edendum ac bibendum, quando fames aut sitis ad cibum, vel potum capiendum nos stimulat, exemplo animalium confusus. Enimvero cum hominis conditio non ferat, ut in iis, quæ ab ipso fieri debent, non certum tempus observetur; ideo omnino non tam consultum, quam necesse est, ut naturam certo tempori adsuefaciamus: id quod fieri posse, nemo facile est, qui nesciat. Immo constat, ipsa quoque bruta eodem modo adsuehieri posse, ut consuetudo in earum quasi naturam vertatur. Neque tum quiequam a nobis committetur, quod est contra naturam, sed natura officio suo fungetur, quemadmodum adsuefacta fuerit. Quoniam mihi in præsentī aliud propositum non est, quam ad observationes domesticas incitare sanitatis conservandæ cupidos, lubens prætermitto, quæ de variis quæstionibus, quæ de somno & vigiliis moveri solent, dicenda forent, veluti cuinam lateri incumbendo sit inchoandus & quamdiu ita continuandus, an somnus meridianus sit fugiendus, an noceat sanitati. si mox a ecena somnus ineatur, & quænam sunt huiusmodi aliæ. Earum discussio pertinet ad theoriā diætetice rationalem, quam diximus, condere vero non est nostri instituti. Ceterum quod facile adsuehieri possimus, ut statō tempore facile & obdormiamus, & expergeficiamus; dudum compertum est, neque alia re opus est, quam ut pauculis diebus continuis id observetur. Ego hora nona vespertina

tina cubitum ire consuevi, nisi causæ quædam extraordinariæ id impediant, & hora quarta matutina evigilo, somno usus fatis quieto, nisi causæ quædam extraordinariæ eum interrumpant, & tempus consuetum, quod somno impenditur, tantisper immutent. A lucubrationibus enim semper habui animum maxime alienum. Atque sic observata quoque dicta quoad res ceteras non naturales, quantum in potestate est, vigorem corporis & animi conservo, ut per diem laboribus consuetis perferendis par sim.

§. 222.

Nimietatem motus & quietis indicat lassitudo, hujus autem Nimietatis quoque impatientia ex molesto quodam sensu orta, & inprimis nimotus & miam quietem sedentis dolor quidam, dum surgimus, in utroque se-quietis signa. more percipiendus, quamvis valde mediocris, nec diu durans. Nimio motu lassari corpus & singula ejus membra in vulgus notum est. Quiescit corpus, dum stamus & sedemus. Stando nos defatigari noto notius est. Ast nec sedentibus idem accidere vulgus ignorat: frequenter enim agentes audimus, quod sedendo fuerint lassati, ideoque vel tantisper stare, vel ambulare consultum ducant. Molestiam vero creari nimis diu sedentibus, quam impatienter ferunt, non minus tralatitium est. Significant eam percipientes his verbis: se non diutius sedere posse. Quod vero de dolore in femore percipiendi dicitur, cum plerumque male quoque sederimus, aliæque præterea causæ concurrant, ut saltem in quibusdam subjectis rarior deprehendatur, mirum videri non debet, si vulgo non attendatur. Cum vero antea jam observaverimus, machinæ corporis nostri perfectioni salutariter prospexisse naturam, dum sensu quodam molesto nos admonet tum eorum, quæ sanitatis conservandæ causa facienda sunt, tum illorum, quæ vitanda sunt; quæ de signis
(Wolffii Ethicæ Pars IV.) Pp nimie-

nimietatis motus & quietis dicuntur, ad naturæ consilium quoque referenda sunt, quæ non foret corporis conservatrix, nisi eadem foret salutarium ac insalutarium consultrix.

Varii & multiplices sunt corporis motus, qui tamen omnes sanitati tuendæ non æque conveniunt, neque etiam homines omnes pro diversitate constitutionis corporis, ætatis atque tempestatum anni statarum eisdem promiscue ferunt. Quamobrem sicuti in ceteris, ita quoque in motu & quiete consultißimum est, ut quilibet in seipso experiatur, quid sibi maxime conveniat, consilium naturæ amplexus, quod in toto corpore dominari recte docuit *Lucretius*. Atque huc tendunt ea omnia, quæ de dicta præcipimus, non contemnenda, si vel maxime omnibus suis numeris absoluta prostarer theoria a Medicorum opinionibus, sive incertis, sive non satis evidentibus liberata, quippe quæ in ipsa applicatione pareret difficultates non a quolibet superandas, quemadmodum facile videbit, qui ea perspexit, quæ de usu Logicæ in praxi vitæ integro capite demonstravimus (§. 1211: & seqq. Log.). Eruditis maxime convenit ambulatio, in qua totum corpus & omnia ejus membra æqualiter moventur, & situs corporis æquali sanguinis circulationi maxime convenit, & quæ nulli eorum incommodorum obnoxia est, cui alii motus obnoxii esse solent, & quæ præterea facillime moderationem admittit. Ea igitur non sine ratione vectiõni & equitationi præfertur. Labores autem minuales, quas eruditis suadent nonnulli, cum motum fortem ac vehementem requirant, mihi parum ipsis convenire videntur, eo magis damnandi, si non iusto tempore, veluti statim a pastu, insti-
nuantur.

§. 222.

*De situ corporis in se-
dendo.* Quodsi sedentes dolorem quandam in aliqua parte corporis, præ-
sertim cui onus ejus incumbit, animadvertamus; situs corporis in-
contra-

contrarium componendus. Etenim cum vi eorum, quæ toties inculcavimus de natura sanitatis consiliatrice, pro certo habendum, situm istum esse sanitati corporis adversum, ideoque vitandum; naturæ consilium amplecti, ipsique obsequi debemus, consequenter situs corporis molestus in contrarium componendus.

Quies non saltem exigit, ut sedeamus, sed etiam, ut sedeamus bene, consequenter sedentes nullum incommodum percipiamus. Quamvis enim non noceat, ut sedeamus; nocere tamen potest, si male sedeamus, sit ita quod omne no-cumentum non statim observabile sit. Ingens naturæ beneficium existimari debet, quod ea tempestive nos admoneat eorum, quæ vitanda sunt, ut principio obstemus, nec sero medicina paranda sit. Dantur quidam situs sedentium, qui non statim molesti deprehenduntur, sed demum ubi per aliquod temporis spatium fuerint continuati. Absit igitur ut existimes, hos esse innoxios, & ubi molesti deprehenduntur, id alii potius causæ ignotæ, quam ipsis attribuas, quemadmodum accidere haud raro solet. Immo constat, situm corporis non recte sese habuisse, nos subinde tunc demum experiri, quando surgimus & situm corporis in alium componere tenemur. Ceterum quæ de situ partium corporis, dum sedemus, dicta sunt, ea quoque tenenda de situ conveniente earum, quando jacemus, in somno capiendi quoque observanda, ubi non minus situs totius corporis, quam partium ejusdem attendendus venit. Non quilibet situs corpori conducunt, si sanitatem spectes. Sed in rationes convenientium inquirere Physici est (*not. §. 215.*).

§. 223.

Retentorum nomine venit, quicquid cibi ac potus a-f-*De retentis*
sumti corporis nutritioni utile. *Excreta* vero appellantur, & *excretis.*
quæ tanquam inutilia excernenda sunt. Quamobrem patet, si

Pp 2

retenta

retenta excernantur, cum id quod nutritioni & conservationi corporis utile non retineatur, aut ex adverso excreta non excernantur, cum id, quod conservationi & nutritioni corporis inutile est, ideoque retentum nocet, retineatur; *utrumque sanitati nocere*. Constat autem eam esse corporis naturam, ut, nisi aliunde impediatur, aut quod excernendum vires ejus superat, excreta excernat, retenta retineat, hoc est, si corpus esse debet sanum, nutritioni & conservationi ejus utilia retinenda, inutilia excernenda esse. Et quoniam corpus nostrum continuo transpirat, ut cibo ac potu in ventriculo bene concocto refarciendum sit, quod transpiravit; transpirationem insensibilem in conservanda sanitate magnum habere momentum, consequenter in presenti maxime attendendum esse, ne vel excedat, vel deficiat. Dividuntur autem excreta in naturalia, quæ tanquam inutilia excernenda sunt, vel præternaturalia, quæ, cum retineri deberent, excernuntur, aut præter naturam in corpore genita sunt, vel etiam per vias insolitas excernuntur. Ita naturalia sunt fæces alvi, urina, fluxus menstruus, sputum, mucus narium, & quæ insensibiliter transpirant: præternaturalia calculi & vermes, sanguis, bilis, chylus, fæces alvi per os, sanguis menstruus per nares excretus & ita porro.

Sunt nonnulla, quæ certo respectu retentis, aut, si magis retinendis, certo autem respectu excretis, aut, si magis arriquet, excernendis annumeranda. Ita constat, salivam inservire masticationi ciborum, qua ad digestionem in ventriculo præparatur, & deglutitioni, ut hoc respectu ad retenta referatur; aut si sordibus ex capite destillantibus, quæ per nares excerni debebant, commisceatur, vel nimia copia effundatur, aut alio modo inficiatur, excretis seu excernendis accensetur. Similiter sanguis, cum corpori nutriendo destine-

tur,

tur, retentorum numero est; ast si nimium abundat, excretis accensetur, seu excernendis.

§. 224

Urinæ & fecum alvi excretionem sollicitat natura, cui pa- De excre-
rendum, & consultum est, ut evacuando alvo statuto tempore eam tione urinæ
adsuefaciamus. Naturam nos sollicitare ad urinæ & fecum & *fecum*
alvi excretionem, noto notius est. Cum vero constet, *alvi.*
quomodo jam aliquoties inculcavimus, naturam con-
servationi corporis optime consulere; quin eidem obsequen-
dum sit non est quod dubitemus. Fieri autem posse ut na-
turam ad ventrem statuto tempore exonerandum adsuefa-
ciamus, experientia optima talium rerum magistra cum do-
cebit, qui experiri voluerit. Quoniam vero non quovis
tempore nobis commodum accedit, ut naturæ obediens
nos præbeamus; fecibus natura invita retentis alvus ob-
struitur, & hinc multa mala propullulant pro diversitate
subjectorum diversa, & nunc magis, nunc minus noxia.
Quamobrem ut excretio recte procedat, consultum omni-
no est, ut naturam certo quodam tempore evacuando alvo
adsuefaciamus.

Cum urinæ excretionem fortius plerumque urgeat natu-
ra, quam fecum alvinarum, magis quoque eidem obse-
quuntur homines in urinæ emittenda, quam in fecibus al-
vis excernendis. Urinæ retentio *Tychoni* fatalis fuit, quod
non satis tempestive ad eam emittendam properaret. Vi-
deatur *Gassendus* in Vita ejus lib. 5. f. 460. 461. Oper. Tom.
V. qui mala, quæ sibi adscivit *Tycho*, tandem funesta descri-
bit. Observationes Medicorum abunde probant, quantus cu-
mulus malorum ex obstructione alvi, narium, hæmorrhoi-
dum, si qui per eas purgantur, menstruum in virginibus
& mulieribus & transpiratione insensibili impedita conse-

quatur. Fæcum alvinarum retentione gravari caput statim observamus, præsertim si tempus statutum, cui naturam adfuecimus, non observavimus. Notandum vero est, si fæces fuerint duriores, interclusis præsertim statibus, ut vel conatum vehementissimum eludat, non tamen statim desistendum, sed conatus interjectis morulis iterandus, immo eodem durante intestinum rectum versus anum comprimendum digito, ut fæcibus mutata figura tandem concedatur exitus. Quamdiu enim naturam adjuvare possumus in actu fæces excludendi, non recurrendum est ad remedia, quibus obstructioni alvi medemur. Multi obstructionibus alvi sua culpa dant causam, vel quod tempus negligant, quo ad fæcum alvinarum exclusionem a natura sollicitantur, vel si statim desistant, ubi conatus ad eas excludendas adhiberi solitus eluditur. Nec obstructio alvi animalia quamvis sanissima, quemadmodum me observasse memini in catello. Memoriam quoque subit adolescens, de cuius salute desperabatur, donec tandem constaret obstructionem alvi esse mali causam. Quam obrem non immerito ingens naturæ beneficium prædicatur quotidie soluta alvus. Nostrum igitur est, ne tanto beneficio culpa nostra nos indignos reddamus. In qualitatibus vero ciborum dijudicandis rationem quoque habendam esse alvi, in vulgus notum est. Cum res non naturales omnes ad conservationem corporis concurrant; sanitatis curam gerens non modo singulas in se considerare tenetur, sed etiam observare, quomodo una sese habeat ad alteram, ut vel eum eadem conspiret, vel eidem contrarietur.

§. 225.

De transpiratione vite peracta.

Transpirationem insensibilem vite peractam indicat corporis levitas & agilitas. Eadem quoque colligitur ex sudore, quem non consequitur langvor. Transpiratione insensibili, quam excretionum omnium maximam esse docuit experimentis suis staticis Sanctorius, inutilia ex corpore secernuntur (§. 223.).
Quodsi

Quodsi ergo fuerit nimia, corpori subtrahitur, quod ejus nutritioni inservire debebat, ideoque virium quidam defectus, seu langvor quidam corporis percipitur. Quodsi transpiratio minor fuerit, quam esse debebat, inutilia, quæ excerni debebant, retinentur, & per consequens corpus molestant, ut non modo gravitas quadam corporis & lassitudo sentiatur, verum etiam pro datis circumstantiis turbata circulatione sanguinis & retentis, quorum noxiæ sunt qualitates, alia mala istis periculosiora consequantur. Quodsi vero transpiratio justa fuerit, ut nec deficiat, nec excedat, cum corpus bene se habeat, inutilibus & noxiis, atque his solis excretis, & natura provida conciter sensum statui corporis convenientem, levitas & agilitas corporis, vel etiam sudor, quem non consequitur langvor, transpirationis justæ indicium est.

Cum transpiratio insensibilis magnum momentum habeat in conservanda sanitate, ad eam quoque sollicite attendendus est animus & danda omnis opera, ut recte sese habeat. Mirum videri poterat, antequam *Sanctorius* in Medicina Statistica experimenta sua de transpiratione insensibili publici juris fecerat, Medicos ad eam tam parum attendisse animum, cum tamen de ea satis constare poterat ex quantitate alimentorum quotidie assumptorum & necessitate ea assumendi. Ast idem experimur etiam in aliis. Ita ex obviis phaenomenis colligi poterat gravitas aëris, quemadmodum Tomo primo Experimentorum patrio idiomate editorum abunde docui. De ea tamen ante inventum tubum *Torricellianum* & antliam pneumaticam parum cogitarunt Physici. Ratio omnino hæc est, quod intellectu recte uti negligant, qui studiis litterariis operam navant, nec Logicam recte discant, vel quæ in ea didicerunt ad praxin transferre non studeant. Exiis, quæ indices experimur, notiones facundissimæ derivari poterant, modo

cas

cas eruere & recta ratiocinatione alia ex iis deducere didicissemus & in veritate indaganda utilitatis magis, quam vanitatis rationem haberemus. Sed dabitur alio loco de his discretius dicendi occasio. Postquam vero *Sanctorius* experimentis suis docuit, quam necessarium sit ad conservandam sanitatem, ne transpiratio insensibilis excedat, vel deficiat; tanto majori esse nobis ea debet curæ. Unum adhuc restat, quod silentio præteriri nefas est. Quæritur nimirum, num quæ insensibiliter transpirant, recte inter excreta referantur. Sunt enim excreta inutilia nutritioni & conservationi corporis (§. 223.), quæ vero transpirant, substantiæ corporis decedunt, & si corpus in eodem statu conservari debet, quod ex alimentis assumtis & concoctis in eorum locum succedit, ejusdem cum ipsis qualitatis esse debet. Verum enimvero cum natura corporis conservationi providens ea excernat, non est quod dubitemus, fieri non posse, ut corpus sanum conservetur, nisi sit in continuo statu fluendi, nec iidem semper maneant in corpore humores, quemadmodum flumina continuo aquarum fluxu & affluxu conservantur. Rationem jam non reddimus; in eam inquirere Physici est. Sufficit ex iis, quæ dicta sunt, constare, quod natura transpiratione insensibili nihil excernat, nisi quia in corpore retineri nequit, si sanum esse debeat.

§. 226.

De immodica excretionem seminis immodica sanitati nocet. Ut enim alia ratione ceamus mala a Medicis dudum observata per experimenta ne seminis. *Sanctorius* constat, excretionem seminis immodicam transpirationi adversam esse. Quamobrem cum ex anterioribus pateat, quantum momentum in tuenda sanitate habeat transpiratio insensibilis; vel inde discimus, excretionem seminis immodicam sanitati nocere.

Non

Non jam recensemus mala alia, quæ ex nimia seminis excretionem consequuntur, cum rationes eorum evidentes reddi non possint, nisi suppositis principiis aliis, quæ in Physica stabilienda. Id saltem adhuc observamus, excretionem seminis intempestive factam totum genus nervosum labefactare, nec abesse sensum, quo natura nos nimietatis, aut intempestivæ excretionis admonet, in oculis omnium facillime observandum, modo ad eum animum attenderent qui venere abutuntur. Vulgo ex adverso creditur seminis diuturniorem retentionem sanitati non parum damni afferre, ut semen quoque hoc nomine ad excreta referatur, quæ retineri in corpore sanitati nocet (§. 223.). Sunt tamen etiam nonnulli, qui contendunt, semen retentum in sanguinem regredi. Ast hæc ulterioris discussionis sunt, quam cui hic locus conceditur. Cumque inferius, quando de castitate acturi sumus, plura hæc de re dicenda sint, quæ hic dici poterant, in eum locum sunt differenda. Hæc saltem in præsentem in medium afferre libuit, ne videamur neglexisse, quod ad usum diæteticeum referri solet.

§. 227.

Affectus vehementes sanitati corporis adversantur. Quando De affectibus enim anima affectibus commovetur, sanguis & per consequens sanitati quens cereri quoque humores, ac imprimis fluidum nerveum inimicis. morum extraordinario agitantur (§. 611. *Psych. empir.*), motui naturali tam progressivo quoad directionem & celeritatem, quam intestino contrario. Quoniam itaque natura sanitatis corporis conservatrix, quin motus naturalis sanitati conducatur, dubitandum non est, ideoque illi contrarius sanitati adversatur.

Experientia idem adeo aperte loquitur, ut in omni tempore in vulgus nota fuerint damna, quæ corpori inferunt affectus animi, & Medicorum observationibus singularibus

Qq

laribus

laribus dudum comprobatum, quibus status præternaturalis affectuum vehementia inductus describitur, ita ut in confesso sit apud omnes nihil fere sanitati hominis plus officere immoderatis animi affectibus & perturbationibus.

Forſan non deerunt, qui quæ de noxitudine affectuum hic dicuntur, cum naturali affectuum bonitate alibi aſſerta (§. 157. 527. *part. 2. Eth.*) conciliare nequeunt, præſertim cum nec bruta carcant affectibus, quorum natura non minus eſt corporis ipſorum conſervatrix, quam humana. Dicendum igitur eſſe putabunt, aut affectus per ſe eſſe nocuos, aut nullum nocere, ſed ſalutarem quendam uſum per eos a natura intendi. Comparari ſolent affectus cum procella, vehementiori venti impetu. Aſt procella, ſi ſpectetur in relatione ad totum univerſum, mala non eſt, nec ad mundi interitum, ſed ejus conſervationem tendit. Videbuntur igitur nonnullis affectus quoque non tendere ad corporis deſtructionem, ſed potius ad ejus conſervationem, etſi accidentibus cauſis aliis ex accidente noceant. Non e re igitur eſſe videretur, ut dubitationem hanc, quantum paucis fieri poteſt, tollamus. Primo itaque negandum non eſt, affectus moderatos per ſe ſanitati non nocere, niſi ex accidente concurrant cauſæ aliæ: inde nimirum eſt, ut non eadem mala, quæ ex ipſis conſecuta fuiſſe teſtantur obſervationes Medicorum, vel etiam vulgi, non ſemper in eodem ſubjecto, multo minus in diverſis conſequantur. Vehementes autem cenſentur non ſolum, quorum manifeſtus per ſigna proditur impetus in ipſo ortu, verum etiam qui diuturnam moram trahunt, quemadmodum vis minor diu continuata in agendo æquipollet minori breviori temporis tractu exercita: id quod inprimis in effectibus naturalibus obſervandum, cum natura per inſenſibilia incrementa efficiat magna. Neque etiam nego, emergere poſſe caſus, in quibus affectus alias nociturus malo cuidam alteri medelam aſſert, quemadmodum ipſa natura ob ſalutarem uſum concitat motus vehementiores in corpore,

pore; ut scilicet depellatur malum majus ipsi imminens. Norandum quoque præterea est, ut, quemadmodum in anima appetitu depravato contingit, nos stimulis naturalibus, ipsisque affectibus abuti, ne tendant in eum finem, quem natura intendit, ita etiam depravata corporis machina extraordinaria sanguinis ac fluidorum ceterorum, inprimis nervi fluidi commotiones ad destructionem corporis tendant, quæ, si illa depravata non fuisset, nocitura non fuissent. Convenit hoc universali harmoniæ corporis & animæ, ad quam supra provocavimus (not. §. 215.). Quemadmodum vero appetitus sensitivus a primis unguiculis corrumpitur, & crescente ætate magis magisque augetur corruptio, ut affectus animi nihil moderabile & quod rectum sit, plerumque suadeant; itæ quoque simile quid accidit machinæ corporis, ut ideo plerumque affectus, quatenus excitat extraordinarias commotiones fluidorum in corpore, sanitati corporis infestæ sint ipsique vitæ insidias struant. Denique notandum est, nos studio dixisse, quod affectus vehementes & per consequens etiam diuturniores, in quibus vehementia mora compensatur, sanitati noceant. Dudum enim observatum est, omne violentum, quemadmodum dixit *Aristoteles*, vel omne nimium, si cum *Hippocrate* loqui malis, naturæ esse inimicum. Enimvero cum affectus ob naturæ depravationem plerumque nocent, sive eos moraliter, sive physice consideres; semper metuendi sunt tanquam hostes, præsertim si deprehendantur vehementiores, aut saltem merito nobis sunt suspecti. Ceterum libens fateor, ea, quæ paucis jam dixi, uberiores mereri discussionem, sed quæ ad Physicam spectat, non ad Philosophiam moralem. Quodsi quidam fuerint, qui existimaturi sunt, nos perperam referre ad Physicam talia, de quibus in ea alium est silentium; hos scire velim, me non loqui de iis, quæ Physici pertractare solent, sed quæ pertractare debent. Quodsi enim ea esset seculi felicitas, ut utilitati magis, quam curiositati studerent Physici; Physica quoque aliam induceret formam, quam nunc habet; & ejus

studium multo evaderet utilius. Ego disciplinas singulas censeo suo jure, & unicuique tribuo, quod ipsi debetur, quemadmodum quoque in pertractanda Philosophia morali non quæro quid moris sit, sed quid in ea pertractari debeat: id quod non minus ex voluminibus jam editis, quam ceteris, quæ sequuntur, apparet. Quodsi dixeris, Physicam igitur Ethicæ præmittendam esse; non inficior, id utiliter fieri posse, si ita exulta sit, ut ex ea hauriri possint principia praxi morali perficiendæ apta. Equis vero est, qui nesciat, quam parum hæcenus Physici de iis cogitaverint, & quod non adeo facile sit supplere defectum, nec tantum laborem esse unius seculi, nedum unius hominis, immo quam pauci sint ad negotium tam arduum apti.

§. 228.

De affectibus præcavendis & moderandis.

Quoniam affectus vehementes sanitati corporis adversantur (§. 227.), eos vero & concitare, & sedare, & regere valemus, quemadmodum prolixè ostendimus part. 2. Eth. cap. 3. & 4. *Qui sanitati suæ consulere vult, affectus vehementes præcavere & si quidem ex improvviso oriuntur vel sedare, vel moderari debet.*

Affectus moderati sicuti animum minime perturbant, ita nec motum fluidorum in corpore sensibilibiter alterant, aut certe non nimium. Cumque regimine affectuum consequamur eum sensum, quem natura intendit (§. 528. part. 2. Eth.); sicuti is animæ salutaris est, & ad vitam moralem utilis, ita quoque dubitandum non est, eundem vitæ ac sanitati corporis minime adversari, quin potius eidem prodesse: id quod in casibus quoque particularibus satis manifestum, quales inferius occurrent. Affectus regere nequit, nisi qui in studio virtutis plurimum profecit, sine qua vita moralis bona non concipitur (§. 8. part. 2. & §. 321. part. 1. Phil. pract. univ.). Qui vero in virtutis studio plurimum profecit, ei ver-

verendum non est, ut affectibus vehementibus perturbetur animus & per consequens motus fluidorum in corpore. Quemadmodum in corpore sano omnia organa corporis functiones suas rite obeunt (§. 345. *part. 1. Jur. nat.*); ita etiam mentis sanæ facultates singulæ munere suo rite funguntur. Atque ita apparet, quomodo mens sana sit in corpore sano. Quoniam vero homo secundum virtutem agit, quando usus omnium facultatum in actiones rite impenditur; ideo jam parer, quod mentis sanitas in sanitatem corporis influat, eandemque conservet. Sane morbi omnes tandem ex vitiis originem trahunt, quæ non usu & abusu facultatum animæ contracta fuerunt, nisi quatenus casu quodam inevitabili corpori damnum inferitur: id quod infortunium merum est. Ad vitæ igitur longævitatē facit virtus, quæ hominem tuerur adversus affectuum imperum sanitati adeo inimicum & vitæ insidias struentem. Quamobrem hoc quoque virtutem commendat homini & legis naturæ custodia, quæ medium felicitatis est & vitæ moralis perfectæ, simul medium est sanitatis ac vitæ naturalis conservandæ. Paret autem ex his, quæ de affectibus in præsentī dicuntur, legem naturæ hanc vim habere non modo quatenus temperantia sub eadem continetur, sed in univēsum, quatenus omnes virtutes sub se completitur, quæ non ferunt, nisi affectus moderatos & istiusmodi potissimum affectus concitant, quæ placido quodam sensu animum demulcent, ac per consequens morum quoque fluidorum in corpore sanitati ejus convenienter alterant, nec ullo modo perturbant. Conveniunt hæc harmoniæ universali animæ atque corporis, ad quam jam aliquoties provocavimus. Talia autem probe consideranda sunt, ut nosmet ipsos intimius noscamus & non solum Deum tanquam omnis boni datorem plenius agnoscamus, sed etiam intimius perspiciamus, quomodo Deus tanquam legislator induat personam patris optime nobis consulentis, atque dulcedinem legis nobis late vividius degustemus (§. 189. 190. *part. 3. Eth.*). Obiter observo, hinc quoque elucere mutuum virtutum in se invicem

influxum, quo una perficit alteram, ut ad eum observandum attentionem aliorum excitemus. Atque hinc porro intelligimus, quam necessarius sit omnium virtutum nexus, ita ut fieri minime possit, quin virtus una nullo defectu laborer, si a ceteris diycellarur,

§. 229.

*De fiducia
erga Deum
& acquie-
scentia in
providentia
divina ad
tuendum sa-
nitatem ne-
cessaria.*

Quoniam qui sanitati consulere vult, affectus vehementes præcavere & siquidem ex improvviso oriuntur vel sedare, vel moderari debet (§. 228.), qui verò Deo confidit & in providentia ipsius acquiescit, ejus animus semper tranquillus & lætus est (§. 442. part. 3. Eth.), nec eum, dubius rerum eventus angit, nec periculum, quod imminere viderur, perturbat (§. 422. part. 3. Eth.), consequenter fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina animum adversus vehementem affectuum molestorum & curarum æstum munit; qui sanitati suæ consulere vult, Deo confidere & in providentia ipsius acquiescere debet.

Cum in confesso sit, nihil fere valerudini hominis plus officere affectibus animi immoderatis, nec minus certum sit, quantum præsidium contra eos ferat fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina (§. 9. tit.); quantum utraque præsidium adversus infirmitates corporis sit, & quam necessaria ad tuendam sanitatem abunde intelligitur. Atque hinc patet, fiduciam erga Deum & acquiescentiam in providentia divina non minus corpori, quam animæ prodesse.

§. 230.

*De simili ef-
fectu pre-
cum.*

Similiter quia sanitati maxime conducit, ut affectus vehementes præcaveantur & si ex improvviso oriuntur, vel sedentur, vel temperentur (§. 228.), oratio verò nobis insinuat

nuat rectum affectuum usum (§. 492. *part. 3. Eth.*) & propositum actiones legi naturæ convenienter determinandi roborat (§. 501. *part. 3. Eth.*); cujus custodia sanitatis quoque ac vitæ conservandæ medium est (*not.* §. 228.); preces quoque ardentem ad Deum suscepi valetudini corporis conducunt, consequenter qui sanitati suæ consulere vult, ardentem quoque precari ad Deum debet.

Influxum hunc precum ad Deum devote atque ardentem fulcrum in dubium vocare nequit, qui demonstrationes nostras morales satis perspexit. Per eas enim patet veritatum nexus, qui absque iis non agnoscitur, quantum ad veritatem sufficit. Poteramus ostendere, quomodo cetera quoque officia erga Deum in sanitatem & vitæ conservationem influant; sed cum ex iis, quæ de fiducia erga Deum & acquiescentia in providentia divina atque de precibus dicta sunt, facile intelligatur, ad quamnam attendendus sit animus, si influxum istum animadvertere velimus, prolixiores esse nolumus. Præstat autem, ut quilibet eum in seipso experiatur, & qui virtutes istas, quibus exercitium officiorum erga Deum continetur, una cum ceteris acquisivit, se corpore sano uti observabit, nisi jam antea morbis idem fecit obnoxium, vel ad certos morbos ipsum jam fuerit dispositum. Quodsi a primis unguiculis ad virtutis omnis studium adduceremur, & recta diæta sanitati prospiceretur; influxui quoque virtutis in sanitatem nihil obstarat. Ast quoniam partim aliorum negligentia, partim propria culpa contrarium accidit & naturæ salutares conatus multis modis impediuntur & eliduntur; nec est quod miremur, si in corpore jam corrupto non eam vim virtutis deprehendamus, quam in sano habitura erat. Cum religio naturalis consistat, in præstatione officiorum erga Deum & determinatione voluntatis ad officia erga nos & alios per motiva ab attributis divinis desumpta cum animo obediendi Deo (§. 505. *part. 3. Eth.*); ea non modo animæ, verum etiam

etiam salutis corporis prospicit, ut ideo athei & irreligionarii tam corporis, quam animæ recte censeantur hostes. Et ex iis, quæ huc usque diximus, apparet Philosophiam moralem non tantummodo esse medicinam animæ, sed etiam ipsius corporis, quatenus nimirum facit ad sanitatem tuendam, immo subinde quoque concurret ad amissam restituendam. Quamvis vero, quod asserimus, id forsitan paradoxum videatur; absit tamen ut existimes, verborum esse lusum, quibus rerum veritas significatur. Neminem vero offendat, quod religioni & per consequens precibus a virtutibus, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, ceterisque non sejunctis influxum physicum in vitam & sanitatem corporis vindicemus: ut enim taceamus arduas quæstiones, quæ inde solvuntur, plurimum quoque hæc doctrina facit ad nodos hominum profanorum solvendos, quibus abundat seculum nostrum. Qui in philosophia nostra satis versati sunt, nec intellectum eo modo perficere neglexerunt, quem in parte prima Ethicæ exposuimus, utilitatem, quam hic prædicamus, haud difficulter perspicient. Nemo autem desideret, ut omnia, ad quæ aliorum attentionem & studium excitamus, sufficienter explicemus, cum tantas ambages non ferat institutum præfens. Ad talia, quæ hinc inde monentur, animum advertere debent, qui de scientia bene mereri volunt, ut intelligant, ejus incrementa non repetitoribus & cœnsoribus, qui oleum & operam perdunt, sed promotoribus indigere.

§. 231.

*Cur effectus
nocui in
corpore non
semper sta-
tim obser-
vantur.*

Effectus nocui in corpore non semper statim observantur. Ob-
servamus enim eandem rem non naturalem uni nocere, al-
teri non nocere, neque eandem eodem modo eidem nocce-
re, nec eidem nocere semper. Quamobrem patet rem
istam per se solam non esse causam efficientem effectus no-
cui observabilis, sed hunc præsupponere, ut corpus jam
sit

fit prædispositum ad talem mutationem, in qua effectus observabilis consistit. Atque ideo patet non omnes effectus nocuos, cum omnino ad hos referendi sint, quibus corpus ad mutationem nocuam observabilem prædisponitur, semper in corpore statim observari.

Dudum hoc observatum est ab antiquis Medicis, veluti Hippocrate atque Galeno. Unde enate sunt plures causarum morborum divisiones, quas vide apud Sennertum Instit. Medic. lib. 2. part. 2. c. 1. f. 365. & seqq. Tom. 2. Oper. Confer, quæ in Horis subsecivis Marburgensibus A. 1731. Trim. brum. n. 4. de differentiis causarum morbi tradidimus. Idem observatur in objectis aliis, immo in ipsa quoque anima respiciendum est ad status præcedentes, in quibus ea fuit prædisposita ad præsentem (not. §. 698. Log.). Quemadmodum hoc observasse usum longe maximum habet cum in Physica & Medicina, tum in reliqua etiam Philosophia; ita inprimis in præsentī materia id probe observandum. Nihil enim communius est, quam ut homines sibi cavere nolint ab eo, quod noxium est in diæta, propterea quod non præsens sentiant damnum. Atque ideo audias, si admoneantur, ut ab hoc vel isto abstineant, régerentes sibi hoc non nocere. Et quamvis alias magnam vim habeant exempla, eandem tamen ipsis detrahunt vana hac persuasione, quod sibi minime noceat, quod nocuisse aliis manifestum est, aut ipsas observationes pro suspectis habent ac iisdem fidem denegant, si vel vix probabilis quædam rationicula obverti possit, immo prorsus nulla, inprimis si appetitus sensitivus animum in contrarium trahit. Ceterum hinc apparet ratio, cur neglectus observationis eorum, quæ vitanda fuerant, in pueritia & ætate minus profecta factus in senectute variis infirmitatibus corporis sit luendus, & cur difficillimum sit corruptionem corporis ac naturæ suæ intime perspicere.

Qualis esse

*Consultum non est, ut certa cuidam diætæ nimis exacte obser-
debeat diætæ vanæ adfueamus, sed sufficit ut naturæ consuetudinem, hoc est, leger,
observandæ quas ipsa observat, quantum datur, observemus & ei convenienter
cura.* corrigamus, quod peccatum esse videtur.

Indubiis observatio-
nibus dudum comprobatum est, si quis certæ cuidam diæ-
tæ naturam adfuefecit, quam rigorosissime observat, eum
vix latum unguem sine detrimento sanitatis ab ea recedere
posse; nihilque magis nocere, quam quod consuetudini diu-
turno usu confirmatæ contrarium. Ita *Cornarus*, rigidissi-
mus diætæ in capiendo cibo ac potu observator, de seipso
testatur, cum a diætâ consueta parumper tantummodo re-
cederet, ut cibi vel potus quantitatem nonnisi duabus un-
ciis augeret, se incidisse in gravissimum morbum (*not. §.
406. part. 1. Jur. nat.*). Memini me legisse observationem de
homine, qui juxta experimenta *Sanctoriana* sibi præscripse-
rat diætæ regulas, nimio autem eam observandi rigore mor-
tem in flore ætatis sibi acceleravit. Et quis est, qui nesciat,
homines frigidum aërem nimium fugientes leni quavis au-
ra, quam dulcem experiuntur alii, extemplo offendi. Si-
miles observationes de rebus omnibus non naturalibus con-
gerere poteramus, nisi observatori vel parumper attento
sua veluti sponte sese indies offerrent. Quoniam igitur non
est in potestate uniuscujusque, ut quoad res præsertim
omnes non naturales certam quandam diætâ exacte obser-
vet, neque etiam semper certo nobis constare possit, num
hoc vel istud sit sanitati adeo inimicum, quemadmodum
a nonnullis contenditur; consultum omnino est, ne certæ
cuidam diætæ nimis exacte observandæ adfueamus. Quod
erat primum.

Enim-

Enimvero cum ipsa natura provida mater quoad usum rerum non naturalium sit fidelissima consiliatrix, quatenus præsertim sensu quodam molesto nos admonet, a quibus abstinendum sit; sufficit omnino, ut consilium ejus amplectamur, & vel ab eo abstineamus, quod molestum accidit, aut, si factum fieri nequit, quod peccatum est corrigamus, veluti si in quantitate cibi commissus fuerit excessus, quantitatem in mensa proxima imminuamus, vel etiam inædia sanitati consulamus, si vigilias nocturnas somno diurno vel diuturniore sequentis noctis, & motum, quo nimium defatigati sumus, diuturniore quiete compensemus, vehementiam affectuum compeſcamus & objectis aliis animum hilaremus, corpus nimium frigefactum calore blando foveamus, & quæ sunt alia istiusmodi, quæ circumstantiæ datæ nobis facile insinuant, modo animum ad eas attendere velimus.

Quod erat secundum.

Denique cum naturæ consuetudo sit ab uno extremo ad alterum non progredi per saltum, sed paulatim per gradus intermedios, ideoque etiam omnes corporis mutationes subitas experiamur periculosas; si quoad usum rerum sex non naturalium peccatum aut peccandum fuisse videtur, ideoque id corrigere velimus, ideo necesse est, ut naturæ morem observemus, & nonnisi paulatim ab uno extremo ad alterum progrediamur, veluti si corpus nimio frigori fuerit expositum, quam par erat, non statim calori nimio exponendum, sed sensim sensimque blandiore fovendum, donec alias consuetum ferre possit; si nimia quiete fuerimus usi, motu vehementiore non est lassandum, sed a tarda ambulatione, vel statione inchoandum, immo etiam ipsa statio moderationem adhuc habet, prouti vel totum corporis onus

R r 2

pedi-

pedibus incumbit, vel ex parte aliunde fulcitur; ne sitim, dum corpus calore fervet, potu frigido largiter hausto sedemus, sed ut aliquando sitim tolerantes, donec in loco temperatiori, dum paulum requiescimus, calor se frangat, potu non nimis frigido lenteque hausto eandem depellamus. Huc etiam pertinet, quod supra observandum esse ostendimus, si quis a nimia quantitate cibi ac potus, qua hactenus uti consuevit, ad minorem recedere voluerit (§. 206.). Qui ad progressum naturæ consuetum ab uno termino ad alterum animum attendit, pro datis circumstantiis facile animadvertet, quinam sint gradus inter duo extrema, quorum alterum præsens est, alterum intenditur, intermedii, nec ignorare poterit, quid sibi sit faciendum, ne quid natura invita committatur. *Quod erat tertium.*

Observatum jam est ab antiquis, nimis sollicitum diætæ observationem magis nocere, quam prodesse. *Celsus* lib. 1. c. 1. sanus homo, inquit, qui & bene valet, & suæ spontis est, nullis obligare se legibus debet. Mox addit, eum habere debere varium vitæ genus, modo ruri esse, modo in urbe, sæpiusque in agro, navigare, venari, quiescere interdum, sed frequenter se exercere, - nullum cibi genus fugere, quo populus utatur, interdum in convictu esse, interdum ab eo se retrahere, modo plus iusto, modo non amplius assumere, bis die potius, quam semel cibum capere, & semper quam plurimum, dummodo hunc coneoquat. Quamvis vero hæc firmis servanda sunt, monet tamen c. 2. imbecillis (quo in numero magna pars urbanorum omnesque pene cupidi literarum sunt) observationem majorem necessariam esse, ut quod vel corporis, vel loci, vel studii ratio detrahit, cura restituat, quæ qualis ipso judice debeat esse, ibidem fusius exponit. Monet idem c. 3. cum quis mutare aliquid volet, eum paulatim debere assuescere. *Strictior ve-*

ro observatio diæte senibus convenit, cum naturæ vires sen-
sim languescant: quamvis in ea etiam ætate, qua viribus ma-
xime possemus, cavendum sit, ne in secunda valitudine ad-
verse præsidia consumantur. Absit itaque, ut *Celsi* monitis
abutaris oblitus monitorum naturæ, de quibus in anteriori-
bus diximus. Cavendum vero inprimis est, ne corpus in
prima pueritia & adolescentia atque juventute hebetetur, mo-
do nil fiat contra naturæ consuetudinem, quæ vi eorum, quæ
toties inculcata sunt, constanter attendenda. Quæ de transi-
tu ab uno extremo ad alterum monuimus, illustri exemplo
confirmare lubet. Cum anno 1709. hiems esset summa, tem-
pestas perfrigida, vir quidam ex itinere redux semimortuus
de curru tollebatur. Suadebat Medicus prudens, ut in hy-
pocausto nondum calefacto aquæ frigide immergeretur, &
ex balneo frigido in lectum tolleretur, hypocausto deinde
temperanter calefacto, & ita tandem calor natus rediit, nec
vehementia frigoris damnum datum corpori. Ex adverso au-
tem eadem hieme verbi divini quidam minister ex æde sacra
domum redux, in qua sacrorum causa nimis diu commoran-
dum fuerat, fornaci calidæ pedes statim subdere consueve-
rat, funesto admodum eventu, ut, quamvis corpus haberet
robustum & sanitate perfecta frueretur, necem sibi conscise-
ret. Et in vulgus notum est, quantum noceatur manibus
pedibusque calore ignis, quos frigus vehemens vel diutur-
nius læsit. Quæ vero de calore ac frigore tanquam duobus
extremis observantur, ea etiam ad extrema alia quæcunque
sibi opposita per similes observationes extenduntur. Quam-
obrem maxime interest, ut naturæ transitum ab uno extremo
ad alterum sollicite attendamus.

§. 233.

*Si diæta observetur, quantum in potestate est; morbi quoque Quomodo
præcaventur, quantum in potestate nostra est. Diæta enim sani morbi præ-
tas conservatur (§. 199.). Quamobrem cum morbus sani caveantur.*

Rr 3

rati

rati opponatur, ut tamdiu liberi a morbo simus, quamdiu corpus sanum est (§. 345. 346. *part. 1. Jur. nat.*); si diæta observatur, quantum in potestate est, morbi quoque præcavenitur, quantum in potestate est.

Omnis tandem morbus, qualiscunque sit, nisi qui a vi externa corpori illata dependet, quales sunt concussiones, vulnerationes, luxationes, vitio diæte contrahuntur. Et hic imprimis plurimum tribuendum est cibis atque potui. Constat enim cum varietate alimentorum multiplicari quoque morbos, & ubi laute ac opipare vivitur, plures dari morbos, quam ubi simplicior victus in usu est. Neque ullus dubito, nisi error in cibo ac potu committeretur, errorem in ceteris rebus non naturalibus commissum non fore adeo nocuum, quemadmodum deprehenditur in iis locis, ubi varietate cibi ac potus gulæ servitur, quemadmodum etiam contingit, ut ceteræ res non naturales errorem in cibo ac potu commissum corrigant & si non vim nocendi omnem detrahant, saltem imminuant, ut adeo natura defendat intemperantes adversus morbos, in quos alias culpa sua inciderent. Ea est corporis humani machina, ut ad seipsum conservandum id sit aprum. Cum corpus nostrum sit in continuo statu fluendi, cibo & potu indiget, ut quod substantiæ ejus per transpirationem insensibilem decessit reparetur. Quodsi ergo cibus ac potus fuerit talis, qui bene concoqui & chylum nutriendo corpori aprum præbere potest, partibus solidis ac fluidis, ex quibus corpus constat, se recte habentibus, nulla in corpore causa existit, quæ ipsum sanitate privare poterat. Rite sese quoque habebunt excreta & retenta, somnus atque vigiliæ, nec tam facile exorbitabunt affectus, ut perturbatus circuli sanguinis motus noceat, præsertim si virtutis studium accedat, ut sit mens sana in corpore sano. Enimvero si cibus ac potus assumatur, qui vel non bene concoquitur, vel vitiosos in corpore humores gignit; pars quædam corporis, quæ nimirum in fluido consistit, corrumpitur & quædam

natu-

natura impuritates expellere conatur, vitium tamen partes quoque solidæ tandem contrahunt, ipsique motus, quos natura excitat, quamvis in se salutare, non una tamen de causa noxii evadunt. Accuratior horum discussio ad Pathologiam rationalem pertinet, quam esse Physicæ partem supra jam monuimus (not. §. 227.), quamvis Physici moderni eam dese- rant, quasi ipsorum sit curiosos saltem delectare, non vero naturam scrutari sui conservandi causa. Sane *Celsus* in præfatione ad librum primum autor est, primo medendi scientiam sapientiæ, hoc est, Philosophiæ partem habitam fuisse, ut & morborum curatio & rerum naturæ contemplatio sub iisdem auctoribus nata sit, ideoque multi Philosophi, veluti *Pythagoras*, *Empedocles*, *Democritus* Medicinæ periti fuerint, donec eam a Philosophia separaverit *Hippocrates*. Nos artem medendi separamus a scientia status naturalis & præternaturalis corporis rerumque salubrium ac insalubrium, & hanc Physicæ vindicamus, partem ejus utique utilissimam, non solum si corporis conservationem spectes, sed & si animæ san- nitatem consideres, quam in virtute consistere certum est. Ceterum in eo, quod natura usu rerum ceterarum non natu- ralium corrigat errores in assumpto cibo ac potu commissos, ingens latet beneficium divinum, quod vulgo non agnoscitur. Ac inde quoque discimus, perperam ex eo peti tela ad- versus eos, qui noxias ciborum & potulentorum qualitates commemorant, quasi nunquam nocere possit, quod quo mi- nus noceret natura ipsa sub conditione non semper existente correxit.

§. 234.

Quoniam morbi diata præcaventur (§. 233.); morbo- De medica-
rum præcavendorum causa utendum non est medicamentis præservan- mentis præ-
tilis, nisi forsitan aer impurus periculum morborum minuitetur, veluti, servantibus
quod vulgo creditur, grassante peste. vitandis.

Homo

Homo sanus medicamentis non indiget, ut maneat sanus: sanitas enim recto usu rerum non naturalium conservatur. Quamobrem si sanus esse velis, saltem cavendum, ne errores circa eas committantur. Hi sunt hostes, adversus quos non pugnandum, sed a quibus nobis cavendum. Et hoc sibi voluisse arbitror *Hofmannum*, celebrem nuper in Academia nostra Medicum, quando longevitati prospecturo inculcabat, ut fugiat Medicum & Medicinam, si velit esse sanus. Mihi ipsi non ignota sunt exempla istiusmodi hominum, qui athletice valebant, at cum medicamentis præservantibus continuo uterentur, valetudinarii evaserunt, labefactatis viribus. Alia vero ratio est, si causa morbi externa præsens fuerit, adversus quam corpus muniendum, ne eidem noceat. Tum enim cum aperto hoste in aciem progrediendum, ut constet, quænam sint apta ad ipsum vincendum tela. An istiusmodi causa detur, jam non disquirimus. Istiusmodi causa fertur esse aer venenatis halitibus scatens, adversus quem medicamentum præservans cum præstat usum, quem vestis adversus vehementem frigus. Altioris vero indaginis est, quid de aëre venenatis effluviis scatente sit statuendum.

§. 235.

De medicamentorum usu observando.

Si morbus sine medicamentis curari nequit, medicamentis uti simplicibus, quam compositis, & ex regno vegetabili potius, quam minerali petitis consultius est, & nisi morbi fuerint acuti, sed longi & chronici, subinde quoque diata & expectatione curantur. Si medicamenta fuerint simplicia, eorum virtus facilius observatur, quam compositorum, & facilius quoque inquiritur ratio, cur huic subjecto non convenient, alii autem conducant. Quodsi quædam medicamenta eandem habuerint virtutem gradu saltem differentem, nulla videtur ratio, cur plura sint combinanda, cum non deum eorum combinatione obtinendum sit, quod sola dosi obtineri potest. Quodsi medi-

medicamentorum variarum virtutum combinatione intenduntur fines diversi simul obtinendi, evincendum demum est, id fieri posse (de quo dubitasse memini Medicos cordatos), nec verendum esse, ut virtutes, quas singula per se habent, commixtione non immutentur, quemadmodum in mixtione fieri observamus, præsertim cum nondum exploratum sit, qualem mutationem subeant in ventriculo, dum solvuntur & soluta invicem permiscuntur, antequam in massam sanguinis deferantur, ut alia jam taceamus: Consultius itaque videtur medicamentis uti simplicibus, quam compositis. *Quod erat primum.*

Quæ ex regno vegetabili petuntur, cum simplicibus quoque tanquam alimentis utamur, quæ ventriculus concoquere adfuevit, ea naturæ humanæ magis convenire videntur illis, quæ ex regno minerali petuntur, cum mineralia præter naturam assumantur, quæ concoqui a nobis nequeunt. Et si horum efficacia major deprehendatur, ut minor dosis sufficiat; verendum omnino est, ne in dosi facile aberraretur, & ne majus detur damnum, si parum conveniente fuerit datum medicamentum, quoniam omne violentum naturæ inimicum esse in confesso est. Consultius itaque videtur uti medicamentis simplicibus ex regno vegetabili, quam ex minerali. *Quod erat secundum.*

Denique morbos diæta curari posse, exemplo suo probavit *Cornarus*, qui cum a diæta consueta recedens anno ætatis octuagesimo septimo in gravissimum incidisset morbum, redeundo ad diætam consuetam convaleuit, nullo alio medicamento usus. Atque hoc tanto minus paradoxum videbitur, si cogitemus, alimenta easdem qualitates habere posse, quibus prædita sunt medicamenta simplicia ex regno vegetabili.

(*Hypotheticæ Part IV.*)

Ss

tabili,

tabili, vel etiam animali petita. Quodsi cibum nauseat ægrotus, fieri quoque potest, ut inædia malum curemus, quod neque acutum dici potest, ut cum *Celfo* loquar, quia non perimit, neque utique longum, quia, si occurritur, facile sanatur. Non ignota mihi sunt exempla, in quibus hoc remedium plus valuit, quam multa farrago medicamentorum a Medicis propinatorum, ut posthac ægri eodem usi citius convaluerint, quam ubi auxilium Medici implorarunt, quamvis artis suæ optime gnari. Et quis est, qui nesciat, animalia instinctum naturæ sequentes eodem remedio uti? Et quoniam natura sicuti corporis conservatrix, ita etiam medicatrix est, eadem vero paulatim ab uno termino ad alterum progreditur, quemadmodum jam aliquoties tanquam satis exploratum sumus; nec mirum videbitur, quod natura absque Medici auxilio curet morbum, ut ideo *Harveus* integrum Tractatum conscripserit de morbis expectatione curandis, quam curationem plurimum probavit *Stablius*, celebris quondam in Academia nostra Medicus. Enimvero quia in morbis acutis, qui cito vel tollunt hominem, vel ipsi cito finiuntur, desiniente sic *Celfo* lib. 3. c. 1. præsens requiritur remedium, expectationem hisce parum convenire per se patet. Quodsi itaque morbi non fuerint acuti, sed chronici, subinde diæta & expectatione curantur. *Quod erat tertium.*

Nostrum non est tradere methodum medendi, quæ ad Artem salutarem pertinet, non ad Ethicam; sed saltem regulas quasdam, quas observare debet obligationi naturali satisfactorius, ut quantum ipsi datur circumspèctum se gerat, & quæ excitare possunt attentionem eorum, qui Medicinam ad majorem certitudinem evehere voluerint. In vulgus notæ sunt quærelæ de incertitudine Medicinæ, quas non prorsus injustas

justas esse minime diffitentur, qui certum ab incerto dividere didicerunt, ipsimet licet Medici, quos allegare in promptu foret, si autoritas esset argumentum aptum ad evincendam veritatem. Quamvis enim non desint qui gloriantur, se Medicinam universam demonstrasse; opera ramen ipsorum si evolvamus, primo statim intuitu patet, quod methodi demonstrandi nullam habuerint notionem. Et licet *Ivo Gaukes* dudum ediderit libellum de Medicina ad certitudinem mathematicam evehenda; satis tamen superque apparet, auctori minime perspectam esse methodum, qua *Euclides* ac *Geometrarum* veteres ad certitudinem evexerant dogmata sua. Suae sit *Pitcarnius*, ut Medicus Astronomos imitetur, quod sane optimum est consilium artem salutarem perficiendi: qua etiam de causa in *Horis Subsecivis Marburgensibus* A. 1729. Trim. brum. n. IV. paulo uberius exposui, quid faciendum sit Medico Astronomum imitaturus. Qui quæ ibidem diximus attenta mente perlegerit, facile agnosceret, quantum valeat reum medicarum certitudo. Nemo sanus negaverit, dari in Medicina multa, quæ certa sunt, nec diffirebitur plura adhuc dari, quæ vera sunt, quamvis non evidens sit, quod vera sint: ast nec in dubium vocare potest, certa incertis, vera falsis ita permisceri, ut eorum separatio longe difficillima sit, multo autem minus in potestate turbæ. Quot, quæso, sunt, qui discernere norunt, quid in curando morbo naturæ, quid sibi tribuere debeant, aut virtuti medicamentorum. Et nonne haud raro felix prædicatur æger, laudatur Medicus, si dedit medicamenta, quæ non nocuerunt, quamvis nihil profuerunt, natura in totum effectum salutarem sibi vindicante? Immo nec desunt exempla, ut natura errorem Medici feliciter corrigat, vel ipse etiam Medicus, dum aliud atque aliud experitur, errore uno corrigat alterum. Equidem non is sum, qui vitium, quod in artifice hæret, tribuit arti: attamen hic quæstio est de vitio artificis, quod imperfectioni artis debet. Vita & sanitas res longe pretiosissima est. Eam igitur alex committere, ecquis non a ratione maxime alienum

num judicabit, nisi extrema necessitas urgeat periculum subeundi audaciam? Quicquid sit, quæstio nobis jam est de eo, num quæ de virtutibus medicamentorum tradantur, adeo certa sint, ut de veritate sufficienter constare possit ejus pervidendæ cupido, atque hujus quæstionis partem negativam affirmativæ præfero, & propterea circumspeditionem in usu medicamentorum tenendam in præsentē propositione inculco, ne nostra culpa sanitatem & vitam periculo exponamus, nisi in casu extremæ necessitatis. Ceterum quæ de medicamentis simplicibus, de iis, quæ ex regno vegetabili potius, quam minerali petuntur, de diætâ & expectatione in curatione morborum succenturianda in propositione præsentē dicuntur, consensu Medicorum, quorum diuturna experientia oculata est, non destituuntur, quorum testimonia ex eorum scriptis colligenda in medium adducere superfluum foret: id quod saltem eum in finem monemus, ne quis existimet, nos sine omni auctoritate asserere talia, in quibus penes plerosque auctoritas omne fert punctum. Ad simplicia referuntur remedia, quæ dicuntur, domestica, ipsi vulgo nota, quamvis non semper satis circumspecte adhibita. Eorum ceteroquin usus adeo manifestus est, ut a Medicis peritis commendentur & aliis remediis præferantur. In re tanti momenti, qualis vita & sanitas est, ubi deficit certitudo, præferendum quod est tutius. Multa me in hisce experientia domestica docuit, quæ recensere nimis prolixum foret.

§. 236.

*De naturæ
intentione
observanda.*

In assumendis medicamentis naturæ intentionem sequi debemus, nec eidem auxilio nostro succurrere, ubi sibi metipso sufficit. Quoniam enim natura corporis conservatrix etiam ejus medicatrix est, non modo ipsamet motus salutares excitat, ut quod noxium est in corpore expellat, quemadmodum in febribus accidit, & in aliis nonnullis casibus idem manifestius apparet, verum etiam attento satis indicat, quid in morbis

aut

aut tentandum, aut fugiendum sit, unde originem traxit in methodo medendi indicationum doctrina; contra naturam nil esse faciendum patet. In assumendis itaque medicamentis ejus intentionem sequi debemus. *Quod erat unum.*

Enimvero si natura excitat motus ad expellendum, quod in corpore noxium, consequenter in eo non retinendum, ipsaque sufficit sibi ad id expellendum, quamvis suo more paulatim tendat ad scopum, quem intendit, auxilio alieno non indiget. Cumque omne nimium ac violentum naturæ inimicum sit, facile contingit, ut, dum naturæ auxilio nostro succurrere velimus, noceamus potius, quam profimus. Quamobrem ubi natura sibimeripsi sufficit, quod ex effectu colligitur, eidem auxilio nostro succurrere non debemus. *Quod erat alterum.*

Motus, quos natura excitat ad expellendum, quod noxium est, manifesti sunt rursus, qua natura excutere conatur quod spirandi organis molestum; sternutatio, quo natura per nares excutere conatur, quod anteriori cerebro & membranis nasi molestum; pandiculatio, qua natura vapores halituosos in muscutorum spatiis collectos, copia potius, quam acrimonia peccantes expellere conatur; vomitus, quo natura excernit, quæ ventriculo molesta sunt; agitatio palpebrarum, si quid in oculum incidit, quod molestum est. Dantur vero etiam alii nec manifesti, quos inter principem facile locum obtinet calor febrilis. Quamobrem *Campanella* Medicinæ lib. 7. c. 1. art. 2. §. 1. febrem non esse morbum, sed medelam generalem naturæ contendit, ideoque per bellum contra morbum potestativa vi spiritus initum definit. Agnovit idem *Thomas Sydenham* in Observationibus Medicis circa morborum acutorum Historiam & Curationem, quæ primum in Angliâ editæ inter opuscula in unum volumen collecta & Lipsiæ A. 1695. recusa primum locum occupant,

sect. 1. c. 4. p. 72. affirmans febrim esse naturæ instrumentum, quo partes impuras a puris secernit, & sect. 3. c. 3. p. 204. eandem esse naturæ machinam, ad disslandi ea, quæ sangvinem male habent. Immo ex parte idem jam agnoverunt quoque Medici antiquissimi: unde *Celsus* lib. 2. c. 8. ipsa febris, inquit, quod maxime mirum videri potest, sæpe præsidio est. Dantur subinde causæ accidentales, cur natura in motibus per se salutaribus nunc excedat, nunc deficiat, ut in casu priore natura sit compescenda, in posteriori excitanda, prouti suaserint symptomata; at alias natura sibi relinquenda, Medico spectatorem saltem agente, nunquam vero contra eandem quicquam tentandum. Quæ de indicationibus doceant Medici, ea facilius intelliguntur, nisi contraindiantia negotium facessant, quando nimirum inter indicantia ea observatur contrarietas, ut quod unum efflagitat alterum dissuadeat. Nemo autem non videt, non esse hujus loci, ut ad particularia descendamus.

§. 237.

*De Medico
tempestive
consulendo.*

Qui in morbum incidit, tempestive consulere debet Medicum peritum & circumspectum, non vero demum frustra tentatis variis remediis, quæ hic, vel ille suadet. Supponimus Medicum consulendum esse peritum, ut morbum & ejus statum cognoscere valeat, cum observante Celso lib. 3. c. 2. alia remedia conveniant incrementibus, alia inclinatis, atque circumspectum, ne quid contra indicationes & naturæ intentionem molitur (not. §. 236.), sed remedia apta adhibeat, vel etiam nulla, ubi opus non est. Quodsi enim Medicum istiusmodi tempestive consulat, tanto firmior erit spes salutis. Enimvero si ipsemet ignores, quonam morbo labores, & incautus utaris remediis, quæ hic, vel ille re. non peritior suadet; facile contingit, ut vel naturam salutaria molientem turbes, vel morbum ipsum remediis parum aptis, aut
pror-

prorsus contrariis efficias periculosiorem, vel ipsam naturam morbi immutes, & insolitis symptomatibus locum facias, sicque curatio reddatur difficilior, immo subinde prorsus impossibilis. Quamobrem qui in morbum incidit, tempestive consulere debet Medicum peritum & circumspexitum, non vero demum frustra tentatis variis remediis, quæ hic vel ille suader.

Multæ dantur rationes, ob quas complures Medicos contemnunt, tam inter eruditos, quam illiteratos. Multos movent quærelæ de incertitudine artis salutaris, qua multum cedit chirurgiæ, ita ut horreant Medicum & formulas a Medicis præscribi solitas, præsertim prolixiores. Augetur metus, quod non desint inter ipsos Medicos, qui, postquam omnem fere ætatem in praxi Medica consumserunt, tandem ipsimet de arte sua parum honorifice sentiant & remedia domestica quædam pauca omni pharmacopolarum apparatus longe præferant. Accedit nonnullos male forsan interpretari, quod a Medico præclaro dictum audiverint, Medicum plus prodesse sanis, quam ægrotis posse: quod si de præscribenda diæta ad morbos præcavendos intelligatur, nihil absurdi habet. Offendit præterea alios, quod plures convalescere dicantur sine Medico; quam qui utuntur Medicis, præsertim si morbus quidam epidemicus grassetur, quemadmodum hoc anno variolæ apud nos, quæ magnam infantum stragem ediderunt. Quidam etiam Medico parum confidunt, quod non præsentissimam ferat medelam, ut, si morbus non statim tollatur, saltem non cito inclinetur. Multo autem magis confidentia amittitur, si consideretur ratio studiorum, quam ineunt qui arti salutari se consecrant & quam exigui sint, ne dicam nulli eorum profectus, qui in Doctores Medicinæ promoven-
tur, modo honorarium consuerum solvere possint, ita ut laurea venalis existimetur. Non nego; artem salutarem nondum ea cæritudine gaudere, qua debebat, & multos dari Me-
dicos

dicos imperitos, qui magis nocent, quam profunt, nec eam eidem addiscendæ impendi vulgo operam, quæ impendenda erat, & ut plurimum magis valere naturæ, quam Medici auxilium; hoc tamen non obstante fatendum etiam est, dari quoque in Medicina, quæ non prorsus incerta sunt, dari etiam Medicos peritos & circumspectos, qui naturæ ductum sequuntur, & ubi medelam afferre nequeunt, spectatorem agentes non nocent. Ac ideo diximus consulendum esse Medicum peritum & circumspectum. Quodsi objicias difficillimum, immo plerisque impossibile de peritia & circumspeditione Medici iudicium, cum pro perito & circumspecto habendus sit, quem fama commendat haud raro fallax; cum nemo ultra id obligetur, quod in potestate ipsius est, hac commendatione contentus esse debet qui Medico eget, & eventum committere providentiæ divinæ, qui si votis non respondeat, præstat utique culpa Medici, quam sua vitam cum morte commutare, aut damnum quoddam sanitati inferre. Optandum omnino foret, ut Medici & Physici, quorum conjungenda est opera, eodem modo theoriam Medicam perficere studerent, quo historiam naturalem speciminibus nunquam satis prædicandis illustravit sapius jam laudatus Vir illustris *de Reaumur*, ut sit & certa, & utilis. Ita enim cessarent protinus omnes querelæ, quæ contra incertitudinem artis salutaris moventur, nec dissidentia superesset ratio. Quantum vero sibi noceant agri, qui promiscue utuntur remediis sibi ab hominibus imperitis commendatis, antequam Medici auxilium implorant; experientia dudum docuit, cujus etiam fide constat, injuriam subinde fieri Medico, quando ipsi imputantur mala, quæ ipso infcio ex præpostero usu medicamentorum suavis aliorum adhibitorum consequuntur. At hæc omnia accuratius discutere nostrum jam non est. Quæ enim de tuenda sanitate & amissa restituenda tradidimus, non alio fine hoc loco in medium attulimus; quam ne quis culpa sua negligat, quod utriusque causa facere potest. Cum enim lege naturæ sanitatem conservare (§. 393. *part. 1. Jur. nat.*),

nat.), & si in morbum incidimus, operam dare teneamur, ut sanitati restituamur (§. 413. part. 1. Jur. nat.); in Ethica autem docendum sit, quomodo utrique obligationi satisfacere queamus, per se autem pateat, fieri non posse, ut, quæ ad Medicinam & Physicam spectant, hic discutiantur & inculcentur, sed iis contenti esse debeamus, quæ a quovis observari possunt; ideo intra eos terminos subsistere debuimus, quos nobis Ethica præfigit. Optime autem sibi consulit, qui diæta sanitatem conservare studet: id quod facilius est, quam amissam restituere. Principiis obstat, qui morbum pro virili avertere conatur, ne medicinam parare habeat opus.

§. 238.

Qui ebrietatem fugere vult, probe pendere debet, quod pri- De ebrietate
mum ratiocinationem turbet & usu rationis hominem privet, hinc cavenda.
porro quoque turbet imaginationem ac tandem facultatis cognoscitivæ
inferioris usum auferat, ipsamque facultatem locomotivam lædat,
pendere debet porro mala quam plurima, quæ pro data conditione
personarum aliisque circumstantiis inde consequuntur, præsertim mor-
bos, in quos incidunt potatores, atque illorum exempla, qui pota-
tionibus extremis necem sibi ipsis tandem consciverunt. Quod ebrie-
tas primum ratiocinationem turbet & usu rationis hominem
privet, hinc porro turbet imaginationem ac tandem facul-
tatis cognoscitivæ inferioris usum auferat, ipsamque facul-
tatem locomotivam lædat, alias jam ostendimus (§. 423.
part. 1. Jur. nat.). Enimvero dum rationis usum aufert ebrie-
tas, ex hominibus bruta facit, & quando ulterius facultates
animæ inferiores lædit, ex hominibus sanæ mentis insanos
reddit, eosque brutis imperfectioribus continuo magis ma-
gisque assimilât, & tandem, si ad summum gradum perve-
nerit, infra brutorum imperfectissimorum sortem deprimit,
ut trunco magis, quam animali cuidam viventi similes vi-
(Wolffii Ethicæ Pars IV.) Tr dean-

deantur. Hominem igitur maxime dedecet ebrietas, quæ humanam naturam tandem prorsus exuit, sit ira, quod saltem ad certum quoddam tempus (§. 195. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quemadmodum vero hinc agnoscitur ebrietatis turpitudine, cujus omnino pudere debet hominem, qui nondum adeo perfrictæ frontis est, ut omnem prorsus pudorem exuerit (§. 775. *Psych. empir.*); ut quoque illius noxitude agnoscatur, considerata porro sunt mala, quæ ex ebrietate consequuntur, tam moralia, quam physica. Ad illa referendæ sunt actiones, quarum postea pœnitet, ad hæc vero morbi, quibus ebriosi obnoxii redduntur & mors, quam accelerant. Quoniam enim ebrietas rationis usum labefactat, multa dicuntur & fiunt, quæ non dicerentur, nec fierent, si rationis essent compores. Quamobrem contingit, ut ebrii loquantur & faciant, quæ dixisse vel fecisse postea pœnitet, & quod in scelera ruant, a quibus sobrii sibi cavissent. Cum vero hæc optime cognoscantur a posteriori, ideo consultum est, ut ad exempla animum convertamus, quæ, cum vix vitium ullum ebrietate frequentius sit, magno numero ubivis prostant, quamvis etiam non inutile sit, ut ex historia colligantur. Ipsa autem ebrietas, vel temulentia, cum ebrii cum delirantibus multa communia habeant, morbis cerebri vi ipsius definitionis (§. 422. *part. 1. Jur. nat.*) recte accensetur, & quidem in specie deliriosis simplicibus. Videatur *Seuerthus Medic. pract. part. 2. lib. 1. c. 6. f. 86. Tom. 3. Oper.* Quando vero post aliquot temporis spatium discutitur, pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum varia adhuc sentiuntur incommoda, quæ statum cerebri ac generis nervosi indicant, percipiuntur capitis dolores, lassitudo omnium membrorum & subinde quoque nausea, ut ventriculus cibum ac porum omnem,

omnem, inprimis eum, quo quis inebriatus fuit, fastidiat. Quodsi ebrietas sæpius iteretur, observante *Sennerto* loc. cit. tremor, paralytis, apoplexia, podagra, & sæpe hydrops excitatur. Immo mihi non ignota sunt exempla eorum, qui nimio haustu vini adusti ulcus pulmonum contraxerunt & nimis sero pœnitentes animam efflarunt. Quoniam itaque nemo sanus tanta mala appetere potest, cum per naturam aversemur malum, quamprimum id cognoscimus (§. 590. *Psych. empir.*); qui ebrietatem vitare vult, probe perpendere debet, quomodo animæ functiones turbet, immo sufflaminet ebrietas, & quænam inde porro mala atque morbi consequantur.

Cum ebrietas delirii quædam species sit, quamvis accedente inprimis vomitu ac somno facile solvatur; infania voluntaria dici solet. Et quoniam maxime dedecet hominem sponte insanire velle; ebriositas vitiis turpissimis accensenda. Quodsi vero spectentur mala tam physica, quam moralia, quæ inde sequuntur, eadem vitiis nocentissimis annumeranda. Inveteratus mos gignit & conservat opinionem vulgi de honestate actionum humanarum. Turpitudine igitur ebrietas non agnoscitur & a noxitudine attentio avertitur, quia malum, quod affert, somno inprimis ac vomitu accedente vel cum ipsa ebrietate discutitur, vel sine medela sua veluti sponte iterum evanescit. Opinio hominum certis actionibus infamiam affingit, aliis eandem detrahit. Quodsi veritas vinceret opinionem, ebrietas actionibus infamantibus accenseretur, cujus puderet vel tantisper honestatem amantem, ut, si vel maxime honestus non sit, videri tamen velit. Equidem haud raro ebrios discussa ebrietate pudet eorum, quæ fecerunt, vel locuti sunt, quatenus hæc famæ, aut dignitati suæ adversa agnoscunt: ast non facile videas aliquem, quem pudeat ebrietatis. Pudor autem iste, cum pœnitentia animum torquens, donec affectus vehementia paulatim languescente

sopiat, pertinet ad mala, quæ ebrietatem consequuntur, ut vero faciat ad ebrietatem in posterum evitandam, omnis attentio in eodem desigenda, ut memoriæ firmiter imprimatur, & probe considerandum, quod ejus causa sit ebrietas, quæ inconsiderantiam loquendi & faciendi peperit, ut cum scditate noxitude ebrietatis agnoscat. Ast qui hoc negligunt inconsiderantiam equidem in se reprehendunt, sibi que ipsis propterea indignantur, minime autem ebrietatem damnant, & illam a se evitari posse sibi persuadent. Ebrietatem revera esse delirium, quamvis vulgo de eo non cogitur, ut agnoscat, actiones ebriorum, sive in verbis, sive in factis consistant, comparandæ sunt cum actionibus delirantium. Actiones delirantium observari posse in iis locis, in quibus homines multi insanæ mentis custodiuntur, alias jam monuimus (*not. §. 423. part. 1. Jur. nat.*); ast cum non cujusvis sit loca istiusmodi adire, quæ non ubivis tetrarum reperiuntur, deliria autem in febribus non sint infrequentia, hæc observandis actionibus delirantium commoda sunt. Et præstaret omnino historiam delirantium conscribere, cuius foret usus, ut clarius pateret, ebrietatem proprie ad delirium referri, & cum ceteris deliriis eidem generi tanquam speciem subsistere. Abit subinde delirium in furorē: ast nec hoc quidem tale est, quod non æque in ebrietate obtineat, prouti actiones furiosorum cum actionibus quorundam ebriorum collatæ probant. Nec obscura ratio est, cur ebrii sint delirantes, interdum prorsus furiosi. Causa utrobique eadem est, læsio nimirum functionum cerebri. Qui autem hoc pervidere nequeunt, saltem considerent, actiones tam delirantium, quam ebriorum pendere unice a functionibus facultatum inferiorum, seposito usu omni superiorum, ac ideo in casu utroque sint rationi prorsus contrariæ, quamvis contrarietas non in eundem censum veniat, consequenter etiam in hac judicanda multum tribuatur opinioni. Quando usus rationis potestati nostræ subducitur, perceptionibus præteritis in imaginationem influentibus appetitibus sensitivis & aver-

& averfatio fenfitiva determinatur, ficque homo loquitur, quæ alias alta mente abfcondita depreffit, & facit, quæ olim in adolefcentia vel juventute facere confuevit, vel quæ facere voluiffet, nifi ratio cohibuiffet, vel etiam quo trahit affectus. Inde eft, quod apud nos in proverbium abierit, ebrium dicere verum, fcilicet moraliter tale (§. 150. part. 3. Jur. nat.), & ebrietas apta fit ad expifcandum animi alterius fenfa & mores præteritos, vel occultos. Sine ufu enim rationis nulla eft fimulatio, fit ita quod fimulando ufus in abufum vertatur. Qui vult fimulare, ufus rationis faltem compos efle debet, ut ideo in bruta, quæ rationis ufu carent, non cadat fimulatio, quamvis vulgo homines ob actionum, quas edunt, cum humanis fimilitudinem eas fecundum fimilitudinem fuarum interpretari confueti fimulationem quoque brutis perperam attribuant. Qui vero in Psychologia latis verſatus eſt, ut functiones facultatum animæ ſuperiorum ac inferiorum internofcat, errorem hunc facile vitat. Et hujus quoque notitia opus eſt, ſi quis ebrietate uti velit tanquam medio expifcandi latentia animi fenfa moresque occultos ac dudum quaſi ſepultos. Denique ut ebrietas morborum cauſa agnoſcatur, quales eidem tribuunt Medici, attendenda venit differentia inter cauſas remotas & proximas. Quamvis enim ebrietas non ſemper fit cauſa morbi proxima, ut ea poſita ponatur morbus; eſt tamen remota, quæ corpus ad morbum ſuſcipiendum diſponit, neque hæc diſpoſitio ſemper abſolvitur uno actu, ſed more naturæ ebrietate ſæpius repetita perficitur, vel etiam paulatim morbus ipſe efficitur. Quoniam vero non omnes hoc capiunt, mirum non eſt, ſi ebrietatem morbi cauſam agnoſcere nolint.

§. 239.

Quoniam qui ebrietatem fugere vult, perpendere de- *Motivum*
bet, quomodo ebrietas uſum facultatum animæ ad actiones *ſobrietatis*.
humanas requiſitum vel turbet, vel auferat, & quam

inde pro data conditione personarum aliisque circumstantiis consequuntur mala, inprimis etiam morbos, in quos incidunt potatores, atque illorum exempla, qui potationibus extremis necem sibi ipsi tandem consciverunt (§. 238.), sobrius autem est, qui a nimio potu inebriante sibi temperat (§. 425. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter ebrietatem fugit; Qui sobrius esse vult, probe perpendere debet, ebrietate sufflaminari usum facultatum ad recte atque caute agendum requisitum, quenam inde sequantur aut sequi saltem possint mala, & quorumnam morborum periculo ebrius sese exponat.

Remedium ebrietatis motivum quoque sobrietatis est. Qui in ebrietatem propendet, ejus averfatio determinanda est ad eam fugiendam. Atque motivo averfandi medela offertur appetitui, qui fertur in potum inebriantem, sicque remedium ebrietatis evadit. Enimvero quatenus averfio continet appetitionem sese abstinendi ab eo, quod averfamur, in abstinencia autem a nimio potu inebriante sobrietas consistit (§. 425. part. 1. *Jur. nat.*); remedium ebrietatis fit quoque motivum sobrietatis (§. 887. *Psych. empir.*). Id sobrietatem commendat, quod ebrietati odium constat, ut alio sobrietatis motivo non sit opus. Quando sobrii esse volumus, appetitus, qui fertur in nimietatem potus inebriantis, immutandus est, ut ab eo abstinere velimus. Prævalere igitur debet facultas averfandi, quæ determinatur repræsentatione turpitudinis & noxitudine ebrietatis. Atque ideo motiva convenientissima sunt sobrietatis, quæ pugnant adversus nimietatem potuum inebriantium. Accedit quod bona, quibus nos beat sobrietas, rectius intelligantur ex malis, quibus ebrietas potatores obnoxios reddit, & quorum carentia ipsa per se magnum esse bonum intelligitur. Cum enim mali absentia bonum sit (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*); bono fruitur tanto majore, quanto majus malum est, quod abest.

§. 240.

Ebrii effatiunt, quicquid in buccam venit, & actiones com- Quales sint
mittunt, quas vel olim juvenes commiserunt, vel quarum cupiditate actiones
incensi fuerant, vel quas clam committere sueverunt, prouti occasio ebriorum.
invitat. Etenim ebrietas, antequam majores vires acquirat,
 aufert usum rationis, ut nonnisi usus imaginationis atque
 sensuum superfit (§. 238.), a quibus pender appetitus sensi-
 tivus & averfatio sensitiva, seu facultas apperendi & aver-
 sandi inferior. Quodsi ergo imaginatio occasione eorum,
 quæ quomodocunque in sensus incurrit, perceptiones præ-
 teritas vel quascunque cogitationes reproducit (§. 104. &
seqq. Psych. empir.), quæ quemadmodum antehac in determi-
 nationem appetitus & averfationis influunt (§. 922. *Psych.*
empir.), & cupiditates aut fugam resuscitant (§. 810. 818.
Psych. empir.), cum ratio non obstat, quo minus reticeamus,
 quod effutire consultum non est, aut quo minus faciamus,
 quod dedecet, aut quod fecisse posthac pœniteat; ebrius non
 modo effutit, quicquid in buccam venit, verum etiam facit,
 quæ in juventute eadem occasione facere solebat, vel quæ
 clam facere solet, vel etiam cujus faciendi cupiditas ipsum
 incesferat, quamvis ratione renitente id facere omiserat.

Quæ in propositione præfente continentur, ad mala mo-
 ralia spectant, de quibus antea dixi, & quæ sufflaminato usu
 facultatum superiorum ex ebrietate propullulant. Non ve-
 ro inconsultum duximus, ut eorum ratio paulo disertius ex-
 plicaretur, propter corollaria præsertim, quæ inde fluunt,
 nec propter utilitatem, quam spondent, prætermittenda
 erant. Quæ vero de hominibus ebriis in propositione præ-
 sente dicuntur, experientia abunde confirmantur, nec e lon-
 gino petenda sunt exempla, cum ebriositas sit apud nos
 vitium admodum familiare, cui opinio omnem pudorem de-
 trahit,

trahit, ut sufficienter se excusasse sibi videatur, qui dicit, se hoc dixisse, vel fecisse ebrium. Ea vero, quæ effutunt ebrii, & quæ faciunt, in infinitum variant. Quamobrem eum homines plerique consueverint a se remove in genere, quod in aliis in specie reprehendunt, aut probare non audent; ubi vident, se hoc dicturum, vel facturum non fuisse ebrium, quod dixit, vel fecit alius, eum esset ebrius; statim inde inferunt in genere, istiusmodi temeritatem procul a se abesse. Accedit, quod pauci super iis, quæ dixerunt, vel fecerunt, cum essent ebrii, postero die discussa ebrietate reflectere soleant, immo nec omnes omnium, quæ dixerunt, aut fecerunt, recordentur, & si vel maxime in mentem veniant, ea non ebrietati impurent, sed sibi potius persuadeant, ebrietate non obstante a se evitari posse. Hanc autem opinionem evertere non datur, nisi ratio a priori detur, cur ebrius hoc dixerit, vel fecerit, quod non dictum, vel infectum mallet. Ac ideo quam maxime opus erat, ut propositionem præsentem a priori demonstrarem. Quod si vero principiorum psychologicorum ignarus, vel qui eorum vim ac potestatem non sufficienter perspexit, demonstrationem capere nequeat, aut non capiat, quantum ad convictionem sufficit, id quod eo difficilius contingit, si vel bibendi cupiditate, vel causis aliis intellectus obnubilatur; opera danda est, ut agnoscat, non aliam fungi posse rationem, quam ebrietatem, cur locutus fuerit, vel fecerit, quæ nunc, cum ebrius non est, non loqueretur, vel faceret. Non diffiteor, qui hoc modo assensum extorquere voluerit, eum in Psychologia probe versatum esse debere, ut videat, quarumnam facultatum non usus actio sit tribuenda, qua earum usu sese abstinuisset qui eam commisit. Faciunt huc, quæ de intellectu & voluntate ac noluntate perficiendis in parte prima & secunda Ethicæ demonstravimus. Quamvis vero potatores nimia vini quantitate non statim inebriari videantur, cum tamen eadem lædantur functiones cerebri, in ebrietate quoque nascente jam labefactari incipit ratio cinatio, ut non prorsus absint incommoda

moda ista, quæ ebrietatem comitantur. Major tamen attentio ad observandum & acumen majus ad observata discutendum requiritur, si quantum peccetur in ebrietate nascente cognoscere volueris.

§. 241.

Quoniam ebrius effutit, quicquid in buccam venit (§. Cur ebrietas 240.), si cui arcana sunt, quæ prodi quomodocunque periculosum fugienda ab est, is ab ebrietate abstinere, aut, si ab ea sibi satis cavere nondum eo, cui ardidicerit, occasionem vitare tenetur, ubi in eam facile incidere potest.

Neminem arcanorum tuorum fac participem, pervulgata regula est. Ejus vero observationi nihil magis obstat quam ebrietas. Variant ea pro diversitate damni, quod ipsorum proditione incurrere possumus. Dantur arcana, quæ muneris publici ratio reticere jubet. Nec desunt exempla eorum, qui illorum proditione omnes fortunas suas subverterunt, immo temulentam loquacitatem nece luere coacti fuerunt. Dantur arcana domestica, quæ sipario silentii involvenda, nisi damnum incurrere, aut periculo cuidam te exponere velis, & hæc ipsa quoque plurimum variant. Ita si officium ambire velis, aut matrimonium cum virgine bene dotanda, periculum est, ne, si hoc aliis innotescat, tibi vel obstaculum creetur, vel alius excitetur, qui te præveniat. Similiter subinde interest, ne quasdam, quæ foves, opiniones aliis patefacias, propterea quod non desunt, quorum tibi odium constabitur, cum tamen iisdem potius amicis, aut saltem non inimicis uti præster. Si quadam miseria affligaris, quam ignorari ab aliis consultius est, verendum ne in ludibrium tui vertatur, si in vulgus propaletur. Nolo provocare ad casus alios, quorum nullus est numerus, cum ex iis, quos in medium attulimus, satis intelligatur proditionem arcanorum esse si non damnosam, minime periculosam.

(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

Uu

§. 242.

§. 242.

De iis, qui Similiter quia ebrii committunt actiones, quas olim in juventute juvenes commiserunt occasione invitante (§. 240.); *Qui non actiones mi-* inmemor est, se commisisse actiones in juventute, quæ quamvis pro nime decen- ea etate a commilitonibus non attendebantur, pro etate tamen & ter commi- conditione presente parum se decent, ab ebrietate sese abstinere, aut serunt. occasionem vitare debet, qua in eam incidere poterat.

Facile patet, quantum dignitatem prostruamus istiusmodi actionibus, quam caveri tanto magis interest, si ab ea pendet autoritas, quæ in munere utiliter obeundo magnum momentum habet. Nota mihi sunt exempla virorum, qui doctrina & eruditione præstabant & morum probitate ac suavitate amorem aliorum sibi conciliaverant, ast in juventute, ut placerent commilitonibus petulantibus, ad similitudinem ipsorum actiones suas componere consueverant. Hi, cum essent inebriati redierunt ad antiquum imitandi morem & sui ac dignitatis suæ obliti quævis puerilia fecerunt, quæ ab insidiatoribus fieri videbant. Peccatur inprimis contra decorum, quod personarum in statu civili inæqualitas introduxit, & Venus, quæ in sobriis latitabat, se Bacho sociam jungit & actiones ebrii regit. Magna quoque in ebriis vis est inclinationum naturalium, vel consuetudine contractarum, quibus fræna laxat ebrietas, quæ inhibet sobrietas. Faciunt itaque ebrii, quorum maxime pudet sobrios, ideoque discussa ebrietate penitentia cum pudore conjuncta misere torquet ipsorum animos, accedentibus pro diversitate circumstantiarum affectibus molestis aliis, inquietudinem animi augentibus. Nihil vero horum contingit, siue actiones indecentes, siue inquietudinem animi subsequenter spectes, quod non ex principiis psychologicis demonstrari possit, supposito effectu ebrietatis (§. 240.), ita ut hujus insanæ ampla theoria condi posset haud parum profutura ad turpitudinem naturalem ebrietatis intimius perspicendam. Microcosmi, qui homo dicitur, non

non pauciora sunt phænomena, quam macrocosmi, & Philosophi non minus est illorum, quam horum rationes scrutari, præsertim cum illorum scientia hominem propius tangat, qui omnem animi molestiam naturaliter nauscat, tranquillitatem vero appetit. Microcosmi scientia notitiam sui perficit, cujus ad vitam beatam necessitas supra evicta (§. 26.).

§. 243.

Quoniam ebrii committere solent actiones, quarum *De incensis* cupiditate incensus animus, vel quas clam committere sue-prava cupiditatem (§. 240.); ebrietatem fugere debet, qui pravis cupiditati-ditate, aut bus incensum possidet animum, nonnisi rationis usu & vitatone oc-in vitia pro-cassonis reprimeendis, aut cujus animus in vitia quadam pro-penditibus pendet.

Quantum nocuerit ebrietas hominibus prava quadam cupiditate incensis, aut in certa quadam vitia propenditibus, exempla abunde docent. Et ne quis putet, se sibi ab actionibus pravis cavere posse ebrium perinde ac sobrium, rationem, cur hoc fieri minime possit, noscere tenetur. Noscitur autem facillime, si inquiramus, quænam sit ratio, cur sobrii refrenemus cupiditatem & appetitum sensitivum vincamus, & perpendamus, eadem non amplius locum esse in ebrietate. Omnia nimirum huc redeunt, ut perpendamus, quantum valeat usus rationis, dum sobrii sumus, & quod eundem auferat ebrietas (§. 238.). Expendendi autem sunt singuli actus, qui ad usum rationis concurrunt. Hos observare haud difficulter poterit, qui, quæ de intellectu perficiendo in parte prima Ethicæ docuimus, novit: sapissime tamen recurrendum quoque erit ad ea, quæ de voluntate emendanda tradidimus in parte secunda. Quo evidentius singula, quæ attendenda veniunt, perspicuntur; eo fortius quoque commovebitur animus ad ebrietatis fugam. Quamobrem plurimum conducit, ut ad caprum communem reducantur, quæ

Uu 2

alias

alias ab inexercitatis difficulter capiuntur. Dolendum profecto est, quod istiusmodi disquisitionibus non severo studio incumbatur, cum tamen interesset generis humani, ut scientia microcosmi, de qua modo diximus (not. §. 242.), omni animi contentione perficeretur.

§. 244.

*De inimico
præsente.*

Denique quia ebrii effutiant, quicquid in buccam venit, & actiones committunt, quarum cupiditate incensus est animus (§. 243.); ab ebrietate sibi maxime cavere debet, qui inimicum præsentem videt, non modo quod certum sit, eum omnia dicta & facta in partem malam esse interpretaturum, verum etiam ne ebrius ipsum verbis lacestat, aut ira exardescente vindictæ det liberas manus.

Docet experientia, quot jurgia, quot lites, quot pugnae ebrietate excitentur, immo quot commissæ fuerint cædes inter pocula. Ebrietas facit amentes, ira furiosos. Quid ergo moderabile amenti suadebit ira? Prudentiæ est non interesse convivio, in quo inimicum præsentem fore nosti, etiam si non verearis, ne ad ebrietatem inviteris, cum inimicum fugere, nec ullum cum eo commercium habere turpissimum sit. Ipsa autem necessitas urget, ne ebrio res sit cum inimico. Ceterum quæ hæcenus de ebrietate dicta sunt, adeo manifesta sunt, ut dudum agnita fuerint. Ideo *Gellius* lib. 15. c. 2. ebrietatem vocat rem turpissimam, quæ labefacere & minuire hominum mentes solet, & *Virgilius* ait: Arcanum demens detegit ebrietas, *Ovidius* vero dicit: Ebrietas geminata libidine regnat. Quod autem inimicus omnia in malam partem interpreteretur, dubium non est, quoniam is habet nocendi animum. Eo majus periculum esse, si ebrio cum inimico ebrio negotium fuerit, me tacente intelligitur.

§. 245.

§. 245.

Si motiva vitandi ebrietatem constantem & perpetuam facere De odio e-
debent, necesse est, ut odium ebrietatis subeamus. Idem valet de ebrietatis &
vitio quocunque alio. Quodsi enim voluntas constans & per- vitii in ge-
petua esse debet ebrietatem fugiendi, necesse est ut data nere ad vo-
quacunque occasione sese inebriandi, haustum vini, vel po- luntatis con-
tus alterius nimium statim averfetur, nec ulla ratione se per- stantiam &
moveri patiatur, ut crebris, & ingentibus poculis se in- perpetuita-
gurgitet (§. 1062. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum tem requi-
odium rerum inanimatorum, in quarum numero ebrietas jito.
est, tendat ad eas destruendas, vel e conspectu suo remo-
vendas (§. 311. part. 2. Eth.), consequenter ad ebrietatem a
se depellendam, immo si fieri posset prorsus abolendam;
si motiva vitandi ebrietatem voluntatem constantem ac per-
petuam efficere debent, necesse est ut odium ebrietatis ha-
beamus. *Quod erat unum.*

Cum eadem demonstratio subsistat, si in locum ebrie-
tatis substituatur vitium aliud quodcunque, seu vitium in
genere; patet quoque, si motiva vitandi vitia voluntatem
constantem & perpetuam facere debent, necesse esse, ut
odium vitii subeamus. *Quod erat alterum.*

Quodsi homines vel ipsimet experiantur incommoda, quo-
rum causam ebrietatem accusant; ut vel diris eandem devo-
veant; vel eadem conspiciunt in aliis; ebrietatem fugere
decernunt. Enimvero quando sese ingurgitandi offertur oca-
sio, vel sua sponte voluptate potandi fruuntur, vel ab aliis
a proposito suo se dimoveri patiuntur. Et quis est qui nesciat
multiplices esse rationes, quibus sibi metipsum adulantes ob
circumstantias praesentes hic & nunc exceptionem esse facien-
dam contendunt, darique alios, qui ut cupiditatem expleant,
hunc terminum ingurgitationis ultimum statuunt, eadem ta-

men facilitate occasione recurrente prorogandum. Observatur idem in vitiis quibuscunque aliis, quae tandem invegetata inmedicabilia fiunt. Quamdiu itaque odium ebrietatis, aut vitii cuiuscunque alterius animum non occupavit, quod statim vim suam acquirit, quando de ebrietate, vel vitio quoeunque alio incidit cogitatio; voluntatis vel perpetuitas, vel constantia deficit, prout fert occasio. Odium ergo ebrietatis ad constantiam & perpetuitatem voluntatis ebrietatem fugiendi requiritur, eum sic demum voluntas cum appetitu sensitivo consentiat, nec ullus locus sit pugnae, in qua verendum, ne hic vincat. Tendit odium ad destruendum, vel e conspectu suo removendam rem inanimatam, quam odimus (§. 311. part. 2. Eth.). Effectum itaque suum exerit, dum cupiditatem sese ingurgitandi destruit, atque hoc modo ebrietatem depellit. Quamvis vero eundem in se saltem consequi possit, qui ebrietatem odio habet; non tamen hoc ipsum odium respectu aliorum otiosum est. Etenim non modo gignit displicentiam ebrietatis alienae, verum etiam excitat studium ab ebrietate avocandi alios, ut nihil omittatur, quicquid ad hoc utile visum fuerit. Nec deesset animus ebrietatem prorsus extirpandi, si quidem in potestate hominis foret eam radicitus evellere, nec subsistendum esset in votis, ut vino dediti turpitudinem et noxitudinem vitii agnoscant et ab eo desistant.

§. 246.

Signum sobrietatis & virtutis cuiuslibet.

Odium ebrietatis signum sobrietatis est: & odium vitii cuiuscunque signum virtutis opposita. Qui enim ebrietatem odit, eam a se depellere studet, immo quantum in se est eam prorsus abolere veller (§. 311. part. 2. Eth.), consequenter cum ebrietas ex potu nimio nascatur (§. 422. part. 1. Jur. nat.), a nimio potu inebriante sibi temperat. Quoniam itaque sobrius est, qui a nimio potu inebriante sibi temperat (§. 425. part. 1.

Jur.

Jur. nat.); odium ebrietatis signum sobrietatis est. *Quod erat anum.*

Subsistit demonstratio, si in locum sobrietatis vitium quodcunque aliud surrogetur. Quamobrem patet, odium vitii cujuscunque signum oppositæ virtutis esse, veluti odium intemperantiæ signum esse temperantiæ. *Quod erat alterum.*

Odium ebrietatis colligitur ex iis, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus (*not. §. 244*). Non igitur sufficit, ut quis ebrietatem reprehendat in aliis. Ecquis enim est, qui nesciat, reprehendi in aliis vitia, quibus censes morum alienorum ipsimet obnoxii sunt parum memores illius pervulgati, quod turpe sit doctori, si culpa redarguat ipsum? Ne vero quoad cetera vitia propositione præsentē abutaris, probe notandum est, si virtuti uni opponantur vitia plura, quemadmodum constat, dari vitia tam in excessu, quam in defectu, quæ eidem virtuti opponuntur, dari etiam vitia eidem virtuti opposita, quæ conjunctim cadere possunt in idem subjectum, veluti idololatria & superstitio; ex odio vitiorum non certo colligi posse virtutem oppositam, nisi constet de odio omnium vitiorum eidem virtuti oppositorum. Fieri nimirum potest, ut quis odio plus quam Vatiniano prosequatur vitium unum, hoc tamen non obstante deditus sit alteri. Hac tamen cautione opus non est, quando ex odio ebrietatis colligitur sobrietas, cum præter ebrietatem non datur vitium aliud, quod sobrietati adversetur. Quando vero plura vitia eidem virtuti opponuntur, tum conjunctim spectantur tanquam id, quod virtuti opponitur. Præstat autem ex odio vitiorum colligere virtutem, quam ex amore virtutis, quia illud plerumque observatu facilis, nec simulatione tam facile imponit.

§. 247.

Qui odium ebrietatis concipere voluerit, omnia ista mala, quæ Quomodo ex odium ebrie-

tatis concipiatur.

ex ebrietate consequuntur, memoriæ firmiter imprimere, nec in iis observandis se negligentem præbere debet. Vitare præterea tenetur occasionem sese ingurgitandi, quamdiu ab ingurgitatione sibi satis cavere nequit, aut ubi circumstantiæ difficultatem facessunt, ut sibi caveat. Interea autem temporis ponderanda sunt mala, in quæ ebrius ruit, ac imprimis ipse pro datis circumstantiis ruere poterat. Postero quoque die perpendendum est, quantum bonum sit habere nunc animum ab omni molestia, corpus ab omni lassitudine ac dolore vacuum et esse aptum ad negotia sua faciendum absque omni molestia, ac pro nihilo habendam esse voluptatem corporis, qua frui poterat. Etenim si perpendantur omnia ista mala, quæ ex ebrietate consequuntur, & unde ipsius turpitudine et noxitudine agnoscitur (§. 138. 240.), cum ex malo, quamprimum agnoscitur, tædium sive molestia percipiatur (§. 569. *Psych. empir.*), ebrietatem homini multam molestiam creare posse cognoscitur. Quoniam itaque odium rei inanimatæ, qualis est ebrietas, concitatur, quando cognoscitur eidem quidpiam inesse, unde molestiam multam percipere possumus (§. 306. *part. 2. Eth.*); si mala, quæ ex ebrietate consequi possunt, consideremus, odium ejus concitabitur. Quodsi ergo crebra meditatione mala ista memoriæ insigantur (§. 179. *Psych. empir.*), sicque crebro odium ebrietatis concitetur; odium, qui actus quidam averse conversationis sensitivæ est (§. 603. *Psych. empir.*), ex templo excitabitur, quamprimum incidit de ebrietate cogitatio. Patet itaque quod odium ebrietatis concepturus omnia ista mala, quæ ex ebrietate consequuntur, memoriæ firmiter imprimere debeat. Quoniam vero, experientia propria in veritate eorum, quæ in Philosophia practica demonstrantur, cognoscimus, confirmamur (§. 272. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & ad cognitionem vivam, quæ sola efficaciter movet voluntatem & noluntatem (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*), omnium maxime

xime conducit (§. 273. part. 2. *Phil. pract. univ.*); in observandis malis, in quæ ruunt sese ingurgitantes, seduli, non vero negligentes simus necesse est, ubi animo sedet odium ebrietatis concipere. Odium hoc ut evadat habituale, cum habitus continuo usu perficiatur (§. 431. *Psych. empir.*), dum illi studemus, omni sollicitudine cavendum, ne in ebrietatem incauti incidamus. Vitanda igitur est occasio sese ingurgitandi, quamdiu ab ingurgitatione nobis nondum satis cavere valemus, aut ubi circumstantiæ difficultatem cavendi faceffunt, cum inprimis hoc pacto verendum quoque non sit; ne voluptas ex computationibus perceptra & persuasiones ac exempla aliorum, quæ memoriam subeunt, dum mala ex ebrietate propullulantia considerare volumus, eorum considerationem reddant molestam, ut eam vel abjiciamus, vel non satis singula ponderemus. Si vero postero die perpendimus, nos nunc habere animum ab omni molestia, corpus ab omni lassitudine atque dolore vacuum, ut nil obster, quo minus negotiis nostris alacriter vacemus, cum contrarium accidere potuisset, si periculo ingurgitationis nos exposuissemus, motiva adversus ebrietatem majus robur acquirerent, consequenter odium hujus vitii altiores in animo radices ager. Eidem quoque fini conducet, si præterea expendamus nullitatem voluptatis, cujus jacturam fecimus, dum ingurgitandi occasionem vitavimus. Quoniam enim voluptas ista transitoria est, ideoque nonnisi exiguo temporis spatio durare poterat, nunquam reditura (§. 385. part. 1. *Phil. pract. univ.*); si ejus jacturam comparemus cum periculo, cui nos exposuissemus, facile intelligemus, eam pro nihilo esse habendam, sit ita quod ebrietatem evitavimus. Patet itaque, si ea sollicitè observentur, quæ in propositione præfente præcipiuntur, odium ebrietatis conceptum iri.

(*Wolffii Ethica Pars IV.*)

X x

Distin-

Distingvendum est odium momentaneum a manente. Illud statim deflagrat, nec vestigium quoddam sui in animo relinquit: hoc autem animum disponit ad tedium percipiendum ex ebrietate, vel re quacunque alia, quoties de ea incidit cogitatio, ideoque semper tuerur adversus vitium cum, qui ipsum odit. Quamobrem non sufficit odium ebrietatis concitari, quando animus est serenus, ne quid attentioni obster, ut videamus meliora probemusque, sed opus est, ut atrox in animo agat radices, ut vires suas exerat, quando occasio sese ingurgitandi affertur, ut ebrietatem fugiamus, nec potandi cupiditas vincat propositum abstinendi. Ea de causa concipiendo odio ea impendenda est opera, quæ habitibus acquirendis impenditur. Atque hæc in genere tenenda sunt de omnibus motivis, quibus affectus quidam ingignendus est appetitui sensitivo & aversioni sensitivæ. Quamvis enim motivis determinetur appetitus & aversio rationalis, sive voluntas & noluntas, quatenus tamen imaginatio refricat memoriam statuum præteritorum, in quibus bona, quibus nos virtus beat, & mala, quibus vitium nos obruit, ponderavimus, perceptio boni vel mali confusa influens in appetitum sensitivum, vel aversionem sensitivam excitat affectum cum voluntate, vel noluntate ad idem tendentem, sicque consensus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ cum rationali immotus subsistit data occasione agendi, qui alias pugnam ciet dubii eventus, vel in assensum rationi contrarium sua veluti sponte vertitur, ut appetitus sensitivus, vel aversio sensitiva deprimar, vel depellat rationalem. Cum igitur illud problema de appetitu sensitivo & aversione sensitiva ad consensum cum rationali reducendo, de quo egimus suo loco (§. 578. & seqq. part. 2. Phil. præct. univ.), meta sit, ad quam contendunt qui ad vitam perfectam aspirant, felicitatis perennis cupidi, quanti momenti sit observasse ea, quæ hic præferibuntur, abunde perspicitur. Notandum adhuc est, unde perceptiones confuse affectuum creatricis suas habeant vires. Nimirum quoniam bona, quorum nos parti-

cipes

cipes facit virtus, & mala, quibus vitium nos obruit, experientia illustrantur atque confirmantur, ut nec notionibus claritas, nec iudiciis evidentia desit; perceptionibus confusis affectuum creatricibus adhæret sensus claritatis & evidentie, qui omnem hæsitacionem tollit & firmitatem assensui præbet, quatenus confusæ perceptioni inest memoria eorum, quæ involuta continet, sufficienter & intellectuum & probatorum. Intellegitur hinc, quam misere vapulent scientiæ non conditores, sed destructores, qui idearum involucionem in confusis perceptionibus oppugnant acumen in luscitatione sibi reperisse visi, quasi noctua, cui officit lux diurna, præferenda sit aquilæ solem intuenti.

§. 248.

In genere qui odium vitii cujuscunque concipere vult, omnia De odio vitiosa, quæ idem comitantur, vel ex eo consequuntur, aut consequitii cujuscunque possunt, memoria firmiter insigere, nec in iis observandis negligentem que concipere præbere debet, vitare quoque occasionem, qua committere poterat peiando. actionem vitiosam, quandiu sibi ab ea satis cavere nondum didicit, Et ubi videt mala, in quæ alios pertraxit vitium, perpendere, quam bene sibi sit, quod ab iis immunis sit. Ostenditur eodem modo, quo idem de ebrietate demonstravimus (§. 247.).

Retinenda nimirum sunt generalia, quæ vitiorum omnium communia sunt juxta ea, quæ in propositione præsentē enunciantur, ut demonstratio specialis abeat in generale. Quæ vero ebrietati propria sunt & specificè enunciantur ostendunt, quænam in aliis vitiis in eorum locum sint surroganda. Quamvis enim propositio generalis sufficienter doceat, quænam in casu quocunque particulari, in quo de vitio quodam in specie sermo est, sint facienda; ea tamen in praxi specificè sunt consideranda. Quæ de causa etiam qualia sint de vitio quolibet in specie demonstrandum. In theoria autem Ethicæ cumulanda sunt omnia mala, tum quæ necessario

consequuntur nec a vitio separari possunt, tum quæ pro datis circumstantiis emergunt. Et utraque etiam attendenda veniunt, quando vitii odium concipiendum. Quoniam enim nemo prævidere potest casus futuros, non minus metuenda sunt mala eventu possibilia, quam hoc vel isto facto certo ventura. Sane omnis metus pœnarum, quo introducit obligatio positiva (§. 291. part. 2. *Phil. pract. univ.*), nititur malo eventu possibili, nimirum si delicti convincatur, qui deliquit, & ad confessionem adigatur, cum nemo puniatur nisi convictus & confessus, nec alia causa obligationi positivæ detrahatur efficaciam, quam opinio probabilitatis pœnæ, quatenus nimirum delinquenti videtur evitatu possibilis. Plurimum noceat, ne ex casu alieno discatur, quid sit vitandum, quod eventu possibilia contemnuntur, nec moveant nisi certo futura, præsertim cum hæc ipsa haud raro ægre persuaseris ad veritatem hominibus, qui vitii delectantur, pauciores vero adventus certi conviceris. Accedit, quod cumulatio omnium malorum augeat notionem turpitudinis & noxitudinis (§. 598. *Psych. empir.*), ut perceptio confusa odii concitatrix fiat fortior, consequenter ipsum odium roboretur (*not. §. 247.*). Odium vero, quod conservare ac firmare debet assensum appetitus sensitivi cum rationali, seu voluntate, (*not. §. cit.*), nunquam vires nimias acquirit.

§. 249.

De sobrietate. Sobrietatem eadem suadent, quæ temperantiam commendant, & ebrietatem ex adverso eadem dissuadent, quæ intemperantiam. Etenim sobrietas temperantiæ (§. 425. 405. part. 1. *Jur. nat.*), ebrietas intemperantiæ quædam species est (§. 422. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem quæ temperantiam suadent, vel intemperantiam dissuadent; ea etiam suadent sobrietatem, dissuadent ebrietatem (§. 348. *Log.*).
motivis communibus.

Quam

Quamvis itaque specialia ostenderit motiva fugiendi ebrietatem; non tamen propterea negligenda sunt generalia, quæ temperantiam in genere commendant, intemperantiam dissuadent. Licet enim illa sint his fortiora, hoc tamen minime obstat, quo minus hæc illorum efficaciam augeant, quatenus simul influunt in perceptionem odii ebrietatis concitatricem (not. §. 248.). Notandum vero est, quod, cum fieri minime possit, ut singulorum, quæ perceptio confusa reproductione perceptionum præteritarum simultanea genita involvit, nobis conciliî simus, unica saltem ratio, cujus clare meminimus, voluntatem, aut noluntatem determinet, dum confusa perceptio simul excitata appetitum sensitivum, aut aversionem sensitivam movet atque in consensum cum voluntate, aut noluntate trahit. Atque hinc contingit, ut, si attentione in animum conversa, perceptionem confusam evolvimus, plures allegemus rationes, cur hoc velimus, vel nolimus, de quibus tamen non cogitabamus, cum voluntas, vel noluntas determinaretur, manifesto sane indicio eas in determinationem una influxisse nobis insciis, & appetitum sensitivum, vel aversionem sensitivam impulsisse voluntatem, vel noluntatem, cui determinanda ratio illa unica non suffecisset. Contingit vero hinc etiam, ut pro ratione sufficiente determinatæ voluntatis, vel noluntatis habeatur, quæ non est: qui error non uno modo nocet in praxi morali. Hæc autem sicuti alia istiusmodi, quæ hinc inde data occasione annotamus, probe notanda sunt, cum faciant ad intimiorem animæ cognitionem, quæ in praxi morali magnum momentum habet. Sæpius monuimus, patere per ea, quæ nos demonstramus, viam ad ulteriora. Quamobrem non inconsultum quoque ducimus, ut monstremus, ad quamnam pateat aditus, quamvis nobis desit otium ulterius progrediendi & uberius explicandi ea, quæ mente reposita sunt.

§. 250.

*Qui temperans esse vult, sanitatem amare debet. Qui enim De amore
tempe-sanitatis ad*

Xx 3

*temperan-
tiam requi-
sito.*

temperans esse vult, cibum ac potum nonnisi sanitatis causa appetere debet (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter necesse est ut velit esse sanus, seu sanitatem ipsam appetat. Quoniam itaque nihil appetimus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); qui temperans esse vult ex sanitate voluptatem percipiat opus est. Enimvero si ex sanitate voluptatem percipimus, eam amamus (§. 289. *part. 2. Eth.*). Quamobrem qui temperans esse vult, sanitatem amare debet.

Quoniam error sanitatis rara admodum avis est; nec est, quod miremur, perpaucos esse, qui vere temperantes sunt, quamvis ebrietatem horreant, & tam frequentes esse a temperantia aberrationes. Equidem nemo est, qui quasi sit non respondeat, se sanum esse velle, & qui non optet, ut nullo morbo implicetur: pauci tamen sunt, qui norunt, quid sit sanitas, nec eam rite æstimare, nec satis ponderare norunt, quantum ad amorem concitandum sufficit. Quamdiu sani sunt, de sanitate parum cogitant. Quor, quæso, sunt, qui mane evigilantes sanitate, qua fruuntur, gaudent, cum tamen bonum præsens gaudium concitet (§. 262. *part. 1. Eth.*)? Profecto evigilantibus bonum majus sanitate offerri non poterat, cujuscunque fuerint conditionis, & ipsa ratio jubet, ut mane Deo gratias agamus, quod sanitate fruamur. Ast si vel maxime hoc faciant homines, non tamen sanitate delectantur, quemadmodum fieret, si quantum sit bonum agnoscerent, præteritis in appetitum sensitivum influentibus (not. §. 249-).

§. 251.

Quomodo

Quantum bonum sit sanitas, ex collatione morbi cum sanitate cognoscatur, innotebit. Morbus enim status corporis est, quo plures ejus partes, vel una earundem, non sunt aptæ ad usus suos, quibus

bus destinantur (§. 346. *part. 1. Jur. nat.*), aut ex adverso sanitas est status corporis, quo singulae ipsius partes munere suo ^{num sit sa-}rite funguntur (§. 345. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem si morbo laboramus, ea deficiunt, quae adsunt, dum sanitate fruimur. Enimvero ea, quae hominibus continuo adsunt, non attenduntur, quotidianis attentionem in se minime trahentibus, ideoque nec agnoscitur, quod hoc, vel istud ab illis pendeat. Sed quando deficiunt, attentionem in se trahunt, atque ita intelligitur, pejorem esse conditionem nostram, quam ante fuerat. Bonum igitur non melius agnoscitur, quam ubi jacturam ejus fecimus. Quodsi ergo cognoscere velimus, quantum bonum sit sanitas, morbus cum sanitate conferendus, ut pateat inter statum utrumque differentia, & hinc porro intelligatur, quantum sanitas sit morbo praefenda. Quamobrem ex collatione morbi cum sanitate innotescit, quantum bonum sit sanitas.

Sanitas in eorum bonorum numero est, quae non rectius agnoscuntur, quam ex ipsorum carentia & malis oppositis. Quanta mala sint morbi, non opus est, ut quis in seipso experiarur; sufficit ut solum animum attendamus ad aegrotos, cum status eorum miserrimus statim in oculos incurrat, nec multi laboris sit observatio. Ea vero, quae in aegrotis observamus, a nobis abesse per se patet, nec cur absint rationem esse aliam, quam quod eodem morbo non affligamur, facile intelligimus, ultro consentientes, omnium malorum, quibus aeger affligitur, absentiam sanitati esse tribuendam. Cum vero eadem maxime aversemur, nec quicquam magis in votis habere possimus, quam ut ab iisdem immunes maneamus; quam bene nobis consultum sit, quod sani simus, consequenter quantum bonum sit sanitas, abunde cognoscimus.

§. 252.

*De sanitate
rite æsti-
manda.*

Quoniam ex collatione morbi cum sanitate innotescit, quantum bonum sit sanitas (§. 251.); omnia incommoda, quæ morbi post se trahunt, sibi perspecta reddere ac probe considerare debet, quam bene se habeat, quod iisdem careat, attenta inprimis conditione sua, si sanitatem pretio suo æstimare voluerit.

Quando incommoda cognoscere studemus, quæ morbi post se trahunt, non solum considerata sunt præsentia, verum etiam ea, quæ ex hisce porro sequuntur. Applicanda vero hæc sunt ad statum nostrum, ideoque inprimis considerata sunt quæ quoad nos consequerentur, si vel morbo quodam, qualiscunque tandem ille sit, laboraremus, vel si hoc morbo in specie affligeremur. Ita nemo non intelligit, morbum magis nocere pauperi, qui vitam aliter sustentare nequit nisi pecunia, quam labore suo acquirit, quam diviti, cui non desunt sumtus necessarii, quamvis operis suis nihil acquirere possit. Similiter morbi, qui exquisitis doloribus patientiam ægri defatigant, magis molesti accidunt doloris minimi impatientibus, quam qui dolores etiam graves animo forti ferre didicerunt. Voluptuosus omnis morbus molestus est, qui dolore ipsum cruciat, vel etiam si impedit, quo minus voluptate quadam frui possunt, cujus fruenda occasio offerebatur. Similiter avaro morbus quilibet molestus est, quo lucrum, quod acquirere poterat, negligere cogitur. Ex hisce satis intelligitur, quomodo ratio habenda sit circumstantiarum, ut quam noxius sit morbus respectu status nostri agnoscatur, consequenter ex adverso quam salutaris sit nobis sanitas. Plurimum differt in morali praxi, utrum bonum quoddam saltem in se spectetur, an vero ratione habita conditionis nostræ, ut agnoscamus, quod nobis bonum sit, & ejus magnitudinem ex conditione nostra æstimemus. Bonum in se spectatum non tantum videtur, quantum existimatur, si ad nos refertur. Idemque etiam valet de malo. Quemadmodum

modum in genere specialia, seu singularia multo clariora sunt quam universalis præsortim hominibus, qui sensui plus tribuunt, quam rationi, evidentia, quam convictio largitur, sensu destituti; ita etiam in præsentis quod circumstantiis singularibus convenit majorem certitudinem habere videtur, quam quod in genere evictum est.

§. 253.

Quoniam sanitatem pretio suo æstimaturus, omnia in-De modo commodata, quæ morbi post se trahunt sibi perspecta reddere debet (§. 252.); consultum foret, ut non modo ex observatio- morborum nibus Medicorum, quantum ad captum communem sufficit, descri- incommoda. berentur singuli morbi, verum etiam dolores, quibus ægri excruciantur, damna, quæ faciunt ad munus suum obeundum vel labores consuetos tolerandum parum apti, periculum vitæ ex morbo imminens, aut ejus diuturnitas, vel frequens sive stato, sive incerto tempore reditus; atque sumtus in curationem infumendi.

Si quis incommoda morborum cognoscere debet, consultum est, ut ipsi innotescat multitudo tam morborum, quibus homines obnoxii fieri possunt, quam malorum, quæ morbi pariunt ægris. Multitudo morborum facit ad æstimandam facilitatem incidendi in morbum & ad tollendam dubitationem, quasi intemperantia non sit morbi causa, quod videamus non omnes intemperantes incidere in hunc, vel istum morbum, qui intemperantiæ adscribi solet. Inprimis utile est, ut recensitioni morborum adjiciantur exempla Gentium, apud quas plerique morbi fuerunt incogniti, propterea quod victu simplici & fere semper eodem instar animalium brutorum usi. Ita constat Germanos antiquos, qui omnem intemperantiam & voluptates corporis ignorabant, & a prima infantia corpus robustum efficere studebant, ut famem ac sitim tempestatumque injurias tolerare possent, vitamque otiosam averfantes continuis exercitationibus robur

(Wolffii Ethica Pars IV.) Y y corpo-

corpóris conservabant, arthritidem, calculum, variolas & morbillos, scorbutum, febres malignas ceterosque morbos epidemicos & chronicos ignorasse, nisi quod strumis infestarentur & tabis quandam speciem contraherent. Causa illarum tribuitur potui aquarum, in quas abít nix liquefacta; hujus vero causa ab injuria intempestatum derivatur, quia nudato pectore & regione ventriculi semper incidere solebant. Dantur vero hodiernum Gentes barbaræ, quibus simplicitas vitæ adversus plerosque morbos præsidium est. Multa hinc derivari poterant, quæ ad confirmanda de dicta superius dicta faciunt. Quamvis vero ad communem usum satisfaciatur historica eorum cognitio; non inutilem tamen operam sumeret philosophus, qui in rationes eorundem inquireret, satisfactorius iis, quibus historica cognitio servit ad confirmandum veritatem, cujus convincuntur rationibus, & fidem historicam ab omni suspitione liberat ratio superaccedens, non sola probabilitate ab autoritate scriptorum pendente innixam. Damna, quæ inferunt morbi, ad certas classes reducenda sunt, in ipsa propositione sufficienter indicatas. Primam constituit impotentia obeundi munus, quod nobis demandatum est, aut fungendi laboribus, quos postulat vitæ genus; secundam privatio voluptatum innocuarum, quibus frui poteramus; tertiam dolor, quo æger cruciatur; quartum periculum, in quod conjicitur æger, quo pertinet non solum periculum, quod vitæ imminet, sed etiam morbi diuturnitas atque reditus; quintam denique sumus, qui morbi causa faciendi. Facile patet, hæc genera malorum diversis modis specificari pro differentia morborum & conditionis personarum ac vitæ generis, quod sequuntur. Differentiam, quam affert vitæ genus ac reliqua conditio ægri, unusquisque per se assequitur, si singula genera cum circumstantiis, per quas determinatur status ipsius, conferantur. Qui tamen Pathologiam moralem conscribere voluerit, ad species quoque explicandas descendere poterit observatis iis, quæ de veritatibus moralibus ad sensum communem reducen-

dis (§. 242. & seqq. part. 1. Erb.) & per exempla illustrandis atque confirmandis alias demonstravimus (§. 266. part. 2. Phil. profl. univ.). Nullus dubito fore, ut hoc modo intimius perspicatur, quantum malum sit morbi, & ex adverso quantum bonum sit sanitas, seu is status corporis nostri, in quo non modo mala ista a nobis procul remota, nec metuenda sunt, verum etiam bonis oppositis fruimur. Illud quoque non negligendum est, ut mala, quæ infert morbus, referantur ad animum & considerentur affectus, qui pro diversitate circumstantiarum concitantur (§. 255. & seqq. part. 2. Erb.), sicque innosceat differentia inter statum ægri & sani hominis, habita nimirum ratione non solum affectuum molestorum, quibus torquetur animus ægri, sed quoque jucundorum, quibus animus ejusdem demulceri poterat, si esset sanus. Bene, immo optime mereretur de genere humano, qui hujusmodi *Pathologiam* in usum moralem conscriberet, quam ideo *moralem* appello, quia usui morali unice destinatur, quemadmodum ex adverso pessime de eodem merentur, qui artem fructu voluptate nocua, vel innocua in se convertendi in nocuam nefario ausu docere conantur, fato suo mox educturi, quam fallax sit ars ista spuria, qua tam augustum nomen profanatur.

§. 254

Si amorem sanitatis in te concitare volueris, probe considerare De amore debes, quantum bonum sit sanitas, & amor sanitatis odio morbi sanitatis malorum, quibus ægros obruit, consideratione concitato alendus. concitando. Etenim si probe consideremus, quantum bonum sit sanitas, cum ex bono voluptas percipiatur, quamprimum id agnoscitur (§. 558. *Psych. empir.*), ex sanitate voluptatem percipimus. Enimvero si agnoscamus, sanitati inesse, unde voluptatem multam percipere possumus, amor sanitatis concitatur (§. 289. part. 2. *Eth.*), atque is non consistit nisi in dispo-

sitione animi ad voluptatem ex sanitate percipiendam (§. 657. *Psych. empir.*). Quodsi ergo consideremus, quantum bonum sit sanitas (§. 251. & *seqq.*), amorem ejus in nobis concitamus. *Quod erat unum.*

Quodsi cognoscere velimus, quantum bonum sit sanitas, omnia mala, quorum cumulum post se trahunt morbi, sufficienter perspicere & quam bene sit homini sano, quod iisdem careat, ponderare debemus (§. 252. 253.). Enimvero si malum cognoscimus, tædium sive molestiam ex eo percipimus (§. 569. *Psych. empir.*). Quamobrem qui sanitati pretium statuit ex malis, quibus hominem obruunt morbi, morbis inesse agnoscit plurima, quæ molestiam multam nobis creare possunt, consequenter cum odium rei inanimatæ, qualis est morbus, conciterur, quando agnoscitur eidem quidpiam inesse, unde molestiam multam percipere possumus (§. 306. *part. 2. Eth.*), sanitati pretium ex cumulo malorum, quem post se trahunt morbi, decernentes odium morborum concipimus, revera non consistens nisi in dispositione animi ad tædium, sive molestiam percipiendi ex morbis (§. 682. *Psych. empir.*). Quoniam itaque amor sanitatis consideratione bonorum, quibus nos cumulat, concitandus, *per demonstrata* n. 1. & odium consideratione malorum, quibus nos obruunt morbi, & quorum absentia manifestat magnitudinem boni, quo sanitas æstimanda, concitatum invicem copulantur, atque ea, quæ odium fovēt, amorem sanitatis intendunt; si quis amorem sanitatis in se concitare voluerit, eum odio morbi consideratione malorum, quibus ægros obruit, concitato alere debet. *Quod erat alterum.*

Si odium morborum cum amore sanitatis coalescit, appetitus sensitivus & aversio sensitiva cum voluntate & noluntate

tate in consensum reducitur, ut nulla ex parte oriatur pugna, quæ studium sanitatis conservandæ reddit difficile, multo minus prorsus irritum. Absit autem, ut existimes, odium morbi & amorem sanitatis esse affectus contrarios, quorum prædominans extingvit alterum (§. 440. 431. *part. 2. Eth.*). Affectus enim molesti & jucundi sibi invicem contrarii non sunt, quando aversio sensitiva, veluti in præsentis morbi, influit in appetitum sensitivum, veluti sanitatis, ita ut quo magis aversemur morbum, eo fortius appetamus sanitatem. Coalescit autem odium morborum cum amore sanitatis, si confusa perceptio affectuum concitatrix involvit perceptiones præteritas tam malorum, quæ creant morbi, quam bonorum, quibus abundat sanitas, ut affectus quidam mixtus oriatur, in quo prædominatur amor, ut præter vehementiam amoris, quæ ab odio stimulante dependet, & in appetitu rationali constantiam operatur, vix quicquam aliud ad odium perti- nens observetur. Quinam actus simplices in mixto, quo animus fertur in sanitatem, contineantur, omnium optime cognoscimus, si eundem perinde ac perceptionem confusam ejus concitatricem evolvamus, ut status præteriti in præsentem influentes, vel in eodem concurrentes a se invicem discernantur. Etenim si huic evolutioni adulescere velimus, necesse est ut recordemur sigillatim eorum, quæ antea sanita- tem pretio suo æstimaturi expendimus, & quænam eorundem vis sit in appetitum & aversionem inquiramus. Ita nimi- rum evolutio evadet promptior & plenior, quæ alias ad pau- ciora procedit, prouti circumstantiæ præsentis attentionem in hoc, vel istud trahunt, quod in idea confusa involvitur. Frustranea foret omnis opera, quæ in emendationem animi confertur, nisi simultanea perceptionum præteritarum repro- ductione nascerentur perceptiones confusæ appetitus & aver- sionis determinatrices & volitionum ac noliutionum median- tibus actibus appetitus & aversionis sensitivæ conciliatrices, ut sine motivo, quippe quod distincte non expendimus, no- bis velle, vel nolle videamur, omnibus nimirum tacite in-

fluentibus in determinationem volitionis, vel nolitionis. Quibus hæc obscuriora videntur, quam ut ea perspicere possit; is saltem perpendat, actiones ex habitu proficiscentes & rationes earum, sine quibus possibiles non concipiuntur, ex illis exercitiis, quibus acquisitus est habitus, conquirat (§. 84. part. 1. Eth.).

§. 255.

Quo odium morbi & amor sanitatis ad idem tendant. Quoniam enim odium rerum inanimatarum, in quarum numero morbi sunt, tendit ad eas destruendas, aut e conspectu nostro removendas (§. 311. part. 2. Eth.); odium morborum tendit ad morbos, in quos incidimus, depellendos &, in quos incidere possumus, avertendos. Ex adverso quoniam amor rerum inanimatarum, in quarum numero sanitas est, tendit ad eas conservandas (§. 294. part. 2. Eth.); amor sanitatis tendit ad sanitatem conservandam. Enimvero sanitatem conservari constat, quamdiu a morbis immunes sumus, qui eadem nos privant. Quamobrem dum anima tendit ad morbum a se removendum, eo ipso quoque tendit ad sanitatem conservandam, aut, ad amissam recuperandam, seu, quod perinde est, qui vult esse sanus, morbo carere vult, & qui a morbo vult esse immunis, is vult esse sanus. Odium itaque morbi & amor sanitatis ad idem tendunt.

Hinc jam facilius intelligitur, quomodo fieri possit, ut odium morborum cum amore sanitatis coalescat, nec affectus unus contrarius sit alteri, ut simul subsistere nequeant.

§. 256.

De influxu odii vitii in & voluntatem magis constantem. Quia enim odium rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas, vel e conspectu nostro

stro removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); odium vitii, quod *tutis & volun-*
tatem. ex illarum numero est, tendit vel ad liberationem a vitio, vel ad præcavendum, ne eo-
 dom inficiamur. Ex adverso quoniam amor rerum inani-
 matarum tendit ad eas conservandas, aut, si perfici possunt,
 ad eas perficiendas (§. 294. *part. 2. Eth.*); amor virtutis ten-
 dit ad virtutem, qua pollemus, conservandam, & perfici-
 endam, aut, si eadem adhuc caremus, ad eam acquiren-
 dam. Enimvero cum virtus & vitium eidem oppositum si-
 bi mutuo repugnent, nec una in eodem subiecto subsistere
 possint (§. 321. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si appetitus
 fertur vi amoris in virtutem, aversario vi odii eundem
 retrahit, aut avertit a vitio. Dum igitur appetitus & aver-
 satio sibi invicem minime contrariantur, sed ille potius hac
 juvatur; odium vitii amorem virtutis alit, seu ardentiorum
 efficit. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam nulla datur pugna inter partem a-
 nimæ superiorem ac inferiorem in cultura virtutis, si odium
 vitii amorem virtutis inflamat *per demonstrata n. 1.* fieri quo-
 que non potest, ut a proposito colendi virtutem ulla ratione
 nos dimoveri patiamur (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam
 itaque voluntas constans est, si nulla ratione a proposito nos
 dimoveri patiamur, si odium vitii amorem virtutis alit, vo-
 luntas efficitur magis constans. *Quod erat alterum.*

Quomodo odium vitii inignatur & amor virtutis instille-
 tur, alias jam docuimus (§. 230. 234. *part. 2. Eth.*). Hic ve-
 ro ostendimus, quomodo odium vitii influat in amorem vir-
 tutis & constantiam voluntatis, quæ ad virtutem requiritur
 (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque ita clarius perspi-
 citur, quod alias jam monuimus (*not. §. 229. part. 2. Eth.*),
 sine amore virtutis & odio vitii non posse concipi virtutem.
 Obiter monemus, ex tendentia affectuum, quam in parte se-
 cunda

cunda Ethicæ demonstravimus, omnium optime deduci, quinam affectus coalescere possint: id quod ad plenarium consensum omnium facultatum in agendo plurimum confert & ad tollendam omnem pugnam firmandamque maxime constantiam voluntatis atque noluntatis apprime requiritur. Præstat tamen talia ante demonstrari in virtutibus particularibus, quam ad theorematum generalia procedatur, cum non solum specialia majore luce fulgeant, qua mens plurimorum illuminatur, quam universalis, quorum evidentia instar lucis nimis mentem convictionis a priori ignaram confundit, verum etiam vi eorum, quæ paulo ante de perceptione confusa appetitionum & aversionum concitatrice dicta sunt (not. §. 254.), fortius movent appetitum & aversionem. In praxi morali plurimum conducit, ut generalia lucem quandam contineant a specialibus mutuam, quæ miscetur evidentie & hujus sensum modificat eidemque majorem vim addit cum in assentiendo, tum in movenda facultate appetendi atque averfandi. Commendatur eo fine constans connubium rationis & experientie, cujus quanta sit vis in vulgus notum est. Et hinc quoque æstimanda est vis exemplorum, alias a nobis demonstrata (§. 260. 269. 283. 299. part. 2. Phil. præct. univ.).

§. 257.

*De causa
intemperan-
tie & ebrie-
tatis.*

Voluptas, quam gustus creat, seu quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, intemperantie atque ebrietatis causa est. Etenim cum temperans cibum ac potum non appetat nisi sanitatis conservandæ causâ (§. 407. part. 1. Jur. nat.), & cibum ac potum non capit, nisi quem putat esse salubrem, nec majore quantitate capit, nisi quam ventriculus digerere potest & quæ restituendo ei, quod per transpirationem insensibilem absumtum est, sufficit (§. 404. 405. part. 1. Jur. nat.); ex adverso intemperans nec qualitatem, nec quantitatem cibi ac potus capiendi ex conservatione sanitatis æstimat, nec hujus considera-
tione

tione appetitum determinat. Quoniam itaque nihil appetimus, nisi quatenus voluptatem inde percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); voluptas ex cibo ac potu in se spectato percepta illum moveat necesse est. Enimvero voluptas hæc ex sapore percipitur, ideoque gustus eandem creat (§. 72. *Psych. empir.*). Quamobrem patet voluptatem, quam effectus creat, seu quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, esse intemperantiæ causam. *Quod erat unum.*

Quoniam ebrius nimio potu sese ingurgitat, quo functiones cerebri turbantur (§. 422. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque intemperantiæ quædam species est, quam effectus porissimum præsentaneus ab intemperantia reliqua distinguit, intemperantiæ vero causa est voluptas, quam gustus creat, seu quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, *per demonstrata n. 1.* ebrietatis quoque causa est voluptas, quam gustus creat, seu quæ ex sapore potus percipitur. *Quod erat alterum.*

Stare solent homines sensuum iudicio, ubi ratio deficit, bonum a malo non discernentes, nisi ex eo, quod voluptatem creat (§. 4. *part. 2. Eth.*), ut bonum habeatur, quicquid voluptatem parit (§. 5. *part. 2. Eth.*). Ideo cibum ac porum dicunt bonum, qui bene sapit, bonitatem æstimantes ex sapore, quo gustum hilarat, cum, si rationem audiamus, is demum bonus dicendus sit, qui sanitati conducit. Quoniam hoc iudicium difficillimum est, quemadmodum ex supra demonstratis & annotatis abunde patet (§. 214. 215.); tanto facilius contingit, ut in notione boni a prima infantia ingeniata (§. 5. *part. 2. Eth.*) acquiescant, quamvis ex sapore grato salubritas cibi ac potus dignosci nequeat (§. 213.), ideoque notio cibi ac potus boni a gustu derivata deceptrix evadat (§. 6. *part. 2. Eth.*). Non alia causa ciborum varietatem cum in eadem mensa, tum in diversis introduxit, cum constet sensus varietate delectari, eandem vero voluptatem continuo

(*Wolffi Ethicæ Pars IV.*) Zz usu

usu vilescere, immo tandem in fastidium degenerare. Eadem de causa factum est, ut, quod saporu ciborum natura negavit, id ars suppleat, sicque tota ars coquinaria, qua caruerunt Gentes barbaræ ac hodiernum carent, ad gustum hilarandum composita sit. Qui victu simplici & fere semper eodem utuntur instar animalium & quibus potus aquæ satisfacit, quemadmodum sese poru inebriante ingurgitare nequeunt, ita nec facile nimio cibo ventriculum opplent, deficiente invitamento ad nimietatem. Temperantes igitur facit natura, quod etiam in infantibus ubera materna iugentibus observatur, quos arte coquinaria introducta ars facere debet. Temperantia homini perinde ac brutis naturalis est, quamdiu victu simplici semperque eodem utuntur, & intemperantia vitium ignotum, sicuti morbi ortum inde trahentes ignoti sunt (not. §. 253.), ubi vero potus alius, quam aquæ, aut qui gustui se parum probat, notus est, ebrietas quoque ignoratur. Quodsi hæc perpendamus, nulli dubitamus, quin voluptas, quam gustus creat, sit intemperantiæ ipsiusque ebrietatis causa, aut, si mavis, appetentiæ nimii potus, quo sese ingurgitantes inebriantur. Agitur enim hic de causa ebrietatis morali, non physica. Ceterum notandum est, nos hic agere de causa, quæ intemperantiam primum introduxit, cum antea esset ignota. Postquam enim vitium hoc invaluit, dantur adhuc causæ aliæ, quæ cum illa concurrunt, nunquam tamen per se absque illa forent sufficientes, nisi quando apparet necessitas actionis invitæ, veluti si quis vi aut metu adducitur ad cibum vel potum capiendum, quo abstinere mallet, aut ratio quædam persuadet in eo sequi morem aliorum.

§. 258.

De intemperantia & ebrietate vitanda. Quoniam voluptas, quam gustus creat, intemperantiæ ac ebrietatis causa est (§. 257.), qui vero temperans esse vult, sanitatem amare (§. 250.), consequenter voluptatem ex ea percipere debet (§. 657. *Psych. empir.*), & qui ebrietatem

ratem vitare vult, odium ejus habere (§. 245.), consequenter tædium, sive molestiam ex ea percipiat necesse est (§. 682. *Psych. empir.*); si quis intemperantiam & ebrietatem fugere vult, necesse est ut voluptas ex sanitate percepta & molestia ex ebrietate viuat voluptatem ex sapore cibi ac potus perceptam, consequenter necesse est, ut voluptatem utramque suo pretio æstimare & molestiam ex ebrietate percipiendam intimius cognoscere studeat.

Huc igitur faciunt, quæ de amore sanitatis (§. 251. & seqq.) & de odio ebrietatis concitando demonstravimus (§. 247.). Prædominium voluptatis ex sanitate percipiendæ arduum omnino est ac obtentu difficile, & plurimæ dantur causæ accidentales nostro præsertim tempore, quæ difficultatem augment. Et in genere difficile est, ut ratio prævaleat adversus sensus & iis conformem consuetudinem inprimis inveteratam. Demonstrandum tamen in Moralibus est, quid valeat ratio, & quomodo eidem obsequium præstandum, si felices esse velimus.

§. 259.

Voluptas, quam gustus creat, transitoria est, & ubi ad in- *Qualis sit*
temperantiam nos seducit, nocua fit. Voluptas enim, quam gu- *voluptas ex*
stus creat, delectatio sensualis est (§. 72. 552. Psych. empir.). gustu per-
Enimvero omnis delectatio sensualis voluptas transitoria est cepta.
 (§. 409. part. 1. *Jur. nat.*). Voluptas ergo, quam gustus
 creat, transitoria est. *Quod erat unum.*

Enimvero cum voluptas, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, intemperantiæ causa sit (§. 257.); qui eidem indulget, ad intemperantiam seducitur. Quoniam vero temperanter vivere debet, qui sanitatem conservare vult (§. 199.); qui intemperanter vivit, periculum faciendi jacturam sanitatis subit, & quamvis effectus nocui non semper

statim observentur in corpore (§. 231.), id ipsum tamen ad morbos suscipiendos disponitur, ut facile in eos incidat (*not. §. cit.*). Quamobrem cum maxima sint mala, quæ morbi post se trahunt (§. 253.); si voluptas ex sapore cibi ac potus hominem ad intemperantiam seducit, cum ex malis molestia percipiatur (§. 569. *Psych. empir.*), molestiam parit, vel in eam degenerat. Quoniam itaque voluptas nocua est, quæ molestiam parit, vel in eam degenerat (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*); voluptas, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, nocua fit, ubi ad intemperantiam nos seducit. *Quod erat alterum.*

Uberius jam declaravimus, quam transitoria sit voluptas, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur. Quoniam vero homines ad intemperantiam seducit (§. 257.), tumque nocua efficitur, admodum quoque periculosa est. Æstimandum enim est periculum partim ex multitudine & magnitudine malorum, quæ ortum ex intemperantia trahunt, partim ex difficultate vi seductrici resistendi (*not. §. 258.*). Quamobrem ne periculo huic nos exponamus, ut, quantum valeat, cognoscamus & probe ponderemus necesse est.

§. 260.

Quomodo voluptas ex re vult, ponderare debet, quod momentanea saltem sit ejus duratio, potus & ci- quod nimis frequenter percepta sensim sensimque vilescat, quod sit ir- bi sapore ritamentum intemperantiae, cui difficulter resisti potest, quod eidem in- percipienda - dulgens malis plurimis obnoxius fieri possit, pro datis circumstantiis suo pretio sit cumulandis, quod animum felicitatis cupitulum minime satiet, nec in æstimanda. adversis solatium afferat. Quodsi enim consideremus, volu- ptatem ex sapore cibi ac potus percipiendam nonnisi mo- mentaneam esse, ut, quamprimum uterque per gulam in ventri-

ventriculum fuerit demissus, protinus evanescat, nec unquam ejus memoria resuscitari possit; quodque continuo langvescat, quo frequentius eandem percipimus, tandemque vilescat, immo fastidium pariat; quam parum ea conferat ad felicitatem hominis, statum voluptatis perennem (§. 636. *Psych. empir.*), satis superque intelligimus, consequenter cum voluptatem istam non alio fine inhiemus, quam ut appetitum, qui per naturam in felicitatem fertur (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), satiemus, quam parvi aestimanda sit hæc voluptas, haud difficile perspicimus, modo habeamus animum ab omni affectuum impetu liberum, ne attentionem nostram desiderari patiamur, nec rationem nebula velemus. Quodsi jam porro perpendamus, voluptatem istam esse irritamentum intemperantiæ, cum nocua fiat, quando ad eandem seducit (§. 259.), voluptas autem nocua molestiam pariat, atque in eam degeneret (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quod periculo non careat eadem frui videmus, ut consultius sit eadem abstinere, quamdiu appetitum moderari nondum didicimus. Periculum vero hoc tanto majus esse agnoscitur, quod irritamento ad intemperantiam difficile resistere possimus, tum quia objecta præsentia, quæ gustum hilarant, ob majorem claritatem perceptionis attentionem magis in se trahunt & appetitum sensitivum fortius movent, quam symbolica representatio novitudois voluptatis vi imaginationis producta ob minorem claritatem perceptionis attentionem allicit & appetitum rationalem mover (§. 96. *Psych. empir.* & §. 367. *Psych. rat.*), nisi orta pugna (§. 917. *Psych. empir.*), pars superior vincat inferiorem, quatenus nimirum voluntas, quæ fertur in sanitatem, & noluntas, quæ tendit ad abstinendum sese ab intemperantia, prævalet adversus cupiditatem hilarandi gustum

stum (§. 562. *part. 2. Phil. pract. univ.*), tum quia consuetudo hilarandi gustum præsertim inveterata, cum altas jam in animo egerit radices, non unico actu eradicatur, ut alia taceamus, quæ ex accidente difficultatem augent. Quodsi vero ulterius expendantur omnia mala tam corporis, quam animi, immo pro datis quoque circumstantiis mala fortunæ, quæ statum nostrum externum imperfectiorem reddunt (§. 556. *Psych. empir.*), ex intemperantia, cujus generatrix voluptas est, quam gustus creat (§. 259.), manantia; voluptatem ex cibo ac potu percipiendam magis esse metuentdam, quam desiderandam agnoscimus: id quod valorem ejus ita imminuit, ut parvitas contemtilis merito existimetur. Quodsi ergo jam porro cogitemus nos per ipsam naturam nostram felicitatem appetere (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem aversari (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque voluptatem, quæ adeo cito evanescit, continuata vero tantum ad infelicitatem hominis confert, non esse eam, quæ appetitum hominis naturalem satiare possit; quam exiguum eidem statuendum sit pretium palam est. Quodsi denique consideremus, voluptatem istam nullum asferre in adversis solatium, ideoque ne minimum quidem conferre ad minuendum molestiam, quam adversa creant, cum hæc illa valde prædominetur (§. 529. *Psych. empir.*), quemadmodum experientia dudum comprobavit; quanti parvus ejusdem statuendus sit valor hinc discimus. Paret itaque, si voluptatem ex sapore cibi ac potus percipiendam suo pretio æstimare velimus, ea omnia ponderanda esse, quæ in propositione præsentē urgentur.

Nemo est, qui nesciat, quanti ab hominibus fiat voluptas, quæ gustum hilarat, ita ut dudum in morem abierit diebus festis hilarare gustum & ea obsederit animos hominum

num opinio, quasi non melius alteri significare valeamus a-
morem nostrum ac venerationem, quam gustum ejus hila-
rando. Sicuti vero dato uno absurdo sequuntur plura; ita
quoque perversa ista opinio plures peperit alias; ex quibus
enati sunt mores, quos diuturnus usus inviolabiles fecit, san-
cte nimirum servandos, si a communi censura liberam ser-
vare velis famam. Sed de his apertius dicendi locus alibi
est. Ex eodem fonte manavit opinio, quod magnam felici-
tatis nostræ partem faciat voluptas ex gustu cibi ac potus per-
cepta, & quod feliciores putentur, quibus eadem frui datum
est, quam quibus eadem negatur. Non igitur est quod mi-
remur, intemperantiam gentibus barbaris, quæ victu & po-
tu simplici ac fere semper eodem utuntur, ignotam esse in-
ter gentes doctas & cultiores vitium admodum familiare. Im-
mo quod magis mirandum, non desunt hodie, qui, cum Phi-
losophi supra alios eminentes audiri velint, & mirifice sibi
blandiantur, si immerito hoc encomio ab adulatoribus ornentur,
felicitatem hominis æstimant ex delectationibus sensua-
libus, quas inter principem fere locum sibi vindicat volu-
ptas ex sapore cibi ac potus percepta, mox felicitatis theo-
riam geometricam condendo ejus æstimationem ad quadratu-
ras curvarum cum *Craigio* in Principiis Theologiæ christianæ
mathematicis revocaturi, ut novus nascatur campus calculum
infinitesimalem exercendi. Ista autem opinio omnium maxime
sefe commendat voluptuosis, quorum voluntas per delecta-
tiones sensuales determinabilis (§. 166. *part. 2. Eth.*). Quam-
obrem patet, quam necessarium sit, ut voluptatem, quam
gustus creat, suo pretio æstimare discamus, ne felicitatem in-
hiantes nubem pro Junone amplectamur, nec, dum nos fe-
lices esse putamus, nos in abyssum malorum demersos videamus
& de miseria humana injustas querelas moveamus ac natu-
ram noveream accusamus. Quæ vero ad voluptatem, quam
gustus creat, suo pretio æstimandam faciunt, eo potissimum
tempore consideranda sunt, quo animus liber est ab omni af-
fectuum impetu, ne contra appetitum sensitivum sit pugnan-
dum,

dum, nec quicquam adfit, quod attentionem requisitam impedire possit. Quam multa autem ante sint cognoscenda, quam huic meditationi utiliter vacare valeamus, ex anterioribus patet. Absit igitur ut existimes, nullo negotio eam absolvi posse, ut legisse sufficiat, quæ in propositione præsentis dicuntur. Ethica non est scientia speculativa; ut in veritatis cognitione acquiescere possimus; sed practica, quæ exigit, ut veritas agnita vim acquirat in appetitum & aversionem & hæ facultates ad actus infectos disponantur, in casu emergente prompte eliciendos.

§. 261.

*Quomodo
voluptate,
quæ gustum
hilarat, sit
utendum.*

Quoniam voluptas, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, momentanea saltem est & nimis frequenter repetita sensum sensimque vilescit, ubi vero eidem indulgemus ad intemperantiam seducti periculo malorum plurimorum exponimur (§. 260.); *Qui sapore cibi ac potus delectatur, appetitum temperare debet, ne scilicet in quantitate assumti peccet, eodemque non continuo, sed rarius frui & cum cautione sufficiente, ne sibi sit insalubris.*

Quamvis cibum ac potum nonnisi sanitatis conservandæ causa appetere debemus (§. 408. part. 1. Jur. nat.), ex duobus tamen cibis ac potibus salubribus unum alteri ob saporem gratum præferre licet (§. 411. part. 1. Jur. nat.), ut ut solius voluptatis percipiendæ gratia non appetendum (§. 412. part. 1. Jur. nat.). Si quis ergo sapore cibi ac potus delectatur, cavere sibi debet, ne sit insalubris (§. 214. 215.), & ne quantitate nimia, quæ sanitati nocet (§. 401. part. 1. Jur. nat.), assumatur (§. 208. 209.). Ita nimirum voluptas ex sapore cibi ac potus percepta, cum sit innocua (§. 259.), æquipollet veræ (§. 285. part. 1. Jur. nat.) & felicitatem auget (§. 286. part. 1. Jur. nat.), nec illicita est (§. 287. part. 1. Jur. nat.). Enimvero quia quantitas voluptatis assimilanda est ex
ejus

ejus intensitate & duratione (§. 104. *part. 2. Eth.*), duratio vero eum in præfenti casu nonnisi momentanea sit, vix ac ne vix quidem attendenda venit, præsertim quoniam a nimia quantitate, qua voluptas ista per longius tempus continuatur, abstinendum est; ea ad felicitatem hominis symbolum suum confert in ratione intensitatis ex gradu ejus æstimandæ. Nemo vero est, qui nesciat, omnes delectationes sensuales habere hoc commune, ut quo fuerint rariore eo vividius nos afficiant, sicuti ex adverso continuo usu languescunt, immo tandem fastidium pariunt. Quamobrem qui voluptate, quam gustus creat, felicitatem suam augere vult, eadem rarius frui debet. Unum adhuc moneri consultum duco, ne, quæ de usu voluptatis ex sapore cibi ac potus capiendæ dicuntur, in abusum trahantur. Cum voluptas hæc sit irritamentum intemperantiæ, ubi vero nos ad intemperantiam seducit nocua efficiatur (§. 259.) & tunc illicita evadat (§. 283. *part. 1. Jur. nat.*); opera danda est, ut, si ea voluptate fruamur, semper simus memores, quantum bonum sit sanitas, cujus causa cibum ac potum appetere debemus (§. 408. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque quantum sit bonum sanitas cognoscere studeamus (§. 251. & *seqq.*), antequam de augenda felicitate usu istius voluptatis cogitemus. Nisi enim sanitatem ames & multa circumspectione in præferendo cibo ac potu aliis ob gratum sorem utaris; periculosum esse non diffitemur cogitationem de hoc felicitatis augmento, quamvis ne videamur nimis rigidi veritatem profiteamur, nec damnemus, quod sine ejus præjudicio admittendum. Quilibet autem sibi ipsi cavere debet, ne cum detrimento sanitatis ac felicitatis in præjudicium veritatis extendat, quod limitibus suis circumscripsimus. Qui hætenus dicta sufficienter expendit, mores, qui inter nos invaluerunt, & de quibus antea diximus, ad rectitudinis normam exiget, ne eos secutus quicquam committat, quod sit a ratione alienum.

De circum-
spectione ne-
cessaria, ne
voluptati ex
sapore per-
cepta mi-
sceantur pe-
regrina.

Qui voluptatem ex sapore cibi ac potus perceptam suo pretio aestimare vult, sibi cavere debet, ne voluptati, quæ gustui accepta necessaria, ne renda, misceat peregrinam occasione ita ferente aliunde simul perceptam. Etenim si voluptati ex sapore cibi ac potus perceptæ miscuantur aliæ aliunde simul perceptæ, cum soli saporibus tribuatur, quod præterea alias habet causas, & complexus voluptatum plurium majorem habeat intensitatis gradum, quam una earum sigillatim spectata; voluptas ex sapore cibi ac potus percepta major videtur, quam revera est. Quoniam itaque qui voluptatem ex sapore cibi ac potus percipientiam suo pretio aestimari vult, eam in se spectare tenetur, ab omnibus aliis, quæ simul percipi possunt, sejunctam; ideo sibi cavere debet, ne eidem misceat peregrinam occasione ita ferente aliunde perceptam.

Quando actu voluptatem ex sapore cibi ac potus percipimus, modo animus ad eandem sufficienter attendamus, ne ferventi adhuc alii se sociari præbeat, facile caveretur, ne intensitate ipsius observanda aberremus. Enimvero quando saltem voluptatis perceptæ meminimus, facillime contingit, ut aliæ simul aliunde perceptæ eidem misceantur, quemadmodum ostendimus & a posteriori confirmavimus, cum de notione boni confusa ageremus (§. 591. *Psych. empir.*). Atque tunc opus est evolutione perceptionis confusæ vi imaginationis reproductæ. Ita e. gr. contingit, ut voluptatem ex consortio in convivio perceptam imaginatio misceat voluptati, quam gustus creavit, & eidem accedit voluptas ex donatione cibi vel potus lauti. Immo nec infrequens est, ut cibi raritas, vel pretiositas augeat voluptatem, quam gustus creat, immo idem evenit, si opinio hominum cibo, vel potui eidam pretium immeritum affinxit. Cum voluptas ex sapore cibi ac potus percepta intemperantiæ causa sit, (§. 257.);

propo-

propositio præfens magnum momentum habet in praxi morali (§. 595. *Psych. empir.*), præsertim cum contingat, ut cibum ac potum commendent voluptates peregrinæ, etiamsi ea, quæ ex sapore percipitur, langvescat.

§. 263.

Intemperans stultus est, & intemperantia a ratione maxime aliena atque contra naturam humanam. Quoniam enim qui temperans est cibum ac potum non appetit nisi sanitatis conservandæ causæ (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*), non vero solius voluptatis percipiendæ gratia (§. 412. *part. 1. Jur. nat.*); qui intemperans est, solius sanitatis causa cibum ac potum appetere nequit, consequenter cum nemo quidpiam appetat, nisi quatenus voluptatem inde percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), nimiam quantitatem cibi ac potus, aut cibum, vel potum sibi minime salubrem appetere nequit, nisi quia gustum hilarat, de cibi ac potus quantitate & qualitate statuens ex sapore, quem haud raro imaginatio peregrina voluptate commendat (§. 262.). Quando igitur cibo ac potu delectatur, se felicem esse putat, quod eodem fruatur (§. 638. *Psych. empir.*). Quamobrem appetitum, qui per naturam suam ad felicitatem fertur (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), voluptate ex cibo ac potu percipienda sariare intendit (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quando voluptas, quæ gustum creat, ad intemperantiam seducit, nocua fit (§. 259.), ac per consequens vel in molestiam degenerat, vel eandem parit (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque infelicitatem creat (§. 639. *Psych. empir.*). Mediis igitur utitur ad felicitatem consequendam, quæ eidem contraria sunt (§. 937. *Ontol.*). Quamobrem cum stultus sit, qui per præcipitantiam de mediis ad finem intentum consequendum necessariis statuit (§. 458. *part. 1. Eth.*), intemperans stultus est. *Quod erat primum.*

Quia voluptas, quam gustus creat, infelicitatis causa est, quando ad intemperantiam nos seducit, *per demonstrata, n. 1.* intemperantia medium felicitatis non est. Quamobrem cum intemperans falso hoc sibi persuadeat, rationi autem contrarium sit, quod veritaribus universalibus contradicit (§. 485. *Pfych. empir.*); intemperantia a ratione maxime aliena est. *Quod erat secundum.*

Denique cum homo per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem vero aversetur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), intemperans vero citatim in infelicitatem contendit *per demonstrata n. 1.* intemperantia contra naturam humanam est. *Quod erat tertium.*

Equidem ostendimus, defectum sapientiæ stultitiam non esse (§. 461. *part. 1. Eth.*); cavendum tamen est, ne in præsentī casu defectui sapientiæ tribuas, quod utique stultitiæ tribuendum. Etenim intemperans defectum sapientiæ obtendere nequit ad excusandam intemperantiam. Sapientia sane non deficit, nisi quando quis ignorat, aut saltem hæsitat, utrum propter finem aliquem sit agendum, nec ne, & si agere velit, quibusnam mediis sit utendum ad finem consequendum (§. 678. *Pfych. rat.*), ideoque sequitur consilium aliorum, quamvis id satis dijudicare nesciat, aut in agendo imitatur id, quod plurimos facere videt, sola expectatione casuum similium fretus (§. 503. *Pfych. empir.*). Nimis crassa & supina ignorantia est, si quis nesciat, cibum ac potum esse debere medium conservandi vitam ac sanitatem, nequam vero felicitatem nostram promovendi, ut pro invincibili habenda sit. Nec alia ignorantia est malorum, quorum genetrix intemperantia. Et, si vel maxime excusatus peccet vulgus, quod tanto facilius vivit ad similitudinem aliorum, quando delectatio sensualis hunc vivendi morem commendat; nullo tamen modo excusari possunt, qui, cum philo-

lophi

loſophi videri velint. & acuminis palmam aliis ſurripere, maximam felicitatis partem in voluptate ex cibi ac potus ſapore percepta poſitam eſſe contendunt, ſtultiſſimi vel hoc nomine, quod ſtultitiam ſuam agnoſcere nolint, quam quævis bruta redarguunt. Carent bruta ratione, quæ homini conſeſſa eſt, ut eidem convenienter dirigat appetitum, quem ſolo inſtinctu naturali in brutis moderatur natura, ſicque in homine virtutis ſit, ac laudem mereatur, quod in brutis neceſſitatis eſt, nec in laudem verti poteſt. Inſtinctus iſte non minus hominibus eſt, quam brutis, quemadmodum ex anterioribus ſatis liquet. Quamvis autem brutis non cedat laudi, quod eidem obſequantur; homini tamen vituperium parit, quod ad eundem animum non attendat, ſed voluptatum nocuarum illecebris ab eo eundem avocari patitur. Abutiſur intemperans cibo ac potu ad deſtruendam ſanitatē, quam natura deſtinavit ad eam conſervandam: quo nil magis rationi adverſum cogitari poteſt. Omnium autem abſurdiſſimi ſunt, qui ſibi & aliis perſuadere contendunt, rationem eſſe ejurandam, ne nos impediāt, quo minus intemperanter vivamus. Et in eundem cenſum referendi ſunt, qui conqueruntur de miſeria humana, propterea quod ſapore cibi ac potus guſtum hilarare nequimus, quantum ad ſatiandum animum ſufficit. Aſt quis non novit, dato uno abſurdo ſequi plura, & omnia confundi, ubi ſemel a veritate diſceſſeris, ſicque in ſtultos degenerare, qui ſapientes videri volunt?

§. 264.

Homini nullum juſ eſt ad cibum ac potum, niſi quatenus eodem De jure hominibus utitur ad ſanitatē ac vitam conſervandam. Homo enim vitam minis ad ci-
(§. 350. part. 1. Jur. nat.) & ſanitatē conſervare debet (§. 393. bum & po-
part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum ſine cibo ac potu vita tum.
& ſanitas conſervari nequeat (§. 380. part. 1. Jur. nat.), juſ
vero, quod ipſi comperit ad cibum & potum (§. 383. part. 1.

Aaa 3

Jur.

Jur. nat.), ex obligatione vitam & sanitatem conservandi nascatur (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*); homini quoque jus nullum ad cibum ac potum competit, nisi quatenus eodem utitur ad sanitatem & vitam conservandam.

Quoniam jus omne oritur ex obligatione passiva (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*), quantum illud sit & quousque pateat, ex obligatione aestimandum, unde originem suam deducit. Quodsi vita & sanitas sine cibo ac potu conservari posset, nullum quoque nobis esset jus ad cibum ac potum, neque etiam opus esset stimulo ad cibum ac potum capiendum, fame nimirum ac siti. Non est quod objicias, cibum ac potum esse in dominio nostro, ideoque nos de eodem disponere posse pro arbitrio nostro (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*). Distingvendus enim est usus juris ab abusu ejusdem. Etenim cibo ac potu nostro aliter uti non debemus, quam ut satisfaciamus obligationi vitam & sanitatem nostram, vel etiam aliorum (§. 643. *part. 1. Jur. nat.*) conservandi (§. 167. *part. 2. Jur. nat.*), alias eodem abutimur (§. 168. *part. 1. Jur. nat.*), etsi aliis non competat jus abusum impediendi (§. 169. *part. 1. Jur. nat.*). Cum constet Deum esse autorem legis naturalis (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), necis homini prescribere potuerit legem naturali contrariam (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus quoque aliud ad cibum ac potum homini concedere non potuit, nisi quo indiget ad vitam ac sanitatem conservandam, nec homo aliunde quicquam juris habet, nisi quod a Deo ipsi fuit concessum. Deo competit dominium earum rerum, quæ cibo ac potui inserviunt (§. 965. *part. 1. Theol. nat.*); ideoque ipsius est disponere de cibo ac potu, quomodo ipsi visum fuerit (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*). Disponit autem, cum ratio summa ipsi competat (§. 279. *part. 1. Theol. nat.*), rationi convenienter. Quamvis itaque jus suum in hominem transulisse ponatur, non tamen id aliter transulisse fingi potest, quam quale ipsius est, nimirum ut de usu cibi ac potus dispo-

disponatur rationi convenienter, ideoque homo vitæ ac sanitatis conservandæ causa eodem utatur. Sane in tota rerum natura id obtinet, ut nihil destruatur nisi conservandi universi causa, utque totum universum conservetur, corruptio unius sit generatio alterius. Et quia voluntati divinæ conforme est, ut cibus ac potus inserviat conservationi corporis, eidem utique repugnat, ut cibo ac potu corpus nostrum destruat. Pater itaque consensus consuetudinis naturæ cum lege naturali, cujus utriusque autor Deus est sibi in omnibus consentiens.

§. 265.

Ad gustum cibo ac potu hilarandam homini jus nullum est, nisi De jure ad quatenus salva sanitate id fieri potest. Homini enim jus nullum *gustum cibo* est ad cibum ac potum, nisi quatenus eodem utitur ad sanitatem ac vitam conservandam (§. 264.). Jus igitur ipsi est *larandum.* ad cibum ac potum omnem, qui sanitati conducit, consequenter libera ipsi est electio, modo non eligatur nisi salubris (§. 395. part. 1. *Jur. nat.*), nec ultra cibum ac potum capiat, quam sanitati conducit (§. 402. 404. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum homini jus sit fruendi delectationibus sensualibus, si fuerint innocuæ (§. 410. part. 1. *Jur. nat.*); ipsi quoque jus est hilarandi gustum cibo ac potu, si ejus usus fuerit innocuus, consequenter sanitati minime adversus. Jus igitur homini ad gustum cibo ac potu hilarandum nullum est, nisi quatenus salva sanitate id fieri potest.

Non est quod objicias, Deum velle, ut homo sit felix (§. 706. part. 1. *Theol. nat.*), consequenter cum voluptas ex sapore cibi ac potus percepta ad felicitatem hominis faciat (§. 638. *Psych. empir.*), ipsum quoque homini concessisse jus ad gustum cibo ac potu hilarandum. Quamvis enim obligemur omnem dare operam, ut simus felices (§. 280. part. 1. *Jur. nat.*),

nat.), ex hac tamen obligatione minime sequitur jus ad gustum cibo ac potu hilarandum, quia id non necessario requiritur, ut obligationi huic naturali satisficiamus (§. 159. *part. 1. Jur. nat.*). Felicitas hominis non consistit in delectationibus sensualibus, etsi quando sunt innocuæ quidpiam ad eam conferre possint. Ac ideo jus fruendi delectationibus sensualibus homini non est, nisi quatenus sunt innocuæ (§. 410. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem etiam jus ad gustum cibo ac potu hilarandum non aliter ipsi competit, quam in quantum voluptas inde percepta innocua est, consequenter quando cibus ac potus assumptus nec qualitate, nec quantitate nocet. Jus igitur ad gustum cibo ac potu hilarandum est accessorium juris ad cibum & potum, ex quo ideo metiendum. Ex obligatione ad felicitatem non potest fluere jus, quod repugnat obligationi ad vitam & sanitatem conservandam. In jure naturæ perpetuus concentus est.

§. 266.

Qualia bona sunt cibi ac potus. Cibi ac potus in se spectati vera bona sunt; abusu autem efficiuntur mala. Etenim cibo ac potu conservatur vita & sanitas corporis; quamobrem cum ejus perfectio subsistat, quamdiu corpus sanum est (§. 391. *part. 1. Jur. nat.*); cibi ac potus corporis nostri statum perficiunt. Quoniam itaque bonum verum est, quod revera statum nostrum perficit (§. 557. *Psych. empir.*), cibi ac potus in se spectati vera bona sunt. Quod erat unum.

Enimvero si quis cibo abutitur, vel potu, solius gustus hilarandi causa cibum & potum insalubrem, vel etiam nimia quantitate salubrem capit, sanitatis nulla habita ratione (§. 264. 265.). Quamobrem cum non modo cibus ac potus insalubris (§. 397. *part. 1. Jur. nat.*), sed etiam salubris quantitas nimia sanitati noceat (§. 401. *part. 1. Jur. nat.*), abusu cibi

cibi ac potus status corporis nostri efficitur imperfectior. Quoniam itaque verum malum est, quod statum nostrum revera imperfectiorem efficit (§. 568. *Psych. empir.*); cibi ac potus abusu efficiuntur mali. *Quod erat alterum.*

Cum natura ipsa nos obliget ad vitam & sanitatem conservandam, quam sine cibo ac potu conservare non possumus; rem quoque nullam aliam in usum cibi ac potus destinavit, quam quæ ad vitam & sanitatem conservandam apta est. Quamobrem qui cibo insalubri vescitur, is in cibum convertit rem contra intentionem naturæ, seu Dei auctoris ejus, quæ ipsi in cibum data non erat. Res cibus non est, nisi quatenus apta ad alendum corpus, ut conservetur. Ubi talis non est, nec cibus est, sed perperam pro cibo habetur, cum in esse cibi constituatur ex destinatione naturæ. Unde nec absurdum est, quod hinc sequitur, rem unam eandemque esse cibum respectu unius, sed non esse respectu alterius. Ast cum hoc subtilius videatur, quam ut in communi sermone observari possit, cibi nomen promiscue tribuitur rebus, quæ ad corpus nutriendum aptæ sunt, nulla habita ratione vel qualitatum noxiarum, vel conditionis subjectorum, & consultius fuit eos dividere in salubres ac insalubres: quo ipso tamen nullum fit præjudicium veritati, quam in Moralibus attendere debemus, nimirum ut quilibet pro certo habeat, rem istam, quæ sanitati suæ nocet, sive morbum statim inducendo, sive corpus ad morbum disponendo, non esse cibum quoad se. Neque hoc abhorret a notionibus communibus. Quis enim inter nos est, qui nesciat, si quis cibo quodam vesci renuit, eum vulgo dicere, quod non sit cibus quoad se, quamvis, cum vulgo homines de cibo ac potu ex gustu statuunt, a perverso hoc cibi bonitatem æstimandi modo formulæ quoque isti loquendi respondens significatus trahere possit, quæ non veritati respondent, quemadmodum loquendi inconstantia idem in aliis accidit, præsertim ubi diversæ de iisdem rebus hominum mentes occuparunt opiniones. Ut

(*Wolffii Ethica Pars IV.*)

Bbb

igitur

igitur cibus insalubris sibi sit abusus, quem homines faciunt, tribuendum, ideoque non dici potest, quod natura cibum malum faciat, sapore, quo sese commendat, nobis imponens, sed nos eundem malum facimus, cum abusus, quo malus efficitur, in totum nobis sit tribuendus. Naturam novercant perperam accusant, qui seipsos accusare debebant, quod non ratione, sed sensu regere maluerint comedendi, vel bibendi appetitum. Natura non miscet venenum alimento, sed homo contra naturam suam agens, hoc est, rationem abdicans, quæ ipsum a brutis distingvit, bonis naturæ abutitur & intemperantiæ suæ dat pœnam (§. 263.).

§. 267.

De beneficio Quoniam cibi ac potus in se spectati vera bona sunt, *Dei in cibo* abusu autem efficiuntur mali (§. 266.), Deus autem dator *ac potu conspicuo.* omnis boni est (§. 42. *part. 3. Eth.*), omnis autem actus, quo perfectio status nostri gratis promovetur, beneficium est (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*); quod Deus nobis cibum ac potum largiatur, quo sanitatem ac vitam conservare possumus, *beneficium Dei est, & qui cibo ac potu abutitur, hoc est, intemperanter vivit, beneficio Dei se indignum reddit.*

Ostendimus ante, Deum nobis non dedisse jus ad cibum ac potum capiendum, nisi quatenus eodem utimur ad sanitatem & vitam conservandam (*not. §. 264.*). Quamobrem cum in eo beneficium Dei consistat, quod nobis cibum ac potum largiatur; beneficium hoc sub modo nobis datum intelligitur, nimirum ut eodem sanitatem ac vitam conservare studeamus (§. 557. *part. 3. Jur. nat.*), quem adimplere tenemur (§. 562. *part. 3. Jur. nat.*), cibo scilicet ac potu non aliter utendo, quam ut sanitatem ac vitam conservemus (§. 558. *part. 3. Jur. nat.*). Equidem ea, quæ hic citamus, de promissione modali dicta sunt; sed, cum tot modis aliquid dari possit, quos modis promittitur, quæ de promissione modali dicta sunt, ea etiam

etiam de donatione modali intelliguntur & ad beneficia quæque sub modo data recte applicantur. Quemadmodum vero sanitas maximum bonum est; ita quoque beneficium hoc Dei non vili pendendum, cujus magnitudo ex illo æstimanda. Nihil vero absurdius est tanto beneficio abuti contra intentionem benefactoris in detrimentum nostrum.

§. 268.

Quia beneficium Dei est, quod nobis cibum ac potum *De cibo ac largiatur* (§. 267.), beneficiarius vero obligatur ad gratias *potu cum* benefactori agendas (§. 45. part. 4. Jur. nat.); *pro cibo ac potu gratiarum* Deo gratias agere debemus, ideoque *cibo ac potu non frui nisi cum actione Deo gratiarum actione*, consequenter cum gratias agentes significet *agenda* *ca-*mus animum gratum (§. 44. part. 4. Jur. nat.), animus vero *piendo*. gratus consistat in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. part. 4. Jur. nat.), Deum quoque *ob cibum ac po-*tum, quo frui nobis datum est, diligere, consequenter eum *ama-*re (§. 243. part. 3. Eth.), ac propterea bonitate ipsius *delectari* debemus (§. 230. part. 3. Eth.).

Pauci sunt, qui, dum comedunt & bibunt, de beneficio divino cogitant, quo fruuntur, & ejus consideratione concitato amore Dei ad gratiarum actionem permoventur. Patebit autem ex sequentibus, quantum hoc neglectu sibi noceant. Equidem apud nos usu receptum est, ut post prandium & cœnam gratiæ agantur Deo & preces quoque ante mensam ad Deum funduntur; sed hoc magis moribus observatur, quam ut recitationi formularum consuetarum adsit animus, qualis esse debet, si cibo ac potu animo grato fruamur. Excitandus is est, antequam cibum ac potum capiamus, conservandus dum capimus, & significandus, postquam cepimus. Et sic demum comedendo ac bibendo gloriam Dei promovemus, ut jucunda cœnæ, vel prandii ad felicitatem hominis faciens memoria retineatur, quæ, dum indices minimum bis

renoveretur, nulla ratione deleri potest. Absit autem, ut existimes istiusmodi statum non convenire convivis, & arcere præsentiam animi, quæ requiritur, si una cum aliis cibum capias! Qui hanc opinionem sibi persuadent, pietatem affectatam cum vera confundunt, quæ animum hilarat, tantum vero abest, ut vultum mæstum ac conturbatum, vel faciem prorsus torvam, vocem lugubrem faciat. Contrarium abunde patet ex iis, quæ sequuntur. Nobis nihil magis displicet, quam pietas affectata & pomposa, de qua alias diximus, quid sentiamus (§. 152. & seqq. & §. 395. part. 3. Eth.). Pietas vera, quæ omnes actiones nostras moderatur, non impedit quo minus vultu hilari atque læto simus, nec efficit, ut absque læto animo, cujus index vultus est, cibum ac potum capiamus, quemadmodum sanitati quoque conducit.

§. 269.

*Medium
temperantis.*

Quoniam propter cibum ac potum Deum diligere debemus (§. 268.), consequenter animum habere Deo obediendi (§. 243. part. 3. Eth.), ideoque faciendi, quæ Deus vult, & non faciendi, quæ non vult (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), Deus autem vult, ut simus temperantes (§. 406. part. 1. Jur. nat.), cibum ac potum appetentes solius sanitatis conservandæ (§. 407. part. 1. Jur. nat.), non vero solius voluptatis percipiendæ causa (§. 412. part. 1. Jur. nat.), si vel maxime ob saporem gratum eligamus cibum ac potum, quò fruimur (§. 411. part. 1. Jur. nat.); si Deum ob cibum ac potum, quo fruimur, diligimus, consequenter utramque non sine sensu animi grati capimus, eo ipso ad temperantiam servandam commovebimur, nec verendum est, ne assumendo cibo & potu vel in quantitate, quantum nobis scire datur, vel in quantitate peccemus, multo minus potu usque ad ebrietatem nos ingurgitemus, juris ad cibum ac potum (§. 264.) & ad gustum eodem hilarandum rigidi observatores (§. 265.).

Osten-

Ostendimus in genere studium virtutis pietate facilitari (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*): ex demonstratione autem præsentis patet, quomodo pietas facili ter temperantiam. Vidimus supra, quam difficile sit esse temperantem (*not. §. 258.*); at difficultas illa tollitur, si cum sensu animi grati erga Deum comedamus atque bibamus, nec hic permittit, ut beneficio Dei nos indignos reddamus (§. 267.). Gratitude tendit ad bonum bono referendum (§. 381. *part. 2. Eth.*). Non habet homo, quod Deo dare possit, nisi voluntatem suam (§. 179. *part. 3. Eth.*), ut nimirum voluntas Dei sit ipsi loco voluntatis propriæ, atque ita animus obediendi Deo animo grato inest (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Obedientia autem nobis in memoriam revocat, quod Deus nobis legem naturæ tulerit (§. 274. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut actiones nostras voluntati ipsius conformiter dirigamus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque resuscitat ideam Dei legislatoris personam patris salutis liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis (§. 189. *part. 3. Eth.*), ut lege divina delectemur (§. 190. *part. 3. Eth.*), consequenter etiam temperantia ipsa eadem præcepta (§. 406. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hæc ipsa delectatio in appetitum influens amorem temperantiæ auget, atque contra intemperantiæ fortissimum prædium est. Agnoscant hinc & ex similibus, quæ passim annotantur, utilitatem recessuum in animis nostris, quam nobis minime conscii præstant, modo in cultura virtutum, quam in præsentis opere tradimus, industriam nostram defatigari minime patiamur, quamvis ad eosdem spectantis in ipsis demonstrationibus quoque deprehender, qui ad earum analysin animum attendere voluerit (§. 992. *Log.*). Recessus animi consistunt in influxu tacito præteritorum statuum in præsentem (§. 72. *part. 1. Eth.*), quemadmodum omnium facillime observatur in actibus ex habitu profluentibus (§. 77. *part. 1. Eth.*). Quamobrem non est, quod existimes, omnia illa, quæ influunt in statum præsentem sigillatim esse expendenda, ut singulorum tibi sis conscius. Prodit autem status

animi prorsus diversus pro diversitate eorum, quæ in eundem influunt. Quantobrem cum is saltem confuse percipiatur, necesse est, ut eundem in nobis ipsis experiamur, atque tum seipsum nobis commendat dulcedine sua, quemadmodum cibi saporem gustus probat (§. 264. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Antequam officia erga Deum in temperantiam influere possunt, necesse est ut habitus ea præstandi acquisiveris. Quemadmodum enim veritates demonstrari non possunt, nisi præsuppositis aliis (§. 551. *Log.*), demonstratione autem non convincitur, nisi qui sensum certitudinis habet (§. 998. *Log.*), assensu successive genito (§. 993. *Log.*); ita quoque actiones morales habere nequeunt eam formam, quam rectitudo exigit, nisi præsuppositis actibus, qui in eam tacite influere debent, ut nascatur status animi per ea determinatus, quæ de eo demonstrantur. Et sicut impossibile est, ut demonstrationem capiat eademque convincatur, qui ignarus omnium præcedentium hospes & peregrinus in Geometria evolvit propositionem quandam a principiis primis procul remotam; ita quoque fieri non potest, ut actio aliqua moralis eam nanciscatur formam, quam influxu officiorum aliorum acquirit, si nondum acquisiti fuerint habitus officia ista præstandi, quorum dependentiam a se invicem demonstrationes nostræ morales manifestant. Verum hinc discant eruditi, quod non minus arduum sit recte agere, & animum in agendo habere purum, quam veritates reconditas via demonstrationis in apicem proferre, ut ideo recte dixerit *Cicero*, tantum unumquemque gloria excellere, quantum virtute plurimum præstat, & agnoscant, quantum virtus, ab eruditis proli dolor! adeo neglecta, aut ultra plebejam non eversa, laudem eruditi extollar (§. 550. part. 1. *Jur. nat.*).

§. 270.

De magnitudine voluptas, qua animus persunditur, si cum sensu beneficii divini cibo ac potu fruimur, voluptatem, quæ ex sapore cibi ac potus

ius perficitur, infinities major est. Si quis enim cum sensu bene-luptatis ex-
 neficii divini cibo ac potu fruitur, amor Dei concitatur & comestione
 ipse bonitate divina delectatur (§. 268.). Et quoniam qui ac bibitione
 Deum amat, ceteris quoque ejus perfectionibus delectatur cum sensu
 (§. 1171. part. 1. Jur. nat.); delectatio ista maximum inde ca-beneficii di-
 pit incrementum. Cumque præterea accedat animus gra-vini per-
 tus (§. 269.), qui efficit ut lege divina delectemur (not. §. cepta.
 cit.); ea novum inde robur acquirit. Animus igitur volu-
 pratis pluribus confluentibus una demulcetur. Quemad-
 modum autem constat, voluptatem quamlibet animi pluri-
 mum distare ab ea, quæ sensum hilarat, ita ut illam exper-
 tus cum hac commutare nolit, dulcedinem amoris sinceri
 plurimum demulcere animum; & maximam esse amoris er-
 ga Deum dulcedinem, quæ tanquam a posteriori nota hic
 sumenda sunt, quamvis ex parte quoque pateant ex alibi
 demonstratis; ita hinc colligitur, voluptatem, qua perfun-
 ditur animus, si cum sensu beneficii divini cibo ac potu frui-
 mur, voluptatem ex sapore cibi ac potus perceptam infini-
 ties superare.

Voluptas hæc rectius agnoscitur, si eam in nobis ipsis ex-
 periamur. Quoniam cum voluptate, quæ ex sapore perci-
 pitur, una percipitur, sicque cum ea confunditur, ut ad gu-
 stum attenti eandem totam ad hunc referamus, quasi is can-
 dem nobis creet, amor divinus & cum eodem conjunctus a-
 nimus gratus optimum cibi ac potus condimentum est, ut læ-
 to animo cibo ac potu fruamur & cibus ac potus, qui sapore
 aliis sese non commendat, melius sapiat quam lautissimus
 quicumque alius, quo gustus aliorum hilaratur. Et hoc mo-
 do quis pauperrimus tenui quocunque victu contentus majore
 voluptate cibo ac potu frui potest, quam quisvis alius, qui
 epipare vivit. Non dubito fore plurimos, quibus non mo-
 do paradoxa, verum prorsus absurda videbuntur, quæ hic
 dicun-

dicuntur. Ast non ignoramus nos fabulam narrare non expertis. Ecquis incolarum sub zona torrida non ridebit, si narretur, aquam tantam duritiem contrahere posse, ut curui onusto non cedat? Quæ vero ratio alia est, nisi quod aquam in glaciem abire nunquam viderit, quod nobis qualibet hienſe id videntibus paradoxum non viderur. Qui iudicium suum deproperare non vult, experimentum ante in se capiat, quod omnino arduum esse ac disſilile minime diſſite-
mur (not. 269.). Voluptas hæc cum dependeat a ſtatibus præteritis & ſupponat plurimos habitus ante acquiſitos, in quibus omnibus magna differentia deprehenditur, pro conditione ſubjectorum plurimum variat, latebris ac reſeſſibus, qui dantur in animo, non iisdem exiſtentibus, nec eodem modo ſe habentibus. Quamobrem conſultiſſimum eſt, ut unusquisque eandem ſuo modulo metiatur, eandemque continuo augere ſtudeat praxi morali indefeſſam operam navans. Quod ſi hoc fecerit, ea via contendet ad metam, quam monſtramus, voluptatem, quam guſtus creat, vili pendet, nec ejus carentia ſe infeliciorem exiſtimabit aliis, qui indies variatis delitiis guſtum hilarare conantur, nec ſortem ſuam cum ſorte illorum commutare deſiderabit. Sicuti vero temperanti licet ex duobus cibis vel potibus ſalubribus ob ſaporem gratum unum præferre alteri (§. 411. part. 1. Jur. nat.); ita amor quoque Dei cum animo grato conjunctus, quem optimi cibi ac potus condimentum diximus, ſingulari modo modificabit voluptatem ex ſapore perceptam, ut ad gradum excelfiorem eveſta majore jure pro augmento felicitatis habeatur. Nolo jam uberiùs declarare, quomodo officia cetera erga Deum in voluptatem iſtam influere poſſint, quod pro diverſitate caſuum emergentium non ſemper ſit uno eodemque modo.

§. 271.

Quomodo
intemperan-

Quoniam voluptas, qua animus perfunditur, ſi cum ſenſu beneficii divini cibo ac potu fruamur, voluptate, quam guſtus

gustus creat, infinities major est (§. 270.), voluptas autem, *tia facillime* quam gustus creat, intemperantiæ ac ebrietatis causa est (§. *vitetur.* 257.), & quam difficulter hujus illecebris resistatur, quotidiana experientia docet, immo nec difficultate caret, si eandem pretio suo æstimare debemus (§. 260.); *facilius sibi homo cavere nequit, ne a voluptate, quam gustus creat, ad intemperantiam seducatur, quam si cum sensu beneficii divini cibo ac potu frui adsuescat* (§. 268. 269.), *atque hoc firmissimum adversus intemperantiam præsidium est.*

Ostendimus superius, voluptatem ex sanitate percipiendam superiorem esse debere voluptate, quam gustus creat, si intemperantiam & ebrietatem fugere, seu illecebras voluptatis, quam gustus creat, vincere velimus (§. 258.). Monuimus vero etiam hoc prædominium obtentu difficile esse (*not. §. 258.*). Quamobrem cum influxus amoris erga Deum cum animo grato conjunctus difficultatem tollat, dum cibum ac potum consideramus tanquam medium sanitatis conservandæ a Deo nobis datum; quam necessarium sit, ut Deum amare & bonitatem ejus agnoscere discamus, si temperantes esse velimus, abunde patet. Quoniam vero intemperantia & ebrietas multorum malorum genetrix est & felicitati nostræ plurimum nocet; hinc quoque intelligitur, quomodo religio felicitatem nostram promoveat, dum remedium adversus infelicitatem ipsam partem quoque haud exiguum felicitatis nostræ constituit. Insignis enim ista voluptas, respectu ejus ea, quam gustus creat, pro nihilo habenda (§. 270.), nisi eidem robur quoddam addat (*not. §. cit.*), veræ felicitatis utique pars est (§. 637. *Psych. empir.*), quæ sola animum felicitatem per naturam suam inhiantem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*) satiare potest. Rideant ergo homines profani simplicitatem eorum, qui Deum sincere colunt, rectius hi rident ipsorum stultitiam. Crepent illi acumen suum, hi rectius substant ipsorum ablepsiam. Extollant illi sensus, quos cum brutis

(*Wolphi Ethica Pars IV.*) Ccc com-

communes habent; in voluptate æstimanda; ut sint felices; hi rectius rationem, quæ hominem a brutis discernit, iudicem competentem agnoscunt in determinanda voluptate, quasi fruuntur sunt felices. Nos non pudet confiteri, ratione nihil melius a Deo immortali homini datum esse, ut eadem actiones suas regendo vitam ac sanitatem conservet ac felicitate fruatur, quæ in hominem cadit, quia ratio ipsum a ceteris animantibus distingvit. Nequaquam homo est, qui sensum rationi præfert.

§. 272.

*De influxu
timoris Dei
in temperan-
tiam.*

Qui Deum timet, lubeus temperanter vivit, & timor Dei fœ-
lialis voluntatem temperanter vivendi constantem atque perpetuam fa-
cit. Qui enim Deum timet, ejus animum tenet sollicitudo nil quicquam committendi, quod voluntari divinæ repugnat (§. 1177. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum norit, quod temperantes esse debeamus (§. 406. part. 1. Jur. nat.); appetitus quoque ejus hoc ipso timore ad temperantiam inclinatur. Quoniam itaque appetitus in nil fertur, nisi quatenus voluptatem inde percipit (§. 156. part. 2. Eth.), ex temperantia voluptatem percipit & per consequens quia nobis id placet, ex quo voluptatem percipimus (§. 542. Psych. empir.), temperantia ipsi placet. Enimvero quod nobis placet, lubenter facimus (§. 938. Psych. empir.). Quamobrem qui Deum timet, lubens temperanter vivit. *Quod erat unum.*

Quoniam igitur fieri nequit, ut contrarium ejus faciamus, quod lubenter facimus; qui Deum timet, quamdiu Deum timet, se a proposito suo temperanter vivendi nulla ratione amoveri patitur. Quamobrem cum voluntas constans sit, quando in dato casu non mutatur, & perpetua, quan-

quando eodem casu redeunte eadem est (§. 1062. *part. 1. Theo! nat.*); timor Dei filialis voluntatem temperanter vivendi constantem atque perpetuam facit. *Quod erat alterum.*

Qui lubens temperanter vivit, nullam in se sentit repugnantiam cupiditate in contrarium tendente, nec sine quadam molestia tollenda. Et, si vel maxime contingat, voluptate ex cibo aut potu percipienda cieri appetitum sensitivum, timor tamen Dei libentiae creatrix eundem in consensum cum appetitu rationali, seu voluntate retrahit, aut saltem attentionem ab ea avertit, ne contrarietatis nobis conscii simus. Ostendimus jam in genere, timorem Dei influere in omnem virtutem (§. 339. *part. 3. Eth.*), tum per modum motivi, quatenus studium virtutis commendat, tum per modum medii, quatenus voluntatem constantem & perpetuam efficit (*not. §. cit.*): utrumque influxum deprehendimus etiam in temperantia, & poteramus propositionem praesentem per modum corollarii inferre ex propositione generali de influxu timoris Dei filialis in omnem virtutem, nisi consultius visum fuisset eundem in specie demonstrare, ob rationes in superioribus jam indicatas. Poterat pars prior propositionis praesentis etiam hoc modo demonstrari. Qui Deum timet, lubentissime Deo obedit (§. 325. *part. 3. Eth.*); consequenter facit, quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum Deus velit nos temperanter vivere (§. 406. *part. 1. Jur. nat.*); lubentissime vivit temperanter. Amor Dei gignit timorem filialem (§. 317. *part. 3. Eth.*), timor filialis obedientiam (§. 325. *part. 3. Eth.*). Quoniam vero ad rectitudinem actionis requiritur determinatio voluntatis per bonitatem & noluntatis per malitiam intrinsicam actionis (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ad recte agendum autem obligamur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*); motiva haec ab influxu timoris Dei in actionem non sunt separanda, sed cum eodem conjungenda; quo facto non modo influxus timoris

filialis in diversas virtutes specificatur, sed ipsa quoque timorem filialem nutriunt, ut majores vires ad influendum in actionem virtuti respondentem acquirat. Ostendamus hoc in casu presenti. Temperantes esse debemus sanitatis conservandæ causa (§. 407. *part. 1. Jur. nat.*) ideoque vitare intemperantiam, ut morbos vitemus (§. 346. *part. 1. Jur. nat.*). Temperantiæ igitur colendæ motivum ab intrinseca bonitate actionum desumpta sanitatis conservatio est, motivum vero fugiendæ intemperantiæ ac ebrietatis ab intrinseca turpitudine petitum morborum ceterorumque malorum ex ebrietate potissimum consequentium vitatio. Cum sanitas bonum longe maximum sit (§. 251.), morbi malum longe maximum (§. 252.), & præterea mala plurima alia ex ebrietate consequantur (§. 240.); bonitas Dei speciali ratione inde agnoscitur, quod velit nos esse sobrios ac temperantes (§. 992. *part. 1. Theol. nat.*), ut idea Dei legislatoris tanquam patris salutis liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulentis quoad actus temperantiæ convenientes tam positivos, quam privativos singulari luce collustrata vividior efficiatur (§. 189. *part. 3. Eth.*), eademque amor Dei inflammetur (§. 228. *part. 3. Eth.*), sicque timor Dei magis ferveat (§. 317. *part. 3. Eth.*), & lex naturæ sive divina nobis sit cara eademque delectemur (§. 190. *part. 3. Eth.*); ideoque obedientia, ad quam nos impellit timor filialis & quam faciliat (§. 326. *part. 3. Eth.*), ipsum quoque timorem nobis commendat atque constantiam ejus firmet. Velim hæc probe considerentur, ut appareat mutuus virtutum in se invicem influxus & intelligatur, quomodo pietas non tollat motiva ab intrinseca actionum bonitate & malitia desumpta, sed iisdem majorem tribuat efficaciam atque ab iis vicissim virium suarum acquirat incrementum.

§. 273.

De timore Timor Dei filialis nos impellit, ut sollicite inquiramus, quid Dei studium nam cibi ac potus nobis sint salubres, quænam sit nobis conveniens quæ-

quantitas & quinam usus rerum ceterarum non naturalium sanitati inquirendi nostra conveniat. Qui enim Deum timet, oblata quacunque in res nobis occasione agendi sollicitè inquirir, utrum actio sit voluntati salubres secundum divinam conformis, nec ne (§. 322. part. 3. Eth.). Quamobrem scitante. rem cum Deus velit, ut cibo ac potu salubri utamur, ab insalubri vero abstineamus (§. 399. part. 1. Jur. nat.), ac nimiam cibi & potus quantitatem vitemus (§. 402. part. 1. Jur. nat.); timor Dei filialis nos impellit ut sollicitè inquiramus, quinam cibi ac potus nobis sint salubres & quanam sit nobis conveniens quantitas. *Quod erat unum.*

Enimvero cum Deus quoque velit, ut rerum ceterarum non naturalium usum sanitati convenientem faciamus (§. 419. part. 1. Jur. nat.), sine quo diæta non concipitur (§. 418. part. 1. Jur. nat.); eodem quo ante modo patet, timorem Dei nos impellere, ut sollicitè inquiramus, quinam usus rerum ceterarum non naturalium sanitati conveniat. *Quod erat alterum.*

Prolixè ostendimus in superioribus, quænam danda sit opera, ut usum rerum non naturalium sanitati convenientem cognoscere studeamus (§. 203. & seqq.), sicque diæta vitia vitemus, quantum in potestate nostra est. Nullus dubito fore plurimos, quibus hoc studium nimis molestum videbitur. At molestiam non modo tollit timor Dei filialis, sed eandem prorsus in voluptatem convertit, ut studium istud nobis sit delectabile.

§. 274.

Qui in providentia divina acquiescit, contentus est eo cibo ac De influxu potu, quo frui ipsi datum est, nec aliis invidet cibum ac potum laetantem, nec propterea infelicior est, quod eodem careat. Qui enim in providentia divina acquiescit forte sua contentus est, nec de contentia divi-

na in tempe-
rantiam.

aliis invidet bona sua (§. 438. part. 3. Eth.). Contentus igitur quoque est eo cibo ac potu, quo frui ipsi datum est, sive quod lautiori careat, sive quod ab eodem abstinere cogatur, si sanitatem ac vigorem corporis & animi, quatenus vigor animi a vigore corporis dependet, conservare velit, nec aliis invidet cibum ac potum lautiozem, quo ipsis frui datum. *Quod erat unum.*

Quoniam vero voluptas, qua anima perfunditur, si cum sensu beneficii divini cibo ac potu fruamur, voluptatem, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, infinities superat (§. 270.), illa autem voluptas vera est (§. 514. *Pfych. empir.*), quatenus nimirum cibo ac potu, quo frui nobis datum, est medium conservandi sanitatem ac vigorem corporis & animi, quæ veræ omnino perfectiones sunt (§. 510. *Pfych. empir.*), ideoque ad veram hominis felicitatem pertinet (§. 637. *Pfych. empir.*), hæc ex adverso, ubi ad intemperantiam seducit, nocua fit (§. 259.), ideoque ad felicitatem nonnisi apparentem facit (§. 638. *Pfych. empir.*), & si vel maxime non sit innocua, respectu tamen illius voluptatis vix ac ne vix quidem ullam attentionem meretur, & nonnisi contentibile affert felicitatis incrementum, propterea quod quis caret cibo ac potu lautiori, quo utuntur alii, aut ab eodem sese abstinere cogitur, infelicior aliis non est. *Quod erat alterum.*

Monuimus jam supra, amorem Dei & cum eo conjunctum animum gratum esse optimum cibi condimentum, cum quo comparari nequit id, quod vel natura ipsi dedit, vel ars (not. §. 270.). Quamobrem hæc quoque officia erga Deum simul cum acquiescentia in providentia in temperantiam influunt, quatenus animus temperanter viventis hac efficitur contentus & invidia arcetur, sive quod non habere possimus cibum ac potum

potum lautiozem, quo utuntur alii; five quod natura nostra non ferat ejus usum, quem non respuit natura aliorum. Cum natura paucis contenta sit, si spectes finem, cujus causa cibo ac potu fruimur, nimirum sanitatem, non facile erit homo, qui cibi ac porus condimento isto frui non possit & in providentia divina acquiescens animum non habere contentum atque omni invidia vacuum. Et quia nemo judicare potest, num in alio statu sit felicior futurus, quam in presenti esse potest (§. 428. *part. 3. Eth.*); in presenti casu ad acquiescentiam in providentia divina, quatenus animum eo cibo ac potu contentum reddit, quo frui nobis datum est, & invidiam erga alios lautioze utentes arceat, haud parum confert, si confideremus, annon voluptatis ex cibo ac potu percipiendæ illecebris ad intemperantiam, vel ebrietatem seduceremur, & quod non expositi simus periculo huic, nec contra appetitum sensitivum nobis sit pugnandum. Quodsi vero a cibo ac potu, qui gustum hilarare poterat, nos abstinemus, quia eum sanitati nostræ nocere novimus; cum ipsam hanc notitiam in numerum beneficiorum divinorum referamus, ea delectabimur & beneficium hoc providentiæ divinæ acceptum ferentes tanto lubentius in eadem acquiescimus. Pater hinc, omnia, quæ legi naturæ conveniunt, influere in felicitatem nostram, modo iisdem ad eam promovendam uti velimus. Elucet quoque inde stultitia eorum, qui felicitatem hominis ex jucundis perceptionibus ac potissimum ex iis, quæ sensum hilarant, æstimant & stramineo huic, ne dicam stercoreo fundamento philosophiam moralem superstruere volunt. Ceterum perpendendum quoque est, Deum rectius judicare, quæ nobis bona sunt, quam nos dijudicare possumus (§. 413. *part. 3. Eth.*). Atque hoc prodest, ut in providentia divina lubentius acquiescamus, si carcamus iis, quæ sensum nostrum hilarant, aut natura nostra eorum usum non ferat.

§. 275.

De influxu
fiducie in
Deo in tem-
perantiam
& diætam.

Qui Deo confidit, diætā, quantum in potestate sua est, servat, omnem vero sanitatis ac vitæ conservandæ curam Deo relinquit. Qui enim Deo confidit, meliora sperans se totum resque suas providentiæ divinæ committit (§. 1186. part. 1. Jur. nat.), ne tamen ea degeneret in nimiam de Deo confidentiam, lege naturali prohibitam (§. 1194. part. 1. Jur. nat.), usum facultatum suarum aliorumque mediorum a fiducia in Deo minime separat (§. 1193. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum diætā consistat in usu rerum sex non naturalium sanitati corporis conveniente (§. 418. part. 1. Jur. nat.), in quorum numero sunt etiam cibus ac potus (not. §. 418. part. 1. Jur. nat.), eaque sanitatis conservandæ medium sit (§. 417. part. 1. Jur. nat.); diætā servare omni animi contentione studet. Enimvero quoniam ex supra demonstratis abunde constat, usum rerum sex non naturalium non prorsus subiacere potestati nostræ (§. 203. & seqq.), consequenter conservationem vitæ ac sanitatis non in totum subiacere potestati nostræ; non tamen propterea inani cura angitur, sed eam omnem Deo relinquit certus, quomodocunque res cadat, eventurum esse id, quod ex parte sua melius (§. 411. part. 3. Eth.).

Ea est conditio humana, ut nemo semper certus esse possit, utrum cibus vel potus, quo frui datur, sibi sit salubris, nec ne, ut res quoque ceteræ non naturales nunquam subducantur potestati suæ, ut certo prævidere possit, sibi semper fore copiam eorum, quibus ad vitam & sanitatem conservandam indiget, nec evenire posse casus utrique funestos. Quodsi ergo quis in hisce certitudinem anhelet, quam habere nequit, aut si incertis consilia de casibus funestis evitandis; multiplici cura angitur animus, qua tamen carere poterat

poterat ac debebat, si Deo consideret. Hanc igitur omnem tollit fiducia in Deo tranquillitatem animi conservans & voluntatem ex bonitate Dei nobis sapienter providentis perceptam sustentans. Sicuti virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. part. 2. *Phil. pract. univ.*), ita etiam non sine gaudio temperans temperanter vivit ac diatam omnem, quantum datur, servat. Curæ gaudium hoc arcet atque animum inquietum & anxium reddunt. Ast ne hoc fiat, fiducia in Deo prohibet omne curarum onus a nobis in Deum devolvens & gaudium ex temperantia ortum augens. Videmus itaque, quam necessaria sit fiducia in Deo ad temperantiam, siquidem ex ea speranda felicitas minime perturbanda.

§. 276.

Qui intemperanter vivit, injuriam in Deum committit. Ete- Quod intem-
nim qui intemperanter vivit, nec in quantitate, nec in quali- per-
tate cibi ac potus sanitatis unice rationem habet (§. 405. part. *juris in*
1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque Deus nobis jus nullum con- Deum fit.
cessit ad cibum ac potum, nisi quatenus eodem utimur ad
vitam & sanitatem conservandum (§. 264.), neque jus ad
gustum cibo ac potu hilarandum, nisi quatenus id salva sa-
nitate fieri potest (§. 265.); intemperans sibi arrogat jus in
re, quæ Deo propria est (§. 966. part. 1. *Theol. nat.*), con-
tra voluntatem ipsius, consequenter jus Dei violat (§. 239.
part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum injuriam alteri
faciat, qui jus ipsius violat (§. 859. part. 1. *Jur. nat.*); qui in-
temperanter vivit injuriam in Deum committit.

Injuria in Deum intemperantis committenda remedium in-
temperantiæ efficax est, modo satis agnoscat. Principia
vero demonstrandi loquuntur, quamam ante cognita & per-
specta esse debent, ut satis agnosci possit. Distincta inprimis
(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) D d d suppo-

supponitur notio dominii divini & juris ad cibum atque potum nobis competentis. Atque hinc porro intelligitur, cur pauci admodum sint, qui de injuria intemperantia in Deum commissa cogitant, consequenter turpitudinem intrinsicam intemperantiæ intime perspiciunt. Quoniam pietas ipsa omnes actiones hominis influere potest (§. 344. part. 1. Phil. pract. univ.) ac debet (§. 1128. part. 1. Jur. nat.); in bonitate & turpitudine intrinseca earundem æstimanda habenda etiam ratio est officiorum erga Deum, ut homo quoque consideretur tanquam creatura Dei & ejus ad Deum relatio. Absit igitur, ut hoc referas ad pietatem affectatam, a qua animus noster procul abest, enim non defendamus, nisi quæ ex notionibus rerum necessaria consequentia deducuntur. Odium intemperantiæ auget consideratio injuriæ in Deum eadem commissa, si quis fuerit pius: pii autem omnes esse debemus (§. cit.), odium vero istud plurimum prodest iis, qui amore sanitatis atque vitæ ad temperantiam adducuntur.

§. 277.

*Motivum
temperantiæ
ab animan-
tibus brutis
desumptum.*

Imago temperantiæ, quæ conspicitur in brutis, motivum esse debet homini temperanter vivendi. Videmus animantia bruta eundem semper capere cibum & potum aquæ contenta esse, quo vitam & sanitatem conservant; ideoque non apperere cibum ac potum sibi insalubrem (§. 395. part. 1. Jur. nat.). Constat etiam ea non nimia cibi ac potus quantitate opplere ventriculum, sed fame ac siti sedata ab eo desistere. Quamobrem cum temperantia requiratur, ut cibum ac potum ea quantitate capiamus, quæ conservationi corporis sufficit (§. 404. part. 1. Jur. nat.); imaginem temperantiæ in animantibus brutis conspicimus. Quod erat unum.

Enimvero tota rerum natura consequenter etiam animantia bruta, quæ cum ratione (§. 762. Psych. rat.) & voluntate

tate libera carent (§. 763. *Physb. rat.*), solo naturæ instinctu agunt, voluntati divinæ conformiter agunt (§. 969. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum nonnisi cibo ac potu ipsis salubri ea quantitate utantur, quæ conservationi ipsorum sufficit, *per demonstrata n. 1.* inde intelligitur, voluntati divinæ conformem esse, ut cibum ac potum nobis salubrem ea quantitate capiamus, qui corporis conservationi sufficit, sicque esse cibum ac potum medium corpus nostrum conservandi. Quoniam igitur hinc discimus, quod temperanter sit vivendum ex intentione divina (§. 404. 405. *part. 1. Jur. nat.*), exemplum brutorum ad temperantiam nos permovere potest. Enimvero usus rerum naturalium omnes sunt fines a Deo inrenti (§. 648. *part. 1. Theol. nat.*). Inter hos itaque referri etiam debet, ut exemplo brutorum permoveamur ad temperantiam. Quare cum Deo sit obediendum (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque faciendum quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); imago temperantiæ, quæ in animantibus brutis conspicitur, *per demonstrata n. 1.* motivum esse debet homini temperanter vivendi. *Quod erat alterum.*

Qui non vim demonstrationis capiunt, sed obiter saltem dicta expendunt, iis absurdum videbitur motivum temperantiæ desumi a brutis, cum pecudum more vulgo vivere dicantur, qui nimis intemperanter vivunt: multo autem absurdius videbitur, quod contendamus, nos motivum temperantiæ ab animantibus brutis sumere debere. Necessæ igitur est, ut nebulas, quæ menti offunduntur, dispellamus. Imaginem Juris naturæ quoad actiones hominibus cum brutis communes, in quarum numero quoque est actus capiendi cibum ac potum, in animalibus brutis conspici, dudum monuit Imperator in Institutionibus, & nos uberius exposuimus in Horis subsecutis Marburgensibus A. 1729. Trim. Ver. num. 2. Nimirum lex naturæ quoad istas actiones eadem est hominibus ac bru-

tis præscripta, ut, quam bruta observant instinctu quodam naturali ex essentia atque natura corporis animalis explicabili, quemadmodum ex supra hinc inde annoratis colligitur, eam homines servare debent duce ratione, falsas opiniones corrigente, ne cupiditates pravæ adversus instinctum naturalem prævaleant: id quod intimius perspicier, qui cognita & perspecta habet de usu genuino facultatum humanarum in parte prima & secunda Ethicæ demonstrata. Bruta igitur nos docere possunt, quod legi naturæ communi convenit. Quorum voluntas bona est, iis propositum firmum est committendi actiones legi naturæ convenientes (§. 119. 121. *part. 2. Eth.*), cui vero voluntas sceria est legem naturæ servandi, ei convenientia actionis cum lege naturali est motivum agendi (§. 372. *part. 2. Phil. præf. univ.*). Quamobrem ipsis bruta insinuarè possunt motivum agendi sic, non aliter. Sunt enim bruta animantia vox Dei vivæ, qua docemur, quomodo actiones nostras cum ipsis communes determinare debeamus (*not. §. 357. part. 3. Eth.*). Absurdum itaque non est quod affirmemus, nos motivum temperantiæ ab ipsis brutis desumere debere. Quando homines vitiis indulgentes cum brutis comparantur, id vel ideo fit, quod seposito rationis usu agant, ac si ratione instar brutorum carerent, vel quod quædam actiones naturæ humanæ repugnantes similitudinem quandam habent cum actionibus quorundam animalium, quæ naturæ ipsorum minime repugnant. Non inanem operam sumeret, qui hoc argumentum ex instituto discuteret. Monstravimus viam, qua sit eundum. Non utendum est principiis, nisi quæ in operibus nostris prostant, nec alia opus est methodo, quam qua nos utimur in philosophando. Provocant subinde homines scelerati ad brutorum actiones, sed easdem naturæ ipsorum non convenienter explicant, propterea quod propositiones in disciplinis rite determinare non didicerunt, ut ex sumtis procedat demonstratio, quemadmodum exemplo jam declaravimus in Horis subsecivis Marburgensibus *loc. cit.* Huc etiam pertinet quod de educatione
prolis

prolis annotavimus (not. §. 260. part. 7. Jur. nat.). Quodsi igitur lex naturæ communis propositionibus determinatis exhiberetur, ut differentia actionum communium ex natura brutorum diversorum generum, vel specierum pateret, erroris manifesto redarguerentur, qui in actionibus brutorum scelus patrociniū sibi invenisse videntur. Quo intīmus veritas perspicitur, eo clarius elucescit veritatum omnium per diversas disciplinas disperfarū concentus. Id vero expectandum non est, nisi nostra methodo philosophari adsuerint disciplinas tradentes.

§. 278.

Quoniam imago temperantiæ in brutis conspicitur, ea-
que hominibus motivum temperanter vivendi esse debet (§. errore illo-
276.); *supine negligentia tribuenda est opinio pseudophilosophorum, rum, qui
qui cibum ac potum felicitatis humane medium esse statuunt ob volu- cibum ac po-
ptatem ex sapore percipiendam.*

Qui perversam hanc opinionem amplectuntur, ab ani-
mantibus brutis refutantur: id quod ipsis parum honorifi-
cum, præsertim cum de acumine suo glorientur, quo cete-
ros mortales vincere sibi videntur. Nullæ sunt ipsorum ra-
tiones, quas a naturæ humana ad defendendum errorem pe-
runt, quasi animalia defectu acuminis non agnoscant ea, quæ
nos felices reddere possunt. Alias enim satis evictum est, fe-
licitatem humanam in longe alia voluptate esse querendam
(§. 400. part. 1. Phil. Pract. univ.). Et si theoria juris na-
turæ prostacket, de qua modo diximus (not. §. 277.), eviden-
ter pateret ratio, cur homo frui possit felicitate, qua bruta
carent. Ratio nimirum huc tandem redit, quod actiones
brutorum legi naturæ communi conformes sint necessitatis,
quæ in homine sunt liberæ voluntatis. Sed hoc indicasse sal-
tem sufficiat. Ostendimus vero etiam jam ante, quam con-
temnendam particulam ad felicitatem humanam conferre pos-

fit voluptas ex cibo ac potu percipienda (not. §. 260.), & quanta cantione opus sit, ut esse possit (§. 261.). Perperam stupiditati brutorum tribuitur, quod sapientiæ Numinis, naturæ autoris, tribuendum. Falluntur præterea opinionis non minus nocuæ, quam absurdæ patroni, quando sibi persuadent, jucundum saporem cum cibo ac potu ideo conjunctum esse, ut sensum hilarent: ratio enim hæc petitur ab hypothese idearum arbitrariarum alibi dudum a nobis destructa (§. 191. part. 1. Theol. nat.).

§. 279.

*Præcipua
causa ne-
glectus dia-
etæ.*

Plerique omnes diætæ curam non habent, quod ad similitudinem aliorum vivere consueverunt a prima ætate. Qui enim ad similitudinem aliorum vivunt, ea faciunt, quæ vident facere alios. Utuntur cibo ac potu, quo uti vident alios, nec de rebus ceteris non naturalibus cogitant, sed fortunæ potestati earum usum committunt, quemadmodum vident hoc ab aliis fieri. Et quoniam sic vivere adsueverunt a prima ætate, consuetudo hæc inveterata in alteram naturam degeneravit. Cumque sic agant ex determinatione præterita (§. 923. *Psych. empir.*); quod appetere vel averfari consueverunt, id oblata occasione appetunt & averfantur, nulla ratione distincte expensa, cur appetant vel averfentur. Quamobrem edunt cibum & potum hauriunt, quem capere consueverunt, ea quantitate, quam gustus ipsis commendat, de salubritate ejus parum solliciti, nec quoad res non naturales ceteras sanitatis ullam rationem habent. Quoniam itaque diætæ in usu rerum non naturalium sanitati corporis conveniente consistit (§. 418. part. 1. *Jur. nat.*); qui a prima ætate ad similitudinem aliorum vivere consueverunt, diætæ curam minime habent. Docet autem experientia plesque homines a prima ætate, in capiendo cibo ac potu & quoad

quoad res ceteras non naturales adfuescere imitationi aliorum. Quamobrem patet, plerosque omnes diætæ curam non habere, propterea quod ad similitudinem aliorum vivere a prima infantia consueverunt.

Maximum hoc temperantiæ ac curæ diætæ habendæ impedimentum est. Quoniam ad similitudinem aliorum vivere adfuescunt homines, ideo quoque aliorum exemplo defendunt, quod in ipsis reprehenditur, vel quo ipsis interdictum, & exemplum aliorum sufficiens ratio est, cur hoc faciant, vel non faciant. Inde manat iudicium de salubritate cibi vel potus, si ea suspecta redditur, immo quantitatem quoque præsertim cibi aliorum exemplo determinant, quod idem de potu observarent, nisi se inebriari experirentur. Qui tamen incommoda ebrietatis non curant, eandem aliorum exemplo ruentur. Cumque vulgo diætæ ad solum cibum & potum restringatur, & temperantia ultra quantitatem cibi & potus non extendatur; plerique omnes sibi persuadent se diætæ observare, si a nimia cibi ac potus quantitate se sibi cavere putent. Rationis itaque usus prorsus seponitur, quasi nullus sit in cura sanitati habenda rationi locus. Nascitur hinc quoque nimia de Deo confidentia, quasi citra usum facultatum suarum ceterorumque mediorum sanitatis cura in totum Deo sit relinquenda (§. 1193. part. 1. Jur. nat.). Diætæ igitur plerorumque hominum casui accepta ferenda, eamque inscui, vel inviti servant, ut, quod naturale est, virtuti non sit tribuendum, consequenter nec laudi cedat.

§. 280.

Qui diætæ curam non habet, propterea quod ad similitudinem aliorum vivere consuevit, perpendere debet, quantum bonum sit san- neglectus
nitas, quantum malum sint morbi, quam facilis sit error in diætæ com- diætæ com-
missus; & quanto periculo se exponat. Qui enim perpendit, munit,
quantum bonum sit sanitas, quantum malum sint morbi

(§. 251.

(§. 251. & seqq.); is nihil magis in votis habere potest, quam ut sit sanus, atque ab omni morbo maneat immunis (§. 891. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum temperanter vivere & diætā observare debeat, qui sanitatem conservare vult (§. 199.); voluntas quoque ad temperanter vivendum & diætā servandum determinatur. Quodsi ergo porro novit, quam difficile sit de salubritate cibi ac potus & quantitate justa iudicium (§. 203.), & quam sollicita requiratur observatio quoad res ceteras non naturales (§. 216. & seqq.); quanta cura sit necessaria, ne in diætā aberres (§. 418. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter quam facile in ea committatur error, agnoscet. Enimvero si omnem curam abjicit, sanitatem in totum fortunæ committit, contentus se non facere, nisi quod alios facere videt, cum certus esse nequeat, utrum sanitatem sit conservaturus, an jacturam ejus culpa sua facturus, ut in morbum incidat, quam evitare poterat, periculo morborum sese exponit. Quodsi ergo vi demonstratorum perpendit, quanto periculo se exponat, quando errorem in diætā committit; quin errores istos averferur fieri non potest (§. 907. *Pfych. empir.*). Agnoscet igitur, quam absurdum sit, nullam diætæ habere curam, sed vivere ad similitudinem aliorum, ideoque agnita curæ hujus necessitate, exemplo aliorum minime contentus eam diætæ habebit.

Neglectus curæ, quæ diætæ habenda, non aliam causam agnoscit, quam quod non perpendantur ea, quæ perpendenda urget propositio præsens. Quodsi ergo singula satis considerentur, causa neglectus tollitur, ideoque eidem medemur. Patet autem ex anterioribus, quam multa consideranda sint, si singula, quæ præcipiuntur, expendenda sint: id quod bene notandum ad præciscendās inanēs objectiones contra efficaciam remedii a nobis præscripti.

§. 281.

Qui sibi persuadent, morbos a Deo hominibus immitti per modum pœnarum positivarum, dietam parum curant. Qui enim sibi potestati ori-
persuadent morbos a Deo hominibus immitti per modum genis mor-
pœnarum positivarum, cum pœnæ positivæ cum actionibus horum.
humanis connectantur voluntate libera legislatoris, non vero
ex iisdem per se sequantur (§. 307. part. 1. Phil. præct. univ.),
ex erroribus in diætâ commissis ea necessario consequi, seu
esse eorundem effectum non agnoscunt. Quamobrem quo-
que putant, sanitatis suæ conservationem nullo modo a se
pendere, sed unice ab absoluta Dei voluntate, prout fini-
bus a se intentis convenire is judicaverit, ut hic homo nunc
hoc, vel isto morbo affligatur. Immo cum non agnoscant,
Deum homini providere per nexum rerum in hoc universo
(§. 927. part. 1. Theol. nat.), sapientia & bonitate ipsius con-
stitutum (§. 741. part. 1. Theol. nat.); in eam opinionem dela-
buntur, quasi Deus immediate efficiat, ut cibus ac po-
rus nobis sit salubris, aut insalubris, & ne res ceteræ non
naturales nobis noceant, vel non noceant. Quamobrem
curam diætæ habendam supervacaneam esse arbitrantur, aut
eam saltem ad vitiationem excessus nimii in capiendo cibo at-
que potu restringunt, cujus effectus statim manifestus est.
Qui igitur sibi persuadent, morbos a Deo immitti per mo-
dum pœnarum positivarum, diætâ parum curant.

Quando dicitur, morbos a Deo immitti per modum pœ-
narum positivarum, non attendendus est finis, ob quem
a Deo immittuntur, an scilicet, ut ægrotus puniatur ob pœ-
cata commissâ, an vero ut salutem ipsius quomodocunque con-
suletur. Pœnæ igitur notionem a morbo jam removemus, li-
cet alias jam ostenderit, morbos vitio diætæ contractos,
quamvis culpæ hominis sint tribuendi, hoc tamen non obstan-
(Wolffii Ethica Pars IV.) Ecce te

te recte haberi pro pœnis divinis (§. 305. *part. 1. Phil. pract. univ.*). In præsentè propositione redarguitur error eorum, qui effectus causarum secundarum quasi arbitrarios faciunt, ut a Deo determinentur hominum causa, prouti visum ipsi fuerit pro datis circumstantiis. Errorem hunc multorum obsedisse mentem, experientia docet, et a multis tacite eundem foveri, ex factis ipsorum colligitur. Nec ignota sunt dogmata, quæ ex hoc errore fluunt, & quæ illorum defensores saltem tacite supponunt. Falsa ista opinio, sive expresse defendatur, sive tacite irrepit in mentem, omnem attentionem a diata avertit, ut nulla cogitatio de ea mentem subeat, sicque omnis cura eidem habenda prorsus cesset, non obstante bona voluntate, quam quis habet.

§. 282.

Remedium. Si quis dietam param curat, quia sibi persuadet, morbos a Deo hominibus imitti per modum pœnarum positivarum; is non solum modo convincendus, aut ad veritatem usque persuadendus, Deum se ex hypothesi in hoc universo providere per nexum verum essentia ac nature, sed etiam a posteriori docendus, quod origines morborum a dietæ vitio incident in morbos, qui servata dietâ evitantur. Qui enim sibi persuadent, morbos a Deo immitti hominibus per modum pœnarum positivarum, aut causas secundas prorsus remonent, aut eas immediate ad agendum determinari existimant, aut denique effectus earum pro arbitrio Dei modificari opinantur. Falsa igitur ipsorum opinio nititur opinione falsa alia de providentia divina, nimirum quod non agnoscatur, Deum nobis providere per nexum rerum in hoc universo, & res in universo inter se connexas agere essentia suæ convenienter, consequenter non alios esse posse ipsarum effectus, quam quos producunt (§. 927. *part. 1. Theol. nat. & §. 511. Cosmol.*). Quodsi ergo quis dietam

diætā parum curat, quia sibi persuadet morbos a Deo hominibus immitti per modum pœnarum positivarum, error iste ipsi eximitur, si vincitur, aut ad veritatem usque persuaderetur, Deum rebus in hoc universo providere per nexum rerum essentiæ atque naturæ suæ convenienter agentium. Quoniam vero exempla nos convincunt eorum, quæ docentur (§. 269. part. 2. *Phil. pract. univ.*), & cognitionem vivam faciunt (§. 273. part. 2. *Phil. pract. univ.*); falsæ opinionis, ne noceat diætæ, vis detrahenda est per exempla eorum, quos diætæ vitio in morbos incidisse in dubium vocari nequit.

Modum, quo Deus providet rebus in hoc universo, non omnes facile capiunt, quia multa tanquam certa præsupponuntur, antequam ejus convincamur. Quamobrem non adeo facile est, ut hoc impedimentum diætæ servandæ, de quo agit propositio præsens, tollatur. Maxima igitur fiducia collocanda est in exemplis manifestis, ut negari minime possit, morbos diætæ vitio fuisse contractos, aut a morbis immunes extitisse, qui vitium in diætā non commiserunt. Vide, quæ supra de Germanis antiquis annotavimus (not. §. 253.).

§. 283.

Si quis sibi persuadet, diætā curam superfluum esse, quia non de- De præjudici sunt exempla hominum longævorum, qui intemperanter vixerunt. Scio ad- indicies sese vino ingurgitarunt, cum ex adverso alii, qui sollicitam sus- admodum diætæ curam habuerunt, in optimo ætatis flore vitam cum rantiā a morte commutavint; is perpendere debet, quod ob corporis consili- longevitate tutionem ad majorem ætatem pervenissent, nec tot morbis obnoxii intempe- fuissent, quibus subinde laborarunt, immo in senectute majorem cor- tium deri- poris vigorem habuissent, nisi intemperantiæ ac ebrietati se devovissent, vato. ex adverso autem illi, qui temperanter vixerunt & prematura mortē

extincti fuerunt, ob constitutionem corporis minus firmam adhuc citius diem supremum obituri fuissent, aut pluribus morbis obnoxii facti, nisi temperanter vixissent. Considerandum præterea est, non subsistendum esse in cibo ac potu, sed perpendendas quoque esse res ceteras non naturales, quæ per accidens sanitati vel profuerunt, vel nocuerunt. Imprimis autem probe perpendendum, quod illi, qui ultra annum nonagesimum, vel centesimum vitam protraxerunt, temperanter & absque curis animum inquietantibus vixerint, ac plerumque per omnem vitam morbo nullo laboraverint. Diversas esse constitutiones corporum, ita ut unum idemque uni magis noceat, quam alteri, in vulgus notum est. Nec minus notum est dari morbos, ad quorum unum alius, ad alium vero alius suscipiendum magis dispositus, ita ut uni morbus sit funestus, alius vero morbo saltem excrucietur. Similiter constat, magnam esse differentiam inter senectutem vegetam & placidam atque inter senectutem infestam & inerrem, majorem vero adhuc deprehendi in varietate rerum non naturalium, quarum omnium simul habendam esse rationem in sanitate tuenda ex superioribus constat. Quodsi igitur ætatem, ad quam perveniunt temperanter & intemperanter viventes, inter se conferre volueris, necesse est, ut utrobique singula, de quibus modo diximus, eadem sint: quod cum non facile fieri possit, quia nobis singula explorata non sunt, iudicium deproperatur, quando ex ætate intemperanter viventium inferitur, ut diætæ cura habeatur supervacaneum esse. Quamobrem ne hac opinione nobis imponentes curam omnem abiciamus, ea probe perpendenda sunt, quæ in propositione præsentē inculcantur. Quoniam vero fieri non potest, ut opinio præjudicata, qua quis intemperantiæ suæ patrocinetur, evidenter refutetur, quia omnia ista, quæ

quæ ad iudicium firmum ferendum requiruntur vi eorum, quæ modo enumeravimus, minime cognita atque perspecta sunt; ideo consultissimum est, ut attentionem omnem convertamus in eos, qui præ ceteris longævi dici merentur, & ex quorum vitæ genere & aliis, quæ subinde commemorantur, circumstantiis, saltem probabiliter colliguntur, quæ vitam longam fecerunt.

Negari haud quaquam potest, dari exempla nonnullorum, qui omnem ætatem crapula consumserunt, nec a vaga libidine sibi temperarunt, hoc tamen non obstante fato non ante functos fuisse, quam ultra annos octoginta vivendo attigissent. Mihi ipsi nota sunt exempla, ad quæ tamen ut provocemus opus non est, cum, quod ultro conceditur, id a nobis confirmari opus non sit. Novimus vero etiam, qualis fuerit eorum senectæ, quot tormentis eos excruciaverit podagra & quantum mens imminuta fuerit, ut vix dubitem fore haud paucos, qui istiusmodi vitæ mortem sint prælaturi: id quod exemplo sine onini exceptione confirmare poteramus, nisi exempla istiusmodi forent odiosa. Optandum vero foret, ut vita hominum longævorum, qui ultra annos nonaginta & centum vixerunt, accuratius describeretur, nec tantum numerus annorum in novellis hodie ubivis locorum usitatis indicaretur, quantum nimirum sufficit ad constitutionem corporis & influxum rerum non naturalium in sanitatem cognoscendum. Istiusmodi enim biographiæ majorem in Philosophia morali usum haberent & humano generi magis prodesse, quam multorum cruditorum, aut personarum illustrium. Quoniam vero constat, homines plerumque esse plebejos, quibus ea felicitas contingit, ut tam insolitam ætatem vivendo attingant; corporis constitutio, temperantia & animus curis vacuus maxima saltem probabilitate inde colligitur: id quod pro præsentis instituti sufficere potest, ubi probabilius minus probabili præferendum.

*De salutari
temperantiæ
effectu dubi-
tante.*

Si quis in dubitationem adducitur, utrum temperantiæ ad vitam longam faciat & morbos arceat, nec ne, quia opponuntur exempla intemperanter viventium, itidemque temperantiam colentium in contrarium; is perpendere debet tutius esse temperanter, quam intemperanter vivere. Temperantiam sanitati non nocere, nec morborum causam esse, nemo non fateri cogitur, consequenter pro certo habendum, temperanter viventem morborum ac mortis periculo se non exponere, propterea quod temperans est. Ast si in medium afferantur exempla intemperantium, qui diu vixerunt, nec pluribus morbis obnoxii fuerunt quam alii ab intemperantia alieni, saltem non æque intemperantes, vel etiam exempla temperanter viventium, qui in flore ætatis extincti sunt, saltem dubitatur, num temperantiæ vitam longam faciat & adversus morbos præsidium esse possit. Temperanter igitur vivere omni periculo vacat; ab intemperantia autem in casu dubitationis non abest metus mortis & morborum, consequenter si dubitans intemperanter vivit, sanitatem ac vitam aleæ committit. Cum vero sanitas bonum longe maximum sit (§. 251.), vitæque prorsus inæstimabilis, cujus amor (§. 185.), sicuti ex adverso horror mortis homini naturalis (§. 186.); quamvis ex dubitationum fluctibus emergere nequit animus, tutius tamen est temperanter vivere, quia sanitati ac vitæ non nocet, quam intemperanter, ut sit verendum, ne noceas. Quoniam itaque nemo non fateretur, in casu dubio eligendum esse id, quod est tutius; ne dubitatio de vita temperantiæ studio conservanda & sanitate tuenda animum a temperantia avertat, & in intemperantia retineat, probe perpendendum est tutius esse, ut vivamus temperanter, quam intemperanter.

Quod

Quod sapientiæ sit, in casu dubio præferre quod est tutius, in confesso est apud omnes. Id igitur concedendum est maxime in rebus magni momenti & quando immunitas a periculo opponitur metui periculi. Quamobrem cum difficile sit persuadere plerisque omnibus, qui intemperantia delectantur, quantas sanitati ac ipsi vitæ insidias struant; nil restat, quam ut admoneantur ejus, quod in casu dubio faciendum esse ipsimet diffiteri nequeunt. Ubi enim certitudo deficit, standum est probabilibus, & quando in hisce ex dubitationum fluctibus emergere non potes, illud utique eligendum, quod periculo omni vacat. Sed uberior discussio ad doctrinam de causis dubiis pertinet, de quibus agere in præsentī non est instituti nostri. Quamvis vero quæ de electione partis tutioris in casu dubio dicta sunt rationi adeo convenient, ut assensum nemo facile iis denegaverit, in casu tamen præsentī renititur voluptas, quæ intemperantiam suadet (§. 257.). Quamobrem ut difficultas, quæ facessit, tollatur, ea suo precio æstimanda, quatenus transitoria est (§. 260.), cum jam in dubio relinquatur, utrum sit etiam nocua, nec ne, & ostendendum, quomodo temperans cibo ac potu ita frui possit, ut animus voluptate infinitis majore persundatur, quam quæ ex sapore cibi ac potus percipitur (§. 270.).

§. 285.

Quoniam temperanter vivere tutius est, quam vivere *De sultitia* intemperanter, etiamsi dubites, num temperantia ad vitam *intemperan-* longam quidpiam conferat & adversus morbos præsidium *tis, etiamsi* sit (§. 284.), sapientiæ autem est & rationi maxime confor- *hasitet de sa-* me, ut in casu dubio eligatur quod tutius (not. §. cit.); qui *lutari effectū* de salutari effectū temperantiæ *hæptans* intemperanter vivere *ma-* temperantiæ. vult, quam temperanter, cum de mediis vitæ & sanitatem conservandi per præcipientiam statuatur, *sultus est* (§. 458. *part. 1. Eth.*), *Et id eligit, quod a ratione maxime alienum.*

Osten-

Ostendimus jam superius intemperantem stultum esse & intemperantiam a ratione maxime alienam, quatenus intemperantia in se spectatur (§. 263.), hic vero idem evincitur in casu particulari, quando quis de salutari effectu temperantiæ dubitat, ut appareat, dubitationem eum a stultitia & irrationalitate non absolvere. Neque eam imminuit voluptas intemperantiam suadens (§. 257.), si vel maxime in censum veniat. Etenim tum voluptas ex cibi ac potus sapore percepta comparanda est cum sanitate & vita. Quando igitur in dubio statuendum, spes fruendi voluptate ista conferenda est cum metu jacturam sanitatis, aut vitæ ipsius faciendi. Notum vero est, spem emolumenti exigui cedere damno ingenti. Contrarium igitur qui facit, stultus est & irrationalis.

§. 286.

De eo, qui Si quis vitam brevem, qua voluptatibus corporis indulgere vitam volu- tur, longe iisdem carenti præfert, ideoque intemperanter, quam tem- ptuosam bre- peranter vivere mavult, ei representanda sunt morborum incommoda, vem præfert idemque exemplis convincendus, quod morte instante aliter sit sensurus, longe, que additis rationibus parti- ularibus, quas cujusvis consilio supp- ditat. voluptatibus Qui vitam brevem, qua voluptatibus corporis indulgere corporis pri- datur, longæ iisdem carenti præfert, felicitatem æstimat ex vatur. perceptionibus jucundis, præsertim iis, quæ sensum hilarant, ideoque putat, melius esse, ut non diu vivamus, felices vero simus, quam ut vivamus diu ac felicitate careamus. Quodsi ergo quis hac opinione ad intemperantiam se seduci patitur, cum intemperantia plurimorum morborum causa sit, omnia illa incommoda, quæ morbi hominibus conciliant, representanda sunt & cum voluptate ex sapore cibi ac potus percepta pretio suo æstimata (§. 260.) conferenda, ut quam nocua sit voluptas ista intelligatur (§. 383. part. 1. Phil. præct. univ.), consequenter agnoscatur, eam

eam non esse tantam, ut tot cædiis atque molestiis, quæ inde consequuntur, eandem luere velimus. Demto igitur errore, quod voluptates corporis vitam faciunt beatam, nec intemperans vitam brevem ob voluptates corporis præferet longæ, quæ iisdem carere cogitur. Quodsi igitur porro perpendat, quod de vitæ jactura aliter sentire solent homines, morte instante, quam quando vitam vili pendunt, quamdiu periculum morbis non metuitur; se judicium de vita voluptuosa brevi vitæ longæ, sed voluptatibus corporis carenti præferenda deproperare intelliget. Mente igitur mutata consultius judicabit vitare intemperantiam, ne sero nimis pœniteat. Et quoniam in emendando appetitu nihil omittendum, quod ad persuadendum contrarium prodesse potest, nec negligendæ sunt rationes particulares, quas cujusvis conditio suppeditat, veluti quod mors immatura detrimentum afferat liberis nondum educatis, præsertim cum constet, haud raro rationem quandam particularem a conditione personæ desumptam efficacius movere voluntatem, quam alias ex ipsâ re petitas. Patet itaque, si quis intemperanter vivit, propterea quod putat vitam brevem voluptuosam præferendam esse longæ voluptatibus corporis vacuæ, ea ipsi repræsentanda esse, quæ in propositione urgentur, ut errore, quo mens imbuta est, agnito animum mutet.

Qui felicitatem hominis in voluptatibus corporis consistere arbitrantur, se mundo frui dicunt, si sensus cibo præsertim ac potu hilarant, quasi propterea in hoc mundo locum obtinuerint, ut mundo fruantur, suo nimirum sensu. Quamobrem non est quod miremur, si vitam parum curent, quæ voluptatum corporis expers, pretium eadem ex his decernentes. Hypothesi ergo ipsorum convenit, ut vita brevis,

(*Wolffii Ethica Pars IV.*)

Fff

qua

qua voluptatibus corporis indulgere datur, præferatur vitæ longæ harum voluptatum experti. Ast dum ita statuunt, de morte minime cogitant, aut saltem quid sibi mors velit minime perpendunt. Perversa hæc opinio maxime convenit hypothefi Materialistarum nostri temporis, qui destructa corporis machina hominem in nihilum converti arbitrantur, ut non habeat, quod post mortem speret. Quemadmodum vero falsis opinionibus si non semper expresse, tacite tamen insunt contradictiones, ita quoque sententia de vita brevi intemperantis vitæ longæ temperantis præferenda illorum hypothefi contradicit. Quodsi enim felices sint, si voluptatibus corporis fruuntur sensum hilarantes, infelices vero, si iisdem carere coguntur; maxime consentaneum opiniononi erat omnem navare operam, ut voluptate ista diu fruantur, consequenter ut diu vivant. Nulla est exceptio accusare naturam novercam, quasi felicitatem homini invidcat, cujus appetitum eidem indidit: delectationes enim sensuales eo vividius sensum efficiunt, quo rarior earundem usus. Rariorem vero & moderatum usum exigit temperantia, quæ vitam longam facit, ceteris rebus non naturalibus faventibus, quatenus earum usus potestati nostræ non subjacet, ut ideo temperantiam ac sollicitam omnis diætæ observationem commendet ipsa illorum hypothefis, modo in luce meridiana non exerceant, rationis usu seposito in sensuum usu acquiescentes. Quodsi vero mortis periculum imminet, mors nemini acerbior quam illis, qui sese ideo vivere putant, ut sensus hilarent, præsertim si mortem omni felicitate, quam inhiat appetitus insatiabiliter, se private putant, qua frui poterant, siquidem diutius vivere ipsis contigisset. Non desunt exempla horroris, quem mors incussit, pseudophilosophis istiusmodi, cum e vita esset migrandum, dum vix ad eam ætatem pervenerant, quæ florem ejus constituere unanimi consensu censetur. Absit itaque ut existimes, te in articulo mortis de brevitate vitæ tam benigne judicaturum, quemadmodum pronuncias, quamdiu mors tibi metuenda non videretur,

tur. Acerbitatem vero mortis utique haud parum augeat, si quis sibi fuerit conscius, quod culpa sua mortem sibi acceperat, & jam damnantem audias voluptatem, ob quam vitam brevem longæ præferendam esse contendebat. Tantum mutatus ab illo.

§. 287.

Qui decorum in edendo & bibendo observare vult ad omnes Quomodo actiones animum attendere debet, quæ ad cibum ac potum capiendum, decorum in cibum masticandum, utrumque deglutendum requiruntur, earque ita capiendo determinare, ut rationem convenientiæ a temperantiâ reddere possit. bo & potu
 Qui enim ad omnes actiones animum attendit, quæ ad cibum ac potum capiendum, cibum masticandum & utrumque deglutendum requiruntur, cum cibus atque potus in ventriculum sit ingerendus, quando edimus & bibimus, omnes actiones ministras, sine quibus edere ac bibere nequit, cognoscit (§. 427. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo hæc actiones singulas ita determinet, ut ratio convenientiæ a temperantiâ reddi possit, omnes actiones ministræ in edendo ac bibendo temperantiæ convenienter determinantur. Quamobrem cum actiones ministræ decoræ sint, si temperantiæ conveniunt (§. 443. part. 1. Jur. nat.), ast indecoræ, quæ eidem disconveniunt (§. 444. part. 1. Jur. nat.); qui decorum in edendo & bibendo observare vult, ad actiones omnes animum attendere debet, quæ ad cibum ac potum capiendum, cibum masticandum & utrumque deglutendum requiruntur.

Propositio præsens docet modum discernendi actiones decoras ab indecoris in edendo & bibendo, quales urget ipsa lex naturæ (§. 203. part. 1. Phil. pract. univ.). Agitur autem hic de decoro naturali, non arbitrario, quod moribus introductum: hoc enim certam normam non habet, quemadmodum

illud, quod rationem convenientiæ in ipsa virtute agnoscit, ad quam actiones ministræ accedunt. Fieri equidem potest, ut decorum, quod moribus observatur, cum naturali conveniat; sed tum pro naturali habendum, cui mores non contradiant. Et profecto qui virtutem familiarem experitur, ei virtus ipsa, quamvis de eo non cogitet, actiones decoras naturaliter insinuat, appetitu, qui moderatur actionem, quæ virtutis est, moderante quoque actiones ministras, nisi perversa consuetudine eas aliter determinare adfueris, antequam virtutis habitum fueris consecutus, aut nisi ex accidente influant causæ quædam eas modificantes, vel etiam culpa quædam accedat. Propositio præsens itaque docet, quomodo procedendum sit, si decorum in edendo & bibendo observandum investigare volueris, ut exactam ejus theoriam condas. Præsupponuntur autem hic, quæ de decoro & indecoro naturali in genere demonstravimus (§. 427. & seqq. *part. 1. Jur. nat.*), & unde principium generale de decoro in edendo & bibendo observando deduximus (§. 441. *part. 1. Jur. nat.*). Postquam vero nobis innotuit, quænam actiones sint decoræ, quænam indecoræ, propositio præsens hunc habet usum, ut earum meminerimus, dum iisdem adfuescere volumus, ne nobis parum consciis irrepat contraria. Quando enim habitum acquisivimus, actiones singulæ quasi sua sponte componuntur ad normam decori, nec opus est, ut sigillatim expendantur, quemadmodum obtinet in omni casu, in quo ex habitu agimus. Dedimus jam exempla, cum principium generale de decoro in edendo & bibendo observando explicaremus (*not. §. 441. part. 1. Jur. nat.*), quæ videri possunt. Et quoniam ea satis ostendunt, quomodo in ceteris sit progrediendum; nostrum quoque in præsentem esse non existimamus theoriam completam decori naturalis in edendo & bibendo observandi condere, cum nobis potissimum propositum sit docere, quænam virtutis sint & ad ejus culturam faciant. Quamobrem saltem adhuc addimus propositionem sequentem, ut manifestior evadat decori cum virtute concentus.

§. 288.

Quoniam decorum naturale in edendo & bibendo ob-¹ilem specia-
servaturus actiones singulas ad edendum & bibendum requi-²lius expen-
sitas ita determinare debet, ut ratio convenientiæ a tem-³ditur.
perantia reddi possit (§. 287.), temperans autem cibum ac
porum iusta quantitate capit (§. 405. part. 1. Jur. nat.), quan-
ta nimirum corpori conservando sufficit (§. 405. part. 1. Jur.
nat.), non vero solius voluptatis percipiendæ causâ (§. 412.
part. 1. Jur. nat.); ut indecorum in edendo & bibendo vitetur, de-
corum observetur, actiones ad bibendum & edendum requisitæ tales esse
debent, ut appetitum moderatum, non vero aviditatem ad cibum &
potum; animum contentum & tranquillum, non vero oblectamentum
insatiabile indicent.

Temperantia tanquam virtus habitus voluntatis est: actio
igitur temperantis interna est & in appetitione cibi ac potus
consistit. Hæc recta est, si cibus & potus appetitur sanitatis
conservandæ, non solius voluptatis percipiendæ causa, ideo-
que salubris iusta quantitate (§. 397. part. 1. Jur. nat.). Actio-
nes autem ministræ sunt externæ, quibus appetitioni satisfacit,
& quæ pertinent vel ad cibi ac potus ingestionem in os, vel
ad cibi manducationem, vel denique ad deglutitionem. His-
ce nimirum factis desiderium animæ fuit expletum. Ut de-
corum spectetur in iisdem, necesse est ut ex iis colligi possit,
edentem ac bibentem esse temperantem, ideoque sunt instar
signorum temperantiæ (§. 952. Ontol.). Sunt autem tempe-
rantia signum, si inde appareat, cibum ac potum non appe-
ti solius voluptatis percipiendæ, sed sanitatis conservandæ
causa. Atque ideo indicare debent moderationem appetitus,
quæ non fert aviditatem, & animum contentum atque tran-
quillum, cui repugnat oblectamentum insatiabile. Nimia
nimirum aviditas & oblectamentum insatiabile voluptatis cu-
piditatem loquuntur. Actio recta requirit consensum exter-

næ cum interna. Quamobrem non sufficit, ut in reſtitutione quoad internam nihil deſideretur; ſed externa quoque eadem ex aſſe convenire debet. Quæ hic de temperantia dicuntur, facile applicantur ad virtutem aliam quæcunque, mutatis mutandis.

§. 289.

De vitando neglectu conſervationis integritatis organorum corporis. Ne in cura conſervandi integritatem membrorum ſimus negligentes; perpendendus eſt uſus ſingulorum membrorum corporis. Quodſi enim perpendamus uſum ſingulorum membrorum corporis, cum eodem carere cogamur, ſi vel jacturam membri facimus, vel id ad eum uſum, quem habere debet, ineptum reddatur, quanti interſit, ut integritatem ſingulorum membrorum corporis conſervemus, inde patet, nec minus liquet, quantum damnum nobis detur & quam miſera ſit conditio noſtra, ſi ea non conſervetur. Quamobrem cum repræſentatio boni ſit motivum voluntatis, repræſentatio vero mali motivum noluntatis (§. 889. *Psych. empir.*); ſi quis ſerio perpendit uſum ſingulorum membrorum corporis, ad curam conſervationi eorundem habendam impellitur. Ne igitur in ea conſervanda negligentem ſe præbeat, uſus membrorum ſingulorum corporis perpendendus eſt (§. 750. *part. 2. Phil. præſt. univ.*).

Nemo hominum eſt, qui non membra ſingula corporis ad uſum ſuum apta habere malit, quam uſu iſto carere. Quodſi ergo animum ad eundem advertamus, fieri non poteſt, quin membrorum integritas nobis ſit cara, & uſus eandem nobis commendet. Quemadmodum veto contingit, ut, quamdiu ſanitate fruimur, nulla cogitatio de ea ſubeat mentem, nec quantum ea ſit bonum agnoſcatur, ita etiam de uſu membrorum corporis non cogitamus, quamdiu ea integra ſunt, ut iis uti poſſimus, ſicuti occasio exigit. Ut igitur integri-

tas

tas membrorum corporis nobis non sit cara, nec de ea conservanda solliciti simus, consequenter negligentia nostra haud raro vel jacturam eorundem faciamus, vel ipsorum usu privemur, causa alia non est, quam ut de usu eorum non cogitemus, nec quantum bonum sit singulorum integritas. Quamobrem patet, quam necesse sit, ut usum singulorum nobis cognitum atque perspectum reddamus, & quoties aliquo membro utendum est, excitetur cogitatio de utilitate ejus, sicque circumspēctus efficiatur ejus usus.

§. 290.

Quoniam curam conservandi integritatem membrorum corporis minime neglecturus perpendere debet usum singulorum (§. 289.), perpendere autem eum nequit, nisi *brorum cor-* qui eundem cognoscit, quod per se patet; *curam conservandi poris intime integritatem membrorum corporis minime neglecturus, omnem dare perspiciatur.* debet operam, ut eum intime perspiciat, consequenter quoties membro aliquo utimur, ad usum ejus animum attendere debemus, simulque perpendere, quod facta jactura membri, vel integritate ipsius quomodocunque lesa, eo cavere cogamur & quando videmus alios, qui vel jacturam alicujus membri fecerunt, aut id ad usum suum minus aptum experiuntur, consideremus, quam misera sit eorum conditio. Inprimis autem maxime consultum est, ut expendamus ea, quae ex carentia usus pro statu nostro consequuntur, ut nimirum ejus necessitas & utilitas ex parte nostra agnoscat, cum miseria propria nos propius tangat, quam aliena.

Usus membrorum corporis omnium optime ac facillime cognoscitur a posteriori, quando scilicet vel nos iisdem actu utimur, vel alios iisdem uti videmus. Et quoniam intimius perspicitur, quanti aestimandus sit ex eo, quod usu isto consequimur, & quod obtinere non peteramus, si eodem destitueremur; huc quoque attendendus est animus. Ita nimirum

mirum certam usus cognitionem acquiremus, nec de ejus utilitate ulla supererit dubitatio (§. 273. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Domestica experientia ad usum membrorum corporis cognoscendum maxime necessaria, quoniam is variat pro diversa hominum conditione: quamobrem quoque consultum est, ut, quando usum in aliis deficere observamus, sedulo inquiramus, qualis foret conditio nostra, si nos eodem defectu laboraremus. Pertinet hoc ad cognitionem sui, cujus non contemnenda pars est, & usus membrorum corporis sub dispositionibus facultatis locomotivæ supra comprehendimus (§. 9.).

§. 291.

Quomodo cura integri- casus cognoscere debet, in quibus damnum iisdem inferri potest, & in tati membro- omni eorum usu perpendere, quodnam damnum inferri possit. Quodsi rum corporis enim cognoscamus casus, in quibus damnum quoddam *babeatur.* membris corporis inferri potest, nobis exploratum est, quam de causa jacturam membri facere possimus, vel id ad usum suum ineptum efficiatur. Quodsi ergo in usu ejus perpendamus, quodnam damnum eidem inferri possit, inde intelligimus, quomodo nobis cavere debeamus, ne in id incidamus, sicque jacturam ejus, aut depravationem vitare studeamus. Quamobrem cum integritas membrorum conservetur, si præcaveatur, ne ea destruantur, aut depraventur; si quis eam conservare voluerit, cognoscere debet casus, in quibus damnum inferri potest membris corporis, & in eorum usu perpendere, quodnam damnum hic & nunc, pro datis nimirum circumstantiis, inferri possit.

Pertinent huc vulnera, rupturæ, fracturæ, luxationes, quibus partes læsæ destruantur ac depravantur, immo haud raro majora mala procreantur (§. 736. 737. *part. 1. Jur. nat.*).

nat.). Quoniam vero tam vulnera, quam rupturæ, fracturæ & luxationes morbis accensentur (§. 738. *part. 1. Jur. nat.*); quæ de morbis in superioribus dicta sunt, ad has quoque corporis læsiones applicanda. Huc vero etiam pertinet depravatio organorum sensoriorum per violentum eorum usum, qualia sunt oculorum vitia optica abusu contracta, veluti si in luce crepusculari legere solemus scripturam minutam, aut ad minima, oculorum aciem effugientia, spectandum visum in nimium intendere conamur. Etenim non modo in organorum sensoriorum, verum etiam ceterorum valet istud per-
vulgatum, omne nimium, seu violentum naturæ inimicum esse. Ad usum moralem sufficit, si quod nimium est & causæ organa depravantes a posteriori cognoscantur, ut ideo sedulius in observando, ex casu alieno discantes quid sit vitandum. Physici vero est ea tradere, quæ ad cognitionem a priori spectant. Cum tamen jam alias ostenderit, quantum valeat perpetuum rationis & experientiæ connubium; qui ultra vulgus sapere potest, cui magis sensuum, quam rationis usus concessus est, cognitionem a priori, modo certa haberi possit, cum cognitione a posteriori recte copulat. Non spectatores otiosi esse debemus in hoc universo, sed omnia, quæ observamus, ad nos applicare & in usum nostrum convertere tenemur. Ita demum personam hominis agimus, cui facultates non frustra datæ sunt, sed quæ eas impendere debet in sui conservationem atque perfectionem, ut fruatur felicitate tam privativa, quam positiva, cujus particeps fieri potest. Absit igitur, ut existimes nos injungere homini nimiam in agendo scrupulositatem, quam ægre observare possit. Quamvis enim non diffiteor, id initio molestum accidere; molestiam tamen tollit consuetudo, & attentio ad agendum afferenda nullum negotium affert aduersis. Hæc ipsa vero attentio, quæ nisi præviis observationibus necessariis afferri nequit, non solum requiritur ad recte agendum; verum etiam eandem urget ipsa salus nostra, cui maxime convenit, ut omnia damna, quæ corpori aut membris
(*Wolffii Ethica Pars IV.*) Ggg ejus

ejus inferri & facultatem locomotivam quocunque modo imminuere possunt, sedulo aversemur. Multo plura quoad rectitudinem actionum tam physice, quam moraliter spectatam ab homine præstari possunt, quam vulgo putatur, modo vivamus molestiam, quam in habitu recte agendi acquirendo sentimus. Vinceretur autem ea facillime, ut pro nulla habenda foret, si a teneris unguiculis ad recte agendum ab educatoribus adduceremur & consuetudinem observandi & observationes ad nos relatas in usum nostrum convertendi contraheremus. Tum enim prorsus evanesceret objectio, quod non suppetat otium ad talia perpendenda, nec tantam in agendo observari posse scrupulositatem, quæ actionem nimis retardaret. Imputamus homini culpam, si quis casus funestus contingit, quam culpa quædam progressa est, admodum acuti in pervidendis nævis aliorum. Ast culpa ista evitari non poterat, nisi ea cura impensa, quam in propositione præsentis injungimus. Sed quamdiu nexus veritatum non perspicitur, qui nonnisi in systemate veri nominis perspicitur potest; non est quod miremur, adeo contradictoria esse hominum judicia diverso tempore lata.

§. 292.

De stimulo naturali vi- Dolor, qui in læsione membri percipitur, & sensus molestus, qui comitatur usum organi alicujus violentum, vel nimium, stimu-
tandi læsio- lus naturalis est, ut illi medelam asserre ac in posterum eandem ca-
nes & de- vere, hunc vero vitare studeamus. Quando enim dolorem ex
pravationes læsione membri alicujus percipimus, cum aversemur, quod
membrorum nobis molestiam creat (§. 156. part. 2. Eth.), appetitus fer-
corporis. tur in sublationem ejus, quod dolorem creat (102. part. 2. Eth.). Quoniam itaque dolor iste homini naturalis est (§. 511. Cosmol.); dolor, qui in læsione membri percipitur, stimulus naturalis est, ut ei medelam afferamus. Quod erat primum.

Enim-

Enimvero læsionem, quam experti sumus, ob ipsum illum dolorem, quem nobis creavit, non possumus non pro mala habere (§. 4. part. 2. *Eth.*). Quamobrem cum eandem aversemur (§. 907. *Psych. empir.*); dolor iste stimulus naturæ est, quo nos ad læsionem istiusmodi in posterum vitandam incitat. *Quod erat secundum.*

Quando denique sensus molestus comitatur usum organi alicujus violentum, vel nimium, natura eundem nobis repræsentat tanquam malum (§. 4. part. 2. *Eth.*), ut eum aversemur (§. 907. *Psych. empir.*). Enimvero si molestia mover facultatem averfandi, appetitus excitatur ad eam depellendam (§. 102. part. 2. *Eth.*). Quamobrem cum molestia depelli nequeat, nisi cessante usu, tollendo nimirum effectum sublata causa (§. 898. *Ontol.*); sensus, qui comitatur usum organi, molestus stimulus naturalis est, ut hunc vitare studeamus. *Quod erat tertium.*

Apparet etiam hinc, quantum natura ipsa provideat conservationi integritati membrorum corporis, quam adeo providam esse vidimus in avertendis aliis, quæ nobis nocent, & commendandis iis, quæ profunt. Huc etiam pertinet, quod eodem finē vi mechanismi corporis homines observent leges Staticæ, quas ignorant, veluti cum in incessu linea directionis retrahitur in pedem alterum, uno elevato & promoto, ut interea totum corporis pondus pedi firmiter insistenti incumbat. Sensu molesto, qui comitatur usum violentum, aut nimium, natura nos admonet, eo esse abstinendum. Consilium igitur ipsius qui sequitur, depravationem organi evitat, & alia incommoda, quæ inde sequuntur. Quamvis adeo difficile sit, ut beneficio rationis depravationem membrorum corporis vitemus; ipsa tamen natura defectum rationis supplet, atque vitiationem faciliat, modo monenti aures præbere velimus. Late admodum patet instinctus naturæ, nec

inutilem operam sumeret, qui eum in omni sua latitudine explicaret. Spargimus hinc inde semina, quæ ut in alienis hortis efflorescant optamus.

§. 293.

De bonitate *Aptitudo membrorum corporis ad eos, quos habere possunt,*
Dei ac usu *usur, & ipse dolor ex læsione eorum percipiendus ac sensus molestus,*
organorum *qui comitatur usum organorum violentum, vel nimium, beneficium di-*
corporis elu- *vinum est, & Dei bonitatem inde agnoscimus. Cum enim ratio,*
centur. *cur membra corporis ad eos, quos habere possunt, usus*
 apta sint, in structura eorum contineatur (§. 278. Cosmol.),
 integra autem servantur, quamdiu nihil in structura eorum
 dem vitiatur (§. 320. part. 1. Jur. nat.); organa singula tam
 sensoria, quam motoria ad suos usus apta sunt, quamdiu
 integra manent. Quamobrem cum perfectio corporis qua
 sentientis & se moventis tamdiu subsistat, quamdiu conser-
 vatur integritas organorum sensoriorum & motoriorum (§.
 327. 334. part. 1. Jur. nat.); aptitudo membrorum corporis
 ad eos, quos habere possunt, usus corpus nostrum perfe-
 ctum reddit. Enimvero cum Deo acceptum ferre teneamur,
 quod corpus nostrum istiusmodi organis instructum sit (§.
 779. 777. part. 1. Theol. nat.), omnis vero actus, quo per-
 fectio alterius gratis promoveretur, beneficium sit (§. 22. part.
 4. Jur. nat.); aptitudo membrorum corporis ad eos, quos
 habere possunt, usus beneficium divinum est. Quod erat
 primum.

Quoniam dolor ex læsione membrorum corporis percipiendus stimulus naturalis est ad illi medelam afferendam (§. 292.), cum aptitudine eorum ad suos, quos habere possunt, usus perfectio corporis promoveatur, *per demonstrata n. 1.* consequenter eadem sublata, vel ipso organo destructo,
 cor-

corpus imperfectius reddatur; is nobis a Deo, naturæ aurore (§. 822. *part. 1. Theol. nat.*), datus est ad præcavendam imperfectionem corporis. Quoniam itaque omnis actus, quo perfectio corporis nostri ab alio gratis promoveretur, beneficium est (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*); ipse dolor ex læsione membrorum corporis percipiendus, quatenus nimirum stimulus est ad medelam læsioni afferendam, pro beneficio divino habendus. *Quod erat secundum.*

Similiter quia sensus molestus, qui comitatur usum violentum, vel nimium, stimulus est ad eum vitandum (§. 292), consequenter cum motu violento, vel nimio deprævetur organum, vel etiam morbus, aut mors ipsa inde sequatur, pro diversitate organorum, quemadmodum experientia docet, ut ante n. 2. patet, sensum istum pro beneficio divino esse habendum. *Quod erat tertium.*

Denique cum tam aptitudo membrorum corporis ad suos, quos habere potest, usus, quam dolor, quatenus stimulus est ad medelam læsioni afferendam, quam sensus molestus, quo stimulamur ad usum violentum & nimium nobis noeuum vitandum, beneficia Dei sunt, *per demonstrata n. 1. 2. & 3.* consequenter bona a Deo nobis data (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*), bonitas vero Dei agnoscatur ex bonis in nos etiam per naturam collatis (§. 42. *part. 3. Eth.*); bonitas quoque Dei inde agnoscitur, quod membra corporis sint apta ad eos usus, quos habere possunt, quod dolor ex læsione eorum percipiatur, quod sensus molestus comitetur violentum, vel nimium organorum usum. *Quod erat quartum.*

Illud facile conceditur, integritatem membrorum corporis esse beneficium divinum, nec difficulter admittitur, sensum molestum, qui comitatur motum violentum, aut ni-

mium organorum, quatenus inde intelligimus ab eo esse ob-
stinendum, beneficiis Dei tanquam auctoris naturæ annume-
randum esse; sed in eo forsitan hærebunt haud pauci, quod
in eundem quoque censum referatur dolor ex læsione per-
cepit, qui cum excruciet hominem pro malo utique habendu-
m: immo non dubito fore forsitan non pauciores, qui hanc
sententiam non refutandam, sed deridendam esse existimaturi
sunt. Enimvero perpendant velim, Deum uti malo phy-
sico tanquam medio promovendi id, quod nobis bonum est,
ideoque hoc pertinere ad directionem mali physici ad bonum
finem, quæ est pars bonitatis divinæ (§. 733. *part. 1. Theol.*
nat.). Dolor utique in se spectatus malum physicum est,
quod naturaliter averſamur, nec Deus nobis benefacere dicitur,
quod dolore nos excruciet; sed dolor induit naturam
boni, quatenus inservit malo majori depellendo & simili, quo
in præſenti affligimur, in posterum præcavendo. Admonet
nos dolor præſentis mali, vel subinde imminentis, ut ad id
depellendum exeitemur. Atque hoc convenit averſationi, &
per consequens naturæ humanæ, cum averſatio tendat ad ali-
quid depellendum (§. 250. *part. 2. Eth.*). Nec obſtat, quod
mala physica, quæ ex actionibus hominum necessario conse-
quuntur, & in quorum numero sunt etiam læsiones membro-
rum corporis nostra culpa contractæ, recte habeantur pro
pœnis divinis (§. 305. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quatenus
enim pœnæ sunt emendatrices, cum ideo irrogentur, ut ani-
mus patrândi facinus mutetur (§. 1062. *part. 1. Jur. nat.*),
non absurdum est, ut pœnæ quoque insit beneficium (§. 21.
part. 4. Jur. nat.). Pœnæ emendatrices habent se per mo-
dum remedii adversus morbum, quod propterea non definit
esse remedium, quia sapore ingrato ægro accidit molestum,
aut non sine dolore applicari potest. Non obiter saltem in-
ſpicienda, quæ intime perſpicienda.

§. 294.

Quoniam aptitudo membrorum corporis ad suos, quos *De gratiis* habere possunt, usus beneficium divinum est (§. 293.), be-*pro integri-* neficiarius vero obligatur benefactori ad gratias agendas (§. *tate mem-* 45. *part. 4. Jur. nat.*); *homo* quoque Deo *gratias agere debet, brorum Deo* quod *membra integra ipsi dederit & providentia sua conservaverit. agendis.*

Ingens admodum Dei beneficium est, quod membra integra habeamus: quod ut agnoscatur, utilitas ex eorum usu percipienda probe consideranda est eo, quem paulo ante indicavimus, modo (§. 290.). Si quis magnitudinem hujus beneficii penitus perspicit, bonitatis Dei convictus, quin Deum benefactorem suum celebret, eidemque gratias agat, fieri non potest. At referendum hoc beneficium est in numerum eorum, quæ vulgo non agnoscuntur, tum quod longe plurimi Deum datorem omnis boni minime agnoscant, cui tribuendum, quicquid boni vel natura habemus, vel studio ac labore nostro, aut quocunque modo alio acquisivimus (§. 42. *part. 3. Eth.*), tum quod Deum nobis per nexum rerum providere ignorent, aut prorsus negent, ut ideo mala, consequenter læsiones membrorum, quæ vi nexus rerum averruntur, a Deo averlas non agnoscant (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), quod denique in bona sua non satis inquirent, ideoque iisdem non accenseant, quæ maxime accensenda fuerant. Pertinet utique ad notitiam sui, ut bona nostra norimus, nec ignoremus, cuinam ea accepta ferre debemus, ne gratitudo erga Deum deficiat, cui nos totos & res nostras omnes debemus. Ceterum hæc gratiarum actio non modo convenit precibus maturinis & vespertinis, verum etiam locum habet in omni membrorum corporis usu per totum diem continuo, & excitatur mens ad eandem, si attentionem convertimus in utilitatem præsentem, quam usus membrorum corporis nobis præstat, & qua carceremus, si usus iste nobis concessus non fuisset. Neque enim gratiarum actio multas verbo-

verborum ambages exigit, sed paucis absolvi potest, immo ubi adfueris fueris pro beneficiis Deo gratias agere, ac in specie pro data & conservata membrorum integritate, solo motu cordis, ut dicitur, seu appetitus sensitivi absolvitur, qui si in notionem distinctam resolvitur gratiarum actionem verbis expressam prodit. Sed hoc pertinet ad ea, quæ unumquemque in se experiri præstat.

§. 295.

*Motivum
membris cor-
poris recte
utendi.*

Similiter quia aptitudo membrorum corporis ad suos, quos habere possunt, usus est beneficium divinum (§. 294.), si vero beneficium divinum nobis præstitum agnoscamus, gratitudo concitatur (§. 377. part. 2. Eth.), quæ tendit ad bonum bono referendum (§. 381. part. 2. Eth.); cum homo non habeat, quod Deo reddere possit, nisi voluntatem suam (§. 179. part. 3. Eth.), quam Deo dat, si eidem obedit (§. cit.), quando agnoscimus, aptitudinem membrorum corporis ad suos, quos habere possunt, usus esse beneficium divinum, hac ipsa consideratione compellimur, ut membris voluntati divinæ conformiter utamur, nimirum ad explenda officia lege naturali nobis præscripta (§. 225. 278. part. 1. Phil. pract. univ.), ab usum vero, qui in actionibus contrariis consistit, vitemus.

Rectus membrorum usus non est, nisi qui impenditur in actiones legi naturæ, consequenter voluntati divinæ conformes, propter quas Deus autor naturæ nobis ea dedit & providentia sua conservat. Indignum beneficio se reddit, qui aliter utitur, quam eo fine, in quem ipsi datum est. Nemo bonus est, qui non reprehendat beneficiorum ab usum eodemque indignum judicet, qui abutitur. Quamobrem quoque indignus est integritate membrorum, qui iisdem abutitur, vel non utitur, quemadmodum vult Deus. Quodsi hæc perpendent homines, puderet eos membrorum suorum ab usum, nec
tam

tam negligentes in usu membrorum se præberent, quemadmodum indies observamus. Quoniam vero usus membrorum rectus est, qui impenditur in actiones legi naturæ convenientes, in abusum vero abit, quando ad actiones legi naturæ contrarias adhibetur; in peccatis quoque, quæ sunt actiones legi naturæ contrariæ (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*), considerandus est abusus membrorum, ut ex indignitate beneficii & cum ea conjuncta ingratitude, aut saltem deficiente grato animo, penitus agnoscat turpitudine peccati.

§. 296.

Si membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, *Motivum* perpendendum nobis est, quod non sumus domini, sed saltem usuarii *organis corporis recte utendi.* Quoniam nimirum Deus est dominus corporis nostri (§. 379. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter singulorum organorum, ex quibus corpus componitur, nullus vero hominum dominium in corpus suum, vel ullum ejus organum habet (§. 374. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero dominium habet, ei competit jus de re pro arbitrio suo disponendi (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*); de usu quoque membrorum corporis non nostrum est statuere, sed Dei. Quia igitur saltem usuarii sumus organorum corporis (§. 378. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non aliud nobis jus competit, quam iisdem utendi (§. 377. *part. 1. Jur. nat.*); iis aliter uti non licet, quam Deus voluerit. Quamobrem si perpendamus, nos non esse dominos, sed saltem usuarios membrorum corporis, certi sumus, nobis non aliter membris corporis uti debere, quam quomodo Deus voluerit. Quod si ergo membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, perpendendum nobis est, quod non sumus domini, sed saltem usuarii membrorum corporis.

(Wolffii Ethica Pars IV.)

Hhh

Omne

• Omne jus uluarii metiendum est ex voluntate domini, qui id concessit (§. 1520. *part. 5. Jur. nat.*). Domini est determinare, qualis esse debeat usus, nec ultra eum, quem tibi concedit, alium arrogare potes, nisi in jus domini involare velis. Contra jus domini est omnis usus voluntati domini contrarius, ideoque sine injuria in dominum fieri nequit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hinc patet turpitudine abusus organorum corporis, si quis nimirum iisdem aliter utitur, quam Deus voluerit. Per se patet, turpitudinem hanc non cognosci nisi ab eo, qui Deum existere non dubitat, & qui jus in creaturas ipsi competens non ignorat. At ad praxin moralem requiri agnitionem Dei & juris quoque divini in creaturas, in anterioribus jam demonstravimus. Immo supra evicimus, sine agnitione Dei mancarn esse notitiam sui (§. 31.), quam in praxi morali maximum momentum habere nemo negare auit, nisi qui nondum didicit, quid sit notitia sui.

§. 297.

Signum curæ. Qui integritatem membrorum corporis curæ habet, ab omni integritatis violento & nimio usu abstinere, omne periculum læsionis evitat & ubi membrorum. tale metuendum, circumspexit ac providum se gerit, & contra. Qui enim integritatem membrorum curæ habet, sibi caveret, ne ullo modo lædantur, aut ne prorsus alicujus jacturam faciat, quantum in se est. Quamobrem cum constet violento & nimio usu ea depravari; a violento & nimio usu abstinere. Quod erat primum.

Qui sibi caveret, ne ullo modo lædantur organa corporis, ubi novit periculum quoddam imminere, quin eidem se committat fieri nequit, metu mali eventus possibilis consideratione concitato (§. 393. *part. 2. Eth.*) ad idem averterendum tendente (§. 396. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque qui mem-
brorum

brorum corporis integritatem curæ habet, sibi cavet, ne ullo modo lædantur; periculum quoque læsionis vitat. *Quod erat secundum.*

Denique quando periculum læsionis imminet, quod vitari non potest, cum sollicitus sit, ne damnum quoddam organis corporis inferatur, ad ea diligenter animum attendit, quæ periculum creant, & perpendit, quale damnum pati possit, & quomodo sibi caveat, ne patiatur. Quamobrem cum providus sit, qui ad malum in dato casu even-
tu possibile, quod prævidere potest, animum attendit (§. 764. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & circumspexit, qui ad singula attendit, quæ observanda sunt, ne quid a se omittatur, quod facere poterat atque debebat, consequenter ne qua negligentia ipsi imputari possit (§. 750. part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui membrorum corporis integritatem curæ habet, ubi læsionis periculum metuendum, providum ac circumspexit se gerit. *Quod erat tertium.*

Contra qui a violento & nimio membrorum corporis usu abstinere, cum eum sibi noxium agnoscat (§. 892. *Psych. empir.*), necesse est ut agnoscat eodem illa lædi. Hanc igitur læsionem vitare studet. Quamobrem cum animum ejus teneat sollicitudo, ne membra corporis lædantur, in hac sollicitudine autem cura consistat; qui a violento & nimio membrorum corporis usu abstinere, integritatem membrorum corporis curæ habet. *Quod erat primum.*

Similiter qui periculum læsionis membrorum corporis vitat, cum per se pateat, quod id faciat eo animo, ne ea lædantur, ejus animum omnino tenet sollicitudo, ne vel jacturam alicujus membri faciat, vel id depravetur, seu ad

usum suum ineptum reddatur. Quoniam itaque in hac sollicitudine cura consistit; qui periculum læsionis membrorum corporis vitat, integritatem eorum curæ habet. *Quod erat secundum.*

Denique si quis providum & circumspectum se gerit, quando periculum metuendum, quod tamen subire tenetur, cum providus animum attendat ad malum, quod eventu possibile prævidet (§. 764. *part. 1. Phil. præct. univ.*), circumspectus autem singula observat, quæ facienda sunt, ne quid eorum a se omittatur, consequenter ne negligentia reus fiat (§. 750. *part. 1. Phil. præct. univ.*); quin is sit sollicitus, ne membra corporis lædantur, dubitandum non est. Quamobrem cum in hac sollicitudine cura consistat; qui, ubi periculum læsionis membrorum corporis metuendum, quod tamen subeundum, providum & circumspectum se gerit, integritatem membrorum corporis curæ habet. *Quod erat tertium.*

Habemus itaque signa curæ integritatis membrorum corporis. Integritatem membrorum corporis amant omnes: nemo enim mortalium est, qui non malit omnia membra corporis habere ad eos usus apta, quos habere possunt, quam inepta, aut iis prorsus carere, sit ita quod per communem oscitantiam de eo non cogitent. Accidit idem in aliis. Equis enim est, qui non malit bona valetudine frui quam iniqua confictari, quamvis de sanitate non cogitet, quamdiu bene valer. Pauci tamen sunt, qui integritatem membrorum curæ habent, sicuti nec curæ habent sanitatem, sed casui omnia committunt. Peccatur hic plerumque culpa (§. 717. *part. 1. Phil. præct. univ.*), imprimis ignorantia, quod non novimus, quod hoc, vel isto modo membrum aliquod lædi possit, aut periculum quoddam læsionis adsit (§. 27. *part. 1. Phil. præct. univ.*), incogitantia, quod non satis attendamus ad

ad actiones nostras (§. 748. *part. 1. Phil. pract. univ.*), improvidentia, quod damnum, quod eventu possibile prævidere poteramus, non consideremus (§. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & negligentia, quod non faciamus, quæ læsiones vitæ facere debebamus (§. 750. *part. 1. Phil. Pract. univ.*). Qui ergo cura habere vult integritatem membrorum corporis, harum culparum nulli obnoxius fieri debet. Quamobrem si omnem istam culpam vitare studet, inde omnino colligitur, quod integritatem membrorum corporis sui curæ habeat. Quoniam vero fieri nequit, ut habeat, nisi norit, quam de causa organa corporis depraventur, aut prorsus amittantur (§. 290.); cavendum inprimis est, ne ignorantia neglectus causa sit. Sane nisi ignorantia medeantur, nec in potestate nostra est, ut vitemus incogitantiam, improvidentiam & negligentiam. Usui hic sunt, quæ de culpa vitanda in genere demonstravimus (§. 642. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Cura integritatis membrorum corporis ad singula membra extenditur, siue sint organa sensoria externa, siue motoria. Quo præstantior vero est organi alicujus usus magisque necessarius, eo major quoque esse debet cura, ne depravetur, aut ne jacturam ejus faciamus: Ita inter organa sensoria eminet oculus & auris, quam misera enim sit cæci & surdi conditio, nemo est qui nesciat. Quando de integritate membrorum corporis conservanda agitur, corporis membra externa intelligimus, quæ a causis externis lædi possunt, & quarum læsiones sunt morbi externi, qui manum medicatricem Chirurgi expectant. Læsiones enim organorum internorum ad morbos internos referuntur, quos morbos simpliciter vocare solemus, & de quibus supra diximus, cum de sanitate conservanda ageremus. Quamvis enim ad sanitatem quoque pertineat integritas membrorum externorum corporis; quoniam tamen quoad hæc multa in potestate nostra sunt, quæ quoad interna non sunt, de cura integritatis membrorum corporis externorum utique in specie erat agendum. Equidem morbi interni causam dare possunt

Hhh 3

exter-

perfungamur. Corpus conservare debemus, ideoque ad hunc finem dirigere quoque tenemur usum vestimentorum. Quamobrem qui quameunque ob rationem vestibus corpus adversus injurias tempestatum suffieienter non munit, sed alias ad hunc finem consequendum parum aptas præfert; is non modo facit, quod rationi adversatur, verum etiam peccat. Nocet sanitati, aut saltem periculo eidem nocendi sese exponit. Non est quod objicias exemplum hominum, qui nudi incedunt: in illis enim regionibus, quas incolunt, non tam experiuntur aeris inelemtiam, quæ sanitati insidias struit. Conspectus membrorum obscænorum corporis irritamentum libidinis est (§. 447. *part. i. Jur. nat.*). Nemo est qui nesciat, quam prout sint plerique homines in libidinem. Tanto major itaque esse debet sollicitudo, ne irritamentis libidinis concedatur locus. Quamvis vero gentes barbaræ actibus prolusoriis accendere non soleant libidinem, quemadmodum apud moratiores usu venit, quæ in voluptatibus corporis intendendis ratione abutuntur, quemadmodum etiam in aliis vitiis contingit, ideoque partibus obscænis non accensent, quæ nos iisdem annumeramus; non tamen in eo standum est ipsarum moribus, sed potius nostris. Vide, quæ jam alias monuimus (*not. §. 447. part. i. Jur. nat.*). Quodsi vestes fuerint parum commodæ, non solum in agendo nobis creant molestiam, quam evitare poteramus, ideoque etiam debebamus (§. 451. *part. i. Jur. nat.*); sed & haud raro actiones culposas efficiunt, quas vitare obligamur (§. 299. *part. i. Jur. nat.*). Cum culpæ vitatio non adeo facilis sit, id quod nemo negaverit, qui ad ea, quæ culpa fiunt, indies animum advertit; absurdum quoque est nulla urgente necessitate vitationem culpæ per se difficilem reddere adhuc difficiliorem. Ex propositione præsentē itaque dijudicanda est moralitas usus vestimentorum in se spectatorum. Pendet ea potissimum ab obligatione conservandi sanitatem. Atque hinc intelligitur, quanti sit momenti, & per consequens mores esse pessimos, quibus quidpiam in contrarium introductum.

ductum. Ipsa autem hæc moralitas nos impellere debet ad curam vestimentorum stricte observandum.

§. 300.

Qui putant, vestimentorum usum in se prorsus indifferentem De tollendo esse, contrarii convincendi sunt ex Jure naturæ. Etenim qui putant vestimentorum usum in se indifferentem esse, ita ut per se inde sit, quales sint vestes, illi vel ignorant; qualis esse vestimentorum debeat vestimentorum usus, aut eum in dubium vocant. Quamobrem cum in Jure naturæ demonstretur, usum vestimentorum, qui intendi debet, hunc habere finem, ut corpus contra injurias aeris defendatur, & per consequens sanitas conservetur (§. 446. part. 1. Jur. nat.), partes obscenæ velentur (§. 449. part. 1. Jur. nat.), & quod præterea commodæ esse debeant agenti ad id, quod vestibus indutus agere tenetur (§. 452. part. 1. Jur. nat.); veritatum harum convincendus est, ut ab ignorantia & dubitatione liberetur. Agnita nimirum obligatione, quæ a lege naturali venit, & immutabilis est (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.), non amplius indifferens ipsi videbitur, utrum veste hujusmodi, vel alia utatur.

Equidem ipsa inclementia aeris hominibus persuadet, ut cogitent de vestibus, quibus corpus adversus injurias temperatum defendant; non tamen hoc sufficit in Moralibus, nec hoc modo tollitur opinio de indifferentissimo vestimentorum. In Moralibus nimirum omnia facere debemus cum sensu officii & animo obediendi Deo. Quamobrem necesse est, ut agnoscamus nos ad hoc faciendum lege naturali esse obligatos (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.) & Deum velle; ut faciamus (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), & actio recta, qualis esse debet omnis actio humana (§. 189. part. 1. Phil. pract. univ.), requirit motivum ab intrinseca actionum bonitate desumptum (Wolffii Ethica Pars IV.)

(§. 80. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Physica vero necessitas, qua quis adducitur ad usum vestium aprarum ad tuendum corpus adversus injurias aëris, vestes istiusmodi saltem suadet tanquam medium evitandi molestias, quas creat inclementia aëris, & quas num ferre velimus, an nolumus, arbitrii nostri esse existimat. Absit itaque, ut tibi persuadeas, ad moralitatem ut animus advertatur necesse non esse. Consultum est, ut ea nobis in memoriam revocemus, quæ de puritate animi demonstrata sunt (§. 599. & *seqq. part. 2. Eth.*). Neque existimandum est, quasi quoad animum perinde sit, sive hujusmodi veste utaris sola necessitate physica permotus, sive attentis moralitate. Diversitas status animæ dependet a motivis, quæ non solum expresse, sed etiam tacite influunt in actionem: quo etiam referendus est influxus officiorum erga Deum, qui quantum variet statum hominis internum ex iis constat, quæ in parte tertia abunde demonstravimus. Statum istum experiri præstat, quam prolixè a nobis describi. Convictio a priori, cognitis licet ac perspectis omnibus causis, nondum sufficit, ut dulcedinem ejus degustet inexpertus. Veniendum est in rem præsentem, & omni animi contentione in consequendo summo bono progrediendum, ut indies omnium facultatum usus, qui requiritur ad omnimodam actionis rectitudinem indeque pendentem puritatem animi, magis magisque perficiatur.

§. 301.

De decoro

*in vestibus
observando.*

*Qui decorum in vestibus observare vult, considerare tenetur tam statum internum animi, quam statum suum externum, & inquirere, quantum inde ratio rectè possit, cur vestes tales esse debeant, dandumque etiam in his moribus est, quantum salvis officiis fieri potest. Quoniam hominem decent vestes statui interno animi & statui externo ipsius convenientes (§. 453. part. 1. *Jur. nat.*), dedecet vero, quæ sive statui animi interno, sive statui*

statui hominis externo disconveniunt (§. 454. *part. 1. Jur. nat.*); ratio, cur vestes tales esse debeant, petenda est partim a statu animi interno, partim a statu hominis externo (§. 194. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui decorum in vestibus observare vult, considerare tenetur tam statum animi internum, quam statum suum externum, & inquirere, quænam inde ratio peti possit, cur vestes tales esse debeant. *Quod erat unum.*

Enimverò cum opinione hominum introduci solet decorum, sine ullo rationis consilio, ut nonnisi casu contingat, id esse rationale, seu statui hominis sive interno, sive externo convenire, constet autem opinionem hominum, quæ mores introducuntur, esse tyrannum, ut contemptui pateant mores eidem contrarii; præter decorum naturale, quod quomodo observari possit, demonstravimus *n. 1.* datur etiam arbitrarium, quod opinio hominum effinxit & mores approbant. Quoniam itaque fieri potest, ut sinistra aliorum judicia nobis noceant, quod tamen præcavere debebamus, quantum in nobis est (§. 493. *part. 2. Jur. nat.*); dandum utique in observando decoro in vestimentis moribus est, quantum salvis officiis fieri potest, utpote inviolabilibus (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quod erat alterum.*

Indicamus saltem fontes decori, ad specialia vero non digredimur, singula excussuri, quæ in statu hominis sint expendenda, ut pateant rationes decori. Indicavimus jam quædam alias (*not. §. 453. part. 1. Jur. nat.*), quæ lucem quandam effundunt, quando propositionem præsentem applicare volueris in casu dato, & inferius, quando de usu rerum acturi sumus, particularia in medium proferemus. Decorum duplex est: aliud naturale, quod in natura & statu hominis rationem agnoscit, aliud vero arbitrarium, quod solis

moribus opinione hominum introductis nititur. Cum deur lex naturalis decori (§. 204. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quamvis vulgo non agnoscat; decorum naturale observare debemus, ut actionibus nostris nihil inhæreat, quod jure possit reprehendi. Ast decorum arbitrarium tum demum observandum, si illæsis officiis observari potest, neglectus vero nobis officit. In statu naturali homines omnes æquales sunt, ideoque tum nulla datur diversitatis vestium ratio, ut decorum, vel indecorum habeatur, si quis hac vel alia veste utitur: ast in statu civili personarum inæqualitas introducta, unde non minus naturale quoddam decorum manat, quam arbitrarium effingitur. Cumque mundum regi opinionibus nullibi magis valeat, quam in statu civili; ideo quoque in statu civili tantum dandum opinionibus, quantum salvis officiis fieri potest, immo ipsa officia haud raro nobis imponunt necessitatem tyranno huic parendi. Dabitur inferius occasio apertius de his dicendi. Cum hoc loco de usu vestium saltem agamus, quatenus ad sanitatem tuendam requiritur; ad ea jam non digredimur, quæ de vestibus alio respectu observanda sunt.

§. 302.

**De ornatu
in vestitu li-
cito.**

In vestitu observare licet ornatum. Etenim corpus ornare licitum (§. 490. *part. 1. Jur. nat.*), & homini jus est ad ea, quæ ornamentis parandis inserviunt & ad eos actus, quibus parantur, & quos requirit eorum usus (§. 493. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum constet, ornamenta quoque, quæ scilicet tantummodo corpori ornando, non vero regendo, qui vestium usus est, inserviunt (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*), vestibus accedere posse, vel etiam inseparabiliter inhærere; quin in vestitu observare liceat ornatum, dubitandum non est.

Vestes

Vestēs ab ornamentis optime distinxerunt Romani, quod illæ regendo, hæc ornando corpori inserviant (§. 492. *part. i. Jur. nat.*). Vestēs igitur carere non debent ea aptitudine, quam in ipsis urget lex naturæ. Aptæ nimirum esse debent ad tegendum corpus, ut & contra injurias aëris defendatur, & partes oblectare velentur (§. 450. *part. i. Jur. nat.*). Illud convenit conservationi sanitatis; hoc præcavet irritamenta libidinis. Vestibus itaque homini consulitur, ut sit mens sana in corpore sano, in quantum ab iis auxilium sperandum. Qui huc animum advertentes a vestitu omnem ornatum sive accessorium, sive insitum remonent, a scopo utique aberrant & nimis austeri morum censores sunt. Non perpendunt jus hominis ad ornatum corporis, quod facit, ut vestibus accedant licite ornamenta, vel etiam ipsæ vertantur in ornamenta. Vestes sunt necessitatis, quatenus conducunt sanitati; si ornamenta accedunt, aut in ornamenta vertuntur, sunt libertatis, quatenus conducunt pulchritudini artificiali. Libertatem tamen hanc regunt officia, ne eadem abutaris, sicque quod per se licitum erat labe quadam inficiatur ab eo, quod illicitum est.

§. 303.

Cura pulchritudinis virtutis est. Etenim homo obligatur *An cura pul-*
ad pulchritudinem naturalem conservandam (§. 482. *part. i. chritudinis*
Jur. nat.), atque pulchritudo artificialis, quæ defectum *virtutis sit,*
naturalis supplet eamque auget (§. 484. *part. i. Jur. nat.*), pro-
hibita non est (§. 485. *part. i. Jur. nat.*); ideoque non illicita
(§. 170. *part. i. Phil. pract. univ.*), immo ad eam non negli-
gendam homo obligatur, si in statu ipsius externo, vel in-
terno continetur aliqua ejus ratio (§. 487. *part. i. Jur. nat.*).
Quamobrem qui pulchritudinem corporis curæ habet, actio-
nes suas legi naturæ convenienter determinat. Quoniam
itaque habitus actiones suas legi naturæ convenienter deter-

verborum ambages exigit, sed paucis absolvi potest, immo ubi adfueris fueris pro beneficiis Deo gratias agere, ac in specie pro data & conservata membrorum integritate, solo motu cordis, ut dicitur, seu appetitus sensitivi absolvitur, qui si in notionem distinctam resolvitur gratiarum actionem verbis expressam prodit. Sed hoc pertinet ad ea, quæ unumquemque in se experiri præstat.

§. 295.

*Motivum
membris cor-
poris recte
utendi.*

Similiter quia aptitudo membrorum corporis ad suos, quos habere possunt, usus est beneficium divinum (§. 294.), si vero beneficium divinum nobis præstitum agnoscamus, gratitudo concitatur (§. 377. part. 2. Eth.), quæ tendit ad bonum bono referendum (§. 381. part. 2. Eth.); cum homo non habeat, quod Deo reddere possit, nisi voluntatem suam (§. 179. part. 3. Eth.), quam Deo dat, si eidem obedit (§. cit.), quando agnoscimus, aptitudinem membrorum corporis ad suos, quos habere possunt, usus esse beneficium divinum, hac ipsa consideratione compellimur, ut membris voluntati divinæ conformiter utamur, nimirum ad explenda officia lege naturali nobis præscripta (§. 225. 278. part. 1. Phil. pract. univ.), abusum vero, qui in actionibus contrariis consistit, vitemus.

Rectus membrorum usus non est, nisi qui impenditur in actiones legi naturæ, consequenter voluntati divinæ conformes, propter quas Deus autor naturæ nobis ea dedit & providentia sua conservat. Indignum beneficio se reddit, qui aliter utitur, quam eo fine, in quem ipsi datum est. Nemo bonus est, qui non reprehendat beneficiorum abusum eodemque indignum judicet, qui abutitur. Quamobrem quoque indignus est integritate membrorum, qui iisdem abutitur, vel non utitur, quemadmodum vult Deus. Quodsi hæc perpendere homines, puderet eos membrorum suorum abusus, nec

tant

tam negligentes in usu membrorum se præberent, quemadmodum indies observamus. Quoniam vero usus membrorum rectus est, qui impenditur in actiones legi naturæ convenientes, in abusum vero abit, quando ad actiones legi naturæ contrarias adlibetur; in peccatis quoque, quæ sunt actiones legi naturæ contrariæ (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*), considerandus est abusus membrorum, ut ex indignitate beneficii & cum ea conjuncta ingratitudine, aut saltem deficiente grato animo, penitus agnosceatur turpitudine peccati.

§. 296.

Si membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, Motivum perpendendum nobis est, quod non sumus domini, sed saltem usuarii *organis corporis recte* organorum corporis. Quoniam nimirum Deus est dominus *utendi.* corporis nostri (§. 379. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter singulorum organorum, ex quibus corpus componitur, nullus vero hominum dominium in corpus suum, vel ullum ejus organum habet (§. 374. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero dominium habet, ei competit jus de re pro arbitrio suo disponendi (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*); de usu quoque membrorum corporis non nostrum est statuere, sed Dei. Quia igitur saltem usuarii sumus organorum corporis (§. 378. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non aliud nobis jus competit, quam iisdem utendi (§. 377. *part. 1. Jur. nat.*); iis aliter uti non licet, quam Deus voluerit. Quamobrem si perpendamus, nos non esse dominos, sed saltem usuarios membrorum corporis, certi sumus, nobis non aliter membris corporis uti debere, quam quomodo Deus voluerit. Quodsi ergo membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, perpendendum nobis est, quod non sumus domini, sed saltem usuarii membrorum corporis.

(Wolfii *Ethica* Pars IV.)

Hhh

Omne

• Omne jus uluarii meriendum est ex voluntate domini, qui id concessit (§. 1520. *part. 5. Jur. nat.*). Domini est determinare, qualis esse debeat usus, nec ultra eum, quem tibi concedit, alium arrogare potes, nisi in jus domini involare velis. Contra jus domini est omnis usus voluntati domini contrarius, ideoque sine injuria in dominum fieri nequit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hinc patet turpitudine abusus organorum corporis, si quis nimirum iisdem aliter utitur, quam Deus voluerit. Per se patet, turpitudinem hanc non cognosci nisi ab eo, qui Deum existere non dubitat, & qui jus in creaturas ipsi competens non ignorat. Ast ad praxin moralem requiri agnitionem Dei & juris quoque divini in creaturas, in anterioribus jam demonstravimus. Immo supra evicimus, sine agnitione Dei mancam esse notitiam sui (§. 31.), quam in praxi morali maximum momentum habere nemo negare ausit, nisi qui nondum didicit, quid sit notitia sui.

§. 297.

Signum curæ Qui integritatem membrorum corporis curæ habet, ab omni integritatis violento & nimio usu abstinet, omne periculum læsionis evitat & ubi membrorum. tale metuendum, circumspectum ac providum se gerit, & contra. Qui enim integritatem membrorum curæ habet, sibi caver, ne ullo modo lædantur, aut ne prorsus alicujus jacturam faciat, quantum in se est. Quamobrem cum constet violento & nimio usu ea depravari; a violento & nimio usu abstinere. Quod erat primum.

Qui sibi caver, ne ullo modo lædantur organa corporis, ubi novit periculum quoddam imminere, quin eidem se committat fieri nequit, meru mali eventu possibilis consideratione concitato (§. 393. *part. 2. Eth.*) ad idem avertendum tendente (§. 396. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque qui mem-
brorum

brorum corporis integritatem curæ habet, sibi cavet, ne ullo modo lædantur; periculum quoque læsionis vitat. *Quod erat secundum.*

Denique quando periculum læsionis imminet, quod vitari non potest, cum sollicitus sit, ne damnum quoddam organis corporis inferatur, ad ea diligenter animum attendit, quæ periculum creant, & perpendit, quale damnum pati possit, & quomodo sibi caveat, ne patiatur. Quamobrem cum providus sit, qui ad malum in dato casu eventum possibile, quod prævidere potest, animum attendit (§. 764. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & circumspēctus, qui ad singula attendit, quæ observanda sunt, ne quid a se omittatur, quod facere poterat atque debebat, consequenter ne qua negligentia ipsi imputari possit (§. 750. part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui membrorum corporis integritatem curæ habet, ubi læsionis periculum metuendum, providum ac circumspēctum se gerit. *Quod erat tertium.*

Contra qui a violento & nimio membrorum corporis usu abstinere, cum eum sibi noxium agnoscat (§. 892. *Psych. empir.*), necesse est ut agnoscat eodem illa lædi. Hanc igitur læsionem vitare studet. Quamobrem cum animum ejus teneat sollicitudo, ne membra corporis lædantur, in hac sollicitudine autem cura consistat; qui a violento & nimio membrorum corporis usu abstinere, integritatem membrorum corporis curæ habet. *Quod erat primum.*

Similiter qui periculum læsionis membrorum corporis vitat, cum per se pateat, quod id faciat eo animo, ne ea lædantur, ejus animum omnino tenet sollicitudo, ne vel justuram alicujus membri faciat, vel id depravetur, seu ad

usum suum ineptum reddatur. Quoniam itaque in hac sollicitudine cura consistit; qui periculum læsionis membrorum corporis vitat, integritatem eorum curæ habet. *Quod erat secundum.*

Denique si quis providum & circumspectum se gerit, quando periculum metuendum, quod tamen subire tenetur, cum providus animum attendat ad malum, quod eventu possibile prævidet (§. 764. *part. 1. Phil. præf. univ.*), circumspectus autem singula observat, quæ facienda sunt, ne quid eorum a se omittatur, consequenter ne negligentiae reus fiat (§. 750. *part. 1. Phil. præf. univ.*); quin is sit sollicitus, ne membra corporis lædantur, dubitandum non est. Quamobrem cum in hac sollicitudine cura consistat; qui, ubi periculum læsionis membrorum corporis metuendum, quod tamen subeundum, providum & circumspectum se gerit, integritatem membrorum corporis curæ habet. *Quod erat tertium.*

Habemus itaque signa curæ integritatis membrorum corporis. Integritatem membrorum corporis amant omnes: nemo enim mortalium est, qui non malit omnia membra corporis habere ad eos usus apta, quos habere possunt, quam inepta, aut iis proflus carere, sit ita quod per communem oscitantiam de eo non cogitent. Accidit idem in aliis. Equis enim est, qui non malit bona valetudine frui quam iniqua confictari, quamvis de sanitate non cogitet, quamdiu bene valet. Pauci tamen sunt, qui integritatem membrorum curæ habent, sicuti nec curæ habent sanitatem, sed casui omnia committunt. Peccatur hic plerumque culpa (§. 717. *part. 1. Phil. præf. univ.*), imprimis ignorantia, quod non novimus, quod hoc, vel isto modo membrum aliquod lædi possit, aut periculum quoddam læsionis adsit (§. 27. *part. 1. Phil. præf. univ.*), incogitantia, quod non satis attendamus ad

ad actiones nostras (§. 748. *part. 1. Phil. pract. univ.*), improvidentia, quod damnum, quod eventu possibile prævidere poteramus, non consideremus (§. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & negligentia, quod non faciamus, quæ læsiones vitæ facere debebamus (§. 750. *part. 1. Phil. Pract. univ.*). Qui ergo cura habere vult integritatem membrorum corporis, harum culparum nulli obnoxius fieri debet. Quamobrem si omnem istam culpam vitare studet, inde omnino colligitur, quod integritatem membrorum corporis sui curæ habeat. Quoniam vero fieri nequit, ut habeat, nisi norit, quam de causa organa corporis depraventur, aut prorsus amittantur (§. 290.); cavendum inprimis est, ne ignorantia neglectus causa sit. Sane nisi ignorantia medeamur, nec in potestate nostra est, ut vitemus incogitantiam, improvidentiam & negligentiam. Usui hic sunt, quæ de culpa vitanda in genere demonstravimus (§. 642. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Cura integritatis membrorum corporis ad singula membra extenditur, sive sint organa sensoria externa, sive motoria. Quo præstantior vero est organi alicujus usus magisque necessarius, eo major quoque esse debet cura, ne depravetur, aut ne jacturam ejus faciamus. Ita inter organa sensoria eminet oculus & auris, quam misera enim sit cæci & surdi conditio, nemo est qui nesciat. Quando de integritate membrorum corporis conservanda agitur, corporis membra externa intelligimus, quæ a causis externis lædi possunt, & quarum læsiones sunt morbi externi, qui manum medicatricem Chirurgi expectant. Læsiones enim organorum internorum ad morbos internos referuntur, quos morbos simpliciter vocare solemus, & de quibus supra diximus, cum de sanitate conservanda ageremus. Quamvis enim ad sanitatem quoque pertineat integritas membrorum externorum corporis; quoniam tamen quoad hæc multa in potestate nostra sunt, quæ quoad interna non sunt, de cura integritatis membrorum corporis externorum utique in specie erat agendum. Equidem morbi interni causam dare possunt

externis, & vicissim externi etiam internis; qui tamen ea observaverit, quæ supra de sanitate tuenda præcepimus & hic de integritate membrorum corporis conservanda inculcantur; is sibi prospiciet, quantum datur, ne in explendo officio se conservandi sibi defuisse redargui possit.

§. 298.

Cura vestimentorum ad quamnam pertineat.

Cura vestimentorum pertinet ad curam corporis. Etenim vestimentis corpus adversus injurias tempestatis munire debemus (§. 445. part. 1. Jur. nat.). Consistunt autem tempestates in statu aëris variabili quoad qualitates & mereora, præsertim præter ventum aquea, quales sunt pluvia, nix, ros, pruina. Quamobrem cum non omnis aëris status sanitati conducat (§. 217.), cura autem corporis sanitatis conservationem potissimum respiciat; cura vestimentorum pertinet ad curam corporis.

Si ipsa natura corpus nostrum defenderet adversus injurias tempestatum, vestimentis carere poteramus. Quod igitur natura nobis negavit, id ars supplere debet. Sicuti ergo cibus ac potus inserviunt corporis sanitati conservandæ, ita quoque vestimenta destinantur defensionis corporis adversus tempestatum injurias, ne periculum inde immineat sanitati. Quare quemadmodum in capiendo cibo & potu sanitatis habenda est potissimum ratio, ut ea tanquam finis principalis intendatur, nec admitatur finis quidam alius, nisi cum illo simul obtineri possit; ita quoque vestimentorum usus primario sanitatem tanquam finem respicit, nec finis quidam alius probatur, nisi quatenus cum illo una obtinetur. Utrobique necessitatis est, ut sanitatis conservatio intendatur; si qua præterea intenduntur, ea saltem licita & magis arbitrii sunt.

§. 299.

Qui vestimentorum cura perfungi vult, considerare tenetur, *num De cura vestimentorum sint aptæ ad corpus contra injurias tempestatum tuendum, & ad partes obscenas velandum, ac præterea commodæ agentis ad id, quod iis observanda, indutus agere debet.* Homo enim vestimentis corpus munire debet adversus injurias tempestatum (§. 445. *part. 1. Jur. nat.*), iisque partes corporis obscenas velare (§. 448. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum obligatio naturalis sit necessaria & immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. præf. univ.*); officio nostro satisfacturi uti debemus vestibus aptis ad corpus contra injurias tempestatum tuendum & obscenas corporis partes velandum. Et quoniam vestes quoque commodæ esse debent agentis ad id, quod iis indutus agere tenetur; ad hanc quoque commoditatem animum attendere debemus. Quodsi ergo cura vestimentorum perfungi volumus, considerare tenemur, num sint aptæ ad corpus contra injurias tempestatum tuendum & ad partes obscenas velandum, ac præterea commodæ agentis ad id, quod iis indutus agere debet.

Cum cura vestimentorum sit pars curæ corporis, ideo hic saltem docemus, quænam de iis observanda, quatenus corporis curam nobis injungit lex naturæ. Notum est, in Jure naturæ distingvi debitum a licito (§. 170. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Illud tantæ necessitatis est, ut, si contrarium facias, pecces (§. 440. *part. 1. Phil. præf. univ.*): in hoc magis regnat arbitrium humanum, quamvis hic quoque nil fieri debeat sine ratione sufficiente, ac inprimis cavendum sit, ne ex accidente quicquam committatur, quod quodammodo contra officium quoddam est, consequenter ne vestimentorum usus vitii cujusdam labe inficiatur (§. 322. *part. 1. Phil. præf. univ.*). In præsentī itaque non aliud quæritur, quam quidnam circa usum vestimentorum in se spectatorum sit debitum, & per consequens quales esse debeant vestes, ut cura corporis rite per-

perfungamur. Corpus conservare debemus, ideoque ad hunc finem dirigere quoque tenemur usum vestimentorum. Quamobrem qui quameunque ob rationem vestibus corpus adversus injurias tempestatum sufficienter non munit, sed alias ad hunc finem consequendum parum aptas præfert; is non modo facit, quod rationi adversatur, verum etiam peccat. Nocet sanitati, aut saltem periculo eidem nocendi sese exponit. Non est quod objicias exemplum hominum, qui nudi incedunt: in illis enim regionibus, quas incolunt, non eam experiantur æris inclementiam, quæ sanitati insidias struit. Conspectus membrorum obscænorum corporis irritamentum libidinis est (§. 447. part. 1. *Jur. nat.*). Nemo est qui nesciat, quam proni sint plerique homines in libidinem. Tanto major itaque esse debet sollicitudo, ne irritamentis libidinis concedatur locus. Quamvis vero gentes barbaræ actibus prolusoriis accendere non soleant libidinem, quemadmodum apud moratiores usu venit, quæ in voluptatibus corporis intendendis ratione abutuntur, quemadmodum etiam in aliis vitiis contingit, ideoque partibus obscænis non accensent, quæ nos iisdem annumeramus; non tamen in eo standum est ipsarum moribus, sed potius nostris. Vide, quæ jam alias monuimus (*not. §. 447. part. 1. Jur. nat.*). Quod si vestes fuerint parum commodæ, non solum in agendo nobis creant molestiam, quam evitare poteramus, ideoque etiam debebamus (§. 451. part. 1. *Jur. nat.*); sed & haud raro actiones culposas efficiunt, quas vitare obligamur (§. 299. part. 1. *Jur. nat.*). Cum culpæ vitatio non adeo facilis sit, id quod nemo negaverit, qui ad ea, quæ culpa fiunt, indies animum advertit; absurdum quoque est nulla urgente necessitate vitatorem culpæ per se difficilem reddere adhuc difficiliorem. Ex propositione præsentē itaque dijudicanda est moralitas usus vestimentorum in se spectatorum. Pendet ea potissimum ab obligatione conservandi sanitatem. Atque hinc intelligitur, quanti sit momenti, & per consequens mores esse pessimos, quibus quidpiam in contrarium introductum.

ductum. Ipsa autem hæc moralitas nos impellere debet ad curam vestimentorum stricte observandum.

§. 300.

Qui putant, vestimentorum usum in se prorsus indifferentem esse, contrarii convincendi sunt ex Jure naturæ. Etenim qui putant vestimentorum usum in se indifferentem esse, ita ut per se tollendo sit, quales sint vestes, illi vel ignorant, qualis esse vestimentorum debeat vestimentorum usus, aut eum in dubium vocant. Quamobrem cum in Jure naturæ demonstretur, usum vestimentorum, qui intendi debet, hunc habere finem, ut corpus contra injurias aëris defendatur, & per consequens sanitas conservetur (§. 446. part. 1. Jur. nat.), partes obscenæ velentur (§. 449. part. 1. Jur. nat.), & quod præterea commodæ esse debeant agenti ad id, quod vestibus indutus agere tenetur (§. 452. part. 1. Jur. nat.); veritatum harum convincendus est, ut ab ignorantia & dubitatione liberetur. Agnita nimirum obligatione, quæ a lege naturali venit, & immutabilis est (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.), non amplius indifferens ipsi videbitur, utrum veste hujusmodi, vel alia utatur.

Equidem ipsa inclementia aëris hominibus persuadet, ut cogitent de vestibus, quibus corpus adversus injurias tempestatum defendant; non tamen hoc sufficit in Moralibus, nec hoc modo tollitur opinio de indifferentissimo vestimentorum. In Moralibus nimirum omnia facere debemus cum sensu officii & animo obediendi Deo. Quamobrem necesse est, ut agnoscamus nos ad hoc faciendum lege naturali esse obligatos (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.) & Deum velle, ut faciamus (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), & actio recta, qualis esse debet omnis actio humana (§. 189. part. 1. Phil. pract. univ.), requirit motivum ab intrinseca actionum bonitate desumptum (Wolffii Ethica Pars IV.)

(§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Physica vero necessitas, qua quis adducitur ad usum vestium aprarum ad tuendum corpus adversus injurias aëris, vestes istiusmodi saltem suadet tanquam medium evitandi molestias, quas creat inclementia aëris, & quas num ferre velimus, an nolumus, arbitrii nostri esse existimat. Absit itaque, ut sibi persuadeas, ad moralitatem ut animus advertatur necesse non esse. Consultum est, ut ea nobis in memoriam revocemus, quæ de puritate animi demonstrata sunt (§. 599. & *seqq. part. 2. Eth.*). Neque existimandum est, quasi quoad animum perinde sit, siue hujusmodi veste utaris sola necessitate physica permotus, siue attempta moralitate. Diversitas status animæ dependet a motivis, quæ non saltem expresse, sed etiam tacite influunt in actionem: quo etiam referendus est influxus officiorum erga Deum, qui quantum variet statum hominis internum ex iis constat, quæ in parte tertia abunde demonstravimus. Statum istum experiri præstat, quam prolixè a nobis describi. Convictio a priori, cognitis licet ac perspectis omnibus causis, nondum sufficit, ut dulcedinem ejus degustet inexpertus. Veniendum est in rem præsentem, & omni animi contentione in consequendo summo bono progrediendum, ut indies omnium facultatum usus, qui requiritur ad omnimodam actionis rectitudinem indeque pendentem puritatem animi, magis magisque perficiatur.

§. 301.

De decoro in vestibus observando. Qui decorum in vestibus observare vult, considerare tenetur tam statum internum animi, quam statum suum externum, & inquirere, quanam inde ratio reddi possit, cur vestes tales esse debeant, dandumque etiam in his moribus est, quantum salvis officiis fieri potest. Quoniam hominem decent vestes statui interno animi & statui externo ipsius convenientes (§. 453. *part. 1. Jur. nat.*), dedecent vero, quæ siue statui animi interno, siue statui

statui hominis externo disconveniunt (§. 454. *part. 1. Jur. nat.*); ratio, cur vestes tales esse debeant, petenda est partim a statu animi interno, partim a statu hominis externo (§. 194. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui decorum in vestibus observare vult, considerare tenetur tam statum animi internum, quam statum suum externum, & inquirere, quænam inde ratio peti possit, cur vestes tales esse debeant. *Quod erat unum.*

Enimvero cum opinione hominum introduci solear decorum, sine ullo rationis consilio, ut nonnisi casu contingat, id esse rationale, seu statui hominis sive interno, sive externo convenire, constet autem opinionem hominum, qua mores introducuntur, esse tyrannum, ut contemptui pateant mores eidem contrarii; præter decorum naturale, quod quomodo observari possit, demonstravimus *n. 1.* datur etiam arbitrium, quod opinio hominum effinxit & mores approbant. Quoniam itaque fieri potest, ut sinistra aliorum judicia nobis noceant, quod tamen præcavere debebamus, quantum in nobis est (§. 493. *part. 2. Jur. nat.*); dandum utique in observando decoro in vestimentis moribus est, quantum salvis officiis fieri potest, utpote inviolabilibus (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quod erat alterum.*

Indicamus saltem fontes decori, ad specialia vero non digredimur, singula excussuri, quæ in statu hominis sint expendenda, ut pateant rationes decori. Indicavimus jam quædam alias (*not. §. 453. part. 1. Jur. nat.*), quæ lucem quandam effundunt, quando propositionem præsentem applicare volueris in casu dato, & inferius, quando de usu rerum acturi sumus, particularia in medium proferemus. Decorum duplex est: aliud naturale, quod in natura & statu hominis rationem agnoscit, aliud vero arbitrium, quod solis

moribus opinione hominum introductis nititur. Cum detur lex naturalis decori (§. 204. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quamvis vulgo non agnoscat; decorum naturale observare debemus, ut actionibus nostris nihil inhæreat, quod jure possit reprehendi. At decorum arbitrarium tum demum observandum, si illatis officiis observari potest, neglectus vero nobis officit. In statu naturali homines omnes æquales sunt, ideoque tum nulla datur diversitatis vestium ratio, ut decorum, vel indecorum habeatur, si quis hac vel alia veste utitur: at in statu civili personarum inæqualitas introducta, unde non minus naturale quoddam decorum manat, quam arbitrarium effingitur. Cumque mundum regi opinionibus nullibi magis valeat, quam in statu civili; ideo quoque in statu civili tantum dantur opinionibus, quantum salvis officiis fieri potest, immo ipsa officia haud raro nobis imponunt necessitatem tyranno huic parendi. Dabitur inferius occasio apertius de his dicendi. Cum hoc loco de usu vestium saltem agamus, quatenus ad sanitatem tuendam requiritur; ad ea jam non digredimur, quæ de vestibus alio respectu observanda sunt.

§. 302.

*De ornatu
in vestitu li-
cito.*

In vestitu observare licet ornatum. Etenim corpus ornare licitum (§. 490. *part. 1. Jur. nat.*), & homini jus est ad ea, quæ ornamentis parandis inserviunt & ad eos actus, quibus parantur, & quos requirit eorum usus (§. 493. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum constet, ornamenta quoque, quæ scilicet tantummodo corpori ornando, non vero regendo, qui vestium usus est, inserviunt (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*), vestibus accedere posse, vel etiam inseparabiliter inhæcere; quin in vestitu observare liceat ornatum, dubitandum non est.

Vestes

Vestēs ab ornamentis optime distinguunt Romani, quod illa tegendo, hæc ornando corpori inserviant (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*). Vestes igitur carere non debent ea aptitudine, quam in ipsis urget lex naturæ. Aptæ nimirum esse debent ad tegendum corpus, ut & contra injurias aeris defendatur, & partes oblectare velentur (§. 450. *part. 1. Jur. nat.*). Illud convenit conservationi sanitatis; hoc præcavet irritamenta libidinis. Vestibus itaque homini consulitur, ut sit mens sana in corpore sano, in quantum ab iis auxilium sperandum. Qui huc animum advertentes a vestitu omnem ornatum sive accessorium, sive insitum removere, a scopo utique aberrant & nimis austeri morum censes sunt. Non perpendunt jus hominis ad ornatum corporis, quod facit, ut vestibus accedant licite ornamenta, vel etiam ipsæ vertantur in ornamenta. Vestes sunt necessitatis, quatenus conducunt sanitati; si ornamenta accedunt, aut in ornamenta vertuntur, sunt libertatis, quatenus conducunt pulchritudini artificiali. Libertatem tamen hanc regunt officia, ne eadem abutaris, sicque quod per se licitum erat labe quadam inficiatur ab eo, quod illicitum est.

§. 303.

Cura pulchritudinis virtutis est. Etenim homo obligatur *An cura pul-*
ad pulchritudinem naturalem conservandam (§. 482. *part. 1. Jur. nat.*), atque pulchritudo artificialis, quæ defectum *ad pulchritudinis*
naturalis supplet eamque augeat (§. 484. *part. 1. Jur. nat.*), pro-
hibita non est (§. 485. *part. 1. Jur. nat.*); ideoque non illicita *virtutis sit.*
(§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo ad eam non negli-
gendam homo obligatur, si in statu ipsius externo, vel in-
terno continetur aliqua ejus ratio (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*).
Quamobrem qui pulchritudinem corporis curæ habet, actio-
nes suas legi naturæ convenienter determinat. Quoniam
itaque habitus actiones suas legi naturæ convenienter deter-

minandi virtus est (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & per consequens cura, quæ ad eas sic determinandas adhibetur, virtutis; cura pulchritudinis virtutis est.

Nullus dubito fore quam plurimos, quibus nimis paradoxum, immo prorsus absurdum videbitur, curam pulchritudinis ad virtutem referri, præsertim si ea ultra conservationem naturalis ad ipsam artificialem extendatur. Quemadmodum autem variæ sunt hominum de pulchritudine in genere, tum inprimis de pulchritudine corporis artificiali opiniones, & quando quæritur, utrum cura pulchritudinis corporis ad ipsam artificialem extensa sit virtutis, nec ne, de obligatione naturali & virtute non omnes eadem sentiunt; ita quoque diversæ admodum sunt rationes, ob quas propositio præcis vel paradoxa, vel absurda censetur, ut infiniti foret laboris, si in singulas inquirere easque refellere vellemus. Consideranda saltem sunt, quæ de pulchritudine tam naturali, quam artificiali demonstravimus & annotavimus (§. 482. & seqq. part. 1. *Jur. nat.*) & ponderanda principia, quibus in demonstrando utimur, ut sufficienter intelligatur, quænam ad legem præceptivam, quænam ad permissivam sint referenda, nec obligatio cum jure confundatur, atque tum per se cadent omnes objectiones, quæ moveri possunt. Evanescentibus rationibus evanescent quoque opiniones, quæ iisdem nituntur. Pulchritudo naturaliter amorem concitat. Placent enim quæ pulchra sunt (§. 543. *Psyche. empir.*). Quod vero placet amorem concitat (§. 649. *Psyche. empir.*). Cum res inanimatas amemus, quatenus ex ipsis voluptatem percipimus (§. 657. *Psyche. empir.*); res quoque inanimatas, quas amamus, nobis placent (§. 542. *Psyche. empir.*), ideoque quatenus pulchræ nobis videntur (§. 543. *Psyche. empir.*). Equidem cum non eadem placeant omnibus, sed quod uni placeat alteri displicet, aut saltem minime placet, ut ideo suum cuique pulchrum dici sueverit; haud pauci sibi persuadent, non dari pulchritudinem, nisi quam hominum opinio rebus affin-

affingit. Sed hoc periude est ac si quis contenderet, nihil esse bonum, nisi quod opinione hominum pro bono habetur, quia quod uni videtur bonum, id alteri non videtur. Ratio boni sufficiens in ipsa rerum natura laetetur, & eadem est cum ratione pulchritudinis, quamvis alio respectu considerata. Quemadmodum itaque aliud est bonum verum, aliud apparens, nec quod quædam bona sint apparentia ideo non ullum est verum; ita quoque alia sunt vere pulchra, alia nonnisi apparenter talia, nec quod quædam pro pulchris habentur, quæ non sunt, inde sequitur, ut nihil sit vere pulchrum. Sed hæc satis superque explicavimus, cum notiones pulchritudinis (§. 542. & seqq. *Psych. empir.*) atque boni evolveremus (§. 554. & seqq. *Psych. empir.*). Conferenda etiam sunt, quæ de pulchritudine naturali corporis humani demonstravimus (§. 479. 480. *part. i. Jur. nat.*). Amor pulchritudinis naturalis hominibus facile persuasit artificialem. Tendit enim amor rerum inanimatarum, si ornari possunt, ad eas ornandas (§. 294. *part. 2. Eth.*). Corpus vero humanum, quatenus spectatur tanquam pulchrum, spectatur per modum rei inanimatæ, cum vitæ in pulchritudine, multo minus rationis, qua homo a brutis differt, nulla habeatur ratio. Observamus hoc in gentibus maxime barbaris, illis ipsis, quæ nudæ incedunt. Quamvis enim vestes non curent, ornamenta tamen non insuper habent. Non est quod obiecias absurditatem ornamentorum, quæ nostro iudicio corpus magis deformant, quam pulchritudinis speciem quandam conciliant. Valent enim hic, quæ modo diximus, de differentia pulchritudinis veræ & apparentis. Multæ sunt rationes, quæ gentibus moratioribus notionem pulchritudinis, quamvis ea revera apparens sit, ad veram tamen propius accedentis insinuant & his ipsis ornamentis, quæ a ratione maxime aliena sunt, speciem quandam conciliant; qua ornamenta gentium barbararum carent. Si quis in rationes ornamentorum inquirere voluerit, modo in perferutandis moribus satis fuerit versatus, principii psychologicis sufficienter instructus, nec præjudica-

judicatarum opinionum, quæ mentem fascinarunt, ignarus, facile perspiciet, cur ornamenta gentium barbararum ab ornamentis cultiorum adeo differant, & quælibet justo pretio æstimabit. Multa patebunt, quæ nunc in abyssis latent, quando rectam philosophandi viam ingredientur, qui animum ad philosophandum appellant, nec omnem in sensu fiduciam collocaturi sunt, quemadmodum faciunt, qui omni scientiæ extra Mathesin interitum minantur.

§. 304.

Quid in pulchritudine artificiali spectandum.

In pulchritudine artificiali spectatur potissimum decorum, & ratio moris habetur, quantum salvis officiis fieri potest. Etenim ad pulchritudinem artificialem non negligendam obligamur, quantum scilicet in potestate est (§. 176. part. 1. Jur. nat.), si in statu ejus externo, vel interno contineatur aliqua illius ratio (§. 487. part. 1. Jur. nat.). Decet autem pulchritudo artificialis hominem, si in statu hominis externo vel interno contineatur aliqua ratio hujus pulchritudinis (§. 486. part. 1. Jur. nat.). Quamvis itaque ornamenta, quæ corpori pulchritudinem artificialem conciliant (§. 476. 492. part. 1. Jur. nat.), sua etiam gaudeant pulchritudine, cum tamen hic agatur de ipsorum usu; in pulchritudine artificiali potissimum spectatur, quod hominem decet, sive decorum (§. 194. part. 1. Phil. pract. univ.). *Quod erat unum.*

Quoniam vero ornamenta corporis opinione hominum introducuntur, seposito tantum non semper rationis consilio, & usus eorum in morem abit, cum plerique omnes ad similitudinem aliorum vivere consueverint; in pulchritudine artificiali habendam quoque esse rationem moris, quantum salvis officiis fieri potest, eodem modo demonstratur,

tur, quo idem de decoro in vestitu observando ostendimus (§. 301.). *Quod erat alterum.*

Pulchritudo artificialis corpori humano conciliatur ornamentis, quæ vel vestibus insita sunt, aut adhærent, vel ab iis separata per se subsistunt. Et illa spectantur vel in materia, vel in forma vestium, aut earum accessoriis, quæ salva vestium substantia abesse poterant. Gentes, quæ nudæ incedunt, cum vestium usu carcant, nisi quatenus ad eas referri possunt tegumenta genitalium, ornamentis separatis utuntur. Sed ubi vestes in usu sunt, utrumque ornamentorum genus obtrinet. Ornamenta vero duplici modo spectantur, vel tanquam res artificiales, sine respectu ad usum, quem habere debent, vel tanquam ornamenta corporis humani, ubi potissimum attenditur usus, quem habere debent, nimirum ut pulchritudo corpori concilietur, quam a natura non habet. Rebus artificialibus qua talibus sua comperit pulchritudo, partim a qualitatibus materiæ, partim ab arte artificis, qua materiam specificavit, seu formam eidem induxit, dependens. At hæc per se non facit ad pulchritudinem artificialem corporis, nec cum hac confundenda, quamvis vulgo confundi soleat. Neque enim omnia, quæ in se pulchra sunt, vera etiam corporis ornamenta sunt, seu ipsi pulchritudinem conciliant: id quod subinde etiam a vulgo observatur, quemadmodum satis indicant judicia de ornamentis lata. Negari tamen quoque non potest, pulchritudinem ornamentorum, quam tanquam res artificiales habent, si ad pulchritudinem artificialem accedunt, eandem augere. Quodsi homines omnia in rationis trutina suspenderent, ut in minimis quoque ejus ductum sequerentur, singula, quæ diximus & quæ hisce similia addi poterant, siquidem ex instituto telam hanc pertexere nobis propositum esset, accurate observarent, ita ut in ipsa quoque oratione corporis nihil committeretur, quod sit a ratione alienum ejusdemque tribunal horreat. Sed nondum est ea felicitas seculi, ut rationis imperio sese sub-

(*Wolffii Ethica Pars IV.*)

K k k

jiciant

jiciant homines in eo genere actionum, quæ virtutem propius tangunt, & quarum cum ratione convenientiam urget salus humani generis. Quamobrem facile iis condonandum, si in decoro ipsorum mores rigorem rationis non ferant, nisi casu felici in convenientiam cum ea inscii incidant. Aberrationum causæ ex lacubris & recessibus in animis eorum eruendæ: quod sane majoris laboris est, quam forsitan putatur. Multæ sunt præjudicatæ opiniones, quæ altas in mente radices egerunt, & tacite in judicia inventorum ornamentorum de pulchritudine influunt, atque non minus in judicium eorum, quibus eorundem probantur usus, ut taceam vitia, quorum etiam in eo sunt haud raro suæ partes, & ipsæ subinde opiniones istæ altius repetendæ. Theoria igitur ornamentorum rationalis, qualis convenit Ethicæ, scientiæ morali, nunc quidem magis esset curiositatis, quam utilitatis, cum in decoro nos componere debeamus ad mores receptos, quantum salvis officiis fieri potest (§. 304.). Cumque pulchritudo, quæ ornamentis tanquam rebus artificialibus per se inest, ab arte artificis ea facientis, non vero a potestate iisdem utentis dependeat; theoria ipsa specialis tam conditoris operam, quam usum ejus in eligendo eluderet. Non tamen propterea prorsus inutile existimari debet id, cujus usus non statim obtineri, aut prævideri potest. Multa, cum primum deteguntur, videntur inutilia & oblectamenti curiosorum accensentur, quorum tamen successu temporis, dum in veritate indaganda ulterius progrediuntur curiosi, maxima deprehenditur utilitas. Sola Mathematica plura suppeditat exempla, modo ad talia animum advertant qui eidem operam navant, & memini Dn. de *Tschirnhausen* in Medicina Mentis dedisse alia, quæ ad tollendum præjudiciam inutilitatis veritatem faciunt. Multi sunt usus rerum, quos prævidere non datur, sed qui denum innotescunt, ubi eæ nobis fuerint cognitæ, & sæpe occasio usum inexpectatum nobis insinuat, de qua nunquam cogitavimus, nisi hæc veluti sponte sua se obtulisset.

§. 305.

Qui putant pulchritudinem corporis sive naturalem, sive artificialem non posse esse objectum obligationis naturalis, perpendere te dubitat, num sententur, conservationem pulchritudinis naturalis fluere ex principio pulchritudinis Juris naturæ, determinatione nimirum actionum liberarum per eas sit objectum dem rationes finales, per quas naturales determinantur & in pulchritudine artificiali spectari decorum naturale, quod lex natura urget. naturalis.

Quodsi enim quis putet, pulchritudinem corporis sive naturalem, sive artificialem non posse esse objectum obligationis naturalis, contrarii convincendus est. Quod igitur attinet pulchritudinem naturalem, nos ad eam conservandam obligari ostendimus (§. 482. part. 1. Jur. nat.). Ad veritatem demonstrandam sumimus, actiones liberas per easdem rationes finales determinandas esse, per quas determinantur naturales: quod esse genuinum principium legum naturalium evicimus (§. 179. part. 1. Phil. pract. univ.). Quod igitur ex hoc principio inferitur, id esse Juris naturalis dubitandum non est. Quamobrem cum obligatio naturalis sit, quæ a lege naturæ venit (§. 141. part. 1. Phil. pract. univ.); conservationem pulchritudinis naturalis non minus esse objectum obligationis naturalis, quam sanitatis conservationem (§. 393. part. 1. Jur. nat.), intelligitur. Quod erat unum.

Quod attinet porro pulchritudinem artificialem, qua defectus naturalis suppletur eademque augetur (§. 484. part. 1. Jur. nat.); in ea spectatur decorum (§. 304.). Enimvero datur decorum naturale (§. 194. 196. part. 1. Phil. pract. univ.), & ad hoc observandum obligamur (§. 203. part. 1. Phil. pract. univ.), immo obligatio ad observantiam decori, quemadmodum ex demonstratione apparet (§. cit.), ex eodem principio deducitur, ex quo fluit obligatio naturalem pulchritudinem

dinem conservandi. Eodem igitur, quo ante *n. i.* modo porro intelligitur, pulchritudinem artificialem esse objectum obligationis naturalis, ad quam non negligendam nos obligari, quatenus decorum naturale ipsi inest, ostendimus (§. 487. *part. i. Jur. nat.*). *Quod erat alterum.*

Quæ de obligatione pulchritudinem naturalem conservandi & de artificiali non negligenda hic dicuntur, iis equidem sufficiunt, qui ad convincendum apti sunt; sed qui ea obiter saltem inspiciunt, iis non persuaseris, ne a pulchritudine sive naturali conservanda, sive artificiali non negligenda omnem obligationem removeant, nec utramque parum curent. Etenim si quem vi demonstrationis convincere volueris, demonstratio eo usque continuanda, donec in syllogismis, qui eam ingrediuntur, perveneris ad præmissas ei certas, vel, ubi in principiis adhuc hæret, ad definitiones, axiomata & experientias indubitatas (§. 991. *Log.*): id quam difficile sit, ex analysi demonstrationum patet (§. 992. *Log.*), quæ successivam assensus generationem manifestat. Quamobrem diximus in propositione ea, unde pender obligatio, esse expendenda, consequenter omnem dandam esse operam, ut & certitudinem principiorum demonstrandi & rectam demonstrationum formam agnoscas. Alterutrum enim si deficiat, non eradicabitur opinio de nullitate obligationis quoad pulchritudinem. Ut vero quis aptus sit, qui convincatur, eam asferre debet ad demonstrationem attentionem, ut agnoscat nullum principium sumi, quod non sit certum, nec a forma demonstrandi aberrari (§. 998. *Log.*). Hæc autem aptitudo homini naturaliter non inest, sed studio acquirenda, & in eo supponitur, qui quæ demonstrantur perpendere debet. Quamobrem qui omnia perpendere vult, quemadmodum necesse est, Philosophiæ practicæ universalis theoriæ, quæ in parte prima traditur, operam debitam navare tenetur & ex jure naturali addere, quæ in demonstrationem ingrediuntur. Ut vero facias, quantum datur, ad reductionem ad caput commune consu-

confugiendum & argumentis suavoriis utendum, quæ pro diversitate subiectorum variant. Ita nemo non agnoscit, pulchritudinem naturalem esse bonum aliquod physicum, idque Deo acceptum ferendum, & pulchritudinem artificialem, si ea recte se habeat, supplere defectum naturalis, ita ut propter hanc nobis placeat, qui propter illam non placeret, aut magis placeat, quam propter illam solam. Quoniam amor concitatur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*), non exiguum momentum in praxi morali habet pulchritudo, quæ efficit, ut placeamus aliis. Cumque Deus amoris vinculo conjungi velit animos hominum; medium hoc ad hunc finem obtinendum ipsa voluntate divina constitutum esse haud difficulter agnoscitur. Quodsi ergo Deus vult ut contendamus ad finem, voluntati quoque ejus convenit, ut mediis utamur licitis & siquidem ipse medium dedit, idem quoque conservare studeamus. Atque ex hoc ipso clarius jam intelligitur, de quo forsân dubitare quis adhuc poterat, actus ad pulchritudinem naturalem conservandam & ad artificialem conciliandam requisitos per easdem rationes finales determinari, per quas naturales determinantur, quæ in pulchritudinem naturalem influunt. Et quoniam nemo non facile largitur, pulchritudinem naturalem facere ad perfectionem corporis, ad quam tendere debent actiones liberæ (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eadem facilitate hinc agnoscitur obligatio ad pulchritudinem conservandam, qua agnoscimus obligationem conservandi sanitatem. Ea qui considerat, pulchritudinem non adeo vili pendet, ut absurdum existimet eam obligationi naturali subesse. Non parum juvat, ut sedulo observemus, quomodo homines commendet pulchritudo tam naturalis, quam artificialis, in qua decorum naturale elucet, quod a vitiis influxu immune, qui effectum pulchritudinis impedire poterat. Quamvis enim istiusmodi observationes vulgares sunt, merentur tamen attentionem mentis acie pollentium, cum in iis, quæ vulgariora sunt, haud raro profunda lateant, quæ in apricum pro-

producentur, si rite considerentur, ita ut ex iis plurimum sapere discamus.

§. 306.

Quenam

conservatio

pulchritudi-

nis naturalis

requirat.

Qui pulchritudinem naturalem conservare vult, observare debet casus, in quibus symmetria vel eurythmia, quæ in corpore spectatur, violari, partium externarum corporis figura, color aliæque qualitates sensibiles immutari possunt. Pulchritudo enim corporis dependet ab eurythmia & symmetria (§. 479. part. 1. Jur. nat.) & a partium externarum figura, colore aliisque qualitatibus sensibilibus (§. 486. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem pulchritudo tamdiu subsistit, quamdiu in hisce omnibus nihil immutatur, vitium vero nunc majus, nunc minus contrahit, prouti hæc, vel ista ceteris subsistentibus mutantur. Quodsi quis mutationem præcavere velit, necesse est ut ipsi perspectæ sint causæ, quæ mutationem inducere possunt, aut saltem casus, in quibus aliqua mutatio accidere potest, ut nimirum constet, an in potestate nostra sit mutationem vitare. Quodsi ergo pulchritudinem naturalem conservare velimus, cum theoria pulchritudinis humanæ huc usque in desideratis sit, ideoque aliter quam experientia nobis consulere nequeamus, observare tenemur casus, in quibus symmetria vel eurythmia, quæ in corpore spectatur, violari & partium externarum corporis figura, color aliæque qualitates sensibiles immutari possunt.

Pulchritudinem esse mutabilem in vulgus notum est, ut ideo contingat, ut ei tanquam rei caducæ perexiguum pretium, immo fere nullum statuunt, qui supra vulgus sapere volunt. Accedit, quod plerique omnes, cum in notione pulchritudinis confusa acquiescant, nec partium pulchritudinem a pulchritudine totius corporis distinguant, nisi quædam
ad

ad pulchritudinem pertinentia attentionem in se trahant, eam potestati nostræ prorsus subtrahant, quasi tota a casu dependeat, in quem nobis nulla potestas est. Quo major enim ignorantia est, & quo minus res disceuntur, eo magis extra potestatem nostram esse putantur. Non omnia, quæ vulgaria existimantur, statim per se in oculos incurrunt, ut nulla discussione opus sit. Quodsi ergo iudicium deproperare nolumus, necesse est, ut notionem pulchritudinis distinctam habeamus (§. 479. 480. *part. i. Jur. nat.*), quæ proderit tum ad pulchritudinem, quæ nobis euidam inesse videtur, accuratius dijudicandam, tum ad casus observandos, in quibus eidem insidiæ struuntur, tum denique ad definiendum, in quantum pulchritudinis conservatio in potestate nostra sit, in quantum non sit. Atque hæc omnino prærequiruntur, si quis animum ad theoriam pulchritudinis naturalis eondendam animum appellere deereverit. Cum pulchritudini agnoscendæ lucem quoque affundat deformitas, quæ eidem opponitur; proderit etiam attentius considerare deformitatem, ob quam nobis persona quædam displiceat, & inquirere in rationem, eui displiceat, ut appareat, tum quæ absunt, ideoque desiderantur, quo minus sit pulchra, tum quæ adsunt, ideoque deformitatem faciunt: id quod etiam juvabit disquisitionem de mutabilitate pulchritudinis. In ejus mutationem influit læsio membrorum externorum corporis, influunt etiam morbi. Quatenus igitur in potestate nostra est vitare læsionem membrorum & præcavere morbos, in nostra quoque potestate est conservare pulchritudinem naturalem. Obligatio vitandi læsionem membrorum, consequenter integritatem eorum conservandi, & præcavendi morbos, consequenter sanitatem tuendi, facile admittitur, nec quisquam in dubium eam vocare ausit, nisi insanire velit. Quamobrem in hoc casu pulchritudinem naturalem conservandi obligationem negare nequit, quæ in illa continetur, nec ab eadem separari potest. Et quo intimius pulchritudinem naturalem inspexeris, eo magis quoque videbis, quemadmodum
ejus

ejus conservatio cum aliis officiis cohaereat, quæ extra omnem dubitationis aleam posita sunt. Hæc si agnoscuntur & perpenduntur, tanto minor erit difficultas agnoscendi obligationem conservandi naturalem corporis pulchritudinem, quæ adeo absurda videbatur, nec tantilla habebitur amplius, sicuti ante, quando nexus cum sanitate corporis & integritate membrorum externorum nondum perspectus erat, & vitiorum influxus in mutationem pulchritudinis ignorabatur. Quousque extendatur cohesio conservationis pulchritudinis cum conservatione sanitatis & integritatis membrorum, & num causæ quædam aliæ, quæ mutationem inferunt pulchritudini, tacite quoque influant in sanitatem, tum demum patebit, quando exacta pulchritudinis naturalis theoria prostabit, qua in apri- cum producenda, quæ in occulto latent. Observanda hæc sunt, ne nimia scrupulositate utamur in admittenda obligatione naturali conservandi pulchritudinem, quando eam saltem in se spectamus citra nexum cum sanitate.

§. 307.

De præjudicio, quasi Qui putant pulchritudinem artificialem magis decere fœminas, quæ aliis carent, quibus se commendunt, quam viros, quorum alia pulchritudo sunt merita, quibus se commendant aliis; perpendere tenentur, non artificialis minus operam dandam esse fœminis, ut iis virtutibus excellent, quæ mulieres, non sexum suum ornant, quam viris, hoc tamen non obstante non negligi viros deceat. gendam esse pulchritudinem artificialem, quatenus ea urget decorum, nimiam autem non minus in fœminis, quam in viris reprehendi, etsi nimietas utrobique non eandem habeat æstimationem. Virtutes tam intellectuales, quam morales ornamenta animi sunt, & habitus facultatis locomotivæ, qui illarum exercitio inferviunt, ornamenta hominis, quatenus ad animam & corpus simul referuntur. Cumque virtutem colere debeamus, quatenus homines sumus, obligatione naturali, quæ ex lege naturæ venit (§. 141. part. 1. Phil. præf. univ.), cui actiones suas

suas conformiter determinare virtutis est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), rationem sufficientem habente in ipsa essentia & natura hominis (§. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ornamenta ista non minus fœminas, quam viros decent (§. 332. *part. 1. Theol. nat.*). Et quamvis virtutes intellectuales, si materialiter spectentur, pro diversitate negotiorum varient, quæ vel fœminarum, vel virorum sunt, varient quoque habitus facultatis locomotivæ, eædem tamen non minus sexum muliebrem ornant, quam viros. Neque diffitendum, virtutes tam fœminas, quam viros magis ornare, quam ornamenta corporis, ut, cum a quolibet facile concedatur, nisi vel fuerit prorsus rudis; vel præjudicatis opinionibus mentem præpeditam habeat, ne quod obvium est cernere possit, aut velit, prolixè demonstrari non sit opus. Ast non repugnat, ut hisce ornamentis instructus corpus quoque ornet, quantum decorum exigit, ideoque uno posito non tollitur alterum. Quamdiu vero leges naturales non colliduntur (§. 206. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec exceptioni locus est (§. 207. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Pulchritudo artificialis non ratione caret, quippe tum demum non negligenda, si in statu nostro interno vel externo contineatur ejus ratio (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*), quæ non minus fœminis, quam viris attendenda, utpote qui ex æquo lege naturæ utrique tenentur. Atque hinc patet, quid nimium censendum sit in pulchritudine artificiali. Quoniam tamen pulchritudo artificialis supplet defectum naturalis & eam auget (§. 484. *part. 1. Jur. nat.*), in nimietate dijudicanda attendendum quoque est, num artificialis ita in se trahat oculos, ut a naturali prorsus avertatur omnis attentio: quo respectu *Vitruvius* dixit nimium ornatum corrumpere ædificium. Accedit, quod ornatus nimius confundat visum, ut

(*Wolffii Ethica Pars IV.*) LII minus

minus placeat confuse, quam parcius distincte perceptus, quemadmodum satis experimur. Quoniam ratio pulchritudinis artificialis, quatenus hominem decet, a statu ipsius sive interno, sive externo petenda (§. 487. *part. 1. Jur. nat.*), quem non esse per omnia utrobique eundem haud difficulter patet, si ad eum distincte considerandum animum appellimus; nimietas quoque non eodem modo æstimanda in pulchritudine artificiali virorum atque sæminarum. Quod si hæc omnia satis perpendantur, quantum a vero aberretur, si quis putet, pulchritudinem artificialem magis decere sæminas, quam viros; quorum alia sunt merita, quibus se commendant aliis, quam ut studeant placere aliis ornando corpus, ideoque illam parum curet, immo contemptui habeat; errorem suum facile agnoscet, nec quod virtutis est (§. 303.) inconsideratæ mulierum temeritati tribuet.

Negari non potest, in ornamentis, quibus corpori pulchritudinem conciliare student homines, magnam deprehendi temeritatem, & nimiam iisdem curam haberi, immo complura vitia iisdem ali, de quibus postea dicemus. Neque etiam negari potest, majus iisdem pretium statui, quam debebat, & ipsam curam pulchritudinis in vitium degenerare & neglectum ornamentorum animi parere. Hæc sane causa est, ut, qui acutiores sunt atque vident quantum in hisce sit inane, pulchritudinem artificialem parum curent, cumque mulieres potissimum ornamentis ultra modum delectentur, & vix rei ulli majorem curam quam illis impendant, hebetudini mentis ipsarum hoc tribuentes a viro alienum esse debere judicant, quod in illis tolerandum. Enimvero hi ad mores sæminarum ad similitudinem aliarum vivere aduatarum unice respiciunt, non vero quid in pulchritudine artificiali rationi conveniat, quid ab eadem abeat inquirunt. Quoniam itaque judicium deproperant, nulla discussione facta; quid

quid mirum, si a vero abercent? Rationis igitur trutina pensanda omnia, antequam de cura pulchritudinis statuatur. Est modus etiam in ornamentis, sunt fines certi. In hos inquirendum, ne damnes, quod probandum erat. Universalis ille mos ornandi corpus indicat naturale quidpiam in appetitu humano, qui incommunicatis consiliis in pulchritudinem artificialem fertur. Quamobrem id ipsum excitare debebat attentionem Philosophi, ut eandem trutinaret, nec dedecet Philosophum condere theoriam de pulchritudine corporis eademque habenda cura.

§. 308.

*Vestium perfectio consistit in aptitudine corpus tuendi adversus De vestium
injurias tempestatum, velandi partes corporis obscenas, prestandi perfectione.
utilitatem ad id, quod iis indutum agere oportet.* Omnis enim perfectio habet rationem determinantem, per quam intelligitur, cur ea, quæ perfectio insunt, talia potius sint ac tanta, quam alia (§. 505. 506. Ontol.). Quamobrem cum vestes conficiantur ad certum usum, qui per eas intenditur tanquam finis; ratio determinans perfectionem vestium alia esse nequit, quam usus, cujus causa conficiuntur. Enimvero homo corpus vestimentis munire debet adversus injurias tempestatum (§. 445. part. 1. Jur. nat.), & iisdem velare partes obscenas (§. 448. part. 1. Jur. nat.), eademque debent esse commodæ ad agendum id, quod iis indutum agere oportet (§. 452. part. 1. Jur. nat.). Sunt igitur perfectæ, si iisdem corpus adversus injurias aëris sufficienter muniat, partes obscenæ velentur & commodæ deprehendantur agenti ad id, quod iis indutus agit. Quare perfectio vestium consistit in aptitudine corpus tuendi adversus injurias tempestatum, velandi corporis partes obscenas & prestandi utilitatem ad id, quod iis indutum agere oportet.

Perfectio vestium eodem modo æstimanda est, quo perfectio rei cujuscunque alterius æstimatur. Redit enim æstimatio ad applicationem notionis generalis perfectionis, quæ directrix est attentionem convertens in rationem determinantem perfectionis, quæ notionem perfectionis specialem rei datæ suscitatur, ubi omnes determinationes, quæ rei insunt, inde deducere studemus. Quoniam ratio determinans perfectionis vestium multiplex est, vi propositionis præsentis; vestium perfectio est composita (§. 507. *Ontol.*). Cum in perfectione composita locum habere possit exceptio (§. 511. *Ontol.*); in æstimanda perfectione vestium habenda quoque est ratio exceptionum, quæ æstimationem difficilem reddit nondum satis exercitatis, ideoque plerisque omnibus, cum non modo constet de perfectione rerum æstimanda hætenus parum sollicitos fuisse ipsos Philosophos, verum etiam studium perficiendi intellectum, ut aptus sit ad omnem usum, quem habere debet, nondum adeo invaluerit, ut quilibet istiusmodi disquisitionibus sufficiat. Res vulgares communiter negliguntur, & qui philosophi audire volunt, eas attentione sua indignas judicant. Habent tamen singulæ suam perfectionem, cui æstimandæ mediocris mentis acies raro sufficit. Absit autem, ut existimes, disquisitiones de perfectione vestium esse inutiles: cum enim lex naturæ præscribat vestium aptitudinem (§. 450. *part. 1. Jur. nat.*) & commoditatem, in qua perfectionem earum consistere ostendimus (§. 452. *part. 1. Jur. nat.*), usum omnino habent in praxi morali, ejus neglectus quamvis ferendas in Gentibus barbaris, quarum non ea est mentis acies, ut de perfectione vestium judicium ferre possint, vix tamen exculationem habet apud Gentes cultiōres, præsertim si qui mentis acie præstant præclaras animi dotes in scrutandis iis prodigunt, quæ paucorum curiositati blandiuntur. Sed nolo hæc urgere ulterius, cum multa adhuc eradicanda sint præjudicia, & moralium rerum intimior notitia latius diffundenda, antequam spes esse poterit, fore,

ut

ut ad talia animum advertant, qui thesauros veritatis augere sibi sumunt.

§. 309.

Pulchritudo vestium æstimatur ex earundem perfectione & qua- De vestium
litatibus sensibilibus materia & ornatu, qui accedit, eademque non pulchritu-
officere debet pulchritudini corporis naturali & perfectioni vestium ef- dine.
fectuali. Quoniam enim pulchrum est, quod nobis placet (§. 543. *Psych. empir.*); quæcunque faciunt, ut vestes nobis placeant, ea quoque faciunt ad pulchritudinem earundem æstimandam. Jam pulchritudo consistit in perfectione rei, quatenus res vi perfectionis apta est ad voluptatem in nobis producendam (§. 544. *Psych. empir.*). Quamobrem in æstimanda pulchritudine vestium potissimum & ante omnia attendenda est earum perfectio. Enimvero nemo est, qui nesciat, materiam vestium placere quoque nobis ob pretiositatem & qualitates sensibiles, præsertim si ob has pretium ingens mereri censeatur, & quoniam in pulchritudine artificiali corporis spectatur decorum (§. 304.), ad hanc vero refertur pulchritudo vestium; pretiositas & qualitates sensibiles non saltem vulgi præiudicio, verum etiam rationis consilio in pulchritudine vestium æstimanda attenduntur. Ornatus ad vestes non alia de causa accedit, quam ut sint pretiosiores & oculos hilarent. Ac ideo patet in pulchritudine vestium æstimanda ornatus quoque rationem habendam esse. Quod erat primum.

Quoniam vero pulchritudo vestium destinatur pulchritudini artificiali corporis (§. 481. *part. 1. Jur. nat.*), hæc vero augere debet pulchritudinem naturalem ejusdemque defectum supplere (§. 484. *part. 1. Jur. nat.*), pulchritudo vestium

stium officere non debet pulchritudini corporis naturali.
Quod erat secundum.

Denique cum in æstimatione pulchritudinis vestium essentiali potissimum habenda sit ratio perfectionis earundem, *per demonstrata n. i.* pulchritudo quoque vestium nullo modo officere debet perfectioni earundem essentiali. *Quod erat tertium.*

Vulgus pulchritudinem vestium æstimare solet ex pretiositate materiæ & qualitatibus sensibilibus, quæ ipsis placent, atque ex ornatu, qui illis accedit. Raro animum attendunt ad perfectionem vestium essentialem, quam si aliquo modo agnoscunt, a pulchritudine distinguunt, recte quidem, quamdiu in se spectatur, sed advertere quoque debebant, vestes nobis placere ob earum perfectionem essentialem, a qua attentionem avertunt & in se trahunt qualitates materiæ. Confundunt quoque per præcipitantiam pulchritudinem corporis artificialem, quam vestes conciliant, cum pulchritudine vestium, nec illam ab hac separant, quemadmodum debebant. Accedit quoque in aliis, ut pulchritudo ad solum ornatum trahatur. Ponamus horologium esse perfectissimum, ut quam accuratissime indicet tempus; si caret ornatu, vulgus pulchrum non dicet. Ast si fuerit ex auro affabre confectum & geminis splendore suo oculos ferientibus exornatum; nemo non id pulchrum vocabit. Artifex vero, aut etiam is, cuius interest, ut tempus accurate metiatur, veluti Astronomus, qui observationibus cælestibus incumbit, ad perfectionem horologii animum potissimum attendit, ipsique propter ea placet, ornatum parum curans. Si ad iudicia vulgi animum attendimus & in eorum rationes inquirimus; multa cognoscimus, ad quorum cognitionem alias non pervenissemus, aut quæ nonnisi multo studio ac labore cognovissemus. Tenendum hoc est etiam in aliis: maiorem enim utilitatem habet vulgarium meditatio, quam plerique putant. Nec decet

decet Philosophum ad vulgi judicia & actiones quascunque animum attendere: sunt enim non minus phenomena naturæ, quam effectus corporum naturalium, in quorum rationes inquirere Philosophi est (§. 6. *Disc. prelim.*). Ideo objectum Philosophiæ constitui possibilia, absque ulla restrictione, cum eandem definiremi (§. 29. *Disc. prelim.*) & ostendi in Philosophia reddendam esse rationem, cur possibilia actum consequantur (§. 31. *Disc. prelim.*). Si phenomena microcosmi, in quibus eminent judicia & actiones quæcunque aliæ hominum, sedulo observentur, & accurate discutiantur, multa hinc deducuntur, quæ tam in theoria, quam praxi morali multum utilitatis præstant. Et, si notiones generales, quas continent, abstrahamus; non modo via ad profunda sternitur, verum etiam acumen nostrum plurimum perficitur.

§. 310.

Qui vestium pulchritudinem & omnia corporis ornamenta pro An vestium superbiæ signo habent, aut ignorant, quid sit revera superbia, aut pulchritudo non intelligunt, decere hominem pulchritudinem artificialem, eandem- & omnia que ad rectitudinem actionum humanarum referendam esse. Etenim ornamenta qui ignorat, quid sit superbia, nullam ejus notionem distinctam habet ac sufficienter determinatam, sed contentus est superbiæ notione confusa & vaga, quam ex communi loquendi usu signum. hausit. Quamobrem non considerat, quod, cum superbia vitium sit (§. 889. part. 1. Jur. nat. & §. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), actus externus dijudicandus sit ex motivo, quo voluntas determinatur ad eum & per consequens ex eo colligi non posse vitium, nisi certo demonstrari possit, neminem hoc velle posse, nisi qui vitio fuerit deditus, veluti non posse delectari veste pulchra aliisque corporis ornamentis, nisi putet, se propterea meliorem esse aliis & melior aliis haberi

beri velit, qui iisdem carent, ideoque superbus sit (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque fieri possit, ut quis amet vestes pulchras & ornamenta corporis propter superbiam & hoc vitio ad amorem eorundem compellatur; cum tamen vestis & ornamenta corporis nullam homini tribuant excellentiam præ aliis, nec omnium mentes adeo excæcaræ sint, ut hoc non videant, nec agnoscant, tantum unumquemque excellere supra alios, quantum virtute præstat (§. 549. *part. 1. Jur. nat.*), a posse ad esse concludit, qui ex veste pulchra & ceteris ornamentis corporis superbiam colligit. Sumit amorem vestium pulchrarum, & ornamentorum esse effectum superbiæ, qui causam aliam habere nequeat. Quid igitur superbia revera sit ignorat. Quodsi vero quis non intelligit, decere hominem pulchritudinem artificialem eandemque ad rectitudinem actionum humanarum referendam esse, quam ipsa lex naturæ urget (§. 189. *part. 1. Phil. præd. univ.*); is tanto facilius sibi persuadet, non aliam esse causam, quæ hominibus vestium pulchritudinem & cetera ornamenta corporis persuadet, quam superbiam, qua sese supra alios efferens ipsis melior videri vult, ideoque ne quidem cogitat de inquirendis causis aliis, sed sufficit, quod videat superbire homines vestibus atque corporis ornamentis. Hinc enim statim concludit, superbum esse, qui vestes pulchras & ornamenta corporis alia amat. Pater itaque, ut pulchritudo vestium pro signo superbiæ habeatur, aut ignorari, quid revera sit superbia, aut non intelligi, quod pulchritudo vestium aliaque ornamenta hominem deceant, & pulchritudinem artificialem ad rectitudinem actionum humanarum referendam esse.

Satis superque notum est, dari nonnullos, qui superbiam reprehensuri contra vestes pulchras & cetera ornamenta declamant,

clamant, quasi cum veste ac ornamentis deponatur superbia. Hi omnino opinantur, vestes splendidas & ornamenta & per consequens curam pulchritudinis artificialis pro signo superbiæ haberi debere. In hanc opinionem adducuntur, quod videant homines superbire vestibus splendidis aliisque corporis ornamentis, aut non simul perpendunt saepe etiam sub sordido pallio latere superbiam, & dari alios, quibus contentum vestium splendorum & omnium ornamentorum corporis superbia persuadet. Quodsi satis intelligerent, quid sit superbia & quod pulchritudo artificialis deceat hominem eademque ad actionum rectitudinem sit referenda, ex vestibus & ornamentis non statuerent de superbia, sed ex superbia aliunde cognita inferrent, num quis vestibus & ornamentis corporis superbiat. Sed hæc ulterius perpendenda sunt, ubi de superbia agemus. Opus signo coacervato est, si splendor vestium & ornatus corporis ad conjectandam superbiam prodesse debet.

§. 311.

Qui curam pulchritudinis artificialis corporis spernunt, seu nullo modo, De iis, qui
 lum eidem pretium statuunt, omnem amplitudinem legis naturæ minime perspicunt. Datur decorum naturale (§. 196. part. 1. Phil. nem artificis pract. univ.), ad quod observandum lex naturæ nos obligat ciale corporis (§. 203. part. 1. Phil. pract. univ.), & hoc spectatur quoque in pulchritudine artificiali (§. 304.), consequenter etiam in vestibus aliisque ornamentis (§. 476. 492. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui omnem amplitudinem legis naturæ intelligit, eandem quoque ad decorum extendit, nec hoc opinione hominum æstimat, quasi eorum arbitrio pendeat, sed legi naturæ, cui subjacent omnes actiones humanæ, quatenus in natura ipsius rationem sufficientem habent, convenienter determinat. Quodsi ergo quis pulchritudinem artificialem nullius momenti esse statuat, (Wolfii Ethicæ Pars IV.) M m m tuit,

tuit, eamque spernit, necesse est, ut decorum omne pro arbitrario habeat, & legem naturæ ad certas saltem actiones restringat, ideoque omnem amplitudinem legis naturæ minime agnoscit.

Equidem ab antiquissimis temporibus agnitum est, legem naturæ ipsa natura constitutam esse, a qua etiam nomen suum habet, & ipsam naturam nos obligare ad certas actiones committendas, vel omittendas, sed quomodo lex naturæ ipsa natura constitutum sit & natura ipsa nos obliget ad certas actiones committendas, vel omittendas, distincte explicatum non fuit. Ea vero de causa nec amplitudo legis naturæ, nec omnimoda rectitudo actionum humanarum agnita fuit. Utraque nobis patuit, cum in originem legis naturæ ex ipsa natura humana & inde nascentem obligationem atque rectitudinem actionum humanarum paulo altius inquireremus. Hæc ipsa vero disquisitio nos deduxit ad decorum naturale agnoscendum, & actionum rectitudinem intimius perspiciendam, atque ita demum intelleximus, legem naturæ esse normam adequatam actionum humanarum, ita ut in iis nihil deprehendatur, quod determinationem recipit a voluntate humana, non vero eidem convenienter determinari possit. Si qui in operibus nostris versati fuerint, & concentum dogmatum perspexerint, iis multa non paradoxa videbuntur, quæ videntur aliis, qui in rationis rutina ea nunquam suspenderunt. Quamvis itaque sint, qui acuminis gloria excellunt, sed pulchritudinem artificialem nihili faciunt; non tamen standum est eorum auctoritate, sed ratione. Requirit autem ratio, ut nexum veritatum inspiciamus (§. 483. *Psych. empir.*), non vero singula ab aliis sejuncta consideremus, perpendendumque est acutum in certo genere veritatum æque acutum non esse in ceteris ad idem genus minime spectantibus. Eriviri egregii laudandi sunt ob merita in scientiam, vel eruditionem quam colunt, cum nemo laude merita sit frustrandus (§. 888. *part. 6. Jur. nat.*); non tamen laudandi sunt, si morum elegantiam

gantiam a virtute separant; sit ita quod ob merita alia ipsi facile condonemus neglectum elegantiae morum, ac inprimis pulchritudinis artificialis corporis, praesertim cum non deficiant rationes, quae ad excusationem faciunt. Oportandum vero foret, ut eadem aequitate uterentur in censendis aliis, quae ipsi ab aequissimis rerum arbitris censentur.

§. 312.

Si cura pulchritudinis artificialis collidatur cum aliquo officio, De collisione hoc illi praerendum. Etenim in pulchritudine corporis artificiali spectatur potissimum decorum (§. 304.). Quodsi ergo cura pulchritudinis artificialis collidatur cum aliquo officio, artificialis lex decori colliditur cum aliqua lege praeeptiva, vel prohibitiva (§. 163. 164. 225. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero aliquo si lex decori colliditur cum alia quadam lege praeeptiva, vel prohibitiva, lex praeeptiva, vel prohibitiva vincit (§. 215. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem si cura pulchritudinis artificialis collidatur cum aliquo officio, hoc illi praerendum (§. 208. part. 1. Phil. pract. univ.).

Haec propositio probe notanda est, ne quae hactenus dicta sunt in abulum trahantur, praesertim cum justos limites decori, quod in pulchritudine artificiali spectandum, definire non adeo facile sit, ideoque nec facile sit pulchritudinem artificialem intra suos limites continere. Neque alio fine propositionem praesentem addimus, quam ne quis existimet nos curam pulchritudinis artificialis & officia coarquare, quasi elegantia morum & virtus in eundem censum referantur. Et quamvis etiam quoad decorum, quod in pulchritudine artificiali spectatur (§. 304.), aliquam admittamus obligationem (§. 487. part. 1. Jur. nat.), non tamen eandem obligationi ad virtutem aequalem facimus (not. §. cit.), sicuti nec omnes obligationes ejusdem sunt momenti (not. §. 482. part. 1. Jur. nat.). Decorum ad virtutem accedit per modum ornamenti,

quo pulchritudo ejus augetur ipsaque efficitur splendidior. Nec hoc accessorium destituitur ratione ex ipsa virtute petita. Etsi ratio non sit necessitatis, est tamen convenientiæ. In Moralibus vero etiam spectatur, quidnam sit conveniens, ut actio omnimoda rectitudine gaudeat. Quando nimirum dicimus, decorum non esse necessitatis, id ita intelligendum est, quod virtute, cui accedit, obtineatur finis, qui intenditur, etiamsi non accedat, quemadmodum patet ex decoro in temperantia observando: quoniam vero ad actiones quoque decoras obligamur (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*), obligatio vero necessitas agendi moralis est (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideo necessariae sunt respectu agentis, etsi ratio convenientiæ saltem spectetur, quatenus ad virtutem aliam principalem accedere debent. Decorum cum sit lege naturæ præceptum (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*), virtus quoque est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sed quæ ad aliam accedere debet ob rationem convenientiæ, ideoque illam principalem, hanc accessoriam dicimus. Habet autem decorum, quatenus spectatur tanquam accessorium ad virtutem aliam, suam quoque rectitudinem, ita ut magis vel minus illi conveniat. Atque hinc nascuntur diversæ hominum de decoro opiniones, prouti in dijudicanda convenientia fuerint magis, vel minus acuti: id quod intelligendum est de morum introductoribus, cum ceteri deinde vivant ad similitudinem aliorum. Hoc quoque notandum est, cum virtutes omnes principales sint conjungendæ, non vero a se invicem separandæ (§. 278. *part. 1. Jur. nat.*), decori rectitudinem non modo æstimandam esse ex convenientia cum virtute principali, ad quam primario accedit, sed & ex convenientia cum virtutibus aliis, quibus datæ circumstantiæ una locum faciunt: id quod nec a notionibus communibus abhorret, modo animum advertamus ad mores probatos & in rationem eo modo inquiremus, quem in dijudicando decoro insinuavimus. Contingit quoque, ut ratio ejusdem decoræ actionis multiplex sit, ita ut alia petatur a virtute, cui accedit, aliæ petantur ab aliis, quibus minime

con-

conveniret actio opposita, quæ indecora censeretur. Rationes istiusmodi insunt notionibus confusis in determinationem actus decori, vel abstinenciam ab indecoro influentes tacite ut plurimum, quæ in apicem producuntur, si notiones confusæ evolvuntur & ad distinctas reducuntur. Talia observantur, si vulgarium meditationem non negligamus, de qua paulo ante diximus (not. §. 308.).

§. 313.

Rectus membrorum externorum corporis usus consistit in motu De recto virtuti & decoro ad eam accedenti convenienter determinato. Vir-membrorum tutes nimirum intellectuales sunt habitus intellectus, mora-externorum les habitus voluntatis & noluntaris, atque hæc illas suppo-corporis usu. nunt (§. 547. part. 1. Jur. nat. & §. 149. part. 1. Eth.), consequenter virtutes ex actibus internis æstimantur (§. 567. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum actiones externæ sint motus membrorum corporis externorum volitionibus & nolitionibus animæ respondentes, quibus scilicet ea exequimur, quæ anima vult, vel non vult (§. 567. part. 1. Theol. nat.); motus organorum corporis externorum virtuti convenienter determinandus, consequenter cum ad omnem virtutem colendam sumus obligati (§. 278. part. 1. Jur. nat.); rectus membrorum externorum corporis usus consistit in motu virtuti convenienter determinato. Et quoniam decorum quoque observare debemus (§. 203. part. 1. Phil. præf. univ.); rectus quoque membrorum corporis externorum usus requirit, ut motus eorum decoro convenienter determinentur.

Actiones liberæ externæ consistunt in motu membrorum corporis externorum volitionibus & nolitionibus animæ respondente (§. 567. part. 1. Theol. nat.), ideoque statim consequuntur, quando anima eas vult, tamdiu durant, quam-

diu easdem vult, & statim cessant, quamprimum anima easdem non vult (§. 953. *Psych. empir.*). Quoniam vero easdem actiones velle quoque potest, qui virtute præditus non est, voluntate per alia motiva determinata, quam quæ virtus exigit; ideo tum demum rectus est membrorum corporis externorum usus, quando eorum motus virtuti & ad eum accedenti decoro convenienter determinatur, & sic demum obtinetur consentiens omnium facultatum usus (§. 203. *part. 1. Jur. nat.*), ad quem consequendum obligamur (§. 204. *part. 1. Jur. nat.*). Facultas locomotiva subiecta est facultati appetendi & averlandi, hanc vero regit intellectus, qui facultatum cognoscendi inferiorum & intermediarum ministerio utitur. Quamobrem non modo actiones externæ ita determinandæ sunt, ne a lege naturæ dissentiant, sed ut potius eidem convenient; verum necesse quoque est, ut legi naturæ convenient actiones internæ, & sic demum actio humana ex internis atque externis composita virtuti convenit. Quoniam vero actio externa plures ministras requirit (§. 427. *part. 1. Jur. nat.*); ut ea omnem suam rectitudinem consequatur, in hisce singulis observandum decorum est. Quodsi hæc omnia probe perpendas, quam multa requirantur ad rectum membrorum corporis externorum usum patebit, simulque manifestum erit, nullum dari motum voluntarium membri cuiuscunque, qui non rationis regimini subiectus sit. Hoc quoque negligendum non est, multos dari motus membrorum corporis externorum, qui anima volente non ponuntur, nisi prævio exercitii acquiratur habitus facultatis locomotiivæ, quales sunt omnes, qui ad exercitium artium requiruntur. Et hi ipsi quoque suam habent rectitudinem, a qua perfectio artis dependet.

§. 314.

*De abusu
membrorum*

Quoniam rectus membrorum corporis externorum usus consistit, in motu eorum virtuti & decoro ad eam accedenti

denti determinato (§. 313.), abusus vero usui opponitur *externorum* (§. 646. part. 1. Theol. nat.), ideoque iis constat actibus, qui *corporis*. contrarii sunt illis, in quibus usus consistit; *abusus membrorum corporis externorum consistit in motu vitii & indecoro convenienter, aut virtuti & decoro minime convenienter determinato.*

Ita non modo fur abutitur manu, dum dolose contrectat rem alienam; sed etiam hypocrita, qui porrigit eleemosynam ostentationis causa. Immo cum etiam peccetur contra decorum, manu abutitur, qui nimium festinanter cibum in os ingerit. Non omnis abusus eandem habet magnitudinem, sed pro diversitate actionis nunc major, nunc minor est: æstimatur enim ex actionis moralitate. Alia nimirum actio legi naturæ repugnat ob convenientiam cum actione interna, ut in exemplo furis; alia ob dissensum ab interna, ut in exemplo hypocritæ misericordiam simulantis, dum dat eleemosynam; alia contra decorum est, ut in exemplo nimium festinanter cibum in os ingerentis. Membra corporis externa sunt instrumenta homini data ad implendum officia, quæ urget lex naturæ. Non aliter igitur iisdem uti debemus quam eo fine, cuius gratia nobis data sunt. Qui aliter utitur, iisdem abutitur. Ad usum nobis jus est (§. 159. part. 1. Phil. Pract. univ.); ad abusum jus nullum competit. Circumspectus itaque membrorum usus esse debet, ne vertatur in abusum. In æstimanda turpitudine peccati habenda quoque ratio est abusus membrorum corporis. Vide, quæ superius de usu & abusu eorum demonstravimus & annotavimus (§. 295. 296.).

§. 315.

Quia rectus membrorum corporis externorum usus *De medio* consistit in motu eorum virtuti & decoro ad eam accedenti *membris* convenienter determinato (§. 313.), abusus vero in motu *poris* utendi vitii atque indecoro convenienter, aut virtuti & decoro *mi-* *& abusum* nime *vitandi.*

nime convenienter determinato (§. 314.); *qui membris corporis uti, non vero abuti vult, virtuti atque decoro assiduam operam navare, vitia vero & indecorum fugere tenetur.*

Qui membris corporis externis recte uti voluerit, ut usus nihil prorsus vitii ab abusu trahat, omnem legis naturalis amplitudinem intime perspiciat necesse est. Plerique omnes eandem minime perspiciunt. Quamobrem nec est quod miremur, si nec usus ab abusu satis accurate discernatur, immo multi dentur motus membrorum corporis, qui cum nobis prorsus indifferentes videantur, de recto eorum usu nulla mentem subit cogitatio. Vivitur ad similitudinem aliorum & a primis unguiculis acquiritur consuetudo. Utraque causa omnem attentionem a recto membrorum usu avertit, nec dependentia motus eorum a voluntate animæ, vel appetitu sensitivo attenditur. Rectus autem usus requirit, ut sollicite observemus, qualis sit voluntas, vel appetitus sensitivus, a quo motus membri hic & nunc dependet, donec virtus & decorum in consuetudinem abierint.

§. 316.

In usu recto membrorum corporis inprimis attendendus usus membrorum genitalium.

Ad rectum membrorum corporis usum inprimis requiritur usus membrorum genitalium. Quod usus membrorum genitalium pertineat ad usum membrorum corporis, per se patet. Quod vero præ ceteris membris mereatur curam singularem, inde patet, quod propter voluptatem, quæ cum eorum usu conjuncta est, difficillime vitetur abusus, modo usum & abusum rite æstimare didiceris (§. 314. 315.).

Experientia abunde testatur, quam parum appetitum Veneris temperent homines, qui circa res alias eundem temperare didicerunt. Difficultatem nemo in dubium vocat, etiamsi pauci sint, qui appetitum ad rigorem legis naturalis exigunt, quemadmodum mox clucescet ex iis, quæ dicentur. Quamobrem

obrem necesse quoque est, ut de recto usu genitalium in specie ex instituto agamus, præsertim cum peculiaris virtus sit, nimirum castitas, quæ hunc usum moderatur.

§. 317.

Ufus membrorum genitalium externorum castitati & decoro convenienter determinandus. Etenim ad usum rectum membrorum corporis externorum inprimis pertinet usus membrorum genitalium externorum (§. 316.). Quamobrem cum rectus usus membrorum corporis externorum virtuti & ad eam accedenti decoro convenienter determinandus sit (§. 313.); usus quoque rectus membrorum genitalium externorum virtuti & ad eam accedenti decoro convenienter determinandus est. Enimvero virtus, quæ appetitum concubitus, consequenter usum membrorum genitalium externorum, quæ ipsi destinantur, moderatur, castitas est (§. 251. part. 7. Jur. nat.). Usus igitur membrorum genitalium externorum castitati & decoro ad eam accedenti convenienter determinandus.

Patet itaque, hoc loco esse agendum de castitate. Aristotelici castitatem partem temperantiæ faciunt. Temperantia enim in sensu latiori accepta ipsis virtus est, quæ moderatur appetitum circa voluptates corporis, quæ gustum & tactum afficiunt, consequenter vel gustu percipiuntur, vel in membris genitalibus, quibus sexus a sexu distinguitur. Atque ideo duæ constituuntur temperantiæ veluti partes sobrietas & castitas, quarum illa versatur circa voluptates ex cibo atque potu perceptas, hæ vero circa voluptates, quas creat tactus veneris. Enimvero cum non modo usui loquendi communi convenientior videatur significatus temperantiæ restrictior, ut ea ad usum cibi ac potus restringatur, & virtus, quæ appetitum veneris moderatur, peculiare nomen castitatis

Nnn

tatis

tatis habeat, verum etiam legi naturæ, quæ usu cibi ac potus intendit conservationem corporis ac vitæ nostræ, aut concubitu conservationem speciei, seu generis humani, magis respondeat, ut virtutes, quibus moderatur appetitus cibi et potus, atque appetitus concubitus a se invicem distinguantur; nobis quoque consultius visum fuit, ut vocabulum temperantiæ in significato strictiori acciperemus, nec eo eundem extenderemus, ut castitatem sub ea simul complecteremur, præfertim cum de utraque virtute non eadem inculcanda sint in Ethica, nec virtutes, quæ sunt habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), discernendæ sint voluptate, quæ diversa organa sensoria afficiuntur, sed potius sine, propter quem agere debemus, cum principium legis naturalis sit, ut actiones liberæ determinentur per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur (§. 179. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque hoc etiam conspirat cum differentia bonorum, ad quæ appetitus hominis naturaliter determinatus est (§. 904. *Psych. empir.*), & quorum aliud est, quod conservationem nostram respicit (§. 44. *part. 2. Eth.*) & peculiarem stimulum habet (§. 45. *part. 2. Eth.*), aliud vero, quod ad conservationem speciei refertur (§. 74. *part. 2. Eth.*), & stimulo quoque sibi proprio gaudet (§. 72. *part. 2. Eth.*). Ex iis quoque, quæ de castitate traduntur, satis apparet; ea non esse eadem, quæ de temperantia tradidimus. Non nego inesse utrobique particularibus, quæ inculcantur, universalia communia, quæ inde abstrahi possunt; sed hæc ratio nondum sufficit, ut propterea castitatem temperantiæ partem faciamus. Ceterum alibi jam monuimus, inter Scholasticos quoque disputatum fuisse, an castitas sit peculiaris virtus a temperantia distincta (*not. §. 253. part. 7. Jur. nat.*), ut ideo insolitum non moliamur, dum eam a temperantia separamus. Omnis autem ista disputatio in praxi morali nullum habet usum.

§. 318.

Qui castus esse vult, ante omnia pro certo habere debet, omnem *Quæ castitatem venereum, qui solius voluptatis percipiendæ causa fit, illicitum tem culturus esse.* Etenim castitas virtus est, qua non appetitur concubitus, nisi sobolis procreandæ causa (§. 251. part. 7. *Jur. nat.*). *nosse debeat.* Quamobrem qui castus est, concubitum appetere nequit, solius voluptatis venereæ percipiendæ causa (§. 248. part. 7. *Jur. nat.*). Omnis actus venereus, sive simul sumti concubitum absolvant, sive quomodocunque ad eundem referantur (§. cit.), si solius voluptatis percipiendæ causa fit, illicitus est (§. 246. part. 7. *Jur. nat.*), illicitus quoque est omnis actus libidinem, cupidinem voluptatis venereæ (§. 248. part. 7. *Jur. nat.*), excitans (§. 250. part. 7. *Jur. nat.*), ideoque qui castus esse vult, ab istiusmodi actibus sese abstinere & animum ab omni cupidine voluptatis venereæ vacuum præstare tenetur. Quamobrem qui castus esse vult, ante omnia pro certo habere debet, omnem actum venereum, qui solius voluptatis percipiendæ causa fit, illicitum esse.

Qui castitatem colere debet, nosse omnino debet, quinam sint actus, ad quos sese virtus hæc extendit, & quinam eorum illiciti sint, ac per consequens cum virtute pugnant. Vulgo non satis virtutis hujus natura & conditio perspicitur, cum dentur opiniones communi fere consensu receptæ, quæ castitati adversantur & in sequentibus expenduntur. Ita plerique omnes sibi persuadent, voluptatem veneream per se licite appeti, sed saltem vitandam nimietatem, quatenus nimium nimis frequens usus sanitati nocet. Unde opiniones aliæ legi naturæ contrariæ profluxerunt, quæ castitatis culturæ non parum obstant. Apprime igitur necessarium est, ut certo agnoscatur, voluptatem veneream per se appeti non debere, consequenter nullum actum cum castitate consistere posse, qui solius voluptatis venereæ percipiendæ causa fit,

Nnn 2

qualis-

qualiscunque tandem is fit. Sane quo magis homines voluptatem veneream per se appetunt, eo quoque plures excogitarunt actus, ad eam amplificandam, qui per se magna ex parte evanescent, quamprimum voluptas venerea per se non appetitur.

§. 319.

*Quomodo
certitudo ista
obtineatur.*

Quoniam qui castitatem colere vult, ante omnia pro certo habere debet, omnem actum venereum, qui solius voluptatis percipiendæ causâ fit, illicitum esse (§. 318.), pro certo vero habemus id, cujus convicti sumus (§. 982. Log.), &, si quis fuerit imbecillior, quam ut demonstrationem capiat, se convictum esse sibi persuader, si assensum præbere cogitur, propositioni nondum sufficienter probatæ (§. 1001. Log.); si quis castitatem colere vult vel vi principiorum Juris naturæ convincendus, omnes actus venereos, qui solius voluptatis percipiendæ causa sunt, legi naturali, consequenter voluntati divinæ repugnare (§. 278. part. 1. Phil. pract. univ.), aut, si fuerit imbecillior, danda opera est, ut assensum rationibus suasoriis extorqueas, veluti provocando ad animalia, in quibus imago juris circa conservationem speciei nobis competentis conspicitur, ad noxitudinem hujus voluptatis, si ejus usus extra terminos lege naturali præscriptos extendatur & insufficientiam satiandi cupiditatem naturalem felicitatis (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.), quia scilicet nimis transitoria & sæpius iterata efficitur noxia.

Convictio a priori non videtur difficilis. Etenim concubitum, qui solius voluptatis gratia appetitur, naturaliter esse illicitum (§. 239. 240. part. 7. Jur. nat.) & actus quoque ceteros venereos in eodem casu illicitos esse, per modum collateralii inferitur (§. 246. part. 7. Jur. nat.) immediate ex ipso principio Juris naturæ, quod actiones liberæ per easdem rationes finales determinandæ sint, per quas determinantur naturales

turales (§. 179. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero antequam quis concubitus illiciti & actuum venereorum illicitorum convinci possit, necesse est ut ante vincatur veritatis principii Juris naturalis (§. 991. *Log.*). Non autem adeo facile esse, ut quis veritatis hujus principii vincatur, patet ex analysi demonstrationis in sua principia (§. 179. part. 1. *Phil. pract. univ.*) debito modo instituta (§. 992. *Log.*). Accedit quod duo sint præjudicia admodum communia, quæ assensum morantur. Nimirum multi hodie sunt eruditi, qui indifferentismum moralem defendunt, nec aliam obligationem admittunt, quam quæ metu pœnarum introducitur a superiore. Et nemo est qui nesciat, vulgo imperito non aliam, quam hanc, esse obligationis notionem. Jam cum non alius sit superior, qui ad servandam legem naturæ nos obligare possit, nisi Deus; stante hac hypothesi non aliter demonstrari poterat principium legis naturalis, quam si ostendatur Deum velle, ut actiones nostras liberas per eadem rationes finales determinemus, per quas naturales determinantur. Sed demonstratio hæc, quamvis non sit impossibilis, non tamen capto facilior est illa, quam nos ex natura humana deduximus. Facile hoc animadvertet, qui artis demonstrandi peritus demonstrationem dare conabitur, nullo sumto principio, quod non antea demonstraverit. In quem labyrinthum vero incidunt, qui artis demonstrandi periti non sunt, exemplo illorum patet, qui voluntatem divinam principium Juris naturæ esse statuunt, quando modum declarare volunt, quo voluntas Dei nobis innotescat. Quamobrem consultius omnino est, ut sepositis falsis hypothesibus obligationem naturalem & principium Juris naturæ ex ipsa hominis essentia atque natura derivatum perspicere discamus, siquidem veritatis plenarie convinci velimus, consequenter ut in systemate veri nominis lento gradu progrediamur, sicque principia, quæ demonstrationem ingrediuntur, nobis familiaria reddamus nullo metuendo influxu appetitus sensitivi in assensum, quamdiu ignoratur, quo tendant principia ista, ut, dum ea

cognoscimus, sola veritatis ratio habeatur, nec in alterutram contradictionis partem propendat assensus in se adhuc prorsus indifferens. Alterum præjudicium est de extinctione libidinis sine matrimonii saltem secundo, unde innumera propullulant opiniones erroneæ aliæ, quarum quædam admittuntur ac propugnantur, quædam non sine contradictione rejiciuntur & impugnantur: explere namque libidinem idem omnino est ac voluptatis venereæ cupidinem satiare. Ast omnes istæ opiniones profligari nequeunt, nisi ostendatur, concubitum & omnes actus venereos solius voluptatis causa non esse appetendos, ut ideo, dum alterum impedimentum castitatis tollere conamur, recidamus in remotionem primi. Argumenta suasoria non minus difficultatis habent, & si vel maxime assensum eliciant, quamdiu animus a cupidine voluptatis venereæ fuerit liber, extemplo tamén is vacillat, quamprimum libidinis æstrum invadit animum. Præstat igitur denovo assensum habere immotum, qualem efficit convictio. Quamobrem si quis hebetior fuerit, quam ut demonstrationem capere possit, consultius est, ut principia ad convincendum apta ad sensum communem reducantur, sicque defectus scientiæ suppleatur (§. 422. part. 1. Eth.). Ceterum fatendum omnino est, si quis auctoritatem scripturæ sacræ agnoscat, nec dubitat, quin Deus ea velit, quæ in eadem præcipiuntur, ea vero nolit, quæ prohibentur, quin multo facilius adduci possit ad assensum immotum præbendum veritati, quam agnoscendam esse ostendimus ei, qui ad castitatem colendam animum appellere vult. Sed hoc a nostro instituto alienum est, qui in segetem Theologorum falcem non immittimus, nec consensum dogmatum moralium cum scriptura evincere nobis proposuimus. Quæ vero in propositione indicantur argumenta suasoria, de iis in sequentibus plura dicemus.

§. 320.

Qualis voluntas ad

Qui castus esse vult, operam dare debet, ut voluntas ejus non
luntas bona sit. Quod si enim voluntas bona fuerit, ea generaliter

raliter determinata est ad committendum actiones, quæ legi *castitatem* naturæ, seu voluntati divinæ conveniunt, & ad abstinendum *requiratur*. contrariis (§. 121. *part. 2. Eth.*), & si voluntas bona fuerit, ea generaliter determinata est ad actiones non committendas, quæ legi naturæ, seu voluntati divinæ repugnant (§. 127. *part. 1. Eth.*). Quod si jam pro certo habeamus, concubitum solius voluptatis percipiendæ causâ celebratum cum omnibus actibus venereis esse illicitum (§. 318.), cum certitudo efficiat cognitionem vivam (§. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*), cognitio vero viva sit motivum voluntatis (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*), non modo voluntas in specie determinabitur ad abstinendum concubitu solius voluptatis percipiendæ causâ omnibusque actibus venereis, verum etiam voluntas ad non celebrandum concubitum solius voluptatis causâ, nec edendos actus venereos. Patet itaque, si quis castus esse velit, operam dandam esse, ut voluntas & voluntas bona sit.

Facile patet, quæ de castitate demonstrantur, ea ad quamlibet aliam virtutem applicari posse, quoniam virtus omnis, cum sit habitus actiones liberas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), supponit voluntatem bonam & noluntatem (§. 121. 127. *part. 2. Eth.*), ut vero in specie determinetur, pro certo habendum esse, quod hæc actio sit voluntati divinæ conformis, opposita vero eidem repugnet. Satis manifesta hæc sunt ex principiis generalibus, quæ de voluntate perficienda demonstravimus in parte secunda Ethicæ. Consultum tamen fuit hæc in specie urgeri de castitate, quia virtutis hujus cultura difficillima, & voluptas venerea ita obnubilet mentem, ut omnis attentio a consilio rationis avertatur, nec recto intellectus usui permittatur locus. Exemplum illustre castitatis præbet *Josephus*, qui consentire nolēbat in adulterium, ne peccaret in Deum, quod

quod erat indicium bonæ voluntatis, & certitudinis de repugnantia adulterii cum voluntate divina. Cumque simul provocaret ad bonitatem domini sui, cujus erat servus, in se ingratitudinem quoque voluntati divinæ adversari agnoscebat. Vide Genes. XXXIX, 7. & seqq. Voluntas atque noluntas bona & scientia, aut viva cognitio convenientiæ & disconvenientiæ actuum cum lege naturæ, vel voluntate divina separari a se invicem nequeunt, siquidem voluntas colendi virtutem & noluntas fugiendi vitium constans & perpetua esse debet: immo etiam noluntas bona a voluntate bona separanda non est, ne cupido voluptatis, quam offert vitium, vincat voluntatem bonam, etsi eadem inclinata sit ad abstinendum sese ab actionibus, quas vitium commendat & ad quas committendas illecebris suis nos allicit. Nihil hic asseritur, cujus veritas non sit manifesta per ea, quæ de voluntate perficienda tradidimus in parte secunda Ethicæ, ut opus non sit singulorum veritatem evinci.

§. 321.

De voluptate venerea castitatis impedimento.

Castitatis impedimentum est voluptas venerea, qua quo magis capiuntur homines, eo difficilius resistitur ejus cupidini. Voluptas venerea ex concubitu aliisque actibus, qui quomocunque ad eum referuntur, veluti qui cupiditatem voluptatis ex actu venereo percipiendæ excitant, percipitur (§. 248. part. 7. Eth.), & quantum homines capiantur hac voluptate satis superque comprobatum est experientia. Quamobrem cum homines seposito rationis usu bonum a malo non discernant, nisi ex eo, quod voluptatem creat, vel molestiam parit; coitum cum aliis actibus ad eundem quomocunque referendis tanquam bonum insigne sibi repræsentant propter voluptatem veneream, ideoque tanto fortius eundem appetunt, quo majus pretium voluptati venereæ statuunt (§. 893.

Pfych.

Pfych. empir.). Voluptas igitur venerea in causa est, cur coitum solius voluptatis venereæ causa appetant, aliosque actus ad eum quomodocunque referendos, quales sunt mammarum & pudendorum contractatio, membrorum genitalium titillatio, osculationes, complexus, sermones impudici. Quamobrem cum castus non appetat concubitum, nisi sobolis procreandæ causa (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque castus non sit, qui solius voluptatis venereæ causa coitum appetit aliosque actus ad eum quomodocunque referendos; voluptas venerea castitatis impedimentum est (§. 726. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Enimvero cum, quemadmodum jam diximus, voluptate venerea maxime capiuntur homines, ut eadem fortiter trahatur appetitus in coitum aliosque actus ad eum quomodocunque referendos (§. 893. *Pfych. empir.*); ab appetitione quoque homines non facile se dimoveri patiuntur (§. 911. *Pfych. empir.*). Quamobrem quia representatione voluptatis venereæ in appetitu sensitivo vehemens concitatur cupiditas eandem percipiendi (§. 810. 811. *Pfych. empir.*), & hæc tendit ad coitum celebrandum & ad alias actiones ad eundem referendas committendum, ut eadem frui detur (§. 388. *part. 2. Eth.*); eidem tanto difficilius resistitur, quo magis capitur eadem homo (§. 727. *Ontol.*). *Quod erat alterum.*

Utramque propositionis partem experientia indies obvia abunde confirmat, ut eam nemine contradicente absque propositione sumere poruissemus. Quod in genere de voluptate affirmat *Cicero* lib. 1. de Legib. c. 31. voluptate capi omnes, quæ etsi sit illecebra turpitudinis, tamen habeat quiddam simile naturalis boni, eam enim lenitate & suavitate delectare; id de voluptate venerea inprimis dicendum, cujus percipiendæ

Ooo

piendæ

piendæ cupiditas tanto majora incrementa capit, quo magis eidem indulget libidinosus. Quam difficulter autem cupiditati voluptatis veneræ resistatur, exempla *Davidis* & *Salomonis* loquuntur. Laudatur *Davidis* pietas & studium bene ac recte agendi; hoc tamen non obstante voluptatem veneræ tam avide inhiavit, ut ejus percipiendæ causa homicidium & adulterium committere non vereretur, etsi multas haberet uxores & concubinas, quæ libidinem ipsius explere poterant. *Salomo*, qui Regum sapientissimus celebratur, voluptatem veneræ adeo insatiabiliter inhiabat, ut non modo in terris suis & apud vicinas gentes stupendo numero contra expressam prohibitionem divinam scæminas conquiri juberet, quas vel uxores, vel concubinas haberet, eum constet voluptates corporis varietate sustentari, verum etiam ut ipsarum erga se amorem magis accenderet, nefandis & absurdissimis idololatriis animum pollueret in ipsa senectute, quasi fortuna regia in voluptate veneræ potissimum consisteret. Non est quod dubitemus, *Salomonem* cupidinem voluptatis veneræ expleturum animum attendisse ad rationes, quas insinuavimus. Ipse enim ingenue confitetur, se non prohibuisse cor suum, hæc est, non restitisse appetitui sensitivo, quin omni voluptate frueretur, *Ecclesi. II, 10.* abusus nimium sapientia, ut stultitia esset major.

§. 322.

Quale studium ad castitatem adhibendum. Quoniam voluptas veneræ impedimentum castitatis est, qua quo magis capiuntur homines, eo difficilius resistitur cupiditati ejus (§. 321.); ad castitatem colendam tanto pertinacius studium adhibendum, quanto difficilius est ejus cultura.

Nemo est, qui negare auit, quo difficiliora sunt, quæ quis aggreditur, eo majore studio ac labore opus esse. Difficultas itaque quemadmodum commendat castitatem animis excelsis, qui ad sublimia adspirant; ita quoque nos incitare debet,

debet, ut omni animi contentione virtutem hanc consequi eademque excellere studeamus.

§. 323.

Quoniam voluptas venerca, quam inter voluptates cor-
poris eminere nemo est qui dubitet, castitatis impedimen-
tum est difficulter admodum tollendum (§. 321.); *quam no-*
xia sit hypothesis eorum, qui ex perceptionibus jucundis felicitatem felicitas ex
hominis estimandam esse contendunt, abunde intelligitur.

Qui hanc hypothesin pro philosophia morali venditant, se
omnis philosophiæ moralis prorsus ignaros probant. Et
quid, quæso de ipsorum virtutibus sperandum? Quod si quis
sibi persuadeat, perceptionibus jucundis absolvi felicitatem
hominis, is omnino sibi persuadebit, voluptatem venercam
facile principem felicitatis humanæ partem esse, ideoque ea-
rum cupiditati minime resistet, quin potius libidini frana
laxabit. Castitati igitur nihil magis adversatur, quam per-
versa ista opinio, ut non morum emendatores, sed corru-
ptores dicendi sint, qui eam animis hominum instillare stu-
dent. Neque est, quod miremur, si istiusmodi pseudophi-
losophi doctrinam suam exemplo suo confirment. Danda
potius opera est, ut perversa hæc opinio ex animis hominum
radicitus evellatur, quam ut splendido philosophiæ moralis
titulo commenderetur, cum proh dolor! plerorumque homi-
num mentem obsederit, immo fascinaverit, & dudum agni-
tum fuerit, nec multo acumine opis sit, ut agnoscat, volu-
ptatem turpitudinis illecebram esse. Nonne igitur insani-
re dicendus est, qui illecebram turpitudinis pro fundamento
philosophiæ moralis venditat, quæ culturam virtutum, fu-
gam vitiorum docere debet (§. 1. part. 1. Eth. & §. 321. 322.
part. 1. Phil. pract. univ.). Finis Ethicæ utique est felicitas
hominis (§. 8. part. 1. Eth.), at non spuria ista, quæ in per-
ceptionibus jucundis consistit; sed vera, quam sine virtutis

studio vitiorumque fuga nemo acquirere potest (§. 400. 403. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Status jucundus, qui a felicitate differt (§. 106. part. 2. *Eth.*), cum felicitate minime confundendus. Repetenda hic sunt, quæ alias ea de re annotavimus (not. §. cit.).

§. 324.

*De animo ad castitatem temperate prae-
parando & ad-
versus libi-
dinem mun-
niendo.*

Similiter quia voluptas venerea castitatis impedimen-
tum est, & quo magis eadem capiuntur homines, eo diffi-
cilius cupiditati ejus resistitur (§. 321.), voluptatis vero hu-
jus nullam prorsus notionem habet inexpertus, ideoque ean-
dem ignorat (§. 27. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter
etiam ejus animum cupiditas illius minime vexat (§. 148.
part. 2. *Eth.*); ideo a primis unguiculis animus ad castitatem præ-
parandus & adversus libidinem muniendus, ut suo tempore in casti-
tatem pronus appetitum circa voluptatem veneream moderari non
adeo difficile accadat, voluntatem nimirum bonam efficiendo (§. 320.),
felicitatis veræ notionem animo insinuando, ut agnoscat suo tem-
pore, voluptatem veneream non esse per se appetendam,
ut simus felices, & pudorem actuum libidinosorum atque sermo-
num lascivorum incutiendo. Et quando quis puber factus est, solli-
cité vitanda omnis occasio voluptatem veneream percipiendi & odium
libidinis omnis, seu vitiorum castitati oppositorum ingignendum.

Qualitatum sensibilibus notionibus non habemus nisi con-
fusas, quibus tamdiu caremus, quamdiu eas sensu ipsimet
non percepimus. Ignoramus itaque etiam voluptatem, quam
creant sensibilia, quamdiu ipsimet ea sensu non percepimus.
Voluptas vero ignora appetitum minime mover, ut eandem
inhiemus. Quamobrem consultissimum est, ut voluptas ex
tactu venerco percipienda tamdiu homini sit ignota, donec
matrimonium contraxerit. Immo maxime prodest ignorare
omne libidinis genus, cum plus valeat vitiorum ignoratio,
quam

quam castitas. Qui voluptatem veneream nondum degustavit, ubi videt alios eam inhiantes, vel audit eandem prædicantes, incendi quidem potest cupiditate eam experiundi; sed tum non ipsa voluptas, sed aliorum de ea opinio, quam dari vel ex aliorum facto colligimus, vel credimus aliorum verbis fidem habentes, appetitum movet, neque is tendit ad delectationem, sed ad noscentiam rei nobis adhuc ignotæ. Idem valet de alio quocunque voluptatum genere. Quamvis noverimus dari rem quandam, quæ hoc vel isto nomine appellatur, aut hoc vel isto modo obtinenda; nondum tamen propterea res ipsa nobis nota est. Quando vero animus ad castitatem præparandus & adversus vitia virtuti huic opposita muniendus; non modo consultum est, ut voluptas venerea ignota sit, verum etiam ut ignoretur, quid sit tactus veneris & quod ex eo voluptas percipiatur. Atque hinc satis patet, cur præparatio ista fieri debeat ante pubertatem, quando experimentum nondum capi potest, ut quasi aliud agendo animus ad castitatem disponatur, & de præsidio adversus vitia quæcunque virtuti huic opposita cogitandum sit tempestive, ne quis actibus libidinosis adsuefeat, qui animum ad eas disponunt & post pubertatem ad ea ducunt. Castitati ergo maxime prospicitur in educatione, quamvis eam doceri teneræ ætati non convenit. Quamobrem uberior expositio ad curam educationis liberorum pertinet. Voluntas bona & veræ felicitatis agnitio cohibent cupiditatem experiendi voluptatem ex venereo tactu percipiendam, & gignunt contemptum actuum prolusiviorum, quibus voluptatem magis afflinxit hominum opinio, aut cupido voluptatis ex tactu venereo percipiendæ affundit, quam ut ipsimet eandem creent. Pudor autem si accedit, abstinentiam faciliat. Præstat autem, ut voluptas venerea tamdiu sit ignota, quamdiu fieri potest; Et ne cupiditas eam experiendi concitetur, odium libidinis; seu vitiorum castitati oppositorum prohibet.

*Quomodo
voluptati
venereæ re-
sistatur.*

Voluptati ex tactu venereo percipiendæ resistiturus momentaneum, quod delectat, conferre debet cum tactiis, quæ inde enascuntur, aut enasci possunt, & diu multumque excruciant, pro diversitate circumstantiarum varia, veluti jactura sanitatis, fama sapiusque fortune omnis, pecuniæ profusio, immo opum dilapidatio, neglectus eorum, quæ pro vitæ nostræ genere nobis agenda incumbunt. Considerari quoque meretur, quod liberorum ex illegitimo concubitu natorum educatio plerumque negligatur, ut infanticidia et hisce agnata crimina alia taceamus: nec minus attendendæ sunt pœna civiles, quibus obnoxii fiunt ob certa delicta carnis homines libidinosi atque salaces. In hisce vero expendendis habenda quoque ratio est officiorum cum erga se, tum erga alios, immo etiam erga Deum, itidemque status sui. Etenim si voluptati ex tactu venereo percipiendæ resistere velimus, necesse est ut cupiditatem eadem concitatam vincat metus malorum, quorum periculo nos exponimus veneri litaturi (§. 439. 440. part. 2. Eth.). Quodsi vero metus tantam vim acquirere debet, necesse est ut omnia mala, quæ metuenda sunt pro datis circumstantiis, expendantur & probe perpendantur molestiæ, quibus extorquebitur animus, si evenerint, itidemque damna, quæ patiemur, animum non minus excruciatura. Quoniam enim hoc modo intelligitur, quantis molestiis sit lucenda voluptas momentanea, cui perexiguum pretium statui potest, si una cum ea voluptate, quam virtus & bona conscientia parit, in rationis trutina suspendatur, vel etiam utramque expertus unam cum altera confert; nemo re satis expensâ aliter statuere poterit, quam voluptatem veneream tanti faciendam non esse, ut tot incommodorum atque tædiorum periculo nos exponamus. Voluptati ergo ex tactu venereo per-

percipiendæ restitutus momentaneum, quod delectat, conferre debet cum tædiis, quæ inde nascuntur, aut nasci possunt, & diu multumque excruciant. Cumque hæc pro diversitate circumstantiarum varia sint, ea inprimis urgenda, quæ in casu dato sunt potissimum metuenda. *Quod erat primum.*

Quodsi certa delicta pœnis civilibus coercantur, earum magnitudo non tantum in se spectanda, sed & potissimum respectu nostri: ubi simul perpendenda sunt mala, quæ post se trahunt pœnæ in statu nostro. Cum enim pœnarum sanctione introducatur obligatio civilis (§. 301. part. I. Phil. præf. univ.), ut metu earum a delictis declinemus, in quæ ob voluptatem inde percipiendam propender appetitus sensitivus; qui voluptati ex tactu venereo percipiendæ resistere vult, ne delinquat, pœnam quoque perpendere debet, quæ in delictum carnis, quod voluptas venerea commendat, statuta est. *Quod erat secundum.*

Et quoniam non omnes adeo mali sunt, ut nullum prorsus officium tam erga se, quam erga alios, ipsumque Deum curent; ea quoque officia, quibus pro datis circumstantiis repugnat actus libidinosus, probe perpendenda sunt. Nisi enim omnem honestatem ejuraverimus cum ipsa ratione; facile agnoscemus, tanti non esse momentaneam istam voluptatem atque vanam, ut ejus fruendi causa contra officium istud agamus. Quamobrem qui voluptati ex tactu venereo percipiendæ resistere vult, rationem quoque habere debet officiorum rum erga se, tam erga alios, ipsumque Deum. *Quod erat tertium.*

Quamvis voluptati ex tactu venereo perceptæ difficulter resistatur, non tamen in se adeo indomita est, quemadmodum

dum eandem reddit immoderata venus. Sicuti enim omnis inveterata consuetudo, postquam in alteram naturam degeneravit, eradicatu propemodum impossibilis; ita eandem difficultatem contrahit libido, quæ altas in animo radices egit. Consultissimum igitur est, ut hæc omnia trutinentur, antequam contra cupiditatem ejusdem sit pugnandum. Id enim fieri posse nemo dubitabit, modo singula agantur successive, quæ hic præcipiuntur, unumquodque nimirum suo tempore, ut memoriæ infigantur, quando de præsentē usu nondum cogitatur. Etenim quæ hic & nunc expendenda sunt, quando appetitus determinandus, aut averfatio, tanquam familiaria supponuntur, ut non modo statim succurrant, ubi de iis cogitandum, verum etiam sensum certitudinis secum afferant, quo mediante influunt in determinationem appetitus, vel averfationis. Mala ista, quæ ex illicita & nimia Venere consequuntur, experientia docet, quædam etiam per se manifesta sunt. Quamobrem qui castitatem colere vult, sedulo ea observare tenetur. Utile inprimis foret, ut casus tragici consignarentur, qui noxitudinem & turpitudinem libidinis, præsertim nimiae docent, quamvis nec desint exempla eorum, quibus primum experimentum fuit funestum.

§. 326.

*An nimia
venus noceat
sanitati.*

Nimia venus morborum causa est & generi nervoso inprimis. Nimiam Venerem esse morborum causam, in confesso est apud Medicos, illam ideo dissuadentes, quando de tuenda valetudine agunt. Qui fidem ipsis habere non vult, eidem sufficiunt exempla podagricorum, venerem enim nimiam esse causam podagræ, aliorumque morborum arthriticorum, dudum pervulgatum est; utut aliæ quoque dentur horum morborum causæ. Quod vigorem corporis destruat, non minus exploratum est & macies corporis satis indi-

indicat. Quod vero generi nervoso inprimis inimica sit, vel inde colligitur, quod visum hebetet atque memoriam debilitet.

Equidem observationes non adeo manifestæ sunt, ut unumquemque convincere per eas possis, quantum noceat sanitati & vigori corporis venus nimia, præsertim cum non omnibus æque noceat; cum tamen in tuenda sanitate sequendum id, quod est tutius, nimia venere abstinere præstat, quam improvido ejus usu sanitatem ipsamque vitam corporis aleæ committere, præsertim cum venus nimium non appetatur, nisi voluptatis percipiendæ causa, quam nemo sanus tanti aestimabit, ut eam sanitatis ac vigoris corporis, vel ipsius vitæ jactura luere velit. In rationes a priori inquirere Physici est (§. 59. 31. *Disc. prælim.*). Plura autem tanquam nota supponit hæc disquisitio, quam quæ hic supponi possunt. Et qui sanitatem & vigorem corporis vitamque curæ habet, ei ad persuadendum sufficit principium generale, quod omne nimium sit naturæ inimicum. Semper autem nimium censendum, si desit stimulus naturalis ad coeundum, non confundendus cum cupiditate voluptatis veneræ, quam suscitatur & fovet ipse immoderatus usus. Nimium quoque satis intelligitur, si actibus demum prolusoriis excitanda, quæ natura stimulo suo excitare solet. Quodsi in hæc omnia accurate inquirendum esset, nullus dubito fore, ut agnosceretur, nimiam venerem sanitati ac vigori corporis multo magis nocere, quam hactenus putatur. Ceterum huc quoque pertinent observationes *Sanctorii* in Medicina Statica, quæ docent, quomodo Venus sese habeat ad transpirationem insensibilem, cujus tantum momentum est in sanitate conservanda. Vide, quæ supra jam dicta sunt (§. 226.).

§. 327.

Qui appetentiam Veneris moderatur legi naturæ convenienter, a De abstinentia venere sese abstinere. Cum enim lex naturæ non conce-
 (Wolffii Ethica Pars IV.) Ppp dat, venere.

dat, ut coitum celebremus solius voluptatis percipiendæ causa (§. 240. *part. 7. Jur. nat.*), sed velit, ut eundem non appetamus nisi sobolis procreandæ gratia (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*), constet autem ad sobolis procreationem non opus esse nimis frequente coitu; qui appetentiam veneris moderatur legi naturæ convenienter, a nimia venere abstinere.

Plerosque omnes voluptas venerea ad coitum invitat, & quo majore cupidine ejus flagrant, eo frequentius quoque eundem repetunt, ut ideo huic soli nimia veneris appetentia sit tribuenda. Quodsi quis ergo cognoscat nobis nullum competere jus ad coitum, nisi quatenus eum celebrare teneatur, ut soboles procreetur; habeatque voluntatem bonam, ut facere nolit, quod legi naturæ adversum (§. 120. *part. 2. Eth.*), ideoque nec arrogare sibi jus, quod lege naturalia Deo ipsius autore concessum non est; a nimia venere sese abstinebit, sicque omnia ista mala, omnium quoque morborum, cujus genetrix est venus illicita non minus quam nimia (§. 325. 326.), evitabit, atque ab iis immunem se sentiet, si vel maxime convinci non potuerit, illicitam ac nimiam venerem esse illorum geneticem. Optandum itaque foret, ut quale jus nobis competat ad concubitum & omnem voluptatem veneream, omnes agnoscerent. Quamvis vero obstant opinioniones contrariæ communi consensu probatæ; facile tamen jus lege naturæ tributum cognoscere poterant homines, modo imaginem ejus in brutis contemplarentur. Cum enim hoc pertineat ad Jus naturæ commune (§. 162. *part. 1. Phil. pract. univ.*), imago ejus in brutis conspecta, modo rite consideretur, quemadmodum memini me declarasse, quando in Horis sublevis Marburgensibus definitionem Juris naturæ ab Ulpiano traditam explicabam, nos docere potest, quale jus nobis competat. Sane non minus illicita, quam nimia venus huic potissimum causæ tribuenda, quod jus istud latius extendatur, quam lex naturæ permittit, & non sine contradictione rursus restringatur, ut ideo qui contradictiones satis mani-

manifestas vident, scelera sibi permissa arbitrentur, quibus in mala sese præcipites dant, etiamsi non semper agnoscant, veneri eadem esse tribuenda: id quod subinde tanto magis nocet, quia ignari eadem foveant & augent.

§. 328.

Qui sanitatem conservare vult, a nimia venere sese abstinere Motivum tenetur. Nimia enim venus morborum causa est & generi vitandi nervoso inprimis nocet (§. 326.). Quodsi eandem comitemiam venetur amor venerius, qui pro datis circumstantiis alios affectus remolestos producit, aut cupiditas voluptatis venereæ æstum venereum efficiat fortiorem, ut furori assimiletur, affectibus vehementibus hisce extraordinarii in corpore excitantur motus sanguinis & fluidi nervi vehementiæ ipsorum proportionati (§. 611. *Phys. empir.*). Quamobrem cum affectus vehementes sanitati corporis adversentur (§. 227.), immoderata quoque venus, si affectus vehementes concitat, sanitati haud parum nocet. Quamobrem qui sanitatem conservare vult, a nimia venere sese abstinere tenetur.

Quando venus nimia morborum causa pronuntiatur ad excretionem seminis potissimum respicitur, non vero attenduntur aliæ mutationes organorum genitalium, multo minus affectus, quos nimia venus concitare solet, quamvis pro varia hominum conditione varii. Quodsi ergo damna, quæ venus nimia sanitati dat, intimius perspicienda forent; latissime diffunderetur theoria, quæ non modo supponit observationes difficiles, sed & corporis & naturæ humanæ sublimiorem cognitionem atque profundior, quam putatur. Habenda nimirum ratio est mutationis, quæ inducitur tam solidis, quam fluidis partibus corporis, unde pendet dispositio ad morbos recipiendos, & quæ in ipsam quoque morborum generationem influunt. Variant autem hæc omnia pro di-

versa corporum constitutione & ceterarum rerum non naturalium conditione. Quamobrem satis intelligitur, rhetoricam ipsam non esse hujus loci, quamvis si extaret hic recte supponeretur. Facilius observantur affectus, quos Venus concitat, quamvis non eadem facilitate determinetur, quamnam præsupponenda sint, ut hi vel isti affectus concitentur & unde pendeat eorundem vehementia. Difficultas tamen non deterrere nos debet a sollicita inquisitione, nec ob eandem desperandum est de successu. Exemplum Astronomorum abunde docet, quantum valeat rectus facultatum cognoscendi usus & quo usque idem promoveri possit, modo in rimandis occultis naturæ eos initemur. Quamdiu vero desideratur ista theoria, nec fieri potest, ut doceamus, quomodo unusquisque in se observare possit, quod hic, vel ille actus veneris tendat in damnum corporis, & ut attendat animum ad nutum naturæ salutis nostræ adeo provide prospicientis, quo abstinencia suadetur. Nemo igitur desideret, ut ipsi persuadeamus damna singula, quæ Venus corpori infert, multo minus ut ipsum veritatis convincamus. Quod si quis sanitatis fuerit cupidus, ei sufficit, ut norit, cum lege naturæ nos obliget Deus, ut nonnisi procreationis sobolis causa concubitum appetamus (§. 239. part. 7. Jur. nat.) & cum generatione conjungi velit educationem (§. 265. part. 7. Jur. nat.), idem vero etiam nobis præcipiat sanitatis ac vitæ conservationem (§. 393. part. 1. Jur. nat.), contradictoria autem velle nequeat (§. 345. part. 1. Theol. nat.), si venerem non appetamus, nisi sobolis procreandæ ac educandæ, seu generis humani conservandi causâ, eam sanitati insidias struere non posse, ex adverso autem, si jus lege naturæ nobis concessum ulterius extendamus, saltem non vanum esse metum, ne noccamus corpori, ut de anima jam non dicam. Ita nimium, si sapimus, in casu dubio sequemur quod est tutius, nec ullum nobis a Venere imminere poterit periculum, quam esse plurimorum malorum genetricem conquerruntur omnes, & occultas insidias struere hominibus non discentur oculatiores.

tiores. Nolo igitur descendere ad particularia, quibus fides conciliari poterat antea dictis, quantum ad probabilitatem sufficit, in moralibus semper attendendum, ubi certitudo haberi nequit. Ceterum si quis vel maxime hæreat, utrum sanitati nocere possit venus nimia, nec ne; sanitatem vero curæ cordique habeat; solus metus, ne noceat, ad abstinentionem eum adducet, consequenter si perpendit, sibi certo non constare, quod non noceat, sed alteram contradictionis partem ob rationem saltem modo adductam videri verisimiliorem, id erit motivum sese abstinendi a nimia venere & appetentiam veneris legi naturæ conformandi.

§. 329.

Quoniam qui sanitatem conservare vult, a nimia ve- De dependen-
nere sese abstinere tenetur (§. 328.), castus vero concubi- dentia studii
tum non appetit nisi sobolis procreandæ gratia (§. 251. part. castitatis a
7. Jur. nat.) & omni libidine abstinere (§. 252. part. 7. Jur. nat.); cura sani-
amor sanitatis insluit in studium castitatis, & hoc efficit a cura sa-
nitatis dependere.

Aliquoties jam inculcavimus, in Moralibus considerandam esse dependentiam virtutis unius ab altera: id quod multiplicem habet usum tam in theoria, quam in omni praxi. Quamobrem consultum quoque ducimus, ut subinde excitetur attentio ad observandam dependentiam virtutis unius ab altera. Quamvis enim haud raro adeo manifesta sit, ut nullo negotio observetur, & in oculos sua veluti sponte incurrat; necesse tamen est, ut eam observare adfuerimus. Alias enim attentionem nostram in eam non convertemus. Quamvis quædam præsentia sint, ut in oculos incurrant; si tamen incurrere debent, necesse est, ut oculos in ea convertamus: quod ut fiat, necesse est ut adsit aliqua ratio. Multo magis autem opus est ratione, qua monemur ad ea observanda, quæ per se in oculos non incurrunt, sed ex observatis aliis de-

num colligenda. Habent vero se veritates universales respectu mentis, sicuti res materiales respectu oculi, & tum illarum nexus assimilatur dependentiæ effectus a sua causa, subinde quoque coherioni partium. Istiusmodi comparationes, modo dirigantur notione similitudinis (§. 195. *Ontol.*), usum habent in reductione veritatum universalium ad sensum communem in usum artis inveniendi (§. 242. *part. I. Eth.*), ut ope imaginationis meditatio faciliatur.

§. 330.

An feminis excretio moderata sanitati conducere, retentionem diuturniorem non parum damni asserre, certum non est, nec probabile derivata san- videtur. Pervulgata equidem Medicorum assertio diæretica est, feminis excretionem moderatam sanitati conducere, retentionem diuturniorem non parum damni asserre; non tamen demonstratur, nec indubiis observationibus, aut experimentis confirmatur. Quamobrem cum propositio quæcunque tum demum certa dici possit, si demonstrata fuerit five directe, five indirecte (§. 568. *Log.*), vel observationibus, aut etiam experimentis (§. 747. *Log.*) minime dubiis confirmetur (§. 567. *Log.*); feminis excretionem moderatam sanitati conducere, retentionem diuturniorem non parum damni asserre, certum non est. *Quod erat unum.*

Enimvero cum semen a natura generetur sobolis procreandæ, consequenter speciei conservandæ causa; pro cremento haberi nequit, quod ab utilibus corpori conferendo destinatis tanquam inutile, aut prorsus noxium sit discernendum: id quod etiam unanimiter affirmant omnes, ut, nemine contradicente, sumi possit. Et, si vel maxime quis foret, qui contrariam sententiam amplecteretur; exemplo tamen castratorum refutari poterat, qui propterea non sunt vale-

valetudinem, aut certis quibusdam morbis obnoxii, quod ab ipsorum sanguine, deficientibus testibus, nullum semen fecernatur, sed quod in aliis secernitur, sanguini permixtum maneat. Ex adverso autem hodie per experimenta anatomica satis exploratum est, semen e testibus regredi in sanguinem & per proprias venulas resorbrum per totum corpus iterum dispergi, & ablati testiculis viro bene valenti, corpus totum mutari in speciem impuberis, ita ut barba cadat, vox feminina fiat, affectus animi alii, quam antea dominantur. Quamobrem nulla ratio suadet, cur seminis diuturniorem retentionem corpori multa damna afferre putemus, sed contrarium potius verum videtur. Atque hoc convenientius quoque videtur auctori naturæ Deo, qui lege naturæ nos obligat, ad semen non excernendum, nisi sobolis procreandæ gratia (§. 239. part. 7. *Jur. nat.*), cumque educatio a generatione separari minime debeat (§. 265. part. 7. *Jur. nat.*); non omnes, qui potentia generandi gaudent, & quamprimum eam consecuti ad matrimonium contrahendum obligat (§. 271. part. 7. *Jur. nat.*), per quod genus humanum propagari debet (§. 269. 270. part. 7. *Jur. nat.*). Obligat vero nos etiam Deus ad sanitatis conservationem (§. 393. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque jus dat ad ea, sine quibus sanitas conservari nequit (§. 159. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo excretio seminis sanitati conduceret, atque diuturnior ejus retentio haud parum damni eidem afferret; jus nobis esset sanitatis conservandæ causa semen excernere, quamvis non intendi posset procreatio sobolis, consequenter venus moderata etiam extra matrimonium non foret illicita (§. 170. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi istiusmodi contradictiones concoquere minime possumus, præsertim cum Deus contradictoria velle nequeat (§. 345. part. 1. *Theol. nat.*), ideoque

que nec natura, cuius autor est (§. 822. part. 1. *Theol. nat.*), eas ferat; eidem, si præfertim animum attendat ad rationes, quas a natura & essentia corporis humani petitis in medium attulimus, minime probabile videbitur, secretionem seminis sanitati conducere, diuturniorem vero ejus retentionem plurimum damni afferre, consequenter contraria sententia potius videbitur verisimilior, si probabilitate sit standum. *Quod erat alterum.*

Communem esse opinionem dieteticam, quod moderata seminis excretio sanitati hominis conducat, diuturnior vero ejus retentio non parum damni afferat, non opus est ut multis testimoniis confirmetur. Evolvenda enim tantummodo sunt scripta Medicorum, ubi de excretis & retentis agunt. Videbis vero etiam, nihil afferri, quod vel demonstrationis a priori, vel a posteriori speciem habeat, modo quid sit demonstratio noveris. Ita e. gr. *Timaeus von Guldensee* in Consilio dietetico part. 1. c. 6. seminis excretio moderata, inquit, calorem nativum excitat, sensus spiritusque exhilarat, membra levat animique tollit ægritudines: ast num ita sese revera habeant, cum nude asserantur, nondum exploratum, nedum demonstratum est. De damnis vero, quæ afferre debet diuturnior seminis retentio nihil in particulâ dicit. Et quamvis *Sennertus* Instit. Medic. lib. 4. part. 1. c. 8. affirmet, semen intempestive retentum corporis totius gravitatem & torporem inducere, nulla tamen ratione id confirmatur, sed nude asserenti fides habenda, si quis credere voluerit. Cui ideo non sufficit ad probabilitatem adstruendam, quod artificii in arte sua credendum sit; is ne quidem probabile, nedum certum existimabit, quod de excretionem seminis salutarî, retentione diuturniori damnosa dicitur. Si seminis diuturnior retentio sanitati nocet, ejus excretionem saltem avertuntur damna, quæ retentum affert. Quamobrem com-
moda, quæ affert, ex motibus ad excernendum necessariis,
aut

aut ad actus ceteros venereos excretionem comitantibus derivanda essent. Quoniam vero concubitus cito absolvitur, non apparet, quomodo motus isti in se salutares per modum nimii nocere possint, si vel quotidie repetantur, nisi statim repetito coitu vel facta excretionem seminis continuato naturæ vim inferas, ut hæc demum nimia dici possit. Videtur autem per nimiam excretionem seminis intelligi, quæ sit nimis frequente coitu, cum ad moderatum veneris usum commendentur certa anni tempora, alia vero damnentur. Ita constat *Celsum* venerem vere rutilissimam, hieme non perniciosam, æstate & autumnò inutilem judicare ac inprimis suadere, ut æstate in totum abstinetur, lib. 1. c. 3. p. 33.

34. Quæ contra probabilitatem sententiæ, quam impugnamus, afferuntur argumenta, talia omnino sunt, quæ haud paucis sufficientia videbuntur ad contrariæ certitudinem evincendam. Regressus seminis in sanguinem hodie vix in dubium vocabitur, postquam per experimenta anatomica detectæ sunt viæ regressus, quæ legi possunt in Notis ad *Barbavii* Prælectiones academicas ab illustri viro *de Haller* cum notis suis editas Tom. V. part. 1. p. 327. Legi quoque merentur, quæ *Barbave* de resorptione seminis tradit loc. cit. p. 443. & seqq. Quodsi demus, dari exempla nonnulla eorum, qui, retento semine, incommoda quædam perpessi sunt; valde vereor, ne alii causæ tribuendus sit effectus, qui retentioni seminis tribuitur. Difficile omnino est causas omnium, quæ in corpore humano accidunt, detegere, cum non solum structura ejus quoad minima intime perspecta esse debeat, verum etiam cognita præsupponantur, quæ a rebus non naturalibus in conservationem corporis ejusque immutationem continuo influentibus dependent, longa admodum serie comprehensa. Status nimirum præsens dependet a præcedentibus, sine quibus præviis is non exiturus fuisset (§. 89. *Cosmol.*). Facillime igitur contingit, ut in assignanda causa aberremus. Nulla omnino consequentia est: Sempronius diu retento semine hæc incommoda expertus est. Er-

(*Wolffii Ethica Pars IV.*)

Q 99

go

go ipsorum causa est retentio seminis. Quamvis enim causa alia non appareat, cum ex modo dictis satis intelligatur, adesse posse causas, quæ non apparent, non tamen retentio seminis ideo causa dici potest, immo non aliis accedentibus ulla probabilitate hoc asseritur. Quodsi retentio seminis sanitati corporis noceat, omnes omnino in cælibatu viventes aut ab uxoribus longiori temporis spatio absentes, bene tamen valentes, certe non aliis infirmitatibus obnoxii, quam quibus obnoxii fiunt in matrimonio viventes, veneris illicitæ rei essent. An vero non nimis durum videatur hujus sceleris promiscue omnes coarguere, aliorum esto judicium. Videmus animalia, quæ nullum semen emittunt, nec tamen ulla incommoda sentiunt. Quidni ideam quoque in homine eodem modo sese habere debet, cujus corpus hac in re a corpore animalium minime differt? Ceterum maximum omnino pondus habet argumentum morale, quod a lege naturæ, cujus ratio sufficiens in ipsa natura humana continetur, desumitur, cum pro concessio habendum sit, nullas dari in tota rerum natura contradictiones, nec naturæ legem contradictoriis implicari.

§. 331.

An scortationem & videtur seminis excretionem moderatam sanitati conducere, retentionem vero diuturniorem non parum damni afferre (§. 330.), scortationem & masturbationem modicam non excusare licet, cam excuset quod sanitatis conservanda causa fiat.

*sanitatis
conservande
cura.*

Notum est apud antiquissimas gentes valuisse hanc opinionem, quod fornicatio non sit illicita. Sane scortatio & olim fuit, & hodiernum est in usu apud Sineses, quamvis severos morum censores, ita ut lenones tolerentur, nec lenocinium turpissimum pro crimine habeatur, nedum pro vicio (not. §. 365. part. 1. Jur. nat.). Legimus in sacris Gen. XXXVIII.

15. & seqq. *Judam*, filium *Jacobi* Patriarchæ, cum *Thamar*, quam meretricem esse putabat, in via publica coitum celebrasse, conventa mercede. Nec ipsum fornicationis pudebat, cum enim promississet hædum pro concubitu & pro arrha dedisset anulum, armillam & baculum, per pastorem suum hædum mittebat meretrici tradendum, ut pignus reciperet. Hinc omnino patet, tempore isto fuisse meretricem, quæ pro conventa mercede promiscue cuicumque usum corporis sui concedebant, scortationes in via publica fuisse moris, nec eas sibi dedecori duxisse viros honestos. Equis ex his moribus non colligat, scortationem licitam tunc temporis visam fuisse. Lubens equidem concedo, propterea prolicita cam habitam non fuisse, quod moderata venus conducat sanitati, sed quod putaretur, voluptate venerea frui non minus licitum esse, quam cibo ac potu, qui bene sapit, hilarare sensum. Quodsi tamen sumatur, excretionem seminis moderatam sanitati conducere, ex adverso retentionem plurima damna asferre, tanto facilius quis sibi persuadebit, Deum non invidere homini voluptatem, quæ ex coitu percipitur, si sanitatis conservandæ & damnorum avertendorum causa celebratur, cum ipse velit ut sanitatem conservare & omne damnum a corpore avertere studeamus. Cum igitur agnoscamus, fornicationem esse illicitam, omnemque seminis excretionem quomodocunque factam non animo sobolem procreandi; quam sit necesse est, ne nobis aliisque persuadeamus, excretionem seminis moderatam sanitati conducere, nec sine damno retineri posse. Non sufficit addere cum *Timo de Guldentlee* excretionem seminis licitam esse debere, ut nimirum maritus saltem rem habeat cum uxore: neque enim excretio seminis sanitati conducere putatur, quia licita, sed quia actu fit, nec sine damno semen retineri posset. Excretio seminis effectum suum sortitur in corpore, quatenus spectatur tanquam actus physicus, qui idem est, sive semen ejiciatur in coitu cum uxore, sive cum meretrice, aut quocunque modo alio. Venus illicita demonstrata est, ideoque

certum, eam esse illicitam; excretionis seminis effectus salutis & retentionis damnosus incertus, immo ne quidem probabilis. In agendo igitur incertum & minus probabile præferendum non est certo. Masturbationis turpitudine naturalis, sive intrinseca partim generalis est, omnibus delictis carnis communis, partim specialis, ipsi propria. Illa consistit in abusu membri genitalis, cum natura homini non comperat jus nisi ad usum in coitu procreationis sobolis causa celebrando necessarium; hæc vero in eo, quod frequentius repetita usum tollat & masturbatorem ad coitum impotentem reddat: neque enim jam attenduntur damna, quæ ex seminis excretionem, quatenus nimia est, sequitur. An vero idem sit cum crimine *Onan*, qui mallebat semen fundere in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur, quam fratri sine liberis denato suscitare semen, ideoque recte *crimen Onaniticum* dicatur, Theologis discutiendum relinquimus; utpote quod a foro nostro alienum. Ipsa autem turpitudine intrinseca generalis motivum satis efficax est, ut delictum hoc vitemus, modo satis perspiciatur, quid sit abusus membri corporis nostri (not. §. 295. 296. 314.).

§. 332.

De influxu temperantia ac potu, eo præsertim, qui ad seminis copiosi generationem conducit. Cum semen secernatur a sanguine, particularæ, ex quibus massa ejus conficitur, sanguini insint necesse est. Enimvero nihil est in sanguine, quod non fuerat in cibo ac potu, quoniam ab eo digesto separatus chylus in sanguinem defertur. Quamobrem si nimium seminis generetur, elementa ejus a cibo ac potu in sanguinem derivantur. Semen generatur in pubertatibus & posthac continuatur, quocunque cibo ac potu alatur corpus, consequenter nimii generario tribui nequit soli qualitati ciborum, sed quia sanguis plura seminis elementa conti-

continere debet, si plus chyli in sanguinem invehitur, quam si parcius, consequenter si cibo ac potu copiosiori utaris, modo ventriculus bene concoquat, quod jam supponitur, etiam quantitati. Quamobrem ne nimium seminis generetur, a cibo ac potu nimio abstinendum. *Quod erat unum.*

Constat non omnia alimenta æque nutrire corpus nostrum, ideoque si eadem quantitate assumantur, ex digestis non eandem quantitatem chyli absorberi. Quamobrem cum major chyli in sanguinem inveci quantitas majorem semini generando materiam præbeat, nisi per corporis constitutionem aliter, ut in nutritionem corporis impendatur, a quo in præsentī abstrahimus; vel inde constar, quosdam cibos ac potus ad seminis generationem magis conducere, quam alios. Laudantur autem in specie quoque cibi quidam, qui ad semen copiosum generandum faciunt, veluti amygdalæ, oryza, pineæ, ova forbilia, carnes vitulinæ, hædinæ, vervecinæ, gallinarum, perdicum, phasianorum, ostrea, testudines, ficus, pisa, fabæ, ciceres, castanæ, nuces avelanæ, dactyli, allium, cæpæ, radices asparagi, pastinacæ. Videatur *Seu pertus Medic. præct. lib. 3. part. 9. sect. 2. c. 1.* Quamvis vero non satis constet, quomodo virtus, quæ cibis istis tribuitur, fuerit explorata, & in quantum nudis assertionibus fides sit habenda; in dubio tamen, etsi quis scrupulosior fuerit, sequendum tamen est quod tutius. Quamobrem ne nimium seminis generetur, abstinendum inprimis est a nimio cibo ac potu, qui ad semen copiosum generandum conducit. *Quod erat alterum.*

In generatione seminis consideranda est materia, ex qua semen generatur, & fabrica organorum, quibus elaboratur. Immo etiam attendenda est reliqua corporis constitutio, cum

constet materiam, quæ ad generationem seminis apta, alium in usum etiam impendi posse. Ita non modo constat, animalia castrata, in quibus semen generari nequit, pingvescere; verum etiam in hominibus pingvibus & obesis non vulgum seminis generari, ut dudum dixerit *Plinius* Nat. hist. lib. 11. c. 31. steriliora esse cuncta pingvia & in maribus, & in feminis. Et quoniam in animalibus castratis ipsa quoque caro mutatur, & hominum castratorum corpora restituuntur eidem statui, qualis erat ante pubertatem; inde omnino liquet, non in solam pingvedinem, sed in alios adhuc usus impendi materiam generationi seminis destinatam. Ast cum in præsentī quæstio saltem sit de nimia seminis copia, materix seminis in alios usus impensæ nulla habenda ratio est. Et quoniam in fabricam organorum nulla nobis potestas est; sola materix quantitas, quatenus in cibo ac potu capiendi arbitrium regnat, a nobis dependet, consequenter quicquid a nobis conferri potest, ne nimia seminis copia generetur, ad cibi ac potus quantitatem & qualitates redit. Supponimus autem abstinentiam ab immoderata venere, ne forsan dicas, eandem materiam seminis plus attrahi a partibus generationi ejus destinatis, quam alias fieret, utut nec hoc attendendum sit in præsentī, cum venus immoderata potius in causa sit, ut semen deficiat; quam ut abundet. Quia semen regreditur in sanguinem, nimia ejus quantitas censetur, si major sit copia, quam quæ a sanguine resorberi possit, ut ideo, excernendum sit, nec retineri possit, nisi damnum inferre velis corpori. Ex resorbtione vero seminis sanitati nullum afferri damnum, castratorum exempla docent. Non dissimulor, si quis theoriam nimix generationis seminis conderé veller, ut certo constaret, utrum hi, vel isti cibi, aut potus in hoc vel isto subjecto nimium semen generent, nec ne; cum aggressurum opus tam arduum atque difficile, quod non sit unius hominis, etiamsi arte observandi, experimentandi & inveniendi excellat: cum tamen in Ethica præsupponenda esset hæc theoria, si vel maxime præsta-

præstaret, nemo imperfectioni scientiæ nostræ tribuat, quod
 carcat subsidiis, quæ aliunde expectare debet. Quamobrem
 nobis sufficit, ut in dubio, dum ex dubitationum fluctibus
 emergere nobis non datur, quemadmodum jam supra incum-
 evimus, cum de diætâ ageremus, cujus theoriæ partem
 facit quæstio de generatione quantitatis nimie seminis non sine
 periculo retinendæ, innumeras alias in sinu suo fovens, in
 quas resoluenda, si quidem accurate decidenda, sequamur
 quod tutius, quantum nobis datur: id quod etiam in præ-
 senti urgemus. Observanda itaque est diætâ, quantum no-
 bis datur, ne nostrâ culpa in generatione seminis insit ali-
 quod vitium: cetera relinquenda providentiæ divinæ. At-
 que ita patet, quomodo diætâ influat in castitatem, cui
 omnis seminis excretio adversatur, quæ non sit sobolis pro-
 creandæ causâ. Sicuti satis exploratum est, Bachum & Ce-
 rerem esse multorum morborum genetrices, quibus careret
 genus humanum, nisi ipsis litaret; ita non minus constat,
 idola hæc generis humani, quæ omnium maxime colunt gen-
 tes alias cultiores, fovere libidinem, ut in proverbium du-
 dum abierit, sine Bacho & Cerere frigere Venerem. Expen-
 denda quoque hic foret quæstio, annon natura ipsa veluti
 sua sponte ejiciat semen, quod nimium est, ita ut excretio-
 nem seminis, quæ *nocturna pollutio* dici solet, nulla præce-
 dat lasciva cogitatio, aut somnium lascivum inde pendens,
 ut nocturna pollutio nobis imputari non possit (§. 541. part.
 1. *Phil. præct. univ.*); sed facile patet, eam pertinere ad theo-
 riam de nimia seminis generatione, quæ adhuc in desidera-
 ris est. Discimus hinc & ex aliis bene multis humanam con-
 ditionem non admittere, ut homo sit ab omni labe prorsus im-
 munis, nec actiones ipsius ne minima quidem parte a recti-
 tudine deficiant. Non tamen inutile est, ut istiusmodi diffi-
 cultates, quæ nobis offeruntur in praxi morali, quamvis in-
 superabiles videantur, agnoscamus: efficit enim studium
 virtutis ardentius & contra arrogantiam ac superbiam firmum
 præsidium præstat, inprimis etiam prodest, ut multa oracula
 divina

vina intimius perspiciamus, quod facile demonstrare poteramus, siquidem consensum scripturæ cum philosophia morali, quam tradimus, ostendere nobis propositum esset: id quod aliorum industriæ relinquimus, quibus prævivimus in parte prima Theologiæ naturalis, ut constet, quid in hoc negotio sit observandum.

§. 333.

De turpitudine intrinseca pæderastia & Sodomia. *Pæderastia & Sodomia contra naturam humanam sunt.* Et enim natura homines aptos fecit ad sobolem procreandam, ut genus humanum conservetur; quemadmodum videmus speciei quoque conservationem intendi per usum membrorum genitalium in brutis, & lex naturæ vult, ut homines sobolem procreent (§. 239. part. 7. Jur. nat.), sicque genus humanum conservetur, etsi singulis hominibus sit moriendum. Enimvero constat, sobolem non procreari nisi per concubitus maris cum femina, quibus diversa organa eo fine concessa, quorum functionibus conjunctim efficitur, quod a persona unius sexus fieri non poterat. Quamobrem cum per concubitus maris cum mari, aut hominis cum bruto genus humanum propagari & conservari nequeat, pæderastia vero sit concubitus maris cum mari (§. 243. part. 7. Jur. nat.), & sodomia concubitus hominis cum bestia (§. 244. part. 7. Jur. nat.); pæderastia & sodomia contra naturam humanam sunt.

Repugnantia horum flagitiorum cum natura humana adeo manifesta est, ut eam hominibus persuadere non potuerit nisi extrema veneris lascivia & furiosa libido, quarum illa voluptati veneris modum ponere nescit, hæc mentem omnem amovet. Observavimus jam alias (not. §. 245. part. 7. Jur. nat.), pæderastiarum crimen olim Græcis atque Romanis admodum familiare fuisse, quemadmodum etiam testa-

testatur Apostolus, Rom. I. 27. ita ut ipse *Socrates* ejusdem reus feratur. Nimirum constat, ut voluptatis percipiendæ tantummodo causa concubitus appetatur, olim non ad actus illicitos relatum fuisse: neque enim alia de causa fornicatio pro re maxime licita habita fuit. (not. §. 331.), ut ideo *Terentius* confidenter admodum dixerit: Non est flagitium, crede mihi, adolescentulum scortari. Quamobrem cum homines voluptuosi avidis voluptatis libidinibus temere & effrenate ad potiundum incitentur, nova voluptatis genera, aut novos potiundi modos invenire student. Quibus vero licitum videtur, ut voluptas venerea per se appetatur, consequenter hujus tantummodo percipiendæ causa semen excernatur; iis perinde videtur, sive hoc, sive alio modo fiat, quo non committitur injuria in alterum, qua de causa fornicatio quoque mercenaria prorsus innocens visa, & eidem flagitia magis abominanda prælata fuerunt. Immo id unicuique maxime conveniens visum, in quod ipsum traxit voluptas sua. Quodsi putetur nimis diuturnam retentionem seminis sanitati nocere, moderatam excretionem conducere; tanto promior erit appetitus in istiusmodi scelera, quæ contra naturam sunt. Constat vero opiniones communes, quæ a primâ puericia imbibuntur, & altas in mente hominum radices agunt, non examinari, ubi ad maturiorem ætatis usum perventum est, ut verum a falso discerni posset, sed absque ullo examine pro vero haberi. Quamobrem non est quod miremur, *Socratem*, quamvis alias virtutis studiosissimum, crimine prædæstia se polluisse. Discamus itaque hinc, quam sit periculosum in moralibus admittere opiniones nondum satis discussas, & patriis vivere moribus, quos ratio non commendat. Ceterum hæc quæ diximus de modo, quo error unus de illicita venere consequitur ex alio, non repugnant iis, quæ initio dicta sunt de causis prædæstia & sodomia suadentibus. Flagitiorum enim inventores non eodem loco habendi sunt, quam qui sine examine patrios sequantur mores, quamvis scelestos, neque voluptuosi ex summis principijs colligunt rationando

novos voluptatis percipiendæ modos, sed ferente sic occasione affectuum imperu in eos abripiuntur, quamvis falsis ratiociniis eosdem deinceps defendant, si eos impugnari contingat, aut animum in sententia sua confirmant, si hæsitare incipiat, ac eisdem tribui queat, ut scelus inventum latius serpat, ne quasi in ortu suppressatur.

§. 334.

*Motivum
fugiendi
pæderastiam
& sodo-
miam.*

Quoniam pæderastia & sodomia contra naturam humanam est (§. 333.); *Qui naturæ suæ convenienter vivendi ardore flagrat, ei repugnantia pæderastiae & sodomiae motivum fugiendi scelus utrumque præbet.*

Naturæ suæ convenienter vivere idem est ac vivere vitam homine dignam, consequente non facere, quod ipsum dedecet. Ut quis ardore naturæ suæ convenienter vivendi flagret, ei seria esse debet voluntas servandi legem naturæ, consequenter etiam noluntas seria eandem non transgrediendi, atque agnoscere, quod naturæ nostræ convenienter vivamus, si actiones nostras legi naturæ convenienter determinemus; cum hæc ipsa lex rationem sufficientem in essentia & natura humana agnoscat (§. 135. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Quodsi ergo originem legis naturæ intime perspiciamus, ut pro certo habeamus eam præscribere modum, quo vitam homine dignam vivimus; quo ardentius fuerit studium actiones suas legi naturæ conformandi, eo major quoque erit ardor naturæ suæ convenienter vivendi. Quodsi ergo cognoscamus, pæderastiam & sodomiam esse contra humanam naturam, id ipsum motivum scelus utrumque fugiendi satis efficax erit. Equidem non dubito fore haud paucos, qui parum efficacæ tributuri sunt huic motivo; eorum tamen opinio parum me movet. Etenim hi sunt, qui nunquam satis perpenderunt, quid sit homo & quantum dedeceat vivere vitam homine indignam. Quantum valeat opinio faciendi quod se de-

se deceat & quantum pudeat facere, quod se dedeceat, nisi quis omnem pudorem exuerit, abunde constat ex observatione morum, quibus saltem opinio hominum decorum, vel indecorum affinxit, seu quos decere, vel dedecere communis hominum fert opinio. Quodsi ergo eadem opinio invalesceret de vita homine digna, vel indigna, & a primis unguiculis animis tenellis ingigneretur; nulla sane est ratio, cur non æque efficaciter movere deberet facultatem appetendi, vel averlandi. Quis vero certo agnoscat, quamam vivendi ratio hominem deceat; eidem tandundem, immo plus valet scientia, quam præjudicata opinio, quæ sine examine admissa retinetur. Ceterum negandum non est, motivum, de quo nobis sermo est, maxime valere apud eos, qui gloria ducuntur (§. 401. 402. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quodsi obijcias, amare eruditos serram contentionis reciprocantes mores inconditos, qui tamen recte sentientium judicio ipsos maxime dedecent; haud difficilis est responsio. Etenim non agnoscunt, eruditum dedecere istiusmodi mores, quin potius contraria opinione imbuti gloriæ hoc sibi ducunt, quod, ut loqui amant, alterum egregie depexum dederint, errasse autem erudito maxime indignum judicant.

§. 335.

Quoniam qui naturæ suæ convenienter vivendi ardo- *De influxu*
re flagrat, ideoque vivere vult, quemadmodum hominem *cura animæ*
decer, ei repugnantia pæderastiæ & sodomæ. motivum fu- *in fugam il-*
giendi utrumque flagitium est (§. 334.), qui vero curam *lorum flagi-*
animæ habet, sollicitus est, ut personam sibi impositam, id- *tiorum.*
eoque etiam personam omnibus hominibus communem, re-
cte gerat (§. 152.), ideoque vivat, quemadmodum homi-
nem decet; *Qui curam animæ habet, ei motivum est fugiendi pæ-*
derastiæ & sodomiam utriusque flagitii repugnantia cum natura
humana.

Propositionem hanc addimus, ut tum nexus eorum, quæ ad praxin moralem spectant rectius appareat & ad eum observandum attentio exciretur, nimis enim prolixum foret, si eundem ubivis ostendere vellemus; tum ut manifestum evadat, unde motivum, cui parum efficaciæ tribuitur ab iis, qui non satis idem expendere norunt, vim suam eccipiat, & quænam sit ratio, cur eandem in se non experiantur. Qui ea considerat, quæ homini perpendenda sunt, ut personam hominis recte gerat, (*not. §. 17.*); motivum præsens non adeo vili pendet, quemadmodum ipsi videtur, quamdiu ignorat, qualis persona homini sit imposita & quantum intersit, ut eam recte gerat. Non judicandum est nisi re integra perspecta. Motivorum efficacia præsupponit appetitum per alias causas ad eorum vim recipiendam dispositum. Hæc ipsa autem dispositio successive acquiritur, si in voluntate perficienda & emendanda iusto ordine progrediamur, quemadmodum in systemate philosophiæ moralis præcipitur.

§. 336.

*Remedium
timentis*

Qui Deum timet, ab omni illicita venere abstinebit, si perpendit, Deum esse dominum, se saltem usufructum genitalium suorum. Deum contra Idem valet in genere de vitando abusu membrorum corporis quorum- tra venetrem canque: Qui enim perpendit, Deum esse dominum (§. 375. illicitam & part. 1. Jur. nat.), se saltem usufructum genitalium suorum (§. omnem abu- 378. part. 1. Jur. nat.), cum dominium consistat in jure de suam corporis. re sua pro arbitrio disponendi (§. 959. part. 1. Theol. nat.), usufructuario vero non comperat nisi jus eadem utendi (§. 377. part. 1. Jur. nat.), quale nimirum dominus, a quo jus suum habet, ipsi concessit; is agnoscit, se non uti posse membris genitalibus, quemadmodum sibi visum fuerit, sed quemadmodum vult Deus. Enimvero Deus vult, ut nonnisi sobolis procreandæ (§. 239. part. 7. Jur. nat.), non vero solius voluptatis causa coitum appetamus (§. 240. part. 7. Jur. nat.), & ab

& ab omni actu venereo, quo non intenditur aliud, quam ut voluptas inde percipiatur, abstineamus (§. 246. *part. 7. Jur. nat.*). Quoniam itaque ejus animus, qui Deum timer, tenet sollicitudo nil quicquam faciendi, nisi quod voluntati divinæ convenit (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deum timer, coitum non appetit nisi sobolis procreandæ, non vero solius voluptatis percipiendæ causâ, & ab omni actu, quo non intenditur aliud, quam voluptas venerea, abstinet. Quamobrem patet, si, qui Deum timer, perpendit, Deum esse dominum, se saltem usufructum genitalium suorum, eum ab omni illicita venere abstinere. *Quod erat unum.*

Cum eadem demonstratio subsistat; si de quocunque alio membro corporis nostri sermo fuerit; palam quoque est, si, qui timer Deum, perpendit Deum esse dominum, se saltem usufructum membrorum corporis sui, eum omnem ab usum membrorum corporis sui quorumcunque vitaturum. *Quod erat alterum.*

Ostendimus jam superius (§. 296.), si membris corporis voluntati divinæ convenienter uti velimus, perpendendum nobis esse, quod non sumus domini, sed saltem usufructarii membrorum corporis. Ex præsentis autem propositione patet, ut id velimus, præsupponendum esse timorem Dei filialem. Timor Dei filialis hominem impellit ad obedientiam (§. 326. *part. 3. Eth.*), & ex amore Dei nascitur (§. 317. *part. 3. Eth.*). Quamobrem in rectum usum membrorum genitalium & vitandum ab usum, consequenter in abstinentiam a venere illicita cum timore Dei filiali insluit obedientia & amor Dei, quando consideratione juris in membris genitalibus a Deo nobis concessi appetentiam veneris moderamur. Velim hæc applicentur ad ea, quæ modo de efficacia motivorum annotavimus (*not. §. 335.*). Si quis caret timore Dei filiali, ideoque etiam amore Dei, nec animum obediendi Deo adhuc ha-

bet; frustra urgebis, Deum esse Dominum, te saltem usuarium membrorum genitalium, præsertim si pugnandum adversus cupiditatem voluptatis venerex ad libidinem illecebram. Enimvero si appetitus jam fuerit prædispositus per amorem & timorem filialem Dei atque obedientiam eidem præstandam, remedium hoc contra venerem illicitam maximam efficaciam habebit, eritque hæc eo major, quo magis ardet amor & quo major fuerit timor Dei, studiumque obediendi Deo actius. Qui animum obediendi Deo perfecit, lege divina delectatur, eandemque eam habet (§. 190. *part. 3. Eth.*), & si obedientia Deo debita cum virtutibus ceteris conjungitur, appetitus & aversatio redditur fortior, voluntas & noluntas constantior, studiumque virtutum ceterarum facilitatur, ut & acquirantur, & conserventur facilius (§. 193. *part. 3. Eth.*). Hinc igitur remedium quoque contra venerem illicitam vires acquirit. Hæc probe perpendenda sunt, ut intelligamus, unde vim suam habeant motiva in casibus datis, ne nimis præcipitanter ea rejiciamus, aut ne parum efficaciarum iisdem tribuamus, pretium iisdem statuentes ex eo, quod in nobis experimur, dum verba saltem sensu percipimus & in notionibus confusis, per quas ea intelligere nobis videmur, subsistimus, & ut cognoscamus, cur unum idemque motivum, vel remedium non ejusdem efficaciarum deprehendatur in omnibus, sicuti nec idem remedium valet adversus eundem morbum corporis, propterea quod non omnia corpora eodem modo disposita sunt.

§. 337.

An sola abstinentia a piscit; castus non est. Castitas enim virtus est, qua non appetitur concubitus nisi sobolis procreandæ (§. 251. *part. 7. ta sit signum Jur. nat.*), ideoque non solum voluptatis percipiendæ causa castitatis. (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*), immo ejus causa nullus actus veneris appetitur (§. 246. *part. 7. Jur. nat.* & §. 321. *part. 1. phil.*

Phil. pract. univ.). Quoniam itaque habitus voluntatis est (§. 347. *part. 1. Jur. nat.*), ut sis castus, necesse est, ne venerem illicitam appetas, ideoque ab ea abstineas, quia eandem averfaris. Quodsi ergo a venere illicita te quidem abstines, eandem tamen adhuc concupiscas, ita ut eadem frui malles, modo non alia obstarent; nondum castus es.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam castus ab omni venere illicita sese abstinet (§. 252. *part. 7. Jur. nat.*), cumque castitas virtus sit (§. 251. *part. 7. Jur. nat.*), cum gaudio hoc facit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque animum castum conservare vult (§. 279. *part. 2. Eth.*); ideo fieri nequit, ut venerem illicitam appetat (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quodsi quis ergo a Venere illicita sese abstinet, eandem tamen adhuc concupiscit; is castus non est.

Poterat idem adhuc aliis modis ostendi, veluti ex amore castitatis, cum omnis virtuti cuidam deditus eandem amet (§. 351. *part. 1. Phil. Pract. univ.*), consequenter eadem delectetur (§. 657. *Psych. empir.*), quæ delectatio augetur, si accedat animus obediendi Deo (§. 190. *part. 3. Eth.*). Habet hoc castitas commune cum omni virtute reliqua, ut actus externi, præsertim negativi, non sint signum virtutis, Et demonstratio propositionis præsentis eadem subsistit, si in genere demonstrandum: *actum externum; qualis virtuti convenit, non esse signum virtutis, quamdiu appetitus, aut averfatio in contrarium adhuc propendet, vel finis non intenditur, qui legi naturæ convenienter intendendus fuerat.* Inde omnino est, ut metu pœnarum extorqueatur actus externus legi naturæ conformis, qualis ex habitu virtutis proficisci debebat, non autem virtus, actiones suas legi naturæ suæ sponte conformandi habitus (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & hypocritæ actiones externas legi naturæ conforment, etsi non habeant animum Deo obediendi, aut legem naturæ servandi (§. 1161.

(§. 1161. part. 1. Jur. nat.). Videntur casti, qui non sunt, dum manente concupiscentia a venere illicita sese abstinent: quod idem in genere de quacunque virtute alia intelligitur. Hinc sine ullo actu externo adulterium commissum esse dicit Christus ab eo, qui saltem coitum cum uxore aliena concupiscit. Non tamen nego, in casu dubio, quamdiu nimirum præsumtionibus standum, castitatem præsumendam esse ex abstinencia a venere illicita. Ast hic non agitur de eo, quod præsumendum est, sed de veritate, ne quis sibi ipsi imponat, quando de se ferendum iudicium, nec iudicium de aliis ultra præsumtionem extendat: illud enim necessarium est, hoc nonnunquam utile.

§. 338.

De odio veneris illicitæ.

Qui castus est, omnem venerem illicitam odit. Etenim castitas virtus est (§. 251. part. 7. Jur. nat.), qua præditus ab omni venere illicita sese abstinet (§. 252. part. 7. Jur. nat.), consequenter ei opposita libido, quæ in cupidine voluptatis veneræ (§. 248. part. 7. Jur. nat.) consistit, vitium est (§. 249. part. 7. Jur. nat. & §. 322. part. 1. Phil. præct. univ.). Quoniam itaque virtuti deditus vitium odit (§. 351. part. 1. Phil. præct. univ.); qui castus est, venerem illicitam omnem odit.

Odium rerum inanimatarum, in quarum numero vitium est, tendit ad eas destruendas, vel e conspectu suo removendas (§. 311. part. 2. Eth.). Odium igitur vitii tendit ad idem procul a se arcendum, ne eodem contaminetur animus, & in appetitu sensitivo fugam gignit (§. 390. part. 2. Eth.), quæ ab illo abesse nequit (§. 539. part. 2. Eth.). Castus igitur, qui venerem illicitam fugit & odit, sollicitus est, ne eadem contaminetur animus. Quamdiu appetitus rationalis nondum consentit eum aversione sensitiva, virtus nondum perfecta est.

§. 339.

§. 339.

Qui verbis & factis libidinosis adhuc delectatur, castus non est. Signum ca-
Etenim verba & facta libidinosa libidinem excitant, aut ex-
stittatis defi-
citare valent (§. 250. part. 7. Jur. nat.). Enimvero qui castus
est, omnem venerem illicitam odit (§. 338.), consequenter
solicitus est, ne cupidine voluptatis venereæ contaminetur
animus (§. 311. part. 2. Eth.). Quamobrem fieri quoque
nequit, ut verbis & factis libidinosis delectetur. Quando
igitur quis iisdem delectatur, id indicio est, eum castum
non esse.

Habemus itaque signum castitatis deficientis. Quamvis enim fieri possit, ut, qui verbis & factis libidinosis delectatur, a venere illicita sese absteineat, non tamen propterea deleta est concupiscentia. Quamdiu vero hæc remanet, castitati locus non conceditur (§. 337.). Immo cum sese abstinere a venere omni illicita, qui verbis & factis libidinosis delectatur. Accedit, quod, qui verbis & factis libidinosis delectantur, haud raro iisdem alios ad venerem illicitam incitare intendunt, & verba istiusmodi proferant, ut alios, qui voluptatē venereæ capiuntur, delectent. Nulla igitur ratione defenduntur istiusmodi verba proferentes, quando idiomate patrio linguæ celeritas in exultationem animi vertitur.

§. 340.

Qui castus est, verba & facta libidinosa detestatur. Qui signum ca-
enim castus est, venerem illicitam odit (§. 338.). Quam-
obrem cum odium rerum inanimatarum tendat ad eas de-
struendas, aut e conspectu nostro removendas (§. 311. part.
2. Eth.); qui castus est, omnem venerem illicitam aboleri
mallet, siquidem fieri posset, nec ferre potest, ut mentem
subeat ejus cogitatio. Ferre igitur nequit verba & facta,
(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

Sss

quæ

quæ sunt veneris illicitæ incitamenta, sed ea detestatur. Facta & verba, quæ libidinem, voluptatis veneris percipiendæ cupidinem (§. 648. part. 7. Jur. nat.), excitant, facta & verba libidinosa sunt (§. 250. part. 7. Jur. nat.). Quamobrem qui castus est, verba & facta libidinosa detestatur.

Detestatione verborum & factorum libidinosorum proditur odium libidinis, quod cum foveat castitas, ea recte hinc colligitur. Potest quis verba & facta improbare; at inde nondum certo colligitur castitas, quia improbantis verba non proferuntur cum affectu. Aliæ nimirum dantur rationes, ob quas quis verba & facta aliena improbat, etiam non sine indignatione, si vel maxime ipse vitio isti indulgeat. Sed in usu signorum virtutis semper multa cautione & circumspeditione opus est, quando de virtute aliena judicandum, propterea quod iidem actus externi non semper pendunt a voluntate, vel noluntate eodem modo determinata, ac imprimis in determinationem appetitus sensitivi & aversationis multa influunt, quorum cogitationem excitare nequeunt circumstantiæ præsentis, quamvis acutissime observentur & solertissime ponderentur. Quoniam vero a virtute abesse nequit odium vitii, quod eidem opponitur (§. 368. part. 1. Phil. pract. univ.); quod hic demonstratur de castitate, idem valet de virtutibus quoque reliquis, modo notetur, si plura vitia, quæ simul in eodem subiecto dari nequeunt, veluti si unum opponitur in excessu, alterum in defectu, eidem virtuti opponantur, ex odio vitii unius, consequenter etiam ex detestatione eorum, quæ ejus incitamenta sunt, non posse colligi virtutem, quoniam fieri potest, ut alteri vitio sit deditus, qui alterum odit, ideoque odium non procedat ex virtute.

§. 341.

An perceptio voluptatis Legi nature non adversatur, ut voluptas ex coitu percipiatur.
Voluptas ex coitu percepta originem trahit ex tactu, quem-
admodum

admodum a posteriori constat. Originem igitur ducit a *ex coitu legi* sensatione (§. 65. 73. *Psych. empir.*). Enimvero anima in *natura ad-* sensationibus suis nihil immutare potest, nec unam alteri pro *versetur.* arbitrio substituere valet (§. 78. *Psych. empir.*), nec in potestate ipsius positum est, utrum sentire velit, nec ne, quando objectum sensibile in organum sensorium rite constitutum agit (§. 79. *Psych. empir.*). In hominis igitur potestate positum non est, num velit voluptatem ex tactu venereo percipere, an nolit. Quoniam igitur nemo obligari potest ad id quod impossibile (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*); lege quoque naturali obligari non possumus, ne voluptatem ex tactu venereo percipiamus, consequenter eidem non adversatur, ut ex coitu voluptas percipiatur.

Dantur nonnulli, qui singularitatem pietatis affectantes obligationem hominis ad impossibilia extendunt, ac ideo quoque contendunt, perceptionem voluptatis ex tactu venereo legi naturæ adversari & per consequens peccatum esse (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Alii, qui impossibilitatis sibi consciï sunt, saltem naturæ corruptæ tribuunt, quod percipiatur. Immo utraque pars de voluptate, quam gustus cibi ac potus creat, idem statuit. Enimvero ignorant, quid sit natura humana, nec usum, quem habere potest ac debet ista voluptas, perscipiunt. Vide, quæ alias de voluptate venerea annotavimus (*not. §. 240. part. 7. Jur. nat.*) & de voluptate in genere passim demonstravimus & annotavimus in parte secunda Ethicæ. Quoniam voluptas ex tactu venereo percepta homini naturalis est, sicuti omnis delectatio sensualis reliqua; ea quoque extirpari nequit, sed ratio saltem eam moderari, non vero ipsa appetitum regere debet. Ita enim homo eadem fruïtur naturæ humanæ convenienter, dum tactum venereum non per se appetit, sed speciei conservandæ causa, nec ea delectatur, nisi quatenus cum voluptate sinceriori ex conservatione speciei percepta, in quam multa in-

fluunt, quæ eandem intendunt, alio loco rectius explicanda, copulatur. Sane hoc modo voluptate venerea fruimur propter Deum, qui vult ut genus humanum conservetur, & hæc ipsa voluptate medium id conservandi commendat. Quamvis itaque voluptas venerea plerumque impura sit, nec adeo facile existat, ut ab omni immunditia purgetur, ideoque impura voluptas appellari sueverit; in se tamen impura non est, sed influxu vitiorum in appetitum efficitur, sicuti ex adverso influxu virtutis servatur pura. Impura nimirum vocatur, quatenus animum efficit impurum (§. 599. part. 2. Erb.), dum nimirum per se appetitur & ideo multorum malorum genitrix fit. Intelliguntur eadem de aliis voluptatibus corporis, quæ sensus hilarant.

§. 342.

An voluptas ex concubitu licito percepta sit licita.

Quoniam legi naturæ non adversatur, ut voluptas ex coitu percipiatur (§. 341.), castitas vero virtus est, qua non appetitur coitus, nisi sobolis procreandæ causâ (§. 251. part. 7. Jur. nat.), ideoque appetitum circa voluptatem veneream legi naturæ convenienter moderatur (§. 252. part. 7. Jur. nat.); castitati minime repugnat, voluptatem ex concubitu licito percipere.

Perpendenda hic sunt, quæ modo de puritate voluptatis venereæ & impuritate ejusdem annotavimus. Inde autem porro intelligitur, quale jus homini ad eandem competat. Prodest subinde, ut ad conservandam speciem concitetur, si quis ob alias causas minime justas a procreatione sobolis abstinere mallet. Quamvis enim tum facile contingere poterat, ut quis voluptatem veneream per se appeteret; castitas tamen appetitum refrænat, ne exorbitet.

§. 343.

Stupor, sive *stupiditas* appellari solet abstinencia a volu-
ptatibus gustum & tactum afficientibus, quantumvis licitis.
Quoniam cibum ac potum solius voluptatis causa appetere
non licet (§. 412. part. 1. *Jur. nat.*), neque etiam concubitum
(§. 246. part. 7. *Jur. nat.*), ideoque voluptatibus, quæ gu-
stum afficiunt, tantummodo frui licet, si cibum vel potum
fuerit salubris (§. 411. part. 1. *Jur. nat.*); voluptatem vero ve-
neream, si concubitus fuerit licitus (§. 342.), consequen-
ter nulla datur obligatio, qua voluptatibus istis frui rene-
mur; abstinencia a voluptatibus gustum & tactum afficienti-
bus, quantumvis licitis, ideoque stupor legi naturæ non
adversatur. Quamobrem cum vitium non sit nisi habitus
actiones suas contraria ratione determinandi, quam lege na-
turali præscribitur (§. 322. part. 1. *Phil. præf. univ.*); absti-
nencia a voluptatibus gustum & tactum afficientibus, quan-
tumvis licitis, vitium non est, seu *stupor vitium non est*.
Quodsi *stupor* fuerit *naturalis*, ut stupidus suavitatem cibi, vel
tactus veneri non sentiat, cum quod a libertate hominis
nullo modo dependet, ipsi quoque imputari minime possit
(§. 532. part. 1. *Jur. nat.*), multo minus vitii accenseri potest.

Aristotelici, qui, cum virtutem in mediocritate consistere
putarent, cuilibet virtuti vitium alterum in excessu, alterum
in defectu opponebant, intemperantiæ quoque in eo, quem
vocabulo tribuebant, significato acceptæ vitium in defectu
opponere voluerunt. Facile apparet, stuporem naturalem
non esse vitium morale, quod virtuti opponi possit. Fin-
gendus itaque erat stupor voluntarius, qualis num detur. ple-
rique dubitant, saltem rarissimum esse affirmant, quia ipsis
non succurrunt exempla, præsertim si notio stuporis natu-
ralis menti ipsorum obversetur, nec voluntariam a naturali

distincta notione separant. Poterat huc referri opinio illorum, qui promiscue damnant omnem delectationem sensualem: alii hi proprio sensui contradicunt, & ubi fidem apud alios se reperturos diffidunt, in natura corrupta præsidium ad defendendum falsam opinionem sibi invenisse videntur. Quodsi vero ponamus, aliquos vili pendere voluptates corporis, præsertim quæ gustum & tactum afficiunt, quia sunt irritamenta vitiorum; eorum abstinencia non reprehendenda, sed laudanda potius est. Non igitur opus est, ut in Moralibus de nimia abstinencia a voluptatibus etiam licitis perfrueudis multum sinus solliciti & remedia contra eam conquiramus. Si quis nobis objiciat, voluptatem transitoriam, qualis est voluptas licita gustum & tactum afficiens, felicitatem augere (§. 286. part. 1. Jur. nat.), hominem vero operam dare debere, ut sit felix (§. 280. part. 1. Jur. nat.); distinguendum omnino est inter ea, quæ ad felicitatem necessario requiruntur, ut sine iis nemo felix esse possit, & ea, quæ tantummodo per modum minime illiciti accedunt, quatenus illa comitantur, aut cum iis coherent. Illa virtutis sunt (§. 400. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque ad animam spectant; hæc vero in iis consistunt, quæ sensum hilarant, & voluptates corporis sunt, nunquam licite, nisi quatenus cum adimplerione officii sui subsistunt, & caute perfrueudæ, ne officiorum adimplerioni noceant, atque ad vitia improvidos trahant. Considerandum quoque est, quam exiguum particulam faciat voluptas transitoria licita, quæ si vel maxime contemnatur, exiguus iste, si vel maxime ita dicatur, defectus iis, quæ ad felicitatem necessario requiruntur, abunde compensari posse, præsertim cum eorum usus perennis ac semper in potestate nostra sit.

§. 344.

Quando ab-
stinencia

Si nimis frequente usu voluptates corporis vilescunt, Et propter-
ea quis ab iis sese abstinet; abstinencia ad stuporem naturalem acce-
dit.

dit. Quodsi enim nimis frequente usu voluptas corporis vi-
lescit, tam fere non amplius sentit homo, cum antea sensum tibus *stupo-*
eius hilararet. Quamobrem cum stupor naturalis sit, si quis sua-
rit *asimile-*
vitatem cibi ac potus, aut tactus venerei non sentit (§. 343.); tur.
quo magis voluptas corporis vilescit, eo magis sensus ad
stuporem naturalem accedit. Quamobrem si quis propterea
ab ea sese abstinere, quia vilescit; abstinencia quoque ad stu-
porem naturalem accedit.

Abstinencia igitur non virtutis est, sed, si cupiditas non-
dum sublata, siquidem fieri posset, ut suavitatem, quemad-
modum ante, adhuc sentire valeret, vitium animo adhuc in-
hæret, si vel maxime actus externus non accedat. Vulgo
hoc agnoscitur, quando dicitur: quod vitium destituit homi-
nem, non vero homo vitium.

CAPUT V.

De Cura Rerum.

§. 345.

Cura, quam rebus habere debemus, adhibetur vel rebus com-
parandis, vel iisdem recte utendis. Res enim, quibus sit cura re-
indigemus, & quæ utilitatem quandam nobis præ-
stant, vel inserviunt vitæ conservandæ, vel eidem commo-
de, vel jucunde transigendæ, vel animæ & corporis perfe-
ctioni quomodocunque promovendæ (§. 495. part. 1. Jur.
nat.). Quoniam itaque vita non solum conservanda (§. 350.
part. 1. Jur. nat.), sed danda etiam opera, ut, quantum in no-
bis est (§. 176. part. 1. Jur. nat.), eam commode (§. 466.
part. 1. Jur. nat.) & jucunde transigamus (§. 471. part. 1. Jur.
nat.), omnemque facere tenemur usum facultatum nostra-
rum,

rum, qui ad perficiendum animam & corpus requiritur (§. 173. *part. 1. Jur. nat.*): ideo necesse est, ut res vitæ conservandæ, eidemque commode ac jucunde transigendæ & corpori atque animæ perficiendis quomodocunque inservientes nobis comparemus easdemque usui, quem habere debent, impendamus. Cura igitur, quam rebus habere debemus, adhibenda est vel rebus comparandis, vel iisdem recte utendis.

Animalibus brutis natura abunde prospexit de iis, quibus ad vitam animale conservandam & degendam indigent, ut ideo nullam curam rebus comparandis & recte utendis adhibere teneantur. Dedit unicuique vestimenta sua, offert ipsi alimenta ibi locorum, ubi degunt, cumque victu simplici & potu aquæ utantur, cibum ac potum non appetunt, nisi ut famem ac sitim expleant, & loca, in quibus secure quiete ac somno fruuntur, facile inveniunt. Homini ergo proprium est, ut rebus comparandis iisdemque recte utendis curam adhibeat, nisi quatenus umbra quædam imaginis hujus curæ apparet in cibo ac potu conquirendo & fruendo, atque loco quieti & somno commode eligendo. Qualis sit hæc umbra, patebit ex iis, quæ in sequentibus subiinde annotaturi sumus. Neque enim dedecet hominem quamvis rationalem uti magis istis animalibus irrationalibus, ut, quæ in ipsis observat, utatur tanquam principiis curam, quam rebus habere debet, naturæ suæ, hoc est, rationi, qua a brutis differt, convenienter determinandam. Sane in ipsa Scriptura sacra homines, etiam ab ipso Christo, quoad hanc curam ablegantur ad animalia bruta, quatenus nimirum umbra quædam imaginis curæ illius etiam in ipsis conspicitur, in quantum homo & animalia communem naturam habent. Non paradoxum hoc videbitur, modo satis intelligamus, quid sit liber naturæ (*not. §. 457. part. 3. Eth.*), qui cum nos doceat, quinam sit Deus & quomodo eum colere debeamus, cur, quæso absurdum vide-

videri debet, ut etiam nos doceat curam rebus, quibus indigemus, comparandis & utendis impendendam? Insunt nimirum iis, quæ observamus, principia generalia, ex quibus rationis usu colliguntur homini convenientia. Liber naturæ unicuique patet, nemini clausus. Nostrum saltem non deficere debet studium, ut ex eo fiamus doctiores.

§. 346.

Res, quibus indigemus, destinantur certo fini, nimirum vitæ De suæ necessitati, commoditati & jucunditati atque perfectioni animæ & rum. corporis acquirendæ & conservandæ. Quoniam enim vitam conservare (§. 350. *part. 1. Jur. nat.*), eandemque, quantum datur (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*), commode & jucunde transigere (§. 466. 471. *part. 1. Jur. nat.*), animamque & corpus perficere debemus (§. 173. *part. 1. Jur. nat.*); nobis quoque datur jus ad usum earum rerum, quibus eo fine indigemus (§. 159. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Ac ideo rerum nomine non veniunt nisi ea, quæ vitæ conservandæ & commode ac jucunde transigendæ, & animæ atque corpori perficiendis inserviunt (§. 495. *part. 1. Jur. nat.*). Res igitur, quibus indigemus, destinantur certo fini, nimirum vitæ necessitati, commoditati & jucunditati atque perfectioni animæ & corporis acquirendæ & conservandæ.

Appetitus hominis, qui non determinatur nisi per id, quod ipsi bonum videtur (§. 904. *Psych. empir.*), non convenit ut appetat, quod nulli prorsus usui esse potest. Qua de causa etiam rei nomine non indigitur in Jure tam naturæ, quam civili, nisi quod usui homini esse potest (§. 495. *part. 1. Jur. nat.*). Quando vero res propter eum, quem habet, usum appetitur, usus, qui intenditur (§. 616. *part. 1. Phil. præct. univ.*), abit in finem (§. 617. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Hic finis ipsa natura constitutus est, quatenus sine usu rerum sal-

(Wolffii *Ethica* Part IV.) Tet tishieri

tishiari nequit obligationi naturali, & eundem ipsa lex naturæ approbat, quatenus nos obligat ad ea, quæ sine rerum usu consequi minime valeamus (§. 159. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 347.

Quod is in rebus comparandis & utendis sit considerandus.

Quoniam res, quibus indigemus, certo fini destinantur (§. 346.), duplex autem homini incumbit cura, altera nimirum, quæ rebus comparandis, altera vero, quæ iisdem recte utendis impendenda (§. 345.); qui curam rebus habere vult, non minus in iis comparandis, quam utendis, considerare tenetur finem, cui destinantur.

Finis, quibus res destinantur, ipsa natura constitutus est, non vero hominum arbitrio determinatur (*not.* §. 346.). Utimur rebus, ut consequamur finem, tanquam mediis, sine quibus eundem consequi non possumus (§. 941. *Ontol.*). Quando igitur res nobis comparamus, aut iisdem actu utimur, spectandus est finis, cui per naturam destinantur, & quem ut intendamus lege naturæ præcipitur. Animantia bruta res paucas, quibus indigent & natura ipsorum contenta est, instinctu quodam naturali ducti apperunt, non aliter, ac si agerent propter finem a naturâ constitutum, quamvis proprie loquendo ipsamet eundem non intendant. Quod vero bruta instinctu quodam naturali faciunt, id homo ratione usus facere debet. Habemus itaque hic primum specimen umbræ imaginis curæ ad res comparandas & utendas afferendæ, quam in brutis conspiciamus. Ipsa nimirum nos docent, res non esse comparandas, neque iisdem utendum esse, nisi propter finem a natura constitutum, quem excedere non liceat. Si quem pudeat discere a brutis, quid sibi sit agendum; eum magis pudeat, quod bruta rectius agant rationi convenienter, quam ipse agit. Ne vero quis sibi persuadeat, dedecere hominem, ut a brutis discat, quid sibi homini sit agendum.

agendum; perpendendum est, brutum rationi convenienter agere, non quod ratione rectius utantur homine, quemadmodum visum est *Rorario*, sed quod natura eorum ad eadem convenienter agendum determinata est, ut agant propter fines a Deo intentos, ac si ipsam eos intenderent (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*). Cum enim animantia quoque bruta sint verbum Dei vivum, quo ad nos loquitur & nos erudit (*not. §. 457. part. 3. Eth.*); quando ab iis discimus, aures præbimus Deo doctori. Ecquis ergo dedecori sibi ducat, Deo docendi magistro uti, & ejus se discipulum profiteri?

§. 348.

Qui curam rebus habere vult, res necessarias, utiles & volu- De rebus ne-
ptuarias a se invicem accurate discernere tenetur, siue sint comparan- cessariis, uti-
de, siue iisdem sit utendum. Quæ enim rebus curam habere libus & vo-
vult, tum in iis comparandis, tum utendis considerare te- luptuariis a
netur fines, quibus destinantur (§. 346.). Quoniam itaque se invicem
res necessariæ sunt, sine quibus vita & sanitas conservari ne- discernendis.
quit, nec anima perfici potest, ut vitam perfectam vivamus
(§. 499. *part. 4. Jur. nat.*), res utiles ad vitam commode de-
gendam requiruntur (§. 500. *part. 1. Jur. nat.*), & jucundæ
nonnisi ad jucunditatem vitæ faciunt (§. 501. *part. 1. Jur. nat.*),
ideoque res necessariæ, utiles & voluptuariæ discernuntur
finibus, quibus destinantur, & propter quos in genere re-
rum constituuntur (§. 495. *part. 1. Jur. nat.*), & ob hos ipsos
fines res utiles voluptuariis, necessariæ autem tam utilibus,
quam voluptuariis præferendæ, quando nimirum vel com-
parandæ, vel iis utendum, ut circumstantiæ præsentis im-
ponant eligendi necessitatem (§. 502. *part. 1. Jur. nat.*); qui
rebus curam habere vult, res necessarias, utiles & volup-
tuarias a se invicem accurate discernere tenetur, siue sint com-
parandæ, siue iisdem sit utendum.

Distinctio rerum in necessarias, utiles & voluptuarias non modo multum habet usum in Jure, verum etiam in Philosophia morali. Quod vero hactenus usum non attenderint nisi Juri in Jure civili, ratio non alia videtur, quam quod Philosophi non perpenderit, virtutem revera non esse nisi habitum actiones (sua legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.), nec Juri naturæ eam tribuerint amplitudinem, quam habere debet, & quam eidem vindicavimus in opere nostro de Jure naturæ vi principiorum in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstratorum. Communiter enim ea hominum menti opinio inhaeret, quasi virtus tantummodo moderetur appetitum sensitivum circa voluptates corporis & certos affectus atque actus, qui potissimum respiciunt alios, ut nec excessus, nec defectus admittatur: quæ opinio ex doctrina Aristotelica originem traxisse, eadem tamen missa adhuc retenta videtur. Nemo igitur miretur, quod nos ratione duce, seposita omni auctoritate, in tradenda philosophia morali aliam ingrediamur viam, quam hactenus calcarunt Philosophi, & quæ ducit ad omnimodam rectitudinem actionum humanarum, qui esse debet fructus Philosophiæ morales, sive finem ejus statuas beatitudinem humanam, seu summum, quod in his terris homo consequi potest, bonum, quod quomodo acquiratur, in Philosophia morali doceri debet (§. 7. part. 1. Eth.), sive cum nobis felicitatem hominis (§. 8. part. 1. Eth.), quam cum summo bono acquirimus (§. 393. part. 1. Phil. præf. univ.): relinquendo nimirum unicuique est in definiendis disciplinis sua libertas, modo nil committatur in præjudiciū veritatis.

§. 349.

De discernendo necessaria, & voluptuaria, vel necessaria simulque utilis, vel utilis & una voluptuaria, vel sario, utilis & denique necessaria, utilis & voluptuaria simul esse potest. Quoniam enim res necessariae ad vitæ & sanitatis conservationem

nem ac animæ perfectionem (§. 499. part. 1. *Jur. nat.*), utiles in una ea-
ad commoditatem (§. 500. part. 1. *Jur. nat.*), voluptuariæ ad demque re-
jucunditatem faciunt (§. 501. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter
a se invicem distinguuntur finibus, qui per eas intenduntur,
si contingat (contingere autem posse docent exempla), u-
nam eandemque rem prodesse ad consequendum fines duos,
vel omnes tres simul, erit pro diversitate finium, ad quos
refertur, vel necessaria & voluptuaria, vel necessaria & uti-
lis, vel utilis & voluptuaria, vel denique necessaria, utilis
& voluptuaria simul.

Ita vestium, quatenus corpus muniunt adversus injurias
tempestatum, finis est conservatio sanitatis (§. 446. part. 1. *Jur.*
nat.), & hoc respectu sunt res necessariae (§. 499. part. 1.
Jur. nat.), quatenus sunt commodæ agenti ad id, quod iis-
dem indutus agere debet (§. 452. part. 1. *Jur. nat.*), res uti-
les (§. 500. part. 1. *Jur. nat.*), quatenus denique iis orna-
menta accedunt (§. 492. part. 1. *Jur. nat.*), res voluptuariæ
(§. 501. part. 1. *Jur. nat.*). Atque hinc patet, vestem ean-
dem simul rebus necessariis & utilibus, necessariis & volu-
ptuariis, immo necessariis, utilibus & voluptuariis accenseri
posse. Utensilia non solum utilia sunt, sed haud raro quo-
que simul voluptuaria: immo quatenus ipsa utilitas subinde
usum eorum indispensabilem reddit moribus nostris, condi-
tionem necessariorum participant, quamvis utilitas eum in-
troduxerit. Similiter cibi, quatenus nutritioni corporis des-
tinantur, res necessariae sunt, sed quatenus suavitæ saporis
gustum hilarant, aut ex raritate iis præcium statuitur, ad res
voluptuarias referuntur. In voluptuariis enim plurimum da-
tur opinioni, & ars coquinaria cibos ex necessariis in res vo-
luptuarias vertit. Contingit quoque ex accidente, ut res
utiles suadentibus circumstantiis præsentibus destinentur alii
usui, quam in quem fuerant factæ, vel etiam comparatæ.
Sed usus iste accidentalis non attenditur, quando quaeritur,

ad quamnam speciem res sint referendæ. Notandum præterea hoc quoque est, si finis, qui intenditur, magis est jucunditas, quam utilitas, aut necessitas, res, quæ in se spectatæ, seu respectu finis, cui destinari debebant legi naturæ convenienter, utiles vel necessariæ sunt, ad voluptuarias referri. In moralibus enim spectanda est intentio agentis. Ac ideo accidit, ut homines res necessarias & utiles in voluptuarias convertant. Qui vero res necessarias, utiles & voluptuarias a se invicem discernere vult, ut iis recte utatur, vel etiam in iisdem comparandis nihil committat, quod contra officia est, rationis iudicio stare tenetur ponderando fines, quibus destinandæ, ex jure lege naturæ nobis concessio ad implendam obligationem naturalem (§. 346.).

§. 350.

De usu & abusu rerum suarum.

Rectus rerum suarum usus est, quem officia exigunt: abusus rerum vero in repugnantia cum iisdem consistit. Nemo enim re sua aliter uti debet, quam ut satisfaciatur obligationi cuidam naturali (§. 167. part. 2. Jur. nat.), qui vero re sua usurus quid facit, quod obligationi cuidam naturali repugnat, re sua abutitur (§. 168. part. 2. Jur. nat.). Officia sunt actiones juxta legem naturæ præceptivam, vel prohibitivam determinatæ (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.), prouti vel positivæ, vel negativæ sunt (§. 24. part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter cum lege præceptiva obligemur ad actionem committendam (§. 164. part. 1. Phil. pract. univ.), prohibitiva vero ad eam non committendam (§. 163. part. 1. Phil. pract. univ.), si actio officiis convenit, eadem obligationi naturali satisficit, si vero officiis repugnat, naturali quoque obligationi repugnat. Rectus igitur rerum suarum usus est, quem officia exigunt, abusus vero in repugnantia cum iisdem consistit.

Ut

Ut veritatis hujus convincamur, ea omnia perpendenda sunt, quæ de usu rerum necessario (§. 12. & seqq. part. 2. *Jur. nat.*) & de jure nobis ad eum competente demonstravimus (§. 14. part. 2. *Jur. nat.*). Ex hoc enim jure, quod dominiorum introductione, ob immutabilitatem legis naturæ (§. 142. part. 1. *Phil. pract. univ.*), immutari minime potuit, æstimandus est usus atque abusus rerum. Lex naturæ tribuit nobis jus ad usum necessarium rerum (§. 14. part. 2. *Jur. nat.*), cui tandem jus omne acceptum ferendum, si ad fontem reducitur, nec nobis datur nisi quatenus sine eo obligationi naturali satisfacere non possumus (§. 159. part. 1. *Phil. pract. univ.*): id quod usum rerum necessarium facit (§. 12. part. 2. *Jur. nat.*). Rebus igitur uti debemus cum sensu officii, quod instar finis spectatur, qui usu rerum tanquam medio consequendus intenditur. Discant hinc tanquam ex specimine; quorquor studium recte agendi curæ cordique habent, quamvis idem ex ceteris quoque, quæ in Ethica traduntur, appareat, cur voluntas perfecta requirat exactam Juris naturæ scientiam (§. 133. part. 2. *Eth.*), & Philosophia moralis supponat Jus naturæ (§. 9. part. 1. *Eth.*), quod quo intimius perspicitur, eo quoque exactius actiones legi naturæ conformari possunt, ne ullus in iis notetur rectitudinis defectus, sitque animus ab omni labe immunis (§. 598. part. 2. *Eth.*): id quod convenit puritati animi, cui consequendæ operam navare debemus (§. 604. part. 2. *Eth.*).

§. 351.

Rerum; quas habemus, dominus Deus est; nos non sumus nisi Quale jus usuarii, & dominium nobis saltem competit respectu hominum aliorum rerum hominum. Etenim Deus est dominus eorum omnium, quæ in mihi commundo sunt, sive in prima creatione facta fuerint, sive hodie petat. demum generentur aut producantur (§. 965. part. 1. *Theol. nat.*). Quoniam itaque res omnes, quibus indigemus ad vitæ necessitatem, utilitatem & commoditatem (§. 495. part. 1.

Jur.

Jur. nat.), in earum numero sunt, nec artificiales, cum arte saltem humana res naturales tanquam materia specificentur (§. 339. *part. 2. Jur. nat.*), ut sint ad certum usum aptæ, propterea dominio Dei subducuntur; rerum, quas habemus, dominus Deus est. *Quod erat primum.*

Quamvis vero Deus hominibus concessit dominium earum rerum, quibus ad promovendam sui & aliorum atque status sui & aliorum perfectionem habent opus (§. 995. *part. 1. Theol. nat.*); non tamen aliter concessisse intelligitur, quam in quantum sufficit, ad promovendam sui & aliorum atque status sui & aliorum perfectionem, consequenter non concessit nisi usum necessarium (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 12. *part. 2. Jur. nat.*), non vero jus, quod ipse in rebus habet, in hominem transtulit, ut non amplius suæ sint, sed hominis, ita ut iisdem homo uti possit, prouti sibi visum fuerit, non vero quemadmodum vult Deus: id enim perinde foret, ac si legem naturæ tolleretur (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ tamen ob ejus immutabilitatem tolli nequit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Respectu igitur Dei jus homini concessum non extenditur ultra usum rerum necessarium. Quamobrem cum usuarius sit, cui competit jus re quadam utendi (§. 377. *part. 1. Jur. Jur. nat.*); homo respectu Dei non est nisi usuarius rerum suarum. *Quod erat secundum.*

Enimvero nemo hominum alteri rationem reddere tenetur, quomodo re sua utatur, nec ulli jus est abusus rerum impediendi, quamdiu qui re sua abutitur nil facit contra jus alterius (§. 169. *part. 2. Jur. nat.*). Respectu igitur hominum aliorum liberum nobis est de re nostra disponere pro arbitrio nostro. Quamobrem cum jus proprium de re pro arbitrio

bitrio suo disponendi dominium sit (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*), dominus vero, qui dominium habet (§. 964. *part. 1. Theol. nat.*); homini quoque respectu hominum aliorum saltem dominium comperit & is rerum, quas habet, dominus est. *Quod erat tertium.*

Ut rebus recte utamur, necesse est ut cognoscamus, quale jus in iis nobis competat. Jus, quod nobis in rebus, quas habemus, competit respectu hominum aliorum, & quo excluduntur ceteri omnes, est prorsus independens ab aliena voluntate, ita ut omnis de re dispositio, qualiscunque tandem sit, non dependeat, nisi a propria voluntate. At jus, quod in iisdem nobis competit respectu Dei, a nostra potestate quoad ejus exercitium non dependet, sed omnes actus ad ejus exercitium spectantes in totum dependent a voluntate Dei, utpote conformandi legi naturæ, quam Deus hominibus tulit. Et, si quis vel maxime idem ad Deum, legis naturæ autorem (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non referat, agnoscere tamen tenetur, vi principiorum Juris naturæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstratorum, naturæ nobis non competere aliud jus, quam ad usum rerum necessarium, *cujus exercitium subjacet quoad singulos actus legi naturæ, & quod voluntate hominum, quando dominia singularia fuerunt introducta, immutari non potuit. Quamvis itaque, dum res, quæ fuerant communes, factæ sunt singulorum & juri proprio subjectæ, vi libertatis naturalis unicuique competentis (§. 146. *part. 1. Jur. nat.*), independentes factæ fuerint a voluntate omnium hominum reliquorum (§. 152. *part. 1. Jur. nat.*); jus tamen in se spectatum non immutatum fuit; sed saltem aliam formam induit respectu hominum. Respectu igitur Dei aliud non est, quam lege naturali nobis datur. Quamobrem cum jus istud alium respectum habeat ad Deum, alium ad homines, & ad rectum ipsius usum vitandumve abusum apprime necessarium sit, ut duplex iste respectus agnoscat; ideo maxime consultum est,

(Wolffii *Ethica Pars IV.*)

Uuu

ut

ut nominibus quoque discernantur, quæ re ipsa diversa sunt. Nemo autem negare potest, aliud esse jus de re disponendi pro voluntate Dei, aliud vero esse jus de re disponendi pro arbitrio nostro. Posterius nobis competit respectu hominum, prius autem respectu Dei, cujus voluntati conformanda est voluntas nostra, quam nullius hominis voluntati conformare obligamur. Non itaque absonum videri debet, quod respectu hominum dicamur domini, respectu Dei autem saltem usufructuarii, quanivis ipsi Deo acceptum ferre teneamur dominium, quod nobis respectu hominum competit. Hoc ut probe consideremus, eo magis necessarium est, ne dominium respectu hominum nobis competens in præjudicium domini divini extendamus, sicuti per oscitantiam hominum plerumque fieri solet, dum in exercitio domini unice respiciunt ad suam voluntatem, quasi ab ea sola dependeat, nec de voluntate sua voluntati divinæ conformanda cogitant, propterea quod non tenentur sequi voluntatem aliorum. Si cui adhuc dubium movere poterant res artificiales, quarum autor est ipse homo; is perpendere debet, specificationem rerum naturalium, ut prodeant artificiales, quæ sint aptæ ad usum hominum, pertinere ad usum necessarium, quem nobis Deus in rebus creatis concessit. Nisi enim rerum a Deo creatarum usus nobis concessus esset, nec ex iis facere liceret res artificiales. Jus Dei, quod habuerat, in materia specificanda, subsistit etiam in specificata, neque hic attendenda sunt quæ valent de specificatione inter homines (§. 340. & seqq. *part. 2. Jur. nat.*), cum hæc fluant ex notione domini, quale nobis competit respectu hominum aliorum.

De casu in
re nostra
contingente.

Quoniam Deus dominus est rerum, quas habemus (§. 351.), & mundum gubernat per nexum rerum (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*), quæ vero nunc sunt in mundo, ea insiunt in actualitatem sequentium (§. 83. *Cosmol.*); si casus quidam

quidam in re nostra contingat, quam nulla culpa nostra prægressa est, Deus jure suo de ea disponit in usum suum.

Propositio hæc probe notanda est, cum eximius sit ejus usus in praxi morali. Quod vero pauci hoc considerent, non est quod miremur: neque enim intelligunt, quale sit jus sibi in rebus competens, quæ in dominio suo esse dicuntur. Ut igitur veritatem propositionis præsentis intime perspiciamus, non modo demonstratio propositionis præcedentis expendenda, verum etiam probe ponderanda sunt ea, quæ ad eandem annotavimus. Quando Deus disponit de rebus, quæ sunt in dominio hominum, de iis disponit in conservationem hujus universi: id quod haud difficulter perspicitur, si animum attendamus ad nexum rerum, ut videamus, quomodo actus consequentium determinetur per antecedentia (§. 83. *Cosmol.*). Deus igitur cum indigeat rebus in usum suum, hominibus quoque dominium, quod in iis habet, non aliter concedere potuit, quam illo salvo, & quatenus homines iisdem indigent ad adimplenda officia, quæ ipsis præscripsit. Ad hoc vero sufficit usus, quem necessarium diximus (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*) lege naturali restrictus, & voluntati divinæ conformandus. Velim hæc satis expendantur, ne extra oleas evagari videamur, quando defendimus, jus, quod in rebus nostris habemus, aliud esse respectu Dei, aliud vero respectu hominum, & illo nos constitui usuarios, non dominos, nec id ipsum nobis tanquam usuariis non esse concessum, nisi sub hac conditione, quamdiu dominus, qui Deus est, iisdem non indigeat ad suos usus. Unice autem a domini voluntate pendet, qua lege jus alteri in re sua constituere velit (§. 984. *part. 3. Jur. nat.*).

§. 353.

Homini per ipsam naturam suam utque rerum aliud jus in re, quale jus sua competere nequit, nisi quod in usu necessario consistit. Etiam homini in re obli-

U u u 2

sua per naturam suam obligatio naturalis & lex naturæ dependet ab ipsa hominis rerumque essentia atque natura (§. 146. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum jus omne oriatur ex obligatione *competat.* passiva (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*); aliud nobis jus in re nostra competere nequit per naturam nostram atque rerum, nisi quod lege naturæ nobis datur. Enimvero lex naturæ homini tribuit usum necessarium rerum (§. 14. *part. 2. Jur. nat.*), quo scilicet indiget, ut obligationi suæ naturali satisfacere possit (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*). Itaque homini per ipsam naturam suam atque rerum aliud jus in re sua competere nequit, nisi quod in usu necessario consistit.

Aut admittendum est homini naturaliter nullum competere jus in re, quam habet, nisi quod in usu necessario consistit, aut omnino fatendum, jus omne, quod in re habet, voluntate duntaxat hominum fuisse introductum absque omni jure. Posterius utique absurdum est, cum dari legem naturæ evidenter ostenderimus (§. 128. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ posita hominis rerumque natura ponitur (§. 136. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Admittendum igitur prius. Qui vero jus per ipsam naturam suam atque rerum nobis competens & dominium, quod respectu aliorum hominum habemus, coæquant, libertatem naturalem, quæ præstat hominem in agendo independentem ab omni alio homine (§. 153. *part. 1. Jur. nat.*), in licentiam convertunt, quasi homini competat jus sine ulla restrictione faciendi, quod libet (§. 150. *part. 1. Jur. nat.*) & hominem natura ex legem fingunt (§. 165. *part. 1. Jur. nat.*): id quod denuo absurdum (§. 166. *part. 1. Jur. nat.*). Dominium nimirum, quod nobis in rebus, quas habemus, competit respectu hominum, independentiam ab aliorum hominum voluntate habet a libertate naturali, vi cujus nobis pernitendum est, ut de re nostra disponamus, quemadmodum nobis visum fuerit (§. 156. *part. 1. Jur. nat.*), & conscientiæ nostræ relinquendum, utrum
recte

recte disponamus, nec ne (§. 157. *part. 1. Jur. nat.*), quem-
admodum jam ante insinuavimus (*not. §. 351.*). Hæc igitur
independentia trahi nequit ad jus, quod vi naturæ nostræ at-
que rerum lege naturæ nobis tribuitur, ideoque rationem
sufficientem in illa habet (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*).
Jus in rebus, quas habemus, si ultra usum necessarium ex-
tenditur, contra naturam humanam est. Qui jus in rebus
ultra usum necessarium extensum somniant, quid sit natura
humana, quid sit homo nondum intelligunt.

§. 354

Quoniam homini per ipsam naturam suam atque re- *De identita-*
rum aliud jus in re sua comperere nequit, nisi quod in usu *te juris in*
necessario consistit (§. 353.), ipsa quoque natura hominem non rebus natu-
facti nisi usufructum, non vero dominum rerum suarum, qualis est re humane
respectu aliorum hominum, consequenter cum respectu Dei non convenien-
simus nisi usufructu rerum, quas habemus, & ipsum domi- *titis & a Deo*
num agnoscere debeamus rerum nostrarum (§. 351.), sicuti nobis con-
nostrum ipsius (§. 966. part. 1. Theol. nat.), ita ut nos toti cum cessi.
omnibus rebus nostris simus Dei; Deus nobis concessit jus in
rebus, quale homini per naturam suam convenire potest, nec, pro-
pter immutabilitatem legis naturæ (§. 142. part. 1. Phil. pract.
univ.), aliud concedere potuit.

Consideranda hæc sunt, ne quis profano nostro seculo argueretur, quasi tradamus a ratione aliena non sine quadam affectatione pietatis pomposæ in ipsis dogmatibus (§. 152. *part. 3. Eth.*); qui tamen tantum odimus pietatem pomposam, quantum rationem amamus, quam pietatis pomposæ cultores ejurant. Ridiculi nobis videntur, qui singularitatem in pietate affectantes ad opiniones rationi adversas in Moralibus delabuntur. Non aliam agnoscimus moralitatis, nec aliam juris normam, quam rationem, cui quæ conveniunt, eorum una

Uuu 3

datus

datur concordia, unus contentus. Consideranda eadem sunt, ne quis bonitatem divinam in dubium vocans existimet, quasi Deus plus juris in rebus nobis dare potuisset, quam dedit. Si latius jus dedisset, cum sit & hominis, & legis naturæ autor, sibi metipso contrarius fuisset: id quod absurdum (§. 345. part. 1. Theol. nat.).

§. 355.

Quale jus in re sua suffi- Similiter quia homini per ipsam naturam suam aliud
ciat ad per- jus in re sua competere nequit, nisi quod in usu necessario
sonam homi- consistit (§. 353.). *Qui naturæ suæ convenienter vivere, conse-*
nis recte ge- quenter personam hominis recte gerere vult, *jus in rebus suis ultra*
rendam. *patens desiderat.* usum necessarium extendere non vult, consequenter nec jus latius

Qui curam animæ habet, sollicitus est, ut personam sibi impositam recte gerat (§. 152.). Prima vero hujus sollicitudinis pars est, ut personam hominis recte gerat (*nor. §. cit.*). Quodsi ergo curam animæ habes, rebus quoque tuis non aliter uteris, quam jus in iis tibi competens, permittit, & jus latius patens tibi prorsus inutile foret. Ut tibi idem arroges, nonnisi vitia suadent, non sine damno tuo, cum vitia te infelicem reddant (§. 406. part. 1. Phil. præf. univ.). Patet itaque, quam periculosum sit, jus, quod nobis per naturam & respectu Dei competit in rebus nostris, confundere cum dominio, quod in iisdem habemus respectu hominum aliorum.

§. 356.

De jure res destruedi tandi. *Ufus necessarius continet jus res naturales destruendi & immu-*
stræ naturali, *Ufus necessarius nobis competit, ut obligationi no-*
di in usu ne- *350. part. 1. Jur. nat.)* *vitamque commode ac jucunde transi-*
cessario. *gendi*

gendi (§. 466. 471. *part. 1. Jur. nat.*); satisfaciamus (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*). Enimvero cum corpus cibo & potu conservetur, cibo autem & potu conservari nequeat, nisi res eidem inservientes destruantur, cumque res artificiales, quibus indigemus; ut vitam commodè & jucunde vivamus, subinde etiam ad vitæ necessitatem, quales sunt vestes, arte humana parari nequeant nisi rerum, quas natura profert, immutatione; usus necessarius continet jus res naturales destruendi & immutandi.

Hanc propositionem addere visum est, ne forsan quid dubii superfit circa differentiam juris in rebus, quas habemus, natura nobis competentis & dominii, quod in iisdem nobis competit respectu hominum. Diximus salvo jure, quod Deus nobis in rebus concessit, subsistere dominium ipsius in iisdem. Repugnare huic asserto videtur, quod jure nobis concessio uti non possimus, nisi res vel consumantur, quemadmodum contingit in cibo ac potu, vel immutentur, sicuti in consuecendis rebus artificialibus accidit. Quando in mutuo usus rei, quæ usu consumitur, alteri conceditur (§. 513. *part. 4. Jur. nat.*); dominium in mutuatarium transferendum (§. 514. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque mutuans esse desinit & mutuatarius fit dominus. Et idem intelligitur de rebus, quæ ad parandas res artificiales mutuo dantur, veluti si detur lana, aut linum. Videtur itaque Deus quoque transulisse dominium, quod in rebus naturalibus habet, in hominem, dum ipsi concessit usum, quo illæ vel consumuntur, vel immutantur, alia forma iisdem inducta. Notandum igitur est, aliud esse usum, quo res inserviunt Deo, aliud vero, quo eadem inserviunt homini. Deus utitur rebus ad conservandum hoc universum, nos iisdem utimur ad nos conservandum & vitam commodè ac jucunde transigendum. Cum in interitu corporis nihil substantiale pereat (§. 831. *part. 1. Theol. nat.*), & continua modificatione materiæ mun-

mundus in statu suo conservetur, ita ut unius corruptio sit alterius generatio, quemadmodum quotidie experimur; Dei dominium in eo, quod substantiale est, subsistet & in eo, quod producitur, facta corruptione aut quacunque immutatione, continuatur. Immo cum nec res artificiales fiant sine voluntate ipsius (§. 510. part. 1. Jur. nat.); nec in his locum habet exceptio. Quatenus enim homines sunt in numero causarum secundarum (§. 1120. part. 1. Theol. nat.) & opera artis spectantur tanquam effectus naturales, qui in serie rerum, quæ est mundus adspectabilis (§. 55. Cosmol.); continentur & sunt causæ aliorum effectuum; modificationes materiæ arte factæ in eo non differunt a modificatione, quæ continua corruptione & generatione in rerum natura sunt. Longe alia igitur ratio est rerum respectu Dei, quam respectu hominum, quarum usum homo homini concedere nequit, si eodem consumitur, ut in specie restitui nequeat, absque translatione juris omnis, quod in ea habet. Hæc probe considerata sunt, ne ex dominio, quod nobis respectu hominum aliorum competit, per præcipitantiæ statuamus de dominio, quod Deus in rebus omnibus habet, nec in præjudicium veritatis facessamus difficultates, quæ, modo singula rite expendantur, revera nullæ sunt. Ceterum hinc apparet, nec Philosophum in Ethica, nec Theologum carere posse intimiori Juris scientia, quam ideo tradidimus in operibus nostris. Et quanvis nondum sit tam felix ætas nostra, ut omnes hoc perspiciant; nullus tamen dubito fore, ut nonnullorum attentio excitetur, qui, quod ipsi agnoverunt & ejus utilitatem experti fuerunt, aliis deinceps persuasuri sunt. Pendent enim scientiarum progressus a consilio & exemplo aliorum.

§. 357.

De juris in
re nostra

Jus, quod homini in re sua per naturam suam Deique voluntate competit, ad felicitatem ipsius sufficit; ulterius vero extensum eadem

eidem nocet. Jus enim, quod homini in re sua per naturam *per naturam* suam competit (§. 353.) & quod ipsi a Deo concessum est, *competentis* in usu necessario consistit (§. 351.); consequenter in quan- *ad felicitatem* eodem indiget, ut satisfaciat obligationi suæ naturali *tem sufficientem* (§. 12. part. 2. *Jur. nat.*); ideoque actiones suas confortia. met legi naturæ (§. 141. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum custodia legis naturæ felicitas acquiratur & conservetur (§. 396. 397. part. 1. *Phil. pract. univ.*); jus, quod homini in re sua per naturam suam Deique voluntate competit, ad felicitatem ipsius sufficit. *Quod erat unum.*

Quodsi ergo jus nobis in re nostra comperens per naturam nostram Deique voluntate concessum ulterius extendamus, necesse est, ut faciamus, quod legi naturæ repugnat, consequenter ut legem naturæ transgrediamur (§. 139. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum transgressione legis naturæ homo fiat infelix (§. 405. part. 1. *Phil. pract. univ.*), immo felicitatem, quam consecutus fuerat, amittat (§. 401. part. 1. *Phil. pract. univ.*); jus homini per naturam suam Deique voluntate in re sua comperens ulterius extensum, quam scilicet a Deo nobis concessum, vel per naturam nostram nobis competere potest, felicitati nocet. *Quod erat alterum.*

Homo per naturam suam appetit felicitatem (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), infelicitatem averfatur (§. 325. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si sapit, non desiderat, ut sibi in re sua competat quidpiam juris ultra id, quod a Deo ipsi concessum & per naturam suam competere potest. Qui sibi arrogat jus respectu Dei, quale ipsi competit respectu hominum; stultus est, cum felicitatem inhians utatur mediis, quibus se in infelicitatem præcipitem dat (§. 458. part. 1. *Eth.*). Deus, qui vult hominem esse felicem (§. 706. part. 1. *Theol. nat.*), infelicitatem velle nequit (§. 707. part. 1. *Wolfii Ethica Pars IV.*)

Xxx

Theol.

Theol. nat.); tantundem quoque nobis concessit jus in re nostra, quantum ad felicitatem sufficit, ultra id plus juris concedere non potuit. Et eodem quoque tendit ipsa natura nostra. Qui felicitatem hominis in voluptatibus corporis, seu perceptionibus jucundis consistere sibi persuadent, jus per naturam suam sibi competens & a Deo concessum & dominium, quod respectu hominum in rebus suis habent, coarquant, ut voluptatibus corporis indulgere possint, quas ubi experiuntur damnosas, aut ad satiandum appetitum minime sufficientes, de miseria humana incepte conqueruntur, quam juris sui abusi tribuere debebant. Sed is est mos hominum mentem a ratione alienatam habentium, ut culpam suam in alias causas conijciant.

§. 358.

De ejus sufficientia ad nostram nobis competere potest, ad summum bonum consequendum.

Jus, quod nobis Deus in re nostra concessit & per naturam nostram concedere potuit, sufficit; ulterius vero extensum impedit, quo minus hoc consequamur. Utrumque eodem modo ostenditur, quo propositionem præcedentem demonstravimus. Sumamus enim, quod modo demonstravimus (§. 357.), jus, quod nobis Deus in re nostra concessit & per naturam nostram concedere potuit, sufficere, ut actiones nostras legi naturæ conformemus. Quoniam itaque custodia legis naturalis summum bonum acquiritur (§. 376. part. i. *Phil. pract. univ.*); jus, quod nobis Deus in re nostra concessit & per naturam nostram nobis competere potest, ad summum bonum consequendum sufficit. *Quod erat unum.*

Sumamus porro, quod itidem modo ostendimus (§. 357.), eum legem naturæ transgredi, qui jus, quod Deus sibi in re sua concessit & quod per naturam suam sibi competere potest, ulterius extendit. Quoniam transgressione legis

legis naturæ in summum malum incidit (§. 377. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque fieri nequit, ut summum bonum consequatur; si jus, quod Deus nobis in re nostra concessit & per naturam nostram nobis competere potest, ulterius extenditur, quam scilicet a Deo concessum est & per naturam nostram nobis competere potest, id omnino impedit; quominus summum bonum consequamur. *Quod erat alterum.*

Cum in Ethica doceri debeat, quomodo summum bonum actu acquiratur (§. 7. part. 1. Eth.); necesse quoque est, ut jus per naturam nostram nobis in rebus nostris competentis & a Deo nobis concessum intime perspicere discamus, ideoque in Ethica nihil eorum omittendum, quod huc facit. Nisi enim id intime perspectum habeamus, facillime contingit, ut abusu ejus a summo bono recedamus, dum ad idem contendere nobis videtur, cum pro licitis habeamus ea, quæ sensum hilarant, quando pro illicitis habenda erant. Maxime circumspiciendus esse debet rerum suarum usus, ad hanc vero circumspiciendum quoque requiritur, ut pernoscamus jus, quale nobis in re nostra per naturam competit, ne incauti idem & dominium respectu hominum aliorum competens consequamur: id quod facillime contingit, nisi differentia utriusque probe memores fuerimus.

§. 359.

Res non sunt nostræ respectu Dei, sed saltem respectu hominum. Quomodo Rerum enim, quas habemus, dominus Deus est, nos non *res sint nostræ* nisi usuarii, & dominium in iis nobis saltem competit respectu hominum aliorum (§. 351.). Enimvero cum usufructuario saltem competat jus re utendi (§. 377. part. 1. Jur. nat.), res vero nostræ sint, in quibus dominium habemus (§. 124. part. 2. Jur. nat.); res non sunt nostræ respectu Dei, sed saltem respectu hominum ceterorum.

Quando res dicimus nostras, eædem semper referuntur ad homines ceteros, ut significetur, jus, quod nobis vi legis naturæ in iis competit, esse jus nobis proprium, quo excluduntur homines ceteri omnes. Atque ideo patet, quomodo rerum, quas habemus, dominus esse possit Deus, hoc tamen non obstante, nos simus domini earundem respectu hominum. Nemini hominum in re quacunque aliud jus competit, quam per naturam suam in ea habere potest & Deus ipsi concessit, quatenus tamen jus hoc homini proprium est, ut eodem excludantur ceteri & vi libertatis naturalis de re disponi potest independenter ab omni hominum reliquorum voluntate, horum respectu in dominium abit. Cum libertas naturalis & jus, quod per naturam nostram in re habemus veniat a lege naturæ (§. 146. part. 1. *Jur. nat.* & §. 14. part. 2.), nec eadem repugnante dominia inter homines fuerint introducta (§. 141. part. 2. *Jur. nat.*), autor vero hujus legis Deus sit (§. 273. part. 1. *Phil. pract. univ.*), eandemque hominibus tulerit (§. 274. part. 1. *Phil. pract. univ.*); dominium quoque, quod respectu hominum habemus, a Deo nobis concessum recte dicitur. Et sic patet, quomodo intelligendum sit, quod dicitur, Deum nobis concessisse dominium rerum, quas habemus, dum nimirum hominibus conjunctim concessit jus, quod ipso consentiente in proprium conversum. Qui ultra naturam humanam ad Deum causam primam non ascendunt, modo juris omnis originem penitus inspiciant, agnoscere tenentur, jus per naturam nobis conjunctim competens eadem non invita transiisse in jus proprium & sic formam domini respectu hominum induisse, quale originarie non est. Qui a voluntate Dei jus naturæ derivandum esse contendunt, non agnoscentes rationem ejus sufficientem in ipsa natura humana contineri, unde nomen habet, dominium, quale nobis competit respectu hominum, a Deo toti humano generi conjunctim concessum esse contendunt; quod deinceps utilitatis sue causa in jus proprium mutaverint; sed hi non satis alte omnia rimati sunt, quemadmodum

dum ex iis, quæ hæcenus uberius exposuimus, abunde discitur, ideoque non est, quod miremur, dum diversa inter se confundunt, nec accurate a se invicem separant, eorum quoque asserta inter se non satis coherere, multo minus cum aliis dogmatis consentire, cum ex adverso eorum, quæ nos in universo nostro systemate tradimus, una sit consonantia.

§. 360.

Quoniam res nostræ saltem sunt respectu hominum, *Quanam* sol- non vero respectu Dei (§. 359.), ideoque de iis saltem no- litudine de bis liberum est disponere pro lubitu respectu hominum, non *re nostra* vero respectu Dei (§. 169. part. 2. Jur. nat.); *quando de re no- disponere de- fra quomodocunque disponimus, semper sollicite inquirendum, num beamus. voluntati divine* convenienter disponamus, nimirum ut officii nostri *partes expleamus* (§. 350.). Et quoniam sic disponendo felicitati nostræ consulimus, ast si contraria ratione disponamus, felicitati nostræ nocemus (§. 357.), appetitus vero noster natura in felicitatem fertur, ab infelicitate vero abhorret (§. 324. 325. part. 2. Phil. præf. univ.), *sollicitudo, ne de re nostra aliter disponamus, quam voluntati divine convenienter, nobis non molesta, sed potius jucunda accidit* (§. 156. part. 2. Eth.).

Quoniam hominum mentem ea obsedit opinio, quasi liberum ipsis sit de re sua disponere, prouti sibi visum fuerit; in dispositione de re sua nullam quoque attendunt obligationem, sed de ea disponunt, prout fert occasio, vel eos ad sic potius, quam aliter disponendum sua trahit voluptas, & si admoneantur, ut faciant aliter, extemplo regerunt, damnum esse suum, si quod inde patiantur. Facile apparet, quod animum saltem advertant ad dominium, quod ipsis respectu hominum competit, nullam vero rationem habeant juris per naturam suam in re competentis, & a Deo ipsis concessi. Immo nec considerant mala ex dispositione juri huic contra-

ria enascentia, quæ animum torquent, sed dispositionem suam saltem considerant quoad circumstantias præsentis, immo ne quidem quoad hæc omnes, sed saltem eas, quæ attentionem ipsorum in se trahunt. Contingit itaque sæpissime, de rebus suis homines ita disponere, ut posthac pœniteat: quantum vere pœnitentia pro diversitate circumstantiarum torquere soleat animos hominum, nemo est qui nesciat. Multa etiam eveniunt mala, quæ affligunt homines, quamvis non agnoscant, ea ex illicita dispositione de rebus suis promanasse. Ex hisce igitur omnibus abunde intelligitur, quantum intersit, ut jus in rebus nostris competens penitus perspiciamus & in dispositione de iisdem animum ad id attēdamus. Quod si quis intelligat, quantum intersit, ut in disponendo de rebus suis ea utatur sollicitudine, quam hic urgeamus; eidem sese satis ipsa commendabit: intelliget autem, qui rationem intime perspicit, ob quam eandem urgeamus. Omnem in praxi morali sollicitudinem molestam experiuntur, & quando eadem urgetur, nimiam scrupulositatem acculant, qui nexum rerum moralium non inspexerunt, qui aliunde quam ex systemate veri nominis perspicere nequit.

§. 361.

Quid vitandum, quid faciendum, quoties res comparande vel utende.

Quoniam de rebus nostris disposituri semper solliciti esse debemus, ne aliter disponamus, quam officia exigunt (§. 360.); in rebus comparandis & utendis non alios imitari, sed id sequi debemus, quod officia exigunt, consequenter si cupidorum comparandarum & utendarum animum incescit, expendenda sunt non minus officia erga Deum & alios, quam erga nosmetipsos, ne scilicet incauti quid committamus, quod cuidam eorum adverteretur.

Paucis multa dicuntur, nec tam facile observantur, quæ hic præcipiuntur, quam forsitan multis videbitur. Supponitur enim accurata officiorum omnium notitia, eaque familiaris,

liaris, ut statim subcant memoriam ea, ad quæ vi circumstantiarum præsentium potissimum animus attendendus. Pro diversitate nimirum circumstantiarum nunc horum, nunc aliorum habenda est ratio, nec raro contingit, ut propter eorundem collisionem facienda sit exceptio. Ideo quoque supponitur, ut constet, quomodo exceptio recte fiat. Observandum præterea est differentia inter res necessarias, utiles & voluptuarias (§. 348.) & in una eademque re necessarium, utile ac voluptuarium exacte discernendum (§. 349.). Relictudo, quæ in actionibus moralibus spectatur, nullum admittit defectum in usu facultatum (§. 79. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Nihil magis convenit hominum moribus, quam ut vivant ad exemplum aliorum, & qui ita vivere adfuerunt, rationis usum omnem seponunt. Exemplum enim aliorum omne fert punctum, utpote sufficiens ratio, cur sic vivant, non aliter. Quamobrem quoque admodum familiare est, ut in rebus comparandis & utendis imitentur alios. A communibus itaque moribus nihil magis abhorret quam sollicitudo, ne in rebus comparandis atque utendis quicquam committatur, quod officiis repugnet. Quamobrem cum abusus rerum consistat in repugnantia cum officiis (§. 350.); eodem quoque nihil frequentius, modo is rite æstimetur. Quot vero, quæso, sunt, qui eundem rite æstimare possunt, vel, si vel maxime possent, volunt? Immo valde vereor fore longe plurimos, qui cum de eo rite æstimando nunquam cogitarunt, existimaturi sunt, quasi absurdum sit, quod de usu & abusu rerum suarum ostendimus, quavis invictis rationibus utrumque evicerimus.

§. 362.

Quæ de usu & abusu rerum valent, ea etiam valent de usu & De usu & abusu pecunie. Pro pecunia enim res & operæ quælibet ab abusu pecuniae comparari possunt (§. 293. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem quæ observanda sunt in comparandis rebus, ea etiam obser-

observanda sunt in usu pecuniæ, quæ res comparantur. Cum vero pecunia etiam aliis dari possit perinde ac res dantur, & voluptatum corporis percipiendarum causa erogari queat, perinde ac res impenduntur eodem fine pecunia quoque utimur. Quoniam itaque perinde est, si rebus, si pecunia utamur, & si res, si pecunia compareretur; quæ de usu & abusu rerum valent, eadem etiam valent de usu & abusu pecuniæ.

Idem etiam sic ostenditur. Rebus aliter non uti debemus, quam ut satisfaciamus officiis, seu obligationi cuidam naturali (§. 167. part. 2. *Jur. nat.*), ideoque etiam non alio fine pecuniæ acquirendæ operam dare debemus. Pecuniam quoque non aliter erogare debemus, quam ut satisfaciamus obligationi cuidam naturali (§. 379. part. 4. *Jur. nat.*). Enimvero rectus quoque rerum nostrarum usus est, quem officia exigunt & abusus in repugnantia cum iisdem consistit (§. 350.). Quamobrem patet, quæ de usu & abusu rerum valent, ea etiam valere de usu & abusu pecuniæ.

Pecunia subit vicem omnium rerum, consequenter res quoque omnes repræsentat ex intentione urentis. Quod si destinetur rebus necessariis, vel utilibus, vel voluptuariis, rebus necessariis, vel utilibus, vel voluptuariis æquiparatur. Et si impenditur voluptatibus corporis, rei voluptuariæ vice fungitur. Obtinet idem in rebus, ut, quæ natura sua voluptuariæ non sunt, destinatione possidentis voluptuariæ efficiantur. Ita hædus sua natura res voluptuaria non est: at cum Judas eum solvere vellet mercedem meretrici pro concessu coitu, ex eo rem voluptuariam fecit. Perinde vero est, si quis det hædum, si solvat pecuniam pretium hædi. Observatur idem in contractu locationis conductionis operarum & in aliis, ubi nunc pecunia, nunc res datur, veluti si trituratoribus nunc merces solvitur in pecunia, nunc in frumento.

mento. Quodsi pecunia consideretur ut corpus; veluti si avarus non alium facit pecuniæ usum; quam ut eadem deleteretur, rebus voluptuariis annumeranda. Ex adverso si quis pecuniam, quam lucratur, asservat in casum futuræ necessitatis; pecunia subit vicem rei necessariæ. Hæc probe consideranda sunt; ut de usu & abusu pecuniæ recte statuamus, & non minus in acquirendo, quam erogando nil committamus, quod quomodocunque legi naturæ repugnat. Ceterum vi propositionis quoque ea, quæ de dominio rerum dicta sunt, ad pecuniam applicanda, quæ tamdiu inter res locum habet, quamdiu in nullum usum convertitur, ex usu vero, cui destinatur, differentiam rei specificam acquirit, ut, cum antea rem quameunque in genere repræsentaret, nunc in vicem necessariæ, vel utilis, vel voluptuariæ transeat. A voluntate igitur possidentis dependet, qualem facere velit; qualem vero facere debeat, officia insinuant (§. 350.).

§. 363.

Quoniam de usu & abusu pecuniæ valent, quæ de usu *De fine in* & abusu rerum demonstrata sunt (§. 362.), res vero, quæ pecunia ac-
bus indigemus, destinantur certo fini, nimirum vitæ neces-quirenda &
sitati, commoditati & jucunditati atque perfectioni animæ eroganda in-
& corporis acquirendæ & conservandæ (§. 346.); in pecu-tenendo.
nia tam acquirenda, quam eroganda spectandus est certus finis, ni-
mirum vel vitæ necessitas, vel commoditas, vel jucunditas, vel per-
fectio animæ & corporis, cumque lex naturæ regat omnes actio-
nes humanas (§. 205. part. 1. Phil. pract. univ.), lex nature nos
docet, quinam finis hic & nunc sit intendendus.

Destinanda est pecunia sive acquirenda, sive eroganda ei-
dem fini, cui res destinantur. Quemadmodum vero finis,
qui usu rerum intenditur, non pendet a libera dispositione
hominis, sed a jure, quod per naturam suam in rebus habere
potest, Deusque ipsi concessit; ita quoque homini non

prorsus liberum est, quænam in pecunia sive acquirenda, sive eroganda, finem intendere velit, sed cum juri suo, quod in rebus habere potest per naturam suam, convenienter intendere debet. Quale igitur sit hoc jus, intime cognitum & perspectum habere debemus. Quamobrem cum dominium, quod nobis competit respectu hominum, ab illo jure omnem attentionem in se trahat, ut de eo ne quidem cogitur; non est, quod miremur, si quotidie videmus, quantum homines a vero fine aberrant. Etenim jus, quod per naturam nostram nobis in rebus competere potest, nec aliter a Deo concessum est, nos ad observantiam legis naturæ ducit: dominium vero, quod respectu hominum nobis competit, si unice respicitur atque ab illo dividitur, animum a lege naturæ abducit & omnis dispositionis normam arbitrium hominis constituit, quasi hecat quod lubet: quod quam sit absurdum, ex antea demonstratis patet (§. 355. & seqq.). Videantur præterea, quæ de pecunia acquirenda & eroganda alibi jam demonstravimus (§. 368. & seqq. part. 4. Jur. nat.).

§. 364.

*Quomodo
pecunia sit
appetenda
& quale jus
ad eam no-
bis compe-
tat.*

Pecunia non propter se appetenda, sed propter res, quæ eadem comparari possunt, sive corporales, sive incorporales, nec aliud nobis ad eam competit jus, quam ad res, quæ eadem comparari possunt. Pecunia per se nobis nulli usui est, nisi excipias avarum, qui ex ea voluptatem percipit, duntaxat quod habet, sique ex ea rem voluptuariam facit (§. 501. part. 1. Jur. nat.), quod tamen non faceret, nisi usum omnium rerum eminenter contineret (§. 845. O. tol.), quatenus nimirum res quæcunque eadem comparari possunt (§. 293. part. 4. Jur. nat.). Quoniam itaque res, quibus indigemus, pecunia comparandæ (§. cit.); pecunia quoque non propter se, sed propter res, sive corporales, sive incorporales, ad quas referuntur,

rantur etiam operæ aliorum, quibus indigemus, quæ eadem comparabiles, appetenda. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam pecunia non appetitur, nisi propter res & operas, quæ pro eadem comparari possunt (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), per demonstrata; jus, quod nobis ad pecuniam competit, testimandum est ex usu rerum, quæ pro ea comparari possunt. Ad pecuniam itaque nobis non competit jus aliud, quam ad res, quæ pro eadem comparari possunt. *Quod erat alterum.*

Nimirum nos pecuniam propter seipsam appetere debere aliter jam demonstravimus (§. 412. *part. 4. Jur. nat.*) & quomodo contigerit, ut eam propter se appetant homines recto intellectus usu seposito, ostendimus (§. 168. *part. 2. Eth.*). Hinc potissimum inculcanda est æquipollentia pecuniæ atque rerum, quia eam nosse utile est, ut appetitum circa pecuniam facilius moderari discamus: neque enim usus pecuniæ, quem facere debemus, facilius patet quam ex usu rerum, quibus indigemus. Cumque dominiis introductis res, quibus indigemus, & operæ, vi illorum rebus æquiparabiles factæ (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), pro pecunia comparentur (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), usus quoque pecuniæ aliunde æstimari nequit, quam ex usu rerum, nec jus, quod ad pecuniam habemus, aliunde meriendum quam ex jure, quod ad res nobis competit per naturam nostram, sive a Deo concessum. Naturale igitur est, ut de usu pecuniæ ex usu rerum licito statuamus & jus ad res per naturam nobis competens ad pecuniam trahamus. Quamprimum pecunia introducta, jus istud veluti sua sponte eidem accessit.

§. 365.

Pecunia acquiritur vel labore, vel fortuna beneficio. Labore *Quomodo*
re enim producantur res corporales, nimirum artificiales pecunia ac-
quiratur.
 Yyy 2 (§. 505. *quiratur.*)

(§. 505. part. 1. Jur. nat.), vel ad eas producendas concurrunt (§. 512. part. 1. Jur. nat.), ut scilicet proveniant industriales (§. 504. part. 1. Jur. nat.). Præstantur etiam operæ sive liberales, sive illiberales (§. 512. part. 1. Jur. nat.), quæ aliis utiles sunt. Quoniam itaque pro re qualibet & opera quacunque pecunia dari potest (§. 292. part. 4. Jur. nat.), & nemo teneatur alteri gratis dare vel facere, si is vicissim dare, vel facere possit (§. 268. part. 4. Jur. nat.); quilibet pro rebus suis artificialibus & industrialibus, aut operis sive liberalibus, sive illiberalibus, quas præstat aliis; pecuniam accipere potest. Labore igitur pecunia acquiritur. *Quod erat primum.*

Enimvero pecuniam quoque acquirere quis potest, si ipsi donetur; si sceminam divitem in matrimonium ducat, si opima ipsi obtingat hereditas. Quoniam vero hic acquirendi modus in potestate nostra non est, sed a fortuna potissimum pender, id quod tanquam a posteriori satis notum & ab omnibus concessum sumitur; pecunia quoque acquiritur fortunæ beneficio. *Quod erat secundum.*

Jam vero alius modus acquirendi in potestate nostra non est, quam qui in labore consistit, & omnis reliquus, qui a potestate nostra non dependet, fortunæ tribuendus. Pecunia igitur omnis vel labore nostro, vel fortunæ beneficio acquiritur. *Quod erat tertium.*

Cum cura rebus habenda nobis injungat curam tum ad pecuniam acquirendam, tum ad eam erogandam afferendam (§. 364.); modus quoque considerandus est, quo pecunia acquiritur. Consideratur autem is saltem in genere, quatenus nimirum in potestate nostra est & quatenus in ea non est. Per se patet, quod in potestate nostra non est, id fortunæ esse relinquen-

linquendum, nisi quod curæ habendum sit, ne fortunam negligamus, quando sese nobis offert faventem. Sed de hoc agendum erit inferius. Quamobrem hic saltem ratio habenda modi, qui in potestate nostra est, & totus in labore consistit, ideoque etiam de labore agendum est in Philosophia morali. Si natura sufficienter prospiceret homini de usu necessario rerum, quemadmodum animalibus, & eidem sufficeret vivere vitam animale, non vero hominis; labore nullo haberet opus. At duplex hæc ratio laborandi necessitatem hominibus imponit, quemadmodum satis apparet ex iis, quæ in Jure naturæ demonstravimus, & quæ uno conspectu exhibet demonstratio, qua evicimus, homini omni esse laborandum (§. 514. part. 1. Jur. nat.).

§. 366.

Labore suo diligenter & recte defungi virtutis est. *Etenim *An laborare* lex naturæ præcipit, ut homo laboret (§. 514. part. 1. Jur. virtutis sit. nat.), & laborem suum recte perficere studeat (§. 522. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo in laborem omnem facultatum nostrarum usum impendimus, qui ad eum requiritur, ut nihil eorum amittatur, quod a nobis exigi possit, ideoque labore diligenter defungimur (§. 751. part. 1. Phil. præf. univ.), & omnem damus operam, ne quid in eo desiderari possit a petitis, ideoque eodem recte quoque defungimur (79. part. 1. Phil. præf. univ.), utque utrumque facere possimus, habitum ad id necessarium nobis comparemus (§. 530. part. 1. Jur. nat.); actiones nostras laborando legi naturæ conformamus & habitu easdem ipsi conformandi pollemus. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturæ conformandi virtus est (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.); virtutis quoque est labore suo diligenter & recte defungi.

Patet itaque ratio, cur in Ethica, quæ docere debet, quomodo unaquæque virtus acquiratur (§. 6. *part. 1. Eth.*), & quænam in exercitio ejus sint observanda (§. 10. *part. 1. Eth.*); agendum quoque sit de habitu laborandi, seu cura laboris, quamvis hæc virtus proprio nomine destituatur. Duo autem in laborando spectanda sunt, nimirum diligentia & rectitudo. Utraque conjungenda, non una ab altera dividenda. Sola diligentia non sufficit, nec sufficit, ut laborem recte perficere possis, nisi quoque accedat diligentia, ut, quod potes, etiam facias. Peccatur igitur vel negligentia (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vel imperitia, quæ cum ignorantiam rectitudinis laboris, tum defectum habitus continet.

§. 367.

Medium labore suo re-
cte defun-
gendi.

Quoniam virtutis est labore suo diligenter ac recte defungi (§. 366.), nemo autem labore suo recte defungi potest, quamvis quoad diligentiam nihil in se desiderari patiatur, nisi rectitudinem laboris sui intime perspiciat & habitu eodem recte defungendi polleat; *ut labore nostro recte defungi valeamus, laboris nostri*, quem scilicet exigit vitæ genus, quod sequimur, *rectitudinem cognoscere & habitum laborem nostrum recte perficiendi acquirere debemus.*

Sumimus laborem in latissimo significato, ut eodem comprehendamus omnia, quæ pro diverso vitæ genere unicuique facienda sunt. Ita etiam sui sunt labores eruditus: est unicuique suus labor, qui munere quodam publico fungitur, veluti si quis sit consiliarius Principis, si concionator, iudex, vel Medicus; non tantummodo suus labor est artificibus, opificibus, operariis, agricolis. Omnium vero labor suam habet rectitudinem, ex finibus, qui vel per laborem ipsum, vel etiam per opus perficiendum, quaecunque tandem fuerit, intenditur æstimandum. Quamvis vero objectum Philosophiæ in sua latitudine comprehendat quoque laborem omnem, quicunque

cunque tandem fuerit (§. 29. *Disc. praelim.*), & Philosophi sit inquirere in rationem rectitudinis laboris cujuscunque (§. 31. *Disc. prael.*); non tamen id pertinet ad Philosophiam moralem, sed tanquam aliunde petendum in hac supponitur. Et in Politica docendum, quibusnam mediis ars recte laborandi perfici & propagari possit. Ethica in iis occupatur, quæ voluntatem recte laborandi formant, ut legi naturæ in iis, ad quæ nos quoad laborem obligat, conformetur: in hoc enim virtus consistit (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quo magis interest humani generis, ut quis labore suo recte perfungatur; eo majorem quoque operam quilibet dare debebat, ut laboris suæ rectitudinem intime perspicere & habitu eodem recte perfungendi polleret. Satis autem in dies experimur, de rectitudine laboris sui omnium minime sollicitos esse, qui omnium maxime eandem penitus cognoscere & omni animi contentione operam dare debebant, ut eodem recte perfungerentur. Exemplo sunt, qui muneribus publicis funguntur & cæca imitatione mores receptos exprimere solent, quantum possunt & circumstantiæ permittunt, ut haud raro non modo in cassum laborent, verum etiam labore suo magis noceant, quam prosint. Patebit veritas asserti per ea, quæ suo loco in Politica tradituri sumus.

§. 368.

*Pecunia indigemus ad perfectionem nostram & aliorum promotionem. Nemo est, qui nesciat, modo animum attendat ad ea, quæ quoridie obvia sunt, nos indigere subsidio rerum externarum & operarum alienarum, si animam & corpus perficere velimus, quemadmodum lege naturali obligamur (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ad aliorum perfectionem pro virili conferre, quod debetur (§. 223. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero introductis dominiis, cum nemo alteri gratis dare, vel facere teneatur, qui vicissim dare, vel*

Cur pecunia indigemus.

facere

facere potest (§. 268. part. 4. Jur. nat.), res & operæ pro pecunia comparantur ab aliis (§. 293. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem pecunia indigemus ad perfectionem nostram & aliorum promovendam.

Qui ea tener, quæ in parte secunda Juris naturæ de communione primæva & introductione dominiorum demonstrata sunt; clarissime perspiciet rationem, cur in præsentī statu sine pecunia perfectionem nostram & aliorum promovere nequeamus, nec sine ea vitam hominis vivere possimus. Vi communione primævæ præstationes mutue, quas urget lex naturæ ad perfectionem nostram promovendam (§. 222. part. 1. Phil. præct. univ.), sunt gratuitæ; sed dominium eas fecit mercenarias, ita ut pro eo, quod datur, vel quod quis facit, vicissim detur, vel ipsi faciamus, quod tantundem valet. Res igitur, quæ in dominium deductæ, & operæ, quæ præstantur aliis, illis æquiparatæ pecunia æstimantur, ut res cum aliis & operæ cum rebus atque operis facilius permutari possint. Ac ideo dicitur, quærendam pecuniam primo, quia scilicet eadem nobis comparare tenemur ea, sine quibus nostram & aliorum perfectionem promovere minime valemus. Pecuniæ subsidio sustentatur obligatio naturalis, qua homines tenentur conjunctis viribus perfectionem suam promovere. Dum aliis pecuniam das, ut ea obtineas, quæ indiges, alter pecuniam habet, qua sibi vicissim comparare potest ea, quibus ipsemet indiget. Atque hinc intelligitur, quinam sit usus pecuniæ, cui lex naturæ omnium actionum humanarum norma locum fecit, & per consequens luculentius patet, cur pecunia, non propter se, sed propter res pro ea comparandas, quibus etiam operæ alienæ accensentur (§. 437. part. 2. Jur. nat.), sit appetenda (§. 364).

§. 369.

Finis laboris.

Finis laboris primarius est perfectionis nostræ & aliorum promotio: introductis autem dominis accessit secundarius pecuniæ acquisitio.

fitio. Ille ipsa natura constitutus; huic illius consequendi causa locum fecit necessitas. Cum enim constet, multiplicato præsertim genere humano, naturam sua sponte, aut solam non proferre omnia, quibus homines indigent ad vitam non modo conservandam, sed etiam commode ac jucunde, immo in statu civili decore degendam, quantum datur, quando vero natura non sua sponte profert, nec sola, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem sufficiunt, homines hunc defectum supplere teneantur (§. 506. & seqq. part. 1. Jur. nat.), dando nimirum operam, ne desit sufficiens copia rerum necessariarum, utilium & voluptuariarum, sive industrialium, sive artificialium (§. 511. part. 1. Jur. nat.), & præterea multa quoque facere teneamur, ut perfectio tam animæ, quam corporis conjunctis viribus promoveatur (§. 222. part. 1. Phil. pract. univ.), labor autem tam multiplex sit, ut nemo hominum omni obeundo sufficiat (§. 527. part. 1. Jur. nat.), sed unusquisque eum seligere debeat, cui obeundo se parem sentit (§. 528. part. 1. Jur. nat.); labore nostro non aliud intendere debemus, quam ut perfectionem nostram & aliorum pro virili promoveamus, ita ut a laborando vacaremus, nisi laborem exigeret promotio perfectionis nostræ & aliorum. Quoniam itaque finis primarius est, propter quem quis ita agit, ut, si nullum alium sibi propositum haberet, propter hunc solum ageret (§. 942. Ontol.); finis laboris primarius est perfectionis nostræ & aliorum promotio. *Quod erat primum.*

Enimvero postquam dominia rerum introducta sunt, ad perfectionem nostram & aliorum promovendam pecunia indigemus (§. 368.). Quamobrem cum labore pecunia acquiratur (§. 365.), eodem autem perfectionem nostram & aliorum intendere debeamus, per demonstrata n. 1., consequen-

(Wolffii Ethica Pars IV.)

Zzz

ter

rer pecuniæ acquirendæ causa non laborandum esset, si sine ea perfectio nostra & aliorum promoveri posset, postquam dominia introducta sunt, & finis secundarius sit, propter quem ita agimus, ut, si non præterea alium nobis propositum haberemus, non ageremus (§. 942. *Ontol.*); introductis dominiis accessit finis laboris secundarius pecuniæ acquisitio. *Quod erat secundum.*

Quoniam finis laboris primarius ex obligatione naturali, quæ a lege naturæ venit, deducitur, *per demonstrata n. 1.* lex naturæ autem ipsa natura hominis rerumque constituta est (§. 136. *part. 1. Phil. pract. univ.*); finis quoque laboris primarius, qui est perfectionis nostræ & aliorum promotio, ipsa natura constitutus. *Quod erat tertium.*

Et quia introductis dominiis finis secundarius, pecuniæ acquisitio, accessit, quia sine pecuniæ usu hominum perfectio conjunctis viribus promoveri nequit, quemadmodum vi legis naturalis debet, *per demonstrata n. 2.* pecuniæ acquisitio tanquam secundarius illius consequendi causa accessit, ideoque necessitas eidem locum fecit. *Quod erat quartum.*

Cum homines videant labore pecuniam acquiri, ut non modo indigentia, quia pecunia carere non possunt, verum etiam cupido pecuniæ ad laborandum eos impellat; communiter sibi persuadent, pecuniæ lucrandæ causa saltem laborandum esse, ideoque pecuniæ acquisitionem finem laboris faciunt, consequenter plerique omnes non alium finem intendunt. Ex perversa autem hac opinione plurima consequuntur mala, quorum unum alterum gignit, ut a labore prorsus exulet omnis legis naturæ reverentia & multiplici modo ab ea aberretur. Nascitur quoque hinc opinio, quasi ex pecunia æstimanda sit felicitas, quæ ipsa denuo multorum
vicio-

vitiorum generis. Necessè igitur est, ut finem laboris a natura constitutum in oculis habeamus. Vulgo equidem dicitur, hominem natum esse ad laborandum, sicuti avis ad volandum; ast non omnes satis intelligunt, cur homini adeo naturale sit ut laboret, quemadmodum avi ut volet. Id autem intelligitur ex fine laboris, quem natura constituit, utpote cujus ratio sufficiens perinde in natura humana continetur, quam volatus in natura avis. Nec a vero abhorret, quod homini labor proficiat ad eundem finem, ad quem volatus avi. Quemadmodum vivitur ad similitudinem aliorum; ita quoque non ratione, sed communi opinione regitur labor. Immo qui finem laboris ignorant, ideoque nesciunt, quomodo ipsa natura humana constitutus sit, & per consequens homo ad laborandum natus; laborem ad miseriam humanam referunt, quasi tunc demum homo sit felix futurus, si continuo otio disfluere. Contra omnia ista præjudicia qui animum munire voluerit, ea cognoscere debet, quæ in jure naturæ de labore demonstrata sunt. Cum theoriam actionum humanarum in Jure naturæ demonstraverimus, nemo existimet, se sine scientia illius Juris multos profectus facturum in Ethica (§. 9. part. i. Eth.), sibi que caveat, ne de veritate eorum, quæ in Ethica traduntur, judicium deproperet, antequam Juri naturæ indefessam operam navaverit, falso sibi persuadens, se veritatis eorum convinci posse sine iis, quæ in Jure naturæ demonstrantur. Nobis, quæ in Ethica tradimus, evidentia sunt, ob lucem, quam iis affundit Jus naturæ, & quæ in eodem demonstrantur, lucem mutuantur ab iis, quæ ex aliis disciplinis in demonstrationibus sumuntur (§. cit.). Quodsi ergo eadem luce frui velint, necessè est ut integrum systema perspectum animo complectantur. Atque idem de aliis quoque tenendum, quæ alibi a nobis traduntur.

§. 370.

Qui sanitati curam & finem laboris in oculis habet, a nimio Quinam a labore sese abstinebit. Etenim qui sanitati curam habet, is ea nimio labore

Zzz 2

evita- abstineat.

evitare studeat, quæ sanitati nocent, quod per se patet. Et qui finem laboris in oculis habet, is quoque perpendit, sibi esse laborandum, ut perfectionem suam promovere (§. 369.), consequenter etiam sanitatem conservare possit (§. 391. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum labor nimius cum dispendio sanitatis continuetur (§. 516. *part. 1. Jur. nat.*), nec homo in labore assiduus esse debeat, nisi quantum sanitas permittit (§. 537. *part. 1. Jur. nat.*); qui sanitati curam & finem laboris in oculis habet, a nimio labore sese abstinere.

Videmus itaque, quibus sit utendum mediis laborem suum moderandi, ne committatur excessus. Nimirum nimietas laboris æstimanda est ex damno, quod datur sanitati, & obligatio laborandi ex fine a natura constituto. Qui sanitatem amat, laborem nimium averfatur; ne vero cupido lucri appetitum in contrarium trahat, præsertim cum damnum, quod sanitati datur, non ita in oculos incurrat, quemadmodum lucrum, quod appetitum allicit, consideratione finis obtinendum, dum perpendimus, pecuniæ acquirendæ causa non esse laborandum, nisi quatenus pecunia indigemus ad perfectionem nostram promovendam, ideoque etiam ad sanitatem conservandam. Absurdum utique est, laborare velle, ne desint ad sanitatem conservandam necessaria, & ut hæc consequamur, nimio labore jacturam sanitatis facere, aut minimum eam in periculum adducere. Qui animum a ratione minime alienum, ab affectibus vero pravis immunem habet, is absurda velle nequit. Absurditas itaque, quam agnoscit, efficax ipsi motivum est nolitionis: sit ita quod efficaciam in se non sentiant, qui ratione actiones suas regere nondum didicerunt. Ceterum ex propositione præsentè patet, quomodo cura sanitatis influat in laborem, simulque turpitudine intrinseca nimietatis laboris hinc elucet, quæ virtutis cultori motivum est eam fugiendi.

§. 371.

Labor spectandus est tanquam officium erga nos & alios, nec Quomodo tanquam modus acquirendi, nisi quatenus pecunia, quæ acquiritur, labor necessaria ad explendum officia erga nos & alios. Etenim finis spectandus sit. primarius laboris est perfectionis nostræ & aliorum promotio (§. 369.). Quoniam itaque ideo laborare debemus, ut ad perfectionem nostram & aliorum promovendam conferamus, quantum in potestate nostra est, cum ultra id nemo obligari possit (§. 176. part. 1. Jur. nat.), omnis autem nostra actio juxta legem naturæ determinata officium est (§. 224. part. 1. Phil. pract. univ.); labor quoque officium est, cum erga nos, tum erga alios, consequenter cum id agnoscere teneatur, qui obligationi suæ satisfacere vult, labor spectandus est tanquam officium tam erga nos, quam erga alios. *Quod erat unum.*

Enimvero cum labore nostro profimus aliis, quatenus res industriales & artificiales atque operæ nostræ aliis utiles sunt, & postquam dominia introducta sunt, pro rebus & operis detur pecunia (§. 293. part. 4. Jur. nat.), qua nobis comparare valemus ea, quibus nos indigemus ad perfectionem nostram promovendam, & aliorum indigentiae succurrere valemus, non minus autem ad nostram, quam aliorum perfectionem promovendam obligati sumus (§. 152. 232. part. 1. Phil. pract. univ.); labor tanquam modus acquirendi spectandus est, quatenus pecunia, quæ acquiritur, necessaria ad explendum officia erga nos & erga alios. *Quod erat alterum.*

Plerique omnes laborem non aliter spectant, quam modum acquirendi pecuniam, qua indigent ad vitæ necessitatem, utilitatem & jucunditatem. Quamobrem necessitas eos im-

pellit ad laborandum, ut ea lucrentur, quibus indigent, ut ad similitudinem aliorum sibi parium vivant: neque enim jam attendimus vitia, quæ ad laborem nonnullis incitamenta sunt. Hi igitur non perpendunt, se ad laborandum obligari, nec finem prospiciunt, cur laborandum sit, multo minus perspiciunt, quomodo contigerit, ut labor fuerit factus modus acquirendi. Ea de causa videas homines, quibus fortuna dedit opes, vitam otio transigentes; videas ex adverso alios, non alio fine laborantes, quam ut indices locupletiores evadant. Scopulos hosce omnes ut evitemus, laborem spectare debemus tanquam officium erga nos & alios, quod modum acquirendi fecit dominia introducendi necessitas (§. 89. & seqq. part. 2. Jur. nat.). Quamvis vero vivamus in eo statu, in quo dominia introducta sunt; ex eo tamen labor dijudicandus non est, sed primum potius considerandus, qualis sit per ipsam naturam humanam in communione primæva, & quam eidem acceperint, postquam dominia fuerint introducta. Huc vero faciunt, quæ tam in parte prima Juris naturæ de labore, & in parte secunda de communione primæva & dominiorum introductione demonstrata sunt. Optime autem sibi consulit, qui integram theoriam Juris naturæ cognoscere studet, cum omnia inter se ita connectantur, ut sibi mutuo lucem affundant. Discant hinc, quantum & scientiæ juris, & philosophiæ morali noceant, qui communionem primævam rejiciunt & pro figmento venditant. Sane omnes aberrationes in præsentī casu hinc ortum trahunt, quod præsens rerum status, in quo dominia vigent, sumatur tanquam independens a communione primæva. Ceterum ipsa dominiorum introductione officium erga se cum officio erga alios adeo ærto nexu in labore copulatum est, ut quod utrumque exigit fiat, etiamsi cum sensu officii non labores, nimirum ut suo labore promoveatur & tua, & aliorum perfectio, seu tu non minus aliis, quam tibi prosis. Nimirum si quis rem artificialem facit, quæ aliis utilis est, non vero tibi, officio fungeris, quod debes aliis (§. 510. part. 1. Jur. nat. & §. 222.

part.

part. 1. Phil. pract. univ.), & quo fungendum fuisset in communione primava communis utilitatis causa (§. 41. *part. 2. Jur. nat.*), ita ut res ista foret omnium communis (§. 29. *part. 2. Jur. nat.*) & ejus usus pateret unicuique (§. 32. *part. 2. Jur. nat.*), qui eodem indiget (§. 33. *part. 2. Jur. nat.*). Enimvero cum introductis dominiis ex materia tua opera tua fecisti speciem, ea tua est, & quatenus pro ea pecuniam accipere potes, qua tu indiges, tibi utilis sit & comparando pro pecunia ad victum necessaria officio erga teipsum fungaris: dum vero sic alteri rursus solvis pecuniam, qua ipse indiget in suos usus, officium quod alteri debes præstas. Labore igitur tuo satisfacis tum officio erga alios, tum officio erga teipsum. Equis non videt, quam arcto nexu officium erga alios cum officio erga seipsum copulaverit introductio dominiorum? Ita autem intelligitur, quomodo laborandum sit cum sensu officii, & quod labor ita spectandus sit, quemadmodum urget propositio præsens, si cum sensu officii laborare velis, quemadmodum debes, & requirit rectitudo moralis laboris. Quoniam lex naturæ regit omnes actiones humanas; nihil facere deberemus, nisi cum sensu officii. Et si a teneris ungviculis adfuefacti omnia faceremus cum sensu officii, ad puritatem animi id ipsum haud parum conferret (§. 599. *part. 2. Eth.*). Immo si satis intelligeremus, quid sit cum sensu officii agere, quacunque occasione agendi oblata; pulchritudo actionis moralis ob nexum officiorum in eandem influentium insigne foret motivum recte agendi, & influeret in gaudium, cum quo virtuosus actiones suas legi naturæ conformat (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 372.

Quoniam labor spectandus est tanquam officium erga *Obedientia*, seipsum & erga alios (§. 371.), eodemque intendendus *timoris filii* finis propria & aliorum perfectio (§. 369.), qui vero laboris *amor* spectat tanquam officium erga se & erga alios, eodemque *Dei* in-

que

fluxus in laborem.

que intendit perfectionem suam & aliorum promovere, is agnoscit se laborando facere, quod legi naturæ (§. 225. part. 1. *Phil. pract. univ.*) perfectionis nostræ & aliorum promotionem præcipienti (§. 221. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque voluntati divinæ convenit (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter cum Deo obedientem se præbeat, qui facit quod ipse vult (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.*); cum animo Deo obediendi laborare debemus, & quia obediendi animum efficit timor Dei filialis (§. 326. part. 3. *Eth.*), timor autem filialis ex amore Dei fluit (§. 317. part. 3. *Eth.*), si labor spectetur tanquam officium erga seipsum & alios, eodemque intendatur perfectionis nostræ & aliorum promotio, modo hæc intime perspiciatur, quemadmodum in operibus nostris demonstravimus & uberrime explicavimus, in laborem influunt obedientia erga Deum, timor filialis & amoris Dei.

Sæpius jam inculcavi, quæ in Philosophia morali tradimus, nec intime perspici, nec nos eorum plenarie convinci posse, nisi quæ sumuntur ex anterioribus, ante fuerint cognita & perspecta, & veritatum omnium nexum animo comprehenderimus. Qui ex parte tertia Ethicæ didicit, quomodo immutetur animus hominis, si Deo obedit, si eundem timeri atque amat; is quoque facile capiet, quantum differat animus hominis, qui animo obediendi Deo laborat, qui timore filiali, quem fovet amor Dei, sustentatur, ab animo illius, qui non laborat, nisi pecuniæ acquirendæ causa, aut ad laborandum se compelli sentit inevitabili quadam necessitate, quam durum telum agnoscit. Præstat tamen animum, officiis istis erga Deum in laborem influentibus, in seipso experiri. Experientia enim moralis in praxi morali omne fert punctum, tum ut omnia recte intelligamus (§. 264. part. 2. *Phil. pract. univ.*), tum ut veritatis eorum convincamur (§. 271. part. 2. *Phil. pract. univ.*), tum ut cognitio efficiatur viva (§. 273. part. 2. *Phil. pract. univ.*), quæ voluntatem & no-

lunta-

luntatem efficit perpetuam atque constantem (§. 244. part. 2. Phil. Pract. univ. & §. 1062. part. 1. Theol. nat.).

§. 373.

Quia animo Deo obediendi laborare debemus (§. 372.), *Quomodo* qui vero Deo obedit, lubentissime facit, quod Deus vult *labori detra-* (§. 194. part. 3. Eth. & §. 938. § 42. Psych. empir.), ac lege di- *batur mole-* vina delectatur eandemque caram habet (§. 190. part. 3. Eth.); *stia & nos* si labore nostro persungimur, *quemadmodum debemus, animus obe-* laboris red- *diendi Deo labori detrahit omnem molestiam, eundemque jucundum, damur pa-* *nos vero laboris patientes efficit.* *tientes.*

Variae admodum sunt causae, ob quas labor molestus accidit hominibus, ut a labore vacare mallent, modo non necessitas laborandi ipsis imposita esset. Quamobrem longe plurimis labor molestus est, & eos feliciores existimant, qui majore otio fruuntur & genio suo indulgere valent. Enimvero si agnoscerent, se laborare, ut Deo obedientes sese praebeant, & si animus obediendi Deo ex timore Dei filiali, cuius fons est amor Dei, derivaretur; molestia in voluptatem verteretur, atque haec ipsa voluptas, quae felicitatis humanae pars est (§. 636. Psych. empir.), deleteret opinionem rationi adversam, quasi feliciores sint illi, quibus fortuna laborandi necessitatem ademit, aut qui labori minus gravi, vel in magis lucroso, aut liberaliori funguntur, praesertim si quoque perpendamus, ad obedientiam quoque referendum esse, ut eam personam, quam Deus nobis imposuit, recte geramus (§. 426. part. 3. Eth.). Vide, quae alias jam annotavimus (not. §. cit.).

§. 374.

Qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, labore De influxu suo diligenter & quantum datur recte persungitur, nec ulla lucri confidentia in ra animum tangit. Qui enim Deo confidit pro virili agit Deo & ac- (IVolsii Ethicæ Pars I/.) Aa aa quod

quiescentia in providentia ipsius in laborem quod suum est, curam vero eventus Deo relinquit (§. 423. part. 3. Eth.). Quamobrem cum labore nostro diligenter & recte defungi debeamus (§. 366.), nec pecuniam eodem acquirendam primario intendere (§. 369.), immo nec semper in potestate nostra sit, quantum acquirere velimus, id quod a posteriori unicuique satis notum; qui Deo confidit, omnem dat operam, ut labore suo diligenter ac recte perfungatur, quemnam vero hinc sperare debeat fructum, in totum Deo relinquit. Et quoniam qui in providentia divina acquiescit, sorte sua contentus est, nec aliis invidet bona sua (§. 438. part. 3. Eth.); eo quoque contentus est, quod labore suo acquirit, nec ideo inquietatur animus, si viderit, aliis laborem suum esse fructuosorem, etiamsi minus diligenter minusque recte eundem perficiant. Quamobrem pater, eum, qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, labore suo diligenter & quantum datur recte perfungi, nec ullam lucri curam animum ipsius tangere.

Pater itaque, quomodo fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina insuat in laborem. Fovet nimirum curam diligenter & recte laborandi, ut simus vacui ab omni sensu culpæ, animum vero liberat ab omni cura, qua torquetur omnis eorum, qui labore suo pecuniæ acquisitionem intendunt, & ab omni inquietudine, qua vexatur animus eorum, si consecuti non fuerint, quod intenderant, aut ejus obtinendi spem conceperant.

§. 375.

De medio continentia presentissimo & optimo.

Quoniam qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, labore suo diligenter ac recte fungitur, quantum datur (§. 374.), labore autem pecunia acquiritur (§. 365.); qui Deo confidit & in providentia divina acquiescit, tantum acqui-

acquirere studet, quantum in potestate sua est. Et quoniam idem nulla lucri cura animum suum. angit (§. cit.); propterea non angitur, quod non plus acquirere valeat. Quamobrem cum virtus illa, qua tantum acquirere studemus; quantum in potestate nostra est, nec propterea angimur, quod non plus acquirere valeamus, continentia sit, quam etiam animum sorte sua contentum appellare solemus (§. 396. part. 4. Jur. nat.); fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina continentiam gignit, faciliat atque sustentat, ideoque præsentissimum ac optimum ejus medium est (§. 917. Ontol.).

Cur hanc virtutem a ceteris hoc nomine distingvamus, alias jam diximus (not. §. 396. part. 4. Jur. nat.). Est unque peculiaris virtus, quæ moderatur appetitum in acquirenda pecunia, propterea quod virtutes versantur circa objecta appetibilia & pro eorum diversitate differant. Responder quoque ipsi peculiare vitium avaritia (§. 398. part. 4. Jur. nat.), quamvis quædam dentur vitia, quæ continentia & parsimonie una opponuntur, sordes nimirum & incuria (§. 400. 403. part. 4. Jur. nat.), de quibus singulis mox plura dicentur. Commendamus fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina tanquam medium præsentissimum continentia, quia continentia statim ponitur, posita fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina, vi propositionis præcedentis (§. 274.). Est autem idem medium optimum, quia fiducia in Deo continentiam faciliat, cum Deo confidens eorum omnem eventus Deo relinquat, modo sibi conscius sit, se quod suum est, pro virili fecisse (§. 423. part. 3. Eth.), & acquiescentia in providentia divina eandem sustentat, cum in eadem acquiescens eventus omnes, qui a potestate sua minime pendent, approbet (§. 437. part. 3. Eth.) & sorte sua contentus aliis non irideat bona sua (§. 438. part. 3. Eth.). Luculentius hæc omnia apparent, si quis ea omnia innime perspexerit, quæ de fiducia in Deo & acquiescentia in providentia

divina (*integrò cap. 7. part. 3. Eth.*) demonstravimus. Tumque facile constabit, fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina esse parentes continentiae & hanc genuinam virtutum illarum sobolem, difficile autem esse, ut absque hisce virtutibus eam consequaris, modo perpendas, ad continentiam perinde ac ad virtutes reliquas omnes requiri voluntatem constantem & perpetuam (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & quam multa sint, quae eandem in transversum agere possunt, nisi ex voto succedant omnia, quod ne vix ac ne vix quidem rationi conforme deprehendetur, nisi ex fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina proficiatur (*not. §. 440. part. 3. Eth.*).

§. 376.

Quomodo Si obedientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina in laborem influunt; laborando Deum colimus & propter Deum laboramus. Etenim obedientia Deo debita, amor ipsius & timor filialis, fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina ad cultum Dei internum spectant (§. 1234. *part. 1. Jur. nat.*). Quod si ergo obedientia erga Deum cum timore filiali atque amore Dei & fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina in laborem nostrum influunt; labori nostro cultus divinus accedit, & cum eodem arctissimo vinculo connectitur, sicque Deum laborando colimus. Quod erat unum.

Quod si scientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina in laborem influunt, cum sine agnitione Dei officia hæc præstari nequeant (§. 1. *part. 3. Eth.*); laborando testamur, nos agnoscere attributa divina, & pro certo habere, quod ea ipsi convenient. Quamobrem cum gloriam divinam promoveat, qui hoc facit (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*), qui vero labo-

laborando gloriam divinam promoveret, laborem suum dirigat in eum finem, ob quem Deus hominem condidit (§. 115. *part. 3. Eth.*) & totum mundum creavit (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); si obedientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina in laborem influunt, labore nostro ad finem universi a Deo intentum conferimus, quantum eodem conferri potest. Quoniam itaque propter Deum agimus, quando propter finem a Deo intentum agimus; si obedientia erga Deum cum timore filiali & amore Dei atque fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina in laborem influunt, propter Deum laboramus. *Quod erat alterum.*

Deum in omnibus actionibus colere debemus (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque etiam laborando. Pauci sunt, qui considerant, laborem esse partem cultus divini, propterea quod non intelligunt, quid sit laborare propter Deum, nec perpendunt, quomodo officia erga Deum influant & influere debeant in laborem nostrum, ut fiat pars cultus divini. Non est, quod excipias, actus ad cultum divinum spectantes sic confundi cum actibus profanis: actus enim profanus non est, nisi quatenus se jungitur a cultu divino interno, qui non minus ad cultum divinum externum accedere debet, nisi actus ad eum spectantes in profanos verti debeant, quam ad profanos, ut vertantur in cultum divinum, seu actus religiosos. Poteramus adhuc subtilius rimari, habita ratione finis per laborem intendendi (§. 369.), quomodo laboremus propter Deum, quatenus nimirum per modum causæ secundæ concurrimus ad conservationem & perfectionem universi: sed non lubet nobis esse prolixioribus. Qui quæ a nobis passim demonstrantur, rite perpendere voluerit & quænam inde inferri possunt, inferre studuerit; multa observabit, quæ oculis non sunt exposita, nec vulgo attenduntur. Multo minus autem ex propositione præsentè inferre licet, cultum Dei

publicum esse negligendum, ut labori vacare possis. Quamvis enim labor converti possit in cultum divinum, non tamen totus cultus divinus in eodem consistit, sed saltem pars quædam ipsius est, qua inique posita non tollitur cultus reliquus, nec ea in præjudicium cultus divini publici extendenda. Accedit, quod cultus divinus publicus promoveat illa officia, quorum ope labor in partem cultus divini vertitur.

§. 377.

*De precibus
laborantis.*

Laborem aggressurus Deum invocare debet, ut vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum largiatur atque conservet, & fructum inde sperandum pro sapientia & bonitate sua determinet: labore autem finito Deo gratias agere pro viribus concessis & pro eo, quod labore acquisitum, vel speratur. Etenim quicquid boni natura habemus, & quicquid quomodocunque acquisivimus, vel acquirimus, id omne Deo datori acceptum referre debemus (§. 1208. part. 1. Jur. nat.), ideoque perpendendum nobis est, nos & essentiam & existentiam a Deo habere, Deum nobis in hac serie rerum hunc tribuisse locum, quem ut haberemus possibile erat, vires agendi largiri, neque hunc mundum, neque rem ullam in eo potuisse facere aliter quam fecit, eundem nobis providere per nexum rerum in hoc universo, & quæcunque naturaliter fiunt secundum providentiam divinam fieri, causis secundis dependentes a Deo & voluntate ipsius conformiter agentibus (§. 473. part. 3. Eth.). Neceffe igitur est, ut etiam agnoscamus, vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum Deo acceptas referri debere, immo eidem quoquetribuendum esse, ut viribus istis uti velimus, & ut eum experiamur laboris fructum, quem acquirimus. Quoniam vero qui Deum invocat non suo stare debet iudicio de bonis conferendis, sed hoc in totum relinquere voluntati Dei (§. 479. part. 3. Eth.),

Eth.), qui sapientia & bonitate sua nobis providet (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*); Deo quoque in totum relinquendum est, quomodo fructum ex labore nostro sperandum determinare velit. Quoniam itaque Deum invocare debemus, ut bona presentia conservet & futura nobis conferat (§. 1219. 1220. *part. 1. Jur. nat.*); laborem aggressurus Deum invocare debet, ut vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum nobis largiatur & conserve, fructumque inde sperandum pro sapientia & bonitate sua determinet. *Quod erat unum.*

Enimvero cum beneficii loco habendum sit, quod Deus nobis vires ad diligenter & recte laborandum largitus fuerit, ut laborem ceptum feliciter absolvere potuerimus, & beneficiis quoque divinis accensendum, quod labore nostro acquisivimus, vel ex eo speramus, *per demonstrata n. 1.* Deo autem gratias agere debeamus ob bona in nos collata (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*); labore quoque finito Deo gratias agere debemus pro viribus concessis & pro eo, quod labore nostro acquisivimus, vel ex eo speramus. *Quod erat alterum.*

Preces cum labore conjungendæ sunt, si Deum colere velimus, quemadmodum hominem decet. Hinc recte inculcatur, orandum esse & laborandum. Injurius in bonitatem divinam est, qui preces a labore dividit suis confusus viribus & quæ quoad fructum inde sperandum a potestate sua non dependent fortunæ tribuens, vel inexorabili fato, quod vero eodem consequitur tanquam mercedem sibi debitam, vel merito suo adscribendum considerans. Vana autem spe lactatur, qui solis precibus a Deo obtinere vult, cujus acquirendi medium laborem ipse constituit. Ne vero oratio degeneret in garritum in orando lege naturali prohibitum (§. 1226. *part. 1. Jur. nat.*); ea observanda sunt, quæ de precibus ac inprimis de formulis earum demonstravimus (§. 478. & *seqq. part. 3. Eth.*). Ex ipsa demonstratione patet, inprimis opus esse, ut Deum

Deum datorem omnis boni, quod habemus, vel in posterum consecuturi sumus, agnoscamus: id enim potissimum nos impellit ad preces labori, quem aggredimur, præmittendas, & gratiarum actione eundem finiendum. Quam multa autem requirantur, ut Deus tanquam dator omnis boni agnoscat, ex demonstratione eorum, quæ ad hanc agnitionem requiruntur (§. 473. *part. 3. Eth.*), abunde patet; præsertim si singulorum demonstrationes in sua principia resolvantur. Quodsi demonstrationes hæc hoc modo perpendere profano nostro seculo, qui de acumine suo tantopere gloriantur; non adeo abjecte de necessitate precum labori præmittendarum & gratiarum actionis labori absoluto superaddendæ sentirent, ut eam ad vulgi imperiti opinionem referrent, quæ Deo affingat, quæ vel ab ipsis, vel a fortuna dependent. Quamvis enim vulgus non satis capiat, quomodo Deus labori ipsorum benedicat, & erroneas de hac benedictione foveat opiniones in ipso tolerabiles (§. 99. *part. 3. Eth.*), quas perperam publice traducunt (§. 100. *part. 3. Eth.*); ex demonstrationibus tamen nostris abunde perspicient, nihil a nobis in demonstrando assumi, quod non ex principiis rationis fuerit derivatum, ideoque rationi prorsus consentaneum, & ad quod pervidendum majus acumen requiritur, quam ipsi ad censendum afferunt. Quamvis propositio præsens a prima pueritia omnibus nota sit; non omnibus tamen veritas ejus perspecta est, immo ne penitus quidem intelligitur. Quamobrem nostrum fuit ostendere, quomodo obligatio ex ipsa natura humana deducatur & cum natura humana & natura hujus universi cohareat Deique voluntati per essentiam & naturam ipsius determinatæ respondeat. Ita enim demum intus perspicitur veritas hujus officii, sublimis utique, quemadmodum prodit analysis demonstrationis rite instituta, quæ simul docet, quænam scitu necessaria sint ad idem penitus intelligendum. Atque idem intelligendum est de aliis quoque veritatibus moralibus, quarum scientia sublimis est, quamvis in vulgus nota sint. Neque vero existi-

existimandum est, quasi inutile sit notitiam eorum, quæ in vulgus nota sunt, convertere in sublimem scientiam. Peritis enim satis notum est, theoriam magis exasciatam parere praxin perfectiorem, ad quam ipsa natura obligantur, qui illam capere possunt (§. 177. *part. 1. Jur. nat.*). Sublimior vero officii hominum omnium communis scientia etiam prodest ad retundendam inscitiam eorum, qui, cum supra vulgus sibi sapere videantur, defectu illius ad præjudicatas vulgi opiniones referunt, quæ ipsis in prima pueritia inculcata fuerunt, sed quorum veritatis convicti minime fuerunt. Cum quilibet personam suam recte gerere debeat, quam Deus ipsi imposuit (§. 426. *part. 3. Eth.*); Philosophi quoque est, ut Deum colat suo modo & sua scientia aliis profit ad Deum perfectiore modo colendum, qui ad eam adspirare nequeunt.

§. 378.

Quoniam laborem aggressurus Deum invocare debet, *Invocatio* ut vires sufficientes ad diligenter & recte laborandum largiatur & conservet (§. 377.), qui vero Deum invocatur etiam *pro malo depellendo* desiderat, ut malum eventu possibile depellat (§. 1219. *part. 1. Jur. nat.*); si quis laborem aggreditur, quo facile damnum quoddam incurrere poterat, Deum invocare debet, ut hoc depellat.

Non omnis labor periculo vacat. Quamvis itaque tum circumspeditione utendum sit, ne nostra culpa damnum contingat; Deus tamen non modo invocandus est, ut casus nobis funestos avertat, quæ potestati nostræ non subsunt, verum etiam, cum usus facultatum ad circumspeditionem istam necessarius non minus Deo acceptus ferendus sit, quam vires ad laborem diligenter & recte obeundum, quæ de hisce viribus demonstrata sunt (§. 377.), de usu quoque facultatum ad circumspeditionem istam requisito tenenda sunt. Qui providentiam divinam agnoscit, non eodem modo se gerere debet, sicut is, qui cæco cuidam & inexorabili fato tribuit

(*Wolffii Ethica Pars IV.*) Bb bb omnes

omnes rerum eventus. Ipsa autem invocatio Numinis ad circumspeditionem laborantem adducet, ne sua culpa in malum incidat: quodsi vero absque sua culpa in idem incidat, de sapientia, bonitate ac potentia divina, qua rebus in hoc universo providetur (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*), certus (§. 931. *part. 1. Theol. nat.*), nullus dubitat, quin Deus id sit in bonum finem directurus (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*), quamvis eundem prævidere nequeat. Atque hic utile est, probe considerare, quod malum physicum, quo damnum datur in re nostra, spectandum sit instar tributi, quod Deo Rectori hujus universi solvitur & quod jure suo a nobis exigit (§. 419. *part. 3. Eth.*).

§. 379.

Qualem animum requirant preces ad Deum laboris causa fundendæ.

Preces ad Deum fundendæ laboris causa requirunt animum sorte sua contentum. Qui enim laborem aggressurus preces ad Deum fundit, eum invocat, ut fructum inde sperandum pro bonitate ac sapientia sua determinet, & labore absoluto gratias agit Deo pro eo, quod labore suo acquisivit, vel ex eo speratur (§. 377.). Quamobrem ejus animus ita dispositus est, ut tantum acquirere studeat, quantum in potestate sua est, non tamen propterea angatur, quod non plus acquirere valeat. Enimvero animum sorte sua contentum habet, qui tantum acquirere studet, quantum in potestate sua est, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Preces igitur ad Deum fundendæ laboris causa requirunt animum sorte sua contentum.

Pater itaque nexus precum ad Deum laboris causa fundendarum cum continentia, quam diximus (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Atque hinc patet, qui in veritate Deum invocare vult, ut labori suo benedicat, eidemque gratias agere, quod eundem feliciter absolvere potuerit, cum ante operam dare

dare debere, ut habeat animum sorte sua contentum. Qui hanc virtutem nondum possidet, ejus quoque preces magis ad garritum accedunt, quam ut veram precum formam habeant. Remanet enim adhuc lueri cupido, quod instar finis laboris intenditur, ita ut animus non sit indifferens respectu eventus & Dei voluntati is in totum relinquatur. Quamobrem si votis non respondeat eventus, tristitia inquietatur animus, nec pro datis circumstantiis absunt affectus alii, qui eundem molestia afficiunt. Per se vero ulterius patet, quæcunque continentia supponit, aut quæcunque ad eandem quidpiam conferunt, ea etiam præsupponi, si quis ad Deum preces laboris causa fundere debet. Quodsi ergo in harum precum rectitudine nihil desiderandum, opera ante danda est, ut nulla ex parte deficiat continentia. Obiter monemus, quando continentiam quoque dicimus animum sorte sua contentum, nos terminum posteriorem sumere in sensu restrictiori, explicandum pro substrata materia, cum aliis latius pateat significatus, quamvis propositioni præsentī respondeat etiam latior.

§. 380.

Qui nec avarus, nec incurius est; animum sorte sua contentum Quibuscumque habet, seu continentiam possidet. Avarus enim plus habere vitis carere vult, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad debeat, qui vitam commodè ac decore agendam, immo futuræ necessitatis & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur (§. 398. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem qui avarus non est, contentus est iis, quæ acquirere potest aut acquisivit, sive labore suo, sive fortunæ beneficio (§. 365.), ideoque non angitur, quod non plus acquirere valeat. Et quoniam incurius nunquam deliberat, quantum acquirere in potestate sit, & quomodo parta conservari debeant (§. 403. part. 4. Jur. nat.); qui incurius non est, curæ habet, quomodo tan-

Bb bb 2. tum

rum acquirere possit, quantum in potestate est, & quomodo parva conservanda, quantum paritur præsens rerum suarum status, idèoque non prætermittit occasionem, qua licito modo quidpiam acquirere valet. Quamobrem cum virtus illa continentia sit, qua tantum acquirere studemus, quantum in potestate est, nec propterea angimur, quod non plus acquirere valeamus (§. 396. part. 4. Jur. nat.); qui nec avarus, nec incurius est, animum sorte sua contentum, seu continentiam possidet.

Dux sunt continentiae partes, studium acquirendi & acquiescentia appetitus in iis, quæ acquirimus. Illud metiendum ex iis, quæ in potestate nostra sunt; hæc vero arceæ omnem molestiam, qua cupido plus habendi vexat animum. Quodsi ergo studium acquirendi tantum, quantum in potestate nostra est, conservetur, cupido vero plus habendi, quam acquirere potuimus, ex animo exulet; continentiam possidemus. Abest studium acquirendi tantum, quantum in potestate est, si quis incurius fuerit; cupido plus habendi, quam acquirere valeamus, animum incescit, si quis avarus fuerit. Quodsi ergo neutrum horum vitiorum occupet animum; neutra pars continentiae deficit, consequenter virtutem possidemus.

§. 381.

*Medium
continentiæ.*

Quoniam qui nec avarus, nec incurius est, continentiam possidet (§. 380.); qui continentiam acquirere, eandemque conservare vult, sibi tantummodo cavere debet ab incuria & avaritia atque adversus utrumque vitium munire animum, consequenter maxima ipsius cura esse debet, ne animus ulla horum vitiorum labe inficiatur.

Dux sunt vitia, quæ debellanda ab eo, qui continentiam studet, avaritia nimirum & incuria. Hæc continuo continentiam

tiae infidias struunt, quæ si irritæ fuerint, continentiae nihil metuendum. Quamobrem qui continens esse vult, in hasce infidias sollicitè inquirere debet, ut eas tempestive patefaciat, ne incautus iisdem subigatur. Quamvis itaque paulo ante offenderimus, optimum continentiae medium esse fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina (375.); non tamen propterea abjicienda sunt arma, quibus contra avaritiam & incuriam pugnetur; nec abjicienda cura, quæ adhibenda, ne vitiorum horum infidiis succumbamus, præsertim cum fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina non adeo facile acquiratur, quemadmodum satis patet ex iis, quæ in parte tertia Ethicæ de utraque virtute demonstravimus, & plures emergant casus, in quibus virtutes istæ vacillant, quemadmodum ex tractatione sequente eluceſcet.

§. 382.

Quoniam continens sibi cavere debet ab incuria (§. 381.), *Qualis cura incurius autem nunquam deliberat, quantum acquirere in acquirendi potestate sua sit (§. 403. part. 4. Jur. nat.); continentia exigit conveniat. curant tantum acquirendi, quantum in potestate nostra est. Quo continentia.* niam tamen continens minime angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. part. 4. Jur. nat.), etiamsi non plus acquirere valeat, quam quæ præſenti vitæ necessitati sufficiunt, vel mendicando, ita ut nec paupertas, nec ipsa mendicitas, molestiam animi ipsi creet (§. 397. part. 4. Jur. nat.), *cura, quam pecunia acquirenda adhibet continens, anxia non est.*

Continentia non vacare potest omni cura acquirendi, ne, si nobis desint ad vitæ necessitatem, commoditatem, jucunditatem & decorem requisita, ut vel in paupertatem, vel egestatem, vel ipsam mendicitatem incidamus (§. 238. part. 4. Jur. nat.), nobis simus conscii, quod plus acquirere potuissemus, modo occasionem acquirendi non neglexissemus, vel quod labore nostro non ita defuncti fuerimus, quemadmo-

dum debebamus ac poteramus, vel quod fortunam nobis propitiam non reverenter habuerimus. Sensus enim culpæ penitentiam concitat (§. 759. *Psych. empir.*); affectum molestissimum (§. 758. *Psych. empir.*) & eidem affectus alii molesti sociantur pro varietate circumstantiarum diversi, quibus inquietudo animi augetur. Cura vero, quam fovet continentia, plurimum differt ab ea, quam cupido habendi incendit, non solum quatenus seductrix non est, ut illegitimo modo pecuniam acquirere studeamus, sed & quatenus eidem nulli sese admiscet affectus, quæ statim animi quietum & tranquillum perturbant. Etenim cum ad continentiam quoque requiratur acquiescentia in iis, quæ acquirere in potestate nostra est (*not. §. 380.*); hæc quoque non abest a deliberationibus, quomodo pecunia a nobis acquiri possit, nec a labore, quo eam acquirere intendimus, nec a capienda occasione, quam fortuna propitia nobis offert, ideoque continentem continuo ruetur, ne animus a statu quieto & tranquillo deiciatur. Nimirum continens saltem deliberat de labore, quo pecuniam acquirere potest, qualis & quantus sit, & de eo, quod faciendum, quando fortuna se eidem exhibet faventem, ut munerum ejus fiat particeps, & quod vitandum, ne eandem sibi adversam experiatur; non vero curæ habet quantitatem pecuniæ acquirendæ, nec eventum, qui a fortuna maxima parte dependet, cum hæc consideret tanquam ea, quæ in potestate nostra non sunt, in iis acquieturus, quæ eveniant. Atque istiusmodi cura acquirendi continentia, quæ virtus est, maxime convenit. Virtus enim omnis medium felicitatis est (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque non admittit, quod quomodocunque molestiam creare possit (§. 639. *Psych. empir.*).

§. 383.

Cura istius

Quoniam continentia exigit curam tantum acquirendi, quam sint quantum in potestate est (§. 382.), pecunia autem acquiratur

tur vel labore, vel fortunæ beneficio (§. 365.), in potestate autem nostra saltem est labor, cui obeundo pares & apti sumus, fortuna autem potestati nostræ non subest, sed nobis saltem relictum est, ut nobis sese offerentem amplectamur; cura acquirendi, quam continentia exigit, redit ad determinandum laborem, quo persungi nobis datur, & vigilantiam, ne occasionem ad acquirendum oblatam omittamus, sed ut teneamus. Quamobrem cum labor spectandus sit tanquam officium erga nos & alios, nec tanquam modus acquirendi, nisi quatenus pecunia eodem acquisita indigemus ad officia erga nos & alios explenda (§. 371.); labor æstimandus est ex communi utilitate. Et quoniam continentia curam acquirendi non extendit ultra id, quod in potestate est (§. 382.); labor metiendus est ex usu facultatum, virium & rerum nostrarum & ope atque auxilio aliorum (§. 175. part. 1. Jur. nat.). Cumque vigilantiam contineat, ne occasionem ad acquirendum oblatam omittamus, sed ut teneamus, per demonstrata; danda quoque opera est, ut occasionem, quando offertur, observemus, & omni diligentia eandem arripiamus, nihil scilicet eorum omittentes, quæ a nobis fieri possunt, ut ea in commodum nostrum vergat (§. 751. part. 1. Phil. pract. univ.).

Nulla virtus alteri contraria esse potest, cum omnis virtus requirat observantiam legis naturæ, quæ cum non minus rationi (§. 259. part. 1. Phil. pract. univ.), quam voluntati divinæ conformis sit (§. 276. part. 1. Phil. pract. univ.), nunquam sibi contraria est. Quamobrem qui continentiam colit, in laborando quoque & acquirendo omnia observare debet, quæ lex naturæ tam de labore (§. 514. & seqq. part. 1. Jur. nat.), quam de acquirenda pecunia (§. 393. & seqq. part. 4. Jur. nat.) præcipit, neque in exercitio hujus virtutis quicquam committere, quod quocunque modo officio cuidam sive erga nos atque alios, sive erga Deum repugnat, quin

quin potius curæ habere, ut in id influant officia omnia, quæ culturam ejus promovent. Quando dicimus, laborem æstimandum esse ex communi utilitate, ad finem potissimum respicitur, qui intendi debet (§. 369.). Finis nimirum consideratio erit incitamentum ad laborandum, ne membrum generis humani inutile simus. Quando vero contendimus, laborem meriendum esse ex usu facultatum, virium & rerum nostrarum & ope atque auxilio aliorum; ad modum laborandi attentionem excitamus, nimirum ut non aggrediamur laborem, quem rite exantlare haud valemus, ut labore, cui sumus pares, diligenter ac recte defungamur, ne cum sanitatis dispendio laboremus, ultra quam vires permittunt, ut, si impensas facere teneamur, eas lubenter faciamus, &, ne nobis defint, diligenter curemus, ut denique si ope atque auxilio aliorum ad laborem perficiendum indigeamus, de eo obtinendo simus solliciti, aut si alieno auxilio plus laboris perfici possit, utamur eo omni, quod haberi potest, aut circumstantiæ data permittunt. Facile apparet, quam multa præcipiantur, dum inculcamus, quomodo labor sit merendus, ne in justa quantitate & qualitate determinanda aberratur. Non est quod existimes, non esse opus ut talia inculcentur, cum plures sint causæ, quæ homines ad hæc observanda impellant. Plurimum enim interest, num ea spectes tanquam debitum, an vero pures arbitrii sui esse, quid facere velis. Status quoque animi longe diversus est, si laborans, quicquid facit, cum sensu officii facit & virtutis amore, quam si sine officii sensu facit & a causis aliis ad faciendum impellitur. Quod attinet occasionem acquirendi, quamvis ea expectanda sit, sæpius tamen a nobis dependet, ut offeratur, subinde culpa nostra contingit, ne obveniat, nostrum est, ne oblatam negligentia nostra omittamus, & ut eam dextre arripiamus, minime autem culpa quadam nostra opprimamus. Atque hinc denuo discimus, quam multa sint vigilantie partes, quam continentia exigit, quodque nisi hæc observatis fieri haud quaquam possit, ne a continentie trami-

tramite unquam defleſſas. Non vero eſt, quod exiſtumes ſtudio hujus virtutis fore nimis difficile, ſi ad obſervantiã horum omnium extendatur. Quodſi enim quis virtuti omni ſtudet, ac inprimis pietati, quæ omnia erga Deum officia in ſe continet, ob mutuum virtutum in ſe invicem influxum, præſuppoſita voluntate & noluntate bona, multa facies a circumſtantiis præſentibus invitatus, etſi de iis non delibere-
raveris.

§. 384.

*Ad continentiam requiritur, ut contenti ſimus rerum noſtrarum Continen-
ſtatu, qualicumque tandem fuerit.* Qui enim continens eſt, *tiam exige-*
rantum acquirere ſtudet, quantum in poteſtate eſt, nec pro-
preæ angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. *re, ut ſtatu*
part. 4. Jur. nat.), ita ut nec angatur, etiamſi non plus ac-
quirere poſſit, quam quæ præſenti vitæ neceſſitati ſufficiunt, *rerum no-*
ſtati ſimus.
ſi vel maxime mendicando ea acquirere debeat, ideoque nec
paupertas, nec mendicitas ipſi moleſtiam creet (§. 397.
part. 4. Jur. nat.). Quodſi ergo continentiam colere volue-
ris, neceſſe eſt ut contentus ſis rerum ruarum ſtatu, qualis-
cunque tandem fuerit.

Qui continens eſt nihil eorum omittit, quæ in poteſtate ſua ſunt, ut ea acquirat, quibus indigemus ad vitæ neceſſi-
tatem, commoditatem, jucunditatem atque decorem pro eo
vitæ genere, quod ſequimur (§. 382. 383.). Quoniam ta-
men propterea non angitur, quod non plus acquirat,
quam acquirere ipſi datur (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*);
animus ejus minime perturbatur, ſi tantum acquirere nequit,
ut vitam etiam commode ac jucunde tranſigat, vel in futuros
uſus quædam ſervare poſſit, futuræ neceſſitati proviſurus.
Conſcius nimirum ſibi eſt, ſe feciſſe quod ſuum eſt, cetera
dependere a nexu rerum in hoc univerſo, quem immutare
nemo hominum poteſt. Immo ubi providentiæ divinæ fue-
rit

rit persuasissimus, quemodmodum esse debet (§. 1129. part. 1. Jur. nat.); cum norit Deum rebus providere per nexum rerum (§. 927. part. 1. Theol. nat.), sapientia & bonitate sua constitutum (§. 928. part. 1. Theol. nat.); quæ in statu rerum suarum a potestate sua non dependent, ad Deum autorem refert, in cuius voluntate acquiescendum (§. 1201. part. 1. Jur. nat.). Enimvero nemo non videt, quam ardua & difficilis virtus sit continentia, si quis præsertim paupertate, vel egestate premitur. Rerum suarum statu contentum esse, si omnibus abundamus, quibus quomodocunque indigemus, non adeo difficile est, quamvis nec desint, qui amplissimo rerum suarum statu contenti non sunt: alii qui inopia laborat, etsi nihil in se desiderari patiatur, quod ad statum suum perficiendum conferre potest, non eandem facilitatem experitur ad continentiam conservandam, præsertim si meliorem statum mereri vel etiam vitæ generi, quod sequitur, convenire videatur. Plurima hic sese offerunt, quæ affectus molestos excitare valent, & in statu rerum florente locum minime habent.

§. 385.

*Quenam eo
sine requi-
rantur.*

Quoniam ad continentiam requiritur, ut contenti simus rerum nostrarum statu (§. 384.); qui continentiam colere vult, probe considerare debet, se in statu suo, qualiscunque fuerit, felicitate frui posse (§. 425. part. 3. Eth.), nec ideo hominem esse felicem, quia fortunatus est (§. 412. part. 1. Phil. pract. univ.), quod certus esse non possit; num in alio statu sit felicius futurus, quam in præsentis esse potest (§. 428. part. 3. Eth.), & quod absurdum sit velle, ut alius sit rerum & conditionis suæ status (§. 430. part. 3. Eth.).

Ex demonstratione eorum, quæ ponderanda esse hic inculcamus, ut statu rerum nostrarum contenti simus, apparet, quam multa sint, quorum convicti esse debemus, ut

per

per ea appetitus continentiae convenienter determinetur (§. 244. 246. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Non igitur existimandum est, per ea, quae hic praecipiantur, tolli difficultatem, quam in colenda continentia experimur (*nor.* §. 384.): quin potius ex his ipsis colligitur, quam arduum ac difficile sit, ut animus praestetur statu rerum suarum contentus. Etenim quamdiu assensus vacillat veritatibus istis, quas ponderandas esse inculcamus, praebendus; iisdem detrahitur vis ad appetitum determinandum requisita, ut ideo motiva inefficacia experiantur, qui cognitionem vivam acquisitu difficilem insuper habent: id quod etiam in aliis casibus notandum, in quibus motivorum efficacia in dubium vocatur. Talia quidem notanda imprimis sunt ad redarguendam praecipitantiam illorum, qui, cum acumine ceteris praestare sibi videantur, veritates extra nexum earum considerant, quem systema veri nominis conspicuum reddit, & seposita ratione in sensu quaerunt evidentiam, quam ab eo expectare nequeunt. Quodsi vero quis demonstrationes eorum, quae hic consideratae esse praecipimus, expendere voluerit, is videbit, quam arduae veritates in Theologia naturali & Cosmologia perspectae esse debeant, si illorum certa esse debet cognitio, quamvis sine tanto apparatu persuadeantur hebetioribus. Equidem impendenter ab iis, quae de Deo in Theologia naturali demonstrantur, eadem ex principiis quoque pure cosmologicis demonstrari possunt, ne ab hominibus profanis nostri seculi in dubium revocari queant; negandum tamen non est, si veritates istae ex principiis Theologiae naturalis demonstrantur, quamvis in horum demonstrationem ingrediantur principia cosmologica, motiva continentiae fore efficaciora.

§. 386.

*Continentia animum tuetur adversus affectuum molestorum impetum, quibus alias torqueri solet, nimirum ne contristemur ob opam affectus mo-
carentiam, ne alteri invidemus divitias, fortunamque meliorem, ne lesto arceat*

Cc cc 2

nos continentia,

nos pœniteat occasionis acquirendi neglecta, ne desperemus de consilii eventu, nec de iis, quibus futura vita necessitati prospicietur, neque etiam irascamur iis, quos fortuna nostræ adversos experimur. Qui enim continentia deditus est, tantum acquirere studet, quantum in potestate sua est, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valet (§. 396. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem cum contristemur, si non obtineamus, quod cupimus (§. 266. part. 2. Eth.); ratio tristitia cessat, si id non cupimus, quod in potestate nostra non est. Continentia igitur animum tuerur adversus tristitiam, quam opum carentia concitare alias solet. *Quod erat primum.*

Quoniam qui continentia deditus statu rerum suarum contentus est, qualiscunque tandem fuerit (§. 384.), consequenter de eodem non conqueritur, certus nimirum se in suo statu felicitate frui posse, incertus autem, num in alio sit felicius futurus (§. 385.); parum curat, quinam sit aliorum status, nec propterea eos feliciores existimat, quod opibus abundant & fortuna ipsis magis, quam sibi faveat. Quamobrem cum invidia oriatur, si alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur (§. 714. Psych. empir.), in continente autem cesset hæc ratio; continentia quoque animum tuerur adversus invidiam, si videmus alios abundare opibus ac divitiis, quibus nos caremus, & fortuna meliore uti, quam nobis contingit. *Quod erat secundum.*

Porro cum continentia deditus tantum acquirere studeat, quantum in potestate sua est (§. 396. part. 4. Jur. nat.), ideoque nec in labore suo diligentiam, nec in arripienda occasione vigilantiam desiderari patitur; sibi quoque conscius non est, quod quædam fecerit acquirendi causa, quæ facere minime debebat, aut non fecerit, quod facere poterat. *Quam-*

Quamobrem cum pœnitentia oriatur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta (§. 759. *Psych. empir.*); nulla adest ratio, cur continentem pœnitere debeat eorum, quæ acquirendi causa fecit, vel non fecit. Quamobrem continentia animum tuetur, ne nos pœniteat occasionis acquirendi neglectæ. *Quod erat tertium.*

Quia continentia deditus minime angitur, etiamsi non plus acquirere valeat, quam quæ præsentī necessitati sufficiunt, si vel maxime mendicando acquirenda, ita ut nec paupertas, nec mendicitas molestia animum torqueat (§. 397. *part. 4. Jur. nat.*); de consilii eventu parum sollicitus est, nec de iis, quibus futuro tempore indigebit, cum frustraneam agnoscat omnem curam ad ea afferendam, quæ in potestate sua non sunt, modo sibi conscius sit se fecisse omnia, quæ in potestate sua sunt. Quamobrem cum tunc demum animum affligat desperatio, si malum, quod appropinquare videtur, tibi repræsentans tanquam inevitabile ac intolerabile (§. 393. *part. 2. Eth.*); in continentia cessat desperationis ratio, consequenter nec fieri potest ut virtuti huic deditus vel de eventu consilii, vel de iis, quibus futuræ vitæ necessitati prospiciendum, desperet. *Quod erat quartum.*

Denique quia continentia deditus in iis acquiescit, quæ acquirere in potestate sua est, propter ea vero, quæ in potestate sua non sunt, minime angitur (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); nec propterea angitur, quod aliquos fortunæ suæ adversos experiatur, utpote quorum facta a voluntate sua minime dependere agnoscit. Quoniam itaque facto aliorum nos privatos non experiamur bono, quod anxie cupiebamus; nec idem nobis repræsentamus tanquam injuriam, qua nobis ablatum, quod debebatur, seu ad quod jus quoddam nobis

competebat (§. 859. part. i. Jur. nat.). Quamobrem cum ira concitetur opinione injuriæ nobis ab altero factæ (§. 420. part. 2. Eth.); in continentia deficit iræ concitandæ ratio, consequenter si continentia fuerimus dediti, iis non irascimur, quos fortunæ nostræ adversos experimur. *Quod erat quintum.*

Indies experimur, quantum contristentur homines, si non tantum acquirere valent, quantum mallent; quantum invidia torqueat animum, si videant alios, qui idem vitæ genus sequuntur, vel etiam conditione inferiores sunt, opibus abundare, quibus ipsimet carere coguntur, ut dudum in proverbium abierit, figulum odisse figulum; quantum alios affligat penitentia, immo quantum sibimetipsis indignantur, quod non arripuerint occasionem requirendi oblatam, vel ea facere neglexerint, quibus pecuniam, aut res quasdam acquirere poterant; quantum angantur, si de consilii eventu desperent, quod fortunæ suæ amplificandæ causa agitant; aut si sibi meruunt, ne olim desint ea, quibus indigent ad vitam eo modo continuandam, quæ eam in præsentia agunt; quantum denique irascantur iis, quos fortunæ suæ adversari putant. Quamobrem cum hos affectus omnes arceat continentia; evidens est, hanc virtutem animum tueri adversus imperum molestorum affectuum, quibus alii torqueri solent.

In casibus particularibus singula, quæ hic ostenduntur, manifestiora evadunt ob circumstantias particulares; quæ magis in oculis incurrunt, nec in omni casu eadem sunt. Quamobrem casus particulares sedulo observare & attente considerare debemus, ut veritas eorum, quæ demonstrata sunt, experientia confirmetur, eisdemque assensum præbeant plerique, qui ratione convinci nequeunt. Ita nimirum intelli-

gent,

gent, quod animum frustra inquietent iis, quæ mutare non possunt, & quanti faciendus sit animus sorte sua contentus, qui ab omni ista inquietudine liber est. Atque ita præsens propositio præbebit motivum continentiaë efficacissimum, cum nemo sanus frustra torquere velit animum, modo omnia expendat. Affectus equidem isti non omnes aequè invadunt animos omnium, qui rerum suarum statu contenti non sunt, vel pro diversitate subjectorum & vitiorum in determinationem appetitus & aversionis nunc huic, nunc isti locus conceditur, immo admittuntur etiam alii; omnes tamen, qualescunque tandem fuerint, areet continentia. Cum hæc virtus genuina soboles fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina sit, si ab hisce ortum suum ducat, animum adversus imperum affectuum molestorum tanto fortius tuebitur. Qui enim in providentia divina acquiescit, pro certo habet, quicquid a Deo sit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & aversionem moderatur (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*); & eventus omnes, qui a potestate sua minime pendent, approbat (§. 437. *part. 3. Eth.*), nec aliis invidet bona sua (§. 438. *part. 1. Jur. nat.*). Pellit itaque acquiescentia in providentia divina tristitiam, invidiam, iram: adversus quos affectus continentia animum tuetur. Qui Deo confidit, certus est, quomodocunque in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. *part. 3. Eth.*), nec dubius rerum eventus animum ejus angit, nec periculum, quod imminere videtur, perturbat (§. 422. *part. 3. Eth.*). Fiducia igitur in Deo nullum locum relinquit desperationi, merui & penitentiaë, a quibus continentia animum immunem præstat. Patet itaque, quantas vires ad resistendum affectuum molestorum imperui eosque fugandos acquirit continentia a fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina.

De affectibus
jucundis, qui
comitantur
continentiam.

Qui continentiae deditus est, lætatur, quando videt tantundem sibi suppetere, quantum vitæ necessitati, vel etiam commoditati, immo jucunditati & decori sufficit, quod labor suus non irritus fuerit, & si quando consilio, vel labori non respondeat eventus, fructus conscientia excusantis percipit. Qui enim continentiae deditus est, tantum acquirere studet, quantum in potestate sua est, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valeat (§. 396. part. 4. Jur. nat.), si vel maxime non plus acquirat, quam quæ præsentis vitæ necessitati sufficiunt, & mendicando ea acquirere cogatur (§. 397. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem quando videt tantundem sibi suppetere, quantum vitæ necessitati, vel etiam commoditati, immo jucunditati & decori sufficit, nec laborem suum irritum fuisse; bona sua præsentia agnoscit, quorum magnitudinem æstimat ex usu, quem sibi præstant, sicuti laborem ex communi utilitate (§. 383.). Quoniam itaque consideratione boni præsentis gaudium, sive lætitia concitatur (§. 624. Psych. empir.); qui continentiae deditus est lætatur, quando videt tantundem sibi suppetere, quantum vitæ necessitati vel etiam commoditati, immo jucunditati & decori sufficit, quodque labor suus non fuerit irritus. Quod erat unum.

Enimvero cum continentiae deditus tantum acquirere studeat, quantum in potestate sua est (§. 382.), nec quicquam eorum omittat, quæ acquirendi causa facere potest (§. 383.); si contingat, consilio vel labori non respondere eventum, se tamen non fecisse, nisi quod erat faciendum, nec omisisse quicquam, nisi quod erat omittendum, sibi conscius est, ideoque conscientia ipsum excusat (§. 465. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem quia cum excusatione conscientiae

scientiæ conjungitur acquiescentia in seipso (§. 467. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque animus summa voluptate perfunditur (§. 468. *part. 1. Phil. pract. univ.*) atque quietus redditur (§. 484. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut homo felix sit (§. 495. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui continentia deditus est, fructus excusationis conscientia percipit. *Quod erat alterum.*

Latitia & fructus conscientia cum ad felicitatem hominis faciant (§. 636. *Pfych. empir.*); præsens propositio continet motivum efficacissimum continentia, propterea quod homines omnes per naturam suam felicitatem appetunt (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Cum vero continentia etiam arceat affectus molestos (§. 386.), qui hominem infelicem reddunt (§. 637. *Pfych. empir.*); si motivum, quod offert propositio præcedens, isti jungatur, efficacia motui continentia maximum inde capiet incrementum, propterea quod homines per naturam suam felicitatem avertantur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quemadmodum vero ostendimus, maximas vires motivum præcedens acquirere ab acquiescentia in providentia divina & a fiducia in Deo (*not. §. 386.*); ita idem quoque de præsentis poterat ostendi. Hoc pervidere qui voluerit, curate omnia ponderet, quæ de fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina demonstravimus in parte tertia Ethicæ. Quemadmodum porro de affectibus molestis, quos arceat continentia, monuimus, quod in casibus particularibus variant hi affectus alique accedant; ita idem quoque tenendum est de affectibus jucundis, quos concitat continentia. Ceterum quoniam continentia multa admodum requirit, quæ non adeo facile unusquisque consequitur, ut propterea hanc virtutem arduam admodum atque difficilem merito dixerimus (*not. §. 384.*); ideo nec experimentum horum fructuum, quos inculcant propositio præsens & præcedens, facile est. Quodsi ergo, qui continentia studet eos in se non experit, is inde intelligat, se virtutem hanc ex asse nondum consecutum esse.

(*Wolffii Ethica Pars IV.*)

Dd dd

In

In moralibus virtutes consideramus, quales esse debent, non quales sunt in hoc, vel isto subiecto. Quamobrem quæ de virtutibus demonstrantur, ea supponunt virtutem perfectam atque de eadem valent, non vero semper valent de virtute imperfecta, qualis hominum esse solet. Quoniam vero ad virtutem perfectam contendimus, ideo quoque nosse debemus, quoniam ad eam requirantur, & ut ad eam contendere velimus, constare debet, quoniam fructus inde consequantur. Notandum præterea est, si virtutes quædam a se invicem dependent, sicuti una alterius medium esse potest, ita quoque motiva alterius supponere animum virtute priori imbutum, vel ut sint efficacia, vel saltem ut sint efficaciora. Quæ in propositione præcedente continentur, motivi vim habent, quatenus tranquillitatem animi præstare; quæ vero in præsentem continentur, motivi vim accipiunt, quatenus animum lætum efficiunt. Duo enim hæc simul sumpta felicitatem hominis absolvent, nimirum carere molestia & frui voluptate vera.

§. 388.

Quid facien- *Ne animus forte sua ceteroquin contentus turbetur, quando dum, si vi-* videmus alios ejusdem nobiscum conditionis opibus affluentes, quibus deamus aliorum nos caremus; non modo fors eorum, qui ejusdem nobiscum conditionis ejusdem nobiscum sunt, sed fortunam magis adversam quam nos experiuntur, cum biscum con- nostra comparanda, verum etiam consideranda sunt mala fortunæ conditionis opulorum socia. Et ab his inseparabilia, ac perpendendum, num horum bus abundare participes esse velimus. Quando homines contristantur, si vident alios ejusdem secum conditionis opibus abundare, quibus ipsimet carent; quasi tantæ opes conditioni suæ debeantur, aut quasi non minus eandem fortunam mereantur, qua illi gaudent, opinantur. Quodsi ergo sortem suam conferant cum sorte aliorum, qui ejusdem secum conditionis quoque sunt, fortunam tamen magis adversam quam ipsi experiuntur;

falsa

falsa ista opinio evanescet, consequenter nulla erit ratio, cur forte sua contenti esse nolint. Quodsi quis itaque ceteroquin forte sua contentus sit, & saltem perturbetur, quia vider alios ejusdem secum conditionis, qui opibus affluunt, quibus ipse caret (*per hypot.*); comparata forte sua cum sorte aliorum ejusdem secum conditionis, sed qui fortunam minus faventem experiuntur, quam ipse, perturbatio ista cessabit. *Quod erat unum.*

Enimvero quando homines forte sua contenti non sunt, quia sortem aliorum sua meliorem judicant; oculos saltem convertunt in ea, quæ sibi desunt, bona, non vero statum omnem alterius cum statu rerum suarum conferunt. Atque hinc contingit, ut non advertant mala, quæ bonis alienis inseparabiliter adherent, aut saltem talia sunt, quæ ipsi habere nollent. Quodsi ergo rerum suarum statum integrum eam parti integro aliorum componant, id quod utique necesse foret, si statum suum cum statu aliorum permutare deberent; haud difficulter agnoscent, quam parum inclinatus sit appetitus ad permutationem. Quodsi ergo animus forte sua ceteroquin contentus perturbetur, quod videmus alios opibus affluentes, quibus nos caremus, quamvis sint ejusdem nobiscum conditionis; mala quoque fortunæ consideranda sunt bonorum fortunæ socia & ab iis inseparabilia, ac perpendendum, num horum participes esse velimus. *Quod erat alterum.*

Naturalis hominum æqualitas, cujus omnem sensum inæqualitas per statum civilem introducta non delevit, ipsis facile persuadet, alterum se non esse meliorem, aut, si inæqualitas civilis ob oculos versatur, saltem alium ejusdem secum conditionis se meliorem non esse. Solent autem homines sortem suam æstimare ex sorte aliorum & tunc plerum-

que contingit, ut hæc melior sua videatur, ita ut fertior semper. leges sit in alienis agris & pecus vicinum grandius uber habeat. In sorte autem æstimanda non habetur omnium, tam bonorum, quam malorum ratio; sed saltem res quædam particulares invicem comparantur, veluti fortunas nostras cum fortunis alterius conferimus: qui potissimum præsens casus est. Quemadmodum vero hic dividuntur, quæ conjungenda erant, ita ex adverso conjunguntur, quæ separanda erant, quando conditio, qua homines æquales; vel inæquales facit status civilis, cum statu rerum ipsorum conjungitur, quasi hic illi sit coæquandus. Istiusmodi opiniones tacite occupant mentes humanas, quas etiam subinde, occasione invitante, verbis aperte satis produnt, & in appetitum vim suam exerunt. Conjunctioni separandorum medetur consideratio inæqualitatis status rerum, quas homines possident, etiamsi ejusdem sint conditionis: perversam vero æstimationem fortis corrigit conjunctio omnium tam bonorum, quam malorum, quæ ad eandem referuntur, inprimis autem malorum bonis inseparabiliter coherentium. In casu igitur priori attentio convertenda est ad eos, qui ejusdem nobiscum conditionis sunt, quorum tamen sortem nostra inferiorem deprehendimus, etiamsi eam saltem in particulari æstimemus. Non inutile igitur est, si multa congerantur exempla, quibus inculceatur, statum fortunatum non esse in ratione conditionum. Quemadmodum in omni praxi morali maxima vis est exemplorum, ut ideo *Confucius* severus morum & prudentiæ civilis doctor omnem fiduciam in iis collocaverit; ita inprimis in præsentī summa est. In casu posteriori, cum nimis ardua sit totius sortis suæ cum aliena comparatio, ideoque paucissimorum, attendendus est potissimum animus ad mala cum bonis inseparabiliter connexa, juxta quæ sortem nostram cum aliena comparamus. Ponamus exempli causa, *Titium* uxorem duxisse bene dotatam, qualem fortuna tibi negavit. Ipsum ideo esse opulentum, te carere divitiis. Ponamus porro conjugem *Titii* esse alteram *Xanthipem*,

pem, quæ indies novas molestias creat marito. Anne igitur tibi est animus habendi opes cum uxore adeo male morata? *Titius* pecuniam non aliter accepit quam cum uxore. Quodsi ergo sortem *Titii* anheles, necesse est ut uxorem istiusmodi cum pecunia accipias. Similiter spartam, quam alter nactus est, tua esse pingviorem putas. Habere cupis reditus, sed non laborem, qui cum officio alterius conjunctus est. Quodsi ergo hoc vacare vis, nec illos desiderare potes. Quæ fortuna nonnisi conjunctim offert, ea dividere non est nostri arbitrii. Non urgemus hic ea, quæ ex acquiescentia in providentia divina consequuntur & in parte tertia Ethicæ demonstrata fuerunt. Qui enim ea tenet, is sorte sua contentus est, nec alteri invidet suam, qualiscunque tandem fuerit, ut aliis remediis non habeat opus ad emendandum appetitum & refrinandum cupiditatem cæcā & temerariam. Qui pro certo habet, a præstantissima mente regi omnia; is non conqueritur, se a Deo negligi, qualiscunque tandem sit rerum suarum status.

§. 389.

Qui sorte sua contentus est, de fortuna sibi adversa non conqueritur, nec limis oculis intuetur fortunam aliorum. Qui enim non conquiescit sorte sua contentus est, tantum acquirere studet, quantum *ri de fortuna* in potestate sua est, nec propterea angitur, quod non plus *na*; nec aliis acquirat (§. 396. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum pecu- *invidere bona* vel labore, vel fortunæ beneficio acquiratur (§. 365.), *na sua*. ipse autem omnis curæ acquirendi, quam continentia exigit, partes adimpleverit (§. 383.); se fecisse quod suum est sibi conscius non habet quod de se conqueratur. Quoniam itaque ea, quæ in potestate sua non sunt, animum ejus non tangunt, hæc vero a fortunæ potestate dependent; de fortuna sibi adversa non conqueritur. *Quod erat unum.*

Dd dd 3

Simi-

Similiter quia continentiae deditus non angitur, quod non plus acquirere valeat, quam acquirit, dum facit quod suum est (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*); ejus quoque animus non inquietatur, si videt alios labore suo, vel fortunae beneficio plus acquirere, vel acquisivisse, quam ipse acquirere potest. Quamobrem cum invidia consistat in tristitia ex felicitate alterius percepta (§. 705. *Psych. empir.*), si vel maxime alii videantur feliciores, quod fortuna ipsis magis faveat, id tamen iisdem non invidet, consequenter fortunam aliorum limis oculis non intuetur. *Quod erat alterum.*

Qui forte sua contentus est, non conqueritur de fortuna, quod sibi minus faveat, quam aliis. Querelae enim de fortuna adversa duplicem accusationem continent, nimirum quod nos negligat, & aliis melius, vel prorsus nimium prospiciat. Quamvis vero plerumque contingat, ut qui fortunam accusat, quasi melius prospiciat aliis, quam sibi, aliis invideat bona fortunae beneficio acquisita; non tamen semper accusatio invidiam comitem habet. Fieri enim potest, ut quis æquo animo ferat, alios abundare opibus, iniquo tamen ferat, quod ipse iisdem careat. Et ex adverso fieri quoque potest, ut quis de sorte sua non conqueratur, aliis tamen videat sua meliorem. Sorte vero sua qui contentus est, nec de sua conqueritur, nec aliis suam invidet. Hic quoque de novo plurimum valer acquiescentia in providentia divina. Cum enim hæc cum fiducia in Deo sit optimum continentiae medium (§. 375.); in omnia quoque influit, quæ ab hac virtute abesse nequeunt.

§. 396.

Signum continentiae deficientis.

Quoniam qui forte sua contentus est, de fortuna sibi adversa non conqueritur, nec limis oculis intuetur fortunam aliorum (§. 389.); si quis continuo de fortuna sibi adversa conque-

conqueritur, & limis oculis fortunam aliorum intuetur, sorte sua contentum animum nondum habet.

Invidia cum querelis de sorte sua conjuncta haud fallax indicium est, querentem sorte sua contentum non esse: indicio nimirum est, eum habere malle, quod habent alii, sed quo ipse caret. Tanto enim manifestius est, quod animi sorte sua contentum nondum habeat, si nulla appareat ratio, cur conqueratur. Rationes conquerendi desumuntur vel a carentia rerum necessariarum, vel utilium, vel voluptuariarum, vel earum, quas decorum exigit, vel denique inde, quod nihil in usus futuros conservare valeamus. Prævalent in signo, si de carentia rerum voluptuariarum conqueruntur homines: quo facilius enim rebus nonnullis carere possumus, eo apertius querelæ propterea motæ, quod iisdem carere cogamur, loquuntur, nos sorte nostra contentos non esse. Condonandæ quoque facilius, si quis inopia eorum laborat, quibus ad vitæ necessitatem indiget, præsertim si mendicitas conditioni ipsius parum conveniat. Distingvendæ quoque sunt querelæ generales de temporum præsentium infelicitate, quibus præterita præferuntur, a singularibus, quæ ad personam querentis restrictæ sunt. Quamvis enim interdum etiam illæ ex carentia animi sorte sua contenti proficiantur, quemadmodum tam ex verbis, quibus exprimuntur, quam ex affectu, quo proferuntur, innoscit, non tamen semper indicium sunt continentia deficientis. Inde est, quod etiam nonnulli de temporum præsentium infelicitate, quibus acquisitio pecuniæ difficillima, nisi beneficio fortunæ ab aliis parta conferatur, valde conquerantur, mox tamen addant se querelis istis de sorte sua non habere opus. Atque hi misérantur potius sortem aliorum, quam meliorem esse mallent, quam ut eandem ipsis invideant. In usu signorum multa semper circumspectione opus est, ne perperam applicentur.

§. 391.

*Querela de
fortuna for-
tunatiore in
alio vitæ
genere.*

Qui ægre fert, si videt alios in suo vitæ genere plus acquirere, quam ipse in eo, quod sequitur, acquirere valet; animum sorte sua contentum non habet. Etque tanto clarius apparet, si ipsi non desunt ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem atque decorem requisita. Si quis enim ægre fert, quando videt alios in suo vitæ genere plus acquirere, quam ipse in eo, quod sequitur, acquirere valet; is utique molestia torquet animum, quod non tantum acquirere valeat, quantum acquirunt alii, consequenter propterea angitur, quod non plus acquirere valeat. Ast cum continentia deditus non angatur, quod non plus acquirere valeat, quam in potestate sua est (§. 396. part. 4. Jur. nat.); inquietudo illa animi continentia repugnat. Quodsi ergo quis ægre ferat, si videt alios in suo vitæ genere plus acquirere, quam ipse in eo, quod sequitur, acquirere valet; animum sorte sua contentum nondum habet. Quod erat unum.

Si jam ponamus ipsi non deesse, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem atque decorem requiruntur, cum ipsi omnia suppetant, quibus in hac vita frui potest, consequenter nonnisi ob defectum superfluatorum angatur animus (§. 239. part. 4. Jur. nat.), querelæ de aliorum fortuna fortunatiore tanto magis rationi adversantur. Quamobrem ex iis tanto clarius apparet, quod non habeat animum sorte sua contentum. *Quod erat alterum.*

Signum deficientis continentia minime fallax sunt querelæ de fortuna fortunatiore in alio vitæ genere. Qui enim querelas istiusmodi movet, sibi persuadet vitæ genus, quod ipse sequitur, eandem mereri fortunam, quæ comitatur aliud vitæ genus, & suum atque hoc cœquari hac in parte cupit. Comitatur eas haud raro invidia erga alios, subsistunt tamen quoque

quoque querelæ absque invidia. Novi Professore Theologum, qui lugubri voce conquerebatur, JCtis pro lectionibus privatis & responsis Facultatis large liberaliterque mercedem solvi, cum sibi numerus auditorum pauperum esse debeat loco mercedis. Equis non inde colliget, ipsum non habuisse animum sorte sua contentum, præsertim cum Theologo maxime conveniret, ut in providentia divina acquiesceret? Publice prostant querelæ toties in scriptis repetitæ a Sturmio juniore, Professore quondam Matheseos in Academia Francofurtensi de fortuna fortunatiore JCtorum & Architectorum in aula Berolinensi, quamvis salario opimo frueretur & ab auditoribus pro institutione in Mathesi practica, utraque inprimis Architectura, merces liberalissime solveretur, ut, si sortem suam comparare voluisset cum sorte parentis sui, qui fuerat Professor Matheseos & Physicæ in Academia Altorfina, vel etiam Professorum Matheseos in aliis Academiis, eam longe meliorem deprehendisset sibi gratulaturus, quod fortunam sibi minus merenti adeo faventem experiretur. Docuit vero eventus, quod instar canis apud Æsopum umbram captans carnis jacturam fecerit. Fortuna enim beneficii sui contemptorem haud raro destituit, ut, qui favorem ejus agnoscere non vult, discat quid sit eandem sibi adversam experiri, & quid intersit inter egestatem & statum medium inter paupertatem atque divitias (§. 238. 240. *part. 4. Jur. nat.*). Sed ut turpitudine vitii agnoscat, quo inficitur animus eorum, qui tam importunas querelas movent, nec sorte sua contenti sunt, qua maxime contenti esse poterant atque debebant, propositionem sequentem addere lubet.

§. 392.

Qui sorte sua contentus non est, præsertim qua maxime contentus esse poterat ac debebat; in ipsum Deum injurius est. Etedine animi nim qui sorte sua contentus non est, sed suam & sortem sorte sua non aliorum cœquari vult; præsentem rerum nexum, a quo contenti.

(Wolffii Ethicæ Pars IV.) Ee ee depen-

dependent fata nostra (§. 83. *Cosmol.*), reprehendit, consequenter cum is sapientia & bonitare divina constitutus sit (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*) & Deus in hoc universo per eundem rebus provideat (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*) seque sanctissimum probet (§. 1066. *part. 1. Theol. nat.*), ut nihil faciat, quod rectum non sit (§. 1063. *part. 1. Theol. nat.*), ipsum Deum subaccusat, quasi minus recte gubernet hoc universum. Quamobrem cum Deus sit Dominus naturæ, totius mundi ac omnium, quæ in eo sunt (§. 965. *part. 1. Theol. nat.*), in specie etiam hominum (§. 966. *part. 1. Theol. nat.*), & fortuna quoque providentiæ ipsius subsit (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque de omnibus in hoc universo disponere possit pro arbitrio suo (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*); qui vult ut Deus disponat, non quemadmodum ipsi placuerit, sapientiæ ac bonitati suæ convenienter, sed quemadmodum sibi visum fuerit cupiditatibus suis conformiter, in jus Dei involat, consequenter id violat. Quoniam itaque in violatione juris alterius injuria consistit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); qui sorte sua contentus non est, in ipsum Deum injurius est. *Quod erat unum.*

Quodsi jam fors ejus, qui eadem contentus non est, ea fuerit, qua maxime contentus esse poterat, cujusmodi exemplum modo commemoravimus (*not. §. 391.*); bonitas divina inde agnosci debebat (§. 737. *part. 1. Theol. nat.*): quod cum facere negligat, qui sorte sua contentus non est, ingratus erga Deum est, consequenter cum ingratitudo turpissimum vitium sit (§. 477. *part. 3. Eth.*), si ad injuriam in Deum accedit, *per demonstrata*, hanc utrique auget. Quamobrem qui sorte sua contentus non est, qua maxime contentus esse poterat atque debebat, in Deum maxime injurius est. *Quod erat alterum.*

Continentia rara admodum virtus est. Non est, quod raritatem miremur, quia præsentissimum ac optimum ejus medium acquiescentia in providentia divina negligitur (§. 375.). Neglectus causa sunt falsæ opiniones complures de statu hominum (§. 443. part. 3. Eth.), quæ tacite saltem irrepunt in mentem hominum, quando veritates iisdem oppositæ ignorantur. Ignorantia hac cum laborent etiam qui Theologi audiunt, cur in ipsis quoque desideretur acquiescentia in providentia divina & cum eadem indivulso nexu cohærens continentia, non est quod miremur. Hæc vero etiam causa est, cur non agnoscat, quantum in Deum injurius sit, qui sorte sua contentus non est, præsertim si ea fuerit, qua contentus esse debebat ac poterat. Excusationem vero in Theologo non habet ignorantia, quæ ne Philosopho quidem condonanda. Ne igitur fœda hac labe contaminetur animus, opéra danda est, ut, quæ de providentia divina in parte prima Theologiæ naturalis & de acquiescentia in eadem in parte tertia Ethicæ demonstravimus, penitus perspiciantur. Cum vero non desint inter eos, qui Theologi audiunt, qui doctrinam de necessitate essentiarum & nexu rerum in hoc universo tanquam impiam sub odioso fati Stoici nomine traducunt, & nescio quibus consequentiis molestis eandem onerant, ut argumento ab invidia ex alio satisfaciant; agnoscant hinc velim, quantum impedimentum objiciant hominibus, ne sorte sua contenti sint, & quantum injuriam in Deum promoveant. Immo agnoscant, quod eadem de causa ipsimet fœdissima hac labe bonam suam, quam habent, voluntatem contaminent. Non sufficit velle esse pium, sed ut pius sis, recte quoque de Deo cogites necesse est. Neque alios ad pietatem minime fucatam perduces, nisi rectas de Deo cogitationes menti ipsorum insinuando.

§. 393.

Absurdum est sorte sua contentum non esse. Qui enim sorte *Absurditas* sua contentus non est, cum videt aliorum sortem esse meliorem, qui
Ecce 2 rem

*sorte sua
contenti non
sunt.*

rem sua, vel saltem putat; is vult ut alius sit rerum suarum & conditionis status; vult enim esse eundem, qui saltem opinione ipsius est aliorum. Enimvero absurdum est velle, ut alius sit rerum & conditionis nostræ status (§. 430. *part. 3. Eth.*). Ergo etiam absurdum est sorte sua contentum non esse.

Absurditatem hanc non agnoscit, nisi qui convictus fuerit, fieri non potuisse, ut alium in hac serie rerum locum obtineret: quod cur difficulter cognoscatur, alias jam docuimus (*not. §. 430. part. 3. Eth.*). Perpauci præterea sunt, in quibus absurditatis agnitio prævalet adversus impetum affectuum appetitum in transversum trahentium. Dedecet tamen Philosophum hanc absurditatem non agnoscere, multoque magis ea cupere, quæ absurda esse non diffitetur, ac propterea inquietare animum, quod ea consequi nequeat. Subinde vero contingit, ut absurditatem persuadeas hebetioribus, qui autoritati firmiorem habent fidem, quam est assensus vi demonstrationum extortus, tumque valet motivum, cujus efficaciam alias non una ratio labefactat. Accedit, quod motiva, quæ sola parum aut nihil efficaciam habent, vim tamen aliorum, quibus junguntur, augeant, cum tunc non advertantur rationes, quæ alias in se licet certum non tamen satis perspectum in dubitationem adducunt. Talia optime cognoscuntur in casibus particularibus, in quibus vi circumstantiarum præsentium in rationes eorum, quæ observantur, inquirimus. Quamobrem casuum particularium resolutiones non satis commendari possunt tam ad scientiæ, quam ad praxis moralis profectum.

§. 394.

Quænam

*Qui sorte aliorum commovetur, ut sua contentus non sit, in-
pendenda quirere tenetur in rationes, ob quas habere vult; quod habent alii,
sunt sortem ipse non habet, & num felicior sit futurus, vel vitam commodius ac
jucun-*

jucundius transacturus, quam nunc, quando iisdem caret. Etenim aliorum in-
 pecuniam non propter se appetere debemus (§. 412. part. 4. *bianti*.
Jur. nat.), sed quatenus ea indigemus ad perfectionem no-
 stram & aliorum promovendam (§. 368.). Quodsi ergo in-
 quiramus in rationes, ob quas habere volumus, quod ha-
 bent alii, ipsi vero non habemus; an pecunia per se appe-
 tatur, an vero eadem indigeamus ad perfectionem nostram
 & aliorum promovendam facile constabit. Ne vero hanc
 indigentiam ultra id extendamus, quod convenit, conside-
 randum est, nos non obligari ad vitam commode (§. 466.
part. 1. Jur. nat.) ac jucunde transigendam (§. 471. *part. 1. Jur.*
nat.), nisi quantum in potestate est (§. 209. *part. 1. Phil. pract.*
univ. & §. 175. *part. 1. Jur. nat.*), nec ulterius extendendam
 esse obligationem aliorum perfectionem promovendi (§. 222.
part. 1. Phil. pract. univ.). Cumque virtus (§. 400. *part. 1.*
Phil. pract. univ.), non bona fortunæ hominem reddant fe-
 licem (§. 410. *part. 1. Phil. pract. univ.*), neque etiam bona
 corporis (§. 411. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quia voluptas
 transitoria, etiamsi innocua fuerit, quæ inde percipitur,
 non magnam partem felicitatis humanæ faciat (§. 385. *part. 1.*
Phil. pract. univ.), ut ea non facile carere ac defectum abun-
 dantius virtutis studio supplere valeamus; haud difficulter
 quoque agnoscemus, nos non fore feliciores quam nunc sumus,
 etiamsi haberemus, quod habent alii, nos non habemus.
 Immo si advertamus nos vitam nec commodius, nec jucun-
 dius transacturos, si vel maxime id haberemus; rationem
 sufficientem nullam esse constabit, cur iis contenti esse noli-
 mus, quæ habemus. Quamobrem patet, si quis forte alio-
 rum commoveatur, ut sua contentus non sit, ea, quæ in-
 culcamus, facienda esse.

Cupiditas hominum sæpe tendit ad ea, quæ num habere conducit non inquirunt. Quodsi ergo vident, ea a se acquiri non posse, contristantur & gradus tristitiæ respondet gradui cupiditatis (§. 266. *part. 2. Eth.*). Excitant autem cupiditatem bona, quæ habent alii, ita ut haud raro non aliam cupiditatis rationem allegare valeant, quam quod hoc, vel illud alii habeant. Loquimur autem in præfenti saltem de bonis fortunæ, non vero de bonis animi. Cupiditas enim habendi bona animi, quam incendit exemplum aliorum; non extingvenda, sed alenda, ut omni animi contentione ea consequi studeamus. Studium enim hoc in potestate nostra est, quamvis non æque sit profectus. Nec hic opus est, ut inquiramus, cur ea habere velimus: ad studium enim eadem consequendi nos ducit naturalis obligatio, quæ nullo limite circumscribitur, ita ut continuo progrediendum sit ultra. Alia vero est ratio bonorum fortunæ; ac inprimis pecuniæ, de qua potissimum hic nobis sermo est. Hæc appetenda est propter usum, quo indigemus, ideoque ex hoc æstimanda est ejus cupiditas. In æstimando autem usu non solum id quaeritur, num possis commodius ac jucundius vitam transigere, si hoc, vel istud habeas, sed & num velis. Et si questio fuerit de fortuna liberorum promovenda, probe considerandum est, annon bona educatione rectius iis prospiciatur, quam opum cumulatione. Maxime autem necessariam est, ne felicitatem cum fortuna secunda confundamus, nec feliciores putemus, qui sunt nobis fortunatiores, neque etiam existimemus nos fore feliciores, si fuerimus fortunatiores. Quodsi hæc omnia observentur, facile agnoscemus fortunam aliorum fortunatiorem absque ratione nos permovere, ne nostra sorte simus contenti.

§. 395.

Certitudo judicii Dei,

Quoniam forte nostra non contenti, quia videmus alios habere, quod nos non habemus, in rationes inquirere debe-

debemus, cur id habere velimus, & perpendere, num ideo *fallacia nobis* feliciores simus futuri (§. 394.); ne falso iudicio nobis *imstri de statu* ponamus, cum constet, nihil mali nobis accidere posse nisi *nostro conf-* Deo providente secundum sapientiam & bonitatem suam (§. *deranda*, 931. *part. 1. Theol. nat.*) & fortunam providentiæ divinæ subesse (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*); plurimum conducit ad *estimandam sortem nostram*, ut perpendamus, Deum rectius iudicare quam nos, *que nobis bona sunt* (§. 413. *part. 3. Eth.*), & quam *fallax sit hominum de statu suo iudicium* (§. 417. *part. 3. Eth.*).

Inquirendum est in rationes, cur cupiamus fortunam fortunatiorem, quam habent alii, ut inde discamus, utrum vera nobis bonum sit, nec ne, quod cupimus. Quodsi enim contrarium apparuerit, cupiditas evanescit, consequenter nec amplius obstat, quo minus sorte nostra simus contenti (§. 484. *part. 2. Eth.*). Quamdiu vero opinionem istam foveamus, quod melior foret conditio nostra, si hoc, vel istud haberemus, quod caremus, cupiditas non restingvitur, ideoque nec forte nostra contenti sumus. Pater igitur, quantum intersit, ut fallaciam iudicii nostri, certitudinem iudicii Dei de sorte nostra agnoscamus & pro certo habeamus Deum nobis tantundem conferre boni, quantum salva sapientia sua conferre potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), nos vero de bonitate divina eodem modo, quo Deus, iudicare non posse (§. 729. *part. 1. Theol. nat.*), ut in iudicio Dei acquiescamus, nostro autem stare nolumus. Conferenda hic sunt, que de fallacia iudicii hominum de statu suo agnoscenda demonstravimus (§. 417. *part. 3. Eth.*), nec non de eradicanda opinione, quasi Deus nobis non bene provideat, quod caremus eo, quod habere maxime velimus (§. 415. *part. 3. Eth.*).

§. 396.

*Absurdum est bonis suis non letari & alienis contristari. Hoc Quod ab-*mo per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. *part. 2. surdum sit*, *Phil.*

alienis bonis Phil. pract. univ.), infelicitatem averfatur (§. 325. part. 2. Phil. contristari, pract. univ.). Quoniam itaque gaudium, five lætitia ad felicitatem (§. 614. 636. Psych. empir.), triftitia ad infelicitatem pertinet (§. 619. 637. Psych. empir.); qui bonis fuis non lætatur & alienis contriftatur fe privat felicitate, qua frui poterat, & in infelicitatem ruit, quo carere poterat, contra naturam appetitus & averfationis. Quamobrem cum absurdum fit velle effe felicem, & fe felicitate, qua frui poteramus, privare, nolle effe infelicem & fe in infelicitatem præcipitem dare, qua carere poteramus; absurdum omnino eft bonis fuis non lætari & alienis contriftari.

Multi homines absurde faciunt: nemo tamen videri vult absurdus. Quamobrem maxime intereft, ut absurditas agnofcatur. Ea enim nifi agnofcatur, fapientia hominum in infipientiam degenerat. Detecta autem abfurditate in ruborem dantur, qui dum fapere fibi videntur & videri volunt aliis, infipientes fe probant. In præfenti cafu abfurditas fatis manifefta eft, ut etiam hebetioribus eam facile perfuaderis, cum tota nitatur repugnantia cupiditatis cum appetitus & averfationis naturali determinatione unicuique explorata. Propofitio præfens generalis eft, ut non modo fit remedium adverfus animum forte fua non contentum, verum etiam adverfus invidiam. Infimæ fortis homines plerumque rectius fruuntur bonis fuis, aliena parum eos movent: æft id quoque plerumque non virtuti, fed ignorantie & a prima pueritia contractæ confuetudini tribuendum, quemadmodum apud gentes barbaras plus valet vitiorum ignoratio, quam apud cultiores virtutis fcientia.

§. 397.

An pauper & mendicatus; Qui fine culpa fua pauper eft, vel prorfus ad mendicitatem redactus; in ftatu fuo felix effe poteft. Qui enim perpendit, fe fine

sine culpa sua esse pauperem, vel prorsus ad mendicitatem *cur felix esse* redactum; ejus animus ab omni culpæ sensu quoad statum *possit.* suum vacuus est, seu is se nullius culpæ sibi conscium esse agnoscit. Quamobrem cum magna felicitatis pars sit animus ab omni sensu culpæ vacuus, seu sibi conscium non esse ullius culpæ (§. 685. *part. 2. Phil. pract. univ.*); hac ipsa felicitate etiam frui potest pauper atque mendicus in statu suo, si in paupertatem, vel mendicitatem non inciderit sua culpa. Quamvis pero pauper & mendicus victu & amictu vili contentus esse cogatur (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*), cum tamen natura paucis contenta sit, ut vitam tolerare possint, hoc minime obstat, quo minus res necessarias, quibus utuntur ad sui conservationem, beneficium Dei datoris omnis boni agnoscant (§. 267.), eidemque gratias agant & bonitate ipsius delectentur (§. 268.), cumque voluptate perfundatur animus, si cum sensu beneficii divini cibo ac potu fruimur, & hæc voluptate, quæ ex sapore cibi ac potus percipitur, infinites major sit (§. 270.), felicitate fruuntur, qua carent opulenti, qui sine sensu beneficii divini & absque gratiarum actione laute ac opipare vivunt (§. 638. *Psych. empir.*). Immo quodsi perpendant Deum sibi jure suo hanc imposuisse personam (§. 413. *part. 3. Eth.*), ipsis vero dandam esse operam, ut eam recte gerant (§. 426. *part. 3. Eth.*), Deo sese obediētes præbituri (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*); nec pauperi labor multus & gravis, quamvis videatur parum fructuosus, molestiam creabit, nec mendico molestum accidet mendicando acquirere ad extremam vitæ necessitatem sublevandam necessaria, consequenter nec hac ex parte verendum est, ne fiant infelices (§. 639. *Psych. empir.*). Denique nec paupertas, nec mendicitas obstat, quo minus virtutem colant, cum ad ejus culturam non indigeant rerum externarum apparatu

(*Wolffii Ethica Pars IV.*) F f ff (§. 321.

(§. 327. part. 1. *Phil. pract. univ.*): quin potius ipse eorundem status motiva virtutum & remedia vitiorum suppeditare potest, consequenter quia virtus homines felices reddit, ut sine ea nemo felix esse possit (§. 400. part. 1. *Phil. pract. univ.*); vitio vero deditus infelix est (§. 406. part. 1. *Phil. pract. univ.*); & nemo ideo felix est, quia bonorum fortunæ particeps (§. 410. part. 1. *Phil. pract. univ.*); tam pauperes, quam mendici vera felicitate frui possunt. Patet itaque qui sine culpa sua pauper est, vel prorsus ad mendicitatem redactus, eum in statu suo felicem esse posse.

Equidem nullus dubito, fore longe plurimos, quibus nimis paradoxum videbitur, pauperem ac mendicum in statu suo posse esse felicem: velint tamen ut probe perpendant demonstrationem præsentem. Hanc vero si perpendere velint, necesse est ut demonstrationes singularum propositionum, quæ hic instar principiorum sumuntur; similiter expendant & in sua principia continuo resolvant, quemadmodum analysis demonstrationum exigit sæpius a nobis jam inculcata. Non nego paupertatem & mendicitatem esse mala physica (§. 416. part. 4. *Jur. nat.*), quæ per se non sunt appetibilia (§. 904. *Psych. empir.*), nec nego cavendum esse, ne culpa nostra in paupertatem, aut egestatem incidamus, aut ad mendicitatem redigamus (§. 416. part. 4. *Jur. nat.*). Immo ostendimus quoque, in pecunia acquirenda & conservanda omnem operam ac industriam collocandam esse, quæ in potestate est (§. 393. part. 4. *Jur. nat.*); ut scilicet vitam quoque commode (§. 466. part. 4. *Jur. nat.*) & jucunde transigere valeamus (§. 471. part. 1. *Jur. nat.*). Huc etiam faciunt, quæ de cura & vigilantia superius inculcavimus, sollicite observanda, si animum sorte nostra contentum habere velimus (§. 383.). At hæc omnia minime adversantur propositioni præsentī, quæ supponit pauperem & mendicem non sua culpa, sed mero infortunio incidisse in eum statum, quem præcavere debet.

quantum potest. Quoniam itaque impedire homo nequit, ne absque sua culpa fiat miser, hic tantummodo ostenditur, ne miseriam in infelicitatem vertat (§. 329. *part. 2. Eth.*): quæ quomodo a se invicem discernantur, satis docuimus (*not. §. cit.*). Quæ in potestate nostra non sunt, a nobis quoque servemus, quæ potestati nostræ non subducitur. Nihil nobis in mundo accidere potest mali, qualecunque tandem sit, nisi Deo providente secundum sapientiam & bonitatem suam (§. 93. *part. 1. Theol. nat.*) & bonitati divinæ quoque tribuendum, si Deus homini ob fines ipsi salutares mala physica immittit (§. 734. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum Deus velit hominem esse felicem (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*); ut autem sit infelix, velle nequeat (§. 707. *part. 1. Theol. nat.*); ideo nec fieri potest, ut velit hominem esse pauperem, aut mendicum, ut sit infelix. Ne igitur in bonitatem divinam injuri sumus, agnoscendum est, si quis absque culpa sua fuerit pauper, vel mendicus, eum in hoc quoque statu felicem esse posse. Nihil vero in eo difficultatis occurreret, modo felicitatem cum fortuna secunda non confundamus, nec infelicitatem cum adversa: quod cum vulgo fieri soleat, præsens quoque propositio, inveteratæ opinionioni contraria, absorta videtur.

§. 398.

Qui continentie deditus est, pecuniam modo illicito, seu facto De pecunia lege naturæ prohibito acquirere non vult. Etenim qui continen- modo illicito-
tiæ deditus est, pecuniam acquirere non studet, nisi quan- acquirenda.
tum in potestate sua est (§. 396. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum ab omni facto illicito abstinere obligemur (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); obligatio vero, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); pecuniam modo illicito, seu facto lege naturali pro-

hibito acquirere referendum est ad ea, quæ in potestate nostra non sunt (§. 175. part. 1. Jur. nat.). Ergo qui continentia deditus est, pecuniam modo illicito, seu lege naturæ prohibito acquirere non vult.

Omne factum legi naturæ contrarium ad vitium pertinet (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.). Continentia virtus est (§. 396. part. 4. Jur. nat.), ideoque omnia facta ad eam referenda legi naturæ conformia sunt (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem pecuniam facto legi naturæ contrario acquirere continentia repugnat. Plures sunt modi illiciti pecuniam acquirendi. Pertinet huc omnis fraus tam consilii, quam eventus (§. 147. part. 5. Jur. nat.), lege naturali prohibita (§. 148. part. 5. Jur. nat.). Pertinent huc ludi, si quod periculo subjiciatur, excedat expensas, quas juvenilitatis vitæ causa facere licet (§. 364. part. 5. Jur. nat.), ideoque non nisi lœri causa initii, quales fortuiti esse solent (§. 353. part. 5. Jur. nat.). Pertinent huc etiam dona, quibus iustitia est venalis, lenocinia, quæstus ex fornicatione. Immo in eundem censum quoque referendus est nimius labor & nimia acquirendi sollicitudo. Dantur vero etiam modi quidam, qui in se spectati illiciti non sunt, pro datis autem circumstantiis in illicitos abeunt, veluti si quis neglecto officio publico, quo fungitur, aliis laboribus tempus consumit, ex quibus plus lucri facit; si quis plura officia cumular, quorum administrationem demandat aliis, qui exigua mercede contenti sunt, ut fiat locupletior ex labore alieno; si subdolis persuasionibus aufert aliis hæreditatem, quam sperare poterant; ut taceam artes alias, quas homines lucri cupidi excogitant. Ex omnibus autem istiusmodi modis recte colligitur animus sorte sua non contentus, cujus turpitudine variat pro diversitate personarum aliarumque circumstantiarum. Nullo vero loco habendi sunt prætextus, quibus factis parum licitis colorem inducunt. Demonstrationes morales minime ferunt, ut rationem

nem turpitudini obtendas. Veritas, quam conspicuam faciunt, vincit quemcunque obtentum.

§. 399.

Si quis propterea angitur, quod acquirere nequeat, quæ in casu futuro servare poterat; is non modo perpendere debet, quod absurdum sit torquere animum cura, qua nihil proficitur, sed etiam licitudinem operam dare, ut Deo confidere discat. Qui perpendit, absurdum esse ut torqueat animum cura, qua nihil proficitur; is in casu futuro quoque curis inanibus animum torquere non vult. Quod si ergo consideret, se propterea non plus acquirere posse, quia sese angit, quod plus acquirere nequeat; hanc curam inanem esse agnoscit. Cumque casus futuros prospicere nequeat, ignorat non tantum, num casus istiusmodi sint obventuri, in quibus parta tunc temporis non sufficient, aut annon mala obventura inexpectata quoque remedia sint allatura. Inde igitur multo magis convincetur inanem esse curam, qua vexat animum, quia acquirere nequit in casu futuros servanda. Quamobrem si hæc satis ad animum revocat, curam istam abjiciet. Quod si ergo quis propterea angitur, quod acquirere nequeat, quæ in casu futuro servare poterat; is perpendere debet, quod absurdum sit torquere animum cura, qua nihil proficitur. Quod erat unum.

Qui Deo confidit, ejus animum dubius rerum eventus non angit (§. 422. part. 3. Eth.), certus nimirum est, quomodocunque in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. part. 3. Eth.). Quamobrem nec inani cura torquet animum, si tantum acquirere nequeat, ut etiam in casu futuros servet aliqua, quibus emergenti cuidam necessitati prospiciatur. Quod si ergo quis

Ff ff 3

pro-

propterea angatur, is operam dare debet, ut Deo confidat.
Quod erat alterum.

Præstantissimum omnino remedium est fiducia erga Deum, quam cum acquiescentia in providentia divina tanquam præsentissimum continentia medium commendavimus (§. 375.). Absurdum esse inanibus curis torquere animum, quivis facile largitur. Curas in præsentis casu esse inanes, non minus facile agnoscitur. Quamvis itaque prona consequentia inferatur, absurdum esse ut hisce curis torqueas animum; multa tamen sunt, quæ tacite influunt in appetitum & cupiditatem curarum genericam fovent, ut cogitatio absurditatis adversus eam minime prævaleat. Multo igitur rectius sibi consult, qui tempestive Deo considerè disceit.

§. 400.

*An continen-
 tia illæsa in
 acquirendo
 futura nece-
 ssitatis ratio-
 nem habere
 possimus.*

*Continentia non contrariatur, ut in acquirendo futura quoque
 necessitatis rationem habeamus.* Continentia enim exigit curam
 tantum acquirendi, quantum in potestate nostra est (§. 382.),
 ut laborem meriamur ex usu facultatum, virium & rerum
 nostrarum atque ope & auxilio aliorum, deturque opera,
 ut satis vigilantes occasionem, quando offertur, observemus
 & omni diligentia eandem arripiamus, nihil scilicet eorum
 omittentes, quæ a nobis fieri possunt, ut ea in commodum
 nostrum vergat (§. 383.). Quamobrem si fortunam adeo
 faventem experiamur, ut non modo acquiramus, quæ ad vi-
 tam etiam commode ac jucunde transigendam requiruntur,
 verum etiam quæ in futuros usus servari possunt; continentia
 maxime convenit, ne ea acquirere negligamus, quibus fu-
 tura necessitati providemus, quamvis propterea angimini-
 me debeamus, si tantum acquirere non valeamus, ut in fu-
 turos usus quædam asservemus futura necessitati provifuri
 (§. 395.)

(§. 395. part. 4. Jur. nat.). Continentiæ itaque non contrariatur, ut in acquirendo futuræ quoque necessitatis rationem habeamus.

Probe expendendum est, quomodo in acquirendo futuræ necessitatis salva continentia ratio habenda. Qui continentia deditus est, facit quod suum est, nec quicquam desiderare patitur in se sive quoad diligentiam ad laborem asserendam, sive quoad vigilantiam, ne occasionem acquirendi a fortuna oblatam negligat (§. 383.); eventum vero omnem providentiæ divinæ committit. Quamobrem non constituit, quantum labore suo acquirere velit, ut parva non solum sufficiant ad vitam commode ac jucunde transigendam, sed & futuræ necessitati, in cuius usum servanda: de his enim disponit, quando labore vel beneficio fortunæ acquisitis utendum. Acquirendum, quantum in potestate nostra est, consequenter quæ ad usum acquirentium pertinent, ea in acquirendo non intenduntur instar finis labore nostro consequendi. Absit igitur ut existimes in propositione præsentis inculcari, ut labore tuo acquirere quoque intendas, quæ in usum futurum servanda, non contentus iis, quibus in præsentis tibi prospicitur. Id saltem inculcatur propositione præsentis, ne si plus acquirere valeas licito modo, quam quæ ad vitam commode ac jucunde transigendum in præsentis sufficiunt, a labore desistas, vel occasionem plura acquirendi oblatam parum cures, quin potius consideres superflua, quamvis careant præsentis utilitate, usum tamen habere posse in casibus emergentibus, quos prævidere non valemus. Cum in hoc mundo omnia fiant Deo providente per nexum rerum, vi cuius non omnibus eodem modo provideri potest; si tua fert conditio, ut multa acquirere valeas, quibus in præsentis non indiges, inde colligendum est, Deum tibi providere hoc modo etiam in futurum, aut aliis quoque per te, cum labor tanquam medium quoque acquirendi estimandus sit ex communi utilitate (§. 383.). Non jam attendimus objectiones, quæ forsitan a nonnullis moveri

pote.

poterant, quod in futuros usus asservata post mortem sæpius abufui hæredum pateant. Nobis enim jam sermo non est de opibus quomodocunque, sed legitimo modo partis, & quomodo continentia deditus laboris sui fructum spectare debeat. Male parta male dilabi, cõmuniter observatum est: ut vero bene parta etiam male dilabantur, quavis vitium non hæreat in modo acquirendi, culpa tamen acquirentis influere potest in dilapidationem, veluti si liberi bonorum a se partorum hæredes negligenter fuerint educati. Legibus autem providentia divina convenire, ut eo, quod superfluum est in præfenti, prospiciatur necessitati futurae, ipsa bruta nos doceant, quæ, cum non qualibet tempestate anni reperire possint, unde vitam tolerent, tempore opportuno congerunt ea & congesta condunt, quibus futuro tempore indigent.

§. 401.

*Nimia de
Deo confi-
dentia conti-
nentia con-
traria.*

Qui continens est, Deo non nimium confidit. Continens enim, seu qui animum sorte sua contentum habet, & omnem diligentiam in labore adhibet, ut tantum acquirat, quantum potest, nec vigilantiam in se desiderari patitur, ne occasionem acquirendi oblatam omittat (§. 383.). Quavis itaque dum facit, quod suum est, Deo confidens eventum omnem ipsius curæ relinquit (§. 423. part. 3. Eth.), non tamen ideo in acquirendo usum facultatum suarum mediorumque necessariorum a fiducia in Deo separat. Quamobrem, cum is demum Deo nimium confidat, qui usum facultatum suarum aliorumque mediorum a fiducia in Deo separat (§. 1193. part. 1. Jur. nat.); qui continens, seu sorte sua contentus est, Deo non nimium confidit.

Nimia de Deo confidentia, quamvis vitium haud infrequens sit, vulgo tamen non agnoscitur, immo qui ignorant quid sint notionēs distinctæ & in confusis acquiescunt, eam pro excelsiori gradu pietatis habet. Contingit itaque tanto facilius,

lius, ut continentia, seu animus sorte sua contentus in nimiam de Deo confidentiam extendatur. Apprime igitur necessarium videbatur, ut ostenderemus continentiam ab hoc procul distare.

§. 402.

Qui pecuniam propter se appetit, se felicem esse putat, si multum De iis, qui pecuniæ possidet, & summum hominis bonum in divitiis consistere ar-pecuniam bitratur. Quoniam enim nihil appetimus, nisi quatenus vo-propter se luptatem ex eo percipimus (§. 156. part. 2. Eth.); qui pecu-appetunt. niam propter se appetit, non propter usum, quem habet, ex pecunia in se spectata voluptatem percipit, consequenter eam tanquam voluptatis creatricem considerat. Quamobrem, cum ex voluptate, qua animus perfunditur, felicitas æstimeretur (§. 636. Psych. empir.); se felicem putat, si multum pecuniæ possidet. Quod erat unum.

Et quoniam nihil appetitur, nisi quatenus representatur tanquam bonum (§. 892. 893. Psych. empir.); qui pecuniam propter se appetit, eam in se spectatam, non attento ejus usu, pro bono hominis habet. Cumque idem se felicem existimet, si multum pecuniæ possideat, per demonstrata, homo autem per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.); ea in mentem irrepit opinio, quod pecunia illud bonum sit, quo homo appetitum suum sariare debet. Quamobrem cum divitiæ consistant in patrimonio, bonorum omnium, seu rerum, quæ in dominio nostro sunt (§. 448. part. 2. Jur. nat.), pecunia æstimabilem & pecuniæ ipsius paratæ (§. 290. part. 4. Jur. nat.), complexu (§. 452. part. 2. Jur. nat.), quod multum superflui continet, quo non indigemus ad vitam commode, jucunde ac decore degendam (§. 240. part. 4. Jur. nat.); pecunia majus bonum non dari sibi

(Wolffii Ethicæ Pars IV.) Gg gg per-

persuadet, cujus homo particeps fieri possit, consequenter summum hominis bonum in divitiis consistere arbitratur. Quod erat alterum.

Non defuerunt inter ipsos Philosophos, qui summum hominis bonum in divitiis consistere opinati sunt. Et quis est, qui nesciat, opinionem hanc plurimorum mentem occupasse. Latius tamen patet, quam mos eorum, qui pecuniam propter se appetunt, quemadmodum ex sequentibus elucescet. Qui pecuniam propter se appetunt, eandem non considerant tanquam medium sibi comparandi ea, ex quibus voluptatem percipiunt; sed tanquam rem ipsam, quæ animum voluptate pascit. Nimirum pecuniam, ut cum JCtis loquamur, considerant tanquam corpus, non vero tanquam mensuram communem pretii rerum & operarum (§. 290. *part. 4. Jur. nat.*), cujus non alius est usus, quam ut eadem res & operæ ab aliis comparari possint (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*). Dari istiusmodi homines, quos pecunia per se delectat, experientia abunde docet. Amant illi pecuniam (§. 654. *Psych. empir.*), & hunc amorem cum non uno modo prodant, intus quoque latentes de pecunia opiniones una produnt. Tanto magis autem in opinione sua admodum absurda confirmantur, quod voluptatis, quam percipiunt, ex conspectu pecuniæ, quam possident, aut rerum pecunia æstimatarum, sibi conscii sunt, atque experiuntur, hanc voluptatem a se percipi posse, quoties libuerit, & in se innocuam esse, ut ideo eam præferant omni voluptati corporis, quæ transitoria est, & quam noxam fieri exempla indies obvia testantur. Inde quoque est, quod ipsis absurdum videatur, dare pecuniam pro iis, quæ voluptatem transitoriam pariunt, cum ex pecunia, salva ejus substantia, voluptas percipi possit durabilis, toties resuscitanda, quoties libuerit. Perinde nimirum ipsis videtur, ac voluptatem durabilem commutare cum transitoria & ut voluptatem momentaneam percipias, quæ nonnisi tristem memoriam sui relinquere potest, jacturam facere voluptatis quovis

momenta-

momento resuscitandæ ac tamdiu conservandæ; quamdiu visum fuerit,

§ 403.

Quoniam qui pecuniam propter se appetit, se felicem esse *De falsa opinione*, si multum pecuniæ possidet (§. 402.), consequenter *De* cum felicitatem ex divitiis æstimet, tanto feliciorem se esse *summo bono* putat, quanto majores sunt divitiæ; iis contentus non est, *avaritie* quæ acquirere valet, sed plus habere cupit, quam *acquire-creatrix*. re in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode, jucunde ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur, consequenter cum avarus sit, quem hæc cupido habendi vexat (§. 398. part. 4. *Jur. nat.*), qui pecuniam propter se appetit, *avarus est*. Quoniam vero idem hanc tenet opinionem, quasi summum hominis bonum in divitiis consistat (§. 402.); *opinio falsa de summo hominis bono in divitiis consistente avaritiam gignit*.

Qui pecuniam per se appetit, non attento usu, quem habere potest ac debet, avarus est: sed non omnis avarus pecuniam per se appetit. Quamobrem nec omnis avarus hanc fovet opinionem; quasi pecunia per se hominem reddat felicem & summum hominis bonum in divitiis consistat. Equidem avarus omnis cupiditate habendi insatiabili flagrat, quippe quæ nunquam expletur, quantumcunque habuerit; non tamen propterea sibi persuadet, summum bonum in divitiis consistere, cum divitias quoque appetat propter pecuniæ usum quamvis illicitum; quem habet in eo acquirendo, in quo summum bonum consistere arbitratur, seu quod instar summi boni appetit, & quo appetitum suum satiare intendit. Quoniam avaritia non eandem causam habet; nec de omni avaro valent, quæ de avaritia demonstrantur, prouti hanc vel istam causam agnoscit. Et ideo quoque diversi admodum sunt avarorum mores, quibus subinde avaritia adeo occultatur,

tur, ut non agnoscat. Avaritiâ autem nimis arctis limitibus circumscribunt, qui pro avaro non habent nisi eum, quem pecunia per se delectat, ut eadem uti nolit, quasi tantummodo inserviat oblectamento.

§. 404.

Quando avarus parum curet molestiam ex pecuniæ acquisitione & conservatione ortam. Si avarus pecuniam per se appetit, molestiam omnem parum curat, quæ cum pecuniæ acquisitione & conservatione conjuncta. Etenim si avarus pecuniam per se appetit, felicitatem suam æstimat ex quantitate pecuniæ, quam habet & lucratur, ac summum suum bonum in divitiis consistere arbitrat. (§. 402.). Quamobrem acquisitionem & conservationem pecuniæ, sive opum pro medio felicitatis ac summi boni habet (§. 937. Ontol.). Quicquid igitur facit pecuniæ sive acquirendæ, sive conservandæ causâ, ab eo voluptas ex pecunia percepta separari nequit. Hac cum appetitum naturalem satiare cupiat (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.), satis certus si velit finem, necesse etiam esse ut velit media (§. 941. Ontol.), ad molestiam, quam creare poterat acquisitio, vel conservatio, animum parum attendit, quem voluptas ex pecunia percepta totum in se trahit. Quamobrem molestiam omnem parum curat, quæ cum pecuniæ acquisitione & conservatione conjuncta est.

Nihili facit avarus pecuniam per se appetens curas, quas die nocteque accumulat & in annum venientem extendit. Omnem lubenter consumit operam atque laborem lucri causâ. Non horret injurias tempestat, nec ipsum mare irarum, modo spe lucri alatur animus. Vitæ commoditati & jucunditati, quam videt tanti fieri ab aliis, parum aut nihil pretii statuit. Hominem natum esse arbitrat ad acquirendum pecuniam, sicuti avis ad volandum. Studium acquirendi pecuniam supremam virtutem esse existimat, ut tantum
unus.

unusquisque gloria excellere ipsi videatur, quantum eadem præstat. Exempla istiusmodi inter mercatores non infrequentia sunt. Memini, cum aliquando in præsentia mercatoris, qui magnas opes coacervaverat liberis suis magis, quam sibi utiles, dixissem, me non existere in hoc mundo, ut pecuniam acquiram, ipsum attonitum quævisse: æquem in finem alium? Nonne homo, quicquid facit, pecuniæ lucranda causa facit? Absit tamen, ut existimes, me studium indefessum acquirendi in mercatoribus damnare, quasi ab avaritia ortum suum trahat. Etenim cum continentia exigat curam tantum acquirendi, quantum in potestate est (§. 382.), & hæc cura præter laborem etiam requirat vigilantiam, ne occasionem acquirendi omittamus, sed teneamus (§. 383.), mercatorum vero est communis utilitatis causa, ex qua omnis labor metiendus (§. cit.), commercia exercere; quam in acquirenda pecunia consumunt, cura atque opera non obstat, quo minus habeant animum sorte sua contentum, modo non labem contrahat a vitiis, quibus infectus est animus, & perverſæ opiniones, quibus mens imbuta est, aut quæ tacite in eandem irrepserunt, avaritiam suscitent.

§. 405.

Quoniam molestiam omnem, quæ cum pecuniæ acquisitione & conservatione conjuncta est, parum curat avarus, qui pecuniam per se appetit (§. 404.); *adversus avaritiam frustra urgetur molestia, quam creant cura ac opera in pecunia acquirendam & conservandam impendenda, si pecunia per se appetitur.*

Cum avaritia multiplicem habeat causam, malo vero huic non medeamur, nisi causa sublata; eadem remedia non profunt in omni casu. Qui contra avaritiam declamant, multi sunt in exaggeranda molestia, quam creant curæ atque operæ, quas consumit avarus, nulla utilitate sua, cum opibus

suis, quas coacervare studet, ipsemet non fruatur, aliorum causa vitam miserrime transigens. Quoniam enim ipsum pecunia per se delectat, & hæc voluptas omni alii ab ipso præfertur; se nullum fructum ex curis atque operis suis percipere, experientiæ domesticæ contrarium deprehendit. Nec sufficit ut dicas, nullam esse hanc voluptatem, quam ipse fruatur; aliter enim propriis sensibus fidens sentit (*not. §. 402.*). Et quoniam molestiam cum acquisitione & conservatione pecuniæ conjunctam parum curat, voluptate ex pecunia percepta omnem vim ei detrahente; quicquid dixeris de cura atque labore, parum ipsum movebit. Immo si contendas, nonnisi virtutem esse, quæ hominem felicem reddit; voluptas ignota non vincet voluptatem, quam degustavit. Vana igitur spes est fore, ut in tuam abeat sententiam. Quodsi ipsum docere velis, quomodo virtus acquiratur, ut voluptatem inde percipiendam degustet & cum voluptate sua compararet; studium virtutis multo molestius ipsi videbitur, quam studium pecuniam acquirendi. Discimus hinc, avaritiam non adeo facile extirpari, quemadmodum multis forsitan videtur, & multa inprimis circumspectione opus esse, ut genuinis remediis utaris.

§. 406.

*Quoniam re-
medio opus
pecuniam
per se ap-
petit.*

Si avarus pecuniam per se appetit, & ab ea liberari debet; eradicanda est opinio, quod divitiæ hominem reddant felicem. Etenim si avarus nimis si avarus pecuniam per se appetit, se felicem esse putat, quod multum pecuniæ possidet (§. 402.), consequenter opinatur, divitias hominem reddere felicem (§. 240. part. 4. Jur. nat.). Quamdiu igitur hac opinione imbutus est, cum homo per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. part. 2. Phil. præst. univ.), nec fieri potest, ut avaritiæ valeat. Cum enim existimer auctis divitiis augeri felicitatem suam; quanto plus acquisiverit, tanto magis exardescit habendi

bendi cupido. Quodsi ergo avarus, qui pecuniam per se appetit, ab avaritia liberandus; opinio eradicanda est, quod divitiæ hominem reddant felicem.

Ex iis, quæ modo diximus (not. §. 405.), pater, opinionem hanc non adeo facile eradicari posse, præsertim cum homines, quos pecunia per se delectat, mentem habeant a ratione prorsus alienam & distinctis veri boni veræque felicitatis notionibus non modo destituantur, verum etiam notionibus spuris, quæ altas in ipsorum mente radices egerunt, quasi innatæ videantur, adversus quas rationes suasoriæ parum valent. Etenim si vel maxime ad assensum compelli videantur, propterea quod non habent, quod excipiant; deest tamen illa firmitas, quæ voluntatem & noluntatem perpetuam efficit atque constantem.

§. 407.

Quoniam avaritiæ illorum, quos pecunia propter se delectat, medela affertur, si eradicatur opinio, quasi divitiæ hominem reddant felicem (§. 406.), si vero quis falsam opinionem refutare vult, propositionem veram eidem contrariam demonstrare (§. 1035. Log.) & modum, quo alter in errorem incidit ostendere (§. 1033. Log.), aut falsitatem opinionis, quam fovet, per indirectum demonstrare tenetur (§. 1039. Log.); opinionem, quasi divitiæ hominem reddant felicem, eradicaturus avarum convincere tenetur, divitiarum referendus esse ad bonam fortunam (§. 415. part. 4. Jur. nat.), quæ hominem reddere nequeunt felicem (§. 410. part. 1. Phil. pract. univ.), vera nimirum felicitate nonnisi custodia legis naturalis obtinenda (§. 398. part. 1. Phil. pract. univ.). Ostendendum præterea est, pecuniam referri ad bonum conservativum, quatenus eadem comparantur res ad conservationem nostram necessaria (§. 51. part. 2. Eth.), ad bonum vero perfectivum, quatenus sumus jacere tenemur, ad perfectionem accidentalem

talem acquirendum (§. 61. part. 2. Eth.), hominique naturale esse, ut pecuniam appetat, quatenus ea comparare potest res ad conservationem sui necessarias (§. 52. part. 2. Eth.) & sumtus facere ad acquirendum perfectionem accidentalem (§. 65. part. 2. Eth.); hoc enim modo discitur, pecuniam propter se non esse appetendam, ut ea satiemus appetitum naturaliter in felicitatem pronam (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.). Ostendendum quoque est, quomodo notio boni, ex qua felicitatem aestimat (§. 638. Psych. empir.), menti ejus fuerit ingenita (§. 5. part. 2. Eth.), quæ vera bona discerni nequeunt (§. 557. 560. Psych. empir.); & quæ seductrix evadere potest (§. 6. part. 2. Eth.). Inculcanda denique sunt omnia bonorum genera, quomodo ex naturali determinatione appetitus recto intellectus usu regendi derivantur (§. 43. & seqq. part. 2. Eth.). Nec inutile est expendere notas characteristicas, quibus bonum verum a divitiis differt. Cum enim omnium hominum appetitus generaliter determinatus sit ad bonum appetendum (§. 904. Psych. empir.); verum bonum, unde pender felicitas hominis (§. 559. 638. Psych. empir.), in potestate omnium hominum esse debet, ita ut & studio suo id consequi, nec idem inviro auferri possit, naturæ humanæ convenire hominique intrinsicum esse. Hæc vero requisita non deprehendi in divitiis, quilibet per se facile videt.

Clarius hic perspicitur, cur difficile sit opinionem avaritiæ maximæ absurdæ genetricem eradicare, quasi summum hominis bonum consistat in divitiis & hæc reddant hominem felicem, præsertim si rite expendantur demonstrationes eorum omnium, ad quæ hic provocamus. Non minus clare autem perspicitur, quod, qui in systemate nostro diligenter fuerit versatus, ut omnium illorum convictus fuerit, ei verendum non sit; ne perversa ista de summo bono & felicitate opinio mentem ipsius invadat. Ceterum consultum est, ut a prima pueritia educandis insinuentur veri boni veræque felicitatis

tatis notiones & genuinus pecuniæ usus inculcetur, neque animus adversus avaritiam muniatur. Principio hic quoque obstandum, ne sero medicina paretur. Qui turpitudinem avaritiæ agnoscit, ut seipsum ab hoc vitio liberare velit, exincta lucri cupidine, quam voluptas ex pecunia per se percepta fovet; is ex propositione præsentis addiscit, quomodo voti sui compos reddi queat. Quamobrem cum ipsum non deterreat difficultas, quæ nobis objicitur, si ex alterius mente opinio eradicanda; remedii efficaciam quin in se experturus sit, nullus dubito, quamvis aliis emendandis sine successu adhibeatur. Philosophiam moralem non saltem discimus ad aliorum mores formandos; verum etiam ad proprios emendandos. Et de emendatione sui unusquisque ante sollicitus esse debet, quam de emendatione aliorum cogitet.

§. 408.

Maxime absurdum est pecuniam propter se appetere. Qui Absurditas enim pecuniam propter se appetit, is nullum ejus intendit appetentia usum, neque eadem utitur, sed se eam possidere contentus pecunie proest. Non aliter igitur vivit, ac si pecuniam istam non haberet, & quando moritur perinde est ac si eam non habuisset. Quamobrem cum nec in vita, nec post mortem ipsi utilis sit, immo quando in vita utilis esse poterat, seipsum tamen utilitate ista privaverit; voluptas, quam ex eo solo percipit, quod eandem possideat, rationi parum consentanea est, ideoque nimis puerilis. Equiparatur nimirum pecunia respectu ipsius rei prorsus inutili, qua nemo sanus delectatur. Quamobrem maxime absurdum est pecuniam propter se appetere.

Absurditas satis manifesta est, modo eam æstimemus ex hypothesi, non vero ex iis, quæ ad eam excusandam eidem admiscuntur. Quamprimum enim eam amoliri conamur, qui
(Wolffii Ethica Pars IV.) Hh hh divi.

divitias amant, ad certos quosdam usus pecunie provocant, qui conditionem divitis meliorem reddunt conditione pauperis, sive pecunia eos per se habeat, sive ex accidente. Quod si vero hos usus intendas tanquam finem, pecuniam non amplius propter seipsam intendis, nec eadem per se delectaris, sed propter usus istos, ob quos sese tibi commendat. Exemplum vero manifestum hypotheseos presentis habemus in iis, qui, cum quovis modo pecuniam corradunt, in eroganda tamen tenaces sunt, ut commoditati nihil dent, multo minus jucunditati, neque decorum observent; more pauperum, vel egenorum vitam tolerantes, quamvis nec liberis, nec nepotes habeant; quorum fortune opibus suis consulere volunt, non alia de causa letari, quam ut opum suarum incrementi sibi conscii sint. Horum absurditatem redarguentes nimis puerilem dicimus voluptatem, qua animum pascentes sibi felices videntur. Neque enim pueri nisi infantia proximi delectantur rebus, ex quibus nullam prorsus utilitatem percipiunt. Maxime igitur dedecet homines adultæ ætatis pueris assimilari.

§. 409.

Cuius lucri cupidus facile fiat avarus.

Lucri cupidus facile fit avarus. Qui lucri cupidus est, ejus voluntas determinabilis est per lucrum (§. 173. part. 2. Eth.), consequenter id bonum judicat, ex quo lucrum facit (§. 170. part. 2. Eth.). Quamobrem cum quid ideo appetat, quia ex eo lucrum facit (§. 171. part. 2. Eth.); si vel labore suo, vel fortune beneficio plus acquirere valeat, quam quod presentis vite necessitati, commoditati & jucunditati sufficit, commoditatem vero parum curat, multoque minus jucunditatem, facile contingit, ut pecuniam propter seipsam appetat. Quamobrem, cum avarus sit, qui pecuniam propter seipsam appetit (§. 403.); lucri cupidus facile avarus fit.

Hic

Hic supponimus lucri cupidinem sejunctam ab aliis cupiditatibus hominibus quasi naturalibus, & consideramus quidnam ex ea in se spectata sequatur, non attento rationis usu. Lucri cupido inclinatio hominis est (§. 182. part. 2. Eth.), nec in se mala (§. 172. part. 2. Eth.), modo ab intellectu regatur, ne voluntas corrumpatur (§. 184. part. 2. Eth.). Cum enim tum lucri causa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adversatur (§. 187. part. 2. Eth.), lucri quoque cupidus pecuniæ acquisitionem non aliter spectat quam finem secundarium, quem nonnisi primarij causa, nimirum quatenus ea ad perfectionem nostram & aliorum promovendam requiritur, intendit (§. 369.). Atque ita continentiae non adversatur, sed potius eandem juvat, dum nobis commendat curam acquirendi, quam continentia exigit (§. 382. 383.). Enimvero neglegto regimine intellectus, lucri cupido voluntatem corrumpit (§. 183. part. 2. Eth.), atque cum avaritiam gignit.

§. 410.

Lucri cupido non extirpanda, sed ab intellectu saltem regenda. An lucri cupido in se mala non est (§. 172. part. 2. Eth.). pido extirpanda. Quamobrem nec ulla ratio est, cur eam extirpare velimus, panda sit. præsertim cum continentiae non obstat, sed eam potius juvare possit (not. §. 409. & §. 56. Ontol.). Quoniam itaque sine ratione sufficiente nil faciendum (§. 70. Ontol.); lucri cupido extirpanda non est. Quod erat unum.

Enimvero inclinatio ad lucrum voluntatem corrumpit (§. 183. part. 2. Eth.), nisi intellectus eam regat (§. 184. part. 2. Eth.). Quoniam igitur cum evadit mala (§. 172. part. 2. Eth.); intellectus cupidinem lucri regere debet. *Quod erat alterum.*

Non jam inquirimus, num lucri cupido, seu inclinatio animi ad lucrum, quatenus nimirum appetitus in lucrum propender, extirpari possit, quemadmodum ostendimus affectus eradicari non posse (§. 243. part. 2. Eth.). Sufficit tenere, quod extirpanda non sit, si vel maxime posset. Pecuniæ acquisitionem, consequenter lucrum, spectare debemus tanquam finem secundarium, qui propter primarium, nostram aliorumque perfectionem, intenditur (§. 369.). Quamobrem conducit eam conservari, & ea saltem nobis incumbit cura, ut officiis convenienter dirigatur. Datur igitur inclinationis ad lucrum usus; datur etiam abusus. Propter usum fovenda, non vero propter abusum delenda. Dudum in confesso est apud omnes propter abusum non tollendum esse usum. Atque hinc apparet inutilem prorsus esse disceptationem, utrum inclinatio ad lucrum eradicanda sit, nec ne, cum sine manifesto detrimento eradicari non posset.

§. 411.

Quomodo

regimine cupidinis lucri 187. part. 2. Eth.) & voluntas bona generaliter ad hanc determinata est (§. 121. part. 2. Eth.); qui habet voluntatem bonam tenetur; continentia servatur.

Quoniam cupido lucri ab intellectu regenda (§. 410.), intellectus autem eandem regit legis naturæ observantia (§. 187. part. 2. Eth.) & voluntas bona generaliter ad hanc determinata est (§. 121. part. 2. Eth.); qui habet voluntatem bonam tenetur; continentia servatur. Scit lege naturæ præcipi, ut in pecunia acquirenda & conservanda non majorem operam ac industriam collocemus, quam in potestate est (§. 393. part. 4. Jur. nat.), & salva quacunque obligatione naturali fieri potest (§. 411. part. 4. Jur. nat.), cetera providentia divina committamus (§. 394. part. 4. Jur. nat.), neque pecuniam propter seipsam appetamus (§. 412. part. 4. Jur. nat.), cum avaritia consistat in cupiditate plus habendi, quam in potestate nostra est, si vel maxime ad vitam commode ac decore degendam, immo futuræ necessitati & aliis expensis extraordinariis sufficiant, quæ acquiruntur (§. 398. part. 4. Jur. nat.) & appetentia pecuniæ propter seipsam avaritiam gignat

gnat (§. 403.), *eum lucri cupido ad avaritiam minime sedacet, nec in eo feret opinionem, quasi divitiæ hominem reddant felicem, sed, cum continentia virtus sit, qua tantum acquirere studemus, quantum in potestate est, nec propterea angimur, quod non plus acquirere valeamus (§. 396. part. 4. Jur. nat.), ipsum intra limites continentiae continet.*

Videmus itaque, quomodo bonus usus cupidinis lucri sit obtinendus, abusus vero vitandus. Abusui locus non est, nisi aut deficiat bona voluntas, aut ignoretur, quid lex naturæ de pecunia acquirenda præcipiat & prohibeat, aut cum defectu bonæ voluntatis copuletur ignorantia legis naturæ. Videntur equidem subinde sibi homines bonam habere voluntatem, sed quamdiu lege naturali non præcipitur, quod cupiditatus ipsorum non repugnat, vel non prohibetur, quod iisdem convenit; nondum tamen voluntas ipsorum vere bona est: præhunc enim eidem limites ex cupiditatibus suis. Id sane perinde est, ac Deo sibi que simul servire velle, & quod turpissimum, cultum sui præferre cultui divino, ut in casu collisionis ille hunc vincat. Voluntas bona generaliter determinata esse debet ad omnem observantiam legis naturæ, seu ad obediendum Deo in omnibus (§. 121. part. 4. Eth.). Quodsi cupidine lucri in contrariam partem determinetur voluntas, tum bona non est (§. 122. part. 2. Eth.). Tenenda hæc sunt de aliis inclinationibus quibuscunque. Videtur equidem hoc modo facillime extirpari posse avaritiam; non tamen adeo facile est, quemadmodum videtur. Ut hoc appareat, perpendendum saltem est, quomodo propositum servandi legem naturæ efficiatur firmum (§. 429. part. 2. Phil. pract. univ.), & quænam requirantur, ut veritatis eorum, quæ lex naturæ de pecunia acquirenda & servanda præcipit, aut prohibet, convincamur (§. 393. 394. 412. part. 4. Jur. nat.). Immo quo diligentius quis versatus fuerit in Philosophia practica universali, in Jure naturæ atque in Ethica, eo clarius

Hb hh 3

diffi-

difficultatem perspicier. Infinitus enim foret labor, si omnia in unum cumulum hic congerere vellemus. In systemate continuo præcedentia lucem affundunt sequentibus, tum ut ob claritatem penitus intelligantur, tum ut ob evidentiam assensus firmeretur: qui vero nexum tollit, quo singula in systemate invicem copulantur, frustra desiderat claritatem & evidentiam, quæ a nexu intime perspecto unice pendet, & quæ remediis adversus vitia, motivis virtutum addit efficaciam. Si quis nexum demonstrationum tenet, is demum apertis oculis vider, quomodo voluntatis & noluntatis determinatio sit possibilis: id quod ostendere philosophi est, in suum usum vertendum a Theologo.

§. 412.

*Idem porro
expenditur.*

Similiter quia cupido lucri ab intellectu regenda (§. 410.), ne ad avaritiam nos sollicitet (§. 409.), intellectus autem eandem regit, si lucri causa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adversatur (§. 187. part. 2. Eth.), & noluntas bona est, quæ ad actiones lege naturæ prohibitas non committendas generaliter determinata est (§. 127. part. 2. Eth.); qui habet noluntatem bonam & scit avaritiam lege naturali prohibitam esse (§. 399. part. 4. Jur. nat.); is avaritiam fugiet, ideoque lucri cupido ad avaritiam eum minime sollicitabit.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus; de præsentē etiam intelliguntur.

§. 413.

*De influxu
timoris Dei,
timoris filia-
lis & obe-
dientia in*

Quoniam voluntas (§. 411.) & noluntas bona requiritur ad regimen cupidinis lucri, ne in avaritiam degeneret (§. 412.), timore autem Dei filiali voluntas & noluntas bona efficitur (§. 141. part. 2. Eth.), timor autem Dei ex amore Dei proficiscitur (§. 318. part. 3. Eth.) & hominem ad obedientiam

dientiam Deo debitam impellit, eandemque faciliat (§. 326. *regimen cu-part. 3. Eth.*); in regimen cupidinis lucri, & per consequens in pidinis lucri fugam avaritiæ amor & timor Dei filialis una cum obedientia Deo & fugam præstanda infuit. avaritiæ.

Videmus itaque, quantum intersit Deum amare ac timere ipsique obedire, si avaritiam fugere velimus. Etenim qui Deum diligit, avaritiam odit, quia ipsi displicet, qui eidem obedit, avaritiam fugit, quia eandem prohibet, qui timet eundem maxime sollicitus est, ne dum acquirere studet, quantum in potestate sua est, lucri cupido labe quadam inficiat animum ipsius. Facile hoc perspicit, qui ea didicit, quæ de officiis istis erga Deum demonstravimus in parte tertia Ethicæ.

§. 414.

Qui veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi defunt Quomodo ad vitam necessitatem, vel decorem necessaria; avarus fit. Qui metus avaritiam veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi de-ritiam gisunt ad vitam necessitatem, vel decorem necessaria; is ex iis, gnat. quæ acquirit, vel nihil reservare potest in usus futuros, vel ea, quæ reservat, sufficere ipsi non videntur. ad periculum evitandum. Quamobrem iis, quæ acquirit; contentus non est, sed plus acquirere cupit, quam in potestate est, si vel maxime ad vitam, etiam commode ac jucunde, aut decore degendam sufficiant, immo etiam in usum futurum, aut casus quosdam extraordinarios, pars quædam partorum conservari possit. Quoniam itaque avarus est, qui plus acquirere cupit, quam in potestate est, si vel maxime ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*); si quis veretur ne emergant casus funesti, in quibus sibi defunt ad vitam necessitatem, vel decorem necessaria, avaritia gignitur.

Sunt

Sunt quidam homines natura meticulosi, quos malum quodlibet, quod eventu non impossibile sibi imaginantur, terret. Eventu autem possibile sumunt respectu sui, quod aliis contigisse vel observarunt, vel audiunt. Immo comminiscuntur casus futuros, in quibus ad egestatem, vel mendicitatem se redactum iri sibi persuadent, nisi in præsentī futuræ indigentiae prospiciatur. Casus futuros cum prospicere nequeat homo; nullus eorum cogitationem subire potest, quin metum inopiæ concitet. Quamobrem non contenti sunt iis, quæ acquirere in potestate ipsorum est, & anguntur, quod non plus acquirere valeant. Rationis lumen in ipsis obfuscat, ideoque nec de probabilitate eventus, nec de æstimatione ejus, quod in futuros casus reservandum, cogitant, immo plerique de his statuere minime valent. Ceterum metus hic plures admittit gradus, ideoque nec omnium animos eadem molestat ægritudo, consequenter nec omnes ad eundem avaritiæ gradum impellit. Effectus quoque avaritiæ eadem de causa non iidem sunt, sed pro diversitate circumstantiarum plurimum variant: ex quibus cum vulgo de avaritia statuatur, contingit avarum non videri, qui est, propterea quod illa in actus externos non procedit, sed in animo latet. De ea igitur judicandum est ex definitione, non vero ex iis saltem, quæ pro datis circumstantiis ex hoc vitio consequuntur. Notandum quoque, nos hic non demonstrare, nisi quæ ex metu inopiæ in se spectato consequuntur, sepositis omnibus aliis, quæ consideratione casuum futurorum in statum animi simul influere possunt, ac obstat, quo minus avaritia gignatur. Casus itaque particulares accurate discutiendi, ne in præjudicium veritatis extendantur. E. gr. fieri potest, ut parens liberos suos impense amans, alit non videns, quomodo fortunæ ipsorum consulere possit, contristetur: tristitia tamen hæc non parit avaritiam; etsi mallet ipsis prospicere, modo plus acquirere in potestate sua esset. Sane si Deo confidit & in providentiā ipsius acquiescit, eorum salutem providentiæ divinæ committit, vel, si agnoscit, in potestate

potestate sua non esse, ut plus acquirat, quam sibi datur, ipsis saltem quævis meliora apprecatur. Alia prorsus est conditio avari meticulosi, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis colligitur.

§. 415.

Quoniam avarus fit, qui veretur, ne emergant casus *De querelis* funesti, in quibus sibi defunt ad vitæ necessitatem, vel de-*Et ægritudi-* corem necessaria (§. 412.); *avarus, qui idem meticulosus est, ne avari me-* continuo conqueritur de temporum infelicitate, atque de periculis im-*ticulosi.* muentibus, *Et ob futuram necessitatem angitur.*

Malum omnino est in necessitate vivere: quod declinare utique debemus, quantum in potestate est. Pertinet hoc ad vigilantiam, quæ ad curam continentis, hoc est, ejus, qui sorte sua contentus esse vult, requiritur (§. 383.). At angere animum ob ea, quæ in potestate nostra non sunt, præsertim si metuuntur casus incerti, illi repugnat. Querelæ avari meticulosi moventur de temporum infelicitate, quod non tantum acquiri possit, ut quadam in usus futuros referrentur, aut patrimonium augeatur, & de periculis imminuentibus, quod casus metuendi sint, in quibus inopia premanetur. Et hæc querularum objecta ægritudinem animi concitant, quam etiam ipsa vox & verba produnt, ut vultum taceam. Notandum vero querelas hæc non semper effundi, sed subinde alta mente repositas abscondi.

§. 416.

Cum avarus, si avaritiam merus gignit, continuo con-*Quod is in* queratur de temporum infelicitate atque de periculis immi-*providentia* nentibus, & ob futuram necessitatem angatur (§. 415.), qui *divina non* vero appetitum & aversionem non moderatur sensu certi-*acquiescat,* tudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione *nec Deo con-* (*Wolfii Ethicæ Part. IV.*) *hujus fidat.*

hujus universi tam positivarum, quam privativarum, in providentia divina non acquiescit (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*), quique meliora sperans se totum resque suas providentiæ divinæ non committit, Deo non confidit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*); *avarus, qui idem meticulosus, in providentia divina non acquiescit, nec Deo confidit.*

Fieri non potest, ut qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, sit avarus, cum acquiescentia in providentia divina & confidentia in Deo sint optimum continentiaæ medium (§. 375.), quæ avaritiam non fert (§. 381.).

§. 417.

Effectus avaritiæ metu futuræ inopiæ concitata.

Qui metu casuum futurorum in avaritiam incidit, opes quovis, immo etiam illicito, modo corradere conatur. Qui enim metu casuum futurorum in avaritiam incidit, is inopiam futuram sibi repræsentat tanquam malum venturum, aut saltem eventum possibile. Quamobrem cum metus tendat ad malum venturum, aut quod evenire posse putatur, amoliendum (§. 396. *part. 2. Eth.*), inopia autem avertatur, si opes acquirantur; opes quoque corradere studet. Et quoniam cupiditas acquirendi tendit ad opes acquirendum (§. 388. *part. 2. Eth.*), & hominem impedit, quo minus legis naturæ recorderetur (§. 533. *part. 2. Phil. præct. univ.*), attentionem omnem in opes acquirendas trahens (§. 530. *part. 2. Phil. præct. univ.*); ideo contingit, ut non vereatur modo lege naturæ prohibito, consequenter illicito (§. 170. *part. 2. Phil. præct. univ.*), opes corradere.

Si avarus, qui metu casuum futurorum in avaritiam incidit, non videt, quomodo pecuniam acquirere possit, quam futuræ necessitati reserret; in querelis subsistit & agritudine animi. Enimvero ubi occasionem acquirendi sibi offerri videt,

det,

det, eam ambabus manibus amplectitur, ideoque non modo contingit, ut nimio labori vacet lege naturali prohibito (§. 519. *part. 1. Jur. nat.*), verum etiam fraudi faciat locum, quem vitare debebat (§. 148. *part. 5. Jur. nat.*), nec ab iniustitia animum alienum habeat, quamvis iustitiam lex naturæ præcipiat (§. 927. *part. 1. Jur. nat.*). Exempla obvia sunt.

§. 418.

Immo omnis avarus opes corrådere conatur; quantum ipsi datur, nec sibi religioni ducit, quamvis id fiat illicito modo. Avaritia inritia enim est cupiditas plus habendi, quam acquirere in genere. testate nostra est, si vel maxime ad vitam commode ac decore transigendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum cupiditas tendat ad id, quod cupimus, acquirendum (§. 388. *part. 2. Eth.*); avarus nullam prætermittit occasionem acquirendi, sed eam tenet. Cum igitur attentionem trahat in lucrum, ejus obtinendi occasio offertur (§. 530. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & legis naturæ, quamvis cognita, recordationem impediatur (§. 533. *part. 2. Phil. pract. univ.*); facillime contingit, ut modo quoque illicito opes suas auget (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Pater itaque, quod avarus omnis opes corrådere studeat, quantum ipsi datur, nec sibi religioni ducat, quamvis id fiat illicito modo.

Dantur equidem rationes complures, cur ab illicitis acquirendi modis avarus retrahatur; eæ tamen in præfenti non attenduntur, manetque cupido lucri injusti, quamvis aliis causis refrænctur, ut ab eo sese absteat. Quodsi ergo animum spectes, eadem labe is inficitur, qua animus alterius, cujus avaritia ad actus externos procedit. Qui avarus non est,

sed continens, omnem illicitum acquirendi modum odit. Eum suadere nequit nisi illicita habendi cupido, quæ ut plurimum avaritia est, si excipias homines, qui otio delectantur, laborem fugiunt, aut quarum mos gentilitius est vivere rapto.

§. 419.

*De remedio
adversus a-
varitiam me-
tu inopiæ
futuræ con-
citatum.*

Si avaritiæ, quam metus inopiæ futuræ gignit, medela afferenda; perpendendum est, quod ob casus incertos inanibus curis vexare frustra inquietare animum absurdum sit: inprimis autem opera danda, ut providentia divina intimius perspiciatur. Quodsi enim perpendas, casus, qui metum incutiunt, esse incertos, & parum aut nihil probabilitatis habere eorum existentiam; nullam adhuc rationem esse apparet, cur metu concutiaturs animus. Quamobrem si hinc porro agnoscas inanes esse curas, quas de acquirendis opibus ad tollendam incertam inopiam agitas; nullam porro rationem adesse constar, cur iis molestare velis animum. Quodsi denique consideres, te ea, quæ in potestate tua non sunt, eidem subicere haud quamquam posse, ut nimirum acquiras, quantum tibi sufficere videtur, ne ulla unquam metuenda sit inopia, aut ut avertas casus funestos, quibus bonis acquisitis privari potes, si vel maxime tam ampla possideres, quanta tibi sufficere videntur; nullam quoque rationem esse agnosces, quod animum inquietare velis, quia tantum acquirere non vales, quantum ad præcavendam inopiam incertam tibi sufficere videtur. Quamobrem cum absurdum sit, absque ulla ratione metu concutere animum, curis inanibus eam molestare, & frustra inquietare animum, nemo autem sanus absurda velle possit, modo absurda esse agnoscat; si avaritiæ, quam metus inopiæ futuræ gignit, medela afferenda, perpendendum

dendum est, quod ob casus incertos inanibus curis vexare animum & frustra inquietare absurdum sit. *Quod erat unum.*

Quodsi jam porro operam des, ut providentiam divinam perspicias intimius, cum providentiæ divinæ consideratione conciterur fiducia in Deo (§. 404. *part. 3. Eth.*) & acquiescentia in providentia ipsius (§. 433. *part. 3. Eth.*), Deo confides & in providentia ipsius acquiesces. Enimvero qui Deo confidit certus est, quomocunque in posterum casuræ sint res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. *part. 3. Eth.*), nec ejus animum dubius rerum eventus angit, neque periculum, quod imminere videtur, perturbat (§. 422. *part. 3. Eth.*) & qui in providentia divina acquiescit, eventus omnes, qui a potestate sua minime pendent, approbat (§. 437. *part. 3. Eth.*) sorteque sua contentus est (§. 438. *part. 3. Eth.*). Quamobrem nec metuit inopiam futuram incertam, nec propterea angitur, quod non plus acquirere valeat, quo futuræ necessitati prospicere possit, consequenter metu inopiæ futuræ incertæ in avaritiam non incidit (§. 414.). Quodsi ergo avaritiæ, quam metus inopiæ futuræ gignit, præsentissima medela afferenda; opera danda est, ut providentia divina intimius perspiciatur. *Quod erat aliquid.*

Ostendimus jam superius, si quis propterea angitur, quod acquirere nequeat, quæ in casus futuros servare poterat, cum non modo perpendere debere, quod absurdum sit propterea angere, quod acquirere nequeat in casus futuros servanda (§. 399.). Poteramus igitur hinc per modum corollarii inferre, quod eadem perpendenda sint avaro, qui metu inopiæ futuræ in avaritiam incidit. Monuimus vero jam alias, in Moralibus conducere, ut, quæ in genere demonstrata

sunt, in specie quoque demonstrantur, cum in applicatione demonstrationum ad specialia occurrant determinatiorines speciales, quæ pondus aliquod afferunt ad convincendum & vim in appetitum acunt. Sane in præsentī casu avaritia pendet non modo a statu futuri, verum etiam præsentis consideratione, quoniam avarus quoque angitur, quod non plus acquirere potest, nec media plus acquirendi reperire, vel etiam quod incassum cadant, quæ reperisse sibi visus est. Immo in casibus singularibus circumstantiæ occurrunt, quæ ad evincendam curarum inutilitatem & ægritudinis absurditatem plurimum faciunt. Dantur vero etiam melancholici, quorum metus avaritiam gignit, ut, licet divitiis abundent, de paupertate tamen continuo conquerantur. Pertinet huic exemplum apud *Forstium* de mercatore, qui optime ratiocinabatur, nisi quod ad extremam inopiam se redactum esse conquereretur (*not. §. 574. part. 1. Phil. pract. univ.*). Cum melancholici absurda opinione ut verissima pertinacissime hæreant; nullis rationibus contrarium ipsis persuaseris. Eorum igitur curatio non philosophi est, sed Medici. Ceterum avari, qui pecuniam coacervatam in arca condunt, nec eadem aliter utuntur, quam ut conspectu ejus delectentur, non melioris sunt conditionis, quam muliercula melancholica apud *Donatum* de Hist. med. mirab. lib. 2. c. 1. quæ, cum sibi persuaderet, se Regi desponsatam esse, vitrorum fragmenta & alia lucida corpuscula colligebat, quas geminas a Rege conjuge sibi transmissas dicebat, eaque tanquam rem sibi carissimam in arca, quam totam fere oppleverat, asservabat. Quodsi enim avarus testarum fragmenta aut lapillos colligeret & arcam suam oppleret, somnians se pecunias tantas possidere; nihil prorsus in conditione vitæ ipsius mutaretur. Sane si ponamus melancholicum talia sibi persuadentem, quod non impossibile esse exemplum mulierculæ modo commemoratum abunde probat, & avarum summum bonum in nuda possessione divitiarum consistere opinantem; eadem crit utriusque felicitas. Immo melancholicus in eo foret felix

licior avaro pecuniam propter se appetente, quia cupiditatem habendi facilius satiare potest, quam avarus, ideoque caret anxia illa cura acquirendi, quæ plerumque avarum molestat. Obiter hoc observamus, cum attentionem excitare possit etiam in aliis. Hoc unum addo, in avaritiam sive falsa de summo bono persuasione, sive metu inopiæ futuræ concitatam subinde tacite influere melancholiam, atque tum remediis moralibus nihil effeceris, quæ si vel maxime in præsentî proficere videntur, morbus tamen animi redibit, quamdiu morbus corporis non fuerit sanatus, ejus curatio num semper sit possibilis, in præsentî non disquirimus. Notandum vero etiam hoc est, quod in hoc casu haud raro malum augeant remedia moralia, cum, quæ ad evincendam absurditatem persuasionis in medium afferuntur, argumenta contrâ veritatem opinione melancholicorum manifestam pugnare videantur. Nemo hoc ignorat, qui cum melancholicis rem habuit. Neque aliter fieri potest, quoniam melancholici sibi conscii sunt, se in aliis recte ratiocinari, ideoque sibi persuadent, se non minus recte sentire, dum in absurda opinione, quam melancholia suadet, pertinacissime hærent. Quoniam melancholici non eandem forent opinionem absurdam; dari utique debet ratio differentiæ, unde intelligitur, eam hanc potius, quam aliam opinionem sibi persuaserint, quæ si pateret, forsitan non prorsus impossibile foret ad saniores mentem reducere melancholicum. Ast hæc disquisitio ulterioris indaginis est, quam ut in præsentî eandem suscipere possimus. Maxime consultum est, ut a prima ætate notionēs genuinæ menti ingignantur, ex quibus istiusmodi opiniones nasci nequeunt: id quod in omni praxi morali maximum habet momentum.

§. 420.

*Ambitio homines avaros reddit, quando vident eos maximi fieri. De ambitio-
ri, qui opibus abundant, contemni e contrario, aut parvi fieri, qui ne avaritiæ
iisdem causa.*

iisdem carent. Ambitiosus enim cupiditate honoris insatiabili flagrat (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque cum nemo alterum honorare possit, nili qui verum de perfectione alterius iudicium ferre valet (§. 540. *part. 1. Jur. nat.*), non vero honore contentus est, si vel maxime eum non spernit, sed eum quoque affectat, immo haud raro hunc solum, qui opinionione turbat nritur. Quamobrem quando videt, eos maximi fieri, qui opibus abundant, contemni e contrario aut parvi fieri, qui iisdem carent; cum ab omnibus magni fieri cupiat, divitias propter se appetit, nec veretur illicitis quoque modis pecuniam corradere eademque opes suas augere. Cupido nimirum honoris accendit & inflamat cupidinem habendi, sicque ambitio avaritiam gignit (§. 399. *part. 4. Jur. nat.*).

Avaritia cruditorum, qui famam nominis affectant, ex hoc fonte profluere solet. Nescio, quam gloriam sibi imaginentur, si divites moriantur, & post mortem narretur, quod magnam opum vim acquisiverint. De modo, quo acquisiverunt, parum solliciti sunt, non perpendentes, divitias per se laudem nullam parere, sed si qua laus inde petenda, eam unice ex modo acquirendi derivandam esse. Ast de his plura dicenda in capite sequente.

§. 421.

*Avaritie ex
ambitione
profluentis
effectus.*

Si ambitio homines avaros reddit, de divitiis suis gloriantur & alios, praesertim eos, qui idem vitae genus sequuntur, vel etiam dignitate praestant, pares autem opes non possident, contemnunt. Si quem enim ambitio avarum reddit, is divitias ideo appetit, quod eos magni fieri videt, qui opibus abundant, contemni autem e contrario, aut parvi fieri, qui iisdem carent (§. 420.). Quoniam itaque nominis famam ex divitiis affectat, & pro-

& propterea alios se antecellere putat, qui dignitate pares vel etiam superiores sunt, de divitiis suis gloriatur & alios, præsertim eos, qui idem vitæ genus sequuntur, vel etiam dignitate præstant, pares vero opes non possident, contemnunt.

Gloriatio sui propter divitias conjuncta cum contentu aliorum pares opes non possidentium prodit avaritiæ originem, quæ aliunde per se nota est: neque enim illa avaritiæ, sed ambitionis signum est. Ambitiosus cupidine honoris insatiabili flagrat (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*). Quando igitur avaritiam accendit atque inflammat, cupido quoque habendi insatiabilis efficitur, quippe quæ mensuram suam accipit ex cupidine gloriæ. Quamobrem non est, quod mireris, si videas homines istiusmodi infamibus artificiis & parum honestis pecunias corrådere, ut non solum sordidum quodvis lucrum inhiant, sed & dulce sit quodlibet lucellum, licet inter justitiæ sacerdotes supremum affectent locum. Non modo usuraria pravitate locupletiores fieri amant hujusmodi avari, verum etiam opificibus non solvunt mercedem debitam, tandemque post longam moram solutionem obtinent, vel sub vario prætextu eandem pro lubitu imminuunt. Splendor enim gloriæ, quam ex divitiis sperant, confundit oculos, ne videant infamiam facti, & magnitudo gloriæ affectatæ parit contemptum vulgi de turpibus factis sese locupletandi rumores. Similiter auri sacra fames, quam si non excitavit, saltem comitatur gloriæ sitis, Medicos, qui laude merita contenti esse poterant, impellit, ut medicamenta sub splendido arcanorum titulo, quæ circumforaneorum more sparsis in vulgus schedis mirifice prædicant & in dissitis locis vendenda aliis committunt, caro pretio vendant, quæ vili comparari poterant, nec verentur ridicule sane persuadere aliis, quod amor generis humani eos impellat ad succurrendum miseris. Quantum vero deinceps glorientur, quod *Galenus* ipsis dederit opes, quas denegavit aliis artem salutarem exer-

(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*)

centibus, pluribus referre tædet. Absolum omnino est, quod aliis persuadere velint, se amorem proximi colligere debere ex occultatione arcanorum, si quæ sunt, quæstus causa facta, cum fideli remediorum expositione saluti ægrotantium rectius consuleretur. Neque etiam desunt inter Theologos exempla, quamvis hi hypocritarum more beneficium divinum extollant, dum obtentu gloriæ divinæ ad propriam gloriam contendunt, ut pietate excellere Deoque præ aliis chari videantur.

§. 422.

*Remedium
avaritiæ ex
ambitione
nate.*

Si ambitio homines avaros reddit, ambitio eradicanda. Etenim cum omnino verum sit, vulgus magni facere eos qui sunt divites, at pauperes contemni; avaritia in præsentia casu non nimitur falsa opinione, etsi in se absurda. Quoniam itaque concedendum est divitias parere existimationem; non aliud restat, quam ut ostendatur, verum honorem non a divitiis esse expectandum, consequenter ut avaritiæ medela afferatur, ambitio eradicanda (§. 570. part. 1. Jur. nat.).

Quænam sint remedia adversus ambitionem, in sequentibus suo loco ostendetur.

§. 423.

Quando prodigalitas & luxus avaritiam gignant, si quis tantum pecuniæ acquirere nequit, quanta sufficit, ut profusus sumtibus vivat. Etenim prodigus plures & maiores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam officium aliquod erga se ipsum, vel erga alios exigit (§. 385. part. 2. Jur. nat.), & qui luxu delectatur pecuniam solius ostentationis causa profundit (§. 387. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem tam prodigus, quam in luxum effusus sumtibus profusus vivere amat. Quodsi ergo tantum pecuniæ acquirere nequeunt, quanta

fussit.

sufficit, ut profusis sumtibus vivant, plus habere cupiunt, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commodè ac decore vivendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur. Quamobrem cum cupiditas plus habendi, quam acquirere in potestate nostra est, si vel maxime quæ acquiruntur sufficiant ad vitam commodè ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis expensis extraordinariis prospiciendum, avaritia sit (§. 398. *part. 4. Jur. nat.*); prodigalitas & luxus avaritiam gignunt, si quis tantum pecuniæ acquirere nequit, quantum sufficit ut profusis sumtibus vivat.

Nullus dubito fore plurimos, quibus nimis paradoxum videbitur, prodigum & in luxum effusum esse avarum. Ast hi erunt, qui avaritiam cum tenacitate confundunt, aut saltem ab hac illam non dividunt, quasi necessario tenax sit qui avarus est & avarus qui tenax. Prajudicium hoc commune occupavit mentem plerorumque, quod distinctis notionibus a se invicem non separent quæ diversa sunt, nec in unum compingenda. Avaritia spectatur in pecunia acquirenda, tenacitas in eroganda. Illa in excessu consistit & cupiditati habendi fræna laxat: hæc consistit in defectu & fugæ limites nimis laxos aperit. Demonstratio nostra procedit ex notionibus distinctis atque determinatis, & per eam satis manifestum est prodigalitem & luxum gignere posse avaritiam. Quod vero non semper gignant, causæ quædam particulares impediunt. Hic vero saltem consideramus, quæ ex prodigalitate ac luxu in hypothefi sumta sequuntur. Ponamus e. gr. cum prodigalitate conjungi incuriam, quæ omnem in acquirendo & partis conservandis curam arceat (§. 403. *part. 4. Jur. nat.*); incuria obtabit, quo minus prodigus sit avarus. Vivit is in diem, expensas cum iis, quæ acquirit, minime conferens, donec tandem se videt ad egestatem redactum, consumitis opibus, quæ fortuna ipsi tribuerat. Notandum vero etiam hic

est, vitium spectari in appetitu & facultate averlandi, cui in-hereret, quamvis ab actibus externis abstinere cogatur labe ejus infectus. Solent autem plerumque homines de vitiis tantummodo statuere ex actibus externis, quibus deficientibus vitium abesse putant, neque attendunt animum ad mutuam vitiorum a se invicem dependentiam. Puto vero attentionem ipsorum excitatum iri, si demonstrationes nostras morales sibi familiares reddiderint.

§. 424.

*Remedium
contra avaritiam pro-
digi & in
luxuriam
effusi.*

Quoniam prodigalitas & luxuriam avaritiam gignit, si quis tantum acquirere nequit, ut profusis sumptibus vivat (§. 423.); si profusis sumptibus vivere volens tantum acquirere nequit, quantum sufficit, ne prodigalitas vel luxuriam ad avaritiam cum sollicitet, ab hisce vitiis animum purgare tenetur.

Prodigus, itemque in luxum effusus vult profusis sumptibus vivere. Qui prodigalitati & luxui renunciat, voluntatem profusis sumptibus vivendi mutat. Quamvis itaque avaritia a voluntate profusis sumptibus vivendi pendeat; non alia tamen re opus est ad fugandam avaritiam, quam ut prodigalitas & luxuriam tollatur. Quomodo vero hæc vitia debellanda sint; mox inquiremus.

§. 425.

*Signum avaritiae prodigi
& in luxum
effusi.*

Similiter quia prodigalitas & luxuriam avaritiam gignit, si quis tantum acquirere nequit, ut profusis sumptibus vivat (§. 423.); qui propterea angitur, vel conqueritur, quod non tantum acquirere possit, ut profusis sumptibus vivat, cum avaritia minimum intus latentem prodigalitem vel amorem luxuriam producit, si vero manifesto fuerit prodigus, vel in luxum effusus, avaritiam inde dependentem.

Ægritudinem animi unusquisque in se sentit, querelæ autem eam producit aliis. Hæc illam supponunt, non tamen sem-

semper comitantur: neque enim omnes aditum ad penetralia mentis aperiunt. Dantur autem ægritudinis gradus, cum non omnis molestia in affectus degeneret. Quamobrem nec querelis semper insunt, quæ affectus prodere solent (§. 754. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Affectus quoque molesti non semper iidem sunt, nec iidem ejusdem sunt gradus, quemadmodum ex genesi affectuum in Psychologia empirica explicata & in parte secunda Ethicæ, quando de modo concitandi affectus agitur, ulterius expensa patet. Hi cum insuant in querelas, easdem varie modificant. Varii autem sunt propositionis præsentis casus, quos distingvi necesse est. Primo nimirum prodigalitas a luxu discernenda est, neque enim omnis prodigus in luxum effusus est, licet in eo conveniant, ut uterque profusis sumtibus vivere amet. Amor prodigalitatis & luxus tendit ad vivendum sumtibus profusis. Quodsi vero desit ad ita vivendum pecunia necessaria, invitum aliter vivere cogitur, animus tamen ejus ab animo prodigi & in luxum effusi minime differt, consequenter alterutrum vitium, vel utrumque in utriusque animo hæret. Qui aliter vivere cogitur, quam profusis sumtibus, aut parta tueri vult, aut non habet, nisi quod in præsentia acquirit. Hoc autem vel non sufficit ad vivendum profusis sumtibus, vel sufficeret quidem, nisi quoque in futuros casus quædam reservari consultum videretur. Ad diversitatem horum casuum attendendus est animus, ne in usu signi præsentis cespites. Neque existimandum est hisce, quæ modo diximus, omnem casuum varietatem comprehendi. Possunt enim in appetitum influere alia adhuc vitia, quædam subinde etiam virtutes, nec exigua vis est circumstantiarum particularium, quæ hinc inde occurrunt. Quodsi vero quis omnium virtutum ac vitiorum theoriam animo comprehensam tenet & intellectu recte uti didicit; facile sibi cavebit, ne qua ex parte deficiat circumspectio. Infiniti enim foret laboris casuum omnium compliatorum resolutio.

§. 426.

Quando voluptuosus in let, *quantum ad restringendum sitim voluptatum corporis sufficit.*
avaritiam incidat. Cum enim voluptuosi voluntas determinabilis sit per delectationes sensuales (§. 166. part. 2. Eth.); voluptuosus seposito intellectus usu ea appetit, quæ sensus hilarant (§. 552. Psych. empir. & §. 163. part. 2. Eth.), consequenter voluptatibus corporis appetitum satiare cupit. Quoniam vero hisce ut fruatur pecunia opus habet; si tantum acquirere nequit, quantum ad restringendum sitim voluptatum corporis sufficit, plus habere cupit, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant, quæ acquiruntur. Quoniam itaque avarus est, qui plus habere cupit, quam acquirere in potestate sua est, si vel maxime ad vitam commode ac decore agendam, immo futuræ necessitati & aliis extraordinariis expensis sufficiant (§. 398. part. 4. Jur. nat.); voluptuosus in avaritiam incidit, si tantum acquirere non valet, quantum ad restringendum sitim voluptatum corporis sufficit.

Equidem homini jus est fruendi delectationibus sensualibus, si fuerint innocuæ (§. 410. part. 1. Jur. nat.), ideoque in se illicite non sunt (§. 170. part. 1. Phil. pract. univ.); attamen ubi seposito intellectus usu sibi persuadet se esse felicem, quando voluptatibus corporis indulgere datur, quasi summum hominis bonum in iis consistat, cupido fruendi voluptatibus corporis insatiabilis nascitur. Quodsi ergo deficient opes, ut voluptatum instrumenta sibi comparare possit; sitis voluptatum excitat sitim opum, quæ mensuram suam ex illa accipit, sicque cupido voluptatum corporis avaritiam gignit. Hinc videas homines voluptuosos inhicere divitiis, beneficio

nescio fortunæ obtinendas, quarum ubi facti sunt participes, totos voluptatibus se dedunt & nullo labore parva consumunt. Quando vero fortuna divitias ipsis negat, ut labore suo partis vivere teneantur, quæ sumptibus voluptatum corporis causa faciendis non sufficiunt; fieri omnino nequit, quin cupido plus habendi incessat animum ipsorum, ut sorte sua contenti esse nequeant, præsertim si videant alios voluptatibus sese ingurgitantes, ad quorum similitudinem vivere malleant. Quod si hæc perpendamus, absconum minime videbitur, voluptatem esse avaritiæ matrem. Ea non repetimus, quæ de prodigalitate & luxu avaritiæ causa in anterioribus annotavimus (not. §. 423. 425.), huc quoque non inutiliter mutatis mutandis trahenda.

§. 427.

Quoniam voluptuosus in avaritiam incidit, si tantum *Signum avaritiæ* acquirere non valet, quantum ad restringendum firim voracitæ, quam voluptatum corporis sufficit (§. 426.); si quis propterea angitur, voluptas vel conqueritur, quod tantum lucrari non possit, quantum sufficit ut gignit. *more aliorum sumtus voluptatum corporis causa faciat, is avaritiam una cum matre ejus prodit.*

Quæ in casu simili de ægritudine animi & querelis avaritiæ cum matre sua signis annotavimus (not. §. 425.), ea in præsentī quoque notanda, quantum permittit casuum differentia. Omnis avarus cupidine habendi insatiabili laborat, sed non omnis plus habere cupit, quam acquirere valet, propter eundem finem. Voluptuosus tanquam finem intendit voluptates corporis, ambitiosus honorem nominisque famam, prodigus profusiones sumptuum, in luxum effusus ostentationem, meticulosus aversionem inopiæ futuræ, qui summum hominis bonum in divitiis consistere opinantur, seu pecuniam propter se appetunt, summi boni possessionem: omnes autem pecuniam considerant tanquam medium, quo finem a-

se

se intentum consequi possunt. Quoniam igitur quilibet pecunia utitur ad consequendum eum finem, quem intendit; non est quod miremur, avaros omnes pecuniæ acquisite non eundem facere usum. Equidem vulgo dicitur, avarum pecunia non uti, sed coacervatam conservare; hoc tamen omnino verum non est. Asservat avarus pecuniam, si metus inopiæ futuræ, opinio de summo bono in divitiis consistente, & ambitio avaritiam suadet: sed tunc usus ex fine determinatus ut pecunia asservetur exigit, sicuti ex adverso ut erogetur, si prodigalitas, luxus & voluptas avaritiæ causa sunt. Conqueritur avarus omnis, quod non plus habeat, aut acquirere valeat: ast differentia querelarum venit a carentia usus, quem finis intentus exigit. Hæc probe notanda sunt, ne avaritiam arctioribus limitibus coercemus, quam ultra quos extenditur, nec in ea agnoscenda & dijudicanda hæsitemus.

§. 428.

Remedium Similiter quia voluptuosus in avaritiam incidit, si tantum acquirere non valet, quantam ad restringendum situm *adversus a-*varitiam cum voluptatum corporis sufficit (§. 426.); ne cupidus voluptatum *pidine volu-*corporis nos ad avaritiam sollicitet, ea deleuda est (§. 388. part. 2. *ptatis geni-**Eth.*); perpendendo nimirum veram felicitatem, quæ ex virtute fluit *tam.* (§. 400. part. 1. *Phil. præd. univ.*), & momentaneum durationem voluptatum corporis (§. 409. part. *Jur. nat.*), & quam restrictus sit harum usus (§. 410. part. 1. *Jur. nat.*), & quam cautus ac circumspectus ideo esse debeat, cumque voluptates corporis longe plurimæ sint, nec quilibet voluptuosus easdem inhiet, in specie inquirendo, quatenus appetat avarus & quam nocuæ sint, ut scilicet iis abstinere præster (§. 484. & seqq. part. 2. *Eth.*).

Multa huc spectantia jam supra inculcavimus, cum de voluptate temperantiæ impedimento ageremus (§. 257. 261. 262. 266.), itemque de voluptate venerea castitatis impedimento

mento (§. 321. & seqq.). Qui voluptates corporis amant, eas ut plurimum appetunt, quæ intemperantiam & libidinem suadent. Quamobrem ad cupidinem illarum voluptatum reprimendam omnia illa faciunt, quæ supra de temperantia & castitate demonstravimus. Et quamvis detur eorum, quæ sensum hilarant, licitus quidam usus, in eo tamen non acquiescunt, qui illorum cupidine ad avaritiam sollicitantur, sed abusus ipsis arridet. Confundunt statum jucundum cum felicitate, qui tamen ab hac plurimum differt (§. 106. part. 2. Eth.). Huc igitur faciunt, quæ contra absurdam opinionem felicitatem ex perceptionibus jucundis, seu iis, quæ sensum hilarant, æstimantium (§. 113. part. 2. Eth.) non uno in loco atulimus. Inprimis hic usui sunt, quæ de vera felicitatis æstimatione demonstrata & uberioribus annotationibus declarata sunt (§. 107. & seqq. part. 2. Eth.). Plurimum quoque conducit, ut considerentur diversa bona, quæ ex naturali determinatione appetitus derivantur (§. 43. & seqq. part. 2. Eth.). Non provoco ad voluptatem, quam homo ex præstatione officiorum erga Deum percipit & qua Deus animum hominis hilarat, in parte tertia Ethicæ passim demonstrata. Qui enim voluptates corporis adeo amant, ut iisdem ad avaritiam alliciantur, eam nondum degustarunt, nec rem sibi ignotam cum notissima comparare valent, ut de prælatione statuatur: qui vero eam degustarunt, voluptates corporis tanti non faciunt, ut earum cupidine ad avaritiam se incitari patiantur.

§. 429.

Quoniam cupidō voluptatis delenda est, ne ad avari- De eo, cui
 riam voluptuosum sollicitet (§. 428.); si voluptuosus tantum suppetunt ad
 habet, quantum ad vitæ quoque jucunditatem sufficit, ne cupidō vo- vitæ jucun-
 luptatum corporis avaritiam gignat, considerare tenetur, quod frui ditatem ne-
 ipsi detur voluptate felicitati amica, ex reliqua autem, cujus gra- cessaria.
 tia ampliores opes desiderat, felicitatis veræ jacturam esse metuendam,

(Holsii Ethicæ Part. IV.)

Ll 11

ant

ant saltem carentiam pro datis circumstantiis presentia meliorum abunde compensari. Considerandum quoque est, expensis circumstantiis particularibus casus dati, periculum jacturam facienda bonorum verorum, & per consequens felicitatis vera humana, si sensus magis bilarentur.

Vitæ jucunditatem ex rebus, quarum usus nobis conceditur, aestimantes, eorum nonnisi rationem habemus, quæ sensum hilarant. Delectationes autem sensuales sunt voluptates transitorie (§. 409. part. 1. Jur. nat.), nec licite, nisi quatenus fuerint innocuæ (§. 410. part. 1. Jur. nat.). Quod si alicui suppetant, quæ ad vitæ jucunditatem sufficiunt, delectationum quoque sensualium usus licitus in potestate est. Et quoniam ea, quæ sensum hilarant, animum magis afficiunt, quo rarior & moderatior fuerit eorum usus; voluptate hac innocua frui datur, si non desunt ea, quæ ad hunc usum sufficiunt, ut ideo bene nobis consultum sit, quod frequentior usus denegetur. Atque hinc intelligitur, quod statu nostro maxime contenti esse possimus. Ostendimus alias (§. 428. part. 3. Eth.), neminem judicare posse, num in alio statu sit felicior futurus, quam in presenti. Circumstantiæ autem præsentis in casu dato attentione sufficiente utentibus insinuant rationes, quibus facile persuadetur, nos in eo, quem optamus, statu periculum facienda jacturam bonorum verorum subituros. Quamobrem si quem cupido voluptatum corporis vexat & avaritiam stimulat, ei perpendendum est, quid inde sequeretur, si voti sui compos redderetur, & quid nunc obtineat, dum iis caret, quæ cupit. Exemplum dedimus jam alibi, quod huc maxime spectat (not. §. 415. part. 3. Eth.), & idem satis ostendit, quomodo in casibus aliis sit procedendum.

§. 430.

Medium

Qui parsimoniam colere vult, semper memor esse debet, pecuniæ parsimoniam non alio fine esse erogandam, quam ut vitam conservemus, eandemque,

denique, quantum datur, commode, jucunde ac decore transigamus, animamque perficiamus atque aliorum perfectionem, quantum fieri potest, promoveamus, & finibus hisce convenienter moderari expensas suas. Cum enim lex naturæ præcipiat, ut pecuniam non alio fine erogemus, quam ut vitam conservemus eandemque, quantum datur, commode, jucunde ac decore transigamus, animamque perficiamus & aliorum perfectionem, quantum fieri potest, promoveamus (§. 380. part. 4. Jur. nat.), nimirum eo semper fine, ut satisfaciamus obligationi cuidam naturali (§. 379. part. 4. Jur. nat.); qui hujus finis semper memor est & particularibus sub eo contentis convenienter moderatur expensas suas, eas ita moderatur, ne qua ex parte desit officio alicui vel erga nos ipsos, vel erga alios, pro facultate patrimonii nostri. Quoniam itaque parsimonia virtus est, qua expensas ita moderamur, ne qua ex parte desimus officio alicui vel erga nos ipsos, vel erga alios (§. 381. part. 4. Jur. nat.); qui parsimoniam colere vult, semper memor esse debet, pecuniam non alio fine esse erogandam, quam ut vitam conservemus, eandemque, quantum datur, commode, jucunde ac decore transigamus, animamque perficiamus, & aliorum perfectionem, quantum fieri potest, promoveamus, & finibus hisce convenienter moderari expensas suas.

Lex naturæ regit pecuniæ usum, qui in eo consistit, ut res & operæ, quibus indigemus, ab aliis comparentur (§. 293. part. 4. Jur. nat.): indigentia autem æstimatur ex obligatione naturali, cui satisfaciendum. Naturaliter homini concessus non est nisi usus rerum necessarius (§. 14. part. 2. Jur. nat.), qui nempe ad hoc requiritur, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus (§. 12. part. 2. Jur. nat.). Neque hoc jus introductione dominiorum immutatum. Quamvis enim

enim jus, quod natura est omnium hominum commune (§. 24. *part. 1. Jur. nat.*), proprium fuerit factum (§. 166. *part. 2. Jur. nat.*), dominus tamen re sua aliter uti non debet, quam ut satisfaciat obligationi cuidam naturali (§. 167. *part. 2. Jur. nat.*); ideoque re sua abutatur, si aliter utitur, hoc est, ea usus quicquam facit, quod obligationi cuidam naturali repugnat (§. 168. *part. 2. Jur. nat.*); usus hic parsimonix obiectum est (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam vero opera humana, postquam dominia introducta fuerunt, æquiparatur rebus, quæ sunt in dominio præstantis (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*); quæ de usu rerum dicta sunt, de usu quoque operarum alienarum eadem tenenda sunt. Datur pecunia pro rebus, ac operis ab aliis nobis comparandis (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum usus causa res ac opéra ab aliis comparandæ sint; expensæ quoque ex usu rerum & operarum lege naturali concessio metiendæ. Hæc qui observat, facile judicabit, quænam sint parsimonix partes, ne vel ipse quicquam committat, quod eum a tramite virtutis abducatur, vel in aliis reprehendat, quod laudari debebat, quemadmodum sæpissime contingit. Ceterum cum in propositione præsentī supponamus, nos velle parsimoniam colere; voluntatem bonam adesse supponimus, utpote quæ generaliter determinata est ad faciendum, quod legi naturæ convenit (§. 121. *part. 2. Eth.*). Quamobrem opus est ut ea consideremus, quæ lex naturæ de eroganda pecunia, seu expensis urget. Ne vero in hisce cespitemus, consultum omnino est, ut rectus pecuniæ usus ex primo fonte deducatur, ad quem ducant quæ modo dicta sunt.

§. 431.

Quamnam
circumspe-
ctionem ur-
geat parsi-
monia.

S pecunia, quam habemus, vel acquirere valeamus, non sufficit, ut vitam quoque commode vel jucunde agamus; parsimonia exigit, ut res utiles voluptuariis, necessarias autem utrisque præstet; immo cum utilitas quoque omnium non eadem sit, futura
necessi-

necessitati reservetur, quod in res voluptuarias & minus necessarias impendi poterat. Idem valet de sumptibus in operas aliorum faciendis. Etenim parsimonia expensas ita moderatur, ne qua ex parte desimus officio alicui vel erga nos ipsos, vel erga alios pro ratione patrimonii nostri (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter eas moderatur legi naturæ convenienter (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum expensæ necessariæ sint omnibus præferendæ (§. 378. *part. 4. Jur. nat.*), utiles & non inutiles voluptuariis (§. 376. 377. *part. 4. Jur. nat.*), ab inutilibus vero prorsus abstinendum (§. 373. *part. 4. Jur. nat.*), nisi quis pro facultate patrimonii sui in gratiam eorum, qui pecunia maxime indigent, res sibi inutiles & minus necessarias comparet (§. 325. *part. 4. Jur. nat.*), futuræ quoque vitæ necessitati prospiciendum, quantum datur (§. 369. *part. 4. Jur. nat.*), detrahendo expensis voluptuariis, immo etiam utilibus, quantum in futuros usos servandum, si redditus ad omnimodam vitæ commoditatem & jucunditatem non sufficiunt (§. 372. *part. 4. Jur. nat.*); parsimonia exigit, ut expensas utiles & non inutiles voluptuariis, necessarias omnibus præferamus, ab inutilibus vero prorsus abstineamus, nisi quatenus pro facultate patrimonii nostri eas comparando aliorum indigentiae prospicimus, & expensis voluptuariis, immo etiam utilibus, nisi ad omnimodam vitæ commoditatem & jucunditatem redditus sufficiant, tantum detrahamus, quantum in futuros usus servandum. Quoniam itaque expensæ necessariæ rerum necessariarum, voluptuariæ rerum voluptuariarum, non inutilium rerum utilium comparandarum causa fiunt, & utiles in impensis utilibus consistunt, inutiles autem rebus comparandis impenduntur, quæ tibi nulli usui sunt (§. 365. *part. 4. Jur. nat.*); si pecunia, quam habemus, vel acquirere valemus, non suf-

ficir, ut vitam quoque commode ac jucunde agamus, parsimonia exigit, ut res utiles voluptuariis, necessarias autem utrisque præferamus, & futuræ necessitati reservetur, quod in res voluptuarias & minus necessarias impendi poterat. *Quod erat unum.*

Enimvero cum operæ aliorum nobis utiles æquiparentur rebus, quæ sunt in dominio ipsorum (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), & perinde ac res pecunia ab aliis comparentur (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*); quæ de expensis, quibus res comparantur, demonstrata sunt *n. i.* eadem quoque tenenda de operis aliorum nobis utilibus. *Quod erat alterum.*

Ostendimus jam superius, qui curam rebus habere vult, eum res necessarias, utiles & voluptuarias a se invicem discernere debere, siue sint comparandæ, siue iisdem sit utendum (§. 348.). Quamobrem eum parsimonia verferur circa res comparandas (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*), res vero comparandæ sint usus causa, quem habent in vita conservanda & commode, jucunde ac decore transigenda, animaque perficienda & perfectione aliorum promovenda (§. 430.); pareus quoque res necessarias, utiles & voluptuarias a se invicem accurate discernere debet; alias nimirum fieri non potest, ut expensas moderetur legi naturæ convenienter. Notandum vero hic imprimis est, unam eandemque rem diverso respectu & necessariam, & voluptuariam, vel necessariam simulque utilem, vel utilem & una voluptuariam, vel denique necessariam, utilem & voluptuariam simul esse posse (§. 349.). Ne igitur parsimonia aliqua ex parte deficiat, diversifusus, quem una eademque res habere potest, probe considerandi. Exempli, quæ supra dedimus (*not. §. cit.*), facile ostendent, quomodo horum observatio conducat ad satisfaciendum obligationi de rebus certis aliis præferendis. Rerum comparandarum causa expensæ fiunt (§. 364. *part. 4. Jur.*

Jur. nat.), ideoque pro harum diversitate distinguantur quoque expensæ. Cur vero eas non saltem distinguamus in necessarias, utiles & voluptuarias, sed addamus minus necessarias, inutiles & non inutiles, ex definitionibus singularum expensarum patet (§. 365. *part. 4. Jur. nat.*). Quod si quis ob eandem rationem res quoque minus necessarias inutiles & non utiles respectu facientis a ceteris distinguere velit, per me hoc licet quamvis a nimio distinguendi studio, quo carere possumus, abhorreamus, ne entia præter necessitatem multiplicando vel frustra memoriam oneremus, vel praxin ad ambages inutiles deducamus. Omnis enim distinctio indispensabilem usum habere debet vel in theoria ad veritatem perspicendum, vel in praxi ad recte agendum. Operæ cum considerentur quatenus aliis utiles sunt, non est quod miremur, eas eosdem usus habere, quos nobis præstant res, quodque eodem prorsus sensu in necessarias, utiles & voluptuarias distinguantur. Ita operæ necessariae sunt, quæ collocantur in findendis lignis, vel præparandis cibis; operæ utiles, quas nobis præstant famuli in vestibus induendis, vel exuendis; operæ voluptuariæ, quando Musicus tangendo instrumenta sua hilarat auditum, & ad decorem facit, si quis ad tuendam dignitatem, qua ornatur, utitur comitatu famulorum. Ex his exemplis satis patet, distinctionem rerum in necessarias, utiles & voluptuarias recte quoque transferri ad operas, quando in iis comparandis parsimonia habenda est ratio. Immo haud difficulter quoque ostendi posset, unam quoque eandemque operam simul utilem ac voluptuariam esse posse & ita porro, quemadmodum de rebus ostendimus (§. 349.). Quod vero in expensis faciendis attendantur non minus res incorporales, quam corporales, alias jam observavimus (*not. §. 365. part. 4. Jur. nat.*), quamvis si quis res incorporales admittere in eundem censum noluerit expensas referre possit ad operas, quibus ad eas consequendas utimur, veluti dum pro institutione solvitur didactrum. Quoniam in eroganda pecunia semper spectandus hic finis est, ut satisfacias obligationi cuidam naturali (§. 379. *part. 4. Jur. nat.*);

nat.); perinde est, quomodo id, cujus obtinendi causa expensæ fiunt, tibi repræsentens, modo fines, qui intenduntur, a se invicem discernas (§. 380. *part. 4. Jur. nat.*), ut exinde statuas, quid parsimonix conveniat.

§. 432.

*De partis
conservan-
dis.*

Qui parsimoniam colit, parta conservare studet. Parcus enim si pecunia, quam habet, aut acquirere valet, non sufficit, ut vitam quoque commode ac jucunde degat, res utiles voluptuariis, necessarias utrisque præfert, & futuræ necessitati reservat, quod in res voluptuarias & minus necessarias impendi poterat, idemque etiam de operis aliorum sibi utilibus observat (§. 431.). Omni igitur sollicitudine caver, ne pecuniam erogat, quæ servari poterat, consequenter parta conservare studet.

Ut propositio præfens recte intelligatur probe notandum est, quænam partis arcensenda sint. Nimirum ad parta referuntur primo ea, quæ fortuna dedit, aliorum opera acquisita & conservata, veluti bona, quæ hæreditate venerunt, vel a conjuge opulenta illata fuerunt. Deinde huc pertinet excessus reddituum supra expensas. Reditus autem proveniunt vel ex rebus nostris, vel operis nostris (§. 363. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem qui parta conservare vult, is non modo operam dat, ne patrimonium, quod omnium bonorum universitatem complectitur (§. 452. *part. 2. Jur. nat.*), ulla ex parte diminuatur, verum etiam ut, quantum in potestate sua est, augeatur. Atque in eo satisfacit obligationi naturali de patrimonio suo conservando & amplificando, quantum in potestate est (§. 458. *part. 2. Jur. nat.*). Parsimonia itaque in partis conservandis nihil committit, quod legi naturæ repugnet. Sicuti continentix non adversatur vigilantia, ne occasionem ad acquirendum licito modo (§. 398.); oblatam omittamus, sed ut teneamus (§. 383.); ita quoque parsimonix

monia non repugnat, neque reprehendi potest, si quis patrimonium, quantumcunque fuerit, modo quovis licito amplifiet. Qui divitem avarum vocavit, propterea quod profusus sumtibus non vivit, sed divitias, quibus abundat, in dies magis magisque auget, quamvis in pecunia acquirenda nil committat, quod continentia non fert, nec in divitiis congerendis, quod non suaserit parsimonia, quid sit continentia, quid parsimonia ignorant, nec intelligunt; quid lex naturæ de pecunia acquirenda & eroganda præcipiat. Laborandum omnibus, quantumvis amplum habeant patrimonium (§. 457. part. 2. *Jur. nat.*); & labor spectandus est tanquam officium erga nos & alios, non saltem tanquam modus acquirendi (§. 371.). Laborem itaque metiens ex communi utilitate (§. 383.), divitias, quas acquirendo pecuniam superfluum amplifiet (§. 240. part. 4. *Jur. nat.*), non propter seipsas appetit (§. 413. part. 4. *Jur. nat.*): id quod avari est (§. 403.). Quilibet etiam parcus esse debet (§. 382. part. 4. *Jur. nat.*). Quamvis itaque dives expensas inutiles non facit, a quibus omnes abstinere debent (§. 373. part. 4. *Jur. nat.*), non tamen propterea pauciores & minores pro facultate patrimonii sui facit, quam officium aliquod erga seipsum, vel alios exigit: id quod tenacis est (§. 391. part. 4. *Jur. nat.*). Nimis frequenter homines judicia de avaritia & tenacitate aliorum deproperant, defectu notionum distinctarum nunc avaritiam cum tenacitate, nunc utramque cum parsimonia, nunc curam acquirendi continentia convenientem (§. 383.) cum avaritia confundentes. Hosce autem scopulos omnes evitabit, qui, quæ in Jure naturæ de labore, de pecunia acquirenda & eroganda demonstrata sunt, penitus cognoverit. Ut autem hæc intime perspiciat, longe plurima ante cognoscenda sunt, ad quæ ducit demonstrationum analysis. Vitiis & virtutibus quoad hanc materiam adeo arcti sunt limites, quibus a se invicem separantur, ut facillime transiliantur, & ex virtute in vitium contingat prolapsus. Atque ideo eadem facilitate contingit, ut quis sibi metipsum imponat,

(Wolffii Ethica Pars IV.)

Mm m m

ponat,

pouat, veluti ut se parsimoniam colere putet, dum tenax est, vel ut arbitretur, se prospicere futuræ necessitati, quemadmodum debet, dum avarus pecunias corradi.

§. 433.

De ære alieno non contrahendo.

Quoniam qui parsimoniam colit, parta conservare studet (§. 432.), consequenter omnem dat operam, ne patrimonium suum diminuatur, sed ut potius augeatur (§. 452. part. 2. *Jur. nat.*), ære autem alieno patrimonium diminuatur (§. 449. part. 2. *Jur. nat.*); qui parsimoniam colit, æs alienum non contrahit, nisi vel in rei fructuosæ emtionem impendatur, vel in negotium quæstuosum, aut præsens quædam necessitas aut utilitas paratam pecuniam urgeat, quæ etji desit in præsentī, expensū tamen posthac faciendis superabit, ut illo se rursus liberare possit.

Si fortuna nobis non adeo faveat, ut acquirere valeamus, quantum ad vitam commode quoque ac jucunde degendam, vel ad reservandam quandam pecuniæ partem in casus futuros sufficit; parsimonia hanc curam nobis injungit, ut caveamus, ne simus in ære alieno. Parsimonia enim magnum veggial dicitur, non solum quatenus facit ad patrimonium amplificandum, verum etiam ad parta ruendum & æs alienum vitandum. Emergere autem possunt casus, in quibus ære alieno indigemus, quod nobis grave non est, aut cujus usu reddimur locupletiores. Et tunc patrimonium non diminiuit, aut prorsus ad idem amplificandum conducit, cum sine ejus decremento exire ære alieno possimus. Quodsi vero quis novit, se æs alienum persolvere non posse, is nec contrahere debet. Etenim si ad paupertatem, vel egestatem fuerit redactus, cum vel ultra res necessarias nihil acquirere valeat, vel ne tantum quidem, quantum ad vitæ necessitatem sufficit (§. 238. part. 4. *Jur. nat.*), in casu priori parsimonia consulendum paupertati, quantum datur, in posteriori nemo propterea defraudandus, ut consumendo æs alienum egesta-

egestati per temporis aliquod spatium contulas. Praestat omnino esse egenum absque turpi defraudatoris nomine, quam in turpi egestate vitam degere. Defraudatione tantummodo differtur egestas, non vero tollitur, nisi defraudatori liceat esse tam felici, ut ea demum post mortem appareat.

§. 434

Qui parsimoniam colere vult, reditus cum expensis conferre diligenter debet. Qui enim parsimoniam colit, parta conservare studet (§. 432.), & expensas ita moderatur, ut non modo ab expensis inutilibus prorsus absteineat, verum etiam, si necesse fuerit, expensis tam voluptuariis, quam utilibus detrahat, quod in futuros usus reservandum, idemque de operis ab aliis sibi comparandis observat (§. 431.), & maxime sibi cavet, ne in aes alienum incidat (§. 433.). Quoniam hoc fieri nequit, nisi constet, num expensae superent reditus, an illae ab his superentur; qui parsimoniam colere vult, reditus cum expensis conferre diligenter debet.

Collatio expensarum cum redditibus duplicem habet rationem, nimirum ne minus necessarias faciamus, cum pecunia utilis impendi poterat, & ut certius constet, num quid & quantum reservari in futuros usus queat, ne pecunia prae necessitate, aut inutiliter consumatur. Parsimonia igitur exigit codicem accepti & expensi, sine quo ut omnes parsimoniae partes adimpleas, tibi que tam a prodigalitate, quam tenacitate atque incuria sufficienter caveas, fieri nequit. Quoniam vero accepta & expensa totius anni tempore non eadem sunt; ideo maxime consultum est, ut reditus cum expensis conferantur in fine anni: excessus enim reddituum supra expensas ad parta erit referendus, quae tueri parsimoniae est. Quamobrem si initio anni novi in acceptis nondum sit, quod expensis sufficiat, ut defectus ex partis anno superiori sit suppleendus, pecunia inde sumta quasi mutuo accepta confide-

randa & quamprimum fieri potest restituenda. Ita enim demum patebit, quanam hoc anno fuerint parva, nec inutiliter accepta & expensa hujus anni cum acceptis atque expensis anni præcedentis conferre poteris, ut expensarum rationem anno sequente rectius inire possis, prouti vides conditionem tuam factam esse vel meliorem, vel deteriolem. Equidem non ignoro, non deesse plures, qui existimant, nostro seculo inanem operam in hujusmodi collatione reddituum & expensarum sumi, quo difficile sit parva tueri, nedum ut ea quotannis augere velis: attamen nec ignoro, qui ita sentiunt, eos pro certo habere, quod ad similitudinem aliorum sit vivendum, si vel maxime in res alienum incidamus, a quo tamen liberi esse poteramus, si ratione potius & consilio, quam moribus alienis vivere malleamus. Hi cum nondum habeant animum parsimoniam colendi, cum ipsis quoque in præsentī negotium nullum est, qui docemus, quid faciendum sit iis, qui amore hujus virtutis ducuntur, quæ nunquam satis commendari potest.

§ 435.

*Parsimonie
motivum.*

Parsimonia contra paupertatem & egestatem magnum præsidium est, & præcavet, ne nostra culpa in eandem incidamus. Parsimoniam enim cultor parva conservare studet (§. 432.), & expensas ita moderatur, ut minime necessarias non faciat, nec faciat ultra quam redditus permittunt, quin potius operam omnem navat, ut futuræ necessitati reservet, quod in res voluptuarias & minus necessarias impendi poterat (§. 431.), expensas cum redditibus diligenter conferens (§. 434.). Nihil igitur eorum prætermittit, quod facere potest, ne deficient, quæ ad vitæ necessitatem, utilitatem, jucunditatem atque decorem sibi necessaria sunt. Quamobrem cum pauper sit, qui nonnisi res necessarias habet, egenus vero, qui rerum quoque necessariorum inopia laborat (§. 238. part. 4.

Jur.

Jur. nat.); parsimonia contra paupertatem & egestatem magnum praesidium est. *Quod erat unum.*

Enimvero in nostra potestate non est acquirere, quantum volumus, consequenter tantum, ut vitam si non prorsus commode ac jucunde, attamen nec prorsus incommode ac minus decore agere valeamus, & parva quoque tueri non ita pender a potestate nostra, quin multi contingant casus funesti, quibus fortuna adversa nobis eripiuntur, in quibus tuendis omnem operam collocaveramus. Quamobrem in egestatem aut paupertatem incidere possumus fortuna adversa utentes. Quodsi tamen parsimoniam nulla ex parte in nobis desiderari passi fuerimus, ut nulla negligentia nobis imputari possit (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*); parsimonia, quamvis paupertatem vel egestatem avertere non potuerit, praecavit tamen, ne nostra culpa in eandem inciderimus. *Quod erat alterum.*

Divitiae si non semper in totum, ex parte tamen a fortuna dependent, & perpetuo potestati ejus subjectae sunt. Parsimonia ergo non est medium direscendi, quamvis fortuna favente ad divitias symbolum conferat; sed medium est paupertatem & egestatem vel avertendi, vel saltem praecavendi, ne in eam culpa nostra incidamus, prouti nimirum fortuna permiserit, a cujus potestate in hoc pendemus. Paupertas & egestas mala sunt, a quibus nobis cavere debemus, quantum in potestate est (§. 416. *part. 4. Jur. nat.*). Atque huc redit cura ejus, qui parsimoniam colit. Liberam esse a malis istis magnum utique bonum est, & in ea incidisse absque culpa sua magnum solatium, quod malum tolerabilius efficit. Fructus igitur hic, quam spondet parsimonia, ejus motivum est.

§. 436.

*Motivum
aliud.*

Quoniam parsimonia præcaveretur, ne quis sua culpa in paupertatem, aut egestatem, vel ipsam mendicitatem incidat (§. 435.); si contingat, ut casu quodam funesto, aut fortuna quomodocunque adversa ad paupertatem, aut egestatem, vel ipsam mendicitatem redigatur, qui parsimoniae fuit deditus, cum nullius facti sibi conscius sit, cujus ipsum poeniteat (§. 759. *Psych. empir.*), vel pudeat, nec poenitentia, nec pudor animum ejus molestat.

Nemo hominum fata sua prævidere potest, nec votis suis ea tollere. Quare nemo quoque certus esse potest, annon in paupertatem & egestatem, vel ipsam mendicitatem incidere possit. Quamobrem cum lex naturæ præcipiat, ut nobis caveamus, quantum in potestate nostra est, ne in paupertatem vel egestatem incidamus, aut ad mendicitatem redigamur (§. 416. *part. 4. Jur. nat.*), observantiam saltem parsimoniae & eam diligentiam in laborando & vigilantiam, quam continentia suadet (§. 383.), urget, ut si adversa nobis obtingant, habeamus animum a sensu culpæ vacuum, nec nos privemus felicitate, qua frui possumus, si vel maxime contingat nos sine culpa nostra fieri pauperes, vel prorsus ad mendicitatem redigi (§. 397.). Lex enim naturæ in omnibus consulit felicitati nostræ. Natura paucis contenta est. Quamobrem parsimonia in egestate & ipsa mendicitate locum habet, atque huic virtuti quoque studere debet, qui personam egeni, vel mendici impositam sibi recte gerere voluerit, quemadmodum debet (§. 426. *part. 3. Eth.*). Ex adverso si quis parsimoniam in se desiderari passus culpa sua ad paupertatem, egestatem vel ipsam mendicitatem redactus est; ejus animum poenitentia torquet, affectus sane molestissimus (§. 758. *Psych. empir.*), qui animum admodum inquietum reddit (§. 762. *Psych. empir.*), & tanto molestior efficitur, quod pudor eidem societur. Notandum quoque est,

est, quod in casu priori ad paupertatem, vel egestatem, immo mendicitatem redactum conscientia excuset (§. 463. *part. 1. Phil. pract. univ.*), in posteriori accuset (§. 472. *part. 1. Phil. pract. univ.*). In casu itaque priori fruitur ea voluptate, qua excusatio conscientiae animam perfundit (§. 468. *part. 1. Phil. pract. univ.*); in posteriori tædio afficitur, quo accusatio conscientiae eam exeruiat (§. 483. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Non est quod dubitemus, horum consideratione nos ad parsimoniam incitari posse, tanto quidem facilius, si non improbable videretur, conditionem præsentem in deteriorem mutatum iri, nisi tempestive parsimoniae studeamus. Carentia igitur pœnitentiæ ac pudoris in paupertate & egestate haud leve motivum parsimoniae est.

§. 437.

Parsimonia fiduciæ in Deo non repugnat, nec obstat, quo minus in providentiâ divinâ acquiescamus. Qui enim Deo confidit, quamvis se totum resque suas, providentiæ divinæ tur fiduciâ committat (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*), non tamen propterea Deo & ac-
usum facultatum suarum aliorumque mediorum in bonis quiescentiæ consequendis & malis evitandis negligere debet (§. 1194. *in provident. part. 1. Jur. nat.*). Qui parsimoniam colit, parva conservare tia ipsius studet (§. 432.), & expensas suas ita moderatur, ut, quantum in potestate sua est, quædam in usus futuros reservet, vel patrimonium suum amplificaturus, vel sibi saltem prospecturus, ne in paupertatem, aut egestatem ipsamque mendicitatem incidat, consequenter usum facultatum suarum aliaque remedia adhibet ad bona consequenda, mala vero vitanda, quæ ipsa lex naturæ præscribit. Patet itaque parsimoniam fiduciæ in Deo minime repugnare. Quod erat unum.

Parsi-

Parfimonia exigit, ut expensas cum redditibus conferamus (§. 431. §. 434.), & his proportionaliter res atque operas aliorum nobis comparemus, & si status rerum nostrarum ita ferat, futuræ necessitati reservemus, quæ in res voluptuarias & minus necessarias impendi poterant (§. 431.). Quamobrem qui eam colit, contentus est eo rerum suarum statu quem sortitus est, nec ultra quid appetit, quam quod in eodem habere potest. Enimvero qui in providentia divina acquiescit eventus omnes, qui a potestate sua minime dependent, approbat (§. 437. part. 3. Eth.) & statu suo contentus est, nec aliis invidet bona sua, suis vero lætatur, & si qua eveniant mala, ea tranquillo fert animo (§. 438. part. 3. Eth.). Quamobrem pater, quæ acquiescentia in providentia divina requirit, ea maxime consentire cum his, quæ parfimonia urget. Parfimonia itaque non obstat, quo minus in providentia divina acquiescamus *Quod erat alterum.*

Sunt admodum multi, qui sibi persuadent, hominem diffidere Deo, si ea observet, quæ ad parfimoniam culturam requisivimus, ut propterea codicem accepti & expensi damnent. Immo opinantur, curam istiusmodi circa expensas, qualem convenire parfimoniam ostendimus, arguere nimiam de se fiduciam & animum sibi ipsi providendi, quasi providentia divina non habeamus opus, vel ea contenti esse nolumus. Pervulgata hæc opinio multum nocet atque a parfimoniam tramite plurimos abducit. Quamobrem necesse erat, ut ostenderemus parfimoniam fiduciam in Deo minime repugnare, nec obstat, quo minus in providentia divina acquiescamus.

§. 438.

*Tenacitatis
causa.*

*Qui veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi desint
ad vitam necessitatem, vel decorem necessaria, aut summum bonum in
divitiis*

divitiis consistere putat: tenax fit. Qui enim veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi defunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria, is pecuniam, quam acquirit, omnem reservare mallet, ipsique molestum accidit eam erogare, consequenter pauciores & minores pro facultatibus suis expensas facit, quam officia erga se vel alios exigunt (§. 364. 365. part. 4. Jur. nat.). Quoniam itaque tenax est, qui pauciores & minores pro facultate patrimonii sui facit expensas, quam officia erga se ipsum & erga alios exigunt (§. 391. part. 4. Jur. nat.); qui veretur, ne emergant casus funesti, in quibus sibi defunt ad vitæ necessitatem, vel decorem necessaria, tenax fit. *Quod erat unum.*

Similiter qui summum bonum in divitiis consistere putat, cum divitiæ aestimentur ex quantitate pecuniæ superfluae (§. 353. part. 4. Jur. nat.), is multum pecuniæ habere cupit & quam acquirit reservare mallet. Patet igitur ut ante, quod tenax fiat. *Quod erat alterum.*

Sunt quidam homines natura meticulosi, atque his tenacitas quasi naturalis est. Nisi necessitas inevitabilis eos adigat ad pecuniam erogandam, eam sollicitè servant, nec in hoc casu absque animi molestia eandem erogant. Metus hic cum plures admittat gradus, non omnium animos eadem molestat ægritudo, consequenter nec ad eundem tenacitatis gradum omnes impellit. Et pro diversitate subiectorum aliarumque circumstantiarum variant quoque tenacitatis effectus, cum ut ubivis ita etiam hic attendendæ sint latebræ atque recessus in animis hominum (§. 72. part. 1. Eth.), quibus insuper habitis, quæ in Moralibus satis certa sunt in dubitationem adducuntur. Et ea de causa contingit, ut in dijudicandis vitiis earumque causis tantopere hallucinentur plerique. Qui summum bonum in divitiis consistere arbitrantur,

(Wolffii Ethica Pars IV.) Nn nn eos

eos pecunia per se delectat; ideoque eam amant (§. 634. *Pfych. empir.*). Amor vero hic tendit ad pecuniam conferendam & augmentandam (§. 294. *pars. 2. Eth.*), consequenter eidem repugnat, ut pecunia crogetur. Gaudet pecunia præsentē (§. 616, *Pfych. empir.*). Eam igitur si erogare debet, se gaudio, quo fruitur, privare sibi videtur. Nemo facile alteri dat, quod imponere amat, nisi urgentes valde adfint rationes, nec dat sine animi molestia, quod retinere mallet, & jacturam ejus, quam evitare non poterat, maxime dolere. Contingit ea de causa, ut aliis debitum non solvas, aut non solvas præfice, moras neffens, quamdiu potest, & debito detrahens, quantum potest.

§. 439.

Quando avaritia cum tenacitate conjungatur. Quoniam merus casuum funestorum & opinio de summo bono in divitiis consistente tenacitatem gignunt (§. 438.), eadem vero causæ etiam avaritiam pariunt (§. 403. 414.). Qui metu casuum futurorum, aut opinione de summo bono in divitiis consistente in avaritiam incidit, tenax quoque est.

Solent plerumque homines ex tenacitate colligere avaritiam, & hanc cum illa confundunt, ac ideo paradoxum ipsis videtur, voluptuosum & luxui deditum, immo prodigum esse quoque avarum. Enimvero ex tenacitate non infertur avaritia, nisi quando utrumque vitium eandem habet causam, nimirum vel metum inopiae futurae, vel falsam opinionem de summo bono in divitiis consistente.

§. 440.

De eo, qui
post mortem
multum pe-
cunie reli-
quere fin-
dit, quam
acquirat, *§. 440.*
qui hanc laudem affectat, ut defunctus multum pecunia reli-
quitur; tenax est. Etenim qui hanc laudem affectat, ut defunctus
multum pecunie reliquitur dicatur, is pecuniam, quam acquirit,
fervare nullo modo vult omnem, ideoque eam non

non erogat, nisi quando expensas evitare nequit. Quamobrem expensas diminueret studeat, quantum potest, non considerans, num officium aliquod erga seipsum, vel erga alios eas exigit. Quamobrem cum tenax sit, qui pauciores & minores pro modo facultatum suarum facit expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum vel alios exigit (§. 391. part. 4. Jur. nat.); qui hanc laudem affectat, ut defunctus multum pecuniæ reliquisse dicatur, tenax est.

Dari homines istiusmodi, qui nescio quantam laudem, aut quantam nominis famam sibi imaginantur, si magnas opes post mortem reliquerint hæredibus, experientia abunde docet. Quo major itaque fuerit laudis hujus cupido, eo magis fervet in pecunia corradenda studium. Laude ista cum delectentur, eam tanquam finem ultimum intendunt, consequenter omnem curam in eum consequendum convertunt. Delectantur pecunia, quam accipiunt; quatenus eam considerant tanquam medium finem sibi propositum consequendi. Quodli ergo eam erogare debent, cum omnes expensas tanquam fini suo adversas spectent, fieri haud quam aliter potest, quam ut ipsis accidant molestæ. Quod vero maxime averlantur; id evitare student, quantum in potestate est. Tenacitas igitur tanquam medium consequendi finem sese ipsis maxime commendat.

§. 441.

Quoniam pecuniarum concervatio laudem veram per *Casus adhuc* se non parit (§. 551. part. 1. Jur. nat.), consequenter affectatio *alius*, quo laudis, quod multum pecuniæ post mortem reliqueris, ad *avaritia* reinerariam ambitionem referenda (§. 570. part. 1. Jur. nat.), cum *tenaci-* ambitio autem hæc avaritiam gignit (§. 420.); si quis laudem *tate copula-* hanc affectat, ut post mortem multum pecuniarum reliquisse dicatur, *tur.* *avaritia cum tenacitate copulatur.*

Na nn 2

Mer-

Mercatores, quorum vita genus in eo consistit, ut negotium quaestuosum exerceant, facile sibi persuadent laudem mercatoris in eo consistere, quod pecunias cogant & coacervent. Quamobrem laudis huius cupido eos ad avaritiam atque tenacitatem trahit. Exempla quoque obvia sunt inter praediorum conductores & inter eruditos, quos vana ambitio vexat (not. §. 420.).

§. 442.

*De querelis
tenacium.*

Tenaces conqueruntur de expensarum multitudine & magnitudine, & de difficultate opes acquirendi, vel patrimonium augendi, & quod in eo votis non respondeat eventus anguntur. Etenim qui tenax est, pecunias, quas habet servare, aut cum expensas facere cogitur, saltem minores ac pauciores facere mallet (§. 391. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem cum eas invitus faciat (§. 581. part. 1. Phil. pract. univ.), nec contentus sit, quod vel nihil servare, vel non tantum possit, quantum velle; si de statu rerum suarum querelas movet, de expensarum multitudine & magnitudine & de difficultate opes acquirendi, vel patrimonium augendi conqueritur. *Quod erat unum.*

Quoniam tenax expensas, quas facere cogitur, non facere & pecunias potius servare mallet, nihil vero averfamur nisi quatenus molestiam nobis creat (§. 156. part. 2. Eth.), angimur vero, quando molestia efficitur animus pro gradu molestiae, qua afficitur; si votis non respondeat eventus, ut minores & pauciores facere possint expensas, quam facere coguntur tenaces, nec patrimonium magis augere, quam in potestate ipsorum est. *Quod erat alterum.*

Quamvis tenaces omnes non conquerantur de expensarum faciendarum multitudine & magnitudine ac de difficultate servan-

servandi pecuniam & augendi patrimonium; querelas tamen mente repositas tenent, quas, ne effundantur, causa quædam reprimat. Causa vero istiusmodi quando deficit, eas effundere solent, atque tenacitatem suam produnt. Anguntur vero nunc magis, nunc minus pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum, quæ curas ac ægritudinem vel augent, vel minuunt. Sicuti enim molestia suos habet gradus, ut subinde vix agnoscat; ita quoque idem evenit, quando animus angitur.

§. 443.

Si metus inopiæ futuræ aut opinio de summo bono in divitiis Remedium consistente tenacitatem gignit; in casu priori considerata absurditas adversus te vexandi animum inanibus curis ob casus incertos & frustra inquietandi, inprimis autem opera danda, ut providentia divina intimius metu inopiæ perspiciatur, in posteriori autem eradicanda est opinio, quod divitiarum futura aut sita hominem reddant felicem. Etenim si avaritiæ, quam metus opinione salutaris inopiæ futuræ gignit, medela afferenda, perpendendum si de summo bono est, quod ob casus incertos inanibus curis vexare & frustra inquietare animum absurdum sit, inprimis autem opera danda, ut providentia divina intimius perspiciatur (§. 419.). Si vero avarus pecuniam per se appetit, ideoque se felicem esse putat, si multum pecuniæ possideat, & summum hominis bonum in divitiis consistere arbitratur (§. 402.), eradicanda est perversa hæc opinio, ut ab avaritia liberetur (§. 406.). Quodsi ergo metus inopiæ futuræ, aut opinio de summo bono in divitiis consistente tenacitatem gignit, cum eandem cum avaritia habeat causam, sublata autem causa ubique medela afferatur adversus avaritiam: ideoque in casu priori considerata absurditas vexandi animum inanibus curis & frustra inquietandi, atque

N n n n 3

pro-

providentia divina intimius perspicienda, in posteriori vero eradicanda est opinio absurda, quod summum hominis bonum in divitiis consistat (§. 407.)

Quodsi ad animum nobis revocemus, quam difficile sit in hypothesis propositionis præsentis eradicare avaritiam (not. §. 405. 407. 419.), quam difficile quoque sit tollere tenacitatem constabit: utrobique enim eadem est difficultas, quia hæc dependet ab applicatione remedii, quod utrobique idem est. Una vero eademque opera tollitur & avaritia, & tenacitas, ideo indissolubili vinculo inter se coherentes, quia unam eandemque causam habent.

§. 444-

De affectatione laudis, quod dives mortuus fuerit.

Si quis tenax affectat laudem, ut post mortem multas pecunias relinquat; ostendendum est, in eo nullam laudem consistere & absurdum esse aucupando vanam laudem deesse officii erga se & alios, quorum observantia veram laudem parit. Etenim si quis agnoscit, in eo laudem nullam consistere, quod post mortem pecunias multas relinquat, cum facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta hominem laude dignum probent (§. 552. part. 1. Jur. nat.); nec fieri poterit ut eandem appetat. Quodsi ergo hujus consequendæ causa tenax sit; absurditatem agnoscens a tenacitate se liberabit. *Quod erat unum.*

Qui tenax est, quia laudem affectat; ut post mortem dives moriatur, laudem affectat vanam, cum ea statim oblivioni tradatur, immo ipsi hæredes ejusdem statim obliviscantur, sæpiusque nulla laude ornent defunctum, quin potius rideant avaritiam & tenacitatem, qua pecunias coacervavit. Haud raro quoque contingit, ut, si ex avaritia & tenacitate majorem de facultatibus defuncti spem conceperunt, quam eventus probat, ne quidem contenti sint hereditate

ditate, & abjecte de eadem sentiant. Cum vero tenax pauciores & minores faciat pro modo facultatum suarum expensas, quam quas officia erga seipsum, vel alios exigunt (§. 391. part. 4. Jur. nat.), veram laudem negligit, quam facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta, ideoque officiis conformia (§. 225. 321. part. 1. Phil. pract. univ.) pariunt (§. 551. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque absurdum est, aucupando laudem vanam eamque incertam negligere veram eamque non adeo incertam; si tenax hanc absurditatem agnoscit, ab ea abstinebit. Quod erat alterum.

Plura huc spectantia traduntur in capite sequente, ubi de tuenda fama & servanda ex instituto agitur. Ceterum absurditas tenacis in casu presenti etiam hinc patet, quod utatur mediis inutilibus spreis utilibus.

§. 445.

Qui sordes aversari debet, is famam curæ habeat necesse est. De sordibus. Enim fordidus est, qui in acquirenda & eroganda pecunia nullam habet rationem decori (§. 400. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem cum avaritia & tenacitas non magis in oculos hominum incurrat, quam si quis in acquirenda & eroganda pecunia nullam rationem decori habet, & omnium maxime neglectus decori reprehendi solear, fama autem consistat in communi aliorum hominum sermone de habitibus intellectualibus & moralibus alterius, consequenter etiam de vitiis, quibus is laborat (§. 553. part. 1. Jur. nat.); qui sordes aversari debet, is famam curæ habeat necesse est.

Sordidus avaritiæ atque tenacitati nullum statuit modum & dignitatis suæ, qua fulgere debebat, oblitus non considerat,

rat, quid se deceat. Quamobrem quodvis lucellum inhiat avidè & in minimis parciit sumtibus, quos pro modo facultatum suarum facere poterat & debebat, quasi ad similitudinem infimæ plebis inopia laborantis vivendum sibi esset. Quantum vero famæ suæ noceat hoc hominum genus, nemo est, qui nesciat, cum vulgi contentui pateat, communis omnium fabula. Quodsi ergo famam curæ haberent, animum quoque a sordibus alienum haberent, nec avaritiæ ac tenacitati fræna laxarent.

§. 446.

*Remedium
sordium.*

Quoniam famam curæ habere debet, qui sordes aver-
sari debet (§. 445.); si sordidum corrigere volueris, necesse est ut
ad famam sollicitè servandam eum adducas & quantum noceat fame
suæ eundem convincas.

De sollicitudine famam servandi agemus in capite sequen-
te, quantam vero sordidus labem famæ suæ adspersat, exem-
pla omnium optime docent, quæ plus valent quam demon-
strationes, ubi animus ab omni rationis usu procul remotus.
Quamvis vero sordes videantur supremus avaritiæ ac tenacita-
tis gradus; admittunt tamen etiam ipsi gradus. Neque enim
existimandum est, fieri posse, ut quis ad absolute summum virtu-
tis pariter ac vitii gradum perveniat, ne detur quidam superiôr,
quousque progressus fuerit. Non ignota mihi sunt sordidôrûm
exempla ad quæ provocare poteram: ast cum talia ubivis obvia
sint, propriis oculis videre consultius est, quam narrationi
alienæ fidem habere, præsertim cum non una ratio suadeat, ut
parcamus nominibus, quæ ad confirmandam facti veritatem
haud exiguum pondus afferrent. Neque est quod excipias,
dari eruditos ambitiosos, qui famam saram, immo etiam
magnam curæ quam maxime habent, parum tamen curant,
utrum sordidi habeantur, nec ne. Equis enim est qui ne-
sciat, eos famam, quam consecantur, ad certum ejudicio-
nis,

nis, vel scientiæ genus restringere certasque personas, an vero in virtutibus moralibus laudem habeant parum curare, nec sinistris aliorum de avaritia & tenacitate sibi lucrosa judiciis moveri?

§. 447.

In æstimanda avaritia & tenacitate, & per consequens in sor- Cautio adhi-
dibus quoque æstimandis, maxime habenda est ratio facultatum & benda in æsti-
status rerum ejus, de quo judicium ferre volueris. Ponamus enim manda avari-
te in æstimanda avaritia & tenacitate nullam rationem habere ritia & te-
re facultatum ejus, de quo judicium ferendum, nec consi- nacitate.
derare, quinam sit status rerum suarum. Fieri omnino po-
terit, ut, quem necessitas pro rerum suarum statu attentum
esse juber ad minima, quorum acquirendorum occasio sese
offert; aut quæ ipsi quomodocunque debentur, & expensis
etiam minimis parcere quovis possibili modo, cum avarum
atque ténacem, immo sordidum pronuncies, cum tamen
nihil committat, quod continentiae ac parsimoniae pro con-
ditione sua adverteretur (§. 391. 396. part. 4. Jur. nat.). Ne
igitur judicium deproperes & aliorum famæ detrahas (§.
870. part. 1. Jur. nat.); in æstimanda avaritia & tenacitate, & per
consequens cum avaritia & tenacitas nimia in sordes abeat
(§. 400. part. 4. Jur. nat.), in æstimandis sordibus maxime
habenda est ratio facultatum & status rerum ejus, de quo
judicium ferre volueris.

Admodum circumspici esse debemus, ne avaritiæ ac te-
nacitati imputemus, quod necessitati tribuendum, quam for-
tuna adversa imponit. Quod in divite sordidum animum ar-
guit, id in egeno prudentiæ tribuendum, quam continentia
& parsimonia imperat. Et quoniam sordes potissimum spe-
dantur in neglectu decori, si veritate standum, decorum ma-
gis

gis naturale, quam consuetudinarium observandum: cum enim hoc moribus introductum sit, ideoque rationem sufficientem in statu hominis non semper habeat, quando cum naturali pugnat, huic postponendum. Homo unus idemque multiplicem repræsentat personam, & propterea diversos sortitur status, veluti ut sit eruditus, magistratus, pauper, vel dives: qui status omnes simul considerandi, si quid sit decore vivere, seu quemadmodum decet hos status habentem, judicare volueris. Sordes autem maxime infamant hominem quemcunque, si injustitia accedat, & omnium maxime conspicuæ sunt in divite ac opulento.

§. 448.

*Quomodo
vivat incurius.*

Incurius in diem vivit. Incurius enim nunquam deliberat, quantum acquirere in potestate sua sit, & quomodo parta conservanda, sed tam in acquirendo & partis conservandis omnem curam abjicit (§. 403. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem accepti & expensi nullam rationem init, sed pecuniam prompte erogat, prout fert occasio & ipsum trahit voluptas sua, & si accepta non sufficiunt expendendis res alienum contrahit, parum sollicitus, num id fiat cum, an sine patrimonii sui decremento, & quorsum tandem evasuræ sint res suæ. Quoniam itaque *in diem vivere* dicitur, qui nullam prorsus accepti & expensi rationem init; incurius in diem vivit.

Qui in diem vivunt, tacite supponunt, se semper ita vivere posse, quamdiu vixerint. Non igitur perpendunt, utrum semper tantum accepturi sint, quantum nunc accipiunt, nec ne, ut expensis, quas nunc faciunt, perpetuo facere queant, & quando res alienum coacervant, quamdiu ipsis de eo restituendo fides habetur, num ab eodem salvo patrimonio suo se liberare possint, aut annon eo dilapidato creditores tandem

tandem sint defraudandi. Si æs alienum negotii quæstuosi causa contraxerunt; minime considerant, utrum quod in lucro est, an æs alienum consumant, cum enim accepti & expensi rationem non habeant, lucrum ab ære alieno in negotium impenso non separant, quasi accepta sint acquisita & in lucro computanda, ut de iis disponere liceat, quemadmodum suadet voluptas, qua trahuntur. Satis itaque manifestum est incuriorum esse, ut in diem vivant.

§. 449.

Incurii aut Deo, aut rebus secundis, aut sibi nimium confidunt. Incurii in diem vivunt (§. 448.), ideoque sibi *imagi-confidentia* nantur, se semper ita vivere posse. Quodsi agnoscant dari *incuriorum*. Deum hominibus providentem, eum sibi sicuti nunc, ita etiam in posterum provisurum putant, etiamsi ipsi in pecunia acquirenda & eroganda partisque conservandis nullam curam collocent, sicque a fiducia in Deo omnem facultatum suarum aliorumque mediorum usum separant. Quoniam itaque de Deo nimium confidit, qui usum facultatum suarum aliorumque mediorum a fiducia in Deo separat (§. 1193. *part. 1. Jur. nat.*); si incurius cognoscit dari Deum hominibus providentem, de Deo nimium confidit. *Quod erat primum.*

Si quis providentiam divinam non agnoscit, sed quod eidem debebat acceptum referre, fortunæ tribuit; in diem vivens sibi persuadet, semper fore tam fortunatum rerum suarum statum, quam nunc est, ut semper vivere possit, quemadmodum nunc vivere suevit. Quoniam vero constar, fortunam esse admodum variabilem, ut tuto eidem confidere nequeamus; incurius de conservando statu fortunato, quo gaudet, minime sollicitus rebus secundis nimium confidit. *Quod erat secundum.*

Denique si in diem vivens sibi persuadet, se esse autorem status fortunati, quo in praesenti gaudet, nec ullas in eo agnoscit fortunæ, seu providentiæ divinæ partes; se solo facultatum viriumque suarum usu consequi posse putat, ut, quemadmodum nunc vivit, perpetuo vivere queat. Quamobrem cum sibi nimium confidat, qui hac opinione imbutus est (§. 1195. part. 1. Jur. nat.); si incurius se status fortunati, quo gaudet, autorem esse sibi persuadet, sibi nimium confidit. *Quod erat tertium.*

Qui in diem vivunt, totos se permittunt voluptati suæ, qua trahuntur. Hæc consiliatrix & directrix est vitæ ipsorum, utut pro diversitate subjectorum diversa vitia influant in determinationem voluptatis, ideoque non omnes, qui in diem vivunt, eodem modo vivant. Voluptas igitur cupiditatum, quas explorare conantur, creatrix ipsis loco rationis est, sensu magis absurdo se in machinam vertentibus, quam quo materialistæ hominem pro machina venditant. Solo enim impulsu rerum externarum aguntur, quæ voluptatem concitant cupiditatum genetricem, & cupiditatibus hisce omnes facultates superiores subjiiciunt, dum eas explorare student. Abutuntur itaque ratione, qua ab animantibus brütis secernuntur, ideoque dum sibi videntur quinon sunt, ad nimiam de se confidentiam abripiuntur. Qui vero omnia fortunæ accepta referre tenentur, sibi probe consciï se non opera sua acquisivisse bona, quibus fruuntur, aut potius abutuntur, aut rebus secundis præsentibus, aut, si de providentia divina incidit cogitatio, seposito omnis rationis usu, de Deo nimium confidunt. Neque nimia hæc confidentia, si ejus genesin intimius perspicias, ab effectu machinæ abhorret, cum utique tandem redeat ad rerum externarum impulsus, quo concitatur voluptas ista, quæ cupiditatem in diem vivendo explendam gignit.

§. 450.

Ex voluptate nascitur incuria. Voluptuosus enim ea appetit, quæ sensus hilarant, averfatur autem, quæ sensui ingratæ sunt (§. 166. part. 2. Eth.). Quamobrem cum ipsi molestum accidar, accepta & expensa in codicem referre, illa cum his conferre, atque expensas necessarias, voluptuarias, minus necessarias, inutiles, utiles & non utiles a se invicem discernere (§. 365. part. 4. Jur. nat.), ut eas legi naturæ convenienter moderari possit (§. 372. & seqq. part. 4. Jur. nat.); quantum acquirere in potestate sua sit, & quomodo parva conservanda, nunquam deliberat, sed omnem in acquirendo & partis conservandis curam abjicit. Quoniam itaque qui hoc facit incurius est (§. 403. part. 4. Jur. nat.); incuria ex voluptate nascitur.

Opponitur incuria tam continentiae, quam parsimoniae in defectu. Quamobrem incurius ea averfatur, quæ continentia & parsimonia exigit. Non sunt ea in illorum numero, quæ sensus hilarant, ideoque minime ad palatum voluptuosorum (§. 166. part. 2. Eth.). Quare voluptas eos facile a continentia & parsimonia retrahit ad incuriam, quæ in neglectu eorum consistit, quæ continentia & parsimonia urget.

§. 451.

Incurius in paupertatem vel egestatem incidit, aut saltem periculo in eam incidendi se exponit. Cum enim incurius nunquam deliberet, quantum acquirere in potestate sua sit, & quomodo parva conservare queat (§. 403. part. 4. Jur. nat.), ideoque nec expensas ex acceptis metiatur, nec occasionem acquirendi teneat; facile contingit, ut occasionem acquirendi omittat & pro modo facultatum suarum plures ac majores faciat expensas, quam debebat. Quamobrem si occasio

Oo oo 3

casio

casio acquirendi deficiat, & patrimonium fuerit dilapidatum, aut æri suo alieno parum aut nihil superet, cum jam vix suppetant, immo ne suppetant quidem, quæ ad vitæ necessitatem sufficiunt, carendum vero sit iis, quæ ad ejus commoditatem, jucunditatem & decorem requiruntur, pauper vero sit, cui non competunt nisi quæ ad necessitatem vitæ sufficiunt, & egenus, qui etiam eorum inopiâ laborat, quæ vitæ necessitas exigit (§. 238. part. 4. Jur. nat.); incurius in paupertatem, vel egestatem actu incidit, aut saltem periculo in eam incidendi se exponit.

Experientia abunde confirmat, incurios in paupertatem vel egestatem incidere, quamvis fortunæ beneficio amplissimas opes possideant. Multa quoque exempla occurrunt inter opifices, qui sine impensis artem suam exercere nequeunt: etenim incurii pecuniam, quam accipiunt, consumunt, quasi omnis in lucro sit. Assimilantur his alii, qui lucrificandi causa sumtus insumere tenentur. Quamvis vero incuria paupertatem vel egestatem non semper post se trahat; detrimentum tamen affert patrimonio, quod, si vel maxime ob amplitudinem suam non minuat, augeri tamen poterat. Et quatenus casus funesti contingere possunt, quibus damnum infertur rebus nostris; minimum periculo contrahendi æ alienum sese exponit incurius, quod non uno modo grave accidit pro diversitate circumstantiarum.

§. 452.

*Remedium
incuria vo-
luptuosi.*

Quoniam incurius in paupertatem & egestatem incidit, aut saltem periculo in eam incidendi sese exponit (§. 451.), paupertas vero & egestas haud parvum malum est, tanto quidem intolerabilius, si eam evitare potuissemus, modo incurii non fuisset (not. §. 436.); ne voluptas ad incuriam nos trahat, probe perpendendum est, quantum malum sit paupertas & egestas

egestas, praesertim si nostra culpa in eam incidimus, & quod tantocius ad eam contendamus, quanto major fuerit incuria. Inprimis quoque considerandum, quod paupertas & egestas magis vexet eum, qui se felicem esse putabat, quod pro lubitu voluptati indulgeret.

Quantum voluptuoso malum sit paupertas & egestas, inde discitur quod carere debeat omnibus iis, quibus se felicem putat, & quod eorum nonnisi tristes memoria ipsi relinquantur, quando in paupertatem, vel egestatem incidit. Quam intolerabile vero efficiatur malum, si sibi conscius est, se id evitare potuisse, nisi incurius fuisset, agnoscitur ex iis, quae de affectibus molestis, paenitentia & pudore, quibus torquetur animus, & de accusatione conscientiae supra annotavimus (not. §. 436.). Urgetur vero etiam non inutiliter, quam absurdum sit fugere molestiam, quam continentia & inprimis parsimonia creare videtur, & se periculo tantarum molestiarum exponere, quibus paupertas & egestas culpa sua contracta animum obruit. Ne vero quis putet, sibi tantum malum ab incuria non esse metuendum; exemplis optime docetur. Complura mihi nota sunt. Quo hominum opulentissimorum, qui quod incurii in diem viverent, in paupertatem, vel egestatem redacti sunt &, si qui tam fortunati fuerint, ut hoc malum ipsi vitarent, conjuges tamen atque liberos post mortem suam in id praecipites dederunt. Facile autem patet, in casibus particularibus ad malum sufficienter agnoscendum rationes desumendas esse a circumstantiis particularibus, pro quarum varietate venit non modo magnitudo, sed imprimis etiam sensus huius mali, cuius maxime habenda est ratio, ubi vicem motivi subire debet, ideoque hoc observandum in omni motivorum casu. Quod vero paupertas & egestas magis vexet voluptuosum, qui in voluptatibus summum hominis bonum consistere arbitratur; haud difficulter intelligitur, modo cogitemus, quod ad paupertatem & egestatem redactus omni felicitate se privatum existimet, ad quam cum tendat appetitus per naturam homi-

hominis qui ex adverso infelicitatem averfatur (§. 324. 325. *part. 2. Phil. Pract. univ.*), jactura felicitatis, præfertim cum irreparabilis videatur, non poteft non animum valde affligere concitatis pluribus affectibus moleftis, vi eorum, quæ de generis affectuum in Psychologia empirica & de modo eos concitantium eorumque tendentia in parte fecunda Ethicæ demonftrata fuerunt.

§. 453.

Remedium, si nimia de Deo confidentia in incuriam incidit, veriora nimia de Deo de fiducia in Deo & de providentia ipsius docendus est. Quodsi enim confidentia veriora de fiducia in Deo & providentia ipsius doceatur, nimium Deo confidentem agere debere quod suum est, curam vero eventus Deo relinquere, & operam dare, ut personam a Deo sibi impositam recte gerat, Deum mundo providere per nexum rerum, in quarum numero sunt hominum quoque voluntates, a quibus pendent facultatum ipsis concessarum usus, non vero per miracula continua, cum per miraculum non faciat, quod naturaliter fieri potest, nimia de Deo confidentia tollitur (§. 451. part. 3. Eth.). Quoniam igitur ab ea dependet incuria per hypoth. illa sublata nec hæc subsistere potest. Quodsi ergo quis nimia de Deo confidentia in incuriam incidit, veriora de fiducia in Deo & de providentia ipsius docendus est.

Nimia de Deo confidentia a fiducia in Deo separat facultatum atque mediiorum usum (§. 1193. *part. i. Jur. nat.*), falsa opinione de providentia divina. Facultates homini non frustra datae sunt, sed propter usum, quem habere possunt in determinandis actionibus nostris. Et ideo lex naturae nos obligat ad vitandum earum non usum (§. 206. *part. i. Jur. nat.*), &

ut iis uti possimus, animam perficere debemus (§. 167. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ejus perfectio in consensu omnium usuum facultatum consistit (§. 201. *part. 1. Jur. nat.*), & in universa Ethica non aliud agitur, quam ut doceamus, quomodo eandem consequi possimus, ut recte agamus. Deus vero mundo providet per nexum (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut naturaliter non existat effectus, nisi posita causa efficiente sufficiente (§. 898. *Ontol.*), cumque medium se habeat ad finem quemadmodum causa ad effectum (§. 934. 937. *Ontol.*), qui finem vult, media etiam velit necesse sit (§. 941. *Ontol.*). Providentia igitur divina non excludit usum mediorum. Quod vero hæc non raro in cassum cadant, a concursu causarum, quæ potestati nostræ subjæctæ non sunt, nec a nobis prævideri possunt, venit. Et propterea eventus providentiæ divinæ committendus, nobis vero incumbit, ut agamus, quod nostrum est, ne, si præter spem & expectationem mali quid nobis accadat, culpa in nobis hæreat, sed ut agnoscamus id evenire Deo volente & hoc quoque modo salutis nostræ consulente (§. 902. 903. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 454

Si quis incurius fuerit, quia nimium confidit rebus secundis; Remedium is per exempla docendus est, quam mutabilis sit fortuna & quam incuria, si tum sibi nocuerint eidem nimis confisi. Quod si enim quis incurius nimium fuerit, quia nimium confidit rebus secundis, is sibi confidit rebus persuadet, eum esse rerum suarum statum, qui nullam in his secundis acquirendo & in partis conservandis curam exigit (§. 403. *dis. part. 4. Jur. nat.*), & eum semper fore eundem, nec unquam immutatum iri, quamdiu vixerit. Quamvis itaque concedamus, quod tamen non semper concedendum, eum esse præsentem rerum statum, in quo omnem in acquirendo & in partis conservandis curam abjicere liceat & in diem vivere; non tamen quisquam certus esse potest, semper futurum

(*Wolffii Ethica Pars IV.*) Pp pp rum

rum eundem, ut in presenti opus non sit prospicere futuris. Quodsi ergo incurius per exempla doceatur, quam mutabilis sit fortuna & quantum sibi nocuerint eidem nimis confisi; eversa falsa opinione de immutabilitate status presentis, qua incuria fovetur, hanc ipsam quoque averfabitur incurius.

Ne exceptionibus locus detur, ad quas comminiscendas amor vitii homines acutos reddit, quando id oppugnatur, talia inprimis seligenda sunt exempla, quæ cum statu incurii quoad circumstantias particulares maxime conveniunt, & in quibus is deprehenditur rerum status, in quo multo minus verendum erat ab incuria periculum, quam in statu incurii, cum quo nobis negotium est. Circumstantiæ quoque præsentis si rite ac sufficienter expendantur, rationes probabiles mutabilitatis status presentis insinuant, quibus exempla majorem ad persuadendum vim addant. In Ethica res saltem in genere considerantur, ut per generalia, quæ traduntur, excitetur attentio ad specialia in casibus datis obvia. Hæc vero in praxi potissimum attendenda veniant, ne in emendandis & præcavendis vitiis, & in conciliandis ac promovendis virtutibus inanem operam sumas, non observans impedimenta, quorum quamvis tæta, maxima tamen vis esse solet. Oppido falluntur, qui sibi persuadent, statum suum præsentem, quantumcunque fortunatus fuerit, sibi orium facere seque ab omni cura in acquirendo & partis conservandis liberare. Et quamvis in presenti culpam non agnoscat incurius, quæ in se hæret, sero tamen eandem agnoscit, quando in malum ineidit, quod præcavere poterat.

§. 455.

Remedium Si quis nimia de se fiducia in incuriam incidit, perpendere debet, statum rerum suarum non pendere a potestate sua in totum, nec ob negatam homini prævisionem futurorum quonquam certum esse posse, in quantum status futurus ab eadem dependeat. Quales in eo futuræ sint fortu-

fortunæ partes. Qui enim sibi nimium confidit, is putat se solo usu facultatum suarum rerumque ac hominum aliorum auxilio consequi posse & vitare, quod vult, (§. 1195. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter fortunæ suæ faber sibi visus sibi persuadet, se semper reperturum media tantum acquirendi, quantum in præsentī rerum statu acquirir, ut sibi verendum non sit, ne inopia laboret. Quodsi ergo præconceptam de se opinionem mutare debeat, necesse est ut errorem suum agnoscat, consequenter ut accurate discernat, expensis omnibus circumstantiis, quamam in statu rerum suarum præsentī a potestate sua dependeat, quamam verò fortunæ accepta ferenda, ut agnoscat nonnisi fortuna obstetricante in sua potestate nunc fuisse, quæ sibi soli tribuit. Jam si ulterius perpendat, se futura prævidere non posse, ideoque non modo ignorare, num idem sibi concessus fuerit facultatum & virium usus, cui unice confidit, verum etiam nescire, num fortunam sibi faventem, vel adversam sit experturus; haud obscure intelliget, sibi ignotum esse, in quantum status rerum suarum futurus a potestate sua dependeat & quales in eo futuræ sint fortunæ partes. Agnoscet igitur hoc modo, vanam esse de se confidentiam, consequenter si a nimia hac de se confidentia incuria originem suam deducit, eidem hoc modo medela afferetur.

Manifesto absurdum est, se solum agnoscere fatorem suorum fabrum & viribus suis nimium confidere. Contrarium enim experientia indes loquitur, modo attentione & acumine ad discernendum ea, quæ nobis debentur, ab iis, quæ fortunæ accepta ferenda, sufficiente utamur. Recolenda igitur memoria sunt, quæ supra de agnoscendis iis, quæ fortuna nobis dat (§. 10), & his, quæ nobis tribuenda, agnoscendis demonstravimus & inculcavimus (§. 11). Perpendi quoque merentur, quæ de fortuna eum studio, labore ac industria homi-

num in acquirendo concurrente ostendimus (§. 8). Maxime autem conducit, ut singula satis expendantur, quæ ad animum revocanda esse demonstravimus, ut Deus tanquam dator omnis boni agnoscat (§. 473. part. 3. Eth.): horum enim consideratio plurimum huc facit, ne plus credamus in potestate nostra esse, quam in ea est, & ut convincamur, nos a fortuna, ideoque providentia divina, cui ea subjecta est (§. 932. part. Theol. nat.), plus dependere, quam putabamus. Nulla igitur ratio est, ut nobis unice confisi omnem curam in acquirendo & partis conservandis abiciamus, ideoque incurri simus.

§. 456.

*De incuriis,
quibus for-
tuna favet.*

Incurii quoque fieri solent, qui a prima ætate abunde habent, ut vitam commode, decore atque jucunde degant, præsertim ubi adultis adeo favet fortuna, ut non desint, quæ ad vitam sic continuandam necessaria sunt. Qui enim a prima ætate habent, ut vitam commode, decore atque jucunde degant, & quibus adultis fortuna adeo favet, ut non desint, quæ ad vitam sic continuandam necessaria sunt; hi nullum indigentia ac inopiæ, quam experti non sunt, sensum habent, & statum eam, quem semper experti sunt, perennaturum saltem tacite opinantur, nec de mutabilitate ejus in pejorem cogitant. Quamvis itaque videant dari pauperes, egenos atque mendicos & qui fuerant divites, in eandem miseriam incidere; ea tanquam ad se non pertinentis nulla attentione dignantur; multo minus mentem subit cogitatio de miseria ista ad se relata, ut ejus metu ad eam avertendam adducerentur. Omnem igitur curam in acquirendo & partis conservandis abiciunt, deficiente nimirum ratione, quæ eam suscitare posset. Quoniam itaque incurii sunt, qui omnem curam in acquirendo & partis conservandis abiciunt (§. 403. part. 4. Jur. nat.); incurii quoque fieri solent, qui a prima ætate abunde habent,

bent, quæ ad vitam commode, decore atque jucunde transigendam necessaria, & fortunam sibi adeo faventem in ætate adulta experiuntur, ut non desint, quæ ad vitam sic continuandam requiruntur.

In hypothefi propositionis præsentis vivendi confuetudo contracta est a prima pueritia, immo infantia: quæ cum in alteram naturam degeneraverit, ab ea non receditur, quamdiu necessitas non urget. Ideo quoque contingit, ut, quamdiu ære alieno vivendi morem continuare possunt, æs alienum coacervare non vereantur de restitutione parum solliciti, ut ab eo rursus liberentur. Quamdiu itaque fortuna ipsis faveret, ut in diem vivere possint; accepti & expensi nullam curam habent, quæ ipsa iis ignota res est, cujus nulla cupiditas animum invadere potest (§. 148. part. 2. Eth.). Experientia hæc satis confirmat: ubi enim prostant exempla filiorum, qui liberaliter educati a parentibus parta consumunt & incurii culpa sua ad paupertatem, vel egestatem rediguntur, nec ad similitudinem parentum, sed aliorum, quorum vivendi ratio placet, vivunt. In morem vivendi influere solent vitia pro diversitate subiectorum diversa, de quibus in præfati non dicendum.

§. 457.

Quoniam liberaliter educati incurii fiunt, præsertim cum *Remedium* in ætate adulta fortunam adeo faventem sibi experiuntur, ut *incuriæ ex* suppetant, quæ ad vitam commode, jucunde ac decore *transigendam* requiruntur (§. 456.); *parentum est, ut in iis præ-* *liberali edu-* *catione or-* *ta.* *tim, quæ ad jucunditatem atque decorem faciunt, se præbeant quodam-* *modo difficiles, & tempestive doceant liberos, quam difficulter opes* *acquirantur, quam facile ex adverso delabantur, & quatum malum* *sit paupertas, in quam facile incidit, qui de acquirendo & de partis* *conservandis minime sollicitus in diem vivit: quantopere nobis ca-* *vendum sit, ne simus in ære alieno.* Quodsi in educatione hæc

inculcare neglexerunt parentes, vel educatores, cum incuria nitatur tacita persuasione, quasi præsens rerum status ad finem usque vitæ perpetuandus sit, ideoque conveniat cum incuria, quæ inde oritur, ut quis nimium confidat rebus secundis, vi demonstrationis partis secundæ propositionis de incuria ex nimia de Deo, de rebus secundis atque de nobis confidentia orta (§. 449.); *remedium contra incuriam ex nimia confidentia de rebus secundis ortam valet etiam de incuria ex liberali educatione originem suam ducente.*

Quemadmodum liberis educandis virtutum omnium amor, vitiorum vero omnium odium instillandum; ita inprimis necesse est, ut tempestive parsimonix adfuescant & ab incuria avocentur. Fortunæ liberorum non consultitur, si magnæ opes ipsis relinquuntur, nisi etiam eas bene ac recte administrare didicerint. Neglectus educationis cum in se irreparabilis sit; nil restat, quam ut utamur iis remediis, quæ in aliis casibus præscripsimus, quantum patitur conditio incuriorum.

§. 458.

De incuria *Incurius facile fit prodigus & in luxum effunditur.* Quoprodigalita- niam incurius nunquam deliberat, quantum acquirere in potis & luxur testate sua sit & quomodo parva sint conservanda (§. 403. causa. part. 4. Jur. nat.), sed abjecta omni cura (§. cit.) in diem vivit (§. 448.); nonnisi præsentis rerum statui attentus, de futuro autem parum sollicitus, oblata occasione pecuniam erogat, prouti hujus, vel illius cupido cum incescit, tantum abest ut inquirat, num expensas officium aliquod erga se, vel alios exigat, & eas ex facultatibus suis æstimeret. Quoniam itaque prodigus est, qui plures & majores pro facultate patrimonii sui expensas facit, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel alios exigit (§. 385, part. 4. Jur. nat.), incurius facile fit prodigus. *Quod erat unum.*

Cum

Cum incurius non ratione & consilio *regat* expensas sed cupidine, quæ animum incessit, *per demonstrata*, & communis hominum mos sit vivere ad similitudinem aliorum; si is videat aliorum luxum, in eundem effunditur, quantum in potestate sua est. *Quod erat alterum.*

Latius patet prodigalitas, quam vulgo putatur, si vitium æstimetur, ex actionibus virtuti oppositis, quemadmodum fert definitio (§. 385. *part. 4. Jur. nat.*), & in Morabilius fieri par est, ut virtus ab omni labe purgetur. Turba vero a virtutibus vitia non adeo arctis limitibus separat, ut inter virtutem & vitium non admittatur aliquod medium, nec omnem a virtute aberrationem in vitio habet, quasi minima non sint euranda. Sibimet ipsi tamen contrariatur, dum reprehendit, saltem laudari posse negat, quod virtutis non esse videt, vitio tamen accensere non vult. Ita omnino prodigus est, qui, eum ex redditibus quædam reservare posset in casum mortis, ut conjugi & liberis confuleret, quantum in potestate est, expensis inutilibus & minus necessariis redditus omnes consumit: turba tamen prodigum non dicit. Si tamen animum spectes, ex quo dijudicanda sunt vitia, idem est tam ejus, qui redditus mediocres, quam qui uberiores, vel parta inutiliter consumit. Quod si ergo prodigalitatem æstimes, quemadmodum lex naturæ urget, erit ea perpetua incuriæ comes. Quod vero incurius omnis non semper in luxum effundatur, inde est, quod non omnes expensas minus necessarias & inutiles ostentationis causa faciant, qua luxus ab alia pecuniæ profusione distinguitur (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*). Ita qui voluptatum corporis causa opes prodigit, non ostentationis causa hoc facit, consequenter quamvis maxime prodigus fuerit, in luxum tamen non effunditur, censuram adeo incurrens in luxum effusorum, quod sine omni splendore pecunias consumat ipsorum judicio rectius in luxum infundendas. Ne igitur in hisce cespites, ex lege naturali dijudicandæ sunt actiones humanæ, nec attendendæ turbæ opiniones, quibus con-

veni-

venienter vagus vocabulis significatus imponitur, quem juxta legem naturæ tanquam normam actionum humanarum ad finem atque determinatum reducit philosophus.

§. 459.

Remedium

prodigalitate funditur (§. 458.); si incuria fuerit prodigalitatis & luxuriosæ causa, cuius incuria causa est.

Quoniam incuriosus facile fit prodigus & in luxum effunditur (§. 458.); si incuria fuerit prodigalitatis & luxuriosæ causa, cuius incuria causa est.

Remedia contra incuriam talia sunt, quæ contra prodigalitatem & luxum adhiberi possunt, etiam si animum non attendas ad incuriam, quamvis subinde cautione quadam opus sit, si luxus non excedere videtur modum facultatum, & si alia vitia prodigalitatis & luxuriosæ causa sint, aliis remediis rectius utaris: neque enim omnia remedia promiscue æque efficacia deprehenduntur in omni casu, qui variat, pro diversitate vitiorum, quorum unum alterum gignit, aliarumque circumstantiarum in idem vitium diversimode influentium. Non minus acumen, ne dicam majus, requiritur ad veritates morales intime perspicendas, quam ad subtilitates geometricas rimandas: id quod dudum pro comperto haberetur, modo non deessent, qui simile acumen ad philosophiam moralem excolendam afferrent, quale Geometræ ad Geometriam promovendam afferunt.

§. 460.

De voluptate prodigalitatis & luxuriosæ causa.

Voluptas gignit prodigalitatem & luxum. Qui enim voluptatibus corporis indulgent, se felices esse putant, si iisdem sese ingurgitare possunt (§. 637. *Psych. empir.*). Quamobrem cum homo per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); cupido voluptatibus corporis fruendi insatiabilis tandem incessit animum (§. 810. *Psych. empir.*). Cum igitur trahantur ad appetitum voluptatibus sariandum (§. 388.

(§. 388. *part. 2. Eth.*), hoc autem fieri absque expensis nequeat; expensas quoque plures & majores pro modo facultatum suarum facere non verentur, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit. Enimvero prodigus est, qui plures & majores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 385. *part. 4. Jur. nat.*). Voluptas itaque prodigalitatem gignit. *Quod erat unum.*

Quodsi quem cibi, vestitus aliæque res sumtuosiores delectant, is tanto melior sibi videtur aliis, qui talia sibi comparare non possunt, ideoque contingit, ut ea ostentationis causa inhiat, consequenter ostentationis causa profundat pecunias, quas voluptatis solius gratia non profunderet. Quoniam itaque profusio pecuniæ, quæ solius ostentationis causa fit, luxus est (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); voluptas quoque luxum gignit. *Quod erat alterum.*

Voluptuosus ea appetit, quæ sensus hilarant (§. 166. *part. 2. Eth.*). Quamvis vero determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales in se mala non sit (§. 167. *part. 2. Eth.*); cupido tamen delectationum sensualium voluntatem corrumpit, quia intellectus eam non regit (§. 183. 184. *part. 2. Eth.*). Ideo nimirum contingit, ut ea, quæ sensum hilarant, propter se appetantur, quia nimirum sensus delectant, ideoque voluptas nocua ab innocua minime distingvatur: id quod fieri debet, si licita esse debet (§. 287. *part. 1. Jur. nat.*). Qui vero seposito recto intellectus usu sensum hilarantia per se appetunt; felicitatem quoque hominis ex delectationibus sensualibus æstimant, eorumque cupido tendit ad ea consequenda, quæ sensuum oblectamento sunt. Enimvero cum multiplex sit hæc voluptas, nec omnes trahantur eadem, quemadmodum indies experimur, non omnes pecuniam, quam habent, eodem modo prodigunt, neque omnes prodigi in
(*Wolffii Ethica Pars II.*) Qq qq luxum

luxum effunduntur, quemadmodum jam annotavimus (*not.* §. 458.). Habenda est ratio circumstantiarum in casibus particularibus, ut appareat, cur ad prodigientiam accedat ostentatio, sicque in luxum vertatur. Quia vero adeo *comper-* tum & exploratum est, voluptatem esse matrem prodigalitat-
is, sive cum luxu fuerit copulata, sive minus; ideo quoque ab antiquissimis temporibus voluptas opum populatrix audit.

§. 461.

Remedium

prodigalita-
tis & luxu
a voluptate
ortum tra-
bentis.

Quoniam voluptas prodigalitem & luxum gignit (§. 460.), consequenter si volupruosus a prodigalitate, vel luxu abducendus, voluptas extirpanda, vel minimum com-
pendenda sunt, quæ perpendenda esse inculcavimus, si incuria ex volu-
ptate nascitur (§. 452.). Inprimis autem considerandum est, quam
durum sit homini in voluptatem propenso, si recordetur, se olim pro-
fusuisse, quæ nunc necessitati sublevande defunt, & videre alios si
non opipare, saltem commode, jucunde atque decore viventes, quos,
cum opulens abundaret, parce viventes contemnebat. Nec hoc negli-
gendum, quam jucundum sit in senectute liberalius vivere, cum in
juventute aut etate minus provecta parcius viveretur, ex adverso
autem quam molestum in senectute inopia laborare, cum in etate minus
provecta voluptatibus ingurgitaremur.

Multa sunt particularia, quæ remediorum horum effica-
ciam augent, & ad quæ in casu dato animus maxime atten-
dendus. Cum enim cupido voluptatis præsertim inveterata
non adeo facile restringatur; nihil eorum omittendum est,
quod ad malum, in quod incurrit voluptatis causa pecunias
prodigens, graphice delineandum facit. Est vero etiam hic
exemplorum maxima vis. Sunt equidem nonnulli, qui opi-
bus suis confisi existimant, eas suffecturas, quamdiu vixerint,
& parum curant, utrum defuncti parum, an nihil relinquant,
neque

neque fortunæ liberorum prospectum esse volunt cum detrimento voluptatis suæ: veruntamen perpendant velim, incertum non modo esse vitæ terminum, verum etiam varios contingere posse casus in opibus, quæ possidentur, quos prævidere nemo potest. Accedit, quod homines voluptuosi non accurato computo definiant expensas per certum tempus faciendas, sed confusa quadam collatione expensarum præsentium cum facultatibus suis sufficientiam ad dies vitæ æstiment.

§. 462.

Qui in luxum effusus est, prodigus etiam est. Qui enim *De nexu luxu* in luxum effusus est pecuniam profundit solius ostentationis *xus cum* causa, expensas multas minus necessarias & inutiles faciens *prodigali-* (§. 387. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum prodigus sit, *tate.* qui plures & majores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 385. part. 4. *Jur. nat.*); qui in luxum effusus est, prodigus etiam est.

Luxus sine prodigientia concipi nequit: consistit enim in profusione pecuniæ, quod prodigi est. Differt autem a prodigalitate nonnisi sine, quæ est ostentatio: neque enim omnis, qui pecuniam prodigit, expensas minus necessarias & inutiles ostentationis causa facit, veluti si quis scortando aut alius cujusdam voluptatis causa, vel etiam temere comparando sibi res inutiles, saltem minus necessarias pecuniam prodigit. Quamobrem non omnis prodigus in luxum effunditur. Ita pecuniam prodigit eruditus, qui multos sibi comparat libros inutiles, qui nonnisi locum in bibliotheca occupant: ad luxum vero referendum, si quis libros sumptuosos & rariores comparat, ut gloriatur, se eos possidere. In luxum nimium effusus res sumptuosas amat, quia hæ faciunt ad ostentationem. Sumptus autem æstimandi sunt ex facultatibus patrimonii & ex decore,

Qq 11 2

quem

quem exigit vitæ genus: hinc nimirum determinandus est excessus in eroganda pecunia. Quæ enim uni sumtuosa sunt, ea non sunt alteri.

§. 463.

Quando superbia luxum gignit, si quis putat se prestare aliis, quod res sumptuosiores possidet, aut æquiparari iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res facit sumtus. Etenim si quis superbus est, supra alios sese effert & majoris fieri vult (§. 888. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo putet se aliis præstare, quod res sumptuosiores possidet, aut æquiparari iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res sumtus facit; res quoque sumptuosiores, quam necesse erat ipsumque decebat, sibi comparat solius ostentationis causa, ideoque pecuniam ostentationis causa profundit. Quoniam itaque profusio pecuniæ solius ostentationis causa luxus est (§. 387. part. 4. Jur. nat.); superbia luxum gignit, si quis putat, se præstare aliis, quod res sumptuosiores possidet, aut æquiparari iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res facit sumtus.

Superbia plerumque luxus causa est, & si aliæ causæ eundem excitant, tacite tamen in ipsum superbia influit. Ab ostentatione enim raro abest animus superbus, quamvis necessario ad eam minime requiratur. Fieri potest, ut quis ostenter divitias, nec tamen propter eas majoris fieri vult aliis, qui pares opes non possident, nec propter inopiam alios contemnit. Vexat ut plurimum superbia fæminas, ideoque in luxum pronæ sunt. Hinc videas uxores mercatorum in luxum regalem effundi, ut videantur superiores uxoribus eruditorum, quæ præcedentiæ privilegio fruuntur, earumque præcedentiam in contemptum vertant. Vexat superbia homines, quos fortuna ad dignitatem evexit, qua contenti esse poterant atque debebant pristini sui status memores: ast

cum

cum efferre sese consueverint supra eos, cum quibus paris erant conditionis, supra alios vero majore dignitate fulgentes emergere nequeant, luxu hos vincere student similes fœminis illis mercatorum, quarum vanitatem modo notavimus. Videant igitur, quo fundamento nitatur gloria, qua sese efferunt, ut ex locis se cognoscant, qui ex se cognoscere nolunt.

§. 464.

Quoniam superbia luxum gignit, si quis putat se præ- *Remedium*
stare aliis, quod res sumtuosiores possidet, aut æquiparari *luxus, quem*
iis, qui dignitate excellunt, quod pares in res facit sumtus *superbia gi-*
(§. 463.); *si luxus corrigendus, aut emendanda superbia est, aut* gignit.
ostendenda absurditas opinionis, quod gloria maxime excellat, qui
rebus sumtuosis plurimum præstat (§. 47. Jur. Gent.).

Quomodo superbia sit emendanda, suo loco disquiremus: ad absurditatem vero opinionis agnoscendam, de qua hic nobis sermo est, conducunt ea, quæ in capite sequente de cura famæ demonstraturi sumus.

§. 465.

Ambitio luxum gignit, quando quis videt eos maximi fieri, qui *Quando am-*
luxui sunt dediti, contemni ex adverso, aut parvi fieri, qui in *bitio luxum*
luxum effundi nequeunt. Ostenditur eodem modo, quo supra *gignat.*
ostendimus ambitionem homines avaros reddere (§. 420.). Cum enim ambitiosus cupiditate honoris insatiabili flagret (§. 570. part. 1. Jur. nat.); si vel maxime honorem verum agnoscit eumque non spernit, contentus tamen eo non est, sed hunc etiam affectat, qui opinione turbæ nititur, plerumque autem in dijudicando honore turbæ opinionem sequitur. Quando itaque videt, luxui deditos maximi fieri, ex adverso autem contemni, aut parvi fieri eos, qui in luxum
Qq q q 3 effun-

effundi nequeunt, ambitio luxus appetentiam excitat, sicque ambitiosus cupiditati satisfacturus in eum effunditur.

Prærendunt istiusmodi homines, ut propter luxum honorentur ab aliis, & hoc sibi laudi ducunt, quando alii de luxu ipsorum loquuntur. Nescio quam gloriam somniant, si de luxu ipsorum, veluti de vestibus, supellectili, conviviis sumtuosis communis hominum sermo sit. Quamvis vero ambitio cum superbia frequentissime copuletur, non tamen hæc vitia necessario ac indivulso nexu coherent, ideoque ambitiosus in luxum effundi potest, etiamsi superbus non sit, ut propterea ambitio separata causa luxus sit, consequenter quando medela afferenda, probe distingvendum, utrum superbix, an ambitioni tribuendus.

§. 466.

Remedium

*luxus, cuius causa ambi-
tio.*

Si ambitio luxum suadet, non deletur, nisi ambitione emendata. Etenim ambitio luxum suadet, quando videmus eos maximi fieri, qui luxui dediti sunt, contemni ex adverso, aut parvi fieri eos, qui in luxum effundi nequeunt (§. 464.). Quamvis itaque opinio turbæ in se absurda sit (§. 552. part. 1. *Jur. nat.*); verum tamen est, quod eandem foveat. Quamobrem cum ambitiosus vanum hunc honorem appetat; luxus non deletur, nisi ambitione emendata.

Remedia contra luxum cum eadem sint, quæ contra ambitionem; de his vide caput sequens.

§. 467.

*De fastu lux-
us causa.*

Fastus luxum gignit, si quis putat, tantum unumquemque antecellere alios, quantum rebus sumtuosis præstat. Fastosus enim plus sibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consenta-

sentaneum (§. 383. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo sibi persuadet, tantum unumquemque antecellere alios, quantum rebus sumtuosis præstat; res sumtuosas appetit, consequenter solius ostentationis causa pecuniam profundit. Quamobrem cum profusio pecuniæ solius ostentationis causa fastus sit (§. 387. part. 4. Jur. nat.); fastus luxum gignit.

Fastosus immodice de se sentit, ideoque perfectionem sui æstimaturus a veritate recedit. Non igitur repugnat, ut perfectionem hominis confundat cum perfectione status externi, ad quem utique pertinent divitiæ. Quamobrem quoque accidit, ut divitias ostendet, quamvis non habeat, cum videri velit aliis, qui non est. Sed de hisce plura dicenda in capite sequente.

§. 468.

Quoniam fastus luxum gignit, si quis putat, tantum *Remedium.* unumquemque antecellere alios, quantum rebus sumtuosis præstat (§. 467.); patet, ut ante (§. 466.), *remedium adversus luxum, quem fastus gignit, esse idem, quo fastus emendatur.*

De eo igitur agendum in capite sequente.

§. 469.

Qui ad similitudinem aliorum vivere consueverunt, in luxum De consuetudine vivendi effunduntur, si vident alios eidem indulgere. Etenim qui ad similitudinem aliorum vivere consueverunt, iis exemplum aliorum est norma actionum suarum. Quodsi ergo vident alios *ad similitudinem aliorum* gaudere rebus sumptuosis, easdem quoque appetunt, ut *luxum* deantur ipsis similes, ideoque solius ostentationis causa *pecuniam profundunt.* Quamobrem cum profusio pecuniæ solius ostentationis causa luxus sit (§. 387. part. 4. Jur. nat.);
qui

qui ad similitudinem aliorum vivere consueverunt, in luxum effunduntur, si vident alios eidem indulgere.

Maxima pars hominum ad similitudinem aliorum vivit: perpauci sunt, qui ratione & consilio dirigunt actiones suas. Immo non desunt, qui meliora videntes probantesque suam vivendi rationem communi mori attemperare malunt, ne turbae contemptui pareant, aut ut sinistra ejus de se judicia virent. Inde est quod integræ gentes patriis vivant moribus, quamvis absurdis, nec eos emendare velint, quamvis videant eos longissime recedere a moribus gentium cultiorum. Invaluit nostro seculo inter nos quam maxime luxus & majora indies capit incrementa, quamvis communes sint omnium querelæ de acerbitate, ne dicam atrocitate temporis, ut more majorum nostrorum opes acquirere pro impossibili habendum sit, & omnes fere ad paupertatem & egestatem redigantur. Non obstantibus tamen hisce querelis luxum opum populatorem non agnoscunt, aut, si agnoscunt, eidem tamen renunciare nolunt, propterea quod obstat opinio insulsa, vivendum esse ad similitudinem aliorum, quasi tyranno huic necessario committenda sint colla, ut ipsis subeat jugum fauulare. Temporis igitur atrocitati tribuunt, quod perverso mori vivendi ad similitudinem aliorum tribuere debebant.

§. 470.

Remedium.

Quoniam qui ad similitudinem aliorum vivere consueverunt in luxum effunduntur, si vident alios eidem indulgere (§. 469.); si luxui, quem suadet mos vivendi ad similitudinem aliorum, medelam asserre volueris, perpendendum est, quam sit absurda, libertatem suam, quam bonorum maxima predicant omnes, vendere & se sua sponte non sine maximo detrimento turbae insane in servitutem addicere.

Homio ratione præditus est, ut ratione & consilio regat actiones suas. Liber nascitur, ut ratione & consilio regere possit actio-

actiones suas: liber autem in agendo non dependet ab aliis, sed a seipso (§. 153. *part. 1. Jur. nat.*); dependentia ab alterius voluntate servile quid est (§. 1116. *part. 7. Jur. nat.*). Absurdum itaque est iudicium turbæ insanum præferre iudicio sano, quod rationi convenit, & in ejus gratiam renunciare libertati, ut triste servitutis jugum subiens evadas miser, aut saltem periculo miseriæ maximæ re, minimum tuos post fata tua exponas. Ridere stultos sapientis est, non vero curare stulorum de se risum, quem mox ipsi cum lachrymis commutabunt, opum populatori, cui omnia bona sua sacrificarunt, pœnas indeprecabiles daturi.

§. 471.

Si qui stulto stultiores aliorum persuasionibus ad prodigendum pecuniam se adduci patiuntur; consultissimum est ut a consortio profusionem pecuniæ suadentium ad consuetudinem cum iis adducantur, digentiam qui meliora suadent. Si qui enim stulto stultiores aliorum persuasionibus ad prodigendum pecuniam se adduci patiuntur; cum stultus per præcipitantiam statuat sive de fine, sive de mediis, sive de utrisque, immo propter finem nullum agat, cæco imperu faciens, quod videt facere alios, vel alii suadent (§. 458. *part. 1. Eth.*); quævis suadentibus nimium credulos se præbent. Quoniam itaque consilia non ponderant, eos rationibus convincere frustra tentabis, quibus trutinandis pares non sunt. Quamobrem consultissimum est ut a consortio profusionem pecuniæ suadentium ad consuetudinem cum aliis adducantur, qui meliora suadent, cum horum dictis eadem facilitate fidem habituri sint, qua consilium prodigendi pecuniam amplectebantur.

Dari homines adeo stultos, ut nimium creduli prodigentiam pecuniæ nulla arte sibi persuaderi patiantur, experientia (Wolffii *Ethica Pars IV.*)

Rr rr

tia

tia docet. Prostant exempla juvenum in academîis nostris, qui commilitonum suasionibus permoti pecunias turpiter prodigunt & ære alieno obruuntur. Prostant exempla viduarum, quos eadem temeritas ad mendicitatem, immo jacturam bonorum dolentes ad amentiam redegit. Dementiam non adeo facile est corrigere, cum nimis multa influant in determinationem appetitus & averfationis, quemadmodum ex latebris atque recessibus in animis hominum palam est (§. 72. *part. 1. Erb.*). Optimum foret, si in educatione homines adfuerent ad rationis normam omnia exigere & eadem actiones suas dirigere. Nihil tamen magis negligitur quam rationis usus. In prima autem educatione neglecta difficulter posthac corriguntur, immo haud pauca eradicari impossibilia, si non absolute, ob conditionem tamen subjectorum. Neque semper facile est a consortio male suadentium nimium credulos abstrahere, tum ob circumstantias particulares, quæ in diversis casibus offeruntur, tum si suadentur affectibus inveteratis, aut in quos appetitus & averfatio per naturam propendet, conformia. Difficultates in praxi morali dudum fuerunt agnita, at per confusas perceptiones minime perspectæ, quæ sine sufficiente cognitione animæ ad distinctas reduci nequeunt. Ac inde est, quod plurimi in hanc opinionem delapsi, quasi naturæ ac fortunæ beneficio omnia sint tribuenda, nec differre in eo homines a brutis: quæ est communis sententia Materialistarum modernorum hominem in puram machinam vertentium.

§. 472.

*Quinam
magnifice
vivat.*

*Si qui dives est & dignitate eminet, intra fines patrimonii & dignitatis splendide vivit; magnificus est. Etenim si quis fuerit dives, is majores sumtus facere potest in res sibi comparandas, quam alii, qui pares opes non possident. Et, si dignitate eminet, res splendidæ eum decet (§. 196. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quod si denique sumtus istos facit intra fines*

fines patrimonii & dignitatis, non plures facit sumtus in res sibi comparandas, quam amplitudo patrimonii & decor vitæ permittit. Enimvero qui magnos facit in res, quas decor exigit, amplitudini patrimonii, quod habet, respondentes sumtus, magnificus est (§. 389. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem si qui dives est & dignitate eminet intra fines patrimonii & dignitatis splendide vivit, magnificus est.

Magnificentia & luxus plerumque confunduntur: ideo magnifice vivere dicuntur, qui in luxum effunduntur. Æstimatur magnificentia ex sumtuositate, veluti domo & familia sumtuosa, cœnis & conviviis sumtuosis, vestibus & supellectili sumtuosis. Hæc si solum spectes, inter luxum & magnificentiam nulla differentia est. Vulgus acquiescit in his, quæ in oculos incurrunt: ast si de virtute & vitio iudicium ferendum est, inspiciendus est animus, habenda quoque est circumstantiarum ratio, ex quibus is colligitur. In luxum effusus sumtus majores facit, quam facere debebat, ostentationis causa (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*); magnificus sumtus magnos facit, decoris gratia (§. 389. *part. 4. Jur. nat.*). Ille nullam rationem habet patrimonii ac dignitatis suæ; hic vero sumtus ex amplitudine patrimonii & dignitatis magnitudine æstimat (§. §. *cit.*). Quodsi animum ad hæc attendas, luxum a magnificentia facile discernes. Luxus parit temerariam affectationem magnificentiæ, ut qui ad similitudinem magnificorum vivunt sibi videantur hisce pares, quamvis vitiis labem conspurcati, cum magnificus virtute fulgeat, nil quicquam committens, quod bonis moribus adversum. Equidem non nego, ad splendidam vitam divitiis & dignitate eminentis accedere posse fastum & superbiam, a quibus vitiis magnificentia labem contrahit, ut ostentandi animus accedat, qui in luxu deprehenditur; non tamen vitia ista magnificentiæ assidui comites sunt. Immo quamprimum magnificentia se sociant, eandem in luxum vertunt (§. 463. 466.). Ac

R r r r 2

propter-

propterea magnificentia virtus difficilis est, ut plures sint, qui eandem affectant, quam qui possident.

§. 473.

*Studium in-
serviendi
aliis cum
magnificen-
tia conjun-
ctum.*

Magnificus divitiis suis inservire intendit aliis. Facit enim magnos sumtus in res, quas decor exigit, amplitudini patrimonii, quod habet, respondentes (§. 389. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque eos non facit animo ostentandi divitias, introductis autem dominiis homines sibi invicem obligantur ad dominia transferenda & operas communicandas (§. 123. *part. 3. Jur. nat.*), & unusquisque ad perfectionem aliorum & status eorundem conferre debet, quantum potest (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*); divitiis suis prodesse vult aliis, ut & ipsi habeant, quæ vel vitæ necessitas, vel commoditas, vel jucunditas, vel decor requirit. Divitiis itaque suis inservire intendit aliis.

Magnificentia nulla ex parte abit a lege naturæ, sive officia erga seipsum, sive erga alios spectes. Magnificus pecuniam non profundit, cum sumtus minime faciat ultra vires patrimonii sui, aut, si mavis, ultra modum facultatum suarum. Non vult videri melior aliis, nec major sibi, quam est, cum intra limites decoris faciat sumtus. Si per ipsum staret, veller, ut omnes vitam commodè ac jucundè transigere valerent, & divitias sibi datas agnoscat, non ut iis solus fruatur, sed ut fruantur quoque alii, quantum præsens rerum humanarum status permittit. Non est quod dicas, luxui quoque deditos inservire aliis eodem modo: neque enim jam quæstio est de eo, quod ex actione aliqua sequitur, sed quod ab agente intenditur. Quamobrem si quis luxum animo inserviendi aliis excuset, non tamen propterea dicendus erit magnificus. Luxui deditus & magnificus cum idem faciant, non est idem: qualis enim sit actio ex convenientia cum lege natu-

naturæ

naturæ æstimandum, consequenter ea spectanda quoad omnes circumstantias (§. 61. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & ex animo agentis dijudicanda (§. 80. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 474.

Magnificencia non adversatur parsimonia. Magnificus enim *An parsimonia* magnos quidem facit sumtus, alii non nisi in res, quas decor *nia cum ma-* exigit, nec majores, quam qui amplitudini patrimonii sui *nificencia* respondent (§. 389. part. 4. *Jur. nat.*), & divitiis suis inser-*substat.* vire aliis intendit (§. 473.), ut nimirum & ipsi acquirant pecunias, quibus ad vitæ necessitatem, vel commoditatem aut jucunditatem indigent. Expensas itaque suas ita moderatur, ne qua ex parte desit officio alicui vel erga seipsum, vel erga alios pro facultate patrimonii sui. Enimvero parsimonia nihil aliud exigit, quam ut ita moderemur expensas (§. 381. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem magnificentia non adversatur parsimoniam.

In comparandis rebus & operis habenda est ratio facultatum nostrarum, seu reddituum & patrimonii, atque conditionis nostræ. Quoad opes homines inæquales fecit dominiorum introductio; quoad conditionem status civilis, cum natura omnes essent æquales, nec dignitate alius alium antecelleret. Utraque inæqualitas cum non dependeat ab eadem causa; divitiæ non temper proportionantur conditioni hominum, ita ut qui dignitate alios antecellunt divitiis quoque eosdem superent. Quamobrem cum in expensis non minus conditionis, quam divitiarum, aut reddituum atque patrimonii habenda sit ratio; parsimoniam locus est, qualiscunque tandem fuerit rerum nostrarum status, & quæ lex naturæ de eroganda pecunia præcipit, moderandis expensis in quolibet statu conveniunt: quæ enim lex naturæ in genere determinat, ea ex conditione & fortunis hominum specialem determinationem accipiunt. Quodsi ergo expensas modereris juxta præ-

cepta legis naturæ, et magnificum, & parcum te præbebis, prout fert occasio atque patrimonii tui ratio. Quamvis itaque nec conditioni tuæ conveniat, nec opes tuæ permittant, ut magnos in res facias sumtus, animus tamen tuus ira dispositus est, ut, si is esset rerum tuarum status, quos facere deberes, prompte facerēs. Magnificencia igitur tenet animum, sicuti cupido adulterium committendi, cui actu committendi occasio denegatur. Quemadmodum ergo huic imputatur vitium; ira similiter illi virtus tribuenda, quamvis extus non appareat. Hæc non alio fine monemus, quam ut eximamus scrupulum, quem nonnulli injiciunt, quasi magnificencia perperam inter virtutes numeretur, quia omnium hominum communis esse nequit. Immo si magnitudinem sumtum ex amplitudine patrimonii & decore, quem conditio exigat, æstimes, quemadmodum fieri debet; in statu quoque humili & mediocri erit quedam magnificencia, quæ quamvis non agnoscat ab hominibus, qui sensuum judicio stant, notionibus rite determinatis destituti, vi definitionis tamen in apicem producit iis, qui notiones virtutum & vitiorum juxta rigorem legis naturæ accurate determinant, & ex iis de eo, quod virtutis, vel vitii est, statuunt. Qui hæc admittere non vult prima fundamenta omnis rationationis evellit. Inlueret virtus animo, quando voluntas in actus externos crumpit, quamprimum occasio agendi offertur: si enim tum demum esset acquirenda, exercitium ejus nondum in potestate foret. Dum legem naturæ intimius perspicere addiscimus & animum ad actiones eidem conformandas disponimus; omnes virtutes eidem ingignuntur, etsi earum exercitium non semper in potestate sit, sed comoda expectanda occasio.

§. 475.

De usu & custodia re- 474.) Quoniam parsimonia non adversatur magnificentiae (§. 475.), parsimoniae autem convenit, ut expensas nullas faciamus,

ciamus, quas salvis officiis erga nos & alios evitare poteramus *magnimus* (§. 384. part. 4. *Jur. nat.*), consequenter ut rebus, quæ *scientia non* usu deteriorantur, ita utamur; ne culpa nostra deteriores *repugnante*, tur, nec res, quæ servando consumuntur, vel corrumpuntur, tamdiu servemus, donec corrumpantur, & res quas-cunque ita custodiamus, ne culpa nostra deteriores, vel destruantur, ideoque in usu & custodia rerum ab eo, quod præcipit lex naturæ (§. 405. 407. 410. part. 4. *Jur. nat.*), non recedamus; *quimagnificus est*, rebus tamen, quæ usu deteriorantur, ita utitur, ne culpa sua deteriores, easdemque diligenter custodit, eas vero, quæ servandæ non consumuntur, vel corrumpuntur, tamdiu non servat, donec corrumpantur.

Vana est persuasio, quasi magnificum deceat neglectus pecuniæ, consequenter omnis cura expensas minuendi ab eo abjicienda sit, propterea quod tam amplum patrimonium, tot reditus ipsi sint, ut de patrimonio amplificando cogitare & reddituum partem quandam servare non habeat opus, quasi vero fortuna, quæ superflua nobis largitur, nos liberare possit ab obligatione naturali, quæ certum pecuniæ erogandæ modum observari urget. Consideranda hic sunt, quæ de cura rerum in genere superius demonstrata sunt. Ea pertinent ad homines omnes, cujuscunque tandem sint conditionis, nec diviti aliud jus in rebus suis competit, quam pauperi. Quamnam curam in earum usu & custodia adhibere debeamus, ex hoc jure æstimandum, non ex necessitate physica, quam fortuna imponit, quamvis negligentia minus imputeretur diviti, quam pauperi, propterea quod necessitas physica motivum diligentæ acuit.

§. 476.

Si luxur invalescit, magnificentia non repugnat, ut saniores Quid maiores faciant in res, quibus utuntur, sumtus, quam vi patrimonii magnificentia sui

non repu-
gnet luxu
invalescente.

sui facere poterant & conditioni suæ conveniebat. Etenim si luxus invalefcit, homines solius ostentationis causa pecunias prodigunt, comparando scilicet sibi res pretiosas ultra vires patrimonii sui & conditionem suam, ut videantur aliis, qui sunt superioris conditionis & patrimonium majus habent, pares (§. 387. part. 1. Jur. nat. & §. 463. 467. cit.). Quodsi ergo qui magnos sumtus in res, quibus utitur, vi patrimonii ac reddituum suorum facere poterat, & cujus conditioni conveniebat, ut faceret, minores tamen facit, ut exemplo suo doceat, res pretiosas neminem a conditione inferiori ad superiorem evehere, & absurdum esse mores alienos facere normam actionum suarum, non vero eas ratione ac consilio dirigere, vanamque esse gloriam, quam quis rerum pretiosarum usu consequi studet; exemplum bonum præbet, malum vero non sequitur (§. 929. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque exempla bona aliis præbere (§. 930. part. 1. Jur. nat.), mala vero sequi minime debemus (§. 931. part. 1. Jur. nat.); luxu invalescente, magnificentia non repugnat; ut saniores minores faciant in res, quibus utuntur, sumtus, quam vi patrimonii sui facere poterant & conditioni suæ conveniebat.

Optandum foret, ut omnes, quos magnifice vivere decebat, istiusmodi exemplum præberent, ne qui in luxum effunduntur sibi viderentur, qui non sunt, sed ut eorum stultitia tandem contemptui pateret. Quamvis magnificentia virtus sit, cum, qui amplum habet patrimonium, ut magnis sumtibus, quos decor exigit, faciendis sufficiat, magnificus esse debeat (§. 390. part. 4. Jur. nat.); non tamen propterea reprehendi potest, quod luxu invalescente minores faciat sumtus in res sibi comparandas, quam magnificentia convenit. Etenim in præsentī casu colliditur officium bonum exemplum præben-

præbendi, ut corrigatur luxur, vitium tantopere noxium, cum officio magnifici, cur divitiis suis proſit aliis. Quoniam enim alii adhuc dantur modi, ut divitiis tuis prodeſſe poſſis aliis, quam comparando res ſumtuofas; exemplum bonum præbendi officium vincit officium magnifici. Quodſi obijcias exemplo tuo non corrigi luxum, cum luxui dediti ſe exemplo tuo addere nolint, præſertim ſi non plures tui ſimiles idem præbeant; hoc tamen non obſtat, quo minus tu facias, quod tuum eſt, nec luxui alendo materiam præbeas, cum evitare poſſis. Ceterum patet, nos hic remedium luxur nonniſi morale conſiderare, non vero civile, quod in prohibitione ſuperioris conſiſtit, nec vitium emendat, ſed tantummodo damnum inde emergens tollit. Remedia civilia ad avertenda damna, quæ dant vitia, utilia ad Politicam ſpectant, non vero ad Ethicam, & de iis agendum erit ſuo loco. In Moralibus evellendæ ſunt ex mente hominum falſæ opinionēs, a quibus vitia ortum ſuum trahunt. Voluntas enim corrumpitur erroribus, nec emendatur vitium, niſi errores evertantur: unde omnia remedia tandem redeunt ad gradicandas falſas opinionēs. Emendato enim intellectu, voluntas quoque emendatur, perverſo illius uſu corrupta, vi eorum, quæ in parte ſecunda de voluntate emendanda & perficienda demonſtravimus.

CAPUT VI.

De Cura Famæ ac Fortunæ.

§ 477.

Qui famam curare vult, operam dare debet, ut virtutibus intellectualibus & moralibus excellat; vitia vero ſuam curam perdat. Famam enim conſiſtit in communi hominum habendi. ſermone de virtutibus intellectualibus & moralibus noſtris & (Wolſi Ethicæ Pars IV.) S s s s caren-

nea loquatur. Quamobrem cum plerique, quando loquuntur de aliis, sint echo aliorum, vel quod ipsinet de virtutibus aliorum ex ipsorum factis iudicium ferre nequeant, vel quod aliorum dictis nimis facilem habeant fidem; non est quod miremur, si communis hominum sermo de virtutibus intellectualibus & moralibus non is fuerit, qui esse debebat. Quod igitur qui famam meretur non habeat, ignorantia eorum tribucudum, qui famæ autores esse debebant. *Quod erat unum.*

Quamvis vero non desint, quibus virtutes intellectuales & morales alterius perspectæ sunt, plures tamen dantur rationes, quibus permoventur vel ad silendum de iis, vel ad eas extenuandum, vel ad detrahendum de laude merita, vel prorsus ad lacerandum famam alterius. Quamobrem patet ut ante famam non habere eum, qui meretur. Et quoniam illi, qui in causa sunt, scientes & volentes hoc agunt ne habeant; quod famam non habeat, qui meretur, id malitiæ ipsorum tribuendum. *Quod erat alterum.*

Ut quis famam habeat, quam meretur, necesse est ut alii agnoscant virtutes intellectuales & morales, quibus prædixus est, & ut ipsi laudem meritam tribuant. Quodsi ergo famam non habeat, quam meretur; ratio querenda est vel in facultate cognoscendi, vel in facultate appetendi & averfandi aliorum, ideoque vel ad ignorantiam, vel ad malitiam malorum carentia famæ referenda. Posterior ratio plerumque obtinet in eo loco, in quo vivitur. Unde dudum in proverbium abiit, ad quod etiam provocavit Christus a suis contentus Marc. VI, 4 prophetam non esse sine honore nisi in patria & in domo sua, & in cognatione sua. Utraque ratio locum habet, quod maxima sæpe merita non agnoscantur nisi post fata. Exemplo sunt eruditi, quorum præclara admodum in scientiam merita extant. Quodsi homines omnes de virtutibus

tibus intellectualibus & moralibus verum iudicium ferre valerent, & unicuique laudem meritam ultro tribuerent, qui famam merentur, famam quoque haberent: ast cum frustra eam requisiveris scientiam & famam alienam excitandi sollicitiam, ideo nec fieri potest, ut famam habeant, qui merentur. Hinc vero porro patet ratio, cur fama non sit in potestate hominis. Equis enim tantum sperare ausit de facultatibus suis, ut unicuique pro lubitu scientiam virtutum intellectualium & moralium easque ex factis rite æstimandi artem infundat, præconcepas opiniones falsas ex intimis mentibus evellat, animos ab omni pravorum affectuum labe purget, amore sui ac veritatis infucato imbuat? Hoc qui perficere non poterit, nec unquam efficiet, ut unusquisque accommodet se veritatis assertorem. Ignorat quid sint homines & quantum usus facultatum, quas natura ipsis largita est, a fortuna dependeat, qui hanc spem animo præsumere velit.

§. 479.

De absurditate appetendi famam, quam mereris.

Quoniam aliorum ignorantiae atque malitiae tribuendum, ut famam habeas, quam mereris (§. 478.), utramque vero corrigere pro lubitu in nullius hominis potestate est, quod nemo diffiteri ausit; *absurdum est appetere famam, quam mereris, & tibi arrogare, quam fortuna in hac re habet, partem.*

Maximam omnino in eo partem habet fortuna, ut eam consequaris famam, quam mereris. Quam vero fortuna habet partem, eam sibi adiuvare non patitur. Inanem operam sumit, qui fortunam potestati suae subicere conatur. Fortuna inexorabilis est, nec quicquam contra eam valent humanae artes. Hæc probe perpendenda sunt, ne curam famæ habendam ultra potestatem tuam extendas.

§. 480.

§. 480.

Qui agnoscit absurdum esse appetere famam, quam meretur, si- Quomodo
bique arrogare partem, quam in hac re fortuna habet; ejus animus tranquillitas
non perturbabitur, si famam, quam meretur, non consequatur, Et animi Et hi-
ad tranquillandum, in uno hilarandum animum abunde sufficiet meriti levitas con-
scientia. Qui enim agnoscit absurdum esse appetere fa- servetur, si
mam, quam meretur sibi arrogare partem, quam in hac famam non
re fortuna habet; cum nemo sanus absurdum, seu quod im- habet, quam
possibile est, velle possit, is quoque famam, quam mere- mereris.
tur, non appetet, sed fortunæ relinquit, utrum habere de-
beat, nec ne. Quod si ergo eam non consequatur, cum tan-
tum eam mereri studuerit, non vero cupido eandem conse-
quendi animum inceserit (§. 387. part. 2. Eth.); liber quo-
que est animus ab ea molestia, quæ vexat animum, quando
quis non obtinet, quod cupit (§. 266. part. 2. Eth.). Quam-
obrem cum animus tranquillus sit, si liber fuerit a molestia,
quæ eum vexare solet, qui agnoscit absurdum esse appete-
re famam, quam meretur, sibi arrogare partem, quam
in hac re fortuna habet, ejus animus non perturbatur, si
famam, quam meretur, non consequitur, sed tranquillus
permanet. Quod erat unum.

Enimvero cum sibi conscius sit, se fecisse, quod fa-
cere poterat ac debebat; quando eam non consequitur, con-
scientia consequens cum antecedente eadem (§. 422. part. 1.
Phil. pract. univ.). Quamobrem cum conscientia eum excu-
set (§. 463. part. 1. Phil. pract. univ.), excusatio vero conscien-
tiæ tedium ex aliorum censuris iniquis perceptum tollat, aut
saltem imminuat (§. 469. part. 1. Phil. pract. univ.), immo vo-
luptate summa animum perfundat, quando nimirum eum
a sermone aliorum ad actiones nostras avocamus (§. 468.

Ss ss 3

part.

part. 1. Phil. pract. univ.), non solum conscientia tranquilla est (§. 505. part. 1. Phil. pract. univ.), verum etiam animum perfundit voluptate, si famam mereri studuimus, quamvis non consequamur. Meriti ergo conscientia ad animum tranquillandum & hilarandum abunde sufficit. *Quod erat alterum.*

Multi videntur sibi mereri famam, quam non merentur. Ast hi virtutes intellectuales & morales non satis agnoscunt, nec considerant, quantum iis excellere debeant, ut famam mereantur. Multa hinc nascuntur de merito famæ præjudicia, quæ ex sequentibus magis elucescent. Atque ex uno absurdo sequuntur plura. Famam consequi volunt mediis parum aptis, sæpiusque conqueruntur, se non habere famam, quam habent alii, cum nec eam habere possint. Ita videas Mathematicos invidentes famam JCris, cum tamen Mathesi famam consequi nequeant, quam consequitur JCtus. Videas JCtos invidentes famam Philosopho, cum tamen Jurisprudentia eam famam consequi nequeant, quam consequitur Philosophus. Eruditi plerumque virtutum moralium excellentia a merito famæ separant. Absurditas igitur appetendi famam tanto major eradit, si quis affectat universalem omnium applausum, cum nonnisi pauci ipsi similes applaudere possint. Datur adhuc alia absurditas, quæ homines felices reddit errore suo, quamdiu eundem non agnoscunt. Est hæc eorum, qui, cum ob particularem quandam rationem a nonnullis magni fiant, sibi persuadent, tanti fieri merita sua apud omnes. Ita videas Mathematicos, qui a consortio omnium hominum remoti in Museo suo tempus omne in calculis algebraicis consumunt, moribus elegantibus destituti & virtutis nullius moralis notionem distinctam habentes sibi persuadent, se tanta fama frui per universum orbem, quantum sibi imaginantur ex litteris paucorum quorundam Mathematicorum, cum quibus ipsi commercium epistolicum intercedit. Sed de his omnibus nobis in præsentis sermo non est, quando de

iis loquimur, qui meriti famæ sibi conscii sunt. Supponimus enim, ut quis famam sine ulla restrictione mereatur, eum indefessam operam collocare in acquirendis virtutibus moralibus omnibus & in virtutibus intellectualibus, quantum earum subsidio indiget in moralibus & in eo vitæ genere, quod sequitur. Et hæc quidem probe notanda sunt, si absurditatem appetendi famam intime perspicere & ejus meritum rite æstimare, ideoque veritatem propositionis præsentis in te experiri volueris.

§. 481.

Qui meritum famæ rite æstimare voluerit, ei virtutes omnes Quamquam intellectuales & morales probe perspectæ esse debent & facta ejus, de tu necessaria cujus merito judicium ferendum. Quoniam enim fama hominis ad meritum consistit in communi hominum aliorum sermone de habitifamæ æstibus intellectualibus & moralibus (§. 553. part. 1. Jur. nat.); mandum. famam nemo meretur, nisi qui virtutibus intellectualibus & moralibus excellit, & meritum restringitur ad virtutes intellectuales & morales, quibus excellit Quamobrem si quis meritum famæ rite æstimare voluerit, virtutes omnes intellectuales & morales probe perspectas habere debet. Quod erat unum.

Enimvero cum virtutes intellectuales & morales prodant facta, ex quibus non solum is, qui iisdem instructus est, agnoscit, quod easdem possideat, verum etiam cognoscere tenentur alii; si vel de proprio merito, vel de alieno ferendum judicium est, facta virtutes intellectuales & morales prodentia cognita quoque & perspectæ esse debent. Quod erat alterum.

Judicium de merito famæ duplici modo spectatur, vel in abstracto nullo habito respectu ad certam quandam personam, vel

vel in concreto, quatenus ad certam quandam personam refertur. Ut in abstracto meritum famæ rite æstimes, omnes virtutes intellectuales & morales perspectæ esse debent, inprimis autem nota signa earundem, ne in iudicando a vero aberraret. Quodsi de merito huius vel illius personæ iudicium ferendum, cum ut plurimum de certa saltem virtute intellectuali, aut morali sermo sit, hæc minimum & ejus signa minime fallacia perspectæ esse debent, ac nota præterea facta, quæ signorum vicem lubeunt. Me autem tacente pater, sermonem hic esse de eo, qui de merito famæ per se statuere vult: quod utique necessarium, quando de merito proprio statuendum. Quodsi vero de merito alieno sequendum iudicium aliorum, tenenda sunt quæ de fide aliorum dictis habenda demonstrantur (§. 613. & seqq. Log.), ne sis saltem echo aliis assonans, cui assimilantur historiæ literariæ compilatores, qui ex diariis eruditorum & novellis litterariis iudicia de meritis autorum exscribunt, non indicatis semper fontibus, unde ea hauserunt.

§. 482.

*Quanam ad
hoc requi-
rantur.*

Quoniam meritum famæ rite æstimaturus virtutes omnes intellectuales & morales probe perspectas habere debet (§. 481.), virtutes autem habitus sunt legi naturæ convenienter determinandi actiones suas (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.) & in Ethica traduntur signa rectitudinis actionum in qualibet earum specie (§. 10. part. 1. Eth.); meritum famæ rite æstimaturus Javis naturæ & Ethicæ apprime peritus esse debet. Quodsi vero sermo fuerit in aliqua scientiæ vel eruditionis parte; in ea versatur esse debet, qui de merito famæ solidum iudicium ferre debet. Idem intelligitur de arte (§. 491. 492. part. 1. Eth.).

Forſan non deerunt, qui exſtimaturi ſunt, ad iudicium de merito famæ nimis multa requiri. Aſt ſi ſolidum eſſe debet iudicium, nec ulla ex parte a veritate aberrare; ad nimietatem

tatem referri nequit, quod sine præjudicio veritatis non ignoratur. Optandum foret, ut omnes agnoscerent, quid ad iudicium exactum requiratur, ne iudicium deproperantes vel seipfos deciperent, vel aliis adularentur, vel in aliorum famam injuriæ evaderent, fallerentque alios, qui ipsis fidem habent. Quemadmodum omnia confunduntur, si a veritate recesseris, & ex errore semper plura consequuntur mala, quorum unum gignit alterum; ita ex adverso veritas semper mater fecunda est plurimorum bonorum. Vulgo neutrum agnoscitur, propterea quod non attenduntur nexūs actionum humanarum, multoque minus eorum, quæ ex istis consequuntur, cum iisdem. Veritas in omnium ore est, sed pauci sunt, qui norunt quid sit veritas, & perspiciunt, quid ex ea sequatur.

§. 483.

Quæ de cura famæ demonstrantur, ea etiam intelliguntur de existimatione, honore atque laude. Existimationem enim, honorem atque laudem pariunt virtutes intellectuales & morales (*§. 549. 550. part. 1. Jur. nat.*), quas produunt facta existimatione, honore ac laude hominem dignum probantia (*§. 552. tenenda. part. 1. Jur. nat.*). Enimvero communis hominum de illis sermo fama bona est (*§. 553. part. 1. Jur. nat.*), quam ut mereamur, cum ut habeamus in potestate nostra non sit, operam dare debemus (*§. 554. part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem quæ de cura famæ demonstrantur, ea etiam de existimatione, honore atque laude intelliguntur.

Ostenditur etiam hoc modo. Aliorum de perfectione nostra, ideoque de virtutibus intellectualibus & moralibus (*§. 548. part. 1. Jur. nat.*), iudicium existimatio est (*§. 538. part. 1. Jur. nat.*), quod si actibus externis significatur, in eo honor consistit (*§. cit.*), ac in specie laus, si verbis significatur. (*Wolffii Ethicæ Pars IV.*)

T t t t

ficatur.

ficatur. Quodsi ergo hæc laus longe lateque diffunditur, ut communis hominum sermo fiat, fama oritur (§. 553. part. 1. *Jur. nat.*). Quodsi ergo famam mereri velis, necesse est ut te reddas existimatione, honore ac laude dignum. Quamobrem quæ de cura famæ demonstrantur, ea etiam intelliguntur de existimatione, honore & laude.

Meretur famam, qui existimatione, honore atque laude dignus est. Existimatio, honor atque laus non sunt in potestate nostra (§. 539. 543. part. 1. *Jur. nat.*). Nostrium igitur non est, nisi ut operam demus, ut simus existimatione & honore atque laude digni (§. 545. 546. part. 1. *Jur. nat.*). Qui existimatione & honore dignus est, is etiam laude dignus est (§. 544. part. 1. *Jur. nat.*), & honor existimationem præsupponit, nisi simulatus esse debeat (§. 538. part. 1. *Jur. nat.* & §. 716. part. 2. *Phil. Pract. univ.*). Dependet igitur fama a laude longe lateque diffusa, honor & laus, quæ illius quædam species est, ab existimatione. Hæc ita se habent, quamdiu veritate statur, a qua in Philosophia morali ne latum quidem unguem recedendum, ne a virtute ad vitia declines. Sicuti vero quamprimum a veritate disceditur omnia confunduntur; ideo nec est, quod miremur, quod idem quoque contingat in casu præsentis. Quamobrem non attendendæ sunt objectiones, quæ extra veritatis limites contra dependentiam existimationis, honoris, laudis atque famæ in medium afferri poterant. Unde enascatur confusio eidem adversa, patebit ex sequentibus, quæ de vitiis hominum circa honorem, laudem atque famam demonstrabuntur. Veritas ordinis tenax: aberratio ab eadem omnis confusionis mater.

§. 484.

Quenam ad modestiam existimatione, honore ac laude dignus famamque mereatur, honorem requirantur: tamen, laudem atque famam non appetere. Qui enim modestus est

est appetitum circa honorem, ideoque etiam laudem (§. 538. 541. *part. 1. Jur. nat.*), & per consequens famam, quæ in laude longe lateque diffusa consistit (§. 541. 553. *part. 1. Jur. nat.*), legi naturæ convenienter moderatur (§. 563. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum unusquisque operam dare debeat, ut sit existimatione, honore ac laude dignus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*) & fama nostra bona sit (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*); qui modestus esse vult, operam dare debet, ut sit existimatione, honore ac laude dignus famamque mereatur. Enimvero quoniam existimatio & honor non sunt in potestate nostra (§. 539. *part. 1. Jur. nat.*), neque a nostra, sed alterius voluntate pender, ut ab eo laudemur (§. 543. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nec in potestate nostra est, ut famam consequamur; non minus absurdum est existimationem, laudem & honorem, quam famam appetere (§. 479. 483.) & ipsa lex naturæ nos obligat, ne existimationem, honorem ac laudem & per consequens famam intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque qui modestus esse vult, operam dare debet, ut sit existimatione, honore ac laude dignus famamque mereatur; honorem tamen, laudem atque famam appetere non debet.

Cum ex actibus externis iudicium fiat de modestia alterius, vulgus autem in eo acquiescat, quod in sensus cadit; plerique etiam non satis capiunt, quid sit modestia, distincta ejus notione destituti. Et quoniam virtus omnis consistit in habitu actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si quam habent modestiæ notionem, ratio tamen eandem non limat, ut ad normam legis naturæ dirigatur. Quid igitur modestiæ conveniat, quid eidem repugnet, aliunde constare nequit, quam si consideremus, quid lex naturæ præcipiat, quid prohi-

beat. Præcipit ea ut nos existimatione, honore ac laude dignos præstemus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), sicque bonam famam mereamur (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*), prohibet, ne existimationem, honorem & laudem, ac per consequens famam intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque patet, quamnam facienda sint homini modesto, a quibus vero abstinendum. Quamprimum vero omittimus, quæ facienda sunt, & ex adverso committimus, quæ facienda non erant, cum tunc actiones nostræ repugnent legi naturæ, in vitia incidimus. Haud obscure intelligitur, quæ de modestia hic dicuntur, ea ad virtutem quamlibet etiam ipsique opposita vitia applicanda esse: quod si observaveris, non difficile erit virtutes a vitiis dividere ac præcavere, ne illæ ab his labem quandam contrahat. Qui enim virtutem a vitiis notionibus rite ac sufficienter determinatis non dividunt, ad ea, quæ sunt virtutis, miscent quædam, quæ sunt vitiorum ipsi oppositorum. Discimus hinc, quam necessarium sit, ut distinctas & rite ac sufficienter determinatas virtutum iisdemque oppositorum vitiorum notiones habeas, si virtutem colere decreveris. Notiones istæ cum deriventur ex lege naturæ, quæ facienda præcipit, non facienda prohibet; studium virtutis a cognitione Juris naturæ exordium, quod philosophia moralis, quæ docet modum virtutem unamquamque acquirendi (§. 6. *part. 1. Eth.*), supponit (§. 9. *part. 1. Eth.*). Cum perpauci sint, qui scientiam Juris naturæ satis exactam acquirere student; ideo non est quod miremur, notiones virtutum & vitiorum communes non esse satis limatas. Ceterum probe perpendi velim demonstrationem, qua evicimus, existimationem, honorem atque laudem non intendi debere tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), ut non modo origo obligationis, quæ a lege naturæ venit, agnoscat, verum etiam perspiciatur, quam pulchre in omnibus divinum hoc & immutabile jus sit sibi metipsum consentiens.

§. 485.

Quoniam qui modestus est operam dat, ut existima- *Quod honor,*
tione, honore ac laude dignus sit famamque mereatur, ho- *laus & fa-*
norem tamen, laudem atque famam non appetit (§. 484); *ma mode-*
si a peritis veritatem agnoscentibus & bonis, veritatem aman- *sum fugien-*
tibus (§. 971. part. 5. Jur. nat.) atque iustitiam & honestatem *tem sequa-*
(§. 968. part. 5. Jur. nat.), *honor & laus,* quam meretur, homini tur.
modesto tribuitur, ac idem inde nominis famam consequitur, honor,
laus & fama sequitur vel fugientem.

Boni ac periti nemini denegant laudem meritam, & ex
ea nascitur vera gloria (§. 47. Jur. Gent.), non vaga quædam
fama, quæ nulla certa autoritate nititur. Hanc non opus
est ut acquirere studeas, immo si vel maxime hoc facere ve-
lis, conatus tamen omnis aut frustraneus erit, si laudem non
mereris, aut superfluous, si eandem merearis. A bonis &
peritis laus, quam non mereris, emendicari nequit &, si
vel maxime eam merearis, non tamen in merita tua
inquirent cupiditatem tuam expleturi, quando non vacaverit.
Emendicatæ autem laudes raro veræ sunt, minimum macula
non carent, quia emendicatæ: laudes enim emendicare vir-
tuti repugnat. A bonis & peritis vera laus expectanda est:
reliqua sordet, ideoque eam contemnit qui veram meretur.
Nimis puerile est delectari laude imperitorum, quemadmo-
dum ex sequentibus clarius elucescet.

§. 486.

Similiter quia modestus laudem non appetit (§. 484); *De laude*
seipsum non laudat, nec laudum ab aliis sibi tributarum ebuccina- *propria mo-*
tor est, neque facta sua, quibus se laudem mereri putat, extollit, *desitie ad-*
immo nec alios laudat, ut ab ipsis vicissim laudetur. *versa.*

Exempla laudis propriæ frequentiora non sunt, quam in-
ter eruditos, de quibus mox disertiùs dicturi sumus, quan-
do de vitiis modestiæ oppositis agemus: laus enim propria

cum a modestia, quæ virtus est, maxime aliena sit, ad vitium referenda. Dudum autem omnibus laus propria maxime invisâ fuit, hodiernumque est, non modo bonis, quibus sese plurimum commendat modestia, præsertim si cum magnis meritis conjuncta, verum etiam invidis laudis aliorum. Hinc enatum est pervulgarum istud: Propria laus sordet.

§. 487.

De invidia Quoniam modestus laudem non appetit (§. 484.); aliis laudis alio- laudem sive meritam, sive immeritam non invidet, multo minus con- rum mode- queritur, quod ipse non laudetur, aut tanti non existimetur, quan- stia adversa. si existimantur alii.

Quamdiu quis aliis laudem invidet, aut querelas movet, quod aliis honore non æquiparetur, tamdiu quoque certus esse potest, se ad modestiam nondum pervenisse. Idem intelligitur de laude propria in factorum suorum gloriatione. Sunt igitur hæc signa modestiæ deficientis.

§. 488.

Quod mode- Cum modestus se ipsum non laudet (§. 486.), quod stus seipsum vero quis facit per alios per seipsum fecisse putandus sit, id non laudet quod ab omnibus conceditur tanquam per se manifestum; per alios. modestus quoque nec verbis, nec factis impetrare sudet ab aliis, ut laudetur.

Nihil hodie frequentius est apud nos; quam ut homines novi in orbe erudito, qui juvenili cupiditate gloriæ ducuntur, per alios seipsum laudent, cum tamen eos maxime deceret modestia. Dantur enim diariorum & novellarum eruditorum autores, cum indies crescat istiusmodi scriptorum numerus, qui levi quodam lucello adducuntur, ut aures benignas præbeant laudari per ipsos cupientibus. Immo haud raro contingit, ut formula ipsis præscripta novellis inseratur.

Tur-

Turpius vero est, si viri a juvenili hoc pruritu sibi temperare nondum didicerunt, præsertim cum laudibus emendacis non indigeant, si vel maxime laudes appetant.

§. 489.

Modestus, quicquid bene ac recte a se factum, tanquam debitum agnoscit, nec laudem spectat tanquam mercedem ejus. Etenim modestus operam quidem dat, ut sit laude dignus, ideoque spectet, quod virtutibus intellectualibus & moralibus pro virili studet (§. bene ac recte 551. part. 1. Jur. nat.), laudem tamen non appetit (§. 484.). a se factum. Quamobrem cum virtutis cultor actiones suas legi nature convenienter determinet (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), quæ indispensablem obligationem inducit (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.); quod eidem convenienter facit, ideo facit, ut obligationi suæ satisfaciat. Quoniam itaque debitum est, ad quod faciendum lege naturali obligamur (§. 170. part. 1. Phil. pract. univ.); quicquid bene ac recte a se factum est, tanquam debitum agnoscit. Quod erat unum.

Porro quoniam modestus propter id, quod recte ac bene fecit, ideoque quod facere se debuisse agnoscit, ut satisfaceret obligationi suæ, *per demonstrata n. 1.* laudem non appetit (§. 484.), sibi minime persuadet ab aliis sibi deberi laudem, propterea quod bene ac recte fecerit, ad quod faciendum naturaliter obligabatur. Quamobrem cum merces sit, quod nobis præstandum ab aliis pro eo, quod ipsi fecimus (§. 327. part. 4. Jur. nat.); laudem spectare nequit tanquam mercedem pro eo, quod bene ac recte a se factum, ab aliis sibi debitam. *Quod erat alterum.*

Absurditas appetentiæ laudis clarius non elucescit, quam si vim propositionis præsentis satis capiamus. Prompte ac præci-

præcise solvendum debitum creditori tuo. Ubi hoc feceris, obligationi tuæ satisfecisti (§. 663. 665. *part. 5. Jur. nat.*). An propterea creditor tuus tibi obligatur ad aliquid vicissim præstandum, quod feceris, ad quod faciendum ipsi obligatus eras, quod pro mercede haberi posset? Cum absurdus videretur, qui hoc sibi persuaderet; nonne multo absurdior videbitur, si tibi persuades alios tibi ad quædam præstanda teneri, quod creditori tuo præcise solveris? Laudem meretur præcisa debiti solutio (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*): laudabit eam qui solutionem accipit, laudabunt alii, cum nemini non placeat præcisa & prompta debiti solutio. Nemo tamen exigere potest, ut laudent, sed hoc arbitrio ipsorum relinquendum. Recte quidem faciunt, si laudent, & quod facere debent (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*); sed cum nullum tibi jus competat in aliorum actiones (§. 146. 152. *part. 1. Jur. nat.*), illorum conscientie relinquendum, num laudare velint, an nolint (§. 157. *part. 1. Jur. nat.*). Qui virtutes intellectuales & morales colit, ut iis conformiter agat, aut facit, quod sibi debet, aut quod aliis, vel jure suo recte utitur. Considera te tanquam debitorem tuum, vel debitorem Dei, qui legis naturæ autor est (§. 273. *part. 1. Phil. præf. univ.*) & vult, ut eam serves (§. 276. *part. 1. Phil. præf. univ.*), cuique obedire debes (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*); quæ de absurditate debitoris debitum præcise solventis & propterea laudem ab aliis tanquam mercedem sibi debitam desiderantis dicta sunt, ad omnem laudis appetentiam facile trahes. Absurditas appetentiae laudis motivum est, ne eam appetamus, & si magis agnosceretur, in ruborem daret laudem tantopere inhiantes. Quod si vero a laudis appetentia abstrahamur; modestiæ studium multum faciliabitur, ut ad motiva hujus virtutis referri quoque possit,

§. 490.

Medium bu-
militatis.

Qui humilis esse vult, accurate inquirere debet quantum perfectionis consecutus fuerit, quanta adhuc imperfectione laboret, quid in

in illa acquirenda sibi, quid natura ac fortune debeat, quid in hac negligentia sua sit tribuendum, & quatenus se spectat tanquam causam perfectionis, se considerare tanquam eum qui fecit quod facere debebat, quatenus vero agnoscit imperfectionem, quoad facta positiva tanquam inobedientem, quoad privativa tanquam negligentem. Qui enim humilis esse vult, verum de perfectione propria iudicium ferre tenetur, ut de seipso sentiat, uti par est (§. 581. part. 1. Jur. nat.). Enimvero si verum de perfectione nostra iudicium ferendum; necesse est, ne plus perfectionis nobis tribuamus, quam revera habemus, nec in ea acquirenda plus, quam veritati consentaneum, ideoque non modo inquirendum est in perfectionem, qua gaudemus, verum etiam in imperfectionem, qua adhuc laboramus, & sollicitè observandum, quænam naturæ ac fortunæ tribuenda sint, ut eam consecuti fuerimus, & quænam sint rationes, cur hac adhuc imperfectione laboremus, quam in nobis deprehendimus, ut appareat, num & quid tribuendum sit negligentia nostræ (§. 750. part. 2. Phil. pract. univ.). Et quoniam obligamur ea facere, quæ ad nostram statusque nostri perfectionem tendunt, ea vero omittere, quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. part. 1. Phil. pract. univ.) omnemque negligentiam vitare (§. 301. part. 1. Jur. nat.); quicquid a nobis factum fuit, ut perfectionem acquireremus, id facere debebamus (§. 170. part. 1. Phil. pract. univ.). Cumque Deus sit autor legis naturæ (§. 273. part. 1. Phil. pract. univ.), cui obedire tenemur (§. 1166. part. 1. Jur. nat.); si fecimus, quod facere non debebamus, inobedientes sumus (§. 1168. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo perfectum esse debet de perfectione & imperfectione nostra iudicium, in iis, quæ nos fecimus, vel non fecimus, spectandum quoque est debitum, spectanda inobedientia & negligentia.

(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

U u u u

gentia.

gentia. Quamobrem qui humilis esse vult, accurate inquire debet, quantum perfectionis consecutus fuerit, quanta adhuc imperfectione laboret, quid in illa acquirenda sibi, quid naturæ ac fortunæ debeat, quid in hactribuendum sit negligentiae suæ, & quatenus se spectat tanquam causam perfectionis, se considerare tanquam eum, qui fecit, quod facere debebat, quatenus vero agnoscit imperfectiorem, quoad facta positiva tanquam inobedientem, quoad privativa tanquam negligentem.

Quamvis humilitas virtus sit homini maxime necessaria, ne incidat in fastum, vitium valde noxium, nec injuriosum fiat in Deum omnis boni datorem; pauci tamen sunt qui satis perspiciunt, quid sibi velit hæc virtus. Humilitas appetitum moderatur circa existimationem sui ipsius (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*). Præscribit autem lex naturæ, quomodo unusquisque de se sentire debeat (§. 574. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*). Patet autem lege naturali ea præscribi, quæ in præsentis propositione urgemus, si omnimode verum esse debet de perfectione nostra judicium, sine quo humilitas non concipitur. Quamobrem quoque obligationem ad humilitatem non aliunde demonstravimus, quam quod lege naturali obligemur ad ea, quæ in propositione præsentis urgemus (§. 582. *part. 1. Jur. nat.*). Supponimus voluntatem bonam in hypothese propositionis præsentis, quæ generaliter determinata est ad committendum actiones legi naturæ, seu voluntati divinæ conformes (§. 121. *part. 2. Eth.*), quæ si adfuerit, legis naturæ scientia medium est virtutis, consequenter qui eam colere vult, sollicitè observare debet, quæ lex naturæ præcipit. Ceterum cum ultra sphaeram rationis in Philosophia morali non progrediamur; ea seponenda sunt, quæ ad humilitatem christianam pertinent a Theologo superaddenda, qui incipit, ubi Philosophus desinit. Neque enim alio fine Theologiam a Philosophia dividimus, quam ut appareat, quæ-

quænam ex principiis rationis cognosci possint, quænam cognosci nequeant, sed Theologiæ revelatæ propria sint: id quod multiplicem habet usum, nostro præsertim seculo, in quo irreligionariorum numerus indices crescit, & si qui adhuc religionem naturalem admittunt, revelatam tamen rejiciunt. Sed de hoc usu aliisque, quos habere potest accurata philosophia a Theologia divisio, ex instituto dicere in præsentî nostrum non est. Quodsi vero consideres ea omnia, quæ perpendenda & observanda sunt ei, qui humilis esse voluerit; quam ardua atque difficilis virtus sit humilitas, facile intelliges, nec minus facile perspicies rationem, cur vera humilitas admodam rara sit.

§. 491.

Quoniam humilis accurate inquirere debet in perfectionem suam, ut exactum de ea judicium ferat (§. 490.), *vis naturæ* judicium vero hoc coincidit cum judicio de merito famæ (§. 3 Ethicæ 553. part. 1. Jur. nat.); & qui meritum famæ æstimare vult, *ad humilitatis* Juris naturæ & Ethicæ apprimè peritus esse debet (§. 482.); *tem requiritur* humilis quoque Juris naturæ & Ethicæ apprimè peritus esse debet. *fit.*

De meritò famæ judicaturus judicium ferre debet de virtutibus intellectualibus & moralibus, quibus instructus est (§. 553. part. 1. Jur. nat.); idem vero etiam est judicium, quod humilis de se ferre tenetur. Multo tamen amplius hoc patet, quia ad meritum famæ æstimandum sufficit, ut constet, te hisce virtutibus intellectualibus & moralibus instructum esse, non vero opus est, ut etiam agnoscas, quantum in iis tibi, quantum naturæ ac fortunæ sit tribuendum, & quomodo ea, quæ fecisti, spectanda sint, neque etiam simul habenda est ratio imperfectionis. Quoniam humilitas supponit omnium virtutum ac vitiorum exactam cognitionem atque modi, quo virtutes acquiruntur; quanta Juris naturæ & Ethicæ cognitio supponatur, hinc colligitur.

§. 492.

Quod humilis Deum *Humilis Deum tanquam datorem omnis boni cognoscere debet.*
tanquam da- Qui enim humilis esse vult, in perfectione acquisita discer-
torem omnis nere tenetur, quid sibi debeat, ab eo, quod naturæ ac
boni agno- fortunæ tribuendum (§. 490.). Enimvero quicquid boni
scere tenea- vel natura habemus, vel studio ac labore nostro acquisivimus,
tur. aut quocunque modo alio, id omne Deo acceptum feren-
 dum (§. 42. part. 3. Eth.). Humilis ergo Deum tanquam da-
 torem omnis boni agnoscere debet.

Ad quamcunque perfectionem homo pervenerit, eam in totum Deo acceptum ferre debet. Quamobrem cum Deum tanquam datorem omnis boni agnoscere teneatur, nihil prorsus sibi tribuere potest. Quando igitur dicitur; humilem discernere debere quod sibi debet ab eo, quod naturæ ac fortunæ tribuendum; id intelligendum est respectu causarum secundarum: alit quando ascenditur ad causam usque primam, omnia ad Deum referenda.

§. 493.

Humilem Quoniam *humilis* Deum tanquam datorem omnis boni
omnem lau- agnoscere debet (§. 492.), ideoque agnoscere, se perfe-
dem ac ho- ctionem, quam acquisivit, in totum Deo acceptam refer-
norem Deo re teneri (§. 42. part. 3. Eth.); ideo *se nil habere videt, de quo*
tribuere & *glorietur, quæ hoc non acceperit,* & quoniam laus & honor niti-
quomodo tur virtutibus intellectualibus atque moralibus (§. 550. part. 1.
humilitas *Jur. nat.*), honorem ac laudem omnem Deo, non sibi tribui debere
facilitetur. agnoscat ac constitetur, consequenter quod Deo debetur, sibi non arro-
 gat. Atque hinc patet *humilitatem multum facilitari, si Deum*
datorem omnis boni agnoscamus.

Ad humilitatem conducit, ut omnia ad causam primam, qui Deus est, referre adfueamus. Et hoc medio utitur scriptura sa-
 cra

cras ad humilitatem nos permotura, partim per præcepta, partim per exempla. Sane *Paulus* redarguit de se gloriantes interrogando 1. Cor. IV. 7. Quid habes, quod non accepisti? Si autem acceperis quid gloriaris, quasi non acceperis? Exemplum præbet *David*, quando *Psal.* CXV. 1. Non nobis, inquit, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Agnitio Dei datoris omnis boni medium humilitatis est, confessio autem sincera signum hujus virtutis. Quamvis multi dicant, Deum esse datorem omnis boni, nec habere hominem quod gloriatur, quasi ab eo non acceperit; attamen cum non satis intelligant quid dicant, nec dependentiam perfectionis suæ ac status sui a Deo intime perspiciant, veritatis convicti non sunt. Dant propemodum sine mente sonos, quibus nulla medela affertur arrogantia, fastui ac superbia.

§. 494.

Quoniam qui humilis esse vult, Deum datorem omnis boni agnoscere debet (§. 493.); ut pateat, nos quicquid boni habemus a Deo accepisse, dependentiam omnium a Deo tanquam causam primam intime perspicere debet (§. 473. part. 3. Eth.).

Si Deum datorem omnis boni, quod habemus, agnoscimus, non modo laudem omnem, quam meremur ab hominibus aliis, nos Deo tribuimus, nec tanquam nobis competentem spectamus, verum etiam vanæ laudis affectationem averſamur, ultro agnoscentes ea, ob quæ laudamur veram laudem parere non posse. Dum vera laus nobis tribuitur, Deum in nobis laudandum esse agnoscimus, cujus sapientia, potentia & bonitas erga nos prædicanda. Quando igitur studemus, ut laude digni simus, cum animus procul remotus sit a laudis appetentia (§. 479.), non aliud intendimus, quam ut Deus in nobis glorificetur. Quæ enim dicuntur naturæ & fortunæ partes in æstimando merito famæ nobis non arrogandæ (§. cit.), cum Deus sit naturæ nostræ auctor (§. 822. part. 1. Theol. nat.), & fortuna

Uu uu 3

subsistit

subsit providentiæ divinæ (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*) atque respectu Dei nulla sit (§. 542. *part. 1. Theol. nat.*), eandem revera Dei sunt, & ipsius esse agnoscuntur, nisi in causis secundis acquiescamus, sed mens in causam primam Deum ascendat. Videmus itaque, si a modestia & humilitate pietatem dividamus, utramque virtutem occulta adhuc quadam labe infici, ac inde est, ut, dum in causis secundis subsistimus, repugnantiam quandam adhuc in nobis sentiamus, quando animus ad modestiam & humilitatem componendus, nec unde ea veniat advertamus. Qui nexum officiorum erga Deum satis perspicit, quem demonstravimus in parte tertia Ethicæ; is influxum quoque illorum in modestiam & humilitatem cognoscet, ut de eo disertius nobis dicendum non sit. Non minus palam est, modestiam & humilitatem nulla labe conspurcatam non esse expectandam absque Dei agnitione atque pietate infusata. Quodsi quis sincerus fuerit pietatis cultor etque observaverit, quæ de praxi officiorum erga Deum demonstravimus in parte tertia Ethicæ, ejus animus ad modestiam & humilitatem jam dispositus est, sublata difficultate, quamprehendimus, si de Deo non cogitantes utramque virtutem anhelemus, neque hæc difficultas tolletur, nisi animus ad Deum agnoscendum & casta mente colendum appellatur. Agnoscant igitur, quantum veræ virtuti obstaculum objiciant homines profani hujus sæculi, qui omnem Numinis sensum ex animis hominum evellere nituntur, & quam sit ratio, cur ipsi ab omni modestia & humilitate prorsus sint remoti, arrogantia, fastu & superbia turgidi.

§. 495.

De injuria in Deum, laude propria & ejus appetentia commissæ. Qui seipsum laudat laudesque ab aliis sibi tributas ebuccinat, variisque artibus impetrare studet, ut laudetur; in Deum injurius est. Qui enim seipsum laudat laudesque ab aliis sibi tributas ebuccinat, variisque artibus impetrare studet, ut laudetur, is sibi tribuit, quod Deotribuendum (§. 493). Quoniam igitur

igitur sibi arrogat, quod Deo debetur, in jus Dei involat (§. 239. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum injuria in violatione juris alterius consistat (§. 859. part. 1. *Jur. nat.*); qui seipsum laudesque ab aliis sibi tributas ebuccinat, & variis artibus impetrare studet, ut laudetur; in Deum injurius est.

Patet hinc turpitudine laudis propriæ & appetentiæ laudis. Quamvis vulgo dicatur laudem propriam sordere, quamvis reprehendatur appetentia laudis, inprimis si laudes emendicentur, quod multis modis fieri solet; pauci tamen sunt, qui turpitudinem hanc penitus perspiciunt, cum ad injuriam in Deum commissam animum non advertant. Videntur equidem sibi videre, quod laus propria & anxia laudis appetentia hominem dedecet; ast quasi, eum dedecet, rationem reddere nequeunt, aut afferunt parum firmam, quasi moribus hominum arbitrio introductis minime conveniat, ut quis seipsum laudet, vel laudes ab aliis emendicet, aut laudi etiam meriti detrahatur; si propria affonct. Qui Deum agnoscit & quemadmodum debet colit, ut in explendis officiis erga eum assiduus sit; laudem propriam & appetentiam laudis maxime averfatur.

§. 496.

Humilis operam dat, ut sit laude dignus propter Deum. Et-Quod humilis enim humilis laudem omnem Deo, non sibitribuendam esse *lis operam* agnoscit, Deoque debitam non sibi arrogat (§. 493.). *det, ut sit* Quodsi ergo operam dat, ut sit laude dignus; laudem non *laude dignus* suam, sed Dei intendit; nimirum ut Deus in ipso laude-*propter* tur. Quamobrem operam dat; ut sit laude dignus *pro-Deum,* pter Deum.

Patet hinc intentio humilis per meritum laudis. Refer-
tur hoc ad gloriam Dei, quam promovere debemus (§.

1148. *part. 1. Jur. nat.*), & sic quoque Deum colit, dum operam dat, ut sit laude dignus (§. 511. *part. 2. Theol. nat.*). Humilis itaque studium merendi laudem pars quædam cultus divini est, & cum dilectione sui propter Deum consentit. Etenim cum meritum laudis referat ad gloriam Dei, hæc autem finis ultimus sit, quem Deus per existentiam hujus universi intendit (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); humilis meritum laudis dirigit in finem, propter quem Deus hoc universum, ipsumque etiam hominem (§. 115. *part. 3. Eth.*), condidit. Homo se diligit propter Deum, si dilectionem sui dirigit in eum finem, propter quem Deus hoc universum ipsumque Deum condidit (§. 54). Humilis itaque studium merendi laudem propter Deum dilectioni sui propter Deum maxime convenit. Qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui, quantum datur, promovere conatur (§. 58.), ideoque operam dat, ut laudem mereatur (§. 548. 552. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam humilis per meritum laudis Dei gloriam intendit; se non diligit nisi propter Deum (§. 54.), atque ideo humilitas cum dilectione sui propter Deum copulatur, cumque dilectio propter Deum a charitate Dei dependeat (§. 56.), cum charitate quoque Dei. Hinc multa alia deduci poterant, si institutum nostrum permitteret latiore diffusionem. Si quis ea, quæ nos de virtutibus singulis demonstramus, sibi familiaria reddere & mutuum virtutum in se invicem influxum scrutari voluerit; multa reperiet, de quibus alias non facile incidisset cogitatio, nec sine voluptate perspicieret, quam amice virtutes omnes inter se conspirent sibi que mutuo inexpectatas suppetias ultro ferant, nobis etiam non advertentibus, & quantum immutetur animus veræ virtutis cultura. Sapius jam monuimus ac denuo inculcamus, nos in operibus nostris saltem spargere semina, ut in aliorum agris efflorescant.

§. 497.

*Humilis virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, Quod humi-
tanquam Dei beneficium agnoscit. Agnoscit enim Deum tan-
quam datorem omnis boni (§. 492.). Quoniam itaque vir-
tutes intellectuales & morales sunt bona animi (§. 715. part. & morales
1. Jur. nat.); easdem quoque Deo acceptas referre debet. tanquam
Enimvero per se patet, ab homine nihil fieri posse, ad quod Dei benefi-
ficiendum non sit obligatus, cum omnes actiones suas ad cium agno-
gloriæ divinæ manifestationem dirigere obligetur (§. 250. scit.
part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque homo nihil habeat, quod
Deo dare possit, præter voluntatem suam, quatenus eidem
sefe obedientem præstat (§. 179. part. 3. Eth.), consequenter
dare Deo nequeat, quod non jam ante sit ipsius (§. 180.
part. 3. Eth.), nihil quoque eidem retribuere valet. Quo-
niam itaque Deus homini gratis dat omne bonum, cujus fit
particeps (§. 18. part. 4. Jur. nat.), bonum autem omne, quod
gratis datur, beneficium est (§. 20. part. 4. Jur. nat.); humi-
lis virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, tan-
quam Dei beneficium agnoscit.*

Quando in virtutibus intellectualibus & moralibus naturæ
ac fortunæ beneficium agnoscimus discernentes ea, quæ no-
bis debemus, & quæ naturæ ac fortunæ accepta sint referen-
da; ad causam primam non ascendimus. Atque hoc saltem
usui est, quando definiendum, quantum laudis homini com-
petat ob virtutes intellectuales & morales, quas habet, re-
spectu scilicet hominum aliorum. At quando ad causam
primam ascenditur, non modo ea, quæ naturæ ac fortunæ
debentur, verum etiam quæ studio ac labori hominis tribuun-
tur, Deo vindicantur, ut agnoscat, virtutes nostras intel-
lectuales & morales in totum Deo deberi, sicque bonitas di-
vina celebretur, quemadmodum veritati consentaneum.

§. 498.

*De amore
Dei humili-
tatis comite.*

Quoniam humilis virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, tanquam Dei beneficium agnoscit (§. 497.), beneficiorum vero divinorum repræsentatione excitatur amor Dei (§. 229. part. 3. Eth.); si humilis virtutes intellectuales & morales considerat, quas acquisivit, amore Dei perfunditur.

Amor Dei humilitatis comes est. Non est quod excipias, addendam esse restrictionem, si humilis Deum tanquam datorem omnis boni agnoscat. Ad humilitatem enim requiritur hæc cognitio (§. 492.), nec ea perfecta & ab omni labe pura concipitur, nisi omnis perfectio, quam acquisivimus, in totum Deo accepta feratur, sicque agnosceatur, nos nihil habere, de quo gloriemur, quasi hoc non acceperimus (§. 493.). Quamdiu homo putat, se adhuc habere, de quo tanquam suo gloriari possit; difficillime reprimetur appetentia gloriæ (not. §. 494.), quæ tamen cum humilitate minime consistit.

§. 499.

*Quomodo
humilis per-
fectione sua
& laude de-
lectetur.*

Quia humilis amore Dei perfunditur, dum virtutes intellectuales & morales, quas acquisivit, considerat (§. 498.), qui vero Deum amat, rebus aliis non delectatur, nisi propter Deum, quatenus nimirum ad amorem Dei ducunt (§. 255. part. 3. Eth.); humilis virtutibus intellectualibus & moralibus delectatur propter Deum, quatenus scilicet ex iis agnoscit bonitatem Dei (§. 497.), amoris Dei concitatricem (§. 230. part. 3. Eth.), consequenter si propter eam laudatur ab aliis, laude delectatur, quatenus Deum in se glorificari agnoscit (§. 493.).

Si humilis in faciem laudatur, rubore suffunditur, ut ipsa natura homini indidisse videatur sensum non sibi, sed Deo competentis laudis. Pudor hic, quem naturalem dicere licet, observatur in pueris bonæ notæ, quorum appetitus nondum

dum corruptus est: perverse enim opiniones, quibus mens imbuitur, eundem supprimit. Qui vero ab humilitate pietatem non separat, quemadmodum separanda non est, pudorem quoque istum fovet, ut, si in faciem laudetur, molestiana quandam in se sentiat, quæ pudor nascentis est. Equidem cum humilis sibi probe conscius sit imperfectionis suæ (§. 490.), cuius cogitationem excitat laus ipsi tributa, hæc ipsa quoque pudorem excitare valet (§. 779. *Psych. empir.*); hoc tamen non obstat, quo minus etiam cogitatio laudis præter meritum nobis tribuatur, cum Deo tribuenda in totum esset, eundem concitet. Priori modo concitari potest, etiamsi quis humilis non fuerit, sed saltem conscius imperfectionis suæ, ad quam observandam invidios acuit laus sibi tributa; ast posteriori modo concitari nequit, nisi quis veræ humilitatis fuerit studiosus (§. 493.). Cumque jam plures observaverimus stimulos, qui natura homini inditi sunt, ut inciterur ad apperendum ea, ad quæ ratio ducit, nec absurdum videri potest, si pudorem quoque quendam naturalem, concitatum sensu laudis nobis minime, sed Deo conditori tribuendæ in penetralibus mentis veluti latentem admittamus. Theologi stimulos istiusmodi referent ad reliquias imaginis divinæ: quod ideo monemus, ne naturam nimium extollere velle videamur. Conformitas fidei & rationis hodie dudum agnita, consequenter quæ ex principiis rationis demonstrantur, contraria esse nequeunt iis, quæ in scriptura sacra docentur, quemadmodum in parte prima Theologiæ naturalis consensum a nobis demonstratorum cum scriptura sacra ostendimus, & in Philosophia quoque morali facile ostendere poteramus, si ad has ambages descendere voluissemus.

§. 500.

Voluptatis ex propria perfectione perceptio humilitati non repugnat, nec perceptio voluptatis ex laude merita modestiæ & humilitatem exilitati; si quis tamen humilis & modestus fuerit, eandem non modo propria per-

Xx xx 2

tempe-

señione ac laude merita percipiat humilis & modestus. temperat sensu imperfectionis suæ, verum etiam in voluptatem ex bonitate divina percipiendam vertit, seu hanc cum illa miscet. Quoniam humilis verum de perfectione sua iudicium ferre debet (§. 581. part. 1. Jur. nat.); eandem cognoscat necesse est. Enimvero homini naturale est, ut, quando sibi conscius est perfectionis cujusdam suæ, voluptatem percipiat (§. 511. Psych. empir.). Quamobrem voluptatis ex perfectione propria perceptio humilitati minime repugnat. *Quod erat primum.*

Laus vera oratio est, qua alii de perfectione nostra iudicium significant (§. 541. part. 1. Jur. nat.). Quamvis itaque modestus laudem non appetat (§. 484.); cum tamen operam dare debeat, ut sit laude dignus (§. cit.), necesse est ut veritatem iudicii, quod fert laudator de perfectione sua, agnoscat. Patet igitur ut ante perceptionem ex laude propria modestiæ ac humilitati non repugnare. *Quod erat secundum.*

Enimvero cum non minus modesti, quam humiles esse debeamus (§. 565. 582. part. 1. Jur. nat.); modestia cum humilitate copulatur, ideoque modesti & humilis de perfectione sua idem est iudicium. Quamobrem sicuti humilis non modo inquit in perfectionem, quam consecutus est, verum etiam in imperfectionem, qua adhuc laborat (§. 490.); modestus quoque animum attendere debet ad imperfectionem, dum operam dar, ut sit existimatione, honore ac laude dignus (§. 484.). Quodsi nobis conscius sumus imperfectionis cujusdam, tædio afficitur animus, sive molestia (§. 518. Psych. empir.). Hæc igitur molestia, quando accedit ad voluptatem ex perfectione perceptam, *per demonstrata n. 1. & 2. hanc temperat. Quod erat tertium.*

Deni-

Denique cum humilis virtutibus intellectualibus & moralibus delectetur propter Deum, quatenus scilicet agnoscit ex iis bonitatem Dei (§. 499.), eandem vero non minus agnoscere tenetur modestus, dum se existimatione, honore ac laude dignum præstat (§. 484.); humilis atque modestus voluptatem ex perfectione sua atque laude perceptam in voluptatem, quæ ex bonitate divina percipitur, vertit, seu hanc cum illa miscet. *Quod erat quantum.*

Sunt qui voluptatem ex perfectione propria perceptam simpliciter damnant, nec cum humilitate consistere posse ipsius perceptionem sibi persuadent. Enimvero hi duplici modo a vero aberrant sibi que tacite contradicunt. Homo enim gratias agere debet ob bona sibi collata (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem necesse est, ut agnoscat bona, quibus Deus ipsum beavit: sunt vero in horum numero virtutes intellectuales atque morales (§. 715. *part. 1. Jur. nat.*). Has igitur agnoscere tenetur. Jam vero homini naturale est, ut voluptate fruatur, quando sibi conscius est perfectionis suæ (§. 511. *Psych. empir.*). Quodsi ergo homo pro bonis animi Deo gratias agere velit, hoc fieri nequit, nisi voluptatem ex iis percipiat. Quamobrem cum gratiarum actionem, a qua perceptio voluptatis ex bonis, pro quibus gratiæ aguntur, separari nequit, urgeant; sibi metipsis contradicunt, dum contendunt hominem cognoscere debere beneficia divina, ex iis tamen non percipere voluptatem, consequenter nec propter virtutes intellectuales & morales sibi placere (§. 542. *Psych. empir.*). Condonandum hoc est inscitiae Psychologiæ, sine qua naturam hominis perspicere non datur, & ignorantia systematis veri nominis, sine quo nexus veritatum non inspicitur. Nam propterea facillime contingit, ut exigantur ab homine, quæ sunt contra naturam ipsius in se immutabilem, & contradictiones, in quas inciditur, non animadvertantur, malaque consequentia tribuantur aliis, quam suis cau-

sis. Quodsi in Psychologia fueris satis versatus & veritatum nexum ex systemate cognitum atque perspectum habueris; veritatem nudam & incontaminatam quo minus intuearis nihil amplius obstat. Voluptas ex perfectione propria percepta non eradicanda, id quod impossibile, nec, si fieri posset, consultum foret; sed saltem moderanda & ad rectum finem dirigenda. Moderatur duplici modo, primum scilicet, si cavetur, ne perfectionem apparentem cum vera confundamus, ut nobis videamur, qui non sumus: deinde cum in imperfectionem, qua adhuc laboramus, aciem mentis intendimus, ne nobis videamur meliores, quam sumus, & tædium inde perceptum misceatur voluptati, quam sensus perfectionis creat. Dirigitur voluptas in rectum finem, dum bona animi, quæ possidemus, in numerum beneficiorum divinorum in totum referimus, nihil nobis reservantes, de quo gloriari possimus, quasi non acceperimus (§. 493.). Ita nimirum voluptas ex bonitate divina percepta gignit charitatem Dei, ut ipsi placere studeamus (§. 241. part. 3. Eth.): & incenditur ardor majores indies in bono profectus faciendi, sicque cum gratiarum actione conjungitur invocatio Numinis (§. 1211. 1219. part. 1. Jur. nat.) & Deus colitur in veritate (§. 1234. part. 1. Jur. nat.), qui veritatis omnis autor est (§. 290. part. 1. Theol. nat.) & hypocrysin averfans (§. 1163. part. 1. Jur. nat.) ab homine in se colendo exigit omnium facultatum usum & plenum usum omnium consensum (§. 1162. part. 1. Jur. nat.).

§. 501.

An modestia, Modestia, humilitati & pietati non repugnat, ut gloria sit sibi humilitati ac mulus ad profectus in virtutibus intellectualibus & moralibus indies pietati repugnans majores faciendos. Modestus enim, quamvis seipsum laudat, nec laudes ab aliis sibi tributas ebuccinare, neque trisululari ad buendas emendicare debeat (§. 486. 488.), hoc tamen non obstante operam dare tenetur, ut sit laude dignus & famam, bono profectus ideoque gloriam (§. 553. part. 1. Jur. nat. & §. 47. Jur. Gent.), mereatur.

mereatur (§. 484.). Quamobrem cum gloria concitetur, si cogitemus, quid boni atque periti de iis, quæ bene ac recte fecimus, & de bonis animi, quibus gaudemus, judicaturi sint (§. 769. *Psych. empir.*), atque tendat ad bene & recte faciendum, quod faciendum non est, ac ubi oritur ex judicio de eo, quod jam fecimus, studium bene ac recte faciendi acre efficiat (§. 371. *part. 2. Eth.*); modestiæ minime repugnat, ut sit stimulus ad profectus in virtutibus intellectualibus & moralibus indies majores faciendos. *Quod erat primum.*

Similiter cum humilitati non repugnet voluptas ex laude merita percepta (§. 500.), in hac autem voluptate gloria consistit (§. 765. *Psych. empir.*), quæ studium bene ac recte faciendi acre efficit (§. 371. *part. 2. Eth.*); humilitati quoque non repugnat, ut gloria sit stimulus ad profectus in virtutibus intellectualibus & moralibus indies majores faciendos. *Quod erat secundum.*

Denique cum humilis laude vera delectetur, quatenus Deum in se glorificari agnoscit (§. 499.), laudem nimirum omnem referens ad Deum boni omnis datorem (§. 493.), id quod pietatis est (§. 339. *part. 1. Phil. præf. univ.*); nec pietati repugnat, ut gloria sit stimulus ad profectus indies majores in virtutibus intellectualibus & moralibus faciendos. *Quod erat tertium.*

Cupiditas laudis tendit ad laudem consequendam (§. 388. *part. 2. Eth.*), ideoque laudis cupidus laudem appetit: cujus appetentia cum mala sit, cum eam intendere non debeamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), ipsa quoque laudis cupido mala est. Cum hac laudis cupidine non confundenda est cupiditas, quam affectus, qui gloria vocatur & quem stimulum esse ostendimus ad præclara præstanda absque ulla spe lucri (§. 771. *Psych. empir.*), in se continet.

Hæc

Hæc enim tendit ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est (§. 573. *part. 2. Eth.*), & ab hæc cupiditate gloria vim stimuli ad profectus indies majores in virtutibus intellectualibus & moralibus faciendos acquirit; illa vero ad laudem consequendam, ut eadem satietur appetitus. Quamvis itaque gloria natura homini insit, non tamen cupidinem laudis continet; sed ubi hæc accedit, labe quadam conspurcatur & appetitum vitiat. Pietate autem in recto tramite retinetur, quatenus laudem, quæ nobis tribuitur, in totum Deo vindicamus & virtutibus intellectualibus & moralibus propter Deum delectamur, nec aliter nos delectet laus, quam quatenus Deus in nobis glorificatur, quemadmodum de humili modo ostendimus (§. 493. 499.). Ita nimirum gloriam divinam promovemus (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*), quemadmodum debemus (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*), & meritum laudis, ad quod obligati sumus (§. 546. *part. 1. Jur. nat.*), dirigitur in finem, ob quem homo a Deo conditus, nimirum gloriam ipsius (§. 115. *part. 3. Eth.*). Subtiliter omnia distinguenda sunt, ut bonum a malo recte dividatur: pietas vero hoc singulare habet, ut voluptatem ex propria perfectione perceptam ac laudem ob eandem nobis tributam intra limites justos coercemus, ut, si vel maxime sufficiente acumine ad singula discernenda destituamur, a recto tamen tramite non abducamur, dum gloria stimulamur ad profectus indies majores in virtutibus intellectualibus & moralibus faciendos. Monui jam alias, si quis indefessam virtuti omni operam navat, juxta normam lege naturali præscriptam, animum in bene multis ad rectitudinem agendi veluti sua sponte componi, etiamsi de eo expresse non cogitet, & magnam in eo esse vim pietatis omne virtutis studium ea de causa facilitantis. Philosophus vero, cujus est rationem eorum reddere, quæ sunt (§. 31. *Disc. prælim.*), omnia, quæ influunt, in determinationem appetitus, a se invicem discernere debet, ut quam pulchre lex naturæ sibi per omnia sit consentiens & rationi maxime consentaneum, appareat. Velim hæc probe perpendantur, ne in

in præjudicium veritatis deproperetur iudicium, nondum satis intellectis iis, quæ accurate trutinanda sunt. Quodsi visum fuerit Theologo hæc omnia accurate discutere, conformitatem fidei & rationis mirificam deprehendet: id quod nostro præsertim seculo profano plurimum conducet ad confundendos irreligionarios & tela ipsorum in ipsos retorquendum. Theologus enim philosophus, id quod in adolescentia mea inculcatum fuisse memini a præstantissimo Theologo Vratislaviensi *Neumanno*, plus videt in scriptura sacra, ideoque etiam in Theologia, quæ ex hoc fonte hauritur, quam philosophiæ ignarus, modo philosophiam veram a pseudophilosophia discernas. Dudum autem agnoverunt Theologi præclari, philosophiam, quam nos profitemur, pulcherrime cum Theologia conspirare.

§. 502.

Modestia, humilitas & pietas sororio vinculo copulantur. Lex De nexu naturæ enim vult, nos dare operam, ut simus existimatio-*destiæ*, *bu-*ne, honore atque laude digni (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), *militatis &* ideoque virtutibus intellectualibus & moralibus assiduam ope-*pietatis*. ram navemus (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), existimationem tamen, honorem ac laudem non intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), sed potius gloriam Dei (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*), cuius promovendæ causa a Deo conditi sumus (§. 115. *part. 3. Eth.*), quicquid boni natura habemus, & quicquid quomodocunque acquirimus, id omne Deo datori acceptum ferentes (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*) & ob bona nobis collata eundem celebrantes (§. 1209. *part. 1. Jur. nat.*), neque etiam plus perfectionis & circa eandem plus sibi tribuere, quam veritati consentaneum (§. 575. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui appetitum circa honorem, consequenter etiam laudem (§. 544. *part. 1. Jur. nat.*), legi naturæ convenienter (*Wolffii Ethica Pars IV.*)

Yy yy

mode-

moderatur, modestus est (§. 563. part. 1. *Jur. nat.* & §. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi de seipso sentit, uti par est, verum scilicet de perfectione sua judicium ferens, humilis est (§. 581. part. 1. *Jur. nat.*) & si gloriam Dei promover, pius est (§. 111. part. 3. *Eth.*). Quamobrem si quoad honorem atque laudem ea observamus, quæ lex naturæ præcipit; modesti, humiles & pii sumus, consequenter modestia, humilitas & pietas sororio vinculo copulantur.

Modestia & humilitas adeo arcto vinculo connectuntur, ut harum virtutum una subsistere non possit, si ab altera recedat: quod facile intelligitur, modo in utraque verum de perfectione animæ, virtutibus nimirum intellectualibus & moralibus (§. 548. part. 1. *Jur. nat.*), judicium supponatur, quemadmodum supponi debet. Omnis enim virtus sola veritate nititur. Quemadmodum vero pietas est complementum omnis perfectionis humanæ (§. 113. part. 3. *Eth.*), ideoque etiam omnis virtutis (§. 548. part. 1. *Jur. nat.*), hujusque studium faciliat (§. 344. part. 1. *Phil. pract. univ.*); ita etiam sine ea modestia & humilitas nondum perfecta est, & eadem utriusque studium faciliatur. Falso igitur sibi persuadent se esse humiles, qui parum sunt modesti, aut se modestos & humiles esse, ut quoad utramque virtutem nihil a se desiderari possit, qui pietatem ab ea separant. Qui de eadem hæcenus demonstrata perpendit, quam necessaria sit pietas, ut modestia & humilitas non sit nascent, sed perfecta, abunde intelligit. Nisi modestia cum humilitate & cum utraque pietas societur, varios defectus, nec labem unam tam in modestia, quam humilitate notabis.

§. 503.

*De medio
magnanimitatis.*

Media modestia sunt etiam media magnanimitatis: præsentissimum autem remedium est, si humilitati societur pietas. Quemadmodum enim modestus moderatur appetitum circa honores (§. 563.

(§. 563. *part. 1. Jur. nat.*); ita etiam magnanimus eundem moderatur circa honores magnos legi naturæ convenienter (§. 564. *part. 1. Jur. nat.*). Enumvero lex naturæ de honore, quantuscunque fuerit, eadem præcipit, nullo facto discrimine inter honores magnos & parvos (§. 545. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem quæ consideranda sunt, ut sis modestus; ea etiam consideranda sunt, ut sis magnanimus, modo probe perpendas, quæ lex naturæ de honore præcipit, ea valere de honore quocunque, nec ullam in iis attendi magnitudinis differentiam. Media igitur modestiæ & magnanimitatis eadem sunt. *Quod erat unum.*

Si humilitati sociatur pietas, quemadmodum sociari debet, cum & pii (§. 1128. *part. 1. Jur. nat.*), & humiles esse debeamus (§. 582. *part. 1. Jur. nat.*); Deus dator omnis boni agnoscitur (§. 492.) & omne bonum, cujus participes facti sumus, in numerum beneficiorum divinorum refertur (§. 497.), Deoque laus omnis tribuitur (§. 493.), ut nomen divinum celebretur (§. 1204. *part. 1. Jur. nat.*). Quantoscunque igitur consecutus quis fuerit honores, quantamcunque laudem & famam, sive gloriam; non tamen propterea sese effert insolentius. Quoniam itaque appetitum moderatur circa magnos etiam honores legi naturæ convenienter, qui vero hoc facit magnanimus est (§. 564. *part. 1. Jur. nat.*); præsentissimum magnanimitatis medium est, si humilitati societur pietas. *Quod erat alterum.*

In moralibus unice standum est veritate, sepositis turbæ opinionibus. Quamobrem cum virtutes intellectuales & morales pariant existimationem, honorem atque laudem (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*) & facta inde profecta existimatione, honore ac laude dignum probent (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); honor magnus æstimandus est ex gradu virtutum intellectu-

lium & moralium, ideoque præclaris factis, quæ inde profisciscuntur. Quoniam qui humilis est, non modo bona animi, quæ consecutus est, verum etiam occasionem præclara præstandi oblatam beneficiis divinis in totum accenset (§. 497. 493.); quo majore honore, qua laude majore ac gloria potitur, eo majora esse agnoscit beneficia divina, quibus mactatur, ideoque ardorem Deo gratias agendi tanto vehementius intendit. Hæc vera magnanimitatis indoles est: neque enim aliter vi legis naturæ, virtutum omnium normam (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), concipi potest. Nemo non agnoscit, nisi veritatum moralium fuerit prorsus ignarus, ita concipiendam esse magnanimitatem, quamvis in statu civili nulla introducta fuisset inæqualitas, sed quos natura æquales fecit (§. 81. part. 1. *Jur. nat.*), iidem quoque ceteroquin æquales quoad statum externum æquales permanissent. Virtus cum tota nitatur lege naturæ (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quæ prorsus immutabilis est (§. 142. part. 1. *Phil. pract. univ.*), prorsus & ipsa immutabilis, ideoque factio hominum, quo introductus est status civilis (§. 4. part. 8. *Jur. nat.*), ne quicquam mutari potuit. Quamobrem nec magnanimitas in statu civili alia est, quam concipi potest in statu naturali, seu nullo respectu habito ad civilem, etsi in statu civili nacta fuerit occasionem sese dilucidius atque apertius explicandi, cumque majora quoque experiatur obstacula, quæ vincenda sunt, nec adeo facile vincuntur, majorem simul splendorem. Quod vero turba magnanimitatem restringat ad eos, qui dignitatibus in Rep. eminent; insecitæ tribuendum. Ponamus hominem, qui nulla dignitate conspicuus est, sed ejus præclara sunt in scientiam merita, ab omni appetentia laudis habere animum alienum, nec fama magna, quam consecutus, efferri; ecquis negare aufit, ipsum esse magnanimum, nisi quid sit magnanimitas nondum satis intelligat? Ponamus similiter hominem cujuscunque conditionis virtute plurimum præstare, ut gloria vera excellat. Quodsi etiam hic laudem minime appetat, nec eadem efferatur, si virtutes ejus præ-

prædicentur & ipse ob eas maxime existimetur a bonis atque peritis; æquis non dixerit magnanimum, si virtutum notiones satis distinctas habuerit? Enimvero quia in statu civili, in quo degimus, dominantur opiniones virtuti inimicæ; ne impedimento sint, quo minus modesti & magnanimi humilesque silius, nostrum adhuc est, ut eas corrigamus.

§. 504.

Dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur. Dignitates civiles in titulis & præcedentia consistunt (§. 765. part. 8. *viles honores Jur. nat.*), qui cum sint modi apti ad honorem bene de Rep. merentibus a singulis exhibendum (§. 764. part. 8. *Jur. nat.*), laudemque iis ornandi bene ac præclare de Rep. merentes (§. 766. part. 8. *Jur. nat.*). Qui bene ac præclare de Rep. meretur, honorem quoque, ideoque & laudem (§. 541. part. 1. *Jur. nat.*) meretur (§. 761. part. 8. *Jur. nat.*). Dignitates igitur civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus bene de Rep. meritis iisdem ornatur. Quoniam vero de Rep. bene mereri nequit, nisi qui bonum publicum pro virili promovet (§. 23. 9. part. 8. *Jur. nat.*), per se autem patet, cum qui bene de Rep. mereri vult, non modo nosse debeat, quid ad bonum publicum promovendum a se requiratur, verum etiam habere animum id pro virili promovendi & in eo promovendo omnem adhibere diligentiam, egregia in Remp. merita ex virtutibus intellectualibus & moralibus, veri honoris veræque laudis creatricibus (§. 549. 550. part. 1. *Jur. nat.*) promanare; dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur.

Virtutes intellectuales & morales produunt facta, ex quibus æstimantur. Et in factis inde profectis consistunt quoque

merita in Remp. ob quæ debetur honor civilis, ejus causa bene de Rep. merentibus dignitates civiles conferuntur. Atque hoc modo intelligitur, qua ratione meritis in Remp. virtutes illustrantur. Si dignitatibus civilibus nulla respondent merita, honor quoque civilis nullus est, & vix umbra honoris vocari meretur. Quamobrem nec fieri potest, ut veram pariant existimationem atque laudem. Condonandum est vulgo imperito, quod de meritis in Remp. judicium ferre nescit, si dignitatibus civilibus, quæ in titulis & præcedentia consistunt, existiment alios; minime vero peritis, qui ex meritis alios existimare debent, ut ipsas in veritate honorent laudibusque meritis extollant. Qui bene de Rep. meretur, ejus virtutes utiles sunt civitati, cum in salutem civitatis impendantur. Facta autem, quibus publicum bonum promovetur, sunt magis suspicienda, quam quæ tendunt in bonum privatum, quantum bonum publicum præstantius privato, & ideo ab illis virtutes acquirunt majorem splendorem, utut utraque facta eadem virtutes probent.

§. 505.

Quid faciendum iis, qui laudem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus dignitatibus illustratur (§. 504), unusquisque operam dare debet, ut sit existimatione & honore atque laude dignus (§. 545. fulgent. 546. part. 1. Jur. nat.); qui dignitatibus civilibus eminet, operam dare debet, ut meritis in Remp. præstet.

Qui meritis in Remp. destituitur, nullum quoque honorem, laudem nullam meretur. Quando igitur ipsi deferrur honor civilis, aut dignitates civiles laudi ipsius imputantur; perinde est ac si quis laude ornetur, quæ ipsi minime competit: utrobique verba quantumvis præclara & magnifica revera non sunt nisi sine mente sonus. Vulgus non novit honorem alium, nisi dignitates civiles: de honore vero, de quo ante dixi-

diximus, non cogitat. Quoniam vero paucissimi sunt, qui dignitate civili præstant; eidem adjungit divitias, quasi etiam hæ pariant honorem atque laudem. Eruditi tandem addunt eruditionem & scientiam. Atque hinc nascuntur spuræ de honore ac laude opiniones, quibus fascinantur animi hominum, tor vitiorum tantorumque ex iis propullulantium malorum genetrices.

§. 506.

Quia dignitates civiles verum honorem veramque lau- *De eo, qui dem non pariunt, nisi quatenus meritis in Remp. virtus il- operam dat,* lustratur (§. 504.); *qui operam dat; ut verum honorem veramque ut vero bo-* laudem mereatur, *dignitates civiles, quæ nulli officio publico adha-* nore ac lau- rent, *parum curat, quodsi vero adhaereant officio quo fungitur, de dignus sit.* omnem dat operam, *ut officii sui partes omnes adimplens præclare de* Rep. mereatur, *& si propter merita dignitate aliis equiparetur,* hoc stimulo utitur, *ut eodem officio fungentes præclaris meritis supe-* ret (§. 545. 550. part. 1. Jur. nat.).

Qui officio publico funguntur, quemadmodum debent, bene de Rep. merentur (§. 884. part. 8. Jur. nat.), quamvis varient merita pro diversitate officiorum, æstimanda nimirum ex qualitate negotiorum in utilitatem Reip. vel gerendorum, vel executioni dandorum (§. cit. part. 8. Jur. nat.). Quoniam in Rep. curæ habendum, ut, qui bene de eadem merentur, a ceteris honorentur (§. 761. part. 8. Jur. nat.); ideo dignitates civiles, quæ in titulis & præcedentia consistunt (§. 765. part. 8. Jur. nat.), iisdem sunt annexæ, ut honorificum sit officium. Solent vero etiam dignitates civiles, quæ certis officiis adherent, sine officio attribui aliis, qui officio minoris dignitatis præfunt, sed eodem præclare admodum funguntur, ut propter merita singularia, quibus inter suos eminent, ab iisdem distingvantur, cum esse debeant præmia meritorum insignium in Remp. (§. 768. part. 8. Jur. nat.).

nat.). Dignitates igitur civiles in duo genera distinguuntur, quarum scilicet aliæ officium quoddam publicum simul connotant, aliæ vero non item. Differentia igitur hæc probe attendenda, ubi definiendum, qualem curam honori ac laudi habere debeamus, ne a modestiæ ac humilitatis tramite declinemus, nec vano honore vanaque laude delectemur & hac absurda voluptate, quod frequenter fieri solet, in varia vitia trahamur. Dignitates civiles neutrius generis sunt contemnendæ, modo vitetur abusus: rectus enim eorum usus, quem in Jure naturæ demonstravimus, & rationi conformis, & utilis est. Neque modestiæ, neque humilitati repugnant, cum, si merita connozent, ad verum honorem veramque laudem sint referendæ, consequenter de iisdem notanda, quæ de honore ac laude in anterioribus demonstrata.

§. 507.

*De appeten-
tia honoris
ac laudis
ambitioso-
rum.*

Ambitiosus non modo honorem & laudem meritam, verum etiam inmeritam appetit, immo etiam dignitates civiles officio, quo fungitur, minime adhaerentes, parum sollicitus, utrum eas mereatur, nec ne. Etenim ambitiosus cupiditate honoris, ideoque etiam laudis (§. 541. part. 1. Jur. nat.), insatiabili flagrat, honorem tanquam finem ultimum eorum, quæ facimus, intendens (§. 570. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem honorem ac laudem quamlibet appetit, quam se consequi posse putat, parum sollicitus, utrum eandem mereatur, nec ne, ideoque etiam dignitates civiles officio suo minime adhaerentes affectat, quia opinione turbæ honor in titulis & præcedentia consistit, ac iisdem eminere laudi ducitur, consequenter nec in hisce spectat meritum, quod titulis & præcedentiæ vim significandi addit (§. 388. part. 2. Eth.).

Quia titulis & præcedentia in statu civili discernuntur homines, ita ut iis, qui meliores habentur, majores tribuantur

tur tituli & præcedentia competat; hinc enata est opinio turba, quod honor æstimandus sit ex titulis & præcedentia & summa laus in eo consistat, si quis dignitatibus civilibus eminet. Cum sensus æqualitatis naturalis introducta inæqualitate in statu civili non penitus extinctus sit; animos hominum tacite incessit cupido æqualitatis, ut nolint esse aliis inferiores, quæ, quamprimum voti sui damnantur, cum videant appetitum non satiari, degenerat in cupidinem superioritatis, ut velint aliis esse superiores. Atque ita nascitur cupido dignitatum civilium, ut vel officium, cui major dignitas adhereret, anhelent, vel ubi se id consequi posse desperant, nudos titulos & præcedentiam inhiant. Quodsi fortuna faveret, ut absque ullo merito titulis non tam ornentur, quam onerentur, se jam meliores sibi facti videntur, & hac perversa opinione in vitia varia trahuntur, de quibus disertius dicemus. Vide, quæ alias de eadem re jam demonstravimus & annotavimus (§. 174 175. part. 2. Eth.).

§. 508.

Quoniam ambitiosus honorem & laudem etiam immeritam & dignitates civiles officio suo minime adhærentes appetit, parum sollicitus, utrum eas mereatur, nec ne (§. quo bonum 507.), quicquid vero homines apperunt, id sibi repræsentant tanquam bonum (§. 892. 893. Psych. empir.); ambitiosus bonum ex eo æstimat, quod promiscue honorem quemcunque ac laudem quamcunque parit, sive meritam, sive immeritam, sive veram, sive apparentem.

Ambitiosos plerumque vexat cupido honoris vani laudisque vanæ; & eruditorum potissimum est, ut aliquid veritati tribuant quoad virtutes intellectuales, quas tamen raro æstimant, quemadmodum conveniebat, laudem tamen veram præter meritum appetentes. Titulomania (liceat enim de re barbara barbaro uti vocabulo) nostro inprimis seculo præ-

(Wolffii Ethicæ Pars IV.)

Z. 2. 2.

fertim

sertim inter nos dominatur. Hinc videas alios excogitare nova nomina, quibus officium, quo funguntur, significatur, quasi jam majore dignitate fulgeant. Alii ambiunt titulos, quibus certa officia publica designantur, ut videantur, qui non sunt, aut si ad ipsa officia admoveantur, titulum, loco salarii acceptant, ut fruantur dignitate, haud raro absque meritis, immo subinde non sine detrimento boni publici. Alii ab adulatoribus sibi titulos minime convenientes tribui patiuntur, ut aliis, quibus comperunt, pares videantur, ideoque jam fere nescias, quibus titulis colendi sint ipsis dignitate superiores. Cum istiusmodi stultorum plena sint omnia; non opus esse videtur, ut de iis, qui ubivis videri possunt, multa dicamus.

§. 509.

*De laude
propria &
emendicata
ambitioso-
rum.*

Similiter quia *ambitiosi* laudes immeritas appetunt (§. 507.); se ipsos laudare solent, sive per se, sive per alios, laudes ab aliis sibi tributas ebucciant, easque variis artibus impetrare student.

Exempla laudum propriarum & emendicarum præbent eruditi, qui de scientia & eruditione sua gloriantur, atque favorem autorum diariorum eruditorum & novellarum aucupantur, ut ab iis laudentur variisque encomiis ornentur. Dant litteras ad viros præclari nominis in Rep. litteraria, & de responsoriis, quas acceperunt, non modo gloriantur, sæpius parum commoda occasione, sed etiam easdem typis descriptas evulgant, & vel integras, vel excerpta scriptis, quæ edunt, inferunt, immo judicia privata de speciminibus suis, haud raro ab idiotis, aut adulatoribus profecta libris suis præfigunt. Huc etiam referas carmina in laudem sui composita ab hominibus, qui de meritis ipsorum judicium ferre nesciunt. Hæc tanto avidius distribuunt, quanto altius in iisdem extolluntur, quamvis pilitacorum lingua. Immo regalem fere cultum expetunt tanquam Principes in eo scientiarum

tiarum genere, in quo vix ac ne vix quidem tyrocinia deponere, aut vulgares admodum fecerunt progressus. Nescio quem splendorem sibi imaginantur, dum ab lumi serpentibus inter stellas primi honoris eveſti sibi videntur, quarum splendor amulatur jubar ſolis. Tanta eſt veſania eruditorum, quos ambitio vexat, cum tamen parum profecerint, qui, dum in litteris proficiunt, in moribus tam turpiter deſiciunt.

§. 510.

Arrogans ſibi perſuadet, ſe honorem ac laudem dignitatesque Arrogantis civiles, quas appetit, mereri, quamvis non mereatur. Qui enim de honore ac ſibi perſuadet, ſe honorem ac laudem dignitatesque civiles, laude opinio. quas appetit, mereri, quamvis non mereatur; iſ ſe honore ac laude dignum eſſe exiſtimat, qua non eſt. Sed qui exiſtimat ſe eſſe honore dignum, quo non eſt, ideoque etiam laude (§. 544. part. 1. Jur. nat.), arrogans eſt (§. 566. part. 1. Jur. nat.). Arrogantis igitur eſt ſibi perſuadere, ſe honorem ac laudem, dignitatesque civiles (§. 764. 765. part. 8. Jur. nat.) mereri.

Arrogans eſt Mathematicus, qui, cum Geometræ ſummi laude merita fruatur, ſe quoque laudem Philoſophi ſummi mereri exiſtimat, quamvis hoſpes ac peregrinus in omni Philoſophia in ſubſelliis tyronum locum occupare teneatur, ſi rebus alienis ſeſe immiſcet. Dignitates civiles, quæ in titulis & præcedentia conſiſtunt (§. 765. part. 8. Jur. nat.), cum ſint modi apti ad honorem bene de Rep. merentibus a ſingulis exhibendum (§. 764. part. 8. Jur. nat.), non alium habent uſum, quam ut bene de Rep. merentes a ceteris honorentur (§. 761. part. 8. Jur. nat.). Quodſi ergo quis meritis præclaris in Remp. non eminet, ſed dignitates civiles, ſeu titulos atque præcedentiam ſaltem appetit, ut vel par videatur aliis, vel aliis quoque ſuperior; arrogantia ipſius hoc tribuendum.

§. 511.

Arrogantem Quoniam *arrogans* sibi persuadet, se mereri honorem sibi *videri*, ac laudem dignitatesque civiles, quas appetit, quamvis non *qui non est*, mereatur (§. 510.); *jubi videtur esse, qui non est, aut saltem major, quam est.*

Ita Mathematicus laudem immeritam Philosophi affectans sibi videtur esse Philosophus, cum non sit, ex merito in Geometriam aestimans meritum in Philosophiam, quod nullum est. Similiter si quis titulo ornatur, qui officio suo, quo fungitur, non adhæret, præter meritum suum; is sibi par videtur ei, qui officio publico fungitur, quod hoc nomine insignitur, aut qui dignitate civili fruitur ob singulæ in Remp. merita. Arrogans nimirum de merito honoris ac laudis non statuit ex veritate, sed præjudicatis opinionibus mentem præpeditam habet, ne cernat verum, quamvis cernere posset, nisi acumen suum in se desiderari pateretur. Ita Mathematicus, conscius sibi acuminis sui in iis, quæ ad Geometriam spectant, falsam sibi opinionem, quasi acumine, quo adeo feliciter utitur in Geometria sublimiori, eadem felicitate uti etiam possit in Philosophia, cui quod non eandem operam navaverit, quam Geometriæ, satis sibi conscius est, cum tamen abunde ipsi constare potuisset, sine principiorum cognitione veritatem ex iis derivandam perspicere non posse, quantacunque fuerit mentis acies. Equis visu pollens videre potest ea, quæ a conspectu suo procul remota sunt? Ut veritatem perspicias, necesse est ut intuearis nexum propositionis, de qua judicium ferendum, cum principiis, ex quibus longa haud raro ratiociniorum concatenata serie deducitur. Ignorans itaque principia, quomodo fieri poterit, ut certus sis, num legitima consequentia ex iis deducatur propositio & num principia, ex quibus deducitur, sint firma atque indubitata. Oscitantia igitur acumen obrundit, dum ultra limites suos incaute profertur. Similiter qui ob pares titulos sibi par esse videtur aliis facile videre poterat, titulos esse

esse vocabula inania, nisi quoddam significent quod nobis inhaeret, nimirum merita in Remp. ob quæ inventi sunt & tribuendi: neque enim adeo ingens æumen requiritur, ut videas, vocabula esse nomina rerum & absurdum esse, ut quis sibi videatur vir magnus propter nomen, quod quid denotet ignorat. Cui sano placet res sibi prorsus ignota?

§. 512.

Similiter quoniam arrogans sibi persuadet, se honorem *Quando arrogans* atque laudem, quam appetit, mereri, quamvis non mereatur (§. 510.), *ambitiosus* vero honorem quoque immeritum laudemque immeritam appetit (§. 507.), *si honorem accedat.* *immeritum laudemque immeritam appetens sibi persuadet, quod mereatur, ad ambitionem arrogantia accedit.*

Non omnis ambitiosus etiam arrogans est, etsi arrogantia cum ambitione plerumque copuletur, præsertim si ambitiosus dignitates civiles inhient. Fieri nimirum potest, ut ambitiosus non affectet nisi laudem gloriamque veram & rideat arrogantiam eorum, qui vanis honoribus vanaque laude delectantur. Seipsum laudare sive per se, sive per alios, de meritis suis gloriari & laudes ab aliis sibi tributas ebuccinare potest, qui præter meritum laudari non vult & ultro confitetur, se hanc vel istam laudem non mereri, abunde contentus sua. Fieri quoque potest, ut ambitiosus probe agnoscat, se laudem quandam non mereri, eadem tamen non modo delectetur, verum etiam, quantum in se est, eandem venetur. Neuter horum arrogans dici potest. Nisi igitur opinio meriti contra veritatem accedat ad appetentiam laudis, ambitioni arrogantia minime sociatur. Quodsi hæc probe perpendantur, duo hæc vitia haud difficulter distingventur, patebitque ratio, non multiplicari entia præter necessitatem, si arrogantia ab ambitione dividatur.

§. 513.

Quomodo
fastosus de
se sentiat.

Fastosus immodice de se sentit. Fastus enim virtutum est, quo quis sibi tribuit plus perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum (§. 583. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum majoris se faciat, quam par est, contra naturæ legem (§. 575. part. 1. *Jur. nat.*); fastosus immodice de se sentit.

Ita purus purus Mathematicus, qui idem acumen sibi tribuit in Philosophia, quo in Geometria sublimiori feliciter utitur, cum tamen in eadem sit hospes ac peregrinus, fastosus est. Ad fastum quoque referendum, si se Geometram consummatissimum esse putat, cum saltem in Analyti excelsat, methodi autem demonstrandi *Euclidæ*, qua usi sunt Geometrarum veteres, fuerit ignarus, eidemque tribuendum, si non agnoscit, quantum debeat antecessoribus, ut eò usque progredi potuerit, quo pervenit, multo minus autem perpendit circumstantias, in quibus positus providentia divina eam scientiam, quam præstat, acquirere potuit. Taceo, quod non omnia referat ad Deum datorem omnis boni, sibi que in totum arroget, quod Deo acceptum referre debebat. Similiter fastosus est, qui ob fortunæ bona, veluti divitias & dignitates civiles, aut ortum ex nobili prosapia animum effert, perfectionem status sui confundens cum perfectione animi; quæ sola verum honorem veramque laudem parit, & excellentiam quandam homini conciliat, quemadmodum ex antea demonstratis satis patet.

§. 514.

Quod merita
sua rite
æstimare non
norit.

Quoniam *fastosus* immodice de se sentit, plus sibi scilicet tribuens perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem se plus sibi debere existimans, quam veritati consentaneum (§. 513.); merita sua rite æstimare minime novit.

In æstimandis meritis suis non uno modo peccatur a fastuosis. Confundunt bona animi, corporis ac fortunæ, quæ tamen sollicite erant distinguenda: neque enim in æstimandis meritis attendendæ veniunt nisi virtutes intellectuales & morales, quæ solæ verum honorem veramque laudem pariunt (§. 550. 551. *part. 1. Jur. nat.*), & produntur factis inde proficiscentibus, quæ tanto majoris faciendæ, quanto utiliora sunt aliis, vel etiam facienti, intra limites Juris naturæ. Confundunt virtutes intellectuales formales cum materialibus, quarum diversitatem evidenter admodum demonstravimus in parte prima Ethicæ. Ita Mathematicus fastosus acumen, quod virtus intellectualis formalis est (§. 182. *part. 2. Eth.*), pro materiali habet, dum idem æstimans ex scientia mathematica, qua excellit, ad philosophiam & omnem cognitionem cujuscunque generis extendit. In acquisitione bonorum fastosi non discernunt, quæ ad possibilitatem intrinsicam & quænam ad extrinsecam ea acquirendi spectant: unde contingit, ut nec perpendant, quæ natura dedit, quæ fortuna largita est; sed se si non expresse, saltem tacite pro autore omnium habent. Desituuntur denique notionibus distinctis virtutum atque bonorum, quorum illas in Jure naturæ, hæc in parte secunda Ethicæ explicavimus, sine quibus tamen meritum existimationis æstimari nequit (§. 481.). Velim hæc probe perpendant homines fastosi, qui tantopere acumine suo confidunt, ut agnoscant quantum fallat ipsorum de acumine suo judicium. Num tanta confusio, tanta ablepsia acuminis signum esse potest? Sit ita, quod acumine utantur in aliquo scientiarum genere: confusio tamen ista & ablepsia prodit defectum acuminis in aliis, minimum ejus non usum.

§. 515.

Quoniam *fastosus* immodice de se sentit, plus scilicet *Cur fastus* sibi tribuens perfectionis, quam comperit, & circa eandem *animum* in plus sibi arrogans, quam veritati consentaneum (§. 513.); *scet.*
seipsum

seipsum majoris facit, quam est, cumque merita sua rite aestimare non norit (§. 514), si fortuna ipsum ad dignitatem evehit, id meritis suis tribuit, & quamvis eandem non mereatur, iis nimirum destitutus dotibus, quæ ad officium suum pro dignitate obeundum requiruntur, animo tamen effertur, ideoque fastus animum inflat.

Satis superque notum est, fortunam non distribuere bona sua meritis convenienter. Divitias, dignitates, famam alii habent, alii merentur, & si habent, qui merentur, non tamen id meritis suis adscribere possunt, sed fortunæ acceptum referre debent. Fortuna sua bona confert tan indignis, quam dignis. Nihil itaque absurdius est quam ex fortunæ favore colligere meritum suum, aut idem aestimare. Admorus es officio cum amplissima dignitate, sed quod pro dignitate ornare nequis. Nonne maxime absurdum est, si tibi persuadeas, te mereri munus, quod cum laude obire non potes, & ob dignitatem, quæ tibi decreta, tanquam præmium meritorum in munere tuo obeundo, animo efferris? Nonne potius dicendum est, te habendum esse pro eo, qui non es, sed saltem audis, ita ut dignitas jam non sit præmium meritorum ex factis tuis cognoscendorum, sed in dedecus tuum cedat. Elatio igitur animi, quam vultu, gestu ac verbis prodis, famæ tuæ detrahit, ut gloria, quæ frui poteras, beneficii fortunæ abusu, obscuretur, immo in contemptum plurimorum adducatur. Contemptus philosophiæ moralis istiusmodi absurdarum opinionum & iisdem convenientium factorum causa est.

§. 516.

Quando fastus cum ambitione copuletur.

Si fastosus ob perfectiones, quas consecutus, majores honores atque laudes appetit, quam meretur, aut ob bona fortunæ, existimationem & honorem, vel dignitates, quas non meretur; fastus cum ambitione copulatur. Etenim honoris appetentia ad ambitionem

bitionem pertinet (§. 507.). Quodsi ergo fastosus, dum sibi tribuit plus perfectionis, quam revera convenit (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), immodice de se sentiens (§. 513.), immodicas quoque appetit laudes & honores majores, quam meretur; fastus cum ambitione copulatur. *Quod erat primum.*

Similiter si fastosus ob bonæ fortunæ existimationem & honorem appetit, cum honorem verum veramque laudem non pariant, nisi virtutes intellectuales & morales (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), honorem & laudem appetit, nihil ejus meritis. Quamobrem cum ambitiosi sit appetere honorem, vel laudem, qualem non meretur (§. 507.); si fastosus ob fortunæ bonæ existimationem & honorem appetit, fastus cum ambitione copulatur. *Quod erat secundum.*

Quodsi fastosus dignitates civiles appetit, quas non meretur, cum dignitates civiles verum honorem veramque laudem non pariant, nisi quatenus meritis in Remp. virtus illustratur (§. 504.), vanum honorem vanamque laudem appetit. Quoniam itaque ambitiosi est, vanum honorem vanamque laudem appetere, seu dignitates civiles, quas non meretur (§. 507.); si fastosus dignitates civiles appetit, quas non meretur, fastus cum ambitione copulatur. *Quod erat tertium.*

Fastus, arrogantia & ambitio sunt vitia valde cognata, & tantum non semper conjuncta. Revera tamen a se invicem differunt, nec semper conjunguntur. Omnia sunt aberrationes a lege naturæ, quatenus circa honorem & laudem certa officia nobis præscribuntur, quibus hæc vitia contrariantur. Lex naturæ verat, ne existimationem, honorem atque laudem rangam finem intendamus (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), præcipit tamen, ut nos existimatione, honore ac laude dignos præstemus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), operam na-

(Wolffii Ethica Pars II.)

Aaa aa

vando

vando pro virili virtutibus intellectualibus & moralibus (§. 549. 550. *part. i. Jur. nat.*), ut facta nostra ex iisdem proficiantur (§. 551. *part. i. Jur. nat.*). Præcipit etiam, ut perfectionem propriam cognoscamus (§. 572. *part. i. Jur. nat.*); prohibet autem ne plus perfectionis, nec circa eandem plus nobis tribuamus, quam veritati consentaneum (§. 575. *part. i. Jur. nat.*), neque in perfectione propria, seu bonis animi, corporis ac fortunæ æstimandis nobis tribuamus, quæ fortunæ tribuenda sunt (§. 574. *part. i. Jur. nat.*). Inculcat denique, dignitates civiles ex meritis in Remp. æstimandas esse (§. 766. *part. 8. Jur. nat.*). Contraria hisce, qui faciunt, vitio obnoxii fiunt (§. 322. *part. i. Phil. pract. univ.*). Triplici modo aberratur a lege naturæ: aut enim fallit iudicium de perfectione sibi competente, sive ipsam perfectionem spectes, sive ejus causam, aut de merito honoris atque laudis, aut denique honorem atque laudem appetis. Prima fastus (§. 583. *part. i. Jur. nat.*), secunda arrogantia (§. 566. *part. i. Jur. nat.*), tertia ambitionis causa est (§. 570. *part. i. Jur. nat.*). Atque hinc etiam facile patet, quando hæc vitia copulentur, & quando difficulter dividantur. Quemadmodum sunt variae hominum de materia honoris atque laudis opiniones; ideo quoque variant istorum vitiorum causæ speciales.

§. 517.

*Quibus in
virtutibus,
arrogantia
& fastus op-
ponantur.*

Ambitio & arrogantia modestiæ opponitur; fastus humilitati.
Ambitiosus enim honores & laudem appetit, sive mereatur, sive minus, sive honor verus & laus vera sit, sive minus (§. 507.): arrogans vero se honore ac laude dignum existimat, etsi dignus non sit (§. 510.). Enimvero modestus laudem non appetit, quamvis operam det, ut honorem ac laudem mereatur (§. 484.), ideoque sibi caveat, ne se honore ac laude dignum esse existimet, cum non sit. Ambitio igitur & arrogantia modestiæ opponuntur. *Quod erat unum.*

Fasto-

Fastosus plus sibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum (§. 583. part. 1. Jur. nat.). Ast humilis de seipso sentit, uti par est, verum de perfectione propria judicium ferens (§. 581. part. 1. Jur. nat.) & agnoscens, Deo acceptum ferendum esse, quicquid boni habet (§. 492.), seipsum nihil habere, de quo gloriari possit, quasi non acceperit (§. 493.). Fastus igitur humilitati opponitur. *Quod erat alterum.*

Si a modestia ex parte receditur, aut in ambitionem, aut in arrogantiam incidimus; si in totum receditur, in vitium utrumque prolabimur: quodsi vero ab humilitate recedas, in fastum incidis. Equidem modestia, humilitas & pietas sororio vinculo copulantur (§. 502.): non tamen adeo firmum est, ut transgressione legis naturalis rumpi nequeat. Sane virtutes humanæ non adeo perfectæ sunt, ut non adhuc labe quadam a vitiis oppositis inficiantur, sicuti nec vitio dediti adeo mali sunt, ut non aliquid boni a virtute admixtum habeant, cum varix sint rationes, quæ malitiam temperant, propter multitudinem actuum, ex quibus actio humana constat.

§. 518.

Bona corporis & fortune honorem ac laudem minime pariunt. An bona corporis & fortune aut fortune ac naturæ soli accepta poris & ferenda, aut, ut habeas, facto quodam tuo ex virrute intellectu & morali profecto concurrens, aut etiam facto, quod ac honorem a vitio ortum trahit. Quodsi fortune ac naturæ soli accepta ferenda, cum nihil adsit, de quo tanquam tuo, vel tibi debito glories, nulla quoque ratio est, cur propterea tibi aliqua laus, ideoque etiam honor aliquis (§. 541. part. 1. Jur. nat.), debeat. *Quodsi ut habeas istiusmodi bona,*

Aaa aa 2

facto

facto quodam tuo ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecto concurrens; cum facta ex iis profecta te ea laude ac honore dignum probent, quam virtutes istæ pariunt (§. 549. *Et seqq. part. i. Jur. nat.*), honorem ac laudem pariunt hæ virtutes, non vero bona corporis & fortunæ, ad quæ acquirenda facto tuo concurrens. Enimvero si factum tuum ex vitio proficiatur, cum facta, quæ vitia arguunt, ignominiam veram pariant (§. 823. *part. i. Jur. nat.*); multo minus fieri potest, ut bona corporis & fortunæ honorem ac laudem tibi concilient. Patet itaque bona corporis & fortunæ honorem ac laudem minime parere.

Qui dicit te esse pulchrum, sanum, divitem; non te laudat, sed pulchritudinem, sanitatem, divitias prædicat. Non est quod obijcias, qui virtutes tuas intellectuales & morales commemorat, aut facta tua prædicat, similiter virtutes tuas vel facta tua laudibus extollere. Etenim tu causa libera es virtutum, quibus instructus es, ut tibi impurentur (§. 527. *part. i. Phil. præf. univ.*), nec aliter laudari potes. quam recensendo facta tua & inde colligendo virtutes, ex quibus profecta sunt. Ubi nihil est, quod tibi imputari potest; ibi quoque nullum est laudis atque honoris meritum. Neque etiam est, quod dicas, turbam laudare alios a bonis fortunæ ac corporis: neque enim in Moralibus opinione turbæ, sed veritate standum est. Qui opinionem turbæ absurdam veritati præfert & his actiones suas accommodat, a virtutis tramite ad vitia deflectit & laudem spuriam inhians veram amittit. Bona corporis & fortunæ saltem occasionem præbent laudi, quatenus facta tua laudantur, sine quibus iis careres, veluti quod sanitas & vigor corporis debeat temperantiæ, quod divitiæ sint fructus parsimoniæ & prudentiæ in pecunia acquirenda & parva conservanda adhibita, aut quod bonis fortunæ recte usus fueris, veluti majorum tuorum, a quibus genus deducis, exempla tibi proponens, quæ imiteris, & ut
sint

sint incitamentum ad præclara præstanda. Velim hæc notent panegyristæ, ne, dum alios laudare intendunt, eorum laudi potius detrahant, in iis subsistentes, quæ nullum laudis meritum continent.

§. 519.

Quoniam bona corporis & fortunæ honorem ac laudem minime pariunt (§. 518.); *absurdum est, ob bona corporis, veluti ejus formam, vel bona fortunæ, veluti divitias, claritatem natalium, dignitates civiles, favorem patronorum, claritudinem amicorum, efferrî animo, vel se existimatione & honore dignum ob bona corporis existimare, aut existimationem, honorem atque laudem appetere, poris & consequenter fastosum, arrogantem, aut ambitiosum fieri* (§. 583. *tunc consequenter qui sibi ab his vitiis tracta- cavere vult, absurditatem istam probe perpendere tenetur.*

Latet absurditas in eo, quod causa existimationis, honoris atque laudis habeatur, quæ non est, nec esse potest: quæ ut agnosceatur, exacte ponderanda est demonstratio propositionis præcedentis. Ipsa autem hæc demonstratio insinuat absurditatem istam penitus perspicere non posse, quantum ad convictionem sufficit, nisi distinctas existimationis, honoris atque laudis notiones habueris easque legi naturæ conformes agnoveris: neque enim notiones arbitrariæ sunt, sed per legem naturæ determinantur. Alias nimirum notiones spurias opinionibus turbæ accommodatas substitueret fastosus, arrogans & ambitiosus eadem usus libertate, qua tu ipsi uti videris. Quoniam itaque vitiis istis laborantes mentem præjudicatis opinionibus obsessam a ratione nimis procul remotam habent, ideo necesse est, ut absurditas ad sensum communem reducatur (§. 242. *part. 1. Eth.*), sicque defectus scientiæ suppleatur (§. 422. *part. 1. Eth.*). Usui quoque est reductio ad notiones communes, veluti si prædicatur forma corporis, vel extolluntur divitiæ, aut natales clari, & ob facta turpia, quæ vicia

tia produunt, vel mores inelegantes bonis istis gaudens iisdem indignus declaratur. Hinc enim facile homini iudicium tuum opinionibus turba, quæ notioniibus communibus accenseri solent, persuaseris, laudari bona corporis & fortunæ, non eorum possessorem, hominem autem non laudari nisi propter virtutes & morum elegantiam. Et quoniam ea, quæ nobis in altero placent, anorem concitant (§. 649. *Psych. empir.*); amor hic non confundendus est cum existimatione, quæ alterum magni facimus: quem ab hac distingvendum esse satis patet per ea, quæ modo diximus.

§. 520.

Quod fastosus, arrogans & ambitiosus sibi metipsum contrarius est, si ob bona, quorum conservatio in potestate sua non est, seipsum magni facit, vel ab aliis magni faciendum esse putat. Bonorum enim, quorum conservatio in potestate nostra non est, jacturam facere possumus inviti, quod per se patet. Quod si ergo te ipsum magni facis, vel ab aliis magni faciendum esse putas, ob istiusmodi bona; in potestate tua non est, ut maneat, qui tibi videris & aliis videri vis, & si contingat te jacturam facere illorum bonorum, te honore ac laude ejusque merito privatum esse senties, consequenter non amplius te ipsum magni facere poteris, nec existimare, quod magni te facere debeant alii, quin potius confiteri teneris, te nunc parvi, aut nihili faciendum esse. Quoniam itaque fastosus se ipsum majoris facit, quam est, ideoque animo effertur (§. 515.), arrogans se honorem ac laudem mereri sibi persuadet (§. 510.), ambitiosus existimationem, honorem ac laudem appetit (§. 507.), ideoque vult, ut alii ipsum magni faciant, si ob bona, quorum conservatio in potestate sua non est, se ipsum magni facit, vel ab aliis magni faciendum esse putat, medium

medium eligit, quo id consequi nequit, quod intendit, & per consequens sibi metipso contrarius est.

Lubrico admodum fundamento existimationem, honorem ac laudem superstruit, qui ob bona, quorum conservatio in potestate sua non est, magnus sibi videtur, vel ab aliis haberi vult. Places tibi propter pulchritudinem, quam laudant alii. Quod si jacturam ejus feceris, id quod præcavere in tua potestate non est; non placebis tibi amplius, sed potius displicebis, nec laudabunt eam amplius alii. Perit ergo honor tuus, perit laus tua, quam tibi imaginabaris. Quamobrem si non habeas alia, quæ te honore ac laude dignum probant: summum tuum bonum, quo tantopere delectabaris, amisisti nunquam recuperandum. Idem valet de divitiis, de favore patronorum, de claritudine amicorum & bonis aliis, quæ fortunæ potestati, non vero voluntati tuæ subjecta sunt. Quoniam vero homines fastosi, arrogantes & ambitiosi non veritate stant, sed turbæ opinionibus; in præsentem non modo attendenda veniunt bona vera, sed etiam apperentia, quæ falsa opinione habentur, quæ non sunt. Quamobrem huc etiam referas laudes immeritas, sive emendicatas, sive ultro ab aliis tibi tributas. Cum enim fieri possit, ut alii videntes te laudes, quæ tibi tribuuntur, non mereri; quam sint immeritæ ostendant; laus quoque tua, qua tantopere delectabaris, evanesceat, aut prorsus in vituperium vertetur, consequenter famam, quam avide inhiabas, non consequeris, vel, si quam consecutus es, perdes. Non nobis licet ad particularia descendere & sufficit in disciplinis ut tradamus universalialia, quæ deinceps ad particularia applicari possunt. Dantur autem exempla, ut quomodo applicatio fieri debeat facilius intelligatur. Accedit ad ambitionem, arrogantiam & fastum stultitia, si quis meritum honoris ac laudis æstimat ex bonis, quæ honorem ac laudem parere nequeunt & quorum conservatio ne quidem potestati nostræ subjecta est.

§. 521.

*Remedium
fastus, ar-
rogantia &
ambitionis.*

Qui sibi a fastu, arrogantia & ambitione cavere vult, honorem verum laudemque veram a falso & immerito honore falsaque & immerita laude discernere tenetur, ac probe perpendere, quod honor & laus non sit in potestate nostra, sed saltem honoris & laudis meritum. Etenim qui honorem verum laudemque veram ab honore falso ac laude falsa, atque immerito honore laudique immerita discernit, is falsum de honore ac laude, qua dignus est, iudicium minime feret, nec in eo quicquam sibi tribuet, quod a veritate alienum, cumque agnoscat, honorem ac laudem non esse in potestate sua, sed saltem honoris atque laudis meritum, absurdum esse nullus dubitabit appetere ea, quæ a fortuna expectanda sunt, aut simul prorsus negligere, quæ sunt in potestate sua. Contrarius mos cum sit hominum fastosorum, arrogantium & ambiciosorum (§. 566. 570. 583. *part. 1. Jur. nat.*); qui sibi a fastu, arrogantia & ambitione cavere vult, honorem verum & meritum a falso & immerito, laudemque veram & meritam a falsa & immerita discernere tenetur, ac probe perpendere, quod honor & laus non sit in potestate sua, sed saltem honoris ac laudis meritum.

Fastus, arrogantia & ambitio falsis nituntur opinionibus de honore ac laude ejusque merito & ignorantia dependentiæ a fortunæ potestate. Quamdiu itaque mens imbuta est istis opinionibus, vel ignorantia ista laborat, nec fieri poterit, ut sibi a vitiis istis caveat. Opiniones igitur perversæ eradicandæ sunt, ingenuis veris notionibus, & opera danda, ut, quæ a voluntate nostra non dependent, sed naturæ, vel fortunæ tribuenda aut permittenda, accurate discernantur. Quoniam vero honor verus veraque laus a virtutibus intellectualibus & moralibus derivari debet (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*); applicatio eorum, quæ de honore ac laude præscribit jus naturæ,

turæ, distinctas quoque virtutum notiones supponit. Atque hinc patet, si quis ab hisce vitis sibi sufficienter cavere velit, cum virtutum omnium scientia instructum esse debere: alias facile hallucinabitur in æstimando merito.

§. 522.

Qui de aliorum fama detrahendo suam quærit, ambitiosus est. Signum ambitiosi dimi-
appetit, si vel maxime præstare ne quicquam possit, quo nutio fama
laudem mereatur. Quoniam itaque ambitiosus est, qui lau-
dem appetit, præsertim immeritam (§. 507.); -qui de fama
aliorum detrahendo suam quærit, ambitiosus est.

Exempla obvia sunt inter eruditos, quamvis non omnia ejusdem sint farinae, propterea quod multis modis fama lacerari possit, de quibus rectius diceretur suo loco. Mos est hominum novorum in orbe litterato, ut inclarescere studeant virorum, quorum præclara extant in scientiam merita, doctrinam impugnando & quanto sunt rudiores, tanto audaciores & petulantiores iis convitiantur, ut, cum acumen deficiat in discussione, id appareat in suggillatione. Notissimi sunt canini mores eruditorum in Germania nostra. Quodsi enim contingat, ut unus adversarius in aciem prodeat, mox sese eidem associat ingens caterva hominum obscurorum atque juvenum, qui nomina sua ex tenebris in lucem proferre conantur, aut intempestive aliis innoscere cupiunt, quemadmodum cane latrante uno latrant omnes & catelli ipsis assonant. Non desunt alii, qui ignominiam famæ aliorum adspargere conantur ipsis imputando mores perversos, malignos & immodestos, aut saltem indoctos & indecentes: id quod tanto turpius est, si alios suis censeant moribus, aut male factorum sibi conscii sunt, non perpendentes quam turpe sit doctori, si culpa redarguit ipsum, & quanta sit insania scelestorum obliorum reficere memoriam. Produunt autem ni-

(Wolfsi Ethica Pars IV.)

Bbb bb

mium

minum una cum ambitione malignum animum, si facta aliorum in malam partem interpretantur, ut tanto peiores videntur, quanto meliores ipsi videri volunt.

§. 523.

Remedium.

Qui de fama aliorum detrahendo suam quærit, probe perpendere debet, quod famæ suæ labem adspergat. Etenim lex naturæ præcipit, ne famæ ac laudi alterius detrahamus (§. 871. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque studium detrahendi famæ alterius vitium est (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.), vitia vero ignominiam veram pariunt (§. 822. part. 1. Jur. nat.), & famam excitant malam (§. 553. part. 1. Jur. nat.); qui de fama aliorum detrahendo suam quærit, probe perpendere debet, quod famæ suæ labem adspergat.

In casu particulari multa adhuc alia occurrunt, quæ famæ nocent. Ita infamis hic inclarescendi modus aut ex decremendo famæ alterius quærendi incrementum suæ maxime dedecet Theologum, qui modestiæ & humilitatis exemplar esse debet aliis. Dedecet idem viros alios ad dignitatem evektos, præsertim si officii ipsorum sit vigilare, ne perversis moribus utantur alii. Impudentiæ quoque, non saltem imprudentiæ se reos probant, qui ex suis moribus judicant alios, aut refricata memoria male factorum labeturpi dignitatem, qua fulgent, contaminant. Stultitiam vero arguit absurdum hoc famæ aucupium, quod nemo propterea se laude dignum probet, si vel maxime probaverit alium laude sua fruentem laborare quibusdam navis, qui reprehensionem bonorum, minimum laudem nullam merentur. Læsis famæ aliorum, etiam si vera dixeris, non est medium aprium consequendi famam. Si laudem mereri vis & ad nominis famam contendere, præsta te virum, ut ex factis tuis appareat, quantus sis (§. 552. part. 1. Jur. nat.). Istiusmodi temeritas facilius ferenda erat in juvenibus petulantibus, qui animum negligenti-

tia

tia in educatione corruptum nondum emendarunt, & nimium adhuc hebetes non longe prospicere possunt; ast in viris, iis præsertim, quorum est ardua ponderare & intricata extricare summa vesania est. Quodsi secundum principia Juris naturalis perversum hoc ad famam grassandi studium paulo sollicitius in casibus particularibus discutatur; absurditas tanto manifestior apparebit. Oportandum foret, ut in Philosophia satis versatus & methodi demonstrativæ compos casus particulares sub fictis nominibus, ne ipse aliorum famæ detrudere velle videatur, aut invitus detrahat, accuratissime discuteret, ut in ruborem darentur adeo inepte insanientes: id quod etiam usui foret in demonstranda absurditate aliis vitiis deditorum.

§. 524.

Qui aliorum famæ meritæ detrudere studet inventa sua suaque Signum famæ merita supra inventa aliorum atque merita extollens; fastosus est. Stus majorem
Qui enim aliorum famæ meritæ detrudere studet inventa gloriam as-
sua suaque merita supra inventa atque merita aliorum extol-
lens; is vult alios, qui merito suo famam consecuti sunt, quam qua-
antecellere, sibi que videtur majorem laudem mereri, quam gaudent alii.
 alii merito suo consecuti sunt, cum tamen se suo modulo, non aliena laude meriri deberet. Quamobrem cum immodice de se sentiat, nec merita sua rite æstimare noverit, hoc vero fastosi sit (§. 513. 514.); qui aliorum famæ meritæ detrudere studet inventa sua suaque merita supra inventa & merita aliorum extollens, fastosus est.

Quod qui sua inventa vel merita supra inventa & merita aliorum extollunt ambitiosi sint, satis inde patet, quia laudem appetunt, laudemque magnam, quam qualis esse debeat docent alios. Hic vero potissimum arguitur fastus, qui cum ambitione conjunctus est. Si fastus abesset, ut laudem appeteres, quam tibi convenire facta tua probant, cur opus esset gloriari, quod videre potueris, quæ alii acumine præstantes

videre non potuerint, aut quod invenerint, quæ alii frustra quæſiverunt, aut quod multo longius progressi fuerint, quam aliis progredi licuerit, aut quod præclariora præſtiterint, quam præſtiterunt alii & ita porro? Immodice utique de ſe ſentit, qui ſe ſupra alios extollit. Faſtus autem tanto evidentior eſt, ſi, quæ de ſe gloriatur faſtoſus, veritati conſentanea non ſunt. Tum vero una proditur arrogantia. Sed plura, quæ de hiſ duci poterant, reſervanda ſunt in locum alium, ubi de laude aliis debita agemus. Ceterum verba & facta ambitioſorum, arrogantium & faſtoſorum ſatis produnt hæc vitia, modo eorum notionem diſtinctas habeas, ut de eorum ſignis prolixè agere non habeamus opus.

§. 525.

*De arrogantia
luxus
cauſa.*

Arrogantes facile in luxum labuntur. Affectant enim honores, quo digni non ſunt (§. 566. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem ſi deſit meritum veri honoris, modis illegitimis eum conſequi ſtudent, præſertim quibus favet opinio turbæ, veluti magnificis conviviis, veſtibus ſplendidis, ſupelleſtili ſumtuosa. Quoniam itaque in profuſione pecuniæ ſolius oſtentationis cauſa luxus conſiſtit (§. 387. part. 4. *Jur. nat.*); arrogans facile in luxum labitur.

Arrogantis de honore judicium verum non eſt, quando ſe honore dignum eſſe putat. Quoniam judicium hoc diſcuſſivum eſt, ratiocinium, quo inferitur per modum concluſionis, aut fallit in majore, aut minore. In priori caſu ſumit fretus inprimis opinione turbæ, quod hoc vel iſto facto mereamur honorem; in caſu poſteriori ſe habere putat, quod non habet, veluti majus acumen, quam alii, quamvis carcat omni. Caſus primus obtinet, quando arrogantia ad luxum ducit. Tum enim ſibi perſuadet, res ſumtuosas homini conciliare honorem, ideoque ſibi videtur honore dignus, ſi rebus ſumtuosis ſplendorem oſtenter. Qui norunt, in quoniam
verum

verum honoris ac laudis meritum consistat, non ignorant, quam sit absurdum honore ac laude dignum quendam existimare, quod pecuniarum profusione divitias ostendet, idque tanto magis absurdum intelligitur, si tantas, quas ostentare vult, divitias non habet, aut prorsus nullas; consequenter si prodigalitatem absurde prodit, dum tenax, immo sordidus est (§. 391. 400. part. 4. *Jur. nat.*), ne desint impentæ luxur causa faciendæ, aut si prorsus æs alienum consumit.

§. 526.

Arrogantes de rebus & factis suis gloriantur. Videntur enim *De jactantia* sibi digni honore, quo non sunt (§. 566. part. 1. *Jur. nat.*). *arrogan-* Quamobrem cum honor nobis exhibendus sit ab aliis, qui *tium.* meritum honoris cognoscunt (§. 538. 540. part. 1. *Jur. nat.*), arrogantes ea, ob quæ sibi honore digni videntur, quo non sunt, aliis patefaciunt, utque honore digni existimentur, prædicatione efferunt. De rebus igitur & factis suis gloriantur.

Fieri equidem etiam potest, ut de se gloriatur, qui laudem meretur ambitione ductus: plerumque tamen contingit, ut insolenter inprimis de se gloriantes laudem immeritam affectent. Id satis clare elucet, quando aliis invident honorem ac laudem illorumque meritis sua opponunt. Quo minus quis laudem meretur, eo magis extollit sua, ob quæ se laude dignum putat. Quemadmodum vero variant hominum de honore ac laude opiniones; ea, in quibus gloriantur, non eadem sunt. Ita alius extollit divitias suas, alius dignitates civiles, quas consecutus, alius natalium splendorem, alius præclara facta majorum, alius facta sua, quæ multis modis variant. Et sicuti gradus diversi sunt vitiorum; ita quoque aliorum jactantia insolentior est, aliorum mitior. Hypocritæ, qui humiles videri volunt, cum non sint, sibi que videntur pii, de pietate gloriantes sua laudem Dei obrendunt,

Bbb bb 3

quasi

quasi eidem acceptum ferant quicquid boni habent. Humiliter enim loqui didicerunt, quamvis ab humilitate procul remotum habeant animum. Arrogantibus accensendi sunt eruditi, qui, quæ præstiterint, in præfationibus & prædicationibus titulo libri adjectis ipsimet laude extollunt, immo ipsos libros magnificis titulis insigniunt, parum solliciti, num revera nigrum respondeat rubro. Sed quis, quæso, enarret omnium arrogantium ineptias, in quibus gloriantur? Qui eas nosse cupit, attendat animum ad verba arrogantium, quando de se gloriantur, eademque ponderet. In iis autem ponderandis habenda quoque ratio est aliorum vitiorum in prædicationem una influentium, quemadmodum patet ex pietatis pompæ cultoris exemplo.

§. 527.

Quando facta
sua laudes suas
commemorare liceat.

Qui facta sua laudesque suas commemorat fame suæ defendendæ, aut utilitatis aliorum promovendæ, vel gloriæ divine causæ, & si aliter officio cuidam erga seipsum, vel alios satisfacere nequit; propterea arrogans & proprii honoris jactator dicendus non est. Homini enim competit jus famam suam defendendi, immo ad eandem defendendam obligatur (§. 1033. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum fama aliter defendi nequeat, nisi verbis, vel factis contrarium eorum ostendendo, quæ dicit calumniator (§. 1040. part. 1. Jur. nat.) &, nisi facta in vulgus fuerint nota, aut effectum habeant permanentem, per testes probantur (§. 1014. part. 5. Jur. nat.); famæ suæ defendendæ causa facta sua laudesque suas commemorare licet. Quoniam igitur defensor famæ tum nil committit, quod legi naturæ adversum, consequenter vitio imputari possit (§. 322. part. 1. Phil. præst. univ.), ideoque famæ bonæ contrarium sit (§. 553. part. 1. Jur. nat.), nec dici potest, quod se honore dignum existimet, quo non est, aut ab aliis dignus haberi velit, arrogans vero non

non est nisi is, qui se honore dignum existimat, quo non est (§. 566. part. 1. Jur. nat.), & is demum jactator honoris proprii est, qui facta sua & res suas extollit, ut honore dignus videatur aliis, quod nemine contradicente sumitur; qui facta sua laudesque suas commemorat famæ suæ defendendæ causâ, arrogans propterea propriique honoris jactator dici nequit. *Quod erat primum.*

Similiter quoniam ad aliorum perfectionem & perfectionem status eorundem conferre obligamur, quicquid valemus (§. 222. part. 1. Phil. pract. univ.); si quis utilitatis aliorum promovendæ causâ facta sua laudesque suas commemorat, cum id non faciat animo sese efferendi, sed ut officiis erga alios satisfacere possit, patet ut ante n. 1. eum propterea dici non posse arrogantem & proprii honoris jactatorem. *Quod erat secundum.*

Porro quoniam gloriam Dei promovere debemus (§. 1148. part. 1. Jur. nat.); si factorum nostrorum laudumque commemoratione gloria Dei illustratur, veluti ut Deus dator omnis boni in nobis glorificetur, cum omnia ad Deum referantur, non vero animo sese efferendi dicantur; patet itidem ut ante n. 1. eum non esse dicendum arrogantem propriique honoris jactatorem, qui facta sua laudesque suas commemorat gloriæ divinæ promovendæ causâ. *Quod erat tertium.*

Non absimili modo ostenditur, arrogantem propriique honoris jactatorem dicendum non esse, qui facta sua laudesque commemorat, si aliter officio cuidam erga se satisfacere non possit. *Quod erat quartum.*

Propositionem hanc ideo addimus, ne, quæ de jactantia sui honoris dicta sunt (§. 526.), in abusum trahantur ab iis, qui

qui aliorum famæ insidiantur. In jactantia enim, sicut in vitiis omnibus, spectandus est animus, quem prodit intentio ex circumstantiis & verbis, quibus facta sua laudesque commemorantur, colligenda, ut taceam vultum & gestus affectuum indices, quibus animus agitur. Non est, quod dicas fieri posse, ut præsens quoque propositio per abusum in excusationem jactantiæ trahatur: præstat enim male facta in bonum partem interpretari, ut tibi caveas, ne famam aliorum lædas, quam eam laceßere. Ceterum propositionem præsentem illustrat exemplum Pauli contra pseudoapostolos se defendentis salutis Corinthiorum consulturus 2 Cor. XI. & XII. Ita Autor recensens in præfatione, quid præstiterit in opere suo, ut informet lectorem & ejus attentionem excitet, profectum in litteris ac virtute intendens, arrogantiae & jactantiæ redargui nequit, si vel maxime viribus deficientibus laudanda saltem sit voluntas. Condonandum enim sæpissime quid est infirmitati humanæ, nec in censendis aliorum nævis nos nimium securos præbere debemus, multo minus ea vertere in detrimentum laudis meritæ.

§. 528.

De vita pusillanimis.

Pusillanimis vivit, quemadmodum ipsi volupe visum fuerit. Etenim pusillanimis omnem honoris ac famæ curam abjicit (§. 568. part. 1. Jur. nat.), ideoque parum curat, quid de se factisque suis dicant alii, ac perinde ipsi est, utrum laudetur, an vituperetur. Quamobrem cum homo nihil appetat, nisi quatenus id, quod appetit, voluptatem ipsi creat (§. 156, part. 2. Eth.); ita vivit, quemadmodum sibi volupe visum fuerit.

Audias ideo pusillanimes dicentes, se parum curare, quid dicant alii, se facere, quod sibi placuerit, quando admonentur, ut hoc facere pudeat. Immo si eo, quod faciunt, delectentur, rident rectius sentientium de se judicium, & satis se exequisse putant, si profitentur, judicium aliorum de se
nec

nec prodesse sibi, nec nocere posse. Non igitur agnoscunt, quod operam dare debeamus, ut simus honore ac laude digni (§. 545. 546. part. 1. Jur. nat.) & ut fama nostra sit bona (§. 554. part. 1. Jur. nat.)

§. 529.

Quoniam *pusillanimitas* vivit, quemadmodum ipsi volupe De actione visum fuerit (§. 528.); actiones legi naturæ contrarias committimus & more non veretur, quas se impune committere posse putat & ipsi suadet ribus *pusillanimitas* voluptas sua & assuetos retinet mores, qualescunque fuerint.

Pusillanimitas, cum omnis honoris ac famæ curam abjiciat, sua vivit opinione, parum curans, quid sentiant alii, contemtor opinionis alienæ. Quamobrem nec voluptate afficitur, si actiones suæ moresque sui approbentur ab aliis, nec molestia, si improbentur, quamdiu servat sensum impunitatis, & animum vacuum a metu damni. Atque hinc patet, quam noxium sit hoc vitium & quam curatu difficile. *Pusillanimitas*, quam etiam inambitiositatem dici alias jam monuimus (not. §. 568. part. 1. Jur. nat.), facillime observatur in hominibus sceleratis & moribus agrestibus atque illepidis præditis, eamque facile produnt improbantibus, dum aliorum judicium se parum curare respondent.

§. 530.

Si *pusillanimitati* medela afferenda, instillanda *pusillanimitas* est Remedium amor virtutis cum odio vitiorum, ac deinde idem convincendus, *pusillanimitatem* parere existimationem, honorem atque laudem, vitium ignominiam, vituperium & contentum. Quod si enim virtutem amaverit, voluptatem ex ea percipiet (§. 654. Psych. empir.), at molestiam ex vitio, si id oderit (§. 679. Psych. empir.). Quamobrem ubi agnoscit, virtutem parere existimationem, honorem atque laudem, vitium vero ignominiam, vituperium & (Wolffii Ethicæ Pars IV.)

Ccc cc

con-

contemptum, amor virtutis in existimationem, honorem atque laudem, odium vitii in ignominiam, vituperium & contemptum derivabitur, consequenter ex sui existimatione, honore atque laude voluptatem (§. 654. *Psych. empir.*), ex ignominia vero, vituperio & contemptu sui molestiam percipiet (§. 679. *Psych. empir.*). Non igitur amplius ipsi perinde erit, quid de se judicent alii, ideoque omnis honoris ac famæ curam non amplius abjiciet. Quare cum pusillanimis omnem honoris ac famæ curam abjiciat (§. 568. *part. 1. Jur. nat.*); si amor virtutis & odium vitiorum ipsi instilletur, idemque postea vincatur, virtutem parere existimationem, honorem atque laudem, vitium ignominiam, vituperium & contemptum, pusillanimitati medela affertur.

Quomodo amor virtutis, odium vitii ingignatur & ingignitur alatur, alibi jam demonstravimus (§. 230. & *seqq. part. 2. Eth.*). Quod si quæ demonstrata sunt satis perpendantur, facile videbitur, quam difficilis curatu sit pusillanimitas. Sunt subinde vitia quædam particularia, quæ pusillanimitatem genuerunt. Atque tum opus est, ut horum ante omnia odium ingignatur. Caret pusillanimis sensu honoris, quia ex eo nullam percipit voluptatem: caret pudore, quia ex sinistro aliorum de se judicio nullam percipit molestiam. Quod si ergo pusillanimitas extirpanda, necesse est ut animum disponas ad voluptatem percipiendam ex honore ac laude & ad percipiendam molestiam ex sinistro aliorum de se judicio. Qui virtute delectatur, perfectionem suam agnoscit (§. 511. *Psych. empir.* & §. 548. *part. 1. Jur. nat.*): qui horret vitium, imperfectionem suam agnoscit (§. 518. *Psych. empir.*). Quamobrem honore quoque ac laude delectatur (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), ignominiam vero & vituperium pudet (§. 811. 813. *part. 1. Jur. nat.* & §. 774. *Psych. empir.*). Atque hinc intelligitur, quam arduum atque difficile sit extirpare pusillanimitatem.

§. 531.

Optimum adversus pusillanimitatem præsidium est, si quis agnoscat se a Deo conditum esse, ut gloriam ipsius promoveat & finem, ob adversus quem creatus est, consequi studeat. Ex enim qui agnoscit, se a pusillanimitate Deo conditum esse, ut gloriam ipsius promoveat (§. 115. *tem præsi- part. 3. Eth.*); is certus est, attributa divina per modum modicum. tivorum influere debere in determinationem actionum suarum (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum omnis actio lege naturali præcepta, consequenter virtutis (§. 321. *part. 1. Phil. præct. univ.*), determinabilis sit per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 253. *part. 1. Phil. præct. univ.*); si finem, ob quem creatus est, consequi studet, omni virtuti assiduam operam navat, consequenter se honore ac laude dignum præstat (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam igitur ipsi perinde non est, utrum honore ac laude dignus sit, an indignus; curam honoris ac famæ minime abjicit. Enimvero si curam honoris ac famæ omnem minime abjicit, pusillanimis non est (§. 568. *part. 1. Jur. nat.*). Optimum itaque adversus pusillanimitatem præsidium est, si quis agnoscit se a Deo conditum, ut gloriam ipsius promoveat & finem, ob quem creatus est, consequi studeat.

Pater itaque pietatem esse optimum adversus pusillanimitatem præsidium. Pietas ad omnem virtutem utilis, nec minor ejus utilitas est in debellandis vitiis quibuscunque. Ea igitur vera medicina animæ est, quæ mentem sanam præstat & contra morbos animi tuetur, nec incongrue universalis animæ medicina salutarur, tam præservativa, quam curativa, ut Medicorum terminos nostros faciamus. Nihil sane in praxi morali tam difficile est, quod non pietate vinci possit. Quale vero esse debeat ejus studium, in parte tertia Ethicæ satis ostendimus.

§. 532.

Quenam motiva negligat qui abjecti animi est.

Qui abjecti animi est, motiva negligit, quæ a se & statu suo desumenda. Qui enim abjecti animi est, nullam in agendo rationem habet perfectionis propriæ (§. 585. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem non considerat, num in se, vel in statu suo contineatur aliqua ratio, cur hoc agere, vel non agere debeat. Hæc ratio cum motivum sit (§. 887. Psych. empir.); qui abjecti animi est, motiva negligit, quæ a se & statu suo desumenda.

Nemo est qui nesciat, maxime reprehendi tenacitatem in divite, voluptatem corporis in verbi divini præconibus, scuriles jocos in viro, qui dignitate civili eminere, luxum in eo, qui mediocre habet patrimonium, familiam numerosam. Ratio in omnibus istis casibus non alia allegatur, quam quæ desumitur vel a persona, vel a statu agentis. Redarguitur itaque animus abjectus.

§. 533.

Quod decorum negligat.

Quoniam qui animi abjecti est, motiva negligit, quæ a se & statu suo desumenda (§. 532.), qui vero hæc negligit facit quod ipsum dedecet (§. 195. part. 1. Phil. pract. univ.); qui abjecti animi est, agit quod ipsum dedecet, consequenter decorum negligit.

Abjectus animus spectatur in indecoro, & potissimum attendendus est in decoro naturali, non saltem arbitrario (§. 196. part. 1. Phil. pract. univ.). Et exempla, quæ modo allegavimus (not. §. 532.), probant, vulgo etiam in redarguendo animo abjecto rationem decori naturalis haberi.

§. 534.

Remedium animi abjecti.

Quia motiva a se & statu desumenda negligit, qui abjecti animi est (§. 532.); si quis animum abjectum vitare velit, actio-

actiones omnes ad se statumque suum referre tenetur, sollicitè inquirent, num rationem quandam deprehendat, cur hoc potius facere, quam non facere, aut non facere, quam facere debeat, consequenter omnem dare operam debet, ut seipsum noscat (§. 3.).

Datur lex naturalis decori (§. 204. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ea extenditur ad quaslibet hominis actiones, quamvis vulgò non agnoscatur. Neque enim datur ulla actio, cuius motiva aliqua non possint desumi a persona & statu hominis cujuscunque. Et hæc ipsa motiva maximi sunt momenti in praxi morali, ideoque sollicitè attendenda. Deus semper agit, quod ipsum decet (§. 335. *part. 1. Theol. nat.*). Non vult, nisi quod optimum non modo in se, sed etiam in relatione ad semetipsum (§. 390. *part. 1. Theol. nat.*) & judicans, quid sit optimum in relatione ad se ipsum, idem refert ad omnia sua attributa (§. 395. *part. 1. Theol. nat.*). Deum igitur in agendo imitatur, si omnes actiones nostras referamus ad nos atque statum nostrum, ut agamus, quod nos deceat. Inluit autem decorum naturale in actiones nostras, non solum si integræ per motiva a persona nobis imposita & statu nostro desumpta determinentur, verum etiam quatenus in actionibus per alia motiva determinatis ea, quæ variis modis determinari possunt, decenter determinantur, veluti quantitas eleemosynæ, ad quam dandam aliis rationibus permovemur.

§. 335.

Optimum adversus animum abjectum præsidium est, si quis Optimum personam sibi impositam recte gerere studet. Qui enim personam adversus sibi impositam recte gerere studet, actiones, quas committit, vel omittit refert ad personam suam, quæ sibi impositum remota est (not. §. 152. 153.), ut nimirum pateat, num detur dium. quædam ratio, ob quam hæc actio nos deceat, & non sic, vel aliter determinata nos deceat, vel dedeceat (§. 196.

Ccc cc 3

part.

part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque rationes istæ motiva voluntatis vel noluntatis sunt, (§. 887. *Psych. empir.*), abjectum vero animum non habet, qui motiva a se & statu suo desumenda non negligit (§. 532.); optimum adversus animum abjectum præsidium est, si quis personam sibi impositam recte gerere studet.

Quodsi consideremus, quomodo personam nobis impositam cognoscamus (*not. §. 152.*); quam late diffundatur animus abjectus, inde colligetur. Quoniam itaque cognitio personæ sibi impositæ maxime necessaria est, ne labe quadam inficiantur actiones in se bonæ; noscentia recte gerendi personam sibi impositam non postrema pars est notitiæ sui ipsius (§. 17.). Vide igitur, quæ de modo recte gerendi personam inculcavimus, cum de notitiâ sui ageremus (§. 18.). Plurima autem, quæ utiliter hic considerantur passim occasione ita ferente insinuavimus. Cum ad personam nobis impositam referendum sit, quod simus homines, quod simus creatura Dei, pars hujus universi (*not. §. 152.*); hominem dedecet agere, quod quomodocunque rationi adversatur, & quatenus sumus creatura Dei & pars hujus universi, quod dependentur a Deo & fini universi, ad quem actiones nostras omnes referre obligamur, contrariatur. Contemptor homo est dignitatis suæ, quam per naturam habet, nisi hoc probe observet: ecquis vero est qui negare auit, hoc indicare animum abjectum (§. 585. *part. 1. Jur. nat.*)?

§. 536.

Quenam cura fortuna habenda.

Qui fortunam cura habere vult, nec secunda nimium confidere, nec adversa meliora desperare, utraque autem tanquam motivis actiones suas legi naturæ convenienter determinandi uti, sibi que cavere debet, ne eandem sua culpa adversam experiatur. Nemo enim fortuna secunda confidere (§. 587. part. 1. Jur. nat.), nec adversa

sa

fa meliora desperare debet. (§. 589. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam tam bona (§. 315. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quam mala physica, quæ homini eveniunt, etiamsi actiones non committat, ex quibus ea sequuntur, motiva esse possunt actionum committendarum, vel omittendarum (§. 314. *part. 1. Phil. pract. univ.*), omnes autem usus rerum naturalium sunt fines a Deo intenti (§. 648. *part. 1. Theol. nat.*, qui etiam vult ut actiones nostras legi naturæ convenienter determinemus (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ut utamur motivis, quibus voluntas & noluntas ad actiones eisdem conformes committendum, contrarias vero omittendum determinatur (§. 889. *Psych. empir.*); fortuna tam secunda, quam adversa uti debemus tanquam motivis actiones nostras legi naturæ convenienter determinandi. Constat præterea nobis quamlibet culpam evitandam esse (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem si fortunam curæ habere velimus, nec quicquam prætermittere, quod officii nostri esse poterat, neque secunda nimium confidere, neque adversa meliora desperare, utraque autem tanquam motivis actiones nostras legi naturæ convenienter determinandi uti, nobisque cavere debemus, ne eandem nostra culpa adversam experiamur.

Fortuna est concursus causarum minime prævisus ad effectum nobis vel bonum, vel malum (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem quicquid nobis boni, vel mali evenit a causis naturalibus, vel hominibus aliis, ad id fortunam referimus. Et ideo fortunam dicimus vel secundam, sive prosperam, vel adversam, sive sinistram. Gentiles fortunam Deam fecerunt, quam suo more coluerunt, ut bona conferret, mala averteret. Tribuenda superstitio ignorantæ Physicæ ac inprimis Cosmologiæ generalis, ex qua patet nexus rerum, unde concursus ille causarum resultat, a quo pendent effectus, quos fortunæ tribuimus. Fortuna causarum plurimum

plurium complexum supponit, quarum una quaelibet agit alio fine, quam ut effectus nobis vel bonus, vel malus producat, quatenus tamen ex actionibus ipsarum concurrentibus resultat, quod singulis in se spectatis non intenditur, omnes conjunctim constituunt causam effectus sufficientem, & hoc respectu fortuna inter causas naturales refertur. Quod si ergo fortunam cognoscere volueris, in causas illas earumque actionem inquirendum: est hoc potius Physici est, quam morum doctoris. In Ethica sufficit nosse, id, quod evenit, independentem a nobis fieri, nec in potestate nostra esse. Ita si grando damnum dat segeti, vel ædes fulmine tactæ comburuntur; id prorsus independentem a nobis fit. Solum equidem subinde fortuna accedere ad actiones nostras: tum vero discernendum est id, quod nobis debetur ab eo quod fortunæ adscribendum, quemadmodum supra docuimus (§. 10. II.), manetque effectus fortunæ discretus ab effectu, cujus nos causa sumus. In Ethica potissimum doceri debet, quomodo nos legi naturæ conformiter gerere debeamus, si quid boni vel mali nobis evenit, quod ut acquirere, vel evitaremus, in potestate nostra minime erat. Atque huc redit cura fortunæ habenda, in quantum ea influit in appetitum, vel facultatem averfandi. Supponimus itaque hic sicuti in ceteris quæ in Jure naturæ demonstrata sunt, sit ita, quod dudum moris fuerit in Ethica saltem inculcare, quæ de actionibus humanis lex naturæ decernit, quasi sola noticia eorum sufficiat ad culturam virtutis fugamque vitiorum: quam perversam opinionem peperit spuria libertatis, quæ voluntati & noluntati tribuitur, notio.

§. 537.

Quid faciendum, ne fortuna desperare debet; ei consideranda est fortunæ mutabilitas. Fortuna secundum statum, ita ut prospera & sinistra alternet, nemo est qui nesciat,

nesciat, nisi sua culpa. Cumque ea potestati nostræ subje-*confidamus*,
 Eta non sit, nec nos secundam conservare, nec adversam *nec adversa*
 in meliorem vertere possumus pro lubitu, sed ferenda, qua-*meliora de-*
 lis fuerit. Qui fortuna secunda nimium confidit, sibi per-*speremur*.
 suadet, saltem tacite, quasi semper adeo benignam sit ex-
 perturus quemadmodum in præsentî. Et qui fortunam sibi
 adversam habens meliora desperat, eandem adeo iratam si-
 bi esse opinatur, ut nihil boni ab ea sperare liceat. Quod-
 si ergo consideret uterque, quam inconstans, quam muta-
 bilis sit fortuna non minus prospera, quam sinistra; opi-
 nionem suam falsam, ideoque seductricem esse agnoscit,
 dum aut secunda nimium confidit, aut adversam expertus
 meliora desperat. Ne igitur hoc fiat, fortunæ mutabilitas
 probe expendenda.

Equidem fortunæ mutabilitas in vulgus nota est, ut vix
 quisquam eandem in dubium vocare aulit; quodsi tamen ejus
 consideratione nimia confidentia aut meliorum desperatio tol-
 lenda, paulo penitius inspicienda & solertius ponderanda.
 Quoniam diversa sunt tam bona, quam mala, quæ ad fortu-
 nam referuntur; mutabilitatem in casibus particularibus
 considerari consultum est, eundo per exempla, quæ vel mo-
 numenta Historicorum produunt, vel propria experientia
 suggerit. Quamobrem qui a nimia confidentia & meliorum
 desperatione sibi cavere vult, ad casus, qui contingunt, ani-
 mum advertere eosque sedulo annotare, aut memoriæ ita in-
 figere debet, ut eorum recordetur, quando opus fuerit. No-
 tandi imprimis sunt casus, in quibus fortuna mutata præter
 omnem spem & expectationem. Cum in causarum serie et-
 iam sint hominum voluntates, ad fortunam quoque referen-
 dum, quicquid boni vel mali nobis evenit independentem
 prorsus a nobis ab aliorum voluntate. Et ideo in mutabilitate
 fortunæ magnum momentum habet voluntatis humanæ in-
 (Wolffii Ethicæ Pars IV.) Ddd dd con-

constantia. Enimvero non sufficit conferre statum præsentem cum præcedente, ut appareat quantum hic mutatus sit ab illo, si fortunæ mutabilitatem intimius inspicere & solertius ponderare voluerimus; sed necesse est, ut etiam inquiremus in causas, quarum concursui debetur effectus fortuitus. Quoniam in causarum serie causa una effectus est alterius causæ; ideo non sufficit inquirere in causas simultaneas, verum etiam in successivas, quousque progredi datur. Atque hoc modo evidens erit, cur mutabilitas fortunæ non dependeat a nostra potestate, nec prævideri possit: id quod ad depellendum tam nimiam confidentiam, quam desperationem meliorum utile est.

§. 538.

*Utilitas per-
pensationis
mutabilitatis
fortunæ se-
cunde.*

Qui fortunæ mutabilitatem perpendit, bonis fortunæ ita utitur, ac si ea non semper retenturus sit, & studiose cavet ne sua culpa ad eorum jacturam quidpiam conferat. Qui enim fortunæ mutabilitatem perpendit, is agnoscit, fieri posse, ut bonorum, quæ habet, jacturam faciat, & status præsens mutetur in contrarium. Quamobrem bonis præsentibus non ita utitur, ac si eadem semper sit habiturus, nec status præsens in pejorem abiturus, sive usum physicum, sive moralem spectes. Cum usu itaque bonorum fortunæ constanter conjungit metum mali oppositi. Quamvis enim jactura boni præsentis incerta sit, nec certo prævidere possimus, statum præsentem, quo delectamur, in pejorem mutatum iri; in casu tamen dubio faciendum quod tutius, ideoque merus mali oppositi semper influere debet in determinationem actionum nostrarum, ad quas nos incitare potest præsens rerum nostrarum status. Patet itaque, cum, qui fortunæ mutabilitatem perpendit, bonis fortunæ ita uti, ac si ea non semper retenturus sit. Quod erat unum.

Qui

Qui mutabilitatem fortunæ perpendit, quantum satis est: cum latere nequit, quod eam sæpius culpa quædam nostra antegrediat, ut nostræ etiam actiones contineantur in complexu causarum, in quarum concursu fortuna consistit, consequenter cum effectus non ponatur, nisi posita actione causæ efficientis (§. 898. *Ontol.*), fortuna non fuisset mutata, nisi culpa nostra præcessisset. Quoniam itaque per se patet, neminem velle, ut fortuna secunda mutetur in adversam; qui mutabilitatem fortunæ perpendit, sollicitè sibi caver, ne sua culpa ad mutationem quidpiam conferat. *Quod erat alterum.*

Efferuntur homines animo rebus secundis, ut fiant fastosi atque superbi. Quodsi quis cogiter, fieri posse, ut ea amittat, ob quæ tantopere se effert; quam lubricum sit fastus ac superbix fundamentum agnoscat, ideoque vitiis hisce non polluat animum. Ponamus elationis animi causam esse divitias: si cogites, te jacturam opum facere posse, ut, cum nunc sis dives, fias pauper, saltem opes plurimum diminuantur variis casibus funestis, quales contingere nosti; nullam esse rationem agnosces, cur propter divitias sis fastosus & superbus. Similiter favet tibi fortuna, ut labore ac industria tua multum pecuniæ lucreris. Quodsi cogites, fieri posse, ut tibi labor tuus non sit adeo fructuosus, quemadmodum in præsentia; in luxum minime effunderis, ut pecuniam ostentationis causa profundas, sed potius parta in usus futuros servare studebis, quantum datur. Supra alios emines in aliquo scientiarum vel eruditionis genere, ut te superiorem non agnoscas. Si cogitas fieri posse, ut veniat alius, qui longe ulterius progressus palmam tibi non dubiam reddat, sed extorqueat, tibi non amplius videberis, qui a nullo superari possit, consequenter nec te animo efferes, sed modeste de te senties. Patet itaque, quomodo perpen-
satio mutabilitatis fortunæ promoveat rectum bonorum usum & præcaveat abusum, ut in virtutis tramite retineamur, nec

in vitia defleamus. Exemplum culpæ habes in eo, qui in paupertatem incidit, propterea quod pecuniam profuderit, quam in usum futurum conservare poterat, sibi persuadens labore ac industria sua se semper lucraturum, quantum nunc fortuna favente lucratur, quasi vero a nobis unice dependeat, ut & eundem laborem perpetuo perferamus, & æque utilem experiamur. Ut perpensatio mutabilitatis fortunæ omnem habeat usum, quem habere potest; necesse est ut accurate discernantur, quæ ab eadem dependeant: id quod plerumque negligitur, quando actiones nostræ cum fortuna concurrunt. Solent enim homines sibi solis tribuere ea, in quibus magnæ sunt fortunæ partes, multoque minus considerant, in quantum actiones suæ fortunæ potestati subjectæ sunt.

§. 539.

Medium fortune utraque determinandi legi naturæ convenienter, perpendere tenetur, fortunam utendi tan- Qui utraque fortuna uti vult tanquam motivis actiones suas *pertinere ad providentiam divinam.* Quodsi enim certi simus, *quam moti-* fortunam pertinere ad providentiam divinam (§. 932. part. 1. *vis actiones Theol. nat.*); si fortuna utamur secunda, quicquid boni adepti *legi naturæ* fuerimus, Deo acceptum ferendum esse agnoscimus. *convenienter determi-* Consideratione beneficiorum divinarum concitatur amor Dei (§. 228. part. 3. *Eth.*), & novum indies capit incrementum (§. 229. part. 3. *Eth.*), consequenter cum amor Dei obedientiæ incitamentum sit atque hominem impellat ad quævis officia erga Deum, erga nos & erga alios præstanda (§. 238. part. 3. *Eth.*), si fortuna secunda velimus uti tanquam motivis actiones nostras legi naturæ convenienter determinandi, perpendere tenemur, quod providentiæ divinæ pars sit fortuna secunda. Quod erat unum.

Similiter si certi simus, fortunam quoque adversam pertinere ad providentiam divinam (§. 932. part. 3. *Theol. nat.*); nihil

nihil nobis mali, qualecunque tandem sit, nobis accidere agnoscimus, nisi Deo providente, secundum sapientiam atque bonitatem suam (§. 931. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum Deus dirigat in hoc universo mala physica & moralia in bonum finem (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*); nulli quoque dubitamus, quin fortunam adversam, quam experimur, in bonum finem directurus sit. Quoniam itaque in providentia divina acquiescimus, si, quicquid a Deo fit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri pro certo habemus (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*); si perpendimus, fortunam pertinere ad providentiam divinam, fortunam sinistram experti in providentia divina acquiescimus, atque tum fortuna adversa utimur tanquam medio acquiescendi in providentia divina, consequenter quia acquiescentia in providentia divina insuit in fiduciam in Deo (§. 439. *part. 3. Eth.*) & in celebrationem nominis divini (§. 464. *part. 3. Eth.*); motivum quoque fit fortuna adversa Deo confidendi & nomen ipsius celebrandi. *Quod erat alterum.*

Subsistendum nobis est in generalibus: quodsi enim ad specialia descendere deberemus, habenda foret circumstantiarum particularium ratio, a quibus pendent motiva tam virtutis colendæ, quam vitii fugiendi specialia. Atque tum inquirendum in virtutes, quibus dediti sumus, & in vitia, quibus laboramus, & perpendenda sunt tam bona, quam mala, quæ nobis eveniunt, in specie, ut appareat, qualia hinc desumi possint motiva cum ad virtutem colendam, tum ad vitium fugiendum, facientia. Et tum quoque opus est, ut observetur, num bona, quæ nobis eveniunt, habenda sint pro premiis divinis (§. 313. *part. 1. Phil. pract. univ.*), an mala pro penis (§. 308. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quo in casu constat illa fore motiva in virtute perseverandi & ulterius proficiendi, hæc vero motiva a vitiis desistendi & voluntatem

tem emendandi. Omittimus alia, quæ in operibus nostris satis versato facile suggerit propria meditatio.

§. 540.

Quod idem sit esse patientem & non esse impatientem.

Qui non est impatiens patiens est. Etenim impatientia vitium est, quo tristitiæ nimium indulgemus in adversis & affectibus molestis aliis animum torquemus (§. 594. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo non fueris impatiens, tristitiæ nimium non indulges in adversis, nec affectibus molestis aliis animum torques, consequenter appetitum & aversionem circa fortunam adversam moderaris. Enimvero virtus, quæ moderatur appetitum & aversionem circa fortunam adversam patientia est (§. 592. part. 1. Jur. nat.). Qui ergo non est impatiens patiens est.

Impatiens nimium contristatur malo præsentis (§. 594. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum tristitia tendat ad depellendam infelicitatem (§. 279. part. 2. Eth.), consequenter ad immutandum statum præsentem (§. 637. Psych. empir.); pro diversitate circumstantiarum diversi affectus tristitiæ sese associant. Quoniam a malo, quo affligitur, liberari cupit, cum liberatio a malo æquipolleat consecutioni boni (§. 756. part. 1. Jur. nat.), ubi malum superatum iri diffidit, pusillanimitas accedit (§. 844. Psych. empir.), quæ tendit ad omnem cogitationem de malo depellendo abjiciendi (§. 409. part. 2. Eth.), cujus tamen depellendi cupiditatem accendit atque alit tristitia. Atque ita contrariis affectibus in diversa trahitur animus instar navis in mari furente ventorum impetu atque fluctuum huc illucve jactata. Cum sibi conscius est, se ignorare media tollendi malum, aut incertus est, num hoc, vel isto medio tolli possit, vacillatio animi affectibus præcedentibus se sociat (§. 832. Psych. empir.), quæ tandem desperationi locum facit (§. 825. Psych. empir.): quæ cum augeat cupiditatem impediendi, ne malum hoc diutius nos affligat, hominē impellit, ut extre-

ma

ma omnia experiantur. Non desunt exempla hominum, qui dolorum podagræ pertæsi, cum & opibus abundarent, & dignitate præstarent, sibi metipsi manus violentas intrulerunt. Nec desunt exempla aliorum, quos impatientia eo adegit, ut inhumano more in corpus suum sævirent. Plura dici poterant de affectibus molestis aliis, quibus torquetur impatientium animus: at cum ex iis, quæ diximus, intelligatur, quomodo ex genesi affectuum in Psychologia empirica exposita deducatur, quinam impatientiæ pro datis circumstantiis asscientur, plura non addimus.

§. 541.

Quoniam patiens est, qui impatiens non est (§. 540.), *De remedio impatientiæ est quoque medium patientiæ.*

Suffecerit itaque ostendisse, quomodo medela impatientiæ afferatur, ut simus patientes. Sublata nimirum inquietudine animi, quæ in impatiens dominatur, erit ea mentis serenitas & animi tranquillitas, quæ patientiæ convenit. Exigit enim patientia animum a molestis affectibus vacuum, quibus ne agiteretur ratio impedit.

§. 542.

Si impatiens esse nolueris, considerandum est, frustra affectibus Remedii molestis torqueri animum, non fortunam adversam, sed te esse impatientem. *Remedia im-*
licitatis tuæ causam, quod ejus representatione affectus molestos susci-
tes, nec impatientia dolorem leniri, sed exacerbari, immo si non ha-
bueris animum a virtute alienum, te obligari lege naturali, ne sis im-
patientis. Multum ad patientiam confert preparatio ad casus futuros:
optimum vero adversus impatientiam præsidium est fiducia in Deo &
acquiescentia in providentia ipsius. Impatiens nimium indulget
tristitiæ in adversis (§. 594. part. 1. Jur. nat.), consequen-
ter tristitia tendit ad depellendam infelicitatem (§. 292.
part.

part. 2. Eth.), ideoque ad immutandum statum præsentem (§. 637. *Psych. empir.*). Enimvero status præsens immutari nequit, nisi libereris a malo, quod te angit: ad quod cum omnes affectus molesti, quibus torques animum (*not. §. 540.*), nihil conferant, sed quamdiu hi subsistunt, status idem prorsus manet; impatiens frustra torquet animum affectibus molestis. Quamobrem cum absurdum sit, torquere animum ob ea, quæ immutare in potestate nostra non est; si impatiens esse noleris, considerandum est, frustra affectibus molestis torqueri animum, quamdiu impatiens es. *Quod erat primum.*

Quoniam impatiens tristitiæ nimium indulget, ad malum, cujus consideratione concitatur, nimis attentus (§. 265. *part. 2. Eth.*), ideoque multis affectibus molestis torquet animum (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*); infelix utique est (§. 637. *Psych. empir.*). Enimvero fortuna adversa, de qua conqueritur, ipsum non reddit infelicem, sed ideo infelix est, quod ob eandem tristitiæ indulget, atque aliis affectibus molestis locum concedit (§. 590. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum per naturam suam infelicitatem aversetur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*); si impatientiæ medelam afferre voluerit, probe considerandum est, quod non fortuna adversa se reddat infelicem, sed quod seipsum infelicem faciat, quod ejus repræsentatione affectus molestos concitet (*not. §. 540.*). *Quod erat secundum.*

Impatiens infelix est propter tristitiam, cui nimium indulget, & affectus alios molestos, quos consideratione mali sui concitat, *per demonstrata n. 2.* Quamvis itaque homini naturale sit, ut malo contristetur (§. 621. *Psych. empir.*), nec sensum doloris delere possit (§. 79. *Psych. empir.*), consequenter

ter per naturam suam statum hunc aversetur (§. 637. *Pfych. empir.* & §. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque averfatio tendat ad eum immutandum (§. 250. *part. 2. Eth.*); ubi tamen tristitiæ indulget, opinione infelicitatis ad considerationem mali accedente eandem auget (§. 621. *Pfych. empir.*) & liberationem ab eodem anhelans & in considerando malo ad alia pro datis circumstantiis animum attendens varios affectus molestos concitat (*not.* §. 540.), dolorem, quo affligitur, non lenit, sed exacerbat. Quamobrem cum absurdum sit, velle liberari a dolore, & eundem tamen exacerbare; si impatiens esse nolueris, probe considerandum est, impatientia dolorem non leniri, sed exacerbari. *Quod erat tertium.*

Si quis non habet animum a virtute alienum, cum virtus consistat in habitu actiones suas legi naturæ conformiter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ejus voluntas determinata est ad faciendum, quod lege naturæ præcipitur, & noluntas ad non faciendum, quod eadem prohibetur. Quamobrem cum lex naturæ præcipiat, ut simus patientes in adversis (§. 593. *part. 1. Jur. nat.*), & prohibeat, ne simus impatientes (§. 595. *part. 1. Jur. nat.*); si qui non habet animum a virtute alienum impatientiæ medelam afferre voluerit, considerare tenetur, quod lege naturali obligetur, ne sit impatiens. *Quod erat quartum.*

Qui ad casus futuros se præparat, adversa, quæ in potestate sua posita non sunt, sibi repræsentans tanquam even-ru possibilia, nec a se declinabilia (§. 596. *part. 1. Jur. nat.*); ejus animus ob adversa, quæ ipsi obtingunt, non perturbatur affectibus molestis (§. 597. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum animus impatientis affectibus molestis torqueatur

(*Wolffii Ethicæ Pars IV.*) Eec eē tur

tur (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*), patientia vero appetitum & averſationem circa fortunam adverſam moderetur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non concedat locum triſtitiae nimiae aliisque affectibus moleſtis, qui pro datis circumſtantiis eidem ſociari poſſunt (*not. §. 540.*); præparatio ad caſus futuros multum confert. *Quod erat quintum.*

Denique qui in providentia divina acquieſcit Deoque confidit, ejus animus ſemper tranquillus & lætus eſt (§. 442. *part. 3. Eth.*), in providentia divina acquieſcens, eventus omnes, qui a poteſtate ſua minime pendent, approbat (§. 437. *part. 3. Eth.*), &, ſi qua ſibi eveniunt, mala tranquillo animo fert (§. 438. *part. 3. Eth.*), Deo autem confiſus perſuaſiſſimus eſt, ipſum mala, quæ ſibi obtingunt, in bonum finem directurum, & ſe totum reſque ſuas providentiæ divinæ committit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque ob mala, quæ ipſi obtingunt, moleſtis affectibus non concedit locum, ſed appetitum & averſationem circa ea moderatur, impatiens vero eſt, qui ob mala, quæ ſibi eveniunt, moleſtis affectibus animum torquet (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*), & ex adverſo patiens, qui appetitum & averſationem circa fortunam adverſam moderatur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*); optimum omnino adverſus impatientiam præſidium eſt fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia ipſius. *Quod erat ſextum.*

Patientiam eſſe virtutem difficillimam, præſertim ſi exquiſito dolore exeruciatur corpus, vel ingenti malo affligitur animus, nemo eſt qui neſciat. Ac ideo quoque dudum in conſeſſo eſt apud omnes, non cujuſvis eſſe ut ſit patiens. Conſtat vero etiam, quod impatientes animum nimis intendunt in malum, nec ab eo eundem ad alia cogitanda avocent. Dum malum præſens attentionem omnem in ſe trahit; nec facile

facile alia objecta cogitationem ipsorum subeunt, nec, si proponuntur alia, ab illo attentio ad hæc retrahitur. Quamobrem plurimum prodest præparatio ad casus futuros, in qua, cum animus liber sit ab omni affectuum impetu, animo sedato multo rectius & efficacius cognoscitur, quod impatientis frustra affectibus molestis torqueat animum, quod non fortuna adversa hominem reddat infelicem, sed ipse infelicitatis suæ causa sit, quod mali consideratione affectus molestos conciter atque alat, neque dolorem impatientia leniri, sed exacerbari. Veritatis igitur horum ubi persuasissimus fueris, quando tibi eveniunt mala, mentem subit eorum cogitatio cum sensu certitudinis, unde pendet efficacia remedii, & cum attentio a malo ad hæc retrahitur, remedio uteris. Quando igitur vides, aliis evenire mala, vel evenisse intelligis, cogita eadem vel hisce similia tibi quoque evenire posse, secundum istud pervulgatum: hodie mihi, cras tibi, & animum ad hunc casum præpara, perpendendo ea, quæ modo inculcavimus. Vide, quæ de hac præparatione jam alias annotavimus (*not. §. 597. part. 1. Jur. nat.*). Tempore autem præparationis maxime convenit, ut patientia virtus, impatientia vitium agnosceatur, sicque amor virtutis in patientiam, odium vitii in impatientiam diffundatur: virtute enim præditus virtutem amat (§. 351. *part. 1. Phil. præct. univ.*), vitium odit (§. 368. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Inimò quæ de modo instillandi & alendi amorem virtutis (§. 234. & *seqq. part. 2. Eth.*), odium vitii demonstrata sunt (§. 230. & *seqq. part. 2. Eth.*), ad ingignendum & alendum amorem patientiæ, odium impatientiæ in specie eodem tempore transferuntur. Quodsi porro consideres, directionem actionum legi naturæ conformem esse voluntati divinæ consentaneam (§. 278. *part. 1. Phil. præct. univ.*); agnosces quoque velle Deum, ut sis patiens, nolle ut sis impatiens, consequenter te Deo obedire, si patiens fueris (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Obedientia erga Deum quando influit in patientiam, eam multum faciliat, præsertim si nitatur timore Dei filiali (§. 326. *part. 3. Eth.*),

Eth.), ideoque ex amore Dei procedat (§. 318. *part. 3. Eth.*). Quamvis vero hæc officia plus conferant ad patientiam, quam omnibus ceteris mediis obtineri potest; non tamen æquiparantur fiduciæ in Deo & acquiescentiæ in providentia divina, quemadmodum unusquisque in se experiri potest, modo Deo satis confidere & in providentia ipsius acquiescere didicerit. Ast cum nec deficiet amor Dei cum timore filiali & obedientia (§. 409. 410. *part. 3. Eth.*).

§. 542.

*Motivum
patientia.*

Impatientia hominem reddit infelicem: patientia contra infelicitatem eum tuetur. Etenim impatiens tristitia animum affligit, & affectibus molestis aliis torquet (§. 594. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum status istiusmodi infelicitas sit (§. 637. *Pfych. empir.*); impatientia hominem infelicem reddit. *Quod erat unum.*

Ex adverso patiens appetitum & aversionem circa mala, quæ ipsi eveniunt, moderatur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque malum præsens tristitiam concitet (§. 623. *Pfych. empir.*), non tamen nimium contristatur, nec affectibus aliis molestis animum torquet. Quamobrem cum in eo statu, quo tædia sive molestiæ perdurant, infelicitas consistat (§. 637. *Pfych. empir.*); patientia hominem contra infelicitatem tuetur. *Quod erat alterum.*

Habemus hic motivum generale impatientiam vitandi, patientiam vero colendi. Ast in casibus particularibus dantur quoque specialia, veluti quæ defumuntur a conditione & statu personæ, vel a quantitate mali, vel a sociis mali, quæ tamen & ipsa pro diversitate circumstantiarum, ad quas semper attendendus animus in casibus datis, diversam induunt formam. Ad istiusmodi particularia vero descendere non est præsentis instituti.

§. 543.

§. 543.

Qui gloria ducuntur, iis motivum patientiæ est laus, quam Motivum ea parit. Patientiam esse virtutem difficillimam, ideoque patientiæ, si raram in confesso est apud omnes (not. §. 541.), & ex ip- quis gloria sis remediis impatientiæ colligitur, si ea sufficiente atten- ducitur. tione rimemur (§. cit.). Quamobrem cum virtutes laudem pariant (§. 550. part. 1. Jur. nat.); tanto majore laude dignum se præstat, qui patientem se præbet, præsertim in adversitatibus magnis, quanto difficilior & rarior est hæc virtus. Enimvero qui gloria ducitur, ei benignum aliorum de actionibus suis judicium, consequenter laus (§. 541. part. 1. Jur. nat.), motivum eas committendi est (§. 351. part. 2. Phil. pract. univ.). Qui ergo gloria ducuntur, iis motivum patientiæ est laus, quam ea parit.

Non est quod existimes, motivum patientiæ, virtutis adeo præclaræ, ex ambitione derivari. Virtus enim appetitur, ut simus laude digni, non vero laus, ut ea appetitum satiare studeamus. Legi naturæ convenit, ut nos laude dignos præstemus (§. 546. part. 1. Jur. nat.): id quod fieri nequit, nisi virtutem appetentes (§. 550. part. 1. Jur. nat.), meritum quoque laudis appetamus. Naturæ autem homini est, ut nihil appetat, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit (§. 156. part. 2. Eth.), consequenter si appetere debemus meritum laudis, ex laude quoque voluptatem percipere licet. Vide, quæ alias eam in rem annotavimus (not. §. 351. part. 2. Phil. pract. univ.). Ceterum patientiam laudari non modo a peritis & bonis, sed promiscue ab omnibus, modo animi sui sensa verbis declarare voluerint, in vulgus notum est.

§. 544.

De signis
patientie & sit opus.
impatientie.

Impatientia & patientia seipsam prodit, ut aliis signis non
get, verum etiam affectibus aliis molestis torquet animum
 (§. 594. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum vulsus, ge-
stus, vox atque sermo affectus prodant (§. 788. part. 2. Phil.
pract. univ.); impatientia seipsam prodit. Et quoniam pa-
tiens est, qui impatiens non est (§. 540.); quando in ad-
versis cessat impatientia, patientiam adesse patet. Nullis
igitur signis aliis impatientia & patientia indiget.

Quoniam affectus presentis dissimulatio difficillima (§. 806.
part. 2. Phil. pract. univ.), patientiam quoque simulare, cum
fueris impatiens difficillimum est, immo plerisque, si non
omnibus, impossibile. Perpendas velim ea, quæ ad dissi-
mulationem affectus requiruntur (§. 802. part. 2. Phil. pract.
univ.), & te facile habeo consentientem. Nihil absurdius
est, quam si hypocrita, pietatis pomposa affectator patientiam
simulare vult, gratiam Dei prædicans, cui eandem
acceptam verbis refert, cum affectuum, quibus agitur
animus, signa in oculos incurrant. Dedimus exemplum
alias (not. §. 156. part. 3. Eth.). Facile sibi persuadent idio-
tæ, qui hospites ac peregrini sunt in Psychologia præsertim
& Philosophia morali, se aliis pro lubitu imponere posse,
quemadmodum sibi imponi patiuntur ab aliis, & sibi metip-
so quoque imponere solent. Ast quam pueriliter errent, non
multo acumine opus est ut videas.

§. 545.

Quod quili-
bet impa-
tientie sue

Quoniam patientia & impatientia seipsam prodit (§.
544.); non opus est ut quis patientiam suam, dum malis affligitur,
ipsemet prædicet, & fieri nequit, quin impatiens impatientie suæ pbi-
metip-
metip-
metip-

metipſi conſcius ſit, conſequenter ſi Deo patientiam verbis acceptam ſibi ſit conſeſcit, cum ſit impatiens, ſe hypocritam manifeſto probat. ſcius, nec

Pertinet huc exemplum inſulſi hypocritæ, ad quod modo patientiam provocavimus (not. §. 544). Si patientiam ſimulare volens ſuam prædificaciam gratiæ divini in animum ſuum prædicat, triplici *care habeat* modo peccat, tum quod impatiens ſit, tum quod aliis impositurus mentiatur, tum quod hypocritam agat. Etenim hæc omnia legi naturæ adverſari ſatis conſtat. Præſta te patientem, & nemo erit, qui non viderit, te tacente (§. 544). Quod quilibet impatienciæ ſuæ ſibi ſit conſcius, ex ipſa definitione ſtatim patet. Cum enim impatiens triſtitiæ nimium indulgeat aliisque affectibus moleſtis torqueat animum (§. 594. part. 1. Jur. nat.); impoſſibile eſt, ut quis eorum ſibi non ſit conſcius. Et per ſe patet, ipſum quoque ſibi conſcium eſſe mali, cujus repræſentatione concitatur triſtitia, quamvis non æque ſatis diſcernat ea, quibus affectus ceteri concitantur, præſertim cum in tanta animi perturbatione, quanta eſt impatienciæ, ceſſat reflexio, qua quæ perceptioni totali inſunt a ſe invicem dividuntur. ●

§. 546.

Patientia inprimis elucet in perſeſſione malorum diuturna Et Quando patientia magna. Malum enim, quod nos affligit, averſamur (§. 590. Pſych. empir.), conſequenter cum averſatio tendat (§. 590. part. 3. Eth.), & appetitum exciret ad id depellendum (§. 102. part. 3. Eth.), cupiditas liberationis a malo concitatur (§. 810. Pſych. empir.): quæ cum differtur, ipſa mora moleſtiam creat, propterea quod nobis conſcii ſumus impatienciæ noſtræ (§. 518. Pſych. empir.). Quoniam itaque hæc moleſtia malum reddit intolerabilius, ad id ferendum major conſtantia animi requiritur (§. 1062. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum patientia virtus ſit (§. 592. part. 1. Jur. nat.), ad virtutem vero requiratur conſtantia voluntatis (§. 328. part. 1.

part. 1. Phil. pract. univ.); patientia inprimis elucet in perpeffione malorum diuturna. *Quod erat unum.*

Quoniam malum, quod nos affligit, cupiditatem liberationis ab eodem concitat, *per demonstrata*; erit hæc tanto ardentior, quo grandius fuerit malum, ut quantocytus ab eo liberari mallems. Quoniam igitur mora quævis grande malum intolerabilius efficit, ad id ferendum major constantia animi requiritur, quam aliud minus diuturnius. Patet igitur ut ante, patientiam inprimis elucere in perpeffione grandium malorum. *Quod erat alterum.*

Ad virtutem cum constantia etiam requiratur, (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); constantia quoque animi eandem maxime probat. Constantia animi exigit, ut nullo modo te dimoveri patiaris a proposito præfente (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem fi eandem agnoscere velis, necesse est ut cognoscas rationes, quibus voluntas in contrarium flecti poterat. Istiusmodi rationes sunt mali diuturnitas & magnitudo, id quod ipsa experientia confirmat. Videmus enim homines diuturnitate malorum fieri impatientes, quorum patientia spe liberationis per aliquem temporis tractum fuerat sustentata. Ideo quoque audias confitentes, postquam satis diu liberationem a malo frustra sperarunt, se ad desperationem redactum iri, nisi statim ab eo liberentur, aut si diutius adhuc eodem sint affligendi. Videmus etiam homines, qui mala minora toleranter perferunt, grandiora tamen perferre nesciunt. Ac ideo quoque grandiori malo flectere conamur voluntatem obstinatorum, quam minori flectere non possumus. Ex perpeffione igitur malorum diuturna & grandium recte colligitur constantia animi in ferendis malis. Et quis est qui nesciat, quod admiremur patientiam in diuturniore malorum atque grandium perpeffione?

§. 547.

Fortis pericula aggredi non veretur eorumque difficultates in-Actus ad fortrepide sustinet, si alias facere teneretur, quod facere non debebat, titudinem re-
vel non facere, quod debebat. Etenim fortis metu periculi im-quijiti.
minentis sese adduci minime patitur, ut faciat, quod face-
re non debebat, aut non faciat, quod debebat facere (§. 600. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem necesse est, ut pericula
aggredi non vereatur eorumque difficultates intrepide su-
stineat, si alias facere teneretur, quod facere non debebat,
vel non facere, quod debebat.

Cum fortitudo virtus sit, necesse est ut versetur circa actio-
nes legi naturæ conformandas (§. 321. part. 1. Phil. pract.
univ.). Et quoniam metum moderatur (§. 600. part. 1. Jur.
nat.), qui mali imminet sed eventu possibilis repræsen-
tatione concitetur (§. 822. Psych. empir.); cum metus tendat
ad malum amoliendum (§. 396. part. 2. Eth.), fortitudinis est
impedire, ne eodem adducamur ad quidpiam committendum,
quod legi naturæ contrarium. Hoc igitur si fieri non possit,
nisi periculum aggrediamur, & qualecunque id experia-
mur, intrepide sustineamus; fortis omnino est & aggredi
periculum, & intrepide sustinere. Ad fortitudinem itaque
duo requiruntur actus, nimirum aggredi periculum & ejus
difficultates intrepide sustinere, ne tandem succumbens sine
intento excidas; finis autem fortitudinis est evitare trans-
gressionem legis naturæ, seu non facere, quod officio re-
pugnat. Exemplum fortitudinis laudavimus martyres, hor-
rendos cruciatus perpassos, ne religionem christianam eju-
rare tenerentur. Finis, quem intendebant, erat perseve-
rantia in religione christiana & vitatio cultus idololatriæ gen-
tilium. Incutiebatur ipsis metus cruciatuum horrendo-
rum perpassione & mortis diræ. Hunc vero ita moderaban-
tur, ut non vererentur se exponere crudelitati persecutorum

(Wolffii Ethica Pars IV.)

Fff ff

&

& quosvis cruciatus intrepide perferre ipsamque mortem subire, ne sine intento exciderent. Duo igitur actus, quos ad fortitudinem requirimus, in martyribus maxime conspicui sunt, nec minus elucet finis, cum lege naturali prohibearur, ne cultus Deo debitus exhibeatur enti cuidam, qui Deus non est (§. 1259. part. 1. Jur. nat.), consequenter diis falsis atque idolis (§. 1261. part. 1. Jur. nat.).

§. 548.

De fortitudine recte dicenda.

Quoniam fortis est pericula aggredi & eorum difficultates intrepide sustinere, ea quidem intentione, ne quid committat, quod obligationi suæ quomodocunque repugnat (§. 547.); si quis pericula quidem aggreditur, sed eorum difficultates intrepide non sustinet, fortis non est; neque etiam fortis est, qui pericula subit, & eorum difficultates intrepide sustinet, sed ea intentione, ut quid faciat, quod facere non debebat, aut non faciat, quod facere debebat, seu ut quid committat, quod obligationi suæ repugnet.

Patet itaque, quod in dijudicanda fortitudine cauti esse debeamus. Antequam enim laudem fortitudinis tribuas alicui, necesse est, ut constet, eum & pericula aggressum fuisse & eorum difficultates intrepide sustinuisse, & utrumque fecisse ea intentione, ne deesset obligationi suæ, seu officio suo. Necesse autem est, ut actiones sint voluntariæ: virtuti enim non imputatur, nisi quod voluntarium fuerit. Quodsi erraret in fine, qui intenditur, periculum aggressus & intrepide sustinens forti similem se præbet, non tamen est: qui periculum aggreditur, aut non intrepide sustinet, quamvis in fine non erret, fortis esse vult, aut se nondum esse probat. Ita fortis non est, qui pro falsa religione eosdem cruciatus sustinet, quos perpassi sunt martyres, quorum exemplo fortitudinem modo illustravimus (not. §. 547.). Nec fortis est autochir, qui, ut malo quodam, qualecunque id fuerit,

Fuerit, se liberet, aut id evitet, sibi ipsi manus violentas infert. Neque etiam fortis dicendus est miles, qui desertionis causa mortis periculo se committit. Similiter fortis non est, qui subito incendio per medias flammās transiturus vitam servare cupit, aut ubi flamma comburit crines, vel veslem corripit, statim regreditur. Actus ad fortitudinem requisiti in oculos incurrunt, aut ex circumstantiis, si praesentes non fuerimus, colliguntur facillime: aut inrentio non semper eadem facilitate patet, & ubi innotuit, examinanda demum est, num legi naturae conveniat, an eidem contrarietur.

§ 549.

Quoniam ad fortitudinem requiritur, ut pericula ag- *Gradus for-*
grediamur eorumque difficultates intrepide sustineamus (§. *itudinis un-*
547.); *gradus fortitudinis aestimantur ex magnitudine periculi, & de aestimen-*
ex numero atque magnitudine difficultatum, quas subiturus experitur. tur.

Ideo major censetur fortitudo martyrum, qui horrenda crudelitate exerceantur sunt, quam qui saltem capite truncati, aut sub aquis demersi suffocati sunt. Dantur fortitudinis gradus. Quamvis itaque vulgo cum *Aristotele* fortitudo ad ardua restringatur; id tamen fit sine ratione sufficiente. Dantur enim etiam gradus in virtutibus ceteris. Majorem vero laudem utique meretur, qui ardua non metuit, quam qui saltem mala tolerabiliora non pertimescit. Fortitudo virtus est, quae moderatur metum periculi, ne eodem a virtutis tramite, aut officio tuo te abduci patiaris. Moderari igitur debet non minus metum periculi parvi, quam ardui. Ceterum cum non unius generis sint, quae metum homini incurere possint, & variae dentur causae, cur quis subinde pertimescat mala minora, immo etiam per errorem sibi metuat, ubi nullum metuendum periculum est, veluti si quis timeret spectra; fieri omnino potest, ut quis minus periculum horreat, quam majus, & fortitudinem suam, quam circa ardua prodit, circa minora in se desiderari patitur.

Fff ff 2

§. 550.

§. 550.

De resistentia fortis Similiter cum fortis pericula subeat & intrepide sustineat, certi finis consequendi causa (§. 547.); si finem, quem adversus peccatum intendit, consequi nequit, nisi periculum avertat, nihil eorum omittit, quae a se fieri possunt, ut id avertatur. subit.

Exemplum habemus in fortitudine bellica, seu militari. Quando in aciem progreditur miles, periculum ipsi imminet vel mortis, vel vulnerationis, vel captivitatis: quod ubi a se avertere studet, alacriter vi hostili resistere tenetur, & ex hac resistentia aestimatur fortitudo ejus, ac fortiter pugnare dicitur; qui alacriter resistit. Notandum vero est in aestimanda fortitudine non esse confundendum periculum, quod evitandum, ne desimus officio cuidam erga nos, vel alios, cum periculo, quod subeundum, ne in illud incidamus. Ita suborto incendio si quis vitam servare studet, subeundo periculum arduum, veluti per medias flammam transiliens, aut ex loco alto se demittens, vel desiliens, non fortem se præbet, quod periculum a ferali flamma sibi imminens evitare studuit, sed quod non metuit periculum, quod hoc evitaturus subire ausit. Fortitudo nimirum non regit metum, quem incendium ineuit; sed metum, quem concitare poterat periculum, quod subeundum, ne tibi noceat flamma feralis. Per se vero patet, actus ad fortitudinem requisitos in se quoque licitos esse debere.

§. 551.

Medium fortitudinis Qui fortis esse vult, & vitare timiditatem, operam dare debet constantiae animi in virtute. Etenim qui operam dat constantiae animi in virtute, is nullo modo se adduci patitur, ut
remedium timiditatis. a virtutis tramite deflectat (§. 1062. part. 1. Theol. nat.), consequenter ut quidpiam committat, quod legi naturæ repugnat (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque nec metu periculi

riculi subeundi ad hoc se adduci patitur, sed id potius egrehtur & ejus difficultates intrepide sustinet, multo minus autem levissimi cujusdam periculi metu se permoveri patitur, ut desit obligationi suæ. Quamobrem cum fortem se præbeat, qui metu periculi imminenti sese adduci minime patitur, ut faciat, quod facere non debebat, vel non faciat, quod facere debebat, sed metum potius moderatus, periculum aggreditur & ejus difficultates intrepide sustinet (§. 600. part. 1. Jur. nat. & §. 547. b.), ast ex adverso timidus levissimi cujusvis periculi metu se compelli patitur, ut desit obligationi suæ (§. 602. part. 1. Jur. nat.); qui fortis esse vult, & timiditatem vitare, operam dare debet constantiæ animi in virtute.

Equidem constantia animi requiritur ad omnem virtutem (§. 328. part. 1. Phil. præf. univ.); non tamen omnium virtus adeo perfecta est, ut adsit animi constantia. Habet vero etiam hæc suos gradus, ut non omnis sufficiat ad superandum metum quemcunque, ideoque etiam fieri potest, ut sit præsidium adversus timiditatem, nondum vero sufficiat ad fortitudinem. Notandum præterea est, æstimationem magnitudinis periculi, a quo dependet gradus metus, adversus quem valere debet constantia animi, multum pendere ab opinione hominum, quæ dominatur in omnibus affectibus, sed plurimum variat. Tenendum quoque opinionem mutari, si periculum aggressi difficultates sentiamus, cum præsentia nos magis afficiant, quam absentia, præsertim quæ nondum experti sumus. Quamobrem nec nimium de viribus nostris confidere debemus, ne plus de iis speremus, quam in iisdem est.

§. 552.

Ad fortitudinem plurimum confert fiducia in Deo & eadem De influxu magnum adversus timiditatem præsidium est. Qui enim Deo confidentiæ in

Deo in for- fidit certus est, quomocunque in posterum cadant res
titudinem & suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411.
timiditatem. *part. 3. Eth.*), nec ejus animum periculum imminens pertur-
 bat (§. 422. *part. 3. Eth.*), quod suum est, pro virili agit,
 curam vero eventus Deo relinquit (§. 423. *part. 3. Eth.*).
 Quamobrem cum fortis agat quod suum est, si se periculo
 committit ejusque difficultates intrepide fert, metumque tem-
 perat (§. 547.); fiducia in Deo plurimum confert ad for-
 titudinem. *Quod erat unum.*

Quoniam vero metum ita temperans, ne eodem se ad-
 duci patiatur, ut faciat, quæ facere non debebat, aut non
 faciat, quæ facere debebat, timidus non est (§. 602. *part. 1.*
Jur. nat.); ideo simul pater, fiduciam in Deo magnum esse
 adversus timiditatem præsidium. *Quod erat alterum.*

Fiducia in Deo nobis addit animum, ut periculum aggre-
 diamur, eundemque obfirmat, ut intrepide difficultates ejus
 sustineamus, metum vero depellit. Hoc fugat timiditatem; il-
 lud vero fortitudinem gignit. Fortitudo cum præcipua vir-
 tus militis sit; hinc intelligitur, quantum fiducia in Deo com-
 mendanda & inculcanda sit militibus.

§. 553.

Quanam ti-
mido per-
pendenda.

Qui timidus est, pendere quoque debet, nisi timiditatem
emendet, in potestate aliorum esse, ut per injuriarum comminationem
compellatur ad faciendum, quod est contra officium suum. Qui
enim timidus est, metu levissimi cujusvis periculi se adduci
patitur, ut faciat, quæ facere non debebat, aut non faciat,
quæ facere debebat (§. 602. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem
si quis injurias comminetur, vel subsit ratio, cur eas ine-
tuamus, nisi voluntatem nostram voluntati ipsius accommo-
demus;

demus; facere non verebimur, quæ ipse voluerit, quamvis id sit contra officium nostrum. Quoniam itaque actiones nostras a voluntate aliorum dependentes facit timiditas, ideoque libertate nos privat (§. 153. part. 1. Jur. nat.), & facile nos ad scelera & quælibet vitia seducit; qui timidus est, perpendere quoque debet, nisi timiditatem emender, in potestate aliorum esse, ut per injuriarum comminationem compellamur ad faciendum, quod est contra officium.

Nihil homini magis invisum est quam non esse sui juris, sed dependere in agendo ab aliorum voluntate. Absurdum igitur est seipsum subicere alteri & quasi in servitutem addicere. Nihil vero turpius est, quam si hoc fiat in iis, quæ sunt contra officium nostrum. Pudeat igitur viros factum contra officium suum excusare metu injuriarum a petente injusta faciendarum. Quid, quæso, expectandum ab istiusmodi hominibus, quibus nihil tam sanctum est, quin in gratiam eorum, quos metuunt, id violent?

§. 554.

Si quis audax esse non debet, ei perpendendum est, nulla obligatione urgente pericula subire, non modo contra legem naturæ, audacis. verum etiam imprudentiæ esse. Cum enim non modo vitæ, sed & integritatem membrorum corporis lædendi periculum vitare debeamus (§. 371. 373. part. 1. Jur. nat.), & ab omnibus fortunæ malis nobis cavere, quantum in potestate est (§. 183. part. 1. Jur. nat.); nulla obligatione urgente pericula subire utique contra legem naturæ est, consequenter nullam laudem parit (§. 550. part. 1. Jur. nat.), sed potius ignominiam (§. 822. part. 1. Jur. nat.). Et quoniam imprudentiæ est facere, quod vi circumstantiarum præsentium potius fieri

784 *Pars IV. Cap. VI. De Cura Famæ ac Fortune.*

fieri non debebat (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*); imprudentiæ quoque est nulla urgente necessitate pericula subire. Quoniam itaque audax est, qui nulla urgente obligatione pericula quævis subit (§. 604. *part. 1. Jur. nat.*), nemo vero sanus id facit, quod ipsum ignominia dignum & imprudentiæ reum probat; si quis audax esse non debet, ei perpendendum est, nulla obligatione urgente pericula subire non modo contra legem naturæ, verum etiam imprudentiæ esse.

Habet audacia quandam convenientiam cum fortitudine, quatenus audax & fortis subire pericula non verentur. Sed in eo differunt, quod audax hoc faciat nulla urgente, fortis autem urgente aliqua obligatione naturali. Et propter hanc differentiam fortitudo virtus est laudique cedit; audacia vero vitium est & ignominiam parit. Accedit quoque audacia ad facta lege naturali prohibita, & subinde eidem locum facit culpa quædam. Ast tum corrigendum est vitium, emendanda culpa, ut cesset audacia, consequenter non opus est, ut audaciæ medela afferatur.

FINIS

PARTIS IV. ETHICÆ.

CON-

CONSPECTUS

TOMI IV.
PHILOSOPHIÆ MORALIS,
SIVE
ETHICÆ,

DE
VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS PRAXIS OF-
FICIORUM ERGA NOSMETIPSOS CONTINETUR.

De Notitia sui,	CAPUT I.	
De Amore & Dilectione sui,	CAPUT II.	pag. 1
De Cura Animæ,	CAPUT III.	61
De Cura Corporis, ubi agitur de Temperantia & Intemperantia, Sobrietate & Ebrietate, Castitate & Delictis carnis,	CAPUT IV.	173
De Cura Rerum, ubi agitur de Continentia, Avaritia & Incuria, Parsimonia, Prodigalitate, Luxu & Tenacitate, Magnificentia & Sordibus,	CAPUT V.	182
De Cura Famæ ac Fortunæ, ubi agitur de Modestia, Magnanimitate, Ambitione, Arrogantia & Pusillanimitate, Humilitate, Fastu & Abjecto Animo, Patientia & Impatientia, Fortitudine, Timiditate & Audacia,	CAPUT VI.	311
FINIS CONSPECTUS PARTIS IV. ETHICÆ.		689
(Wolffii Ethicæ Pars IV.)	Ggg gg	INDEX

INDEX

RERUM PRÆCIPUARUM, IN QUO NUMERI PARAGRAPHS DENOTANT.

A.

Abiecti animi homo quamvis motiva negligat, [532.](#) quodnam decorum negligat, [533.](#)
Abiecti animi remedium, [534.](#) [535.](#)
Abstinentiæ stimulus naturalis, [212.](#)
Abstinentia a venere illicita num sit signum castitatis, [337.](#)
Absurditas ejus, qui bonis suis non letatur, alienis contristatur, [396.](#)
Acquiescentia in providentia divina quid conferat ad tuendam sanitatem, [229.](#)
Acquiescentia in providentia divina in-
fluxus in curam vitæ, [194.](#) in labore, [374.](#) in temperantiam, [274.](#)
Aër quinam sanitati conducatur, [217.](#) quamvis cura sanitatis causa eadem habenda, [218.](#)
Aëris qualitates, [216.](#)
Affectus vehementer num sanitati ad-
versentur, [227.](#) quod sanitatis cau-
sa præcavendi & moderandi, [228.](#)
Agnitio Dei ad notitiam sui requisita, [31.](#)

Ambitio cuiam virtuti opponatur, [517.](#) quando avaritiam gignat, [429.](#) quando luxum, [465.](#)
Ambitionis remedium, [519.](#) [521.](#) [523.](#) signum, [522.](#)
Ambitiosus qualem honorem ac laudem appetat, [507.](#) quo utatur principio in bono dijudicando, [508.](#) quod seipsum laudet suasque laudes ebucinet, [509.](#) quando sibi ipsi contrarietur, [520.](#)
Amisibilibus ab iis, quæ nulla vi nobis eripi possunt, discretio ad notitiam sui requisita, [27.](#) quomodo ea agnoscat, [28.](#)
Amoris Dei copulatio cum humilitate, [498.](#) influxus in laborem, [372.](#) in regimen cupiditatis lucri & fugam avaritiæ, [413.](#)
Amor sanitatis quomodo conciliandus, [254.](#) quo tendat, [255.](#) ad temperantiam requiritur, [250.](#) in castitatem influit, [329.](#)
Amor sui num sit homini naturalis, [45.](#) quo tendat, [46.](#) quando sit rationalis & ordinatus, [50.](#) num indigeat motivo, [61.](#) quomodo regatur,

Index rerum præcipuarum.

tur, 47. quando nos reddat felices, 48.
*Amorem sui regimini intellectus subi-
 ciendi* motivum, 62.
Amoris virtutis nexus cum cura ani-
 mæ, 157.
Amor vitæ homini naturalis, 185.
Animus forte sua contentus quomodo
 non turbetur abundantia divitiarum
 alienarum, 388.
Animi forte sua non contenti absurdi-
 tas, 393. turpitudine, 392. reme-
 dium, 394. 395.
Appetentia pecunia propter se absurdi-
 tas, 408.
Arrogans quando sibi ipsi contrarietur,
520. ejus opinio de se, 511. de
 honore ac laude, 510. jactantia,
526.
Arrogantia cuiusque virtuti opponatur,
517. quando ad ambitionem acce-
 dat, 512. luxus causa, 525. ejus
 remedium, 519. 521.
Atheismus notitiæ sui perfectæ obstat,
32. influxus in curam animæ, 166.
 quomodo hic impediatur, 167.
Avarus quando pecuniam propter se
 appetat, 403. quando non curet
 molestiam ex pecuniæ acquisitione &
 conservatione ortam, 404.
Avarus meticulosus in providentia di-
 vina non acquiescit, nec Deo confi-
 dit, 416. ejus querelæ & ægritu-
 do, 415.

Avaritia quomodo caute æstimanda,
447. ejus effectus, 418. causa,
403. 420. 423. 414. 426. reme-
 dium, 411. 412. 413.
Avaritia ambitione genita, 430. ejus
 effectus, 421. remedium, 422.
Avaritia quomodo metu gignatur,
414. ejus effectus, 417. reme-
 dium, 419.
Avaritia quomodo falsa opinione de
 summo bono gignatur, 403. re-
 medium inefficax, si pecunia pro-
 pter se appetitur, 405. genui-
 num, 406.
Avaritia quomodo prodigalitate vel
 luxu gignatur, 423. remedium,
424. signum, 425.
Avaritia quomodo cupidine volupta-
 tis gignatur, 426. signum, 427.
 remedium, 428. 429.
Audacia remedium, 554.
Autochiria contra naturam humanam
 est, 195. injuria in Deum, 196.
 nullam habet excusationem, 197.

B.

Beatitudinis impedimentum maxi-
 mum & quomodo tollatur, 24. me-
 dium, 23.
Beneficium Dei in cibo ac potu con-
 spicuum, 267.
Bona corporis & fortune num laudem
 pariant, 518.
 Ggg gg 2 *Boni-*

Index rerum præcipuarum.

Bonitas Dei ex usu membrorum corporis agnoscenda, [293.](#)

C.

Castitatis studium, quale esse debeat, [322.](#) cur eidem tempestive adfueri debeamus, [324.](#) impedimentum, [321.](#) signum, [340.](#) deficientis signum, [339.](#) num signum sit abstinentia a venere illicita, [337.](#)

Castitatem culturus quid ante omnia nosse debeat, [318.](#) [319.](#) qualem habere debeat voluntatem, [320.](#)

Casus in re nostra contingens quomodo considerandus, [352.](#)

Charitas Dei quomodo influat in omnem virtutem, [60.](#)

Charitas sui. Definitio, [51.](#) quinam ejus sint expertes, [91.](#) num sit virtus, [52.](#) quomodo influat in omnem virtutem, [59.](#) quomodo cum charitate Dei coalescat, [69.](#) quando obedientiam Deo præstandam una contineat, [69.](#)

Corporis abusus remedium, [336.](#)

Culpam vitandi studium num sit virtus, [181.](#) ad curam animæ requisitum, [179.](#) quænam in eo observanda, [180.](#)

Cura animæ. Definitio, [134.](#) an sit virtus, [137.](#) quænam in Ethica de ea tradenda, [136.](#) quousque extendatur in Philosophia, [172.](#) quænam ad eam referantur, [135.](#) a

virtute inseparabilis, [146.](#) ejus motivum, [142.](#) utilitas, [139.](#) & seqq. nexus cum amore virtutis, [153.](#) cum studio consequendi summum bonum, [158.](#) ad vitam perfectam requiritur, [160.](#) exigit notitiam sui, [154.](#) agnitionem personæ multiplicis sibi impositæ, [153.](#) pietatem, [151.](#) directionem actionum ad gloriam Dei, [147.](#) sollicitudinem promovendi perfectionem animæ, [138.](#) sollicitudinem serviendi Deo, [149.](#) studium sapiendi ex casu alieno & proprio, [155.](#) ea omnia, quæ de modo consequendi summum bonum demonstrantur, [159.](#) studium vitandi culpam, [179.](#) imitationem præclarorum exemplorum, [156.](#) quamdiu gerenda, [178.](#) quinam eam negligant, [163.](#) [165.](#) [166.](#) [168.](#) [170.](#) quod hominem maxime deceat, [174.](#)

Cura animæ neglecta hominem maxime dedecet, [173.](#) [175.](#) ejus remedia, [164.](#) [166.](#) [167.](#) [169.](#) [171.](#)

Curam animæ habens, quem finem intendere debeat, [148.](#) [161.](#) [162.](#) Deo vivere, [150.](#) personam sibi impositam recte gerere debet, [152.](#) a quorumnam librorum lectione abstinentum, [176.](#) [177.](#)

Cura continentia qualis conveniat, [382.](#) [383.](#)

Cura

Index rerum præcipuarum.

Cura corporis. Definitio, 182. quænam ad eam requirantur, 184.
Cura fame medium, - 477.
Cura fortune habenda, 536.
Cura integritatis membrorum signum, 297.
Cura pulchritudinis num sit virtus, 303.
Cura rerum quotuplex, 345. quam rerum discretionem exigit, 348.
Cura vestimentorum ad quamnam curam pertineat, 298. quamnam de ea observanda, 299. ejus impedimentum & quomodo tollatur, 300.
Cura vite quotuplex, 191.

D.

Decorum observandum in cibo & potu capiendi, 287. 288. in vestibus, 301.
Deceptio in notitia sui quomodo vitetur, 39. 40.
Deus quomodo labore nostro colatur, 376. quomodo dator omnis boni agnoscat, 424. quando magis nobis placeat, quam nos placemus, 80. quinam eum imitentur, 44.
Deo vivere quod pertineat ad curam animæ, 150.
Deo, non sibi vivere debet homo, 188.
Deo recte serviendi modus quomodo agnosceatur, 19.

Dieta ad sanitatis conservationem requisita, 199. ejus utilitas, 233.
Dieta cura qualis esse debeat, 232.
Dieta neglectus causa præcipua, 279. remedium, 280. 282.
Dignitates civiles quando honorem verum laudemque veram pariant, 504. quantum æstimentur ab eo, qui vero honore ac laude se dignum præstat, 186.
Dignitate civili fulgens quid facere debeat, 505.
Dilectio sui unde oriatur, 49. motivum, 63. 64. medium, 85. qualem notitiam supponat, 84. qualem voluntatem, 83. nexus cum amore Dei, 65. culturam virtutis promover, 71. impedimentum & quomodo tollatur, 120. 86. 87. 88. uum eidem obstat usus voluntatis transitoriarum, 97. quinam ea careant, 91.
Dilectio sui propter Deum quid sit 34. lege naturæ præcepta, 53. qualem voluntatem supponat, 83. quod unionem cum Deo supponat, 55. unde pendeat, 56. nexus cum dilectione Dei, 56. cum pietate, 57. 72. gignit se statumque suum perficiendi studium, 58. promovet pietatem, 72. & directionem animæ ad finem universi, 73.
Diligentia promovendi perfectionem animæ unde pendeat, 139.
 Ggg gg 3 *Directio*

Index rerum præcipuarum.

Directio actionum ad finem universi
quomodo promoveatur, 73. quod
sit complementum perfectionis hu-
manæ, 74.
Directio actionum ad gloriam Dei ad
curam animæ requisita, 147.
Dominii divini agnitio medium vitæ
conservandæ & recte impendendæ,
193.
Dotes naturales quomodo agnoscan-
tur, 9.

E.

E*brietas* quomodo vitanda, 258.
quinam eam maxime fugere debeant,
241. & seqq.
Ebrietatis causa, 257.
Ebrietatis odium quomodo concipia-
tur, 247.
Ebrietatem vitandi motiva, 240. 249.
medium, 238.
Ebrietatem vitandi motiva quomodo
voluntatem constantem & perpetuam
faciant, 245.
Effectus nocui in corpore cur non sta-
tim observentur, 231.
Epicurai quibusnam voluptatibus in-
dulgeant, 117. si fuerint materia-
listæ, athei, vel Deistæ, 118.
Epicuræismus curæ animæ maxime ad-
versus, 168. ejus remedia, 121.
122. 169. num tollere possit con-
scientiam & morsus conscientiæ,
130.

Epicuræismus materialistarum, atheo-
rum & deistarum dilectioni sui ma-
xime contrarius, 120.
Errores quando fiant nocentiores, 127.
128.
Errores connexi & inconnexi quinam,
125.
Errores contradictorii & combinabiles
quinam, 125.
Errores pravi cur non tantum noceant,
quantum poterant, 126.
Excreta. Definitio, 223. quænam
eorum ratio in tuenda sanitate ha-
benda, 223.
Existimatio modestum sequitur fugien-
tem, 485.

F.

F*acum alvi excretio* quænam obser-
vanda requirat, 224.
Facta sua commemorare quando lici-
tum, 527.
Facultatum, virium ac rerum usus
amplioris agnitio ad notitiam sui
requiritur, 20. quomodo acqui-
ratur, 21.
Fama modestum sequitur fugientem,
485.
Fama meritum quinam æstimare pos-
sit, 481. 482.
Famam appetendi absurditas, 479. non
appetentis animus, 480.
Famam qui merentur cur non ha-
beant, 478.
Fastus

Index rerum præcipuarum.

- Fastus* signum, 523. remedium, 519.
521. cur nimium inflet, 515.
 quando luxum gignat, 467. quan-
 do cum ambitione copuletur, 516.
 cuinam virtuti opponatur, 517.
Fastosus quomodo de se sentiat, 513.
 quomodo æstimet merita sua, 514.
 quando sibi ipsi contrarietur, 520.
Felicitatis æstinatio quænam dilectio-
 ni sui contrarietur, 152. ex per-
 ceptionibus jucundis quam sit no-
 xia, 323.
Felicitatis compos num esse possit pau-
 per & mendicus, 397.
Felicitatis curam abiecere legi naturæ
 contrariatur, 89.
Felicitatis medium spurium, 278.
Felicitatis præposterum studium legi na-
 turæ adversum, 89. num sit vi-
 tium, 90.
Felicitatis veræ ignorantia impedimen-
 tum dilectionis sui, 87.
Fiducia in Deo magnum præsidium ad-
 versus timiditatem, 552. ejus in-
 fluxus in curam vitæ, 194. in con-
 servationem sanitatis, 229. in for-
 titudinem, 552. in laborem, 374.
 in temperantiam & diætam, 275.
Finis intendendus ab eo, qui curam a-
 nimæ habet, 148. in pecunia ac-
 quirenda & eroganda, 363.
Fortis resistentia adversus pericula,
550.
Fortitudo quomodo recte dijudicetur,
548.
- Fortitudinis* actus, 547. gradus quo-
 modo æstimentur, 549. medium,
551. 552.
Fortuna quæ dat, quomodo agnoscan-
 tur, 10. in quibusnam conspiciantur,
7. quomodo cum studio, la-
 bore ac industria in acquirendo con-
 currat, 8.
Fortune quænam cura habenda, 536.
 quænam sint dotes, 6.
Fortuna secunda ne nimium confida-
 mus, nec adversa meliora despere-
 mus quomodo caveatur, 537.
Fortune secunde mutabilitatis perpen-
 satio quænam habeat utilitatem,
538.
Fortuna utraque tanquam motivis u-
 tendi medium, 539.
- G.
- Gloria* dat vires se noscendi, 38.
Gratiæ Deo agendæ pro integritate
 membrorum corporis, 294.
- H.
- Habitus acquisiti* unde agnoscantur,
12. quænam præsupponantur, ut
 agnoscantur, 13.
Homo quid sit in materialistarum hy-
 pothesi, 33. perperam habetur
 pro animali omnium miserrimo,
132. 133. cuinam vivere debeat,
188. quatenus vivat propter alios,
189.

Index rerum præcipuarum.

189. quomodo de vita sua statuere debeat, 190. se diligere debet propter Deum, 53.
Honor modestum sequitur fugientem, 458.
Horror mortis homini naturalis, 186.
Humilis quomodo laudi studeat, 496.
 quomodo perfectione sua & laude delectetur, 499. quomodo virtutes intellectuales & morales acquisitas spectet, 497. quomodo Deum consideret, 492. 493.
Humilitas quomodo cum amore Dei copuletur, 498. cum modestia & pietate, 502. ejus medium, 490. qualem scientiam requirat, 491. num ei repugnet gloria stimulari ad faciendos in bono profectus, 501.

L

Jaclantia arrogantium, 526.
Ignorantia Dei obstat perfectæ notitiæ sui, 32.
Imitatio aliorum qualis conveniat curæ animæ, 156.
Imitatio Dei cujusnam sit, 44.
Imitatores cæci aliorum cui periculo se exponant, 115. quomodo id vitetur, 116.
Impatientiæ signum, 544. remedia, 542.
Impatientiæ suæ quilibet sibi conscius, 545.
Incuria causa, 450. 449. effectus, 451. remedia, 452. & seqq.

Incuria fortuna secunda genita, 456. remedium, 457. prodigalitatæ & luxus causa, 458.
Incurius quomodo vivat, 448. qualis sit nimia ejus confidentia, 449.
Integritatis membrorum corporis neglectus medium, 289.
Intemperantia quomodo vitanda, 258.
271. injuria in Deum est, 276. ejus causa, 257. motivum vitandi ab animantibus brutis desumptum, 277. num ei faveat longævitas intemperantium, 283.
Intemperantis stultitia & absurditas, 263. etsi hæret de salutari effectu temperantiæ, 285.
Invidia laudis aliorum modestiæ adversa, 487.
Judicii Dei certitudo de statu nostro, 396.
Jus ad pecuniam nobis competens, 364. ad cibum & potum, 264. ad sensum cibo & potu hilarandum, 265.
Jus hominis in re sua quale sit, 351.
353. 354. num sufficiat ad personam sibi impositam recte gerendam, 355. num ad felicitatem, 357. num ad consequendum summum bonum, 358.
Jus res destruendi & immutandi quando homini competat, 356.

L.

Labor quomodo spectandus sit, 371. ejus finis, 369. quomodo eidem molestia

Index rerum precipuarum.

molestia detrahatur, [373.](#) quomodo ejus sumus patientes, [373.](#) quomodo eodem recte fungamur, [367.](#) quomodo fungamur propter Deum, [376.](#) quomodo eodem colatur Deus, [376.](#) quinam a nimio sese abstineat, [370.](#)
Laborare num sit virtutis, [366.](#)
Laborantis preces, [377-378.](#) qualem requirant animum, [379.](#)
Laus modestum sequitur fugientem, [485.](#)
Laus propria modestiæ adversa, [486.](#) injuria in Deum, [425.](#)
Laudes suas commemorare quando licitum, [527.](#)
Librorum quorumdam lectio curæ animæ noceat, [176.](#) remedium, [177.](#)
Longævitas intemperantium an faveat intemperantiæ, [283.](#)
Lucri cupido num extirpanda, [410.](#) quomodo ejus regimine avaritia vitetur, [411.](#) continentia servetur, [411.](#)
Lucricupidus cur fiat avarus, [409.](#)
Luxus causæ, [525.](#) [458.](#) [460.](#) [463.](#) [467.](#) [469.](#) remedia, [459.](#) [464.](#) [466.](#) [468.](#) [470.](#) nexus cum prodigalitate, [462.](#)
Luxus quando avaritiam gignat, [423.](#)

M.

Magnanimitatis medium, [503.](#)
Magnificentia num repugnet parsimonia, [474.](#) quinam usus rerum & (*Wolfii Ethica Pars IV.*)

quæ custodia conveniat, [475.](#) quid non repugnet, luxu invalescente, [476.](#)
Magnifice quinam vivat, [472.](#)
Magnificus quomodo vivat, [472.](#) quinam intendat, [473.](#)
Masturpatio modica num sanitati conducit, [321.](#)
Materialismus magis nocet, si cum atheismo jungatur, [124.](#)
Materialista hominem faciunt machinam, quæ cæco casu regitur, [33.](#) eorum error de cogitationibus, [123.](#)
Medicamenta quænam præferenda, [235.](#) eorum cautus usus, [236.](#)
Medicamenta præservantia cur vitanda, [234.](#)
Medicus cur tempestive consulendus, [237.](#)
Medium cognoscendi num sibi plura, quam aliis in potestate sint, [21.](#)
Membris corporis recte utendi motivum, [295.](#) [296.](#)
Membrorum corporis integritas quomodo conservanda, [289.](#) [291.](#) usus quomodo intime perspiciatur, [290.](#) læsiones vitandi *stimulus naturalis*, [292.](#)
Membrorum externorum corporis re-ctus usus, [313.](#) abusus, [314.](#) medium iis recte utendi, abusus vitandi, [315.](#)
Membrorum genitalium usus in recto usu membrorum corporis attendendus, [Hhh](#) [hh](#) [h](#)

Index rerum præcipuarum.

dus, [316.](#) quomodo is determinan-
 dus, [317.](#)
Mendicus num felix esse possit, [327.](#)
Metus futura inopie avaritiam gignit,
[414.](#)
Modestia quænam requirat, [484.](#) ejus
 nexus cum humilitate & pietate,
[502.](#) num eidem repugnet gloria
 stimulari ad faciendos in bono pro-
 fectus, [501.](#)
Modestus num seipsum laudet, [486.](#)
[488.](#) quomodo spectet bene ac re-
 ste a se factum, [489.](#)
Modus consequendi summum bonum ad
 curam animæ applicandus, [159.](#)
Modus discernendi ea, quæ partim a
 nobis, partim ab aliis causis pen-
 dent, [14.](#)
Morbi odium quo tendat, [255.](#)
Morbi quomodo præcaveantur, [233.](#)
Morborum incommoda quomodo agno-
 scantur, [253.](#)
Morborum originis hypothesis falsa ne-
 glectus diætæ causa, [281.](#)
Mortis horror homini naturalis, [186.](#)
Motus nimii signum, [221.](#)

N.

N*atura* quænam nobis dederit quoad
 animam & corpus, [5.](#)
Natura intentio in medicamentis assu-
 mendis observanda, [236.](#)
Nausea. Definitio, [211.](#) an sit stimu-
 lus abstinentiæ, [212.](#)
Necessitatis futura rationem habere in

acquirendo num continentie con-
 trarietur, [400.](#)
Neglectus curæ, animæ hominem ma-
 xime dedecet, [175.](#)
Nobis quæ debeantur quomodo agno-
 scatur, [11.](#)
Noluntas bonæ ad castitatem requisita,
[320.](#)
Noscentia recte gerendi personam suam
 ad notitiam sui requisita, [17.](#)
Notitia sui num sit virtus, [1.](#) qualis
 voluntas ad eam requiratur, [2.](#) ejus
 objectum, [3.](#) quomodo acquira-
 tur, [4.](#) quænam ad eam requiran-
 tur, [27.](#) qualem obligationis agni-
 tionem supponat, [15.](#) [16.](#) quod si-
 ne agnitione Dei manca, [31.](#) ejus
 motivum, [29.](#) [30.](#) quid ad eam
 conferat gloria, [38.](#) quomodo vo-
 luptatem creet & bonorum conser-
 vationem juvet, [29.](#) quod mole-
 stiam detrahat carentiæ eorum, quæ
 in potestate nostra non sunt, [30.](#)
 quod requiratur ad curam animæ,
[154.](#) ad vitam beatam, [26.](#) quo-
 modo faciat ad beatitudinis conser-
 vationem & incrementum, [23.](#)
 quando ad imitationem Dei ducat,
[44.](#) quod sit difficilis, [36.](#) quo-
 modo difficultas ista tollatur, [37.](#)
Notitie sui impedimentum, [32.](#) [41.](#)
[43.](#) quomodo tollatur, [42.](#) [43.](#)
Notitie sui neglectus unde, [41.](#) quo-
 modo tollatur, [42.](#)
 Noti-

Index rerum præcipuarum.

Notitia sui utilitas in cognitione perfectum in bono & defectum, 22.

O.

Obedientia Deo debita influxus in curam vitæ, 194. in laborem, 372. in regimen cupidinis lucri, fugam avaritiæ, 413.

Obligationis qua hominis & qua creaturæ Dei agnitio ad notitiam sui requisita, 15. unde cognitio ista habienda, 16.

Odium ebrietatis quomodo concipiat, 247. quomodo vitii cujuscunque, 248.

Odium morbi quo tendat, 255.

Odium veneris illicitæ ad castitatem requisita, 338.

Odium vitii quomodo influat in amorem virtutis, 256.

Opinio de summo bono in divitiis consistente quomodo eradicetur, 407. quod avaritiam gignat, 402.

Ornamenta corporis num sint signum superbix, 310.

Ornatum num in vestitu observare liceat, 302.

Oti ad se noscendum deficientis opinio quomodo eradicetur, 43.

P.

Paderastiæ turpitudine intrinseca, 333. fugiendæ motivum, 334. 335.

Parsonia quamquam circumspeditionem requirat, 431. num fiducia

in Deo & acquiescentiæ in providentia divina repugnet, 437. num cum magnificentia consistat, 474. ejus medium, 430. motivum, 435. 486.

Parsoniam colens parta conservare studet, 432. reditus cum expensis confert, 434. num æs alienum contrahat, 433.

Patiens quinam sit, 540.

Patientia quando maxime conspicua, 546. ejus media, 541. 542. motiva, 542. 543. signum, 544. cur nemo suam prædicare habeat opus, 545.

Pauper num felix esse possit, 397.

Pecunie usus & abusus, 362.

Pecunia quomodo acquiratur, 365. quomodo appetenda, 364. a quibusnam per se appetatur, 402. 403. quinam finis in acquirenda & eroganda intendi debeat, 363. quinam eam non acquirat illicito modo, 398. quale jus ad eam nobis competat, 364. cur ea indigeamus, 368.

Perceptio jucunda. Definitio, 131.

Perceptio molesta. Definitio, 131.

Perfectionis humanæ complementum, 74.

Perfectionem suam rite æstimandi medium, 82.

Personam sibi impostam recte gerere quod ad curam animæ pertineat, 152.

Personam sibi impostam recte gerendi Hhh hh 2 noscen-

Index rerum præcipuarum.

- noscentia* ad notitiam sui requisita, 17. quomodo acquiratur, 18.
Persona sibi imposita multiplicis agnitio ad curam animæ necessaria, 153.
Perseverantia in dilectione sui motivum, 64.
Perversio dilectionis sui. Definitio, 93. remedium, 93-96.
Pietas cum cura animæ conjungenda, 151.
Pietatis nexus cum modestia & humilitate, 502.
Pietati num repugnet gloria stimulari ad faciendos in bono profectus, 501.
Placentia sui num sit homini naturalis, 76. ejus gradus, 77. quando nihil vitii habeat, 78. quomodo vitiosa evitetur, 79. quomodo nimia præcaveatur, 81.*
Potus quale sit bonum & quomodo efficiatur malum, 266. cur cum gratiarum actione Deo agenda capendus, 268. 270.
Potus quantitas nimia unde colligatur, 207. 208. qua cautione ab ea recedendum. 206.
Potus quantitatis in defectu signum, 205.
Potus salubris notitia ad temperantiam requisita, 200. unde hau-rienda, 201.
Preces laborantis, 377. 378. qualem requirant animum, 379.
Precum effectus in conservanda sanitate, 230.
Prodigalitas quando avaritiam gignat, 420. ejus causa, 458. 460. remedium, 459. 461.
Prodigantia nimis credulorum remedium, 471.
Pulchritudo num sit objectum obligationis naturalis, 305.
Pulchritudinis cura num sit virtus, 303.
Pulchritudo artificialis num viros, non saltem mulieres deceat, 307. quomodo ejus ratio habenda, 304.
Pulchritudinis artificialis collisio cum officio aliquo, 312.
Pulchritudinis artificialis corporis contemptorum error, 311.
Pulchritudinis naturalis conservatio quamnam requirat, 306.
Pulchritudo vestium quomodo æstimanda, 309. an sit signum superbiæ, 310.
Pusillanimitas vita, 528. actiones & mores, 529.
Pusillanimitatis remedium, 530. 531.
- Q.
- Quietis nimia* signum, 221.
- R.
- Reclitudo studii* se perficiendi, 75.
Rerum suarum usus & abusus, 350.
Rerum, quibus indigemus, finis, 345.
 347. cura quociplex, 345.
 Res

Index rerum præcipuarum.

Res quomodo a se invicem discernenda, [349.](#) quænam in una re discernenda, [349.](#) quomodo sint nostræ, [359.](#) quam sollicitudine de iis disponendum, [360.](#) quid fieri debeat, quoties comparanda vel utenda, [361.](#)

Retenta. Definitio, [223.](#) quænam eorum ratio in sanitate conservanda habenda, [223.](#)

S.

Salubritas cibi num ex sapore & odore grato dignosci possit, [213.](#)

Sanitas quomodo rite æstimeretur, [252.](#) quantum sit bonum quomodo cognoscatur, [252.](#) exigit affectuum vehementium vitiationem, [228.](#) quinam aër ei conducat, [217.](#) ejus conservanda media, [199.](#)

Sanitatis amor quomodo conciteretur, [252.](#) quo tendat, [255.](#) ad temperantiam requiritur, [250.](#) in castitatem influit, [329.](#)

Scortatio modica num sanitati conducit, [331.](#)

Seminis excretio immodica num sanitati noceat, [226.](#) moderata num conducat, [330.](#)

Seminis retentio diuturnior num noceat sanitati, [330.](#)

Serviendi Deo sollicitudo ad curam animæ requiritur, [148.](#)

ad Similitudinem aliorum vivere curæ animæ adversatur, [163.](#)

Situs corporis num sanitati conveniat, quomodo colligatur, [222.](#)

Sobrietatis signum, [246.](#) motiva, [239.](#) [249.](#)

Sodomie turpitudinis intrinseca, [333.](#) fugienda motivum, [334-335.](#)

Somnus moderatus. Definitio, [219.](#) unde colligatur, [219.](#)

Sordes quomodo caute æstimanda, [447.](#)

Sordium vitandarum remedium, [445.](#) [446.](#)

Sollicitudinis ob defectum in usum futurum servandorum remedium, [399.](#)

Sors nostra quomodo recte æstimeretur, [395.](#)

Studium sapiendi ex casu alieno & proprio ad curam animæ requisitum, [155.](#)

Studium se perficiendi quando sit rectum, [75.](#)

Stupor sive Stupiditas. Definitio, [343.](#) an sit vitium, [343.](#) quando abstinentia a voluptatibus corporis eadem assimilatur, [344.](#)

Summum bonum in divitiis consistere quinam opinentur, [402.](#)

Summi boni consequendi studium ad curam animæ requiritur, [158.](#)

Superbia quando luxum gignat, [463.](#) remedium luxus in hoc casu, [464.](#)

T.

Temperanter vivere tutius, quam intemperanter, [284.](#)

Temperantia amorem sanitatis requirit, [3](#)

Index rerum precipuarum.

rit, 250. qualem notitiam supponat, 200. ad sanitatis conservationem requiritur, 199. influxus in castitatem, 332. medium, 269. 270.

Tenacitas quomodo caute æstimanda, 447. quando cum avaritia conjungatur, 439. 441. ejus causa, 438. remedia, 443. 444.

Tenacium querelæ, 442.

Timiditatis remedium, 551. 552. 553.

Timor Dei suscitatur studium inquirendi in res nobis salubres, 273.

Timoris Dei influxus in curam animæ, 143. in abusus corporis, 336. in fugam veneris illicitæ, 336. in laborem, 372. in regimen cupidinis lucris, fugam avaritiæ, 413. in temperantiam, 272.

Torpedo. Definitio, 92. remedium, 94. 95.

Transpiratio insensibilis unde rite peracta colligatur, 225.

V.

Vacuitas animi a cura felicitatis num sit vitium, 90.

Veneris illicitæ odium ad castitatem requisitum, 338. remedium, 336.

Venus nimia num noceat sanitati, 326. quinam ab ea sese abstineat, 327. eam vitandi motivum, 328.

Vestimentorum cura ad quamnam curam pertineat, 298. quænam de ea observanda, 299. ejus impedimentum & quomodo tollatur, 300.

Vestium ornatus num licitus, 302.

Vestium perfectio in quo consistat, 308.

Vestium pulchritudo quomodo æstimanda, 309.

Vigilia nimia. Definitio, 219. quantum noceant, 219. quatenus ab iis nobis cavere possimus, 220.

Virtutis conservatrix cura animæ, 141.

Virtutis efficientia in voluptatibus transitoriis, 107. in usu earundem, 108.

Virtutis signum, 246.

Vita conservanda propter Deum, 187. quomodo de ea statuere debeat homo, 190.

Vita amor homini naturalis, 185. cura quotuplex, 191. terminus, 191.

Vita conservanda & recte impendenda motivum, 192. medium, 193.

Vita conservatio naturæ humanæ conveniens, 195. quænam cognita supponat, 198.

Vita labefactatio naturæ humanæ repugnat, 195.

Vita beata. Definitio, 25. quomodo vivatur, 25.

Vita brevis voluptuosi num præferenda longæ voluptatibus corporis vacuæ, 286.

Vitam hominis qui non vivat, 173.

Vita perfecta vivi nequit sine cura animæ, 160.

Vitii odium quomodo concipiatur, 248. quomodo influat in amorem virtutis, 256.

Vitii

Index rerum præcipuarum.

- Vitiis fugiendi motiva* quomodo voluntatem constantem & perpetuam faciant, [245.](#)
- Vivere ad similitudinem aliorum* curæ animæ adversum, [163.](#) neglectus diætæ causâ, [164.](#) quando luxum gignat, [469.](#) mos ita vivendi quomodo corrigatur, [164.](#) [470.](#)
- Voluntas* qualis ad curam animæ requiratur, [144.](#)
- Voluntas bona* ad castitatem requisita, [320.](#)
- Voluptas* prodigalitatis & luxus causâ, [450.](#) ex gustu percepta qualis sit, [259.](#) ex sapore percepta quomodo æstimanda, [260.](#) quomodo hac utendum, [261.](#) quomodo præcaveatur, ne eidem admisceantur peregrinæ, [262.](#) ex perfectione propria & laude merita percepta num humilitati & modestiæ repugnet, [500.](#) ex perfectione sensibilis percepta qualis sit, [111.](#) [112.](#) quomodo præcaveatur, ne fiat nocua, [113.](#) ex coitu percepta num legi naturæ adverteretur, [341.](#) [342.](#)
- Voluptatis magnitudo*, si cibum & potum capiamus cum sensu beneficii divini, [270.](#)
- Voluptatis promiscuus abusus* quomodo tollatur, [119.](#)
- Voluptates corporis* quænam sint, [109.](#) quænam de iis tenenda, [110.](#)
- Voluptates sensuum* cur vividius hominem afficiant quam voluptates animi, [102.](#) cur fortius trahant appetitum, [103.](#) quomodo iis detrahenda efficacia ad movendum appetitum, [104.](#) quinam eas parvi faciant, [105.](#) quomodo consequamur, ut eas parum curemus, [106.](#) quomodo purificentur, [107.](#)
- Voluptates transitorie* quomodo rite æstimentur, [100.](#) [101.](#) earum usus num obstat dilectioni sui, [97.](#) rectus usus cur cognoscendus, [98.](#) abusus quomodo vitetur, [99.](#)
- Voluptas venerea* impedimentum castitatis, [321.](#) quomodo eidem resistatur, [325.](#)
- Voluptatis creatrix vis* quomodo opinionione hominum actionibus nostris & rebus affingatur, [114.](#) quinam huic periculo se exponant, [114.](#)
- Voluptuosus* quando in avaritiam incidat, [426.](#)
- Urina excretio* quænam observanda requiratur, [224.](#)

FINIS INDICIS TOMI IV

AD 1 1454003

